

ISTORIA ROMÂNILOR
SUB
MICHAIU VODA VITÉZUL

URMATA
DE SCRIERI DIVERSE
DE
NICOLAE BĂLCESCU.

Publicate de pre decisiunea
ACADEMIEI ROMANE

ȘI ÎNȘOȚITE CU O PRECUVÎNTARE ȘI NOTE

DE
A. I. ODOBESCU.

Edițiunea II.

BUCURESCI
TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMÂNE (LABORAT. ROMÂN)

No 42. — STRADA COLȚEI, — No. 42.

1887.

Михаил Храбрый

ÎN ONÓREA
NAȚIUNEI ȘI OȘTIRILOR
ROMÂNEȘCI

PRECUVÎNTARE

Îndeplinesc astăzi una din cele mai vii și mai stăruitoare ale mele dorințe: aceea de a scóte la lumină *Istoria Românilor sub Michaiiă Vodă Vitézul*, lucrarea de căpetenie a eminențului și mult-deplânsului nostru istoric Nicolae Bălcescu, care tot de odată este și o scriere de frunte în literele românesce.

De două-șeci și cinci de ani, de când Nicolae Bălcescu a murit, înstreinat de prea-iubită și prea-dorită sa țără, eu unul n'am pregetat un moment de a căuta mijloc spre a face cunoscută publicului românesc această frumoasă operă, în care își pironise mintea

și puterile sale un om de un rar talent, pe care, de copil încă, mă deprinsesem a-l respecta, a-l iubi, a-l admira.

Cinci-spre-dece ani din aceștia, am păstrat cu sântenie la mine manuscriptele lui, cercându-mă, de câte ori m-a stat în putere, a da publicității cel puțin o parte din ele. Dar, spre rușinarea noastră de până acum, a trecut un pătrar de secol de la mórtea Bălcescului mai nainte ca să pôta fi pus sub ochii națiunei române, tot ceea-ce dînsul lucrase întru cea mai mare a ei onóre.

A trebuit ca o rađă din acel foc de vitejie strămoșescă, care ardea cu dor inima lui N. Bălcescu, să străbată în sfârșit în vinele tuturor Românilor, pentru ca să afle timpul priincios de a eși la ivélă patrioticele pagine scrise de péna lui, muiată și oțelită în sângele atâtor eroi ai Românilor din trecut!

Ađi într'adevăr e timp ca națiunea română să audă și tot de odată să simță adânc cugetele învietoare și spornicele cuvinte ale acelui nobil suflet, ale acelei întinse inteligențe românesce, care odată se numea *Nicolae Bălcescu*!... Nicolae Bălcescu, despre carele ne spune d. V. Alecsandri că : «coprins de en-

«tusiasm la privirea flăcăilor români ce dănu-
 «țuiau cu pletele în vînt, dicea : «O ! mîndră
 «oste va avea România, când îi va veni și
 «ei rîndul pe lume!»*

Și negreșit la virtuțile ostășesci ale popo-
 rului român se gîndea fără preget Nicolae
 Bălcescu, de ore-ce el, abia în vîrstă de 19
 ani (era născut în Bucuresci la 29 iunie 1819),
 intră în oștire și, numai cu rangul de cadet
 (junkër), doritor să împărtășescă soților sei
 de arme cunoscințele ce mintea-i ageră și
 studiosă dobândise încă din junețe, ceru să
 institue în casarmă o scólă pentru soldați,
 unde însuși fû învățător. Apoi, după ce fû pri-
 gonit și închis cât-va timp la mănăstirea
 Mărginenii pentru ideile sale liberale, tot către
 oștire își îndreptă el gândurile, când spre a
 intra în cariera literară, el tipări în Iași la
 1844, începutul unui studiū asupra *Puterei
 armate la Români*.**

* *Nicolae Bălcescu*, *Suvenire de V. Alecsandri*. Un fragment
 în *Revista Română pentru sciințe, litere și arte*. Bucuresci,
 Tom. II. 1862, p. 312.

** Acest studiū, publicat în *Fóia sciințifică și literară* din
 Iași, și apoi și în făscioră separată, póită titlul : *Puterea ar-
 mată și arta militară de la întemeierea principatului Vala-
 chiei până acum*. — El se completează printr'un asemenea stu-
 diū asupra principatului Moldovei, tipărit în *Magazinul istoric
 pentru Dacia*, din Bucuresci.

Până la anul 1848, petrecându-și timpul în studiile istorice, când la Paris, când în țară, el scrisese diferite lucrări de un mare interes pentru istoria națională, și le publică în *Magazinul istoric pentru Dacia*, pe care îl redacta în unire cu d. A. Treb. Laurianu.*

La anul 1848, el luă parte activă la mișcarea națională, atât în țera Românească, cât și, mai apoi, în Ardél. Însuși el, în scrierile lui pe care le dăm aci la lumină, ne descrie adesea simțirile înduioșate ce a încercat inima lui în mijlocul acelor aspirații confuze ale deșteptării spiritului național, pe care el, singur poate pe atunci, scia să le măsoare, în mintea sa erudită și patriotică, cu măsura uriașe a gloriilor trecutului.

* Scrierile lui Bălcescu, care au apărut în *Magazinul istoric* sunt cele următoare: Tomul I. (1845): *Cuvînt preliminarîu despre isvórele istoriei Românilor.* — *Românii și Fanariotii.* — *Ioan Těutul, mare logofăt al Moldovei.* — *Logofătul Miron Costin, istoricul Moldovei.* — *Spătarul Ioan Cantacuzino.* — *Postelnicul Constantin Cantacuzino.*

Tom. II. (1846): *Futerea armată și arta militară la Moldoveni în timpul măririi lor.* — *Despre starea socială a muncitorilor plugari în principatele Române în deosebite timpuri.*

Tom. IV. (1847): *Campania Românilor în contra Turcilor de la anul 1595.* — *Buletin despre portretele principilor țerei Românești și ai Moldaviei, ce se află în cabinetul de stampe de la biblioteca regală din Paris.*

Fără însă de a perde curagiul în aceste sterpe lupte, tocmai când vedu de toate părțile avânturile generose ale poporului român înfrânte sub juguri străine și asupritore, tocmai în toamna anului 1849, el se întorse în Franța și se consacră mai cu totul la lucrarea capitală a vieții sale, la povestirea marilor fapte războinice ale Românilor din al XVI^{-lea} secol.*

Dar să-l lăsăm să-și descrie însuși starea lui fizică și sufletească, și să ne mărginim a decopia aci o notă pe care am aflat-o printre chărțile lui, scrisă cu o mână slăbită,

* N. Bălcescu, în timpul revoluțiunei de la 1848 din Bucuresci, a scris în ziarul lui Bolintineanu, *Poporul Suveran*, câteva articole, din care extragem liniile următoare :

«Părinții noștri au versat prețiosul lor sânge pentru a ne lăsa de moștenire drepturile noastre politice, și datoria noastră este a le păstra cu aceeași putere pentru fiii noștri. Timpul n'a venit ca să dobândim o independență absolută. Poziția noastră politică, de pe tractate, este bună ; numai trebuie a fi păzită de înalta Pörtă, a fi sprijinită cu statornicie de noi. Să nu uităm că suntem datorii a apăra naționalitatea și drepturile noastre, de vom fi nevoiți, chiar versând sângele. De vom cădea în această luptă sântă, să cădem înca bărbătesce, astfel cum au trăit părinții noștri, și ca dinșii să strigăm : *Mai bine țera noastră să se prefacă într'un întins mormânt, numai să rămână tot țera Românilor !*»

Mergând apoi la Paris, pe când se ocupa de marea lui operă istorică și, oșebit de o întinsă corespondență și de redactarea unor acte atingătoare de faptele emigrațiunei revolu-

când se afla la *Hyères*, *dechemvrie* în 17, anul 1850 :

«Minutele în care scriu sunt pline de amar
«și întristare. Pe când Europa întrégă se pre-
«gătia a saluta triumful libertății, eroica Fran-
«ță, de la care ca tot d'a-una se aștepta sem-
«nalul, Franța, prin fatalitate și prin neuni-
«rea fiilor săi, cade gemând în neputință sub
«un jug umilitor. Fiii fără-de-legei triumfază
«în toate părțile și întemeiază spurcata lor
«tiranie. Sufletele generóse, sdrobite și ră-
«nite de mórte, vęd apuind din vederea lor

ționarilor români, el publică în *Journal des Economistes* din Paris, 1850, o importantă lucrare în limba franceză, sub titlul *Question économique des Principautés danubiennes*. Printre manuscriptele rămase de la dînsul se află și o parte din textul român al acestui memoriu. Tot acolo găsim și un însemnat fragment dintr'o lucrare încă inedită, purtând titlul: *Manualul bunului Român, dialog între un sătean și un comisar de propagandă*. Fiind la Paris, Bălcescu mai compuse cuvîntul său asupra *Mișcării Românilor din Ardeal la 1848*, pe care îl tipări într'un ziar român de acolo, *Junimea Română* din 1851; apoi conlucră saă traduse poema în prosă ce poartă numirea de *Cântarea României* și care fű mai întâi tipărită la Paris în broșura *România viitoare* din 1851, și apoi reprodușă de d. V. Alecsandri în *România literară* din Iași, 1855, unde s'a tipărit și un fragment din cartea III-a a *Istoriei Românilor sub Michaiu Vodă Vitezu*, sub titlul: *Răzvan-Vodă*

Acestea sunt, pare-mi-se, toate scrierile Bălcescului de la 1848 până la mórtea lui.

«dîoa mîntuirei. Însumî eû, cu o inimă sfî-
 «şiată de durere, mă lupt cu o bôlă crudă şi
 «neimblîndită, caut a câştiga timp asupra-î
 «şi a o întrece în iuţelă, ca să pot lăsa fra-
 «ţilor mei aceste pagine din viaţa părinţilor
 «noştri, şi cađ sleit de puteri, mistuit prin
 «silinţele ce fac. Cu tôte aceste temeuri de
 «descuragiare, sufletu-mî te slăvesce încă, în-
 «deită libertate, şi deşi ómenii sîngiurilor
 «aû învelit cu maramă négră dulce faţa ta,
 «crede că va veni dîoa fericită, dîoa izbîndi-
 «rei, când omenirea întrégă se va scula spre
 «a sfîşia acest vîl şi duşmaniî tîi se vor
 «împetri la vederea sórelui sîu de lumină; a-
 «tuncî nu va mai fi nici un om rob, nici na-
 «ţie róbă, nici om stăpîn pe altul, nici po-
 «por stăpîn pe altul, ci domnirea *Dreptăţii*
 «şi *Frăţiei*! Aceste cuvinte, ce o dată am dat
 «de devisă naţiei mele, vor domni lumea;
 «atuncî aşteptarea, visarea vieţii mele se va
 «împlini; atuncî toţi Româniî vor fi una, li-
 «berî şi fraţi! Vai! nu voiû avé noroc a vedea
 «acéstă dî, deşi eû asemeni am muncit şi
 «am pătimit pentru dreptate, şi cel din urmă
 «al meu* cuvînt va fi încă un imn ţie, ţera
 «mea mult dragă!»

Acea lucrare despre care el vorbește cu un așa dureros entusiasm, este *Istoria Românilor sub Michaiu Vodă Vitézul*, la care lucra de mai mult timp și din care scrise o mare parte în anii cei din urmă ai vieții sale. Iată, de pre o altă însemnare manuscrisă ce s'a găsit tot printre chârțiile lui, împărțirea ce el voia să dea operei sale :

«Tomul I : *Introducerea*. — Cartea I. *Libertatea Națională* (1593 — Aprilie 1595). —
«Cartea II. *Călugăreni* (Aprilie 1595 — De-
«chemvrie 1595). — Cart. III. *Robirea Țăranu-*
«*lui* (Dechemvrie 1595 — Aprilie 1599). —
«Acte adaose.

«Tomul II : Cartea IV. *Unitatea Națională*
«(Aprilie 1599 — Iulie 1600). — Cart. V. *Miri-*
«*slău* (August 1600 — Ianuarie 1601). —
«Cart. VI. *Guruslău* (Ianuarie 1601 — Septem-
«vrie 1601). — Acte adaose. — Lista isvôrelor
«acestei istorii.»

Cartea întâiă, de pre cum însuși însemnéază pe acéastă ultimă notă, a fost scrisă la Paris în iérna anului 1851 (ianuarie și februarie); a doua, iarăși la Paris, 1851 (marție și aprilie), cu tóte că o mare parte fusese publicată la 1847, în *Magazinul istoric*, sub titlul «Cam-

«pania Românilor în contra Turcilor, de la anul 1595»; a treia carte a scris-o în satul Ville d'Avray, lângă Paris, la 1851 (mai până la august); a patra la Hyères, în Franța meridională, la 1852 (maiü și aprilie), în sfârșit o parte din a cincea e scrisă la Constantinopole, tot la 1852, dar ea nu este sfârșită.* Se vede că pe a șesea nici c'o începuse încă, căci nu există nici un manuscris. Actele adăose sunt adunate în mare parte, deși n'aũ fost încă puse în orăduială de autor; cât despre lista isvórelor, aflăm în notele lui, titlurile a mai mult de 225 scrieri vechi și moderne în felurite limbi, pe care le-a con-

* Manuscrisul acestei a V-a cărți, scris în mare parte de însăși mâna cu totul slăbită a Bălcescului, se opresce la pagina 138 cu însemnarea numărului capitolului «XXXIII» cu care avea să urmeze textul său. D. Greg. Tocilescu, în interesanta-monografie ce a publicat asupra lui: *Nicolae Bălcescu; viața, impul și operele sale, 1819--1852*. (tipărit în *Columna lui Traian* a d-lui B. P. Hasdeu, București, 1876, No. 5, și apoi în fasciocră separtă) face următórea curiocră observațiune:

«Aci se opresce péna lui Nicolae Bălcescu.

«Era capitolul 33 al scrierei sale, care corespunde la capitolul 33 al vieții sale, vârsta în care a murit !... Este o întâmplare curiocră, analogă cu cea a lui Napoleon cel mare, «în manuscriptele căruia s'a găsit un manual de geografie, «scris în junețea sa, neterminat și care se oprea tocmai la «insula S-ta Elena, unde, '30 ani mai în urmă, marele împărat avea să-și sfârșescă cariera.»

sultat d'a dreptul său în traduceri, pe care el punea să i le facă. Din *Introducere*, se vede, de pre sumariul ce ne a lăsat, că voia să facă un tabel al vieții sociale a Românilor din trecut ; dar ast-fel cum o avem ea este mai mult un schelet al lucrării precugetate.

Nicolae Bălcescu nu avu dar timpul să-și aducă până la capăt întreprinderea sa. Muncit de dorul țerei, luptându-se cu o repede bôlă de pept și mai adesea și cu neaverea și izolarea în țără streină, el se decise a se porni la Constantinopole ca să obțină voea de a se reîntôrce la căminul părintesc ; acolo însă i se refusă favórea de a vedea pămîntul său de nascere, și atunci, cu sufletul întristat, cu puterile slăbite, singur și lipsit mai de tóte, se întôrse tot pe mare către apus, purtând mereu cu sine scumpul său avut, manuscrisele lui. La 5 octomvrie 1852 el a-junse în Palermo, unde spera să afle, sub clima căldurósă a Siciliei, alinare pentru suferințele peptului său atacat ; dar după șese-séptemâni de vieță tristă și izolată, la 16 no-emvrie, el își dete sufletul departe de orî ce inimă amică, năpustit pe patul unor ospătări și lăsând numai cu limbă de mórte tóte scri-

erile lui, unuia din prietenii săi, d^{lui} Ion Ghica.

El nu avea la sine mai mult decât o sumă de 30 franci; nu era nimeni acolo ca să-l cumpere măcar un loc la cimitir. Clociil ridicară cadavrul streinului din ospătăria «alla Trinacria» și-l afundară în grôpa de obște a săracilor din mănăstirea Capucinilor de la Palermo.

Când la 1863, am cerut și am obținut de la Domnitorul Alexandru Ioan Cuza, carele iubise și scia să prețuiască pe Bălcescu, autorisațiunea de a trămite din partea guvernului român ca să ridice de pre țermul strein și sa aducă în patrie, ôsele acelui bărbat cu care națiunea română se pôte mândri, trimisul nostru d^{nu} Nicolae Ionescu, a putut numai să constate la fața locului că trupul lui Nicolae Bălcescu era pentru vecie amestecat printre osemintele sărăcimei din Palermo. D^{lui} ne aduse de acolo numai ultimele voințe ale ilustrului răposat.*

* Testamentul lui N. Bălcescu, pe care l'a adus d. N. Ionescu de la Palermo, și care se păstrează la Ministerul Instrucțiunei publice al României, împreună cu raportul trimisului nostru, fusese încredințat de însuși răposatul, consulului turcesc din acea localitate. Simțind sfârșitul său, el puse să i se facă o listă amănunțită de tot ce poseda cu sine, în care

*

Abia astăzi însă, 25 de ani după a lui morțe, ele se îndeplinesc în parte.* D. Ion Ghica a oferit Societății Academice Române, prețioasele manuscrise ale lui Bălcescu, care de la anul 1861 au stat în păstrarea mea, încredințate fiindu-mi de fratele răposatului, de d^l Costache Bălcescu.

Încă de atunci am început a tipări în *Revista Română*, o parte din *Istoria Românilor*

arăta că voința sa este ca manuscritele lui să se dea d-lui Ion Ghica, carele se afla pe atunci în Turcia. Un preot grec din vecinătate priini, de pre cererea sa, cea după urmă a lui mărturisire și cel după urmă al lui suspin. Lădița cu obiectele rămase de la Bălcescu a fost de mult trimisă familiei sale de către proprietarul ospetărei «alla Trinacria.» Astfel s'a întâmplat ca d-nul C. Bălcescu, care avea manuscritele la sine, să mi le încredințeze încă de la 1861 spre a le tipări în *Revista Română*. De atunci ele au stat până estimp la mine.

Pe de altă parte, testamentul adus în țară de d. N. Ionescu la 1863, rămăsese și el uitat în dosarul ministerului.

În fine, abia acum, prin concursul d-lor Ion Ghica, C. Bălcescu și al meu, voințele ilustrului răposat încep a-și căpăta a lor realizare.

* Bălcescu, într'o adresă către *patronii Asociației literare române*, arăta că scrierea sa asupra *Epocei lui Michaii Vitézul*, fiind aproape terminată și având numai câte-va luni de lucru spre a o sfârși, el dorește ca ea să fie tipărită în două frumoase volume în 8°, de pre împărțirea expusă mai sus, și tot de o dată să fie ornată cu un portret al lui Michaii Vitézul, gravat pe oțel, de pre al lui Sadeler făcut în Viena la 1601,

sub Michaiu Vodă Vitézul;* dar nu am putut merge mai departe de cât până pe la mijlocul cărții a III-a. Sfârșitul acestei cărți, la IV-a, întrégă și tot ce mai posedem din a V-a, vęd acum mai întâiü lumina tiparului.

Societatea Academică Română, fericindu-se de prețiosul dar ce a primit și doritoare de a se pune la înălțimea misiunei sale, răspândind printre Români, mai cu sémă producțiunile literare și sciințifice ale geniului național, n'a voit să întârđie cătuși de puțin spre a da publicitate măreței opere a nemuritorului N. Bălcescu.

Mi-a acordat mie dorita onöre de a dirige

precum și alte patru executate în xilografie. Doresce asemenea să se trămită un june inginer român în țera ca să ridice planurile deosebitelor localități mai importante, citate în cursul opereı. Aceste cheltueli cere de la *Asociație* ca să le facă; iar pentru ostenele sale proprii și pentru toate cheltuelile ce făcuse cu cumpărători de cărți rare și cu traducțiuni, el nu reclamă nici o indemnizare, nici măcar cele 400 exemplare din opera sa, pe care i le acordă statutele *Asociației*. El se întemeiază însă a crede că, dacă nu meritele opereı, dar negreșit faptele ce ea coprinde sunt de natură a deștepta în inimile Românilor simțeminte spornice pentru realțarea și întemeierea naționalității năstre.

* *Revista Română pentru sciințe, litere și arte* coprinde în volumul I. (1861) *Introducerea, Cartea I* și parte din *Cartea II*; în vol. II (1862) urmare din *Cartea II* până la sfârșitul ei; în vol. III (1863) o parte din *Cartea III*.

acéstă grabnică tipărire, în care s'a socotit mai oportun de a înlătura de 'o cam dată toate notele indicătoare de autorii consultați de Bălcescu în erudita și consciințioasă sa lucrare, și de a tipări scrierea originală în așa chip ca ea să fie mai lesne de citit pentru orî-ce clasă de cititori.*

Cu timpul Societatea Academică Română își propune de a publica o edițiune critică și mai luxosă a operelor complete ale lui N. Bălcescu. Aceea va fi póte mai bine primită de ómenii de sciință.

Acum însă, noi sperăm și credem că acéstă carte, așa cum este, va aduce, în împrejurările de față, folos și întărire cugetului național al întregii Românimî!

A. I. Odobescu.

Bucurescî.
16 noemvrie 1877.

* Pentru acésta, am adoptat un format mai mic și mai puțin de cât cum dorea Bălcescu, și ne am servit de o ortografie română care, fără de a exclude caracterele etimologice ale cuvintelor, întrebuintează însă accentele-și codițele (cedille), depărtate din scrierea românescă dincolo de Carpați. Acésta este și felul de ortografie cu care se servea Bălcescu, când scria cu litere latine. Tot manuscrisul *Istoriei Românilor sub Michaii Vodă Vitézul* este de mâna lui, scris cam într'ast fel.

ISTORIA ROMANILOR

SUB

MICHAIU-VODA VITÉZUL

INTRODUCERE

SUMARIU.

Partea I. — Ideea progresului; legea istorică; tablou despre istoria Românilor de la început până acum.

Partea II. — 1. Care este calea noastră națională? — Unitatea națională? — 2. Scopul social care este? — Incotro trebuie a alerga? — 3. Revoluția socială. — Cestia proprietății. — 4. Revoluția politică. — Libertatea individuală. — Egalitatea și speciile ei. — Votul universal. — Suveranitatea națională. — Juriul. — Tiparul. — Asociațiunile. — 5. Puterea sa guvernul. — Camera și Domnul. — 6. Legile. — Judecătoria. — 7. Puterea armată. — 8. Dajdiș. — 9. Educație. — Instrucție. — 10. Bunurile mănăstirești. — 11. Comunități.*

I.

Sunt opt-spre-zece secolî și jumătate de când Christos întreprinse a răsturna lumea vechiă, civilizația păgână ce reprezenta principiul din afară, obiectiv, al naturei și ală silei, substituind în locu-î o altă lume,

* În schița necompletă, scrisă repede și fără ordine, ce posedăm din *Introducerea* autorului, cele mai multe puncte din acest cadru așa de in-

o altă civilizație întemeiată pe principiul din lăuntru, subiectiv, pe dezvoltarea absolută a cugetării și a lucrării omenesci în timp și în spațiu și prin identitatea între esența naturii spirituale a omului și esența naturii divine, el descoperi fie-cărui individ legea libertății, a demnității, a moralității și a perfectibilității absolute.

După ce în evanghelie Mântuitorul ne arată legea morală, absolută, nemărginită, *Legea dreptății* și aruncă omenirea pe calea nemărginită a unei dezvoltări regulate, progresive, supuind natura, sila, lumea din afară sub preponderanța absolută a minții și a cugetării, prin sângele său vărsat, prin mărtașia sa, el ne arată legea practică, legea lucrării, legea jertfirii, a iubirii și a *frăției*, chipul cu care ne putem mântui, putem învinge răul și îndeplini menirea morală a omenirii, adică mai întâi prin cuvânt, prin idee, pe urmă prin lucrare, jertfindu-ne individul familiei, al-cesta patriei, patria omenirii, viitorului.

Legea evanghelică, descoperind spiritului cauza absolută, proclamând menirea omenirii și a lumii, împinse mintea omenescă la demonstrarea și realizarea ei. De atunci știința nouă întemeindu-se pe conceptul legilor spiritului, pe observație, pe experiență, pe calcul, a continuat zdrobirea lumii vechi, revoluționarea sa perfecționarea religiei, moralei, politice, societății întregi, nimicind orî-ce domnie individuală, supuind acțiunea omenescă legii absolute și universale a libertății

tins, au rămas neatinsc; însă multe din ideile ce elu voia să dezvolte în acest tabel preliminar, se află în alte lucrări ale sale, sau tipărite în *Magazinul istoric pentru Dacia* și aiurea, sau încă inedite printre manuscrisurile păstrate de la dînsul.

Nota edi. orului.

și a științei, căutând realizarea în omenire a *dreptății* și a *frăției*, aceste două temelii ale ordinei absolute, perfecte, ale ordinei divine. De atunci omenirea a intrat în calea care o duce gradat către perfecția sa, către absolut, către nemărginit, către Dumnezeu. Care ore va fi rezultatul final al acestei căi? Această mișcare de perfecție are-va ore un termen? Răul peri-va de tot din lume? Omenirea ajunge-va vre o-dată a-și identifica în tot esența sa în esența divină? Acest secret, mintea omenescă nu-l poate încă pătrunde. Aceia ce scim este că, din transformări în transformări, omenirea merge într'un progres continuu, a cărui mișcare e cu atât mai repede cu cât mai mult înaintază, că fie-care pas al vieții omenirii este un pas în această cale care o apropie de Dumnezeu; că fie-care pas al ei este un triumf al binelui asupra răului.

Misia istoriei este a ne arăta, a ne demonstra această transformare continuă, această mișcare progresivă a omenirii, această desvoltare a simțimentului și a vieții omenesci, sub toate formele din lăuntru și din afară, în timp și în spațiu.

Sub ochiul providenței, după legile și către ținta hotărâtă de dînsa mai de'nainte, omenirea înaintază în evoluțiunile sale istorice.

Prin împărțirea funcțiilor, națiunile în omenire, ca și individele în societate, produc chiar prin diversitatea lor, armonia totului, unitatea.

Orî ce nație dar, precum și orî-ce individ, are o misie a îndeplini în omenire, adică a concurge după natura și geniul său propriu, la triumful științei asupra naturei, la perfecționarea înțelegerii și a simți-

mintului omenesc potrivit legii divine și eterne care guvernează urșitele omenirii și ale lumii.

Dar pentru că este o Provedință care păstrează ordinea creației și care dirige faptele omului, prin aceea nu urmărește că omul este un instrument orb al fatalității, prin aceea nu se stinge libera lui voință. Dumnezeu nu a înzestrat pe om numai cu minte spre a deosebi binele din rău, arătându-i și legile prin care se poate povățui în calea binelui și învinge răul, dar încă el l'a înzestrat cu *voință*, lăsându-l liber în alegerea sa. Va fi dar, de aceea nație care calcă voia lui Dumnezeu, care preferă răul la bine! Dumnezeu o părăsește; viața ei se stinge în viața omenirii și ea espiază printr'un lung martir călcarea legii lui Dumnezeu. Acest timp de espiată ce o nație saă chiar omenirea întreagă suferă sub legile lui Dumnezeu și ale gândirii, se pare adesea un repaos, o stare în calea progresului, un pas înapoi, o oscilație istorică; dar mai adesea suferința este un bold mai mult către perfecționare și din eccesul răului ese binele. «Mersul general al omenirii, țice învățatul istoric Cantù, în «căile ce Provedința pregătește, aduce acele minunate reînnoiri ce se fac pe pământ și scot binele din rău. Dar Dumnezeu este răbdător, căci este etern, în vreme ce omul, care simte traiul său scurt, ar dori ca tot lucrul să se îndeplinească în acest moment iute în care el vine ca să suferă, să espieze, să se amelioreze și să móră. Așa astronomul ar dori ca cursul Uranului să se pripescă, ca ast-fel, fenomenele sale reproducându-se, să confirme adevărul calculelor lui. Numai ignorantul crede că o cometă este

«accidentală, fiind-că nu vine în fie-care an. Viéța a-
 «devărată se întemeiază în lucrarea lui Dumnezeu
 «asupra zidurilor sale și a omenirei colective asupra
 «fiă-căruî om în parte, în unirea materiei cu spiritul,
 «al *Eului* cu lumea din-afară : pentru aceia, Pascal
 «dicea că toate părțile lumii sunt lănuite într'ast-fel
 «de chip, că e peste putință de a cunoște una fără ce-
 «le-l-alte și fără totul.—Mintea, înălțându-se prin umi-
 «lință, scie observa cu confiență și respect cărările
 «divine ; ea poate mult căci cunoște cât poate și în loc
 «de a-și răsiپی puterile împotriva unor stavili nebiru-
 «ite, ea le concentrează în drepte hotare și astfel se
 «face ajutătorea Provedinței.»

II.

Dacă fie-care nație are o misie evanțelică de îm-
 plinit pe pămînt, să cercetăm și să întrehăm și pe a-
 «céstă nație română atât doritoare astădî de viéță, ce a
 făcut ? Ce lupte a purtat pentru reali-area legii lui
 Dumnezeu, atât în sînul său câtși în omenire ? Istoria,
 lumea are drept a-î cere astă sémă : căci nu trebuie
 «a uita că cu tótă sântenia dreptului său astădî nu e
 desul ca o nație să-și aibă un loc pe charta lumii,
 sau să-și reclame acest loc și libertate : sa în numele
 «suvenirelor istorice, pentru ca dreptul său să ajungă
 a fi respectat și recunoscut de cele-l-alte nații ; trebuie
 tot de-o-dată ca ea să pótă dovedi folosul ce a adus
 și pótă aduce lumii ; trebuie să arate formula înțele-
 gătore ce ea reprezintă în marea carte a înțelegerei
 și a istoriei omenesci.

Să aruncăm dar o ochire asupra trecutului acestor nații române și să vedem ce a făcut în acești opt-spre-dece secolî, de când se află statornicită pe pămîntul său. Acastă ochire ne va da înțelegerea revoluțiilor ei de față și a revoluțiilor ei viitoare.

III.

Adusă de marele Traian în Dacia, după nimicirea locuitorilor ei, favorisată de împărații următori, decarî atârna d'a dreptul această țară, colonia romană, în vreme de 160 ani, ajunse într'o stare foarte înfloritoare și deveni una din cele mai frumoase provincii ale întinsei împărății romane. Mai mult de șapte-deci cetăți, împreunate cu drumuri minunate, așternute cu piatră, basilicele, templurile, amfiteatrele, băile, apeductele, ale căror ruine încă se găsesc, ne o dovedesc în destul. Dar, alături cu această mare civilizație materială, două rele mari care mistuia împărăția și-î pregăteau căderea, *robia* și *proprietatea cea mare*, trebuia să producă în noua colonie stricăciunile lor, înghițind cu încetul proprietățile mici ce fie-care colon dobândise la început și substituind robii la oameni cei liberi.

Ostenită de atâtea rele ce o rodeau în sineși, împărăția romană trebuia să cadă; unitatea falsă, la care ea supuse prin silă lumea, trebuia să se sfarme ca să facă loc unei organizări progresive, unei unități mai adevărate. produsă prin armonia naționalităților libere. Dumnezeu atunci, ca să schimbe fața lumii vechi și

să o întinerescă, împinse potope de nații barbare asupra-î.

IV.

Așezată la porțile împărăției și în trecătorea barbarilor, Dacia noastră mai mult de opt secolii îi vădu trecând și retrecând pe pământul ei. Colonii romani din această țară nu pregetară a apăra cu bărbăție patria lor adoptivă și chiar împărăția ce-î părăsise, iar când se vedură copleșiți de numărul dușmanilor, ei se traseră în munții Carpați, unde-și păstrară naționalitatea și independența lor. Chiar în acele vremi furtunoase și nenorocite, Romani Daciei nu uitară că au o misie în omenire. Prin relațiile lor cu barbarii, ei introduseră între dinșii cele d'întâiu cunoscințe de agricultură, artele folositoare și cuviințele vieții civilizate, și prin legăturile de interes și de comerț, ei schimbă sălbăticia și dușmănia lor asupra imperiului roman, într-o prietenie folositoare și siliră pe barbarii a căuta să se statornicescă și să se civilizeze. Pe la anul 865, Bulgarii, popor finz, prin Romani din Dacia nouă primesc religia creștină și înfrății împreună, întemeiară un stat puternic, alegându-și regi dintre Romani. Pe la începutul secolului al XI-lea, acest regat, cădând în turburări civile, se subjugă de Vasilie II-lea împăratul Orientului și rămâne sub puterea Grecilor până la al XII-lea secol, când el reînvie mai puternic sub frații romani Petru, Asan și Ioan și, după o existență glorioasă de doi secolii, cade la 1392 sub Turci.

Românii din Dacia veche, când putură resufla de barbari, eșind din asilurile lor, întemeiară deosebite staturi mică, pe la secolul al X^{-lea} și al XI^{-lea}, care în secolii al XIII^{-lea} și al XIV^{-lea}, se întrupară printr'o mișcare de unitate în două staturi neatârdate, al Țerei Românesce și al Moldovei.

Cu întemeierea acestor state, evoluțiile istorice ale Românilor se fac mai lămurite ; de atunci viața lor ne este mai bine cunoscută.

V.

În cea d'întăiu epocă a întemeierii principatelor Țerei Românesce și Moldovei, care coprinde tot secolul al XIV^{-lea} (de la 1290 pînă la 1418), vedem că aceste state se vădura amenințate în naționalitatea și existența lor politică, când de Unguri, când de Poloni.

După mai multe lupte îndelungate, aceste pretenții cad zdrobite de vitejia Românilor. În aceste războaie ei se pregătesc, ca într'o scîlă, pentru alte lupte mai mari ce îi așteaptă, cu o nație și mai barbară și mai puternică, Turcii Osmani, cari pe la 1360 năvălesc în Europa și amenință a o cucerii. Încă din anul 1370, Ladislău, voevod al Țerei Românesce, se opune acestor barbari și se încercă a pune stavilă furiei lor de coprinderi. O luptă care trebuia să țină aproape patru secolii începu atunci, luptă în care Românii vîrsară șirîie de sânge și se jertfiră ca nisece martiri pentru apărarea civilizației în contra barbariei. Împărăția româno-bulgară cade sub isbirile Turcilor (1392); *Mircea cel bătrîn*. unul din cei mai mari și mai vestiți

voevođi ai noştri, reclamă de la Turci această moştenire; el voesce a întrupa totă românia într'un singur stat şi caută a-şi dobândi Bulgaria şi Moldova. Acum întâiaşi dată vedem ideea de unitate arătându-se, idee care va fi ţinta secolilor viitori şi a tuturilor voievođilor celor mari. Strivit însă între Unguri şi Turci, Mircea este silit a părăsi o parte din conquistele sale şi a priimi încă şi suzeranitatea Porţii.

Tractatul ce el încheie cu Bajazet la 1393 asigură Românilor drepturile următoare :

1. Dreptul de a profesa nesupăraţi religia lor, de a-şi alege voievođii şi de a se cârmui independent după legile lor.

2. Dreptul d'a face război şi pace.

Indatorirea Românilor către Turci sta într'un uşor tribut anual de 3000 bani roşi.

În Moldova, *Alexandru cel bun*, ce domnia în această vreme nesupărat încă de Turci, apără vitejesce independenţa ţării sale de către Poloni şi le răpesc Pocuţia care mai un secol rămâne întrupată cu Moldova.

Cu aceşti mari domni, *Mircea* şi *Alexandru*, se încheie această epocă. Ei completară instituţiile ţării lor.

Să aruncăm o privire asupra acestora, căci organizarea din lăuntru a societăţii singură ne poate explica evoluţiile istorice prin care naţia română trecu.

VI.

Domnul, ales în ţera Românească, moştenitor în Moldova, cârmuia ţera împreună cu un svat de doi-

spre zece boeri, întocmit, în țera Românească de Negru VV. Orî ce act însemnat al cârmuirei precum și orî-ce danie, trebuia să fie făcut cu învoirea sva-
tului și subscris de dînsul. Puterea d'a face legi, d'a
scôte dăjdiî sta în *Adunarea* saŭ *Soborul a tótă țera*.
Originea acestor adunări isvorasce din municipalitățile
romane și din sobórele Goșilor care, în lunga petre-
cere a lor în Dacia, lăsară multe urme și obiceiuri în-
tre Români. Aceste adunări se convocaŭ de domn
pentru facerea legilor, pentru orînduirea dăjdiilor,
pentru hotărîre de războiŭ saŭ de pace. Când tronul
era vacant, atunci mitropolitul le convoca pentru a-
legerea domnului. Ele judecaŭ asemenea în pricinile
de vinî marî politice, cum fac Camerele Lorđilor și a
Pairilor în Englitera și Franța. Ele se compuneaŭ :

1. de clerul, adecă mitropolitul ca president, epi-
scopii și egumenii mănăstirilor ;

2. de boieri, atât cei în slujbă cât și cei din afară;

3. de deputații braslelor.

Clerul ca și mănăstirile n'aveaŭla început privilegii
deosebite și eraŭ cu totul sub jurisdicția statului.

Boierii eraŭ slujbașii țerii, adecă capi și ofițerii
puterei armate, fiind țera organizată ostășesce ; ei nu
formaŭ o clasă nobiliară ca în Europa, n'aveaŭ nobi-
limea feodală, de concuistă, de origină, nicî dreptul
d'a fi singuri proprietari de pămînt, d'a moșteni ti-
tlurî și slujbe, d'a fi osebiți din legea comună pentru
toți. Aceste principie, care singure constituesc o castă
nobiliară, n'aŭ fost nicî o dată recunoscute în țările
nóstre. Tot-d'auna tot românul a avut dreptul a se
face proprietar de pămînt și a ocupa slujbele statului;

titlurile n'aũ fost decăt pe vieță fără a lăsa drept la urmași; ele nu existaũ la început ca titluri, căci nu se dau deosebit, ci reprezentaũ numai numirea funcțiilor. Boierii ca toți orașenii se numiaũ *Jupan*, adecă cetățeni.

Braslele se alcătuaũ de ore-carı slujbași mai mici ai țerii și de deosebitele categorii ale burgesiei, locuitorilor din orașe, ale moșnenilor și ómenilor liberi.

Orașele ce își dobândiseră și își păstrară libertatea lor, constituindu-se pe principiul comunal, se ocăr-muiaũ de o magistratură alésă pe fie-care an și compusă de un *Județ* și de doi-spre-dece *Pârgari*.

Țera luă o organizație ostășescă și o centralisație puternică. Județele se dau sub comanda unui căpitan care unia în mâna sa puterea administrativă, judecătorească și ostășescă. Organizarea armatei permanente, a miliției și a glótelor (*Landsturm*) făcea din tot Românul un soldat la nevoie și singură păstră independența amenințată de străini.

Dacă vom trece la organizația economică a țerei, găsim pe cei mai mulți locuitori, moșneni și rezemași, adecă liberi și cu proprietățile lor; dară lângă dînșii, sunt și proprietăți mari pe care se află locuitori servi, robii aĩ pămîntului, căci în urma năvălirei barbarilor, robii romani se transformară pretutindenii în robii aĩ pămîntului. Intocmai după cum în Europa se obicinuise a se da acestor servi numirea de *Roman*, așa și la noi servagiul fu numit *Rumâniă* și *Vecinătate*, căci proprietarii din țera de jos, unde mai cu sémă erau proprietățile mari, își adusesese coloni din țera de sus și din Români din țerile vecine. Robirea completă a

asestora veni foarte târziu, căci la început stăpânul pământului făcuse trei părți din pământul său, din care două le împărțea în părți mici pe la colonii și cea-l-altă era cultivată de aceștia în folosul stăpânului, prin mijlocul *clăciș*, adică a unui număr de zile de lucru obligat. Robirea completă a lor veni însă foarte târziu, căci până în secolul al XVII-lea, ei puteau a se muta de la o moșie la alta, plătind *găléta de eșire*.

Dăjdiile erau așezate pe toți de o potrivă.

Acestea sunt liniile principale ale constituției țerei pe la începutul secolului al XVII-lea. Idealul ce Românii goniră în organizația lor era *Egalitatea* în drepturi și în stare. Dar, în această organizare, erau vițiuni isvorite din ideile feudale ale timpului și care fură pricina zdrobirei acestei constituții. În această republică rășboinică se aflau, de și slabe la începutul ei, elemente sociale monarchice, aristocratice și democratice. Puterea publică nu era delegată vremelnicesc de popor unor aleși ai săi, dară se afla din drept în mâna capilor rășboinici ai țerii. Era firesc lucru ca acești capi, cari concentrau în mâna lor puterea politică și militară să ia cu timpul o preponderanță deosebită asupra claselor de rând. Lipsa de comerț ne dând vre-o dezvoltare stării de mijloc, ea ca și poporul se afla slabă în privința boerilor și, după organizația militară a țerei, era în dependența unui soldat către șeful său. Atât boerii în slujbe cât și cei afară de slujbe, *Mazîlii*, fiind din drept membri ai adunărilor, aceștia ajunseră a fi prea numeroși.

Atunci boierii, împreună cu clerul, căutară mereu a se constitui în caste, dobândindu-și privilegii și con-

centrând toate drepturile în mâinile lor ; asemeni și în proprietățile lor cele mari, ei căutară să absorbă proprietățile cele mici.

Domniî ce reprezentaû principiul monarchic, favorisaî prin centralizarea statului, căutară mereû, rezemaî pe elementul popular, a-şî întemeia puterea lor despotică asupra boerilor şi a se face independenî de dînşîi, constituindu-se ereditariî.

Lupta dar trebuia să începă între aceste trei elemente oposite şi vrăjmaşe. Incepută încă din al XIV^{-lea}, secol, ea continuă în al XV^{-lea} şi al XVI^{-lea}. Doborând întâiû puterea elementului monarchic, aristocraîia doborî în urmă şi elementul popular şi după aceste două ruine ostenită, cădu şi ea zdrobită sub o burgessie străină, sub Fanarioîi.

VII.

Istoria noastră n'a fost de loc saû a fost răû scrisă până acum. În luptele şi revoluîiile din lă-întru care a umplut secolîi al XV^{-lea} şi XVI^{-lea}, istoriciî n'aû vëdut decât nisce lupte de pretendenî la tron şi n'aû pătruns principiul şi interesele ce fie-care pretendent representă. Într'un stat organizat ca al nostru, unde nicî o familie n'avea dreptul de stăpânire, cestia dinastică nu putea avé loc după cum s'a presupus de istoriciî.

Îndată după mórtea lui Mircea I^{-na}, partidele între care era ţera împărîită, începură lupta între dînsele, fie-care puindu-se sub unul din fiîi sêi. Turciî şi Unguriî găsesc prilej a se amesteca între deosebitele par-

tide, susținând când pe una, când pe alta și a călca libertatea nației. Puterea domnilor însă, ajutată de elementul democratic, eși biruitoare din aceste lupte între dușmanii din lă-întru și cei din afară. *Vlad-Dracul-Voevod* ținu sus și puternic frânele guvernului, dobândind o glorie nemuritoare în luptele sale cu Turcii și zdrobind aristocrația. *Tepeș* urmăzează înainte și mai tare pe calea lui; cu o asprime tiranică, dar dreaptă, el nimicesce facțiunile din lă-întru și respinge nenumăratele orde turcesce, ce Mahomet al II-lea conducea asupra Românilor. Silit mai târziu de nevoie să încheie un tractat cu Turcii, la 1460, el păstrează stipulațiile celui de la 1393, urcând numai tributul la zece mii galbeni și recunoscând iarăși suzeranitatea sa supremația nominală a Porții. Acest tractat încă și astăzi formează dreptul public al țării sa, cum se numesce acum, capitulațiile ei cu Pórta. Aristocrația atunci se aruncă în brațele Turcilor și isbuti să goniască din țără pe energicul domn. Partida domnilor îmbrățișa mai în tot d'a-una pe Unguri; iar poporul mai adesa rămânea indiferent într'aceste lupte, până când vedea libertatea amenințată de vrăjmașii din afară; atunci el alerga la apărarea țerei sub stégul domnului. Adese ocrotit de domni, el însă era slab către cele-l-alte partide, căci toți capi ce eșiau din popor intrau firesce și se identificau cu una din partidele dominante.

Lupta, cu deosebite alternative între ambele principie, continuă până la *Radul cel mare* (1493—1508), care se încercă cu o politică de conciliație, fără de a isbuti. El cercă atunci a balanța puterea boierilor,

dar revoluționând organizația democratică a clerului și făcându-l un corp privilegiat, îi creă interese conforme cu ale boierilor și le dăte un auxiliar. Radu cel mare fu dar un sprijin puternic al aristocrației.

Cu acest domn se încheie această epocă.

În Moldova asemenea, după mórtea lui Alexandru cel bun, boierii caută a doborî puterea domnilor, constituită acolo și mai tare pe principiul ereditar. Poloniî se amestecă în ambele partide cu scop de a domina și de a supune țera ; din mijlocul acestor sfâșieri care amenințau peirea, ese un om puternic, care întorce spiritul nestatornic al partidelor către dușmanii din afară. Acesta fu *Stefan cel mare*. Patru-deci de ani de-a-pururea călare, pe câmpul bătăliei el apără voînices ce țera și creștinătatea. Moldavia e atunci în culmea sa și trage asupra-și mirarea lumei. Papa numesce pe Stefan, *soldatul lui Christos*... ....*

. . . . .

Stefan ia proiectul lui Mircea și caută a uni țerile, dar spiritul individual al Românilor sd robesce întreprinderea lui. Intr'adevăr boierii țeriî. . . . . perderea mării . . . .

În aceste timpuri frații noștri din Transilvania, deși Huniad și fiul său cârmuiră sorta Ungariei, perd drepturile lor. . . . .

* E învederat că de aci înainte textul autorului se compune numai de note, fără de redacțiune definitivă ; totuși am socotit că va fi mai bine a reproduce după manuscris, elementele din care Bălcescu proiectase a'și forma *Introducerea* la măréța sa operă istorică

Nota editorului.

Dacă acest secol fu pentru Români un secol în care începură luptele din lă-între, dacă rezultatul lui fu stingerea democrației, dar fu însă secolul cel mai glorios, secolul prin care se renumiră și în care se luptară puternic pentru libertate. Cei mai mari bărbați ce produse acest secol în omenire, fură Români *Dracula-Voevod*, *Vlad-Țepeș*, *Ioan Huniad* cu fiul său *Matiaș* și în sfârșit *Stefan cel mare*; ei plană asupra acestui secol glorios. . . . .

Boierii țerei recrutându-se tot mereu din elementul popular desfășoră pe lângă dorința de a constitui libertatea lor asupra tronului, o vitejie rară împotriva vrăjmașilor din afară. . . . .

Dar izolându-se de popor, încet cu încet, fac pe aceasta apatic. Țera slăbește și Turcii îndrănesc mai mult și, în secolul următor, ea cade cu totul sub domnirea lor.

VIII.

După mórtea lui Ștefan, în Moldoȳa *Bogdan* fiul său și *Petru Rareș* calcă pe pasurile lui. Țin cu strășnicie liniștea în lă-între și apără și întind hotarele țerii de dușmani din afară. Dar, presurați de dinșii, ei caută de se învoiesc de bună-voie cu cel mai puternic, cu Turcii, sub condiții încă mai favorabile decât Muntenii. Dar boierii, ca să isbutescă, nu se apără nici de asasinat, nici de trădare și caută a sdrobi puterea domnilor, se aliéză cu Turcii și isbutesc a lua preponderanța tótă în țeră, a face tronul electiv și cu totul în dispoziția lor. Țera cade în gróznice slă-

șierî și abusurî. *Lăpușnénu*l răsbună crud țera asupra boierilor.

În aceste sfășierî, nisce creaturî ale Turcului, străinî favorisați de popor în ură asupra boierilor, iaă puterea. *Despot* voiesce a civilisa. . . . Unul din aceștia, *Ion-Vodă* caută a se rezima în contra boierilor și a Turcilor, declarând rășboi acestora. Trădat, el cade glorios în luptă. Țera cade atunci cu totul sub puterea și în prada Turcilor, carî îi răpesc până și dreptul de a-și alege domniî și aceștia ajung a fi mai puțin decât un pașă.

În țera Romănescă, după Radul cel mare, *Mihnea* iea cu putere, înțelepciune și patriotism cărma țeriî, dară boieriî nu-l pot suferi și, avênd în capul lor pe Basarabescî saă Pârvulescî, numiți astfel după banul Pârvul, ei isbutesc, prin ajutorul Turcilor a-l depărta, ba încă a-l și ucide în Ardél, unde se trăsesese. Pârvulescîi numesc pe *Vlăduț* domn, dar, vêdênd pe acesta că voiesce a se libera de epitropia lor, îl ucid și daă puterea unuia dintr'înșîi, lui *Neagoe Basarab*. Bun și blând, acest domn face pe popor să ierte triumful boierilor, dar el dêsvoită și mai mult privilegiile boierilor și ale clerului. El robesce o mare parte a țeriî mănăstirilor și o mare parte a mănăstirilor ca metoșe străine grecescî. După mórtea lui, partidele se răscólă; fiă-care își numesce un domn și Turciî intervin cu multă îndemănare, pun mâna pe țeră și o declară pașalic. Acéstă isbire deștéptă pe Romăni; primejdia îi uni și sub *Radul de la Afumați* ei se luptă pentru drepturîle naționale și triumfă.

De la mórtea acestuî domn, 1552—1592, lupta con-

îtinuă cu deosebite alternative. Pórtă începu a numi singură domniî; tributul se mări nemăsurat: * dajdi-ile asemenea. Téra ajunsese într'o ticăloşie mare şi mergea cu paşi repezi spre o ruinare totală, când braţul de fer al lui *Michaiu* o opri la margirea prăpastiei. Lupta pentru independenţă reîncepe cu glorie. După ce acesta se asigură, Michaiu întreprinde *Unirea Românilor*. Spiritul şi individualitatea naţiei se întrupază într'insul. . . . Mai norocit decât Stefan, el izbuteşte, dar cade în acesta, întâmpinând vrăjmăşia Austriei, care scólă pe Unguri împotriva Românilor. Aceste naţii generóse, cărora atâtea interese le impun datorinţa d'a trăi frăţesce împreună, se sdrobesc una de alta în folosul Austriei.

* Găsim într'o condică de note manuscrise a lui N. Bălcescu. următórea însemnare asupra tributului ţerii, pe care am socotit de folos a o publica aici : *Nota editorului.*

«3 miľ banĩ roşi la 1593.

«10 miľ galbenĩ la 1460.

«Pe urmă se urcă la 12 miľ galbenĩ.

«14 miľ galbenĩ la 1524, adăogiţi de Radul al VII de la Afumaţi.

«La 1564 Petru II, feciorul lui Mircea III, mai adaogă 5 miľ galbenĩ şi făcu ast-fel tributul de 19 miľ galbenĩ.

«Sub Mihnea II fiul lui Alexandru II (1577—1583), Turcii «erau atât de puternici în cât cereau un tribut pe an de «150 miľ galbenĩ.

«Petru III, la 1583, făgădui sultanului 80 miľ galbenĩ pentru numirea sa pe tron, dar nu îşi ţinu făgăduiaia şi fugi «în Transilvania, luând cu sine din vistieria ţerii 400 miľ galbenĩ.

«La 1687 befler-beiful Rumeliei smulse de la fie-care din «domniil Valachiei şi Moldaviei câte 10 miľ galbenĩ.

«La 1591 Turcii cerură a mai urca tributul.»

Michaïu cade ucis hoşesce de Anstriacî şi cu dunsul cade şi puterea Românilor şi sperările ce creştinătatea, cu toate naţiile orientului, pusese în Români, pe al căror şef îl numia *Stéua lor de la Răsărit*.

Într'aceşti doi secolî întregi, Românii se arătară vrednicî de sine şi de menirea lor. Clasa boierilor mai cu sémă, întinerită tot mereu prin elementul energetic eşia din popor şi se absorbîa într'însa, făcu ţerîi şi omenirei slujbe mari. Viteză. roditoare în fapte eroice, în exemple sublime de jertfire, ea reprezintă simţemîntul răsboinic al naţiei şi udă cu sângele său lauriî patriei.

Naţiile în care simţemîntul prevaléză. dacă nu slujesc omenirei prin desvoltarea minţei. ca Francesiî, Englesiî şi Germaniî, dar prin lucrare, prin jertfire îi egală şi îi întrec şi le dau răpaosul d'a lucra. Astfel Dumnedeşî împarte funcţiile între naţiî şi, prin lucrarea comună, omenirea se desăvârşesce.

De la începutul secolului al XV^{-lea} lupta se încinsese între principiul libertăţii, care voia a mărgini puterea prinţilor, şi principiul autorităţii care voia a o întări. * Ajutaţi adesea de principiul popular ce ei reprezentă, boieriî isbutiră să dea triumful libertăţii, dar biruitorî făcură din această libertate un privilegiu al lor. Ei căutară a se forma în castă privilegiată, a-şi întemeia puterea şi fericirea lor pe robirea glótelor. Isvorîţi din popor, iar nu din *principiul concuistei*, ei nu puteau a se constitui pe bazele aristocraţiei feudale

* În Europa această luptă fu câştigată şi despotismul regiilor fu un mare principiu de unitate şi de conservăţie, în

europene; ei nu puteau în drept să violeze egalitatea; ei își mărginiră dar nația lor în rânduiala economică. A înghiți proprietățile cele mici concentrându-le în proprietăți mari, a răpi de o dată cu proprietatea și libertatea individuală a țăranilor, prefăcându-î în *servi*, a dobândi dreptul de a se scuti de cele mai multe dăjdi, acesta fu ținta lor. Astfel, prin reformarea legilor economice ale țerei, o țără întregă ajunse roba unor particulari. La sfârșitul acestui secol robia deveni completă. Michaiu-Voevod, silit de aristocrați, făcu acel așezământ ca fie-care țăran pe a cui moșie se va fi aflând, să rămână rob vecinic. De atunci robia fu completă. . . . . Clasa rășboinicilor se întemeiază d'asupra mănăstirilor. . . . . Societatea întregă se alcătuiesce pe un șir de privilegii și clase, fie-care clasă cu privilegii deosebite ; fie-care individ are privilegii : întins eșafodagiū de tirăniī superpuse una asupra alteia și tôte apăsând pe popor, pe țăranul muncitor. . . . . Acastă fără-de-lege a boierilor fu espiată prin pierderea țerii. Osânda o urmă de aproape. .

Cine va veni să sdrobască această clasă apostată care,

vreme ce la noi izbânda aristocrației aduse slăbiciunea statului cu slăbirea autorității. Două chipuri sunt d'a avea un guvern puternic. Trebuie ca principiul autorității să-și aibă isvorul său de sus, său de jos din popor; într'un cuvînt nu sunt decât două guverne puternice : *Despotismul* și *Democrația*. Orice principiu intermediar este un principiu de slăbiciune. Despotismul tot-d'auna a fost și este peste putință între Români, nu numai căci respectul către cel mare . . . ci căci ei sunt o nație foarte mobilă, care nu pôte suferi alt guvern decât cel întemeiat pe caracterul național, cel care organizează egalitatea adecă democrația.

eșind din sînul poporului, robise pe frații și pe părinții săi și ocărâse omenirea ? Iată-îi că sosesc ; ei sunt nisce robî și pentru ca pedépsa și rușinea să fie și mai mare, sunt nisce robî străini.

IX.

Ce sunt acești străini care vin să revoluționeze și să schimbe sórta unei nații întregi ? Cum nisce străini pot ei doborî o societate puternic întemeiată ? Ce principiu de interes vital al societății reprezintă ei ? Prin ce luptă, prin ce mijlóce ajung la putere și la domnire asupra Românilor ?

După căderea imperiului Orientului întreg sub puterea Turcilor, mulți Greci din Constantinopole și din Rumelia își căutară o scăpare în principate, care se bucura de libertate. Săraci, ei se apucară de negoțul mărunt și de meserii și ajunseră a lua astfel în mână totă industria și comerțul țării și a alcătui o burgessie. Înavușindu-se, se însurară cu pămîntence, dobândiră prin acésta drepturi și încăpură în boerii. Ei se înălțau la putere după cum s'a înălțat burgessia în Europa apusană ; se făceau apărătorii poporului * împotriva apăsărei aristocrațiilor și căuta a le doborî privilegiile.

Ast-fel își fac partidă puternică în țeri și încep lupta în contra hoierilor pămîntenî. Răi, intriganți . . . . . (*tabloû despre dînșii*) ; . . . ei n'aû decât o țintă fiscală. Vor să dobóre toate privilegiile, să pună mîna

* Chrisovul lui Stefan Racoviță.

pe stat, să emancipeze pe țeranii de boieri, ca să-î pótă despoia ei, în numele statului. Dar poporul nu-î cunoșce ; vede că ei sunt vrășmașii boierilor ce-lă tiranisă și pentru aceia el îi sprijină.

Incă din vremea lui Michaiu-Voevod, grecii se făcuseră nesuferiți pămîntenilor. Acesta ni se dovedesce... (după *Magazinul istoric pentru Dacia*). . . . In Moldavia. . . .

Domnia lui Brâncovănu maiă prelung. . . . el reprezintă spiritul boierilor. . . . Aristocrația nu maiă avea nici un caracter, perduse virtuțile militare, se corupsese. Desunirile poporului cu boierii ; stricarea armatei spre a face clăcași. . . .

Cață dar această aristocrație infamă! Vină Fanarioții cari să răsbune suferințele poporului, și oră cât rău ar aduce ei țerii, când poporul va vedé că misia lor de sdrohire s'a sfîrșit, va sci a-î mătura din țără și naționalitatea va eși biruitoare, maiă frumósă și maiă puternică !

. . . . .
. . . . .
. . . . .

După mórtea lui Michaiu, *Radu Șerban* răsbună vitejesc pe Românii asupra Ungurilor și Moldovenii, sub *Tomșa*, pedepsesc pe Polonii cari, protegiând pe *Movilescii*, se încercă a-și redobândi influența asupra Moldaviei. * Aceste lupte slăbesc puterea și a Românilor și a Ungurilor și a Polonilor, și le pregătesc comuna nenorocire.

Mihnea....

* Letopisețul Moldovii

Radu al X^{-lea} se urcă pe tron la 1611. El fu cel d'în-
tâiū domn care veni în scaun însoțit de o mulțime de
Greci. Boerii pămîntenî se turbură la acéstă vedere și
de neorânduielele Grecilor și forméză comploturî împo-
triva lor și a domnului. *Stolnicul Bărcan de la Mă-
răcineni* se pune în fruntea acestor comploturî ; dar
capul lui și ale soților sêi cad sub securea gâdei și o
luptă înverșunată, care ținu doi secolî, începe atunci
între Greci și boeri. Cinci ani după aceia, vestitul *Pa-
harnic Lupul* și *Căpitanul Buzdugan* pradă și măce-
lăresc pe toți Greci din țără. Dar sub domniile urmă-
tore, de la 1618 până la 1631, Greci favorisați se îm-
mulțesc și caută a-și răsbuna. Boerimea atunci în des-
peranță se revoltă. În zadar *Leon-Voevod*, la 1631 is-
gonesce toți Greci din țără, căci era prea târziu. Bo-
ierii isbutesc a alege domn pe *Mateiū Basarab*, ca-
pul partidei boieresce. Tot atunci în Moldova, boierii
ajutorați de popor gonesc pe Greci și pe *Alexandru-
Voevod-Iliేశū*, iar *Vasilie Lupul* se numesce domn.
Dorința de unire a țărilor aprinde din nenorocire un
rășboiū crud între ambele țări surori și pregătesce
slăbiciunea lor. Sub impresia uneltirilor Grecilor ce
vor să desnaționalizeze pe Români, *Mateiū* și *Vasile*
caută a întemeia puternic naționalitatea : limba ro-
mânescă se introduce în scolî, biserici și administra-
ții ; scolî se ridică ; tipografii se întemeiază și țările
se înavuțesc cu condicii de legi. Din nenorocire inte-
resul egoist al boerilor îi face să uite interesul națio-
nal. În loc d'a ușura pe popor, ei îl împovăreză cu daj-
diî și condica nouă întăresce și mai mult robia. Po-
porul suferă și strigă ; armata se revoltă și țera cade

în cea mai gróznică anarhie militară. *Constantin Basarab* isbutesce, prin ajutorul străin, a stinge anarhia desfăcând armata și slăbind țera.

Un Grec *Mihnea Voevod* se urcă atunci pe tron, la 1658, și răsbună cumplit purtarea cea neomenósă a boierilor către popor. În domnia acestuia, a lui *Georgie* și *Grigorie Ghica* și a lui *Radu Leon*, Grecii se înmulțesc iarăși în țară și cu dînșii și suferințele ei. La 1669, boierii ajutați de popor. se ridică din noți asupra Grecilor și isbutesc a-i goni din țară și a dobândi un domn ales de dînșii, dar pentru scurt timp, căci la 1672 cu *Grigorie Ghica* și în urmă cu *Duca-Ţoerod*, Grecii iarăși se reintorc.

În Moldova, în acest an. boierii, sub comanda *Hancescilor*, caută a goni pe Greci din țară împreună cu *Duca-Voerod*, dar sunt biruiți de dînșii, cu ajutorul Turcilor. Acest patronagiū ce le da Turcii, aruncă pririle Moldóvenilor către Nemți și Poloni....

Puterea Grecilor în țera Românescă nu ținu mult în rândul acesta. Ajutați de Turci, boierii isbutesc a numi domn pe *Șerban Cantacuzino*. Sub domnia acestuia și a lui *Brâncovému*, în țera Românescă, și sub a *Cantemirescilor* în Moldova, înrigile Grecilor se precurmară și boierii stăpâniră țerile în pace de dînșii, în vreme de trei-đeci de ani și mai mult. Din nenorocire, boerii nu sciură a se folosi de acest timp; în loc d'a se uni între dînșii spre a se apropia de popor, spre a-l ridica până la ei, ei se isolară de dinsul. Corupți și degradați, ei perdură până și virtuțile militare cu care se făliaū odinióră și nu mai representaū nici unul din simțemintele poporului. Puterea armată

a țării, în vremea *Brâncovénului*, se desorganisează și ostașii se fac clăcași pe la moșii. În loc d'a căuta puterea în popor împotriva Turcilor, cari din ce în ce se făceau mai asupritori, călcând legămintele țerei, mărindu'î tributul și globind'o în toate chipurile, ei alergară după falsa protecție, când a Nemților, când a Rușilor. Afară de acesta, caracterul lor mobil și nestatornic băgă discordia între domnitor și dînșii. Odi-oși țării, bănuți de Turci, ei fură lesne surpați de Fanarioți, din cari uni, precum *Mavrocordății*, luaseră o mare influență pre lângă Pórtă și ast-fel capetele celor mai însemnate familii ale țării cad sub secură Turcilor sau sunt silite a scăpa la Nemți și la Ruși, unde, împreună cu dînșii, merg să concure puternic la civilizarea acestei colosale împărății ce era urșită a atârna atât de mult în viitorul nostru; iar Fanarioții dobândesc pe sémă-le domnirea statornică a ambelor țări.

Boerii români cel puțin muriră cu demnitate, cu curagiū și istoria la acest spectacol trist, aruncă un vël asupra greșelilor, asupra crimelor lor, spre a puté da o lacrimă de compătimire cumplitelor lor nenorociri.

Acei ce mai rămân în țără se încercă a se mai lupta; dar Grecii îi dobóră, săracindu-î prin contribuții, prin confiscări și prin omoruri. Ceî mai mulți se trag la țără și ruinați, intră în popor până ce ajung la starea de clăcași de unde eșiseră...

X.

. . . . . , ...
 . . . . .

Urmarea lipsesce cu totul.

CARTEA I.

LIBERTATEA NAȚIONALĂ

(1593. — APRILIE 1595)

I

Deschid sânta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun dinaintea ochilor fiilor ei câte-va pagine din viața eroică a părinților lor. Voia arăta aceste lupte uriașe pentru libertatea și unitatea națională, cu care Românii, sub povața celui mai vestit și mai mare din voievozii lor, încheiară veșnicul al XVI-lea. Povestirea mea va cuprinde numai opt ani 1593—1601, dară ani din istoria Românilor cei mai avuți în fapte vitejesci, în exemple minunate de jertfire către patrie. Timpuri de aducere aminte glorioasă! timpuri de credință și de jertfire! când părinții noștri, credincioși sublimi, ingenunchiau pe câmpul bătăliilor, cerând de la Dumnezeu armatelor lauri biruinței sau cununa martirilor, și ast-fel îmbărbătați, ei năvăleau unul în-

protiva a dece prin mijlocul vrăjmașilor, și Dumnezeu le da biruința, căci el e sprijinatorul pricinilor drepte, căci el a lăsat libertatea pentru popore și cei ce se luptă pentru libertate, se luptă pentru Dumnezeu !

Moștenitori ai drepturilor pentru păstrarea cărora părinții noștri s'a luptat atâta în vécurile trecute, fie ca aducerea aminte a acelor timpuri eroice să deștepte în noi simțemîntul datorinței ce avem d'a păstra și d'a mări pentru viitorime această prețioasă moștenire !

II.

Aron-Vodă domnia în țera Moldovei și Alexandru Bogdan în țera Românească. Robi trenurând în mijlocul desfătărilor, pe un tron cumpărat cu bani, ei staū ocrotiți împotriva dreptei răsbunări a poporului, de paznici străini, Turci și Unguri, prădaū, chinuiaū și îngroziaū o țără ce nu o scieaū iubi. Mulțime de ianiceri și arendași turci, de la cari ei luaseră bani în camătă pentru cumpărarea domniei, îi însoțiseră în țără. Spre a se despăgubi de banii lor, uni din Turci luară în arendă dajdiile publice, alții umblaū cu dăbilarii domnesci pentru strîngerea dajdiilor, alții țineaū drumurile și prădaū pe neguțători și toți resfățându-se prin toate unghiurile țerei, jăcuiaū și chinuiaū pe bieții țărani, despoindu-i de tot ce aveaū, rușinându-le muierile și fetele de față cu dinșii și răpindu-le al decelea din feciori spre a-i pregăti la recrutarea ianicerimei. *

* După o lege vechie a împărăției turcesci la care însă până atunci nu fuseseră supuse țera Românească și Moldova.

Înșiși boierii și jupănesele lor nu erau scutiți de omor și siluire.

Veni o zi când aceste locuste sălbătice nu mai găsiră ce pradă; atunci cădură toți în sarcina domnilor. Aron Voevod, spre a se pute plăti de datornic, izvodi ca de tot omul din țară să se dea câte un boi, și orândui, spre a strânge această noă dajdie, Turci cari luând toate vitele de la cei ce aveau spre a împlini pentru acei ce nu aveau, sleiră țera și de vite, aceste soțe ale muncii țeranului, de remaseră omenii fără a avea cu ce se hrăni. Mult mai mare, de se pôte, era asuprirea în țera Românească, unde domnul, silit fiind a plăti o dobândă grea la creditorii turci, cari nu mai aveau ce jăcui, urcă datoriile unei țări sleite cu totul, la suma peste măsură de mare, de zece povore de aur. Toți boierii țerei Românești, cari scăpaseră de mörte și priegie și a căror inimă ofta după libertate, sângera pentru suferințele țerei, începură a se aduna, a se svătui. După revolta nenorocită din Moldova a Orcheienilor și a Sorocenilor împotriva lui Aron, neîndrăsnind a se bizui singuri numai pe sine în starea de slăbiciune în care se afla țera, cugetară la ajutore și protecții străine. Spre acesta se adresară la republica Veneției cerënd protecția și suzeranitatea ei ca să se mântue de Turci; dar egoista republică, calculând folósele cum și păgubele cei-ar pute veni priimind această propunere, găsi cu cale că interesul nu o iértă a primi să mântue o nație chinuită de la care puțin câștig putea să aibă.

După înjosirea acestui act fără isbândă, Românii vădură că ce le mai rămâne de făcut este să caute

înşişi a se mântui şi că ţera lor a ajuns într'unul din acele minute mari, când o naţie trebuie să péră sau, luând inimă din suferinţa şi disperarea sa chiar, printr'o silinţă mare şi puternică, însăşi să se mântuiască. Imprejurări favoritoare din afară nu lipsiră la dorinţa ómenilor, nici ómeniî nu lipsiră împrejurărilor.

III.

În acel timp de chin şi de jale strălucea peste Olt, în Craiova, un bărbat ales, vestit şi lăudat prin frumuseţea trupului său, prin virtuţile lui mari şi felurite, prin credinţa sa către Dumnezeu, dragostea către patrie, îngăduiala către semenî, omenia către cei mai de jos, dreptatea către toţi de o potrivă, prin sinceritatea, statornicia şi dărnicia ce împodobeau mult lăudatul său caracter. Acesta era Michailu banul Craiovei, fiu al lui Petraşco-Voevod carele pentru blândeţea cu care cârmui ţera de la 1554 până la 1557 se numesce *cel bun*.

Strălucirea nascerii lui Michaiu, svatul lui cel drept şi priceput, cuvîntul lui blând şi îmbelşugat, iar mai cu sémă faptele cunoscute ale lui. îi câştigau inima poporului şi trâmbiţau numele lui în toate părţile ţerei. El administra de câtă-va vreme banatul Craiovei şi aduse cu încetul această bănie în starea ei cea vechie de neatârnare administrativă, judecătorească şi ostăşescă, fără altă legătură cu domnia ţerei decât plata uhuî tribut. Ast-fel, în minutul când armata ţerei era desorganisată de domnul ce se temea de dînsa,

el își organiză un trup de oștire, prin care ținea în frâne împilările Turcilor și ocrotea pe supușii săi.

Sorta cea blândă sub care se aflau locuitorii banatului era piznuită de omenii de dincóce de Olt și slujă de gloriificare numelui lui Michaïu dinaintea poporului. El ajunsese a fi sperarea tuturilor, resbunătorul atât de mult dorit și așteptat.

IV.

Crudul Alexandru-Vodă nu întârzie a se înspăimînta de acel mare nume al banului Michaïu. Voia să-l pérđă cu orî-ce chip și neîndrăznind a-l prighoni de față, trămise ucigași ca să-l prinză și să-l aducă la Bucurescî saŭ să-l ucidă prin taînă. Dar banul descoperi din vreme cursa ce i se gătia și, cu tótă dragostea ce avea pentru dînsul poporul, necredîndu-se sigur în Craïova, fugi spre Constantinopole, unde-l chemase socrul său vistierul Ion ce era capikehaie al țerii. Însă, prins fiind în cale de omenii lui Alexandru, ce îl pândiau, el fu adus în Bucurescî, unde domnul cătrănit de mânia îl învinovăți de trădător și rebel și îl închise în pușcărie spre a fi pus la caznă și apoi ucis.

Temîndu-se ca poporul să nu se ridice infuriat și să scape pe prinsul său, Alexandru-Vodă hotărî a-î grăbi mórtea. Într'o ȝi îl scóseră din pușcărie legat și îl porniră la locul osândeî. Mulțimea poporului urmăria pe osândit, tristă, jalnică și tăcută, vedînd că cea din urmă sperare de mântuire se va curma cu capul acelui june bărbat eroic. În cale, trecînd pe

lângă biserica Albă, pe vremea liturgiei, spun că îl lăsară să intre în biserică și rugându-se, se făgădui lui Sântu-Nicolae, fiind chramul, că de-l va mântui, are să-î facă mănăstire în numele lui, precum a și făcut, de se numesce acea biserică acum *Michaiu-Vodă*. *

Sosind în locul unde trebuia să primescă mortea, gâdea cu satirul în mână, cu inima crudă, cu ochii sângeroși, se apropie de osândit, dar când aținti privirea asupra jertfei sale, când vădu acel trup măreț, acea căutătură sêlbatică și înfiorătoare, un tremur gróznic îl apucă; ridică satirul, voiesce a isbi; dar mâna-î cade, puterile-î slăbesc, gróza îl stăpânesce și trântind la pămînt satirul, fuge printre mulțimea adunată împrejur, strigând în gura mare că el nu îndrăznesce a ucide pe acest om.

Astfel în acele mari timpuri bătrâne, un Cimbru barbar se înfioră de vederea mărețā a lui Mariu și nu îndrăzni să ucidă pe cel ce sdrobise tot némul lui.

În zadar ómenii ce presidaū la osândă cerură a se împlini porunca domnescă; nimeni nu se mai găsi ca să voiască a lua locul gâdei.

Acéstā întîmplare minunată înfioră mulțimea cu o mișcare electrică; ea vădu într'însa un semn ceresc prin care Dumneđeū voia păstrarea acestuī om și un glas detunător de milă și de iertare scapă din peptul acelei glóte. Boieri și popor luară pe osândit în mijlocul lor și, ducându-se la palat dinaintea voevoduluī, cerură iertare. Vrênd nevrênd, domnul fu silit a se

* Acéstā biserică o zidi la anul 1598.

îmblânzi și a-î dăruia viața. Peste puțin, prin mijlocirea vistierului Ion, Michaïu împăcându-se detot cu domnul, primi iarăși cinstea și dregătoria sa.

V.

Nu trecu mult după aceia și bănuitorul tiran Alexandru începu iar a-l vâna cu mörte și curse și-l sili a fugi în Ardél, unde zăhovi două săptămâni la curtea lui Sigismund Bathori, domnul țerei Ardélului. Acolo, prin mijlocirea lui Baltazar Bathori, vărul domnului stăpânitor, dobândi de la acesta, ce avea mare trecere la Pörta turcésă, o scrisöre de întroducere către vestitul vizir Sinan-Paşa, prin care se recomanda de a fi ales domn în țara Românésă, cum și alta către Eduard Barton, solul Elisabetei, regina Engliterei la Constantinopole, care avea mare credit pe lângă Turci.

Imputernicit cu aceste recomandații, Michaïu se porni de a doua öră la Constantinopole unde, la sosirea sa, fu bine primit de vistierul Ion. Acolo sosiră atunci și doi deputați dintre boieri spre a se jălui de așupririle lui Alexandru Vodă; ei se uniră cu Michaïu și-l cerură la Sultan pe dinsul de domn, arătând că țera tötă îl vrea. Spre-a isbuti mai sigur în cererile lor, trebuiă să astâmpere nesațiul și lăcomia de banii a Turcilor; de aceea, nevoia sili pe Michaïu a lua, pe creditul vistierului Ion, patru sute mii florinți de la Turci, Greci și Evrei, cu camăta grea. Din această sumă dete numai lui Sinan vizirul, două-șeci mii galbeni; cea-l-altă o împărți în daruri la Sultanul și la cei-

l-alți miniștri și astfel deschise calea cererilor sale. Sultanul în sfârșit primi această cerere a țării și dete lui Michaiu stégul și-sabia, semnele domniei, iar oștirea ce boierii cereau a i se da spre a-l însoți, o refușă, sub pretext că de vreme ce țara totă îl cere, nu pôte avé nevoie de óste spre a goni pe Alexandru.

Michaiu, însoțit de partidul ce voia să-l pună pe tron, plecă iudată, 1592, către țară, de unde Alexandru Bogdan. aflând de mazilia sa, eși ca să se întórcă la Constantinopole. El abia domnise un an și trei luni, dar această vreme-î fu de ajuns ca să tragă asupra-și ura și blestemul poporului. Fără-de-legile domniei lui se răsplătiră cu a sa mórte. La 1597, în duminica Floriilor, prin intrigile domnului Moldovei Ieremia, al căruî tron el căuta să coprindă, Alexandru, din porunca Sultanului, fu luat din casa sa și, în haîne de paradă domnesci, asvârlit în mare.

VI.

Într'acest chip Michaiu-Voevod se urcă pe tronul țării Românesce, la 1593, fiind atunci în vârstă de trei-șeci și cinci ani. Înălțarea lui fu primită cu cea mai vie bucurie de toți locuitorii țerei, mulțumiți că au scăpat de tiraniile lui Alexandru ; ei arătară acea bucuriă sgomotosă, acele sperări fără de margini, făcându-și ilusiile, nedespărțite în inima poporului român de orî ce domnie nouă, ilusiî pentru care și istoria ni-l arată că în tot-d'auna gata a fost. Michaiu avea încă în ochi mulțimei meritul de a fi fost un candidat popular în care mai de demult nația își pu-

sese sperările. Dar cu totă statornicia, energia și buna sa voință, noul domn se vedu cu totul în neputința de a pune un capăt la relele și orânduială la anarhia în care se afla țara. Ea era împovorată de datorii grele și împilată de mari nevoi și trebuințe. Turcii, în contra tractatelor vechi acuma uitate, începușeră a se așeza în țară, zidindu-și case și gătindu-se chiar a face și gămii (meceturi). Pe lângă datornicii ce erau în țară sub Alexandru, se mai adăogiseră și alți Turci și numărul lor se urca la patru mii ianiceri și ofițeri de cavalerie. Turcii după margini făceau ca și cei din țară, mereu și fără temere, năvăliri și jafuri prin ținuturi; în totă luna cete de Turci și Tătari veniau pe pământul românesc și, ca să pôtă hălădui lumea în pace, era silit domnul a le ține taberile ierna și vara, a le da cele de hrană și îmbrăcăminte de la țară; astfel în cât nu numai că nu se puteau plăti datoriile cele vechi, dar nici a se birui și a se ușura cele de față. Slujbașii Porții, în loc să dea ascultare plângerilor domnului, căutaū prilejul de a stôrce bani de la dînsul sau de la dușmanii ce îl prigoniau. O sémă de boeri, după vechiul obiceiū, săpa pe domn lângă Sultan. Alții se însoțiseră cu Turcii din țară și-î ajutaū în prădarea și în chinuirea poporului. Armata țerii era desorganisată și mijloc nu era de a o înfința; energia poporului se tocise de atâtea chinuri și asupririi; el desperase de mântuire. Michaiū nu se putea înțelege cu creditorii, lipsindu-î mijlócele de a le plăti, vru să pună stavilă la răpirile lor, dar nu izbuti decât a-î întărita mai mult și a-î revolta asupra-î. Fu silit; ca să scape d'a fi ucis, a se închide și a se ține me-

reii în stare de apărare, în palatul său, unde însă de mai multe ori Turcii năvălind, îl ocărau, aruncau cu petre în ferestre, răpiau tot ce puteau din mobilele sale, și fără sfielă băteau și răneau de moarte pe toți hoierii ce le pica în mână.

În aceste minute dureroase, care ar fi desperat pe orii și cine, Michaiu singur nu disperază, ci vedând că nu e nici un mijloc pacinic de mântuire, hotărăște a deștepta țera, a o scula și a ridica sabia răsbunătoare în contra barbarilor tirani. Evenimentele ce începuseră în megieșie, încuragiară și înlesniră vrednica sa hotărîre. Să dăm o ochire asupra acestor evenimente.

VII.

Împărăția turcască începuse a apune din culme mărirea la care ajunsese sub Soleiman; ea însă, afară de ținuturile cele întinse ce stăpâna în Asia și Africa, care erau împărțite în trei-șeci și două de guverne, tot coprindea încă opt guverne în Europa și se întindea până la Raab, conținând astfel partea cea mai mare din Ungaria, afară de cele patru țări tributare : Transilvania, Valachia, Moldova și Republica Raguzei; nu numai atât, dar chiar și împărăția Austriei și regatul Poloniei erau de mai multă vreme supuse la un tribut anual.

Murat al III-lea, care domnea la 1575, era un spirit slab și superstițios, un om dulce la trai dar iute la mânie și adesea atunci și la crușime, dedat cu totul la misticism, la poezie și la voluptate, amator de danț

și de musică, de vorbe cu spirit, ba încă și de *muca-litlicuri*, iubind mecanica, căsornicăria și actele de reprezentație ; el trăia înconjurat de talmăcitori de vise, de astrologi, de șeici, de poeți, de mușeri. de pitici și de nebuni, lăsând domnia în mână femeilor din sarai. Sub o mână așa de slabă, corupția intră în toate ramurile administrației. Acel spirit de revoltă al oștilor, care era menit a zdrobi împărăția, începuse de atunci nu numai între ianiceri, ci și între spahi. Spre a da însă o altă cale acestui spirit de insubordinație, era nevoie de a trimite oștile împotriva vrăjmașilor de peste hotare. Dar luptele din Persia se sfârșiseră cu noroc și divanul stătu mult de se chibzui dacă trebuie a porni războiul în contra Fezului, a Maltei, a Spaniei, a Veneției, a Neapolului său a Ungariei. Un vizir vestit în hătălii, dușman crud și feros al creștinătății, Sinan-Pașa, cuceritorul Tunisului și al Iemenului, a cărui singură gândire era războiul cu Ungaria și cu împăratul Germaniei său *regele Veneției*, cum îl numeau Turcii, împinse prin toate mijloacele spre acesta pe Sultan.

Așa dar, fără declarație de război, pacea se călcă la 1592. de guvernatorul Bosniei, care își nisce casteluri din Ungaria, Chrastovitz, Gora, Bihaci (aprilie 1592); dar opriți dinaintea Sisekului, pe care nu-l putură lua, Turcii își răzbunară crud în contra creștinilor ce le picară în mână. Trei sute din acei nenorociți prizonieri fură duși în triumf pe dinaintea locuinței ambasadorului împărătesc ; în capul cortegiului umblau nisce muzicanți ce făceau să se audă sunetele cele mai barbare; apoi o trupă cu armele

câştigate ; pe urmă veniau carele încărcate cu pradă şi în sfârşit nenorocitele jertfe ale robiei, bărbaţi, femei, copii şi bătrâni, împinşi înainte cu isbirii tari de hie saii de toiege, ca nisce turme de vite pröste, mergënd în mijlocul chiotelor de bucurie sälbatecă ale Turcilor, ca sä fie vînduţi în tîrg (Octomvrie, 1592).

VIII.

Crâncenele fără-de-legi şi ameninţările Turcilor mişcară totă creştinătatea. Scriitorii însemnaţi din totă Europa începură prin tipar a trezi opinia publică şi a deştepta zelul cruciatelor religioase împotriva barbariei păgâne.

Pe scaunul cesarilor Germaniei şedea în acea vreme Rudolf al II-lea. Cu un caracter şi cu virtuţi ce ar fi fost de lăudat într'o poziţie mai puţin înaltă, acest prinţ era un domnitor nevrednic. El lăsa d'o parte trebile statului spre a se ocupa de sciinţele naturale şi de antichităţi, pentru care îşi sleise finanţele, iar mai cu sémă de visări astrologice care împlură mintea sa, din natură posomorâtă şi sficiösă, de o mulţime de superstiţii de ris şi funeste. Inconjurat de mînerale, de fosili, de medali, de ochiene, de vase şi de instrumente de chimie, el sta închis în laboratoriu sêu, în vreme ce zavistia şi revolta în lăuntru şi răsboiul din afară ameninţau sdrobirea împărăţiei lui. Crescut în Spania, în acea ţeră clasică a papismului, el fu în totă viaţa lui jucăria viclenelor uneltiri ale iesuiţilor şi ale svaturilor pasionate ale curţii Spaniei.

Tipetele jertfelor cădute sub Turci pătrunseră însă

până la cabinetul lui Rudolf II-lea și deșteptară indolența lui. El porunci să sune tocsinul în totă sânta Împărăție romană și în Ungaria, ca să invite pe credincioși, dimineța, la ameză și séra, a invoca ajutorul cerului în contra păgânilor. Intr'aceiasă vreme, soli sîi a!ergau în Roma la Papa și convocaū pe toți principii Germaniei la o adunare generală în Ratisbona, spre a lua măsuri pentru interesul comun al creștinătății.

Clement al VIII-lea, ce ședea atunci pe scaunul Sântului Petru, primi în audiență, într'un consistoriū public, pe soli împărătești și, ascultând cu multă bunăvoință elocuentul cuvînt al lui Rudolf Coradatio, cel mai însemnat dintre soli, hotărî cu obștească învoire a senatului, să țiea totă partea la acastă faptă de bine public și de cinste pentru Dumnezeu.

O congregație de cardinali fu convocată din porunca pontificelui spre a chibzui pentru trebuințele acestui rășboi și, nemulțumindu-se a aduce numai ajutorul sîi, hotărî a invita în numele lui Christos și pe alți prinți, pentru care și porni îndată nuncii sîi în Spania și Italia. Posomorâtul și crudul Filip al II-lea, ce domnea în Spania, priimi bucuros și făgădui ajutorul sîi, iar în Italia zelul religios fu mai puțin ferbinte și numai ducele de Toscana Ferdinand, și ducele de Mantova Vincenzo, priimiră a da ajutor. Ducele de Ferrara se folosi de ocașie și, pentru ore-care ajutor de banî dat, dobândi trei orașe de la împărat.

Tot atunci Papa însărcină pe canonicul de Andrianopole, Cornelius Denona, să mērgă la marele principe al Moscoviei spre a-l îndemna să țiea parte la rășboiul creștinătății, îndatorînd pe sol ca la întorcere,

sa treacă pe la Sigismund Bathori, prințul Transilvaniei, și pe la Aron domnul Moldovei, ca să-i tragă și pe dinșii în legătura domnilor obște creștine împotriva dușmanului comun, sculând ast-fel toate popoarele de la Nistru și Dunăre și din veșina Polonie; iar la Mihail i se porunci a nu se duce, din pricina poziției critice în care acest domn se afla, fiind siguri de scopurile sale; se hotărî numai ca, prin mijlocirea prințului Transilvaniei, sa-l îndemne a se svătuî cât mai îngrabă cu boierii și poporul său și a încheia o legătură serioasă prin care sa se pôlă mântui.

Era acum a patru-spre-decea oră de la originea împărăției otomane. de când puterile creștine se uniau împreună împotriva dușmanului moștenesc al lor, lui Chistos, ca să întreprindă o cruciată care și dînsa, ca cea mai din urmă de la 1571, ce se nemuri prin bătăia navală de la Lepanta, luă numele de *Sântă Liga*.

IX.

În vremea acesta. prinții Germaniei, adunați la Ratisbona în dieta convocată și deschisă de împăratul în persoană, vedînd tristețile întimplăii ale războiului, porunciră a se ridica din Germania o oștire de 20.000 pedestrași și 5000 călăreți (2 Iunie. 1594). Acolo încă se hotărî ca Maiestatea Sa împărătească să scrie și să trimiță soli la prinții străini, spre a le cere ajutor; ca ea să solicite asemenea concursul nobilimei ce nu atârna d'a dreptul și absolut de împărăție precum și al orașelor maritime; se vorbi apoi și de chipul d'a im-

pune și d'a strânge dajdiile și se porunci ca în toate provinciile, în toate orașele, în toate târgurile și în toate satele Germaniei, să se pună un trunchiu sau cutie la ușa bisericilor și ca preoții și predicatorii să așteze zădulul poporului, spre a-l îndemna a contribui la cheltuielile războiului în contra păgânilor; se recomandă iarăși la preoți și la predicatori d'a propovedui poporului pocăința, d'a-l aduna în toate zilele, la sunetul clopotului, spre a face rugăciuni pentru o fericită isbândă.

Se trimiseră apoi și soli atât din partea împăratului cât și dintr'a electorilor de Brandenburg și de Saxonia, la adunarea staturilor polone din Cracovia, spre a le îndemna ca să se ridice în ajutorul creștinătății.

În Polonia, după moartea lui Ștefan Bathori, trebuind a se face o nouă alegere de rege, mulți stăpânitori, prin soli lor, concurseră spre a fi aleși: între aceștia, voturile se împărțiră între Sigismund, fiul lui Ion regele Suediei și Maximilian, arhiducele de Austria și amândoi fură aleși; dar partitul cel mai numeros, având de cap pe vestitul Zamoisky, cancelarul cel mare, ținea cu suedul. Maximilian, vedând că nu poate dobândi tronul decât numai cu puterea, luă oște de la fratele său împăratul Rudolf II-lea și intră de o dată armat în Polonia. Zamoisky însă, primind un ajutor de călărimă din Transilvania, de la Sigismund Bathori, pe a cărui soră o avea de soție, dădu Nemișilor bătăie cu mare norocire, le înfrânse cu totul armata și însuși Maximilian fu prins. Ast-fel Sigismund dobândi coroana Poloniei. Atunci Maximilian, lepădându-se de pretențiile sale, fu liberat și o nepotă a împăratului, Archiducesa Ana,

fata archiducelui Carol, fu luată de soție de Sigismund; dar prizonierul, vădându-se liber, pretinse că un act făcut în închisore nu pôte avea temeiū și începu a se întitula din nou *Rege al Poloniēi*. Tocmai în acest an, când se porniră deputații Germaniei la Cracovia, Maximilian, după îndemnul Papei, declară că renunță cu totul la acest titlu. Cu toate acestea legații germani nu isbutiră în solia lor. Polonia de mai mult de 180 de anī era în pace cu Turcii, și Zamoisky, care avea mare înrîurire în dietă, care întorcea inima regelui cum voia și care ura pe Nemți, după o lungă discuție în adunare, înduplecă pe toți la părerea sa d'a ține pacea cu Turcii. Astfel legații se întorseră fără ispravă.

Cesarul isbuti mai mult în Moscovia, unde trămisese pe un june silesian anume Varkusky. Acest trămis fu bine primit de marele duce Teodor sau Feodor I^{lu}, care îi și făgădui o mare sumă de banī ce se îndatora a o plăti pe tot anul, cu condiție d'a nu precurma războiul cu Turcii. Aci Varkusky întâlni pe un ambasadur al Persiei ce venise să propună o ligă în contra Turcilor; el negociă cu dînsul o alianță, prin care se jura în numele craiului său, că dacă împăratul se va ține de războiū, șahul Persiei nu va face pace cu Turcul.

X.

Silințele împăratului fură norocite în Transilvania. Sigismund Bathori ținea domnia acestei țeri. El era fecior lui Christofor Bathori și nepot de frate vestitului Ștefan Bathori, ce a fost mai întâiū prinț și apoi

a strălucit pe tronul Poloniei. El fusese ales la 1581 a urma pe tron răposatului său tată, fiind numai în vârstă de nouă ani. Numele strălucit și iubit țerei ce purta singurii dobândi alegerea la tron, de la care nisce prevestiri sinistre păreau a-l depărta; se dicea într'adevăr că la nascerea lui, la 1572, turnul de la Oradea mare se povârnise și că el se născuse cu mâna plină de sânge. Imaginația poporului augurase d'aci că acest prunc va fi peirea țerei lui și augurul până în urmă s'a și împlinit. În timpul istoriei de față, pe la începutul anului 1594, Sigismund, în vârstă de 22 de ani, liber de orî-ce tutelă, începu a-și desveli caracterul său.

Semeț, vitez și rășboinic, cualități însușite nației lui, dar fără talente ostășesci, fără putere de concepție și fără stăruință, îl vom vedea, în cursul aceștei istorii, unde el va juca un rol mare și însemnat, om crud, fără măsură, necumpătat, nestatornic și nestâmpărat la minte. Era tributar Turcilor și avu câtă-va vreme așa mare credit la Pórtă, în cât un minut, la mórtea unchiului său, el sperase că prin protecția ei, va dobândi tronul Poloniei; pentru aceea și făgăduise 50 mii galbeni vizirului; dar sperările sale îl înșelără, căci Pórtă nu numai că recunoscă pe noul crai al Poloniei, dar încă nu voi a-l îngădui să ieă de soție pe fata marelui duce de Toscana (Octombrie 1592). Trămișii lui la Pórtă erau George Ravazdi și Ioan Boldog, cari tractău cu Sinan prin mijlocirea renegatului Grigore Versmarti, acum ciauș Mahomet, și prin sangiacul Lipei, vestitul Pavel Marchazi. De față cu Senyei, pe care-l trămisese în urmă Bathori,

Sinan se întinse asupra coprinderilor sale del a Tunis, de la Gulletta, din Arabia. Persia, Africa și Georgia, adaogind că în iérna viitoare va merge să dărâme Viena și Praga.

În sfârșit ciaușul Mustafa aduse staturilor Transilvaniei și lui Bathori scrisori de la sultanul, de la marele vizir și de la pașa din Temișóra; prințul răspunse după obicei cu protestații de credință, către padișahul; dar Sinan nu întârzie a schimba tonul și a îngrozi pe Sigismund prin înjurături și amenințări. Când se înfățișă dinaintea acestui vizir George Ravazdi și-l rugă, în numele prințului, să nu mai îngreueze provincia, urcând tributul peste cel ce se da pe timpul lui Ioan Sigismund, el cu o nesuferită trufie și cu obraznică îngâmfare, ocărându-l cu numirea de *câne*, îi dîse să tacă, adăogând că Ioan Sigismund era socotit ca un fiu al lui Soliman, în vreme ce acel ce cârmuesce acum Transilvania este sluga și supusul împăratului: că acesta stă în mîna-î a o dovedi. Temerea lui Sigismund se mai adăogi încă prin porunca ce priimi ca să se gătască cu o oște de 50 mîi lănceri și cu toate materialele de rășboi, spre a merge la Belgrad să se unască cu oștirea Turcilor în contra împăratului. Aceste amenințări primejdioase umplură de spaîmă inima junelui prinț. Partisaniî împăratului sciură bine a exploata aceste temeri și înduplecară pe Sigismund a se ridica asupra Turcilor. Bathori avea lângă dînsul, ca duhovnic, pe un iesuit părintele Alfons Carilio, spaniol născut la Alcalá; acesta îndemna mereu pe Sigismund să intre în alianță cu împăratul și când Teuffenbach, prefectul Casoviei, trimisul ce-

sarului, sosi în Transilvania, el găsi pe prințul cu totul dispus în favoarea creștinătății. Sigismund începu a vorbi numai de libertate, de greutatea jugului turcesc, a se plânge de sorta creștinilor supuși lui, într'un cuvînt toate spusele și toate faptele lui învederau hotărîrea sa d'a rupe legătura cu Turcii. Însă planurile lui Sigismund întîmpinară o mare opoziție în nobilii cei mai însemnați, cari învechiți în aplecarea lor către Turci, nu voiașu nici de cum să se lepede de unirea cu Pôrta, temîndu-se de a se arunca în valurile unui viitor nesigur și d'a ajunge sub un jug și mai greu. Sigismund dicea : «Ce a slujit pînă aci pacea cu Turcul ? — A obicînit pe nesimțite nenorocitele noastre popore ca să pôrte un jug greu și nesuferit. Mai bine dar să-l scuture, să se unescă cu cei-l-alți prinți creștini, să se lepede de alianța cu Turcii, atât de rușinosă pre cât e și primejdiosă pentru mîntuire, și Dumnezeu le va fi priincios la un proiect așa drept». Acestea dicea Sigismund în public și în particular și iesuiți le însînuiașu la urechile tuturilor celor ce spoveduiașu. Nobilimea cea jună și săracă intra lesne în aceste planuri, măgulindu-se că războiul îi va mai îmbuna sorta ; dar cei bîtrîni și bogați se împotriviașu, dîcînd că nu trebuie a părăsi maximele străbune care prescriașu d'a nu lăsa nici o dată alianța cu Turcii ; că de o sută de ori ei așu auđit acêsta din gura înțeleptului Stefan Bathori, și cînd era prinț al Transilvaniei, și chiar după ce se urcase pe tronul Poloniei ; că mai bine este a urma acestor svaturî decît a plecă urechia la zadarnicele făgădueli ale unor ómenî venetici în Transilvania. Adăogașu ei : «Sun-

«tem ore destui și destul de puternici spre a ne împotrivi singuri la totă puterea Turcilor? Dacă nu suntem, cine cheazășnesce pentru acele ajutoare ce se făgăduiesc? Începuturile războiului adesea sunt plăcute, dar sfârșitul e tot-d'auna funest. Când un dușman atât de îngrozitor va apuca să-și implante corturile sale în mijlocul țerei noastre, cât este de temut că acele ajutoare depărtate ce ni se laudă, vor sosi prea târziu spre a ne mântui!».

Ast-fel vorbia în Ardél ura și neîncrederea în Nemți; dar partizanii vechei sisteme, vădând că rugămintele lor sunt neputincioase în contra svaturilor iesuiților și cererilor Papei, hotărîră a detrona pe Sigismund și a pune în locu-î pe un altul mai plecat lui Amurat. Se dicea că ei se înțeleseseră într'acésta cu ministrii Porții și că, în vremea când Tătarii erau să trecă din Podolia în Transilvania, li se dedese o poruncă secretă d'a pune mîna pe Sigismund. Dar acésta se puse în laturî de timpuriu și Tătarii pustiiră Valahia și Transilvania fără d'a fi împedicați de generalul oștilor, Bornemissa, sub pretext ca să nu strice alianța între Transilvania și Turci, în care sta mîntuirea țerei.

Sigismund convocă o adunare mare de popor armat la Turda. Aci opoziția, în capul căreia sta vărul său Baltazar Bathori, se arată așa de tare și de înverșunată în cât, lăsând puterea în mîna lui Baltazar, Sigismund speriat abdică și fugi spre Chiióra, declarînd pricina abdicărei sale și acuzînd pe opoșanți că vor să trădea țera Turcilor. Adunarea se mută atunci la Cluș, unde Baltazar Bathori fu aclamat de prinț. Dar scrisorile lui Sigismund, citindu-se în adunare, opi-

niile unora se schimbă și Săcuil, împreună cu Sașii și vre-o câțiva din Unguri, declarară opoziția că ei nu voiesc a cunoște alt prinț; neputând atunci a le sta împotrivă, adunarea totă fu silită a se uni cu dinșii și o deputație se trimise ca să chieame pe Sigismund înapoi. La 28 August 1594, adunarea priimi a se trimite oștire în contra Turcilor. A doua-zi se arestură capi opoziției în număr de patru-spre-dece: Baltazar Bathori și fiasrul lui, Ion Ilfui, Lupul Covaci cancelier, Alexandru Kendi presidentul senatului, Gabriel și Francisc Kendi, unchiul lui, Grigorie Literatu, prefect de la Agria, Ion Foro, Grigorie Diacu, Ion Gerundiu, Albert Lunai, Georgie Salanciu, Baltazar Silvas, și după trei zile de închisoare, Sigismund porunci ca să-i omore, după svatul lui Gestio, Proșcai și Iojica. Lui Alexandru și Gabriel Kendi, cu Ion Ilfui, Grigorie Diacu și Ion Foro, li se tăiară capetele la Cluș. Pe când îi ducea la locul osândei, Alexandru vedu pe Sigismund carele, stând în picioare la o ferestră, îi privea, și el îi strigă: «Nică o lege dumnezească să omenască nu suferă osândirea unui om fără-l asculta». Acesta însă nu mișcă întru nimic pe Sigismund, obicnuit fiind din copilărie a vedea vârsându-se sânge și stând martur la toate osândele criminalilor. El stătu de față și privi cu răcelă această tragedie.

Un țigan, gâde obicnuit al locului, veni cu o sabie și tăie capul lui Alexandru Kendi. Ilfui se urcă după dinsul pe eșafod, apoi Gabriel Kendi, apoi Ion Foro, carele în zadar ceru o altă sabie, căci a gâdei nu mai tăia, și în sfârșit Grigorie Literatu. Poporul nepăsător de certele celor mari, privi înmărmurit această scenă;

dar când vădu de odată o ploie repede cădând și spălând sângele morților, strigă că : nevinovați a fost ! Lupul Covaci și cu Baltazar Bathori fură duși la Uniora, unde, după câte-va zile, pe ascuns, după obiceiul turcesc, fura sugrumați. Când gâdea veni în închisoarea lui Baltazar Bathori cu lațul în mână, aceasta întrebă : « Cine ești ? — Cel din urină om cu care ai să vorbesci pe lume , » răspunse gâdea. Baltazar, blestemând amar pe Sigismund, după o luptă lungă cu gâdea, fu sugrumat. Astfel peri împreună cu Kendi, și Ioan Bornemisa, vestitul capitan carele, când i se însciinșă ca i-a sosit césul, începu a cânta un cântic de jale și apoi întinse grumazul gâdeii. Ceilalți patru prizonieri fură ȧertați prin mijlocirea unor prietenii ai lor; numai bunurile li se confiscară. Asemenea lui Andreiu și Stefan Bathori, frații lui Baltazar, cari apucaseră să fugă în Polonia, li se confiscară bunurile, declarându-i trădători și isgoniți pentru tot-d'ana din patria lor. După aceia, Sigismund, adunând o armată de 40 mii ómenii de tot felul, o trămise spre Timişóra, de unde deslipi o parte din oștirea lui ca să pustieze în préjma Oradiei și să împedice ca nu cumva să mergă de acolo convoiul la armia otomană. El scrise apoi lui Teuffenbach ca să-l róge să se apropie de hotarele Transilvaniei, spre a-și uni puterile cu ale lui și a isbi împreună pre vrăjmași.

XI.

În vreme ce prin aceste tratații Papa și împăratul se cerca a trage toate stăpânirile Europei într'o legătură împotriva Turcilor, și dintr'altă parte scriitorii

și oratorii cei mai însemnați lucra asupra opiniei publice și întărita popoarele pentru o nouă cruciată în contra barbarilor, războiul își urma furiile sale. În 15 Iunie 1593 se dăde o bătălie sângeroasă între oștirea împăratărească și armata Turciei, strimtorată lângă Sisek, în unghiul unde Kulpa se unesce cu Ordra; acolo peri cu totul oștirea otomană, împreună cu cei mai însemnați capi ai ei, Asan-Pașa și junele Mahomet, nepotul sultanului. Anul în care se vedu o așa mare învingere se chemă în istoria otomană *anul peirei*. Când se află despre dinsa la Constantinople, poporul exasperat ceru răzbunare; ambasadorul austriac fu închis cu totă suita lui; marele vizir Sinan se găti a lua comanda unei oștiri numeroase, astfel cum nu se mai veduse alta din vremea lui Soliman, și porni spre Ungaria.

Doi frați ai împăratului, archiducele Maximilian și archiducele Mateiu, comandau, unul armia din Croația de 16,000 pedestri și 4000 călăreți, și cel-l-alt pe cea din Ungaria, de 20,000 pedestrii, 2000 călăreți și 2000 dragoni.

Mateiu lovi Novigradul și asedie în zadar Granul, de unde se trase; dar Maximilian fu mai norocit în Croația; el coprinsese Petrina, castelul Chrastovitz și în sfârșit Sisekul, când Sinan sosi cu armata lui în Ungaria. Archiducii își uniră atunci oștirile, din porunca împăratului.

Armia îngrozitoare a lui Sinan, pe lângă care se unise și hanul Tătarilor, Ghazi-Gereș, cu 40,000 oameni (17 Iulie 1594), înainta în Ungaria, lăsând în cale-î urme de furia sa și, după mai multe isbânde parțiale

la Vespri, la cetăţuia Polata, coprinse în sfârşit (August) vestita cetate Rab, prin trădarea comandantului ei, comitele Hardek. Cetatea Papa fu coprinsă şi ea şi vizirul se oştă împotriva Comornului, cu sperare sigură de a înainta în curând spre Viena. Dar aceste izbândi strălucite, care măriră trufia lui Sinan şi îngroziră occidentele apuseră îndată prin ridicarea unui nou campion al creştinătăţii, care îşi aruncă sabia puternică în cumpăna războiului şi chemă biruinţa sub stégurile lui Christos. Acest campion glorios fu naţia română, care găsisese acum un căpitan mare ca Mircea, ca Dracul, ca Huniad şi ca Stefan, spre a o comanda. E vreme acum să ne întorcem spre ţera Românească.

XII.

Închis în palatul său de nevoia Turcilor, ţipetele de jale ale poporului gonău somnul de la Michaiu; posomorît şi tăcut, el se depărta de toţi cei ce erau pe lângă dînsul spre a se gândi şi şi nopţi la mijlocele de a mîntui naţia sa. Asculta cu băgare de seamă vestile războiului din Ungaria, se bucura cu inima de izbândile creştinilor, se întrista de perderile lor.

Cruşimile Turcilor trecuseră peste măsură, în vreme ce covârşirea strămbătăţilor suferite sleiseră răbdarea împilaţilor cari cereau o răsbunare strălucitoare. Poporul român se cutremură de turbare ca un leu rănit greu, şi această cutremurare pare că era larva înăbuşită ce prevesteşte o vijelie mare. Această vestire sili pe Michaiu a nu pierde vreme, cu atât mai

mult că poporul din ambele țări éra așa de întăritat, încât s'ar fi revoltat împotriva domnilor săi, dacă aceeaștia nu se revoltau împotriva Turcilor.

Pe lângă relele ce făceaă Turcii în țără, ea avea încă a suferi și trecerea glótelor armiei tătărescî, care pe la capétul anului 1593, călcând'o, trecură în Ungaria. Tot pe atunci, priimind porunca d'a trămite cară pentru artileria armatei turcescî, domnul trămise ca la 300 pentru campania și asedierea Pesperinei. Nu trecu însă mult și iată sosiră alți noi mesii ai vizirului, ce se afla atunci la Belgrad, cerënd alte cără și tribut. Cu tótă silința ce puse domnul, carăle nu putură sosi la vreme, până a nu pleca vizirul din Belgrad ; îl ajunseră tocmai la Ianik. Omenii lui Michaău ce aduseseră 400 cară, tributul și ceva daruri, se înfățișară dinaintea lui Sinan ; dar crudul turc, furios de întărđierea lor, porunci să-î ducă să le taie capul în privéla tuturilor. Mehmet-Pașa, feciorul vizirului, ce se afla de față, rugă mult pe tatăl său și le scăpă vieța. Sinan însă refusă darurile și trimise răspuns lui Michaău din partea sultanului, că îndată ce va sfârși campania, va purta răsboiul în țera Românescă ; că este un lucru nevrednic d'a lăsa acéstă provincie în cărmuirea necredincioșilor ce nu o meritaă ; el opri pe ómenii domnului prizonieri și nu le dete drumul până mai întâu nu se întórse la Belgrad.

Tóte aceste avaniă ale Turcilor sleise răbdarea poporului și a lui Michaău, care se hotărî atunci a lucra și, unindu-se cu creștinătatea, a ridica cu bărbăție sabia asupra Turcilor ca să scape țera de acel jug greă al robiei. El strinse atunci o adunare de toți boierii

marî și micî din țeră și se svătuiră cum vor face ca să-î izbăvescă Dumnezeu din mînile Turcilor. Michaiu expuse adunării tirania asupritorilor, crușimile ce făceau ei în țeră, ticăloșia poporului și încheie arătând că alt mijloc de mîntuire nu este decât d'a alerga la arme.

Propunerea lui fu primită într'un glas de toți și hotărîră ca să intre în confederație cu prinții streini și să scuture nesuferitul jug al tiraniei. Boierii începură a se găti de război; atunci Michaiu, potrivit cu hotărîrea luată, se gîndi a dobîndi ajutor și din alte părți și trîmise pe clucerul Radu Buzescu sol la Sigismund Bathori ca să se înțelégă cu dînsul și să iea de la el ôste de ajutor. Asemenea trîmise și la Aron Voevod în Moldova pe stolnicul Stroe Buzescu. Trîmișii lui Michaiu găsiră pe acești domni bine dispuși și bucu-roși a se oști împreună. Sigismund respunse lui Michaiu prin Stefan Iojica și Patgratie Sennyei, iar Aron Vodă printr'un boier al său. În 5 noemvrie 1594 un tractat formal de alianță ofensivă și defensivă se iscăli în Bucurescî între Michaiu și plenipotențiarii domnilor Transilvaniei și Moldaviei. După acest tractat, 2000 ostași transilvanî, sub comanda lui Michaiu Horvat și Stefan Bekeș, trebuiau să stea pe ascuns la hotarul țerei Românescî, gata a intra la chemarea lui Michaiu. Spre a pune dreptatea și moderația în partea lor, prinții aliați trîmiseră sultanului o lungă listă de plîngerile lor, cerënd îndreptare și chiezășuire temeinică de schimbarea sistemei pe viitor. Nu numai că aceste reprezentații rêmaseră fără răspuns, dar încă o cétă de 3000 ianiceri intră în țeră și în-

cepu a pune contribuții pe țăranii și a face tot felul de rele.

După aceste fapte nu mai era de întârziat.

XIII.

Un complot întins atât în țera Românească cât și în Moldova, hotărîse ziua de 13 noemvrie în care să se dea semnul insurecției, ucigînd pe Turcii în toate părțile țerei unde s'ar afla. Michail trîmise porunci la oștile transilvane de la hotare ca să intre în țeră pe cînd și o cîtă de Moldoveni, sub comanda hatmanului lui Aron, îi venea în ajutor. Turcii din Bucurescii în nepăsarea și necucerirea lor, nu bănuiau nimic de ceea ce li se pregătia și urmau turburările lor; nici o trădare din partea Românilor nu veni să-i deștepte. Intr'o zi, cînd năvăliră din nou asupra palatului prințului, acesta le ese înainte și, vorbindu-le cu multă dulcică și blîndețe, le dîse: «De mî vei omori, vei pierde totă datoria ce aveți a lua; dar ascultați și faceți ce vî dic. Mergeți în cutare loc și luați de acolo totă avuția ce veți găsi și plătiți-vă din ea.» — Fu mare vrajbă și neunire atunci între datornicii turci. În sfîrșit, după multă cîrtă, vre o cincî sute se despărțiră de cei l'alți și merseră unde voevodul le arătase. Ei se întorseră preste cîte-va zile, dar avuția ce găsiseră nu era de ajuns spre a plăti pe deplin datoria. Fiind nevoie d'a face împărțela în proporție cu ce avea să iea fie-care, avură trebuință de cineva care să facă reducere și se adresară spre acesta la cadiul de la Giurgiu care era însărcinat a hotări pricinile de ju-

dicață între Turci și creștinii din țera Românescă. Acesta fiind bolnav, Ali-Gian veni la Bucuresci în locul lui. Se făcură atunci mari sveđi între creditorii și datornici, pentru prețuirea mărfurilor date și primite. Ast-fel merseă până în ziua de 13 noemvrie. În aceea zi de diminéță, Ali-Gian, sfârșind împărțela și ducându-se la conacul său, fu oprit în cale de un român, prieten al lui, care îi dîse : « Ali-Gian-Hogea, câți ani » sunt de când mănânc pânea și sarea ta ? — Sunt două-șeci de ani, răspunse turcul. — Décă e așa, dîse românul, spre recunoscință de pânea și sarea ta ce am mâncat, voiă să-ți spui un cuvânt, de-î voi să mă ascuți. — Spune, îi dîse Ali. — Nu sta aci, adăogi el, până la 3 sau 4 césurî după amiazi ; nu te opri nicî la Gîurgiu ; silesce-te să treci la Ruscîuk, cât veî putea mai curând. — Dar pentru ce ? îi răspunse turcul. — El însă fără a-î spune mai multe se depărtă, întorcându-și capul și, vędënd pe Ali că sta în cumpănă de ceia ce trebuia să facă, îi strigă : « Ia séma la ce ți-am spus ! » — Turcul preumblându-se prin oraș, băgă de sémă că e mai multă lume decât altă dată și bănuind ceva rău, fără de a spune nimeni nimic, se urcă în căruța sa și luă în grabă calea Giurgiului.

Acésta fu singura indiscreție, cinstită și măsurată, ce se făcu despre tragica scenă care se pregătia.

XIV.

Porunca domnăscă eșise ca toți Turcii ce se aflaū în Bucuresci să se adune la casa vistierului Dan, spre a li

se căuta și răfui datoriile. Indată ce Turcii se grămdiră în acea curte, Michaiu cu boierii săi eși dinaintea ostașilor și a poporului setos de răsbunare, ridică stégul libertății și poruncind să se înconjure curtea, puse de patru părți de deteră foc casei unde era Turcii adunați și-î împușcară cu tunurile cu cari îngrijise mai dinainte a înconjura curtea și casa. Isbirea acesta neașteptată, vâlvorea focului ce îi încingea, hubuitul și pustiirile tunurilor, strigătele de răsbunare ale poporului amestecate și înspăimântare pe Turci, cari, de și armați după obiceiul lor, neputând a-și face cale de eșire, fură siliți a priimi mărtafa fără a o putea da. Ca la 2000 Turci se omorîră; din Români puțină cădură. Stolnicul Stroe Buzescu se răni la mâna stîngă. Pe lângă Turci căți-va Evrei fură măcelăriți. Acesta nu isvorî dintr'o netoleranță, dar căci Evreii, atunci în mare favoare pe lângă Turci și sultan, se împreună cu aceștia ca să prade țera, și să-î facă tot felul de stricăciuni.

Acest măcel fu cel d'întăiu act al războiului, ucidere făcută cu înșelăciune într'adevăr, dar dreptă și meritată pentru toate suferințele ce Turcii aduseseră țerei. Măcelărirea din București fu semnalul care puse totă țera în mișcare; în toate părțile, poporul năvălind asupra Turcilor respândiți, îi ucise și-î goni până îi deie afară din țară.

A treia zi după această faptă, la 15 Noemvrie. Michaiu porni în grabă oștile sale și cu transilvănenii ce sosiseră, la Giurgiu și năvălind cu iuțelă asupra orașului, fără a întâmpina vre-o împotrivire, îi deie foc și trecu sub sabie tot ce îi eși înainte. Trei mii

suflete aprópe, bărbați și femei, fură uciși sau prinși. Dintre toți Turcii din oraș, numai doi putură scăpa, trecând Dunărea în not. Unul din ei era Ali-Gian-Hogea, pe care-l vedurăm scăpând iarăși cu noroc din Bucuresci. El abia sosise la Giurgiu și se afla povestind cadiului cele ce i se întâmplase în Bucuresci, când fără vreme năpădiră Români. Neavând alt chip de mântuire și știind bine să înnoțe, el se desbracă, se aruncă în apă și trecu de cea-l-altă parte. Cel-l-alt turc scăpat urmase exemplul lui. După arderea și prădarea orașului, Michaiu impresură cetatea și începu a o bafe cu tunurile; dar vedând că nu o póte dobândi, căci îi venea în ajutor arme și bucate de la Rusciuk și silit încă și de greutatea iernei, o năpusti de o cam dată și se întorse la scaun în Bucuresci. Printr'acésta, dic cronicarii noștri, se făcu numai o începătură de vrajbă.

XV.

Abia se întorsese Michaiu de la Giurgiu, abia își așezase trupele în tabără aprópe de Bucuresci, într'o bună posiție, când fără veste intră în țeră și veni în Bucuresci un cadiasker său emir cu 2000 Turci oștire alésă și 500 paznici ai trupului, clauși și spahi. Emiri se privia de Turci ca următori lui Mahomet din fiica sa Fatima, și erau numai trei în tótă împărăția, având putere viziréscă, și pe lângă autoritatea mirénă împreună și pe cea bisericéscă. Sarcina lor întâi era a fi consiliari ai împăratului, pe urmă tâlcuitori cei mai superiori ai tot dreptului. Emirul, al

căruî gând era să caute a prinde pe Michaîu, se fă-
țarnici ca cum n'ar sci nimic din cele urmate puțin
înainte. El intrase în țără cu mare liniște, neaducând
nici o supărare locuitorilor și dicea că voiesce să ier-
neze în țără. Intrând în Bucurescî el ocupă casele
cele mai bune din oraș și luă cartier într'o nouă mă-
năstire sub oraș zidită pe riul Dâmbovița ; trămise
un om din parte-î la domn ca să-î arate că vine să
ierneze în țără și să cêră a i se da 10,000 florinți și
bucate pentru oștirea lui. Apoi plecă însoțit de 1000
pedestrii la palatul domnului ca să-î facă visita de
onóre, iar în adevér ca să-l pôtă prinde. Michaîu, care
simțise cugetele viclene ale emirului, se sili a-l birui
în fățarnicie și a-l arunca în cursele ce i-le întindea;
el lăsase pe emir să intre nesupărat în oraș, dar vi-
sita lui nu o așteptă și fugi în tabără. Emirul, negă-
sind pe Michaîu, trămise în tabără să-l întrebe pentru
ce în timp de pace ține în arme atâția Ungurî ? Dom-
nul respunse : pentru ca să prindă pe Petru fiul fos-
tului domn Alexandru, care umbla să-l răstórne din
scaun, și până îl va prinde și-l va trimite la`Constan-
tinopole, el va căuta să plătescă din baniî publicî
oștile, iar la urmă le va da drumul.

Emirul se prefăcu că crede și însciință pe domn
că în diminéța viitoare îi va trimite un butoiu de aur
spre a plăti oștile și a le libera îndată, fiind împotri-
vitore țereî. Michaîu arată că priimesce cu multă
bucurie această propunere, dar hotări a nu mai aș-
tepta diua de a doua-di și a pune capăt acestuî joc
de înșelăciune cu Turcul. În puterea nopței aceleia,
își găti oștile pe ascuns, și însoțit de ostașii curței

ce-î așezase în văle, se apropie de oraș și pe când Turciî dormiaû, din cincî părți cu foc și cu sabie îi încinse. Turciî, la lumina flăcărilor care ardeau conacele lor și la strigările răsbunătore ale Românilor, se deșteptă îngroziți și, pe jumătate îmbrăcați, alérgă să se adune la palatul emirului, cu hotărîre de a se apêra până la môrte. Dar aci întîmpină pe Mihaïu cu o parte din oștire; el împresurase palatul și îl improșca cu două tunuri. În zadar se ispitiră Turciî a-și deschide drum printre ostașii români spre a intra în palat. Româniî îi împing înapoi și îi ucid pe toți. Două ziduri din palat se prăvălesc de izbirile artileriei. Emirul, în desperarea sa, părăsit de orî-ce ajutor, începu a arunca pe ferestre aurul și giuvaerele sale, socotind că în vreme ce ostașii români se vor apuca de pradă, el va găsi mijloc de a fugi. Dar Mihaïu opresce pe soldați de la pradă și îi întărită spre năvală asupra palatului. Emirul strigă și se rógă cu făgădueli mari ca să-l lase să se tragă cu rêmășița gardei sale; dar tôte în zadar. Româniî năvălesc în palat și fără milă ucid pe toți Turciî ce scăpaseră din foc. Prada acestei biruințe fu mare pentru soldați; doi cazaci găsiră două traiste pline de aur, pe care domnul îl împărți între soldați. După acéstă biruință, curățindu-se tot orașul de Turci, Mihaïu dete mulțamită lui Dumnezeu și apoi lăsă oștile a se odihni.

XVI.

Mihaïu-Vodă, avênd ôre-care îputăciune cu capiî trupelor ajutóre din Transilvania, Mihaïu Horvat și

Bekeș Stefan, cari erau foarte neuniți între sine, îi trimise înapoi prințului Ardélului, oprind oștile peste care puse în urmă Sigismund căpetenie pe Albert Kiraly, bărbat vitez, născut în provincia Gemeri din Ungaria de sus și vestit pentru multe fapte belicoase, săvârșite în războiul făcut de către Ștefan Bathori, regele Poloniei, în contra Muscalilor. Michaiu cu Kiraly se gătiră îndată de oște și mai întâiu acesta, din porunca domnului asediă Orașul-de-Floci ce era neîntărit; și-lu rase din temelie (10 decemvre, 1594), după ce ucise pe toți cei ce se închinau în numele Turcilor și cari nu apucaseră a fugi. După aceia Michaiu porni pe Dunărea înghețată și se apropiă, la 1 Ianuarie 1595, de Hirșova, oraș bogat și întărit, cale de o di de Brăila, pe care Carol și Ludovic, regi Panoniei, îl împresuraseră cu ziduri. Aci îi eși înainte o oște de 7000 Turci alcătuită de garnizóna cetății și de alți Turci din Bulgaria. Pe ghiața Dunărei se dete o bătae sângerósă pentru ambele părți, în care Turcii fură sdrobiți și împrăștiati; Români biruitori se suiră pe scări, săriră în cetatea Hirșova, o arseră și o prădară. Prada făcută în acest oraș fu așa de mare în cât Români trebuiră să trecă Dunărea spre a-și duce în țera lor avuțiile ce-î împovărase. După ce-și mai întăriră puterile slăbite de frig, Michaiu cu ostașii săi, la 6 Ianuarie, trecu iarăși Dunărea și se îndreptă spre Silistra, oraș mare și frumos, locuit de neguțători bogați cari trăiau fără grije, bizuindu-se pe puterea cetăței. După un asalt gróznic în care asediații nu stătură mai puțin vitejesce de cât asediatorii, Români o coprinseră și o deteră în foc și pradă. Cetățuia însă nu o putură

lua lipsindu-le artileria. Româniî găsiră atâta pradă în acest oraş în cât îşi dobândiră veştminte pentru vecie, ȕice un contimporan.

XVII.

Aceste isbândi ale Românilor, pustiirea oraşelor de pe lângă Dunăre înspăimîntaseră atât pe Turciî din partea locului în cât fugiseră mai toţi în munţii Balcani. Cărmuitorul de la Rusciuk însciinţă, îndată Porţei răscóla lui Michaiu şi isbândile lui, cerënd ajutóre, care întârđiară cât-va de nevoia ernei. Indrăsnéla lui Michaiu miră şi supără pe sultanul, fără însă a-i da mari prepusurî, căci credea că lesne va putea potoli rebeliunea unui duşman așa de slab. Trebuia însă a se grăbi spre a nu zătigni operaţiile răşboiului din Ungaria. Intr'adevăr, Turcia ca să pótă purta acest răşboiú avea nevoie de ţera Românéscă şi de Moldova, care erau nu numai grânarele aprovizionărei armatelor şi chiar ale capitalei, de vreme ce în toţi aniî se încărcau din acele două ţeri, 150 corăbiî cu făină şi carne pentru Constantinopole, dar încă ele slujiau de liniî de comunicaţie pentru trecerea oştilor şi a provisiilor în Ungaria. Valachia singură plătea atunci Porţei un butoiú (o tonă) de aur, sau după alţiî, 100,000 scuđi, sau 70,000 galbeni, afară de darurile pe la paşi şi miniştri, pentru orânduirea domnilor, care se urcără de multe ori până la 300,000 galbeni pe an, afară de 20,000 mieî, 10,000 chile de grăú, alte atâtea de orđ, 2000 cai, unt şi miere cu prisos. Moldavia plătia Porţei 62,000 scuđi şi hanului Tătarilor

pe tot anul, 20 cară cu patru boi, 50 epe și miere îndestulă * ; prințul Transilvaniei plătea 15,000 sechină. Perderea acestor folose costă mult pe Pórtă, mai cu seamă într'o vreme când împărăția se afla în nevoie de bani și bucate și prețul aurului crescuse foarte mult de la rășboiul Persiei, încât și îndoise valórea unui scud în Constantinopole, aceia ce pricinui turburări din partea ianicerilor. Afară de acestea, Valachia și Moldavia, cămări pline de toate trebuincioșele, îndestulau Constantinopolul cu cărnuri proșpete și sărate, cu mulțimi de grâne și alte produse ce, pe Dunăre, se transportau acolo ; chiar saraul sultanului din aceste țări trăgea nu numai lucrurile vieței, dar încă și obiecte de lux și desfătare. Paguba ce ar fi provenit din perderea acestor țări era mult prea însemnată spre a nu îngrija pe Pórtă.

Sultanul hotărî dar a potoli cât mai în grab acea răscolă, până a nu se întinde și a lua mai multă putere ; el numi atunci domn în țera Românească pe un Bogdan-Beizade, fiu al Iancului Vodă Sasul, care zăcuse nerușinat trei ani și șapte luni pe tronul Moldovei (1570-1574), batjocórindu-o și căruia. după maziția sa, i se taiă capul în orașul Leov din Polonia, din porunca regelui Stefan Bathori. Acest june Bogdan se dusesse în Constantinopole cu maica și surorile sale unde își mărită o soră după un nobil venețian a nume Zane și intră în casa lui Ferhad-Pașa, ajungând a

* Despot-Vodă la 1562 urcase tributul din 30,000 galbeni ce era mai înainte, la 40,000.—La 1574, Moldova plătea 60.000 galbeni tribut și sultanul ceru a-l îndoi, pentru acela se revoltă Ion-Vodă.

purta slujba de *haznadar*. El avuse de gând a se turci, când cređu că favórea patronuluĩ sėũ și revolta đomnilor ıĩ vor deschide calea de a dobândi un tron. Mustafa-Pașa, căruia i se luase pašalicul Maraș, cu o sémă de oștĩ între care 2000 ianicerĩ cu vre o câte-va đin agalele cele maĩ însemnate, și pe lângă care oștire se maĩ adăogiră 14,000 Turcĩ ridicatĩ din Bulgaria, fu poruncit să trecă Dunărea pe la Rușciuk și să ducă pe noul domn în țéră. Într'aceiașĩ vreme Ghereĩ, hanul Tătarilor-Perecopĩ, care cu 30,000 Tătari se întorcea din Ungaria, priimi poruncă ca să trecă Dunărea și să isbėscă pe Michaiu.

XVIII.

Vestindu-se luĩ Michaiu primejdia ce ıĩ amenința, ıĩșĩ strânse în grabă óstea pe lângă dınsul și ımprăștiė călărețĩ în tóte unghiurile țereĩ, strigând că intră sabie de Turcĩ și de Tătari în țéră și să sară toțĩ cu totul împotriva dușmanuluĩ, ıncredințandu-se în ajutorul dumnezeesc. Apóĩ porni spre Dunăre, sâmbătă în 8 Ianuarie (stıl nou) și a-doua-đi se opri la sat la Pietri, gătindu-se să trecă Dunărea să se loviască cu Mustafa-Pașa până a nu apuca acesta să calce țera. Acolo ıĩ veni veste că Hanul cu Tătariĩ, trecėnd Dunărea pe ghiață, a și intrat în țéră robind și prădând. Acéstă veste ıngrijă tare pe Michaiu și numai decăt se ınvırteji ındărăt cu tóte oștile și puse tabăra la sat la Hulubescĩ, de unde trămise strejĩ asupra Tătarilor, pre Radu Buzescu cu frațĩ luĩ, Preda Postelnicul și Stroe Stolnicul și pre Radu Calonfirescu cu o sémă de oștĩ

alese. Hanul, înaintând spre Gîurgîu ca să se împreune cu Mustafa, jăfuind și pustiind totul înaintea sa, își așază tabăra la o milă departe de Gîurgîu, la satul Scărpătescî, puse streji în toate părțile și trimise câte-va miî de ômenî la prădat ca să aducă hrană. Avanguardia română, sub comanda Buzescilor, înaintă până la sat la Putineîu, unde întîmpinînd avanguardia tătărăscă, o isbi cu vîfejie și o înfrânse (14 Ianuarie), perind Tătari mulți și viî prindîndu-se încă mulți. Îndată ce află hanul această tristă veste, trimise pe un nepot al lui, cu o mulțime de Tătari și veniră până la o milă în laturî de Giurgîu, la sat la Stănescî. Buzescii mai căpătînd ajutor de ôste de la Michaîu, le eșiră întru întîmpinare și se loviră de față Duminecă 16 Ianuarie (stil nou), dînd vitejesce într'înșii, îi biruiră și pre mulți așternînd la pămînt, îi prind saū se predau ei înșii ; o parte numai scapă cu fuga spre hanul ; însuși nepotul hanului peri în această bătaie. După aceia, Buzescii isbesc mai multe cete ce umblaū răspîndite după hrană și cu cruđime le fugăresc și le ucid. Șapte miî prinși creștinî fură mîntuiți atunci din mînile Tătarilor. Hanul se afla tot la Scărpătescî, unde sosise și Mustafa-Pașa cu Bogdan-Vodă și se împreunase ambele oștiri tătărăscî și turcescî. Michaîu, care sta rînduit de bătaie la Hulubescî, pregătind toate și luînd toate mîsurile cerute de împrejurări ca un duce prevădător, cum prinse veste de această, socoti a nu mai întărđia și purcese în contra ambilor vrăjmași cu totă armata și glótele lui. În cale se uciseră și se fugăriră mai multe cete de Tătari, care rupte din tabără de vre-o patru đile, se trăgeau acum

spre ordia cea mare. După aceea, Duminecă (23 Ianuarie), în murgul serii, năpădesce peste avangardia vrăjmaşului ce se afla patru mile departe de tabără, compusă de 6000 Turci, între cari 300 Ianiceri şi o mulţime de Tătari, invocând cu o încredere puternică după obicei, în glas mare numele lui Christos, Tătari, sumeţindu-se în numărul lor, nu băgară de seamă la această strigare, iar Turcii înţeleseseră şi încălecând căutaui a scăpa cu fuga, favorisaţi de întunecimea nopţii. Ai noştri isbiră cu semeţie pe Turci şi Tătari şi îi luară în gónă; avangardia noastră, sub comanda banului Manta, îi duse gonindu-i până în ordia cea mare de la Scărpătesci. Spaîma intră în tabăra vrăjmaşă, creşând că Michaiu însuşi a venit să-i isbescă. Hanul, turburat de frică şi neîncreşându-se în puterile sale, chiar în nóptea aceea se despărţi de Mustafa-Paşa şi de Bogdan şi luă calea pustiilor sale. Aceştia cu Turcii lor, fugiră încă spre Ruşciuk, go-niţi şi tăiaţi fiind de Manta, până îi trecu Dunărea.

XIX.

Michaiu sosi a-doua-zi, luni (24 ianuarie) de cu nópte şi îşi înfipse tabără în locul părăsit de duşman la Scărpătesci, iar în ziua următoare, marţi (25 ianuarie), din zi de dimineţă porni spre Ruşciuk unde, după cum aflase, Mustafa-Paşa nedescurajat încă de atâtea învingeri, mai strîngea oşti şi voia să-şi mai cerce norocul. Fără a mai lăsa lui Mustafa vreme de gătire, domnul se grăbesce, trece Dunărea pe ghiaţă pe la Marotin şi îşi înşiră oştile mai sub porţile Ruşciuku-

lui. El avea cu dînsul numai 10,000 ostași (7000 atît Muntenî cît și Moldovenî), în vreme ce Mustafa avea 4000 óste alésă și 10,000 Turcî adunătură din Bulgaria. El își îndemnă oștile a se lupta vitejesce pentru gloria lui Christos și mîntuirea patriei și cu frunte de leu, bărbătesce, mai repede decît ai gîndi, năvălesce asupra Turcilor, cari abia apucaseră să iasă din cetate cînd lupta se încăieră. Bătaia ținu cît-va, fu sîngerósă și nu încetă pînă în nópte, cînd Turcii, cu tóte că erau mai numeroși, trebuiră a se pleca furiei Românilor ; de la vre-o 7000 pînă la 8000 cădură morți ; cei-l-álți își căutară mîntuirea în fugă, dar ai nostri urmărindu-î în întunecimea nopței, fără sémă îiucid saũ îi prind mai pe toți. Mustafa-Pașa, perdënd calul, o luă pe jos la fugă ; o slugă îi dete apoi un cal prost pe care în zadar se sili a scăpa ; el fu ucis de ai noștri nu departe de locul, bătăliei. Domnișorul Bogdan fu mai norocit ; reschirându-se toți ai sêi, însoțit numai de vr'o dóuë-deci de ómenî, iar, după cum dic unîi, numai de șése, el fugi la Constantinopole la maică-sa și la surorî. Acolo acest june pretendent fu, la 1597, prin intrigile lui Ieremia, domnul de atuncî al Moldaviei, din porunca Turcilor, asvârlit în mare. Însuși analistul italian N. Doglioni șpune că a vëdut la acest Bogdan, în anul 1597, o șabie îngropată de mai mulți anî și care se găsisse în Moldavia ; se presupunea că ar fi sabia ce Atila, vestitul rege al Hunilor, bicîl lui Dumneđeũ, purta în răsboiele sale. Tăișul sabiei fórte bine lucrat era de șapte palme lungime și patru lățime.

XX.

După această strălucită biruință, Michaiu puse de arse și dete în pradă orașul Rușciuk. Un martur de față descrie astfel răsbunarea Românilor asupra bșeșilor locuitorș ai Rușciukuluș : «Multă jale se făcu în «diua aceia și plângerile se înăltaș până la cerurș. «Toșs's'aș încărcat cu averș indetule ; robș și róbe «șș-a luat cu prisos ; nimica n'a scăpat din mâna lor. «Gingașele turcóice mult răsfațate, ce staș în vecș în- «chise, să le fi vęđut atunci góle, desculțe, tăvălindu-se «pe zăpadă, unele țărște de pěr, altele de mână ; nu «era ostaș care să nu ducă vre-o turcóică.»

Cetatea însă nu putu fi luată, căci domnul era silit a se întórce în Bucurescș, chemat fiind de trebile țereș. El lăsă pe Ungurș, pe Cazacș și o sémă din Româniș luș Albert Kiraly, poruncindu-ș a urma pustiirea orașelor turcescș din Bulgaria. Insoșit de ostașș sęș se întórse, intră în Bucurescș, unde fu primit cu strigărș de bucurie și de bine-cuvântare ale poporuluș pentru isbândșile sale. Dobânda care ostașș aduseră eu dînșș fu fórte mare ; din 10,000 ostașș ce-l însoșiseră nu era nicș unul care să nu se fi întors cu hașne de mătase și alte lucrurș de preș.

Îndată ce resuflară puțin oștile după aceia, Michaiș porni pe banul Mihalcea spre Silistra, pe care o arse și o pustii. Mihalcea apoi se întórse de asediē Brăila, după ce pradă și arse împrejmuirile. Asediașș găsıră mijloc de a scrie luș Muza, cșaușul din Dobrogea, cerându-ș ajutor. Muza strșnse vre o 4000 ómenș

și trecând Dunărea pe ghiață, isbi tabăra românească și omorîndu-le, după mărturia Turcilor, 1000 de oameni, îi sili a ridica împresurarea ; Mihalcea se întorse lângă Michaiu. Domnul trămisese pe spătarul Preda și pe comisul Radu asupra Hirșovei. Turcii din acest oraș, aflând de sosirea Românilor, se grăbiră a trece Dunărea și le eșiră în întâmpinare, dar Românii îi bat și îi trec Dunărea, făcându-le mult rău în góna ce le dete până la Hirșova, pe care o și făcură prada focului.

În vremea acésta, vitézul și strălucitul Albert Kiraly, cu o iuțime neauđită, cu foc și cu fer, prădând și pustiind, își rotesce fulgerând armele prin tótă Bulgaria, prin Siștov, Cernavoda, Rasgrad, Babadag și Oblucița. După ce tóte aceste orașe se mistuiră de sabie și de foc, el își împinse pustiirile până la marea Négră și la gurile Dunărei, ajungând până la Varna ; apoi trecând munții, el merse dincolo de Andrianopole, apropiindu-se ca la trei-spre-đece leghe de Constantinopole, tot pustiind câmpiile și împrăștiind mai multe cete de Turci și de Tătari. Apoi Kiraly își întorse la Michaiu învingétorea óste, neatinsă de dușman și înavuțită cu multă pradă.

XXI.

Tot în acea lună Ianuarie, o cétă de Români aflară prin spionii că Sinan se întorcea de la Belgrad la Constantinopole cu multe bogății, răpite mai tóte de la dușmani. Acei Români trec în Bulgaria, îi pândesc calea în munții Emului și năvălesc fără veste asupra-î.

Sinan își lasă bogățiile în pradă și Români, lacom, după dinsele, deteră vreme lui Sinan ca să scape. Gesty Ferentz sosi cu o cătă de Transilvanii cari, unindu-se cu Români, coprinseră mai multe cetăți din partea locului, trecură munții în Tracia, împrăștiară gróza în toate laturile și își împinseră pustiirile lor până la porțile Constantinoplei.

Dacă totă armia ar fi sprijinit această nemerită incursie, sultanul ar fi avut mult a se teme pe scaunul său împărătesc. La întórcerea sa în țera Românescă, Ferentz întâlnește un corp de 12,000 Tătari, pe care-l împrăște și-l sfărâmă. Toate aceste lupte din luna lui Ianuarie numai, implură cincisprezece cară cu capete de Turci, tot din cei mai însemnați, cari se adușeră în tabăra românescă. Asemenea strălucite izbândi ale Românilor aprinseră sperările popórelor mult chinuite din Turcia și începură a le deștepta din amorțela în care de vecuri zăceau. Bulgarii fură cei mai întâi a se forma în cete și a lua armele. Un corp de 2000 țerani din Bulgaria coprinse Sofia, capitala provinciei, în lipsa pașei d'acolo și îi dete foc și pradă; dar neavând destulă putere spre a o ține, țeranii o lasă și se trag. Prada făcută se împărți între dinșii și fie-căruia îi veni în parte aproape 300 scuđi; apoi, mai unindu-se și alții cu dinșii, s'apucară să pustiéscă țera în toate părțile și ajunseră trei zile departe de Constantinople. Ei întâmpinară un convoi de un mare număr de cară, cămile și mai mult de 40,000 dobitoce ce se duceau la óstea turcescă; ei isbesc mica óste ce îl ducea, o birui și ómórá 2000 Turci, luând totă acea pradă.

XXII.

Isbânda nu fu de o cam dată, în Moldavia, așa repede și strălucită ca în țera Românească. Aron-Vodă, îndată ce se declară în contra Porței, începu a-și găti orașele și vru să atace cetățile moldovenesci din Basarabia ocupate de Turci. Dar pe când făcea acea gătire, în Decemvrie 1594, fără veste 14,000 Cazaci, între cari 2000 pușcași aleși, sub trei stéguri, unul cu Vulturul negru și cu mănuchiul de argint, altul cu Vulturul alb cu mănuchiul tot de argint și al treilea după obiceiul lor, năvălesc cu căpetenia lor a-nume Lobodă, în Moldavia, prădând și pustiind prin foc și sabie.. Aron d'abia scăpă din Iași cu doi boieri ai săi și Cazacii coprinseră capitala, puseră mâna pe vistieria domnului și umplură orașul de flacări și de sânge. Mai tot Iașul fu mistuit de foc. Cazacii luară din Moldova 26,000 cai, 600 fete tinere; ei găsiră în capitală 70 tunuri din care parte le luară, parte le încuiară. Ne mai având ce jefui în Moldavia, ei trecură să facă asemenea în Polonia. Vădându-se scăpat din nevoia aceia a Cazacilor, Aron începu iarăși a se pregăti de ôste împotriva Turcilor. El priimi și de la Bathori o sémă de oști ajutor sub comanda lui Becea Andreas și se duse să isbescă Benderul, dar fu respins de beii orașului Mira-Ahmet. Aron se întorse, apoi merse spre cetățile Kilia și Cetatea-Albă și aședie pe cea din urmă, începând a o bate puternic cu tunurile. Garnizóna, ne mai putând sta mult împotriva, ceru ajutor de la Gazi-Ghirai, hanul Tătarilor. Acesta

sculă un număr mare de Tătari și, puindu-le cap pe Adil-Ghirai, ei sburară în ajutorul cetăței. Tătarii sosiră pe când garnisóna era în nevoie de a se preda. Aron, vădând sosirea acestora, pricepu că este peste puțină a urma asedierea în fața unei asemenea oștiri și se ridică de acolo, trăgându-se spre țără.

Tătarii, în cele d'întăi zile ale lunei lui Fevruarie, intrară în Moldavia, urmărind pe Aron și făcând jafuri și pustiiri după obicei, până când și ei cădură în cursa ce-î aștepta. Aron, care mai dinainte aflase de sosirea lor, nu perduse vremea; el își strânsese toate trupele, ridicase poporul în arme, făgăduindu-î prada dușmanului, și tot poporul era în picioare; chemase în lăfă o sémă de Cazaci cari, inimați de pilda Românilor, apucară armele în contra Turcilor și deputară la prințul Transilvaniei, cerându-î lăfă numai pe două luni, făgăduind că apoi se vor mulțumi de prădile lor și că vor sluji cauza creștinătăței cu credință și cu stăruință. Dintr'altă parte Michaiu, înscințat de Aron, se grăbi a-î alerga în ajutor. El plecă din Bucuresci luând cu sine soția și copilul său și se duse spre hotarul Moldaviei cu oștirea sa. Ambii voievozi meditară o stratagemă și întinseră o cursă în care lesne cădură vrăjmașii. Michaiu, ce se afla în fața Tătarilor, se făcu ca cum s'ar fi înspăimântat de furia vrăjmașului și începu a se trage înapoi; Tătarii se iaă fără socotință după dinsul până când cad între oștile muntene ale lui Michaiu și óstea moldovenă a lui Aron, care sta ascunsă în păduri și în spatele delurilor. Atunci de o dată, Români iau ofensiva, Muntenii isbind pe Tătari în față și Moldovenii de din apoi și din cóstă. De trei

ori, Tătarii vădând primejdia în care se afla, se strâng în grămadă și în desperarea lor, ca nisce mistreți isbiți și impresurați din toate părțile, caută a-și deschide o cale de scăpare; dar Româniș se îmbărbăteză mai pre sus de firea omenescă și se silesc a nu lăsa să le scape din mână această pradă cădută în cursa ce-î pregătise. În sfârșit după o luptă înviersunată, armata tătară se sdrobesc și se reschiră; 12,000 Tătari, afară de copii și de neveste, zac morți în locul bătăliei; mulți încă sunt răniți; mai totă călărimea lor e prăpădită și fiul hanului însuși e lovit de moarte; 1500 cai unguresci, multe cară încărcate cu puscă, multe stéguri și 1000 creștini mântuiți din robie: iată care fură trofeele acestei biruințe. Rămășița Tătarilor luă în fuga mare calea pustilor. Aceste învingeri ce suferiră Tătarii în Valachia și Moldavia în aceste două luni, precum și rigórea iernei făcură ca armata lor, din 80,000 ómeni, d'abia se întórseră 8000. Îndată, pe lângă aceste perderi, o fómote grozavă îi mai seceră în aceeași iarnă, încât de lipsă, ajunseră de își frigeau mușterile și copii în frigări și în măncaș.

După învingerea strălucită asupra Tătarilor, ambiș voievođi înștiințară de toate cele cu noroc săvârșite pe prințul Transilvaniei, arătându-î că, de le va sosi în ajutor armata Transilvaniei, după cum li se făgăduise, până la 29 ale acelei luni Fevruarie, ei vor stăpâni totă Dunărea și se vor pune în cale spre Constantinopole, fiind-că toate popórele creștine din Turcia s'au sculat saș sunt gata a se scula împotriva Turcilor.

XXIII.

Bathori, care sta în acea iarnă în nelucrare, ocrotit de isbânzile Românilor, nu se prileji a răspunde cererei și dorinței domnilor români, căci ocupația viitoare sale nunți umpluse cu totul mintea sa atât de ușuratică. Părintele Alfons Carilio, pe care îl trămisese la Viena, după cum am văzut, îi adusese făgădueli mărețe de la împăratul și îngăduința căsătoriei lui atât de mult dorită cu Maria-Christina de Austria, fica archiducelui Carol, unchiu al împăratului. Acesta făcu pe dușmanii lui Bathori să țină cum că cesarul Austriei 'i-a dat o femeie spre a-l răsplăti de a fi călcat credința și alianța Turcilor și că drept zestre a luat nevoia de a purta războiul cu dînșii.

După aceia, Sigismund trămise ambasadă la împăratul, în capul căreia puse pe unchiul său Bocskai, carele ajunse în 14 Decembrie (1594) la Viena și în 12 Ianuarie (1595) la Praga, unde fu foarte bine primit. Aci se încheie între împuterniciții lui Sigismund și ai împăratului un tractat de alianță pe aceste temeiuri : că nu vor depune armele și nu vor face pace cu Turcii decât numai printr'o învoire reciprocă ; că în tractatul cu Turcii se va coprinde despre Transilvania, Valachia și Moldavia, că totă Transilvania și partea regatului Ungariei ocupate de Bathori vor rămâne vecinice ale acestui prinț și copiilor săi, parte bărbătească, cu dreptul celui mai întâiu născut între dînșii și tot în chipul cu care se bucurase de acestea prinții Ioan, Stefan și Christofor, dar cu condiție că vor re-

cunósce pe Rudolf și pe următorii săi, regii ai Ungariei, ca suzerană ai Transilvaniei; că dacă Bathori va muri fără copii, parte bărbătească, Transilvania și ținuturile ce se țin de dînsa vor rămîne pe sîma împăratului și a urmașilor săi și că Bathori cum și staturile provinciei vor făgădui printr'un jurămînt solemn îndeplinirea acestui articol; că în cazul cînd Transilvania se va reîntorcede regilor Ungariei, împăratul și urmașii săi vor jura d'a păstra obiceiurile, privilegiile, drepturile și libertățile ei și d'a nu da cîrmuirea țării decît unui domn dintr'această provincie; că împăratul va recunósce pe Bathori ca prinț suveran, că-î va da titlul de *strălucit*, că va mijloci a i se da în căsătorie una din fetele archiducelui Carol, mort de curînd, și că vâ pofti pe regele Spaniei a-î acorda colanul mielului de aur; că împăratul îi va da toate ajutoarele trebuincioase de omeni, bani și muniții de război; că va invita pe Papa a lua sub protecția sa pe prințul și staturile sale; că Bathori și copiii săi se vor institui prinți ai sînteii Împărăției, dar fără a avea drept de ședere și de vot în dietă; că orașele, cetățile și castelurile ce se vor lua de armata împărătească în război vor fi ale împăratului și că cetățile ce prestrălucitul prinț al Transilvaniei va coprinde cu oștile și chieltuiala sa vor rămîne ale sale, bucurându-se de ele sub titlul de feud al împărăției, dar dacă aceste cetăți vor fi din ale vechiului regat al Ungariei, prințul va fi îndatorat a le înapoia cu o dreptă despăgubire, plătită de împărat; că împăratul va plăti sumele trebuincioase pentru întărirea cetăților Transilvaniei și că Bathori, din partea sa, nu va cruța nici

cheltuieli, nici îngrijiri, spre a le apăra în contra duşmanului comun. Se mai adăogi la acest tractat un articol ce se părea a fi o rea prevestire : se dicea într'însul că la întâmplare că acest război să nu isbutească, după cum sperau, şi că Bathori să fie gonit din Transilvania, împăratul se va îndatora a-l primi în staturile sale şi a-i da venituri de ajuns spre a ţine demnitatea sa şi mărirea casei lui ; că în sfârşit nobilii pe cari acest război i-ar pune în aceiaşi primejdie ca şi pe prinţul lor, vor pute să se retragă cu dînsul în Germania.

Acest tractat, prin care împăratul părea să se fi arătat pré generos şi a fi oprit pentru sineşi numai dreptul onorific de suzeranitate şi eventualitatea puţin probabilă cu un prinţ aşa de tîner, d'a dobândi Transilvania în lipsă de moştenitori, era într'adevăr câştigarea Transilvaniei pe sigur de către împăratul, căci era la mijloc un secret ce puţin în urmă se dete pe faţă, iar care atunci era cunoscut de toţi cei apropiaţi de Sigismund şi prin urmare şi de iesuiţii ce îl vindeau curţei Austriei ; acesta era neputinţa, constatată de medici, de a împlini datoriile căsătoriei. Se dice că el fusese legat prin farmecele unei babe fermecătoare numită Ioana, care era a lui Ioan Koacok ; alţii presupuseră mai în urmă că muma lui Stefan Bocskai, dorind ca Sigismund să iea în căsătorie pe o fată a ei şi ne isbutind din pricina vanităţii lui Sigismund care preferi pe o nemţoică din familie împărătească, prin farmeci îl legă. Sigismund ce-şi cunóscea starea, saú că credea că prin sciinţa medicală îşi va pute vindeca neputinţa, saú numai din

mândria de a se vedé aliat cu némul împărătesc, dori acéstă căsătorie care fu așa de fatală țerei sale.

După încheierea tractatului, ambasadorii transilvanii primiră daruri mărețe și dându-le audiența de congediū, împăratul le făgădui că peste puțin va trămite pe principesa Maria-Christina, logodnica lui Bathori; dar curtea imperială tot amână acésta sub deosebite pricinuirī. Bathori se plânse în mai multe rânduri și staturile țerei, ce se temeau ca acéstă alianță cu casa Austriei să nu le fie fatală, diceau în gura mare că și-au bătut joc Nemții de prințul lor. Spre a potoli aceste sgomote, Stefan Bocskai care rămăsese la Praga, se duse în începutul lui Martie, la Gratz, capitala Stiriei, unde se căsători cu procurator al stăpânului său Sigismund Bathori cu Maria Christina, față fiind archiducele Maximilian, fratele împăratului și Ferdinand, fratele principesei. Bocskai, printr'o ceremonie obicnuită în căsătoriile prin procură ale prinților, se puse în patul de nuntă, dar Nemții tot nu trimiseră de o cam dată pe miresă la soțul ei, până în vara următoare.

XXIV.

Domnii români nu perdură vremea așteptând armata lui Sigismund ce nu veni și căutară a se folosi de isbândile lor și de spaîma ce ele răspândise în vrăjmași. În vreme ce óstea lui Aron coprinde Măcinul și alte cetăți și răscolă totă Dobrogea, ai cărei locuitori urînd tirania Turcilor se ridicară cu toții și curățiră țera lor de dînșii, două escadrone de Moldo-

venî, înaintate în astă provincie, bat în două rânduri, două cete însemnate de Turci și le ȳeau două stindarde; apoi Moldodeii se'mpreună cu Dobrogeii revoltați, se învârtesc, ȳeau cu sila Kilia și Benderul, unde ei taie în bucăți pe beîul cu 600 Turci, luând și multe turme de dobitoce și merg de asediéază pentru a doua órá Cetatea-Albă, ardendu-ȳ împrejmuirile, după ce au rásipit óștirea beîului aceleî cetăți astfel încât d'abia a scăpat téfer, el al optulea, lăsând în puterea Moldovenilor stégurile, tobele, trâmbitile și cele mai multe muniții ale sale.

Michaiú coprinde Ismailul, unde omóri mai mult de 1000 de Turci și găsi 70 tunuri de baterie, două din care erau însemnate cu armele împăratului Ferdinand și alte două cu ale lui Ioan Huniad. Aceste patru tunuri Michaiu le trâmise în dar la prințul Transilvaniei* și după ce lăsă în Ismail, o garnizónă de 2000 Români, trecu apoi ȳarăși Dunărea, pustiind orașele turcesci ce mai rămăseseră în Bulgaria** și se întórse în grab spre București până a nu se desghieța de tot Dunărea. La întórcerea sa în țera Românescă, cu tóte că curgea de trei palme apa pe

* Aceste tunuri se credea a fi fost luate de Stefan cel Mare în bătălia vestită ce câștigă asupra lui Matheiaș-Corvin regele Ungariei la Baia.

** Herrera spune că la Smil, Români omorîră mai mult de 2000 Turci și găsiră 34 de tunuri din cari unele de la Huniad, și lăsară garnizónă ca la 2000 ómeni fiind cetatea tare — Andreiú Borestay ȳice că Albert Kiraly, la 10 sau 6 maiú, luă Smilul, după ce cu o trupă de Români a bătut 3000 Turci ce veniau prin Moldova, omorîndu-le 2000 de ómeni, luă lesne Siliștra și apoi veni la Brăila cu multă pradă.

ghiața Dunării, intrepidul român, cum dice De Thou, vitézul domn nesocoti o primejdie așa de învederată și trecu cu totă prada sa de cea-l-altă parte a riului.

În vremea acésta Tătarii năvăliseră în Moldavia. Pórta, orânduind domn în țera Romănescă pe unul numit Ștefan, însărcinase pe capigi-bașa și pe pașa Silistrei, cu multă putere de Turci ianiceri și de Tătarî să-l ducă în scaun. Michaiû află de acésta și trămise pe Albert Kiraly, care întâmpină pe dușman la 16 Martie, îl sparse și-l fugări, iar cetatea Silistrei, cruțată până atunci, o asemănă cu pămîntul; apoi, ne mai întârziind Kiraly, se învârteji la orașul Turtucaia, cale de o ȕi de Rușciuk, o aprinse, ucigînd mulți din locuitori și se întorse la Bucuresci, unde se afla Michaiû. Prințul trămisese de vre-o câte-va ȕile din nou pe Mihalcea ca să ȕea Brăila și să-șî răsbune pentru rușinea ce priimise fiind silit, la cea d'întăiu asediere, a se depărta. Cetăȕuȕa Brăilei era închisă cu un zid gros și întărit cu pălimare de parî. Armata totă ce o împresura, atât Romăniî lui Mihalcea cât și Unguriî lui Albert Kiraly pe care Michaiû, îndată după întorcrea sa de la Turtucaia, îl pornise la Brăila în ajutorul lui Mihalcea, după mărturia chiar a chronicarilor Turci, se urca la 20 miî ómenî cu multă artilerie. Garnizóna cetăȕei era de 3000 Turci și nu le mai putea veni alt ajutor, căci Dunărea se desghețase. Când se apropiară creștiniî, garnizóna eșî din cetate și începu a hărȕui, dar fu îndată silită a se închide în ziduri spre a se apăra cu tunurile și cu puscile. Asediatorii deschiseră și duseră șanȕuri prin treî locuri și grăbiră mult asedierea. Peste 16 ȕile, la 30 Mar-

tie, înconjurații ne mai putându-se împotrivi, se svă-tuiră a se preda cu condiții; dar Mihalcea ce era născut din Brăila, nu voia să le dea altă capitulație decât numai voia de a eși cu femeile și cu fii lor, fără de a lua nimic din averea lor. Însă, după multe rugăminți ale lui Kara-Cîauș, Mehemet-Bey și Mustafa-Cîauș, deputați ai garnizonei, căpeteniile unguresci mijlociră și jurară pe credința lor că nu li se va face nici un rău și că pot lua cu dinșii orî-ce vor voi. La 10 Aprilie Brăila capitulă după o asediere destul de prelungită. Așa, până a nu trece dincolo Dunărea, ei înbarcară pe corăbii aprópe 1000 cîntare de mobile și scule ale lor și începură a eși din cetate spre malul Dunărei plîngînd și țipînd tare; dar ai noștri ză-rind că sub straele lor erau și bani și că încă și în pînă aveau ascuns aur topit, orbiți de dragóstea jafului la care fórté mulți se deprinseră cu paguba disciplinei, călcară credința dată și se aruncară asupra sërmanilor Turci, începînd a despuia pe uni, pe alții mai însemnați a-î lua rob și pe vreo câți-va a-î și ucide. Kara-Cîauș, vîdînd acéstă călcare a capitulației, le striga : «Mincinoșilor ! este óre vre o religie «care să ierte ceia ce faceți?» Atunci Albert Kiraly cu cele-l-alte capete ale armatei puseră mîna pe săbii spre a opri pe creștinii de a maltrata pe Turci, uciseră vre o câți-va din cei mai îndărătnici și ocrotiră trecerea acestor nenerociți pe cel-l-alt mal al Dunărei.

XXV.

În vreme ce Michaiū se străduia cu atâta virtute împotriva dușmanului din afară, zavistia boerilor semăna semînța împărecherilor din lăuntru. O sémă de boierī, vėdēnd energia și calitățile deosebite ce dezvoltă Mīchaiū, se temură că acest om eroic să nu curme puterea și supremația ce cu atâta nevoie isbutiseră a întemeia în stat asupra puterei domnescī. Începură a vedea într'însul un urmaș al acelor domnī ca Mircea, Dracul, Țepeș, cari într'o vreme sdrobīau vrăjinașul din afară și apăsau puternic dimpreună cu facțiile, anarchia și partitele din întru și libertatea publică. Alții din descurajare, socotind că rășboiul început nu va putē fi tot așa norocos până la sfârșit, alții încă mânăți ca tot-d'a-una de patima ambiției și a urei individuale, tōte aceste facții în sfârșit, în capul căroră era banul Manta, se uniră și complotară ca să dobōre pe Michaiū și să cheme pe Turci. Complotiști băgară fără de veste în Craiova un corp de cincī mīi Sărbī, strînși în lėfă de dînșii și se șculară pe față în contra domnului. Acesta trāmite îndată la Craiova un corp de oștire care năpădesce în oraș, sdrobesc pe răsvrătitori și gonesce pe străinī până îi trece în not Dunărea. Michaiū se purtă cu multă mărinimie către boierī, dușmaniī lui; îi iertă pre toți împreună cu capul lor, banul Manta care, după cum spune Walter, trăia încă la 1598. Apoi acea oștire din Craiova merse sub Albert Kiraly de triumfă prin flacări de orașul Nicopoli; dar, după

atâtea isprăvi mărețe și strălucite, Româniî cercară și o perđare. Farcaș, avênd cu sine un corp de 3000 Români, Sârbî și Ungurî, fu înșelat de doi custodî români cumpărați de Turcî cu 2000 aspri ca să-î vestească că vre o sută de Turcî pradă pe locuitoriî din préjma Vidinului și că-l rógă aceî locuitoriî să alerge în ajutorul lor. Farcaș încređetor se duce și cade în mijlocul unei armii de 30,000 Turcî sub un agă; cei mai multî din ostașiî sêi, impresurați de vrăjmași, periră. El numai cu puținî, putu scăpă. Acéstă pierdere ușoră își avu însă compensația sa cu atâtea alte biruințe și în sfârșit cu luarea Brăilei.

XXVI.

Coprinderea Brăilei încheie într'adevăr glorioasa campanie din Ierna 1595, fără sémăn pôte în istoria lumei. Nicî o dată simțimêntul libertății nu îmbărbătă mai puternic inima unui popor; patru luni d'a-rândul, nesocotind rigórea ierniî, nicî numêrul cel mare al dușmanului, pururea în câmpul bătăliei, mereu ca nisce uriași, s'aũ răsboit Româniî din ambele țeri. Într'o vreme așa de scurtă, ei se luptară în ęece bătălii însemnate, împrăștiară mai multe armate dușmane, coprinseră ca la două-ęeci și cinci orașe mari și puternice și celăți * și prădară în laturile lor-

* Printre orașele coprinse de Români în astă campanie figuréază Orașul de Floci, Brăila, Rușciukul, Turnul, Isakcea, Hirșova, Măcinul, Silistra, Ismailul, Chilia. Benderul, Cetatea-Albă, Baba, Siștovul, Cernavoda, Oblucița, Rasgradul, Provata, Dobricea, Zagora, Turtukaia, Nicopoli, Vidinul, Vracea..

mai multe mii de sate. Constantinopolul însuși îi vedu pustiind prin fer și flacări până la porțile sale ! Privind în total această campanie, imaginația este isbită de atâtea îndrăznețe întreprinderi săvârșite, ca într'un vârtej de vitejie, de un popor setos de libertate, trăsarind sub impulsia unui geniū răboinic.

CARTEA II

C Ă L U G Ă R E N I Î

(APRILIE 1595—DECEMBRIE 1595.)

I.

Încă de la cele d'întâi triumfuri ale Românilor din această iernă, spaîma și gróza ce coprinsese tabăra și ținuturile de margine ale împărăției turcescî intrară și în Constantinopole și pătrunseră până și în saraiul unde trăia traiu desfătat și fără grijă desfrănatul sultan Murat al III-lea. Vaetele și cărtirile poporului, demolarisarea ostașilor, a ianicerilor chiar, cari nu mai voiau a merge la război sub pricinuire că nu li se plătesc lefile, îl înfiorară de frică și îl siliră a se gândi și la trebile împărăției sale. Vistieria fiind sleită cu totul, fu silit a lua din casa sa banî spre a mulțumi oștile ce cărtiau cu obraznicie, făcînd adesea și răscóle. Spre a îmbărbăta spritele spăimântate ale ostașilor de pe margine, le trămise stégul cel sânt ce se dicea

a fi fost al profetului Mahomet și care, luat de mai înainte de la Egipt, fusese până în acea iernă cu sântenie păstrat în Damasc. Dar ființa de față a stégului profetului chiar nu putu încuragîa pe ostași, cari acum, cu totul demoralizați, nu mai îndrăzniau a da față cu dușmanul. Sultanul porunci atunci a se face rugăciuni publice în piața cailor (At-meïdan sau vechiul Hipodrom) în dosul arsenalului; vizirii, șeicii, legiștii, președinții cancelariei stătură acolo de față din porunca lui. Vestile ce mai veniră de la Dunăre adăogiră amarul inimei sale și-l pricinuiră mórtea. pe care el o presimțise mai dinainte și o grăbi printr'o temere superstițioasă. Saatgi-Hasan (Hasan cîasornicarul), comisul său favorit, visă un vis în care juca un rol cu sultanul Suleïman, șeicul Emir-Estivi și sultanul Murat. Visul acesta era așa de cîudat în cât el nu se putu opri d'a-l descrie stăpânului său. Spiritul superstițios al lui Murat III se impresionează foarte de acest vis și trei zile după aceea, apucându-l cîrcei la stomac, creșu că i s'a apropiat cîasul morții. El porunci atunci comisului său să jertfescă cincî-șeci și două de oi din care patru negre, opt pestrițe și patru-șeci albe, de pe cum spusese moșul său Suleïman în visul lui Hasan și, spre a-și împrăștia posomorita melancolie, se duse în grădinile seraiului și se odihni în kioscul zidit de curînd de Sinan-Pașa pe malul Bosforului, de unde din două părți se vedeau sosind corăbiile în port. Acolo, peste obiceiul său, porunci musicanților odăiei sale să ăică un cîntec de jale ce începea prin aceste cuvinte: «Sunt împovărat de sarcina relelor mele; o mórte! fii într'acéstă nópte mereu alături cu mine.»

Îndată două galere egyptene înaintară spre port; tunurile lor salutând, curmară aceste cântări jalnice, făcând să plesnească geamurile kioscului și să cadă în bucăți. Această împrejurare foarte naturală fu primită de Murat ca un semn rău. «Odinioră, zise el, tunurile flotei întregi n'aun făcut nici o smintelă acestor ferestre și acum tot se sdrobesce la sgomotul artileriei acestor galere; vedă că s'a sfârșit cu viața mea ca și cu kioskul!» și lacrămile inundară obraji și barba lui. Sculându-se apoi d'acolo, el intră în odaia sa, unde se aruncă pe o sofa cu inima apăsată de temere și mâhnire. Chiar în noaptea aceea își dădu sufletul (16 Ianuarie 1595). Mórtea lui fu ținută secretă până sosi de la Magnesia (28 Ianuarie) fiul său Mahomet, care fusese la vreme înscințat de mama sa venețianca Baffa. Îndată ce el desbarcă la kioskul lui Baiazet, tunurile saraiului și pristavi în piețe vestiră mórtea lui Murat III și înălțarea lui Mahomet al III-lea. Toți slujbașii alergară spre a-l aduce închinăciune. Noul sultan era un prinț crud, afemeiat și muțat de tot prin plăcerile care îl făcură să piardă înfocarea ce avea mai întiu spre război. După ce săvârși îngropăciunea tatălui său cu multă pompă, Mahomet III porunci să-l aducă înainte pe toți frații săi, în număr de nouă-spre-dece; acești feciori și două-deci și șapte fete rămăseseră numai din o sută doi copii ce avuseseră Murat III cu deosebite neveste. Mahomet cu o fățarnică milă mângâia temerile fraților săi și față cu dinșii dădu porunci pentru ceremonia tăierii lor împrejur; dar, ducându-i apoi în camere despărțite, pentru ca viațele lor să rămână tănuite, trănise muți cu fatalul laț

de-î sugrumară pe toți. Din aceste nenorocite jertfe ale unui obicei barbar, patru luaseră ore-care grad de desvoltare, fiind crescuți cu multă îngrijire. Acela ce da mai multe sperări era sultan Mustafa, împodobit cu cunoscințe literare, care aflând mórtea tătăluî sěu exprimă presimțirea sórtei sale într'un distic elegiac. După aceia, sultanul porunci să arunce în mare șapte-spre-dece róbe însărcinate ale tătăluî sěu. Adoua ți el puse de aduse înainte-î trupurile fraților sěi omoriți, le închise în sicrie de chiparos, le împodobi cu turbane și pene de cocorî și, cu alaîu mare, le duse de le îngropă lângă tatăl sěu.

II.

Acéstă nouă stăpânire care începea prin un așa de sângeros ospěț de frați, fu primită de osmanlii cu o tristă presimțire. Nicî o dată până atunci împěrația otomană nu se aflase în așa cumpěnă de peire. Oștirile din Constantinopole, nemulțumite că sultanul fără scirea lor s'a urcat pe tron, îl primiră cu o răscólă înfricoșată, prădară orașul, voiră a izbi și saraiul și d'abea cu věrsări mari de banî ce li se făcu, se liniștiră. Din afară împěrația era pustiită de Români, Bulgari, Sărbî, Unguri răsculați, al căror esemplu tóte cele-l-alte popóre creștine din Turciastaî gata a-l urma. Armatele musulmane demoralisate cu totul fugău de bătaie, în vreme ce staî semețe dinaintea căpeteniilor lor și adesea se resculaî asupra-le. Pe lângă acestea o fómete cumplită coprînse atât taberile de margine cât și Constantinopolul și, ca cum paharul

relelor nu era destul de plin, îngrozitoarea cîumă își împreunase cu dînsa pustiirile sale. Atunci, în acele grele și amare minute, Turcii, acești crunți și trufași cuceritori a șapte-deci de popoare, stau înmărmuriți și cu durere își întorceau ochii către pustiile Asiei de unde au venit și unde cred că sunt meniți a se întorce. Prorocii, ce de mult circulau printre mahometani, făceau pe acest popor fatalist, mistic și credător în-minuni, a crede că acel cîas atât de temut, acum a sosit. Se dicea într'adevăr că prorocul Mahomet murind fu întrebat cîtă vreme va ține statul și religia sa, și că el, nerăspundînd nimic, rădică numai mâinile sale în sus arătînd cele dece degete, aceia ce sectatorii Coranului tălmăciră că va să dică *dece, o sută sau o mie* de ani. Apoi cele-lalte două sorocé trecînd, rămăsese sorocul fatal de o mie de ani, care tocmai atunci se împlinise. Se credea și se dicea iară că, precum orașul Constantinopole și-a tras mărirea lui de la un Constantin și apoi a fost luat și zdrobit sub un alt Constantin, și, precum împărăția romană a început a înflori mai cu sîmă sub un August și se perdu sub un alt August, asemenea și domnirea Stambulului și împărăția grăcă coprinsă de un Mahomet, au să se zdrobescă și să se prăpădescă sub un alt Mahomet, și toți bănuiau că acest nou sultan, cu numele Mahomet, va fi cel preursit pentru căderea împărăției. Se mai dicea asemenea că la anul 1453, cînd s'a luat Constantinopolul de Mahomet II, se ivise o prorocie care spunea că acest oraș va intra iarăși în stăpînirea creștinilor după doi-spre-dece *ani-luni*, socotelă arabică după care un *an-lună* coprinde doi-spre-dece

anî d'ai noştri, — şi aşa de două-spre-dece orî doi-spre-dece anî, adecă 144 anî, adăogindu-se cu 1453, da anul 1597, ce era preursit pentru căderea împărăţiei turcescî. Mult mai multe şi mai curioase erau prorociile ce circulaû printre creştinî şi înflăcărau de sperare imaginaţiile lor. Eraû nisce prorocii vechî ale lui Metodie episcopul de Patras, ale lui Leon împăratul-filosof cu tablourile profetice ce i se atribuiaû şi care vestiaû surparea împărăţiei turcescî de către un om de viţă veche : «Iată păstorul, dicea astă din urmă prorocie, carele va ucide pe lupul ce dorîa sa mănânce oîa ; păstorul îl va ucide şi-l va găsi om. Astfel va peri cel ce a stăpânit prin silă.» Apoi veniaû prorociile lui Merlin, care diceaû că unul încoronat cu trei coróne va sdrobi împărăţia turcescă şi că înainte de acéstă dărămare va cădé asupră-î o bolă urită şi gróznică (precum-era cîuma de atunci) ; în sfârşit cea mai răspândită prorocie era a astrologului Antonie Torquato de la Ferrara, care trăise pe la 1480 pe timpul lui Mateiû Corvin, craîul Ungariei. El pretindea că împărăţia otomană va cădé când va ajunge la al XIII-lea sau al XIV-lea sultan şi nu va trece mai mult de anul 1596, căci atunci i se va întîmpla un ce gróznic şi de mórte, din pricină că murind sultanul domnitor se vor ivi atâtea certuri şi lupte între cei mai mari ai statului încât se vor sfîşia unî pe alţii şi asemenea vor păţi şi de către străinî. Atunci creştinii vor lua înapoi Ungaria şi vor face multe năvăliri în împărăţia turcescă, care va fi încă necăjită şi de o mare cîumă şi de o fómete crudă. Apoi, creştinii îmbărbătaţi şi infocaţi cu atîta iudrăznélă şi grabă şi puteri,

vor trece marea, încât totă creștinătatea se va vedea deodată în arme la răsărit, unde va părea mai mult a fi sburat decât a fi trecut. Atunci Turcii se vor creștina și ambele biserici și ambele împărății se vor face una sub un singur împărat creștin. Apoi, pe lângă aceea, Mahomet III se întâmplase a fi al XIII-lea sultan după Osman cel d'întâiu. Cîuma, fometea, rășhoiul, mórtea sultanului Murat, răscóla oștirilor, sfășierile celor mari între partidele dușmane ale vizirilor Sinan și Ferhad, toate se împreunase spre a da temeiul acestor prorocii. Dar cea mai bună prorocie, observă foarte bine un analist contimporan, ar fi fost sabia și unirea creștinilor; nenorocire însă, că această din urmă, ca în tot de-a-una când se fac asemenea legături contra Turcilor, lipsi și astfel toate prorociile rămaseră zadarnice și eșiră de minciună.

III.

Câte-va zile după întronarea noului sultan, Sinan-Pașa fu scos din vizirat și surghîunit la Malgara iar în locu-î se numi rivalul său Ferhad-Pașa (16 Fevruarie), care tot deodată primi și comanda mai presus a armatei, cu poruncă d'a poroi asupra țerei Românesce. Se dicea că Ferhad ar fi isbutit a surpa pe Sinan-Pașa încredințând pe sultanul cum că Mihaiu-Vodă și Sigismund Bathori s'aũ revoltat numai din ura ce aveau către Sinan iar nu din ura lor către Turci. Ferhad-Pașa poreclit *Characlan* (șerpele negru), era de origine arnăut. El fusese crescut în saraiu și, deosebindu-se în totă vremea prin vitejia și înțelepciunea sa, ajunsese îute în cele mai mari slujbe ale im-

părăției și acum pentru a doua oară fu investit cu puterea viziréscă. Noul mare vizir adună îndată la divan pe toți vizirii, pe muftiul, pe cadiaskerî, pe nisamgiul pe cei patru defterdarî, precum și pe agii ianicerilor și ai bulucilor spre a se svătui dacă trebuie să se îndrepteze spre Buda sau spre țara Românescă, Divanul se învoi la acéstă din urmă părere. Vizirul porunci la toți pașii vecinî a-și concentra oștirile la Rușciuk, unde să se adune și materialele cu lucrătorii trebuincioși spre a face pod pe Dunăre; paza acestui post până la sosirea sa fu încredințată lui Lala-Mahomet-Pașa beiler-beiî de Anatolia, care și porni îndată spre Dunăre. Beiler-beiul Rumeliei Āsan-Pașa, care se numise în locul lui Mahomet-Pașa, feciorul lui Sinan-Pașa, și care tot într'o vreme comanda cetatea Vidinul, primi poruncă să pregătéscă acéstă trecere. Pe când marele vizir se ocupa cu multă activitate în Constantinopole cu pregătirile îngrozitoare sale expediții în contra țerii Românesce, o răscólă a spahiilor, aprinsă prin zizaniile vrăjmașilor săi, Sinan-Pașa și Cicală-Pașa, turbură liniștea capitalei și era p'aci să-l răstórne din vizirat și să-l repună și vieța; dar, prin vërsări de bani și cu sprijinul ce avu de la ianiceri, putu lesne s'o răsipéscă (21 aprilie, 1595). După demolirea acesteî răscóle, marele vizir eși cu alaîu din Constantinopole, joî în 26 aprilie și tăbări la Daut-Pașa, ducënd cu sine 10,000 ianiceri sub Zagargi-Pașa, tótă călărimea cu léfă ce rămăsese la Pórtă și călărimea străină atât din aripa dréptă cât și din aripa stângă. Corturile armateî se scoseseră cu câte-va zile mai înainte și se armase dece galere, pe care încăr-

cându-le cu tunuri și alte muniții, le porniră la Varna, de unde pe Dunăre să se urce la Rușciuk. Al doilea vizir, Ibrahim-Pașa, fu numit caimacam în lipsa lui Ferhad și rămase în Constantinopole împreună cu agaișii pentru paza orașului și cărmuirea treburilor împărăției. Caimacamul era dușman tăinic al vizirului și, cu toate că în public se arăta că se ocupă cu pregătirea și adunarea oștirilor și a armelor spre a le trimite lui Ferhad, în faptă însă se silia cât putea să răsi. pescă toate pregătirile făcute. Vădând Ibrahim-Pașa că vizirul trimitea din cale curier după curier, scriind sultanului că se apropie de hotarele țerei Românesce cu o mână de soldați rău-armați și că-l roagă a trimite îndată oștile ajutătoare, el se puse de arăta sultanului că pricina pentru care oștile se adună încet și merg cu greu către hotar nu e, după cum se dice, căci lor le e teamă a merge împotriva Românilor, dar căci ele urăsc pe Ferhad-Pașa și nu vor a se bate sub dînsul cu dușmanul. Spre adevărarea ziselor lui, el scose de marturi dinaintea sultanului pe muftiul Bostan-Zadel, pe cadiaskerul Baki, pe vizirul Gerah-Pașa, Hasan-Pașa și pe feciorul lui Cicala-Pașa, toți partizanii ai lui Sinan, cumpărați de dînsul cu vre o câte-va pungă de sechină și cari toți adevăriră arătarea lui Ibrahim. Acesta începu a face impresie asupra minții sultanului.

În vreme ce aceste intrigă în Constantinopole urdău peirea lui Ferhad-Pașa, el înainta în calea sa. Plecând de la Daut-Pașa în 30 Aprilie, ajunse la Ciorli, unde porunci de a forma un trup de 1000 oameni pușcași și dete lui Husein-Bey comanda spahiilor. Acei 1000 pușcași se luați din tot locul unde tabăra armia și cei

ce se înrolau salutau în toate Țilele pe marele vizir dinaintea cortului său pe la trei sau patru cășuri de pe ameați. În cele d'întăiu Țile ale lunei Maiu ajunse vizirul la Andrianopole și făcu scire că va zăbovi acolo Țece Țile. În 13 Maiu, până a nu pleca din Andrianopole vizirul, potrivit vechei și statornicei dorințe a Porței, șterse drepturile ce principatele Moldavia și Țera Românească își păstrasera prin capitulațiile lor și le declară provincii ale împărăției turcesc (ialeti). El numi de pașă în Moldavia pe Gîafer-Pașa, fostul beiler-bei al Seravanului și în Țera Românească pe Șatîrgi-Mehmet-Pașa și, luând în privire sperarea viitoarelor lor venituri, li se puse condiții ca să aibă a ținea fie-care câte 1000 soldați cu cheltuiala lor. Fiind că acum ambele principate erau reduse în starea celorlalte provincii ale împărăției, vizirul dete slujba de defterdar în ambele țări lui Mehmet, beiu de la Ieni-Scheker și într'aceiași vreme, hotări 12,000 ȳmeni în lăfă drept garnizona acolo.

IV.

Pe cînd acest nor amenințător de grósnică vijelie se apropia de Țera lor, Româniî aflară că un convoiî foarte bogat în bani și bucate trecea din Constantino-pole spre Ungaria. «Mirosul acestei prădi scóte pe acești lei din vizuinele lor și îi împinge a face tot spre a o dobîndi,» Țice istoricul frances Montreux. Oștile române întîmpinară pe turciî ce povățuiau acel convoiî. Lupta ținu multă vreme cu noroc schimbat, până cînd curagiul isbuti și ai noștri luară trei corăbiî încărcate.

Vestea că se apropie armata lui Ferhat-Paşa nu'î putu face de a se lăsa de acea dobândă. Cât-va după acesta Sigismund Bathori în Ardél trimise pe cel mai vestit general al său, George Borbeli, în hanat la Caransebeş şi Lugos. Cu toate că avea cu sine puţini ostaşi, Borbeli coprinsese prin silă două casteluri turcesci, anume Bocşa şi Varsoşi, dar garnizónele turcesci de la Lipova, Giula, Csanad şi Ieneu, aflând prin spioni că oraşul Iofö se afla fără garnizonă, voiră a se folosi de lipsa oştirilor lui Borbeli din Ardél şi, cu puteri unite, năvăliră în această ţară, coprinseră Iofö cu şapte sate din prejur, unde trecură tot prin foc şi sabie şi duseră pe locuitori în robie. Aflând Bathori acesta, spre a-şi răsbuna, pornesce din Alba-Iulia o cetă de oştire alésă de coprinde Totvaragia, măcelărind garnizona. Acestă cetă se unesce apoi cu Borbeli care bătea Făgetul şi, după ce-l ieau, plăcă asupra paşii de la Temişóra care, unindu-se cu beii de la Lipova, Giula, Csanad şi Ieneu, cu mari puteri alérgă asupra-î. În bătălia însemnată ce urmă, creştinii rămaseră biruitori. Paşa Timişórei abia scăpă cu fuga ; iar beii Giulei şi Csanadului fură prinşi, viaţa lor nu mai fu cruţată; toţi cei-l-alţi prinşi fură ucişi în faţa armiei creştine. În urma acestora Borbeli merse să bată cetatea Lipova.

V.

În această iernă puterea războiului fiind în ţara Românească şi Moldavia, Ungaria resuflă puţin de mişcările armelor. Sinan-Paşa de la Belgrad, de unde ierna, află prin fugari renegaţi, silinţele şi umbletele prinţi-

lor creștină pentru o mare legătură înprotiva Turcilor. Spre a domoli focul cu care aceștia se pregăteau la război, meșteșugitul vizir credea că ar fi bine să facă a străluci dinaintea ochilor lor o mincinosă lucrare de pace. Spre acest sfârșit făcu împăratului o propunere de pace, dar puind condiții grele care erau ncredințat că nu vor fi primite. Unele din aceste condiții erau : d'a plăti tributul anilor trecuți, a îngriji pentru trimiterea lui regulată în toți anii de aci înainte și a nu da nici un ajutor Ardelenilor, Muntenilor și Moldovenilor, revoltați asupra Porței, nici a le lua parte în viitor ; de unde nu, amenința Sinan că, în primăvara viitoare, va merge să bată Viena. El tracta încă în propunerea sa pe totă nația nemțescă cu un mare dispreț, dicând că Nemții sunt nisce lași care nu pot suferi nici foamea nici căldura și că sunt buni numai d'a bea și d'a mânca. La aceste condiții aspre și cuvinte ocăritore, împăratul răspunse cu vrednicie arătând că o cercare rea va dovedi îndată lui Sinan că Nemții știu a se bate cu ferul; că zadarnicile sale amenințări nu-i sunt de nici un folos, de vreme ce are a face cu bărbați, iar nu cu copii cari se sparie de cel mai mic sgomot. Apoi lepădând condițiile turcesci, propuse altele cu totul împotrivoare, între care și aceia ca Sinan să dea înapoi toate castelurile coprinse și pe toți prinșii și ca Porța să se lepede de nedreptele ei pretenții asupra Moldaviei și țerei Românesce, țeri vechi feudatare ale coronei Ungariei. Într'acest chip se zădărnicea toate aceste vorbirii despre pace.

Sinan Pașa fu apoi chemat la Constantinopole și depărtat din vizirat, după cum am văzut înapoi și, în lo-

cu-î veni Hasan-Paşa cu beiler-beîul Greciei, fecîtorul lui Sinan Paşa, şi cu nisce domnî şi boerî pribegî din ţera Românescă şi Moldavia, cari din ambiţie călcînd legea şi datoria lor, sub stégurile turcescî se luptau în contra creştinilor.

Împăratul începu atunci a se găti cu totă silinţa spre a urma războiul în primăvera viitoare. El chemă pentru 8 Februarie, 1595, adunarea staturilor Ungariei la Presburg şi ale Boemiei la Praga, pe ziua de 9 Fevruarie. Archiducele Matei deschiise adunarea Staturilor Ungariei, cerîndu-le mijloce spre a urma cu isbîndă războiul de primăvera viitoare. Cererea i se împlini hotărîndu-se de adunare o dajdie de obşte pentru toţi, fie de orî ce rang ar fi şi orî ce privilegiu ar avea. Dieta de la Praga o deschise însuşi împăratul şi, mulţumind staturilor pentru zelul lor şi puternicele ajutóre în banî şi ómenî ce dedeseră spre susţinerea gloriei numelui de creştin, el le descrie starea lucrărilor războiului. El le spuse că rugase pe papa, pe craîul Spaniei, p'al Poloniei şi Suediei, pe marele duce al Muscalilor şi pe mulţi alţi prinţi străini, cum şi pe prinţii Germaniei la dieta de la Ratisbona, şi că spera că toţi îşi vor uni puterile cu ale lui împotriva duşmanului. El le vorbi apoi de legătura ofensivă şi defensivă a prinţilor Ardélului, Moldaviei şi ţerei Românesce, de trofee şi biruinţele lor şi încheia cerînd staturilor ajutóre în ómenî şi banî. Staturile îi deteră pentru Boemia, Moravia, Silesia şi Luzacia, 600 călăreţi şi 10,000 pedestraşi, cari de la începutul lui Maiu şi până la sfârşitul lui Noemvrie trebuiau să slujescă cu cheltuiala lor în armata împărătescă. Împăratul numi mai mare peste oştile sale în Un-

garia pe comitele Mansfeld, căpitan vestit în războie pe acele vremi și-l cinsti cu titlul de principe.

VI.

În vreme ce ambele împărății se gătiau cu atâta silință spre a purta cu putere războiul, unirea voievozilor Ardélului, Moldaviei și țerei Românesce, care, după cum vedurăm, fusese de mare folos causei creștinătății, fu în primejdie de a fi zdrobită, și aceste țări, acum așa amenințate de Turci, în nevoia de a deschide războiul între dinsele. Înțelepciunea lui Mihai-Vodă se grăbi a opri o asemenea nenorocire; dar sămânța de vrajbă ce se aruncă atunci, rodi mult mai apoi, zădărnici tot sângele ce se vărsase pentru cauza creștinătății, asvârli aceste trei țări în valuri și în nenorociri cumplite și mântui împărăția turcească de peirea ce o amenințase. Sigismund Bathori, nestatornic și zădărnice, se trufi și se înalță cu mintea de când tractă și se rudi prin căsătorie cu împăratul nemțesc, și începu de o dată prin usurpare a se intitula prinț al țerei Românesce și al Moldaviei, arătând prin acesta dorința sa de a schimba tractatul de alianță ce făcuse cu domni români într'un tractat de suzeranitate a lui asupra-le. Evenimentele timpurilor păstraseră aceste trei principate, Ardélul, țera Românească și Moldavia, singure, isolate, între împărăția Turcească, împărăția nemțescă și crăia Poloniei. Era ore-cum firesc lucru ca oricare d'între stăpânitorii din aceste trei țări ce se simția în putere, să caute a le uni într'un singur stat și a reîntrupa ast-fel vechia crăie a Daciei. Mai mulți prinți ro-

mână și Ungurî o ispitiră; dar ceia ce împingea pe Românî către acesta era dorința d'așî constitui unitatea lor constituțională, d'a se uni între sine frați de aceiași limbă și sânge, în vreme ce Ungurî nu era împinși decât de vechia și statornica lor dorință d'așî întemeia supremația lor asupra întregii nații române și, călcând'o în picioare, a da împărățieî lor țermurile Mărei Negre. Lupta între aceste tendințe împotrivoarele ale Românilor și ale Ungurilor zădărnici toate întreprinderile de a reîntemeia regatul Daciei și această rivalitate națională aduse robirea comună.

Tocmai în minutul când se cerea încredere reciprocă și unire, nesocotitul Bathori, mai mult din zădărnicie, aprinse torța acum stinsă a vechilor urî naționale. Proiectele lui ambițioase găsiră partisanî nu numai în Ardél, dar încă în Moldavia și țera Românescă. Cu tot meritul ce Aron Vodă își dobândise prin rescularea lui asupra Turcilor, Moldovenî tot nu puteau uita tiraniile lui de mai nainte. În înțelegere cu Sigismund Bathori se urzi asupra lui Aron Vodă un complot între boeriî moldovenî, în capul cărora sta aga Răsvan ce comanda guardia de Ungurî a acestuî domn. Sub pricinuire că s'ar fi prins nisce scrisorî scrise de mâna lui Aron, care dovediau că el se afla în înțelegere cu Turciî și cu cardinalul Andreiû Bathori din Polonia, vărul prințuluî Sigismund, un trup de oștire din Ardél, sub comanda lui Gaspar Corniș și Francisc Daczo, intră fără veste în Iași și împreună cu Răzvan, ridică pe Aron cu soția și fecioriî lui, la 23 Aprilie 1595 și-i duse sub pază în Ardél, sub pretext ca să se apere și să se desvinovătescă către Si-

gismund. Dar acesta îl închise în ca-telul Vințului, orașel pe Mureș, puțin departe de Alba-Iulia, vestit printr'o fără-de-lege a curței Austriei, mórtea cardinalului Martinuși, (1551) care fu ucis de generalul spaniol Castaldo. Nu se scie dacă Aron-Vodă a fost vinovat întru adevăr de trădarea ce a motivat arestarea lui său dacă a cădut jertfă ambiției lui Răsvan și lui Bathori. Nimeni n'a vădut acele scrisori de trădare ale lui. Noi ne plecăm a crede, cu mai mulți analiști contemporani, că fără dreptate a fost el asvârlit după tron în temniță ; dar cumplita lui domnire îi meritase o asemenea cădere. El își sfîrși viața la Maiu 1597, în aceeași temniță. Tótă averea lui cea mare, strânsă prin stórceri nelegiuite, fu confiscată de Bathori spre a sluji pentru cheltuiala războiului. Mai mulți din boerii partizanî ai lui Aron-Vodă se turburară fôrte la această silnică și fără dreptate faptă ; de aceea, mulți din ei fură închiși, uni pedepsiți cu mórte. Aceste fapte nedrepte rēcîră cu totul spiritele Moldovenilor de către Bathori și le întórseră către Polonia, unde mai mulți boierî se aflaî în pribegie, aceea ce dete Polonilor îndrăznélă de a căuta să intre în Moldavia. Ast-fel dreptatea dumnezeéscă scóte răsplata unei fapte dintr'insa chiar ; și Răsvan, precum și Bathori, traseră dintr'acésta mult rěu și stingere asupra capetelor lor. Aga Răsvan fu numit de Sigismund Bathori domn în Moldavia sub suzeranitatea lui și-și luă nume de domnie Stefan-Vodă. Acest Răsvan era născut în Moldavia dintr'un tată țigan și o mumă moldovencă. El intrase de tēnēr în armia polonă și, deosebindu-se printr'o vitejie neobícînuită în războiul cu Muscalî,

fu din simplu soldat rădicat la cele mai nalte trepte ostășesci de craiul Poloniei Ștefan Bathori. În urmă. întorcându-se în Moldavia, intră în slujba lui Aron Vodă, care-i dăte rangul de agă și-l trămise, la Maiu 1593, sol la Sigismund Bathori. Apoi Răzvan prim; de la Aron comanda guardiei sale de Unguri. El trase la sine dragostea acestor ostași și isbuti, după cum vechurăm, cu ajutorul lui Bathori, a răsturna pe domnul său și a se urca ast-fei în locu-i pe un tron de care se făcuse vrednic prin vitejia lui.

Sigismund Bathori, temându-se ca nu cumva boierii moldoveni, cari erau pribegi în Polonia, împreună cu Poloni să facă vre-o năvălire în Moldavia spre a turbura ștarea lucrurilor, întocmite după plăcerea lui, trimise pe Gaspar Corniș la Zamoisky, marele hatman al coronei Poloniei, spre a-i vesti că el s'a făcut acum stăpân al Moldaviei și îl poftesce ca să nu umble a intra în acea țară și a-i aduce vre o pagubă. Zamoisky îi dăte răspuns în scris că această trebă privesce pe craiul și pe staturi și că ar fi fost mai bine dacă Bathori nu întreprindea o asemenea faptă până a nu cerceta mai întâi părerea regelui Poloniei. Într'acest chip ambiția lui Bathori deșteptă în inima Polonilor vechia lor dorință d'a stăpâni Moldavia și aduse mari nenorociri.

VII.

Tocmai se gătea Michaiu-Vodă de a se apăra în contra năvălirei cu care îl amenința vizirul Ferhad-Pașa, când prinse veste de întâmplările din Moldavia

și de cugetele ambițioase ale lui Bathori asupra țerei și domniei sale. Dintru'ntăi el nesocoti acele proiecte ale unui aliat trădător și călcător de jurământ și declară că-și va apăra cu puterea drepturile, de se va atinge cine-va de dinsele. Dar ștolul oștilor turcesci acum se pornise spre țeră, în acea primejdie Michaiu simți nu numai că nu putea intra în luptă cu Sigismund Bathori, dar că încă avea trebuință de ajutorul lui. El mai avea apoi și a se teme ca mișelul său aliat să nu-l jertfescă Turcilor; în adevăr, tocmai atunci, pe la începutul lui Maiu, sosise în Ardél că-șul Ibrahim aducând lui Bathori caftane și scrisori atât de la sultanul că și de la aga curții din Constantinopole și de la Amat-Pașa din Timișóra, prin care i se făgăduia că sultanul îl va recunoște stăpânitor peste câte trele principatele cu titlu de craiu și cu plata unui tribut anual de 5000, în loc de 15,000 sechină, ce plătea Ardélul mai înainte, numai să se tragă din legătura creștină. Era învederat că aceste făgădueli erau prea mari ca să pótă fi ținute. Michaiu însă putea să se témă orî de ce de la un om așa de nestatornic la minte și la jurămintele sale. Impăratul însuși avea témă de slăbiciunea lui Sigismund și încă de la 7 Martie îi scrisese să se ferescă de ispita Turcilor, cari «se silesc din mână și din picióre, prin așmenințări și făgădueli» ca să-ștragă pe el și pe voievozii români din alianța creștină. În această cumpănă grea în care se află, Michiū găsi în inima sa curagiul rar și fórt de lăudat de a jertfi mărimea și neatárnarea sa, dragostea de sine, drepturile sale și chiar ale patriei, pentru un mare interes al omenirei și al civili-

sației creștine. Adunând țera spre a se chibzui, își aleseră cu toții svat de folos acestei nevoi, ca domnul să se închine lui Sigismund, păstrându-și însă fără scădere drepturile suveranității și veniturile țerei. Cu asemenea instrucții porni în Ardél o deputație compusă de Eftimie mitropolitul Târgoviștei, Teofil episcopul Râmnicului, Luca episcopul Buzăului, Mitrea vornic mare, vornicul Christea, logofeții Dimitrie, Preda și Borcea, vistierii Dan și Teodosie, postelnicii Radu Buzescu și Stamate, clucerii Radu și Vintilă. În 2 (12) Maiu, sosi această deputație la Alba-Iulia și îndată fu primită în audiență de Bathori. El orându-i din parte-i spre a tracta cu deputația pe Stefan Iojica, svetnicul și cancelariul său cel mare și pe George Ravadzi svetnic al său și căpitan al cetății Szamos-Ujvar. Dar «dintr'acești boieri ce-i trămisese Michaiu-Vodă «pentru tocmelă, dîce chronica, învrăjbitorul diavol «umblă în mijlocul lor, de se apucară unii cu alții «mai mult să facă vrajbe decât pace, cum să scotă «pe Michaiu-Vodă din țeră; iar cei-lalți boieri ce «se nevoiau să slujască domnului lor în dreptate, «de neprietenî fură biruiți.» Intr'acest chip prin vrăjmășia unor boieri. se făcu ca tractatul ce se încheie între plenipotenții români și unguri la Alba-Iulia, în 20 Maiu 1595, nu fu de pe cum voise Michaiu, numai un simplu tractat de închinare, ci din potrivă legiui o supunere desăvârșită și o întrupare a țerei Românesce cu Ardélul. Cuprinderea acestui tractat era : că episcopii, boierii, împreună cu Michaiu-Vodă și cu totă țera, își aleg de domn stăpânitor pe Sigismund Bathori și pe următorii săi, căruia

depun jurământul de credință. Acest prinț, neputând sta necurmat în țera Românească, o va cârmui printr'un vice-voevod ales de țără, care să scie limba și obiceiurile ei și căruia prințul să-i trimită stég, buzdugan și sabie, semnele dregătoriei. Vice-voevodul va alege un svat de doi-spre-zece boieri mai bătrâni, între cari să nu între nici un grec și cu cari să cârmuiască țera. Veniturile lor vor fi hotărâte de prințul și el nu se va mai întitula ca înainte : «Din mila lui Dumnezeu,» nici va numi orașele țerei ale sale; într'un cuvânt el va fi numai un slujbaş al prințului. Acesta singur va avea dreptul de viață și de moarte asupra boierilor, dreptul de a face dăni la pămîntenii, dreptul de a tracta cu puterile străine pentru țără. La dietele Ardélului să se trimită deputați și din țera Românească, cari să aibă drept de a vorbi și a vota ca și cei-l-alți deputați. Libertatea și veniturile clerului și ale călugărilor se asigura, și jurisdicția mitropolitului Târgoviștei se întindea peste toate bisericile românești din țările ce se aflau sub stăpânirea prințului. Pentru toate acestea, Bathori se lega că el și următorii săi vor apăra cu toate mijlocele lor, țera de vrăjmași. Acest tractat fu un act de răsbunare al aristocrației împotriva lui Michaiu, pe care în zadar ea se ispitise a-l răsturna.

Boierii și călugării, spre a-și asigura și a-și întinde privilegiile lor, spre a umili pe Michaiu, scădându-l din treapta de domn suveran la aceia de un slujbaş unguresc, trădară drepturile nației și o aruncară sub supremația și stăpânirea nației unguresci, dușmana ei cea de de mult. Acest tractat înjositor pentru el

și nația sa, eșit din trădarea din lăuntru și din afară, fatalitatea împrejurărilor puse pe Michaiu în nevoie de a-l primi, dar de atunci trufașa lui inimă își făgădui o răsbunare puternică și ura ce hrăni familiei Bathorescilor și pe care sciù a o împărlăși poporului român, fu atât de înfocată încât arse cu totul această familie și stinse cu sunet pomenirea ei.

Cu întorcerea deputaților din Ardél, Sigismund trimise pe George Palaticî ca să ducă lui Michaiu-Vodă buzduganul și stégul ostășesc, semnele «voevodatu-lui» și să priimască jurământul lui și al boierilor. Michaiu făcu acest jurământ, dar în inima lui hotărî a scăpa de dînsul la cea mai d'întăiu ocașie. Intr'aceiași vreme, la 1 Iunie, sosiră la Alba-Iulia deputații Moldaviei, care încheiară un trectat cu aceleași condiții ca cel cu țera Românească. De atunci Sigismund Bathori începu a purta titlul de «Principe al crăiilor «Ardélului, Moldaviei și țerei Românești și al santei «Impărății romane (regnum Transilvaniæ, Moldaviæ «Valachiæ transalpinæ et Sacri Romani Imperii Prin- «ceps,)» și în Europa începu a fi privit și numit *Rege al Daciei*, căci locuitorilor acestor trei principate, Români, Unguri și Sași, li se da numirea comună de *Daci*. Dar această nesocotită ambiție a lui Bathori nu sluji la alt-ceva decît de a deschide ochii Românilor și a le aduce mereu aminte de vechia crăie a Daciei, moștenirea lor părintească. Ast-fel Ungurii însuși lucră și făcură pe lume a crede într'un viitor regat al Daciei, fantomă îngrozitoare ce astăzi înghetă inimile lor de spaimă. *

* După Sigismund Bathori, prinții următori păstrară idea

VIII.

În vremea acestor tractații, vizirul Ferhad se apropia încet de hotarele noastre și Țătari, ce primiseră poruncă de a ajuta operațiile armatei turcesc, năvăliră către începutul lui Iunie, cu o puternică oștire asupra Moldaviei și țerei Românesc. Machaiu-Vodă cu un trup de oște alcătuită de Români, Ardeleni și Cazaci, pripește de le ese înainte la hotarul țerei Românesc, le dă o sabie, îi împrăstie și-i silește a se întorce înapoi, cum inima lor n'a voit. Îndată după aceea, Michaiu-Vodă ia cu sine o cetă de călăreți și pedestrași români, împreună cu șese-șeci călăreți ardeleni din trupul lui Albert Kiraly, sub comanda lui Gaspar Födössi, și pornind din Bucuresci, strânge pe lângă dînsul pe toți ostașii români și bulgari ce întămpină în cale și pe o semă de paznici din volentiri și în dioa mare, lângă Nicopole, trece Dunărea pe vase, în vederea și în fața oștirilor turcesc, adunate acolo spre ocrotirea construcției vaselor pentru podul ce se pregătia a se face pe Dunăre. Cum trecură aî noștri riul, deteră îndată năvală asupra Turcilor, îi bat, îi sparg, îi pun în gónă și-i silesc a căuta scăpare după șanțuri, închidându-se în tabără. Acestă tabără era așezată pe lângă riul Osma ce curge din Balcani și se varsă în Dunăre aproape de Nicopole, și lângă dînsa erau grămădite la un loc, ca la o mie de lunturi, cu toate

lui de regat al Daciei: ast-fel cardinalul Andrei Bathori, Gabriel Bathori și Bethlen Gabor, care la 1628 cere de la sultanul a-i recunoște titlul de *Rege al Daciei*.

cele trebuincioase pentru facerea podului. Numărul Românilor, spun că se urca la cincă miľ ómenĩ, în vreme ce Turciĩ treceau peste dóuē-spre-dece miľ. Bătălia acésta urmă în 10 Iunie. Româniĩ coprinseră tabăra cu asalt, robiră și trecură sub ascuțișul sabiei pe mulți Turciĩ, ca la 500; iar, după alțiĩ, 1600 Turciĩ cădură morți. Despre pașa nu se scie de a scăpat saũ de a rămas mort. Tóte luntrile fură mistuite prin foc, afară de vre o dece ce erau așezate mai departe și de care nu se putură apropia. Ele slujiră în urmă la aĩ noștri spre a trece dincolo de riũ bucatele găsite acolo. Un Turc ales ce purta grija acestor lucrări ale podului, vêdând arderea luntrilor, duse către Födössi: «Daca óstea vóstră ar fi luat astăĩ prea puternicului padișah patru cetăĩ, n'ar fi fost nenorocire mai mare la el decât paguba ce-ĩ face arderea acestor luntri.» Româniĩ luară în astă isbândă șése stéguri și douē tunuri-falconete ce Turciĩ câștigaseră în anul trecut sub cetatea Raab de la oștile împărătesci; Michaiũ-Vodă le trãmise lui Bathori împreună cu 16 tunuri și multe pale, hangeruri și alte arme bogat împodobite ce dobândiră acolo ostașiĩ sěĩ. Ei găsiră încă mult praf, muniții și multe instrumente de fer; dar pe acestea, neputându-le duce cu dínșiĩ, le aruncară în apă. Învingătoriĩ Românĩ petrecură nóptea în acel loc și în dioa următóre, 11 Iunie, apropiindu-se de Nicopole, scóseră pe dușman dintr'insul; ei coprind orașul, il strică și il dau pradă flacărilor. Nemulțumindu-se cu atâta isbândă și înflăcărăĩ de norocul ce-ĩ favorisa, ei se aruncă chiar asupra cetății și isbutesc a face, lângă pórtă cea mică, o spărtură

cât să pôtă trece doi ómenî. Dar cei din lăuntru începură a vărsa din tunurile și puscile lor descărcăturî omorîtore și ai noștri, vëdënd că perduseră vre o 50 sau 60 ómenî, lăsară cetatea și, trecënd Dunărea, se întórseră în țéră, veselî de norocita lor expediție.

IX.

Acéstă expediție a Românilor la Nicopole se mărit foarte mult de unîi din analiștii contimporanî, cari o transformară într'o bătălie generală cu tótă óstea lui Ferhad-Pașa, în care acesta rămase învins cu o pierdere foarte mare. Chiar Turcî, dușmanîi lui Ferhad-Pașa răspândiră acéstă veste neadevărată, ca să-l pôtă perde mai cu înlesnire. Noi însă deterăm mai mult credēmînt raportului lui Albert Kiraly către stăpânul sëu, ce se potrivește cu arătarea unor analiști ai timpului. Perderile Turcilor încă nu fură așa de nenorocite precum credeaū creștinîi și Turcîi chiar, căci în puține zile luntrile se făcură și se adunară la loc. Se vede că Michaiū voi încă a face cu acestea, ceia ce făcuse cu cele-lalte; el trecu vre-o mie de ómenî lângă Nicopole ca să pună mână pe acele vase ce se coborăit pe Dunăre spre schela Raveh, unde Hasan-Pașa beiler-beiul Rumeliei, însărcinat cu construcția podului, le aduna. Români se daseră ascuns și le pân-deaū trecerea; dar a doua-đi diminēja oștile Rumeliei și Segban-Bași, generalul ianicerilor, care păziă acele luntri, plecară spre dînșii și aflând în cale de la un prins starea și, așezarea lor, se ascunseră tótă đioa aceia într'un loc priincios, și a doua-đi, când se

crăpa de dioă, isbiră fără de veste Turciî pe aî noştri cu atâta noroc în cât îi învînseră şi-î puseră pe fugă.

În sfîrşit, după şapte săptămîni de la plecarea sa din Constantinopole, Ferhad-Paşa sosise acum pe la jumătatea lui Iunie în Ruşciuk, unde găsi gata lemnenele pentru facerea podului. Pricina zăbovirei lui în cale fu, după cum scim, întîrzierea adunării soldaţilor şi greutatea ce întîmpină întru stringerea muniţiilor şi a bucatelor din partea duşmanilor sîi rămaşî în Constantinopole. Îndată ce sosiră vasele de la Nicopole, în 6 Iulie, se apucară de lucrul podului. Un român ce pică atunci în mânele Turcilor şi care se vedea a fi fost trîmis într'adins de Michaiu-Vodă, le spuse că acesta primise ajutoare din Ardél şi Ungaria şi că se afla în Bucuresci în capul a şapte-deci miî ostaşi. Segban-Başi fu însărcinat a trage linia podului cu vre-o câţiva beî din Rumelia cari trebuiau să mîergă înainte. Marele vizir sta la capul podului sub un chioşc susţinut de opt stîlpi, de unde putea să vadă şi silinţa ce se punea la lucrarea podului şi tot ce se petrecea în tabără. În locul unde se făcea podul era, în mijlocul rîului, un ostrov lat, sădit tot cu sălcii, unde podul ajunsese în cinci sau şase zile. Ostrovul fu ocupat mai întîiu şi se aşezară acolo cor-turî. Cel-l-alt canal al rîului, ce se întindea pînă la cetăţuia St. George, era foarte larg în cât trebuia cel puţin 500 vase spre a face podul. Era lângă cetăţue locul cam ridicat şi nisce sangiacî-beî fură orînduiţi spre a-l tăia ca să pôta prinde capul podului. În 8 Iulie beiler-beîul Rumeliei Hasan-Paşa intră cu pompă în tabără, ducînd ca la 500 robî şi aprîpe patru miî

capete de creștinii din Transilvania și Ungaria. Satirgi-Mehemet-Pașa, ce fusese numit beiler-beiul țerei Românești, fiind chemat, sosi și el peste puține zile în tabără.

X.

Într'aceia, pe când Ferhad-Pașa se ocupa cu construcția podului măgulindu-se cu sperare că va supune îndată țera Românească și apoi prin Ardeal își va deschide calea spre Belgrad, ca să începă operațiile războiului în Ungaria, vrăjmașii săi din Constantinopole nu sta în nelucrare. Sinan-Pașa câștigase pe tănicii haremului, cari începură a băga multe hule asupra lui Ferhad în capul despotului. Îl învinovățiră că în fundul inimei sale e *ghiaur* și că are relații secrete cu Michaiu-Vodă, silind împreună a prăpădi cu totul armia mahometană ; că perduse o mare bătălie la Nicopole ; că ostașii nu vor a se mai bate sub dinșul ; că opresce pe sémă-î bani cu care trebuie să plătească oștile și că, de i se va lăsa încă comanda armiei, e de temut că ambiția și scumpetea lui să nu pricinuiască nenorociri și mai mari. Prin aceste piri neadevurate, Ibrahim-Pașa și ceilalți prietini ai lui Sinan isbutiră a răsturna pe Ferhad, și în 6 Iulie, Sinan-Pașa fu-numit în locu-î mare vizir pentru a patra oră. A doua zi (7 Iulie) noul vizir porni pe chehailoa capigiilor, Ahmet-Aga, cu un ferman ca să țiea pecetea împărătească din mâna lui Ferhad și să-l și omore de va avea ocazie priincioasă. Dar cu două zile înainte de a sosi chehailoa în tabără la Rușciuk, Fer-

had-Paşa, înclinat fiind de nisce credincioşi ai săi din Constantinopole despre ceia ce i se pregătia, chiemă la sine pe Mehemet-Salîrgi Paşa, îi dăte pecetea împăratăescă în mână, spuindu-î că el e mazil şi cu tot bagagiul său, însoţit de trei mii voinici călăreţi, luă drumul Constantinopolei. În cale întâlni trupele Siriei, pe care Sinan le pornise după dînsul, dîcându-le : « Mie capul, voe avuţiile ! » Ferhad scăpă din mîna acestora, lăsându-le în jaf avuţia sa, ce era încărcată totă pe cămile legate câte şese unele de altele. Dintr'un dél vecin el privi această pradă a vistierii sale şi apoi se depărtă în munţi şi d'acolo se duse la Constantinopole, unde în zadar căută a-şi mîntui vieţa. Mórtea lui e povestită cu întristare de toţi istoricii Turci, cari laudă slujbele ce el a făcut împărăţiei şi hulesc pe ambiţiosul şi barbarul său duşman. Sinan-Paşa, care se numise tot de o dată seraskier şi mare vizir, fără a perde vreme, începu a se găti spre a se porni la óste. Până a nu eşi însă din Constantinopole, voină să dea Turcilor şi sultannului o privelişte plăcută, trămise de scóse din închisorî o sută doi-spre-zece creştinî robiţi în Ungaria, afară de femei şi copii, pe cari, după ce-î sili a face o sută leghe şi nopte pe drum, legaţi şi chinuiţi de fóme, şi de sete, în cât mulţi, nu numai copii dar şi bărbaţi, muriră în cale, îi aduse în oraş, unde el însuşi îi priimi la porţile cetăţii şi îi preumblă prin târg în vederea sultanului şi a locuitorilor. Între aceştî robi erau mulţi ómenî însemnaţi şi de cinste, din cari unii fură ósândiţi la galere, alţii traşi în ţépă. Între dînşii se descoperi o femeie în haîne

bărbătescî. Era o jună fată numită Maria Putoiana. Istoricii nu spun nimic despre naționalitatea ei; numele însă o dovedesce a fi fost română. Împinsă, de pe spusa unora, de dorința d'așî răsbuna familia măcelărită de Turci, iar de pe alții, de mărirea curagîului său și de sânta dorință d'a se lupta cu dușmanul legii, ea se bătuse multă vreme ca soldat. Turcii o întrebă dacă n'a luat haîna bărbătescă ca să ascundă vre o dragoste cu vre unul din ostașî. La acêsta ea răsponse cu o minunată neînspăimîntare, că ea își schimbase portul ca să pôtă a-î vătămă în rășboi, iar că până atunci nici un om nu-î bănuise sexul. Acêsta o mărturisiră și toți soții ei, adăogînd că în tôte întîlnirile cu Turcii, ea dedese fôrte frumose probe de curagiū. Aflînd sultanul de acêstă eroină, trămise să o aducă dinainte-î și o întrebă de a ucis vre un Turc; la care întrebare ea răsponse cu semeție că s'a purtat cât a putut mai cu curagiū, necruțînd nici un vrăjmaș și ucigînd vr'o dece cu mîna ei. Sultanul, mirîndu-se mult de virtutea acesteî sete generose, puse de o pŕeumblă în triumf pe ulițele Constantinopolei, arătîndu-o poporului ca o minune, apoi o dote sultanei spre slujbă ei în harem.

XI.

Sinan-Pașa era atunci în vîrstă de opt-deci și trei de anî. El era de nêmul lui arnăut, născut în satul Taipoiane în sangiacatul Preveșei. Fiînd numai în vîrstă de 16 anî, el eșise din saraiū în dîilele sultanului Suleiman și intrase în rîndurile ianicerilor, luînd parte în

multe bătălii însemnate de pe atunci, iar mai cu seamă la asedierea Vienei de la 1528, și deosebindu-se tot d'auna printr'o ură ferocă asupra creștinilor. În puțină vreme el ajunse beiler-bei de Alep și de Egipt; pe urmă fu trimis de liniști turburările Arabiei și luă parte, sub Mustafa-Pașa, la războiul Ciprului, unde își arătă crușimea sa asupra creștinilor, povățuind călcarea capitulației și jupuirea de viu a vitezului și nenorocitul Bragadini, comandantul cetății Guleta. După aceea, ajunse de trei ori mare vizir, vestindu-se mai presus de toți căpitani turci în toate războiele ce purtă cu noroc în câte-și trele părțile lumii și care îi dobândise numele de *nebiruit* și de *Mariu al Osmanlâilor*. Turcii îl numău Cogia-Sinan-Pașa sau Sinan-Pașa-cel-bătrân spre a-l deosebi de Cecale-Zade-Sinan-Pașa, cunoscut de creștinii sub numirea de Cicală-Pașa, care era născut la Messina dintr'un tată genoves și dintr'o mamă turcă. Îndată ce-și vădu împlinită înfocata sa dorință de a se mai oști împotriva creștinilor, bătrânul vizir, îngânat de reputația sa ostășească și de atâtea războaie cu noroc săvârșite la Tunis, Arabia, Persia, Georgia și Ungaria, se duse dinaintea sultanului de jură și chezășui pe capul său că va supune pe revoltanții români, va robi și va pustii țera lor, iar pe Michaiu-Vodă îl va prinde și-l va aduce viu. După aceea își adună în grabă oștile și totă gătirea trebuincioasă la război, luă cu sine stégul cel sânt cu care musulmanii se credea nebiriți când îl aveau în tabăra lor, și, eșind cu ceremonie mare din Constantinople, merse de tăbări la Daut-Pașa. D'aci, în 17. Iulie, porni spre Rușciuk. Într'aceiași

vreme poruncise tuturor pașilor vecinî să-î ėsă în cale cu oștile lor și hanului să dea năvală cu Tătariî sēi prin Moldavia în țera Românească. Amiralul Cicală asemenea fu poruncit ca să strîngă din oștirile Asiei o armie mai pe atît de numerosă cît a lui Sinan și să stea gata ca la orî-ce cerere să se unescă în grabă cu dînsul. La Andrianopole ajunseră pe vizir oștile Siriei și de acolo porni la Carinabad, unde fu întîmpinat, la 28 Iulie, de kehaioa capigiilor, care-î dete pecetea împărătescă, spuindu-î de fuga lui Ferhad-Pașa spre Constantinopole. El scrise d'acolo sultanului, cerîndu-î ca să omóre îndată pe Ferhad-Pașa și apoi își urmă calea trecînd Balcanii prin strîmptorea de la Cîalicavain, ajunse la Șumla și de acolo la Hozargrad sau Rasgrad, făcînd cincî-spre-șapte tabere din Constantinopole pînă în câmpiile Dobrogii. Îndată purcedînd, sosi în 5 August (s. n.) în tabăra de la Rușciuk. Aci oștile îl priimiră stînd înarmate și-l însoțiră pînă la cortul lui unde-î presintară căî va robî și câte-va capete de Români, cari veniseră să isbescă pe Hasan-Pașa și fusese prinși și omoriți de acesta. De la 1462, de cînd cuceritorul Constantinopolei Mahomet II, în capul unei armate de două sute cincî-șapte mii ómeni, năvali în țera noastră, nicî o altă oștire mai mare, nicî cumpăna de peire mai grea decît cea de acum nu o amenințase. Într'adevăr, armata ce Sinan-Pașa adunase la Rușciuk spre a trece în țera Românească, era de o sută opt-șapte mii de ostași și o mie lucrători.* Ceî mai vestiți pași ai împără-

* Numărul acestei armate e cam nehotărît. Analiștii turci,

ției, veteranii ai mai multor războaie comandați după Sinan această armată. Era Hasan-Pașa beiler-beiul Rumeliei născut în Herțegovina, fiul vestitului Mahomet-Socoliul ce stătuse vizir sub trei sultani; el dobândise o mare glorie în războaiele din Persia și din Ungaria, se privea de toți ca cel mai bun căpitan al Turciei și era foarte iubit ostașilor pentru natura lui cea veselă. Era Mahomet-Satirgi, arnău ce fusese pașă de Caramania și ciadîr-mecter-pașa (șătrar mare); el era foarte vitez și se povestea despre dînsul că, fiind de pază lângă sultanul, îl apără într'o bătăie, tăind mai mulți dușmani numai cu un satîr, de unde cîpătă numele de satirgi; alții diceau că acest nume îi vine fiind-că a fost măcelar. Era Gîrafer-Pașa eunuc ungur de nîm, ce fusese pașă de Taurida și se deosebise în războaiele Persiei. Era Haidar-Pașa, beiler-beiul Capadociei, vestit prin isprăvile sale din Moldavia la 1589, cînd îndatoră pe Poloni a plăti tribut Turcilor. Apoi veniau Mustafa-Pașa, feciorul lui Aias-Pașa, Husein-Pașa beii Nicopolei, Caraîman-Pașa și alți mai mulți pași și beii, tot ostași învechiți și meșteri în războaie. Între ei toți se deosebia un român, un trădător de țară și lepădat de lege. Fecior al lui Alexandru-Vodă II-lea, Mihnea II-lea sau Michaiu,

după cari se luară și unii Italiani analiști, o scad la 70 mii omeni, numai după obiceiul lor d'a nu fi exacti. Istvanfi spune că trecea peste 100 mii, iar Filstich o face de 200 mii. Noi am priimit numărul de 180 mii dat de Walther carele, fiind pe atunci în țară și curînd după aceia la Constantinopole, ni se pare a fi mai exact. Iacob Franco pretinde că Ferhad adunase 150 mii omeni în tabăra sa; apoi Sinan scim că a mai adăogit multe oști pe lângă cele adunate de Ferhad.

urmă tatălui său în domnie și cârmui țera Românească de la 1577 până la 1583 ; domnia lui nu fu decât un șir de tiranii și stôrceri de bani, până când strigările poporului făcură pe sultanul a-l măzi și a-l surghîni la Tripolis ; peste un an însă Mihnea II-lea pentru a doua oră se întôrse domn în țera Românească chinuind-o și mai cumplit aprôpe de cincî ani (1585—1591), când fu iarăși depărtat cu urgie și adus în Constantinople. Aci, în minutul d'a porni în exil, temându-se ca Turcii să nu-l omóre spre a-l lua avuția, ceru să se turcescă, ȑicînd că de mai multe orî s'a arătat în somn prorocul Mahomet îndemnându-l la acêsta. Turcii se îngînfără de acêsta, privind'o ca o minune a religiei lor. Sultanul aduse pe noul musulman dinainte-î, se desbracă de haîna sa spre a-l acoperi cu veșminte turcesci, îl încinse cu cingătorea sa împodobită cu petre scumpe, îl numi pașă al Nicopolei, iar curînd după aceia al Vadului. Acum lepădatul Mihnea povățuia armia otomană care venise să înjunghie patria sa.

XII.

În vremea pe când Sinan sosise la Rușciuk și se pregătia a trece Dunărea, Sigismund Bathori sărbătoria nunta sa cu arhiducesa Maria Christina, care în sfârșit, după atîta așteptare și amînări, venise în Ardel pe la capătul lui Iulie. Bathori pofti și pe Michaiu-Vodă să vină la nunta sa ce hotărîse a se săvârși la 7 August. Dar Michaiu, care de o lună de ȑile se străduia a stînji clădirea podului de pe Dunăre de Turci

amenințat acum și mai mult de Sinan Pașa, nu-î putu împlini cererea. El trimise în locul său pe boerii Stroe Buzescu și Radu Calomfirescu, cu daruri scumpe de nuntă, însărcinându-î să rîce pe Bathori ca să grăbescă a-î veni în ajutor, căci dușmanul comun s'a apropiat și a pus gând, după ce va robi și va pustii țera Românescă, să trecă prin Ardél în Ungaria.* Ves-

* De la această solie în Ardél documentele istorice perd din vedere pe vitézul Radu din Calomfirescu, pe care-l vedu-
răm înapoi strălucindu-se în războiul cu Tătari; dar un cântec vechi popular ni-l arată rivalisînd necurmat în viteză
«cu Buzescii amînduoi și cu Căplescii câte-și trei, fruntea bo-
«ierilor și domni războiului» până în zilele lui Radu-Vodă
feciorul lui Mihnea turcitul (1611). Atunci întîmplîndu-se ca
Tătarii să vie să robescă moșiile, casa și pe mama bătrîna
a lui Radu din Calomfirescu, el alérgă la domn cerînd ajutor
pe Buzescu și pe Căplescii. Domnul refusîndu-î ajutor, atunci
el, însoțit de drépta lui slugă Nedea și de vre o călă-va ómeni,
se aruncă asupra Tătarilor. În bătaie, Nedea striga stăpînu-
lui său: «Taie, că nu e aci pe boeric, ci este pe viteză; taie
«mărginile și eu voiú tăia mijlócele.» — Tătarii fură învinși
și Calomfirescul își mîntui pe muma sa. La întorsul său în-
tîmpină în cale pe Buzescii și pe Căplescii cari îl omóră și duc
trupul la Radu Mihnea dîcîndu-î că de trăia, îl scotea din
domnie. Muma Calomfirescului, auzînd de uciderea fiului său
alérgă la domn cu multe zapise prin care se dovedia că Ca-
lomfirescu îi era frate. Atunci domnul, făcînd divan, judecă
pe Buzescu și pe Căplescii și porunci de li se tăie capul. Din-
tr'acest cântec se vede dar că Calomfirescul a fost feciorul lui
Mihnea Turcitul, care însoți pe Sinan în țera Românescă.
Póte fiul și tata și-au încrucișat paloșele la Călugăreni, fără
a se cunósce. Póte glonțul și paloșul Calomfirescului trînti la
pămînt pe lepădatul Mihnea în luarea Târgoviștei. — (Cântecul
de care vorbesc aci Bălcescu l'am auzit și l'am cules și eu
din gura sătenilor de pe vechia vatră a familiei Buzescilor, în
Romanași.

(Nota editorului.

tea acésta turbură veselia nunții. Bathori trămise pe mirésa sa la Samoš-Ujvar și grăbi a porni în țera Románescă o sémă de oști ce avea gata. Dintr'altă parte, pe când el chema în tabără pe toți ostașii, soli sēi alerga cu grabă la împăratul ca să-î vestescă primejdia în care se afla și să-l rōge a trāmite cât mai ȳute ajutor ; după vechiul obiceiū al Ardélului, o sabie și o lance, încruntate în sânge, erau purtate din loc în loc de un călăreț ce le ținea în sus, în vreme ce un alt om mergea alături pe jos strigând : «Iată «vine dușmanul țerei ; fie-ce casă să-și dea omul spre «a ne scăpa din acéstă primejdie obștescă.»

Mihaiū vodă asemenea se 'ngrijise pe cāt putuse de ôste și de apărare. Pornindu-și familia cu tot ce avea mai scump la Sibiū în Ardél, el eși din Bucurescī cu opt miī ostași și merse de înfipse tabăra în drumul Gĩurgĩului la satul Măgurele, douē mile departe de Bucurescī. Acolo adună lângă sine pe capetele armatei și împreună cercară svat cum să apere mai bine țera. Lucrul era cu greū, fiind peste putință a opri intrarea Turcilor în țeră, din anevoința d'a străjui tôte hotarele ei cele deschise atât despre Dunăre cāt și despre Moldavia. Intr'adevăr, pe când Sinan umbla să trecă Dunărea pe la Rușcĩuk, alte cete turcescē se ispitiaū a o trece prin alte vaduri, iar mai cu sémă pe la Nicopole, unde se afla un trup însemnat de Turcī, cari din porunca vizirului rezidiseră cetatea cam sfărāmată de Românī, cheltuind pentru acésta mai mult de 70 miī ioachimī. Dintr'altă parte se dicea de sigur că hanul Tătarilor are să nāvālēcă prin Moldavia în țera Románescă. In acéstă nevoe, svatul ostășesc

chibzui că, spre a închide dușmanului calea d'a intra în țără, sau spre a-l putea stăvili îndată ce va apuca să intre, să se împarță armata în câte-va trupuri care să se așeze în locurile cele mai importante d'a lungul hotarelor, dar să fie apropiate și să stea gata a se uni cu domnul, care cu cei opt mii ostași ce avea pe lângă el, să se așeze în centrul operațiilor, într'un loc comod, de unde să pôtă da ajutor orî și în ce parte va cere trebuința și să nu pôtă fi cu înlesnire isbit și respins de dușman. Indată după ce sosi la Rușciuk, Sinan-Pașa se puse cu multă silință și înfocare să sfârșescă podul, a căruî clădire costă 60 mii talere. Cu tôte că într'acest loc Dunărea este lată de o jumătate de leghe, dar insula cea mică din partea stîngă a riului, unde Turcii ajunseră lesne prin mijlocul flotilei lor și unde reintăriseră cetățuia cam sdrobotă de Români, îi ajută foarte mult. Sinan însuși merse de vizită și cercetă acea cetățuie. Cu o activitate rară la vârsta sa, bătrînul vizir presida la facerea podului, al căruî cap era ocrotit ca de o palancă, de cetățuia din insulă, iar laturile prin galere. Michaiu de pe malul stîng al riului, se silia cît putea să împedice clădirea podului, dar la sfârșit se vëdu amenințat pe la spate de o cetă de Turci ce isbutise a trece riul două mile mai departe, în vreme ce alții îl trecură pe corăbiî chiar în fața Giurgîului, de și cu multă greutate. Impresurat astfel de vrăjmași și în neputință d'a mai stânjeni trecerea lor, el lăsă malul Dunării cu gând ca tărîndu-î după sine, să se folosescă de cea mai bună ocașie spre a se lupta cu dînșii. Atunci Sinan, ne mai fiind supărat de nimeni, se grăbi a sfârși po-

dul și în „119 Angustă, trecând Dunărea cu toată armata sa, călcă și coprinse țărmaș românesc.

XIII.

Drumul care merge de la Gîrgiu spre Bucurescî trece printr'o câmpie șesă și deschisă, afară numai dintr'un loc, două poștii departe de această capitală, unde el se află strîns și închis între nisce deluri păduroase. Între aceste deluri este o vale, largă numai de un pătrat de milă, acoperită de crâng, pe care gârla Neajlovul o înecă și pîraele ce se scurg din deluri o prefac într'o baltă plină de nomol și mocirlă. Drumul acolo trece în lungul acelei văi, parte pe o șosea de pămînt, parte pe un pod de lemn, care amîndouă sunt așa de strîmte încât d'abia pôte cuprinde un car lărgimea lor. Această strîmtore, pe care locuitorii o numesc *Vadul Călugărenilor*, fu alésă de Mihaiu-Vodă spre a sluji de Termopile Românilor. Astăzi această vale se află întocmai după cum ne o descriu analiștii acelor timpuri. Nicî un monument nu ne arată că acolo fu lupta cea crîncenă pentru libertate! * Atît suntem de nesimțitori la gloria națională! Românul trece acum cu ne-păsare printr'aceste locuri sante, fără ca nimic să-î aducă aminte că pămîntul ce calcă e frămîntat cu sîngele părinților săi și acopere ôsele vitejilor!

* Crucea de pîtră ce se află la Călugăreni este făcută de Șerban vodă Cantacuzino, spre vecnicirea unui pod ce el făcu pe apa Neajlovului, dar nu privesce bătaia.

(La capătul acestei cărți vom da amănunte despre acea cruce.

Nota editorului.)

Vai! scriam aceste rînduri în anul 1846. Cine mî-ar fi şis atunci că abia un an va trece şi inima îmi va fi şi mai crud de durere ispitită. Era în vremea unei frumoase deşteptări naţionale, atunci când un popor întreg jurase că va muri pentru Patrie şi Libertate. Turcul, vecinicul duşman, se pornise tot de la Gîurgîu spre a ne răpi aceste bunuri scumpe. Mă aflam într'o adunare populară, cînd l sosis vestea că păgânul a tăbărit la Călugăreni, călcînd cu picior de batjocură sînta ţerănă a părinţilor noştri, glorioşi martiri ai libertăţii naţionale. O amar mare! atîta fu uitată religia suvenirilor, atîta fu încrederea tuturor în vorbele necredincioşilor sau atîta fu mişelia lor în cît această veste îi lăsă reci şi în nepăsare. În zadar glasul-mî, unit cu al unui mic număr, strigă «răşboiul şi răs_bunare!» Nicî un echo puternic nu-î răspunse în mulţime. Îmi ascunseiî atunci ochii cu mânele mele ca să nu mai vadă această umilitoare priverişte şi din inima-mî sdrobotită scăpară aceste cuvinte: «Deul părinţilor noştri ne-a părăsit! părinţii noştri ne-au blestemat!» *.

Mihaiu-vodă voi a se folosi de poziţia şi de strîmtórea vadului Călugărenilor, în care nu se putea destinde în front mai mult de doi-spre-zece ómeni, ca să facă

* Acesta s'a petrecut la 1848, într'un club la Mitropolie, cea d'întaiî şi din urmă óră cînd am stătit de faţă la şedinţele aceluî club. Trebuie a se sci că puţinî ómeni din popor se aflaî la această adunare şi păreră mea e că poporul cel de jos, mai cu sémă cel din Bucuresci, şî-a împlinit datoria revoluţionară şi naţională, declarându-şi, de şi cam tîrziu, dorinţa de a apăra revoluţia cu paloşul; iar clasele de sus, guvern, boeri, neguţătorî, junime, s'aî aflat mult mai pre jos şi nevrednice de misia lor şi de poporul ce conduceaî.

mulțimea Turcilor nefolositoare, și ca să se potoască astfel lupta cu puteri de o potrivă. Pentru aceea, el tăbăci acolo cu oștile sale, puind străjă în deosebite părți ca să vadă de nu vor umbla Turcii a trece printr'alt loc. Dar Sinan, voind a înainta spre București, era nevoit a trece pe la Călugăreni, fiind acesta drumul cel mai scurt și temându-se ca, dând prin altă parte, să nu lase în urma sa un vrășmaș așa de întreprinzător și îndrăzneț ca Michaiu. Ingânfarea sa și mulțimea oștilor sale îl făceau a crede că va birui lesne. Intr'adevăr armata lui era, cum scim, de 180 mii ostași, mai mult decât de două ori mai mare ca a lui Michaiu-Vodă care, cu toate ajutoarele ce primi din Moldavia și Ardeal, d'abia se turca la 16 mii oameni și 12 tunuri.* Sinan poate nu bănuia că numărul creștinilor era așa de mic, dar scia că armata lui e mult mai mare decât a lor.

De și puțin, ostașii creștini erau însă plini de foc și de dorința de a se măsura cu dușmanul. Exaltația și înfurierea soldaților crescuseră atât încât, înțelegând că uni din căpitani lor, cătând la mulțimea, puterea și rânduiala păgânilor, erau de părere a se trage înapoi spre a nu primejdi în norocul unei zile glorioase și reputația cu greu dobândite, începură a face multă larmă în tabără, strigând că în orice chip ei vor să încerce o bătaie ca să scape odată, cum diceau ei, prin prăpădirea oștirei dușmane ce se afla acum adunată totă la un loc, de acest război și să zdrobescă de tot jugul ne-suferitei tiranii turcesce. Vrând nevrând trebui să

* Alți analiști pretind că oștea lui Michaiu se turca la 20 mii, dar ei n'au putut ști mai bine decât Walther și Iacobini ce se afla atunci la fața locului.

capii oștirilor cu toții a se învoi de a aștepta acolo sosirea dușmanului.

XIV.

După ce trecu Dunărea, marele vizir dete comanda avan-gardei armatei lui Satârgi-Mehemet-pașa și la arierguardie orândui pe Hasan-Pașa, beïler-beïul Rumeliei, iar pe beïi Salonicului și Nicopolei îi însărcină cu paza și apărarea podului. Cele dece galere ce se urcaseră pe Dunăre până la Rușciuk fură descărcate de tot felul de arme și muniții și primiră poruncă d'a rămâne pe loc spre a păzi podul. Apoi în $11\frac{1}{2}$ August Sinan porni cu totă armata sa spre București. În cea d'întăiu noapte, Turcii conăciră într'un sat ruinat în dreptul Camuri, și a doua zi ($12\frac{1}{2}$ August) sosiră în capul vadului Călugărenilor, trecând râul Salcia pe trei poduri. Călărimea ușoră, care, manevra la avantposturi, înaintă până la intrarea strimtoarei și sta acolo odihnindu-și și pascăndu-și caii, când un nor mare de pulbere îi vădi apropierea Românilor. Ea fu îndată isbită cu putere și fugi înspăimântată până în tabără. Spahii înaintară spre a sprijini năvălirea călărimei române, până când să apuce vizirul să-și pună armata în orânduială. Sinan se uita plin de mirare la puținul număr al creștinilor cari cutează să aștepte și încă să isbescă o armată așa de numerosă. Cu toate acestea, nedesprețuind pre vrășmașii săi și temându-se de vre-o cursă, el îngriji de tot ce i-ar putea fi spre folos. Pentru aceia porunci beïler-beïului Rumeliei a înainta spre stânga cu oștile sale și cu șapte tunuri și a merge drept către ai noștri, în vreme ce el însuși, în ca-

pul spahîilor, urmând după artilerie, puse, în lipsă de pod, de aruncă scânduri peste mocirla de lângă pădure, ce avea dinaintea sa, spre a o putea trece. Din altă parte Segban-Başi cu două-spre-zece mii ianiceri se aşează în pădure copriînd posturile cele mai importante; şi urcând două-spre-zece tunuri mari într'unu del înalt, le îndreptă spre armia noastră şi începu a tuna asupra-î.

Intr'acastă întocmire puternică şi îngrozitoare înaintând Turcii, ai noştri începură a se trage înapoi mai la strâmtore, dar cu multă rânduială şi luptându-se neîncetat. Pedestrimea însă, strinsă în urmă prea de aproape de Turci, fu respinsă în pădure şi deturnată înapoi în lungul strîmtorei mai iute şi cu oarecare neorânduială, dar fără a încerca vre o pierdere simţitoare. Era atunci pe la 3 sau 4 cîasuri după amiazi şi Turcii mulţumiţi că au împins înapoi năvălirea creştinilor, nu îndrăzniră a înainta mai mult în acea stîmtore necunoscută, unde-î putea aştepta vre o cursă. Vizirul îşi aşează corturile într'o poziţie foarte bună şi pe o înălţime la intrarea strîmtorei, fiind oştile armate şi avînd totă noaptea masalalele aprinse la câte patru colţuri ale taberei, Michaiu-vodă luase poziţie dincolo de riş pe o înălţime, două mile de tabăra turcască, ocupînd strîmtorea despre Bucureşti. Ast-fel armatele protivnice se aflau aşezate pe două înălţimi faţă în faţă, fiind despărţite numai de pădurea din vale ce nu le oprea a se vedea. Românii aveau dinaintea lor o turnă de bivoli cu stéguri * şi totă tabăra lor era

* În secolul al XVI, Românii în bătăliile lor se serviau de bivoli, precum cei vechi de elefanţi.

plină de focuri mari, în mijlocul cărora petrecură totă noaptea aceea, vermuind și mișcându-se necurmat, cântând, chiuind și hăulind, după natura lor veselă în mijlocul nevoilor și supărând și hărțuind pe Turci cu numeroase avantposturi. Ambele armate așteptară astfel ziua cu nerăbdare și cu acea neodihnă ce simt oștile în ajunul unei mari bătălii. Turcii, îngânfați de mica isbândă ce dobândiseră, aveau de sigur că a doua zi se va vedea triumful islamismului prin zdrobirea lui Mihai și a armatei lui. Aii noștri se pregăteau a apăra cu bărbăție acea strîmtóre, care era cheia țerei lor și a Europei creștine. Ei sciau cât sunt de puținți pe lângă dușmani; dar, credincioși înfocați, inima lor ardea de dorința de a-și da viața pentru patrie și lege și d'a merita cununa martirilor.*

XV.

În sfârșit s'orele veni să lumineze această zi de Mercuri, ¹³₂₈ August, menită a fi briliantul cel mai strălucit al coronei gloriei românești. Înaintea zorilor

* «Tout le reste de ce jour se passa aux occupations de se considérer les uns les autres. Les Turcs se moquaient des Valaques et n'avaient que ce déplaisir de ce que ceux-ci n'avaient un plus grand nombre pour rendre leur victoire plus glorieuse. Mais les Valaques sérieusement attentifs à ce qu'ils devaient faire le lendemain, portaient leurs yeux et leurs coeurs au ciel pour impêtrer du secours, sans lequel ils sentaient bien leurs forces trop débiles pour soutenir une si nombreuse multitude d'ennemis. Michel leur Palatin les exortait généreusement au combat.»

Baudier.

încă, Michaiū-vodă trāmise o sēmă de pedestrime cu puscī de se așeză la intrarea pădurei și își puse tunurile într'o bună poziție pe o înălțime. În vremea aceea, Turciī își lua poziție în prējma poduluī de cea parte. Sfārșindu-și pregătirile, Michaiū își înălță, împreună cu ostașiī sēi, rugăciunile către Dumneđeū. Apoi îndreptāndu-se către dinșiī, le ȑise să-și aducă aminte de vechea lor vitejie, căci ocașia de acum e frumósă și de o vor perde, anevoe o vor mai căpăta.

«Turciī, le ȑicea el, sunt uimiți de atâtea perderi; cetățile lor din tóte părțile sunt coprinse; din câte capete aū avut armatele lor, numai unul a rēmas care
«mai îndrāsnesce a ține frunte creștinilor; că cu dīnsul aū a se lupta și gloria d'a-l birui va fi fórte mare.
«Mulțimea vrājmașilor nu trebuie să-ī sperie, de vreme ce Sinan a lāsāt cele mai bune oști ale
«sale în garnizóne prin cetăți și a adus cu dīnsul numai ómenī cari vor face mai mult sgomot decât vătămāre. Pe lângă acēsta, locul de bătaie nu putea fi
«mai bine ales, de óre-ce mulțimea lor aci le este nefolositoare. El le ȑise încă să-și aducă aminte de crucea vrājmașuluī, care nu iartă nici odată pe cei
«biruiți, cu atât mai mult pe cei ce s'aū revoltat; că
«nu este destul că a scuturat jugul robiei, că a înnoit vechile legături cu împēratul și că s'a pus sub ȑutere ardelēnă, dacă printr'o faptă strălucită ei nu
«vor căuta a întemeia acēstă vrednică hotărīre; că
«a venit vremea a se lupta puternic pentru libertate; iară mai cu sēmă pentru cinștea legiī, ca să dovedescă Turcilor că de le-aū călcat ei mai nainte patria, a fost numai din pricina neunirei lor; dar că

«acum, când toate puterile vecine stau în bună înțele-
 gere împreună, trebuie a dobândi prin unire cea
 ce au pierdut prin zavistie și împărecheri și a goni pe
 acești cruzi tirani dincolo de granițele lor, de Dar-
 danele; că toți vecinii și-au făcut datoria lor, când
 bătându-i, când gonindu-i din cele mai bune cetăți
 ale lor, astfel încât ei prăpădiră cea mai bună parte
 din acea armie ce Sinan dusesse în Ungaria. În sfâr-
 șit închieie zicându-le că acum pot și Români do-
 bândi o asemenea glorie, căci toate dovedesc că vor
 avea aceiași norocire.»

Apoi domnul se îndreaptă către oștea ungurească a-
 ducându-i aminte că ea e depositară a vechei vitejii
 ungurești.

XVI.

Astfel vorbi Michaiu, neînsălmântatul voevod și
 ostașii înarmați foarte împotriva Turcilor, învăpăiați și
 de aceste cuvinte, dar geloși încă mai mult d'a e-
 clipșa printr'o biruință strălucită toate glorioasele biru-
 ințe ale vecinilor, răspund învărtind în mâni paloșile
 și lăncile, și, prin strigări mari de o războinică vese-
 lie, cer de la domnul lor ca să-i ducă îndată către
 dușmani.

Atunci Michaiu, plin de încredere în energia ar-
 matei sale, trece podul în capul a 8000 ostași și se
 lăsa cu furie asupra Osmanlıilor, în vreme ce focul
 ăut și bine ținut al pușcașilor din pădure și al tunu-
 rilor pustiesce armata turcescă, doborând la pământ
 lume multă. Câte-va cete de Turci se încerc a stân-

jini năvălirea Românilor ; dar în zadar, căci aceștia inimându-se, imbiindu-se uniți pe alții, îi isbesc cu atâta furie încât, cu totă minunata poziție a Turcilor, prăvălindu-și, ei ajunseră până la cele d'întăiu corturi ale taberei lor. Vrajmașii ajutați de poziție, de numărul lor și de machinele de război, își vin curând în sine și încep a se lupta cu tărie. Patru pași, Satirgi-Mahomet, Haider, Husein și Mustafa, cu o armată însemnată compusă de oștile Siriei și de ianiceri, alérgă în ajutorul cetelor ce se luptău, sprijină cu putere năvălirea Românilor, trec podul și lupta cea mai învîrșunată începe atunci din toate punctele. Astfel, împinsă peste totă fruntea armatelor, ținu bătaia mai multe cîasuri, până când Sinan, desperat de puținul spor ce a dobândit până atunci, își înglote oștile pe lângă sine, strînge pe toți pașii și căpeteniile, îi iniméază și, în capul unei colóne îngrozitoare, ei fac o năvală mare și isbutesc a împinge pe ai noștri cu un pătrar de milă înapoi și chiar până în tabăra lor. luându-le și totă artileria. Michailu, fără a perde inima din acés-tă neisbîndă, își culese puterile și din nou dete năvală asupra Turcilor, tăind și oborînd dintr'înșii. Îndărăt-nicul voinic Albert Kiraly isbutesce a lua înapoi două tunuri. Dar vrăjmașul se bate cu inimă, își împros-petéză adesea oștile sale, ceea ce nu pot face ai noștri și îi respinge ; de trei ori Români împirseră și pră-vălire pe Turci, și de trei ori fură respinși înapoi. Ast-fel urmă lupta cu noroc schimbăcios de la răsă-ritul sórelui până către două cîasuri înaintea apusului, biruitoarii rămânînd adesea biruiți și biruiți biruitoari. «Turci, spun analiștii contemporani, se luptă aju-

«torați de mulțime și de număr, Români de tărie și «îndrăznélă». În sfârșit, furia îmbărbătând de o potrivă pe unii ca și pe alții, biruința stă să rămână numărului și mica ôste românească, împovărată de mulțimea vrăjmașilor, trăsniță de numeroasa lor artilerie, este nevoită a da îndărăt. Retragera lor însă e frumoasă și strategică; spre a nu se lăsa a fi ocolită de Turci, spartă și risipită, ea se întocmesce în figura unui colț (cuneum), și aruncând ast-fel de toate laturile focuri asupra vrăjmașului, se retrage înapoi cu încetul, luptându-se neincetat; această retragere e o minune de vitejie, de sânge rece și de eroism. Stolarile nenumărate ale călăreșilor turci în zadar se aruncă asupra laturilor acestui triumphiu, cătând a-l sparge; silințele lor, fără a-l vătăma întru nimic, se sdrobesc de dînsul ca de o stâncă de pîtră. Strîmtórea locului de bătaie, pădurile și délurile favorisau înapoiarea Românilor și zăticneaú mișcările și silințele lor de a-î înconjura de toate părțile. Dar era de temut ca vrăjmași să nu isbutéscă a scóte pe ai noștri din strîmtóre și să-î împingă în câmpie, unde î-ar fi sdrobit cu numărul lor.

Sórele acum căta spre sfințit; Români se luptaseră cu eroism, dar osteniți de o luptă lungă și nepotrivită, ei se plecară numărului celui prea covârșitor al dușmanului; bătălia se putea privi acum ca perdută de dinșii, dacă vre o împrejurare nu-î va ajuta și o sórtă mai blândă nu le va străluci. Mihaiú însă ca tot-d'auna liniștit și trufaș în primejdie, mai avea încă o sperare; el trămisese de diminétă să chieame lângă dînsul o cétă de pedestrime ce se afla departe

de tabără. . . . Sosi-va ea ore la vreme? . . . . De la dînsa spînzura sôrta bătăliei.

XVII.

Sta să apună sórele după orizon când vestea că ajutorul aşteptat a sosit vîrsă sperarea isbîndeii şi un curagiū nou în inima aceleii mîni de voînici români, cari ca nisce zmei se luptau, trăgîndu-se în faţa ne-nu_măratelor glóte ale unui duşman învingător. Acest ajutor însă ce ai noştri şi-l închipuiaū taré, nu era de cît o cétă de 300 pedestraşi din Ardél cu puscî. Michaiū, fără a perde vreme, căuta a se folosi de acest neînsemnat ajutor şi de reîmbărbătarea oştilor sale, ca să smulgă biruinţa de la vrăjmaşi. El îşi preumblă privirea pe câmpul bătăliei, vede mişcările Turcilor, şi după dînsule îşi pregătesce pe ale sale. Sinan-Paşa, vîdînd retragerea Românilor, luase inimă şi vrea a-î desface şi a-î reschira de tot. Spre acest sfârşit, în capul reservei sale el umbla să trecă podul spre a isbi pe ai noştri în frunte, în vreme ce Hasan-Paşa cu Mihnea-Vodă, din porunca lui, alergau prin pădure să-î lovască pre la spate. Michaiū atunci se aşeză cu ceta de curînd sosită la capul podului spre a întîmpina pe Sinan, trămite pe căpită-nul Cocea cu 200 Unguri şi alţi atîţia Cazaci pedestri ca să ıea pe vrăjmaşi pe la spate şi Albert Kiraly aşeză cele două tunuri, ce le redobîndise de la Turci într'o bună poziţie şi stă gata a trăsni pe vrăjmaşi de vor îndrăzni a trece podul. Sfârşind aceste pregătiri, Michaiū cugetă în inima sa că împrejurarea cere nea-

părat vre o faptă eroică spre a descuragă pe Turci și a îmbărbăta pe ai săi. El hotărăse atunci a se jertfi ca altă dată și a cumpăra biruința cu primejdia vieții sale. Ridicând ochii către cer, mărinimosul domn chiamă în ajutoru-î protecția mântuitoare a ȋdeului armatelor, smulge o secure ostășească de la un soldat, se aruncă în colona vrăjmașă ce-l amenință mai de aproape, dobără pe toți ce se încercă a-î sta împotriva, ajunge pe Caraiman-Pașa, îi sboră capul, isbesce și pe alte capete din vrăjmași și, făcând minuni de vitejie, se întorce la ai săi plin de trofee și fără de a fi rănit. Această faptă eroică înfioră pe Turci de spaîmă, iar pe creștîni îi însufleșește și-î aprinde de acel eroic entusiasm, isvor bogat de fapte minunate. Și cum n'ar fi creșut ei că pot face minuni cu un ast-fel de general și cu asemenea exemple ce le da ! Sinan, vedînd acêsta, spre a da curagiu la ai săi, ȋea ofensiva și trece podul. Dar de o dată se vede oprit în față de Michaiu ca de un zid de pîtră tare, în dos isbit cu o furie înfocată de căpitanul Cocea și în cîstă trăsmit de tunurile așezate pe dîl de Albert Kiraly, care, bătînd în mulțimea îndesată a Turcilor, le găuresce rîndurile și le pustiesce tîtă aripa dréptă. Îndărătnicul vizir, fără de a-și perde cumpătul, isbutesce a-și întocmi oștile în rînduială ; dar o isbire nouă a lui Michaiu în fruntea armiei, pustiirile furiöse a le lui Cocea de dinapoî, ferbintele și ucigătorul foc al tunurilor lui Kiraly sdrobesc iară acêstă rînduială ; și Turciî, minunați de îndrăznêla cu care Româniî ce-î priviau ca biruiți, îi isbesc acum, încep a fugi reslătați. Satirgi-Mohamet-Pașa, trăgîndu-se înapoî fu rănit și îndată, schimbînd

retragerea în fugă, dete cel d'întâiu semnalul neorânduiei și totă armia musulmană întorse în răsipă spre baltă, lăsându-și còstele și spatele expuse loviturilor noastre. În zadar ianicerii se țin semeți împotriva alor noștri și caută a le răspunde cu focurile lor, căci cele-l-alte cete, spăimântate de aceste isbirii împreunate la care nu se așteptau, reschirându-se, îi întorc și pe dinșii înapoi. În zadar Sinan muștră pe ostașii ce fugiau, acum cu cuvinte ocărătoare, acum bătându-i cu măciuca sa inferată (massa ferrata), silind în tot chipul a-i pune în rânduială și a-i întorce la bătaie. Glasul și autoritatea lui sunt nesocotite și nici o putere omenescă nu mai poate opri în loc valurile șgo-motoase ale fugarilor, cari se prăvăliau cu furie și repede spre pod, cătându-și mântuirea în trecerea lui. La capul acestui pod sta îmbulzite în neorânduială artileria, cavaleria, pedestrima, împingându-se de a trece care de care mai nainte; dar, vedând că toți nu pot încăpea pe dinsul, mulți din Turci fură siliți a se arunca în baltă, unde își aflară mórtea. Între aceștia erau și pașii Haider beiler-beiul de Sivas (Capadocia), Husein beii Nicopolei și Mustafa feciorul lui Aias-Pașa. Ei se cufundară în mocirlă unde fură uciși și primiră, dice un analist ture, cununa martirilor de la ghiauri. Bătrânul Sinan însuși, tîrît de ai săi și în graba fugei sale, fu călcat în picîorele cailor și apoi, împuns de sulița unui oștas român, cădu călare de pe pod în baltă cu atîta repeziciune încât isbindu-se de pod, își perdu chîulaful și feregeaoa și doi dinți ce singuri mai avea în gura lui. El era p'aci să pîră saŭ să cadă în mînile Românilor, dacă din norocirea lui un voinic soldat din

oștile Rumeliei, anume Hasan, nu s'ar fi aruncat după dînsul ca să-l scape și, lăsându-l calul înomolit în lut, pe umeri îl scose de acolo și-l duse în tabără. De atunci, acest soldat se numi *Deli-Hasan-Batakgi* și ajunsse căpitan al deliilor lui Cogîa-Murat-Pașa. Vestea morței vizirului se împrăstie între Turci și cei ce se mai împotriviău deteră și ei dosul. Români, cu furia lor obicînută și electrisați încă prin izbîndă, îi gonîău dinaintea lor ca pe nisce turme de vite pînă îi vîri în tabăra lor. Hasan-Pașa și Mihnea-Vodă ce venîău să înconjure pe ai noștri, aflînd că Sinan a perit și óstea lui e biruită, se trag îndărăt spre tabără. Intr'acel minut Michaiu, precum odiniórá semi-dei cîntați de nemuritorul Omer, alérgă într'o parte și într'alta prin tabăra turcésă, căutînd pe Sinan, când, vîdînd de departe pe Hasan-Pașa, se luă după dînsul strigîndu-l să stea de e vitéz să se lupte cu dînsul pept la pept și când de când era să-l ajungă cu paloșul ; dar Hasan fugea înspăimîntat și nu se putea ține pe picíóre de gróză. El merse de-și ascunse rușinea într'un crîng spinos, de unde d'abîa a doua zi cuteză a eși la ai sîi. Nóptea opri măcelărirea armatei musulmane și o păzi d'a fi cu totul zdrobită și răsipită. Români se întórseră triumfători în tabăra lor, încărcați cu prăđi bogate. Pe lângă tunurile lor ce și le redobîndise, alte tunuri mari d'ale dușmanilor, caî mulți și mai multe stéguri, între cari și stégul cel verde și sânt al proorocului, fură trofee ale acestei strălucite dîle. Trei mi-Turci zăcea în câmpul bătăii. Perderea Românilor era încă simțitoare, căci Turcii se apăraseră cu cura-

giu. Apele Neajlovului se roșiseră de sângele vărsat în acea Ți.

Spre a odihni sufletul cititorului de aceste scene sângeroase, istoriograful contemporan Walther ne povestește aci o anecdotă interesantă. El Țice că în totă această expediție a Românilor împotriva Turcilor, doi cerbi domesnici însoțiră pe Michaiu-Vodă, și chiar în vremea bătăliei de la Călugăreni, sub focul și vuetul tunurilor și ale bombelor, ei ședeaă neclintit lângă cortul lui, însă omorându-se unul dintr'înșii, cel-alalt de durere merse de se ascunse în pădure.

Ast-fel fu acea vrednică de o neștersă aducere a-minte Ți de bătăie de la Călugăreni, în care Români scriseră cu sabie și cu sânge pagina cea mai strălucită din analele lor. De Țece oră mai puțin nume-roșă decât dușmanii, ei câștigară asupra-le o biruință strălucită și avură gloria d'a învinge un general până atunci încă neînvins. Munteni, Moldoveni și Arde-lenii, soldați și căpitani se luptară toți ca nisce eroi. Dar cinstea cea mai mare a biruinței se cuvine cu tot dreptul vităzului domn. Prin întocmirile sale cele in-geniöse, prin sângele rece și neînsăimântarea sa și prin primejdia în care își puse viēța, el asigură biru-ința. Intr'această bătălie, ca în multe altele, nu scim de ce a ne minuna mai mult în acest mare bărbat, de geniul său de general oră de vitejia lui de soldat. In-tr'adevăr, toate operațiile acestei bătălii dovedesc din partea lui Michaiu și a Românilor o artă militară îna-intată, care cu tot dreptul pôte minuna pe toți câți cunosc starea de pruncie în care se afla, în acel timp, această artă în totă Europa.

Dacă cu această biruință nu se sfârși atunci campania, ea contribui însă mult în urmă la săvârșirea ei, căci demoralisă într'atâta pe Turci încât, când creștinii luară mai târziu iarăși ofensiva, Turcii nu mai îndrăzniră a se mai măsura cu dinșii și nu se crezură în siguranță decât puind cât mai în grabă Dunărea între dinșii și îngrozitorii lor vrăjmași.

XVIII.

Noptea ajută Turcilor a se desmetici din gróza ce-î coprinsese și a se întocmi în rânduială. Ei își luaseră din nou poziția cea d'întăiu și Sinan porunci ca să se adune lângă dinsul o sémă de oști ce rămăseseră în urmă peste Dunăre, sperând ca după sosirea lor să-și răsbune învingerea. El mai spera încă în isprava intrigilor ce Mihnea-Vodă, din tabăra turcescă prin înțelegere cu unii din boierii lui Michaiu, urzîa între ostașii creștinii. O împrejurare însă turbură în acea noapte repaosul Turcilor. Un ianiciar având fitilul aprins la pușca sa, focul prinse în tigaie și cum se afla lângă erbăriile ianicerilor, o scîntee cădu d'asupra și de o dată acele erbării săltară în aer. La huetul cel mare al acestei izbucniri neașteptate și la gróznicul nor de fum ce ascunse cerul, toți Turcii răspuseră împreună printr'un țipăt îngrozitor de spaimă și creștînd că ai noștri îi isbesc, o luară din nou la fugă, reslățindu-se în toate părțile. Târziu și cu greu putură ei să-și vină în sine și a se întocmi în tabăre.

O scenă cu totul alta se petrecea atunci în tabăra românească. Michaiu-Vodă se trăsese îndărăt o a patra

parte de milă și tăbărise în direcția locului bătăliei. El puse de salută sosirea nopții cu mai multe salve de artilerie și, după ce orândui străji în toate părțile cu multă îngrijire, chemă capetele armatei la un svat de război. Pe când el se afla în svat, străjile îi aduseră înainte un Turc ce prinseseră atunci și care nu-î era necunoscut. Domnul îl întrebă despre numărul vrăjmașului și planurile lui. Prinsul, după ce răspunse la aceste întrebări, aflând și el adevăratul număr al creștinilor, dăse către svat. «Ah! d'ar fi știut Turcii «astăzi acesta, v'ar fi robit numai cu caii lor!» Michaiu, după ce porni pe Turc sub bună pază în Ardél, începu a se chibzui cu căpitani sîi despre cea ce trebuia să facă în împrejurările de față. El era de părere ca să începă a doua zi din nou lupta; dar o sîmă de boierî și capetele oștei ungurești îi stătură împotrivă. Acesta dete prepus unora a bănuî și a dice cun că Albert Kiraly, ca și unîi din boierî, ar fi fost căștigați de trădătorul Dan vistierul, care primise 50 miî galbenî de la Sinan prin Mihnea-Vodă ca să-î împarță între dinșii. Purtarea lui Kiraly după aceea dă de neadevărată această bănuială. Afară de acesta oștirea moldovană era nevoită a se întor-e în țera ei, unde se aștepta năvălirea Polonilor și a Tătarilor. Vădendu-se astfel trădat de unîi din boierî sîi, părăsit de oștile ajutătore, neputend a se răzima decăt în ostașii sîi români, Michaiu, cătând la numărul și la obosirea oștilor sale, se temu d'a nu perde folosul moral dobândit prin bătălia căștigată, d'a nu căde în vr'o cursă a vrăjmașului său a fi zdrobit de puterile lui cele numeroase de va remăné la câmpie, și gânde că

înțelepciunea îi poruncesce a se trage spre munți, ca sub ocrotirea lor să aștepte sosirea prințului Ardélului. Drept aceea, el porni îndată un olăcariu la Bathori, înscăinându-l de cele întâmplate, arătându-i primejdia în care se află Ardélul ca și țera Românescă și rugându-l să grăbescă a-î veni în ajutor ca să nu lase țera a fi înecată de numeroasele ordii vrăjănășesci. Într'aceea noapte armata noastră, cu totă ostenela bătăliei, nu se odihni de loc ; la mezul nopții ea invocă de trei ori cu glas tare sântul nume al lui Iisus și într'același minut două sute mii de glasuri din tabăra turcescă răspunseră cu o trufașă cutezare prin strigarea : « Allah ! Allah ! hu ! » Aerul vibră d'aceste strigări, pădurile clocotiră până în fundul lor și văile răsunară și repetară numele lui *Iisus !* și *Allah !* Dumnezei neîmblânziți în dușmănia lor, pe cari mii de mii de ecatombe omenesci, ce în zilele atâtor vécuri li se jertfiră, nu i-au putut încă împăca.

XIX.

Când începu a se face ziua, Michaiu-Vodă ridică tabăra și se trase spre riul Argeșul, în depărtare de două mile, unde puind străji în toate părțile, căută a da puțină odihnă atât lui cât și ostașilor săi. A doua zi, vineri în ¹⁵/₂₅ August, ziua de Sântă Măria, Michaiu, plecând de la Argeș, se opri la Văcăresci, ne voină să intre în Bucuresci și întârzie aci câteva césuri. În această vreme, fără scirea lui, Ungurii împreună cu alți ostași străini, năvăliră în Bucuresci și-l jăfuiră sub pretext că mai bine să ıea ei acea pradă decât

să cadă în mâinile Turcilor. În 14¹₂₆ August, Michaiu, aflând că vrăjmașul s'a luat după dînsul, pornesce de la Văcăresci după amedîi, merge până la mijlocul nopții, cale de cinci mile, se odihnesce puțin până la revărsatul zorilor într'un loc priincios, înainteză d'acolo încă vre-o cinci mile și duminică, în 17¹₂₇, ajunge la orașul Târgoviște pe riul Ialomița. Acolo, sub ocrotirea munților, își întocmi tabăra, așezînt străji ca să priveghieze în toate părțile și ședea pe loc câte-va zile. În urmă plecă și d'acolea și întindînd tot mai la munte, urmînd țarmurile Dâmboviței, se adăposti într'un loc anevoie de apropiat, la cetatea lui Negru-Vodă, ale cării întăriri, zdrobite de puțină vreme de Turci, se vedeau încă. Astăzi chiar tot se mai vîd dărămături de cetățue într'acel loc minunat de frumos și plin de legende și suvenire despre Negru-Vodă, domnul cel mai popular între țărani noștri. Acest loc e încă vestit printr'o bătălie strălucită ce câștigă, la 1342, Dragomir, comandantul puterilor lui Ladislaș-Vodă, domnul țerei Romănesci, asupra armiei lui Ludovic I, craiul Ungarei, care, sub comanda lui Nicolae Garan și Simeon Megheșel, năvălise în țera noastră. Ungurii fură trași de Români în aceste locuri grele și înfrînți cu totul, cădînd în bătaie și cei doi generali ai lor.

Locuitorii Bucurescilor și ai Târgoviștei părăsindu-și casele, se rădicaseră cu tot bunul lor și însoțiseră armata în retragerea ei spre munți. În sfârșit Michaiu lăsă și cetatea lui Negru-Vodă și se trase tot mai adînc în munți, pe apa Dâmboviței în sus, la sat la Stoienești. În această retragere mai mulți ostași ro-

mâni desertară și oștile moldovene se întorseră în țera lor, unde erau cheinate, rămânând astfel cu Mihaiū numai ca la opt mii ostași, dar toți aleși și viteji. El își așează la Stoienesci tabăra, se șanțui bine și făcu oștirei tăbii, având statornica hotărîre d'a aștepta într'acest loc sosirea lui Bathori, d'a închide până atunci calea Ardélului lui Sinan-Pașa și d'a urma apărând prin lupte măruntă patria sa nenorocită, pe care acum n'o mai putea apăra prin bătălii mari.

XX.

A doua zi după bătălia de la Călugăreni. Turcii, vădînd că creștinii nu fac nici o mișcare, îndrăzniră vre o căți-va din ei a înainta până în locul unde fusese tabăra românească și unde găsiră puțin bagagiū greu și câte-va tunuri părăsite. La această veste se porniră gonaci în toate părțile, de prinseră căți-va țeranî, de la cari aflară drumul ce luase oștirea românească. Hasan-Pașa trecu atunci strîmtórea cu o despărțire din armie și tăbări dincolo în câmpie. Într'aceeași vreme, el porni o patrulă spre București, de aduse din prējma acestui oraș, robî, bucate și vite. Sinan-Pașa însă cu armata sa, nu îndrăzni a se lua îndată după Mihaiū-Vodă, ci ședă două zile pe loc până să-și întremeze oștirea din spaima și amețela în care căduse după înfrîngerea sa, și până să-i soséscă, după spusa unora, puținele oști rămase în urmă.* Spre a fi

*Analiștii turci nu pomenesc nimic d'aceste oști ce unii din analiștii creștini spun că rămăsese peste Dunăre. Ceea-ce ne face a priimi acesta cu îndoială, căci credem că, de ar fi fost cu temeiū, Turcii n'ar fi uitat'o spre a îndrepta pierderea bătăliei.

sigur că nu va fi isbit în spate de Români, el trimise un trup de ôste să coprină cetatea Brăilei și el însuși, la ¹⁵|₂₅ August, cu totă armata cea mare, trecu strîmtórea Călugărenilor și merse de tábări în câmpie la satul Copăcenî dincóce de rîul Argeșului. și la ⁷|₂₇ înaintă până la București, unde tábări sub oraș. Îndată ce sosi, Sinan porunci de luare de pe turnurile bisericilor crucile și globurile aurite, pe care le sfărămară în bucăți, precum și icónele, și puseră pe turnuri, în locul crucilor, semiluna. În mitropolie puseră, în locul altarului, un *mihrab* (altar mahometan) și un *mimber* (estradă spre a pune un tron) și astfel prefăcându-o în geamie, la ²⁰|₃₀ ale aceleî luni, făcură acolo slujba și rugăciunea turcescă.* Acéstă rugăciune se săvârși de Hasan-Efendi, șeicul din skitul Mustafa-Pașa, care însoțise pe Sinan într'acéstă campanie. Acela care luă crucea de pe turnuri era un *topciú* (tunar) numit Ibrahim-Pașa, pe care marele vizir spre răsplătire îl făcu atunci căpitan în guardia sa.

După săvârșirea rugăciunei, vizirul adună sub cortul său pe cei mai însemnați ofițeri ai săi și le dîse că lăsarea Moldovei și a țerei Românesce în stăpânirea ghîaurilor e o pricină necurmată de turburări și împărecheri pentru răscolele ce ei fac ; că spre a curma toate acestea în viitor, el propune ca aceste două țeri

* Autorul a comis aci o eróre. Biserica despre care vorbesce nu póte fi Mitropolia, care s'a zidit cu vre-o șese-deci de ani în urmă de către Constantin-Vodă Basarab cárnul. Credem mai mult că ácea biserică era mănăstirea Radului-Vodă în care scim că s'a închis apoi Turcii, saú chiar și biserica domnescă de la Curtea veche.

Nota editorului.

să se prefacă în provinciile ale statului (*ialeti*), și spre a ține într'însele rânduiala și pe popor în supunere, să se zidescă două cetăți, una la București și alta la Târgoviște. Toți ofițerii găsiră bună această părere. Vizirul însciință îndată Porței hotărîrea svatului și numi pe Satîrîi-Mahomet-Pașa la acest nou pașalik din țera Românească. Așa, pentru a doua oră, Turcii isbutiră în slatornica lor dorința de a prefăce țera în pașalik. Dar acum, ca și întâiași dată, la 1522, ei întâmpinară în Michaiu, un alt Radu de la Afumați și nu putură apăra cu armele sapta lor nelegăuită. Astfel tot-d'auna, în timpuri grele și nenorocite, roditorul pământ al patriei noastre și-a născut izbăvitori !

Eșind din adunare, vizirul cu toți ofițerii săi se preumblă prin mahakulele orașului și aleseră mănăstirea lui Alexandru-Vodă, spre a face dintr'însa cetate. Această mănăstire mare, hramul Santei Treimi, fu zidită din jos de București, de către Alexandru-Vodă II^{lea}, feciorul Mircei-Vodă III^{lea}, la 1573 ; stricându-se apoi de Turci, cum vom vedea mai la vale, ea se rezidi din nou, întocmai cum se află astăzi, de Radul-Vodă, feciorul Mihnei-Vodă Turcitul și nepot lui Alexandru-Vodă II^{lea}, și de atunci ea se chiamă mănăstirea lui Radu-Vodă. Voind Sinan să facă această cetățuie mai mare, puse de largi locul împrejurimii de două ori pe câțera, coprinzând în lăuntru cetățuiei, biserica și zidurile din prejur și ocolindu-le cu bastione și fortificații. În vreme ce meșterii măsurau și trăgeau liniile, beilerbei, spahii și ianicerii fură trâmisi după lemnele trebuincioase pentru construcția bulevardelor și căușii alergau în toate părțile spre a

aduna lucrători; și, fiind că lumea din țără era fugită la munți și nu se putea aduna un mare număr de ómenî, Turcii fură siliți a trămite să mai aducă lucrători din Bulgaria. Clădirea cetății începu la ²¹/₃₁ August și cu atâta silință lucrară la dinsa încât în două-spre-dece zile fu terminată. Cum se săvârși întărirea palisadelor cetățuiei, Sinan-Pașa puse într'insa două tunuri mari cu ghulele de patru-spre-dece oca și érbă, muniții și bucate îndestule. Apoi lăsă în Bucuresci pe Satîrgi-Mehemed-Pașa cu o mie ianiceri și o mie culogli drept garnizónă, poruncindu-î să săvârșescă întărirea de lemn ce pusese să se facă împrejurul orașului și care se și sfârși într'o lună de zile; iar el, ridicându-și tabăra la ³/₁₃ Septemvrie, porni spre Târgoviște.

XXI.

De două sute de ani, din zilele lui Mircea-Vodă cel bătrân, Târgoviștea era mereu scaunul țerei. De puțină vreme numai crescerea Bucurescilor și importanța lui comercială făcuse pe domni a lua obiceiul de a petrece o parte din iernă în acest oraș. Era atunci Târgoviștea oraș foarte mare, împodobit și populat și se întindea frumos pe malul drept al Ialomiței, ocolit de mulțime de grădină, vii și livezi de pomi roditori. Scriitorii centimporani de felurite nații se minunază de frumusețea acestui oraș, declarându-l că e vrednic de a fi capitala unei țări și locuința unui domn mare. Acel oraș populat, astăzi d'abia e un orașel. Zidurile lui mărețe vremea le-a ruinata și le-

asemănat cu pământul. Un singur turn, rămășiță din vestita *Curte Domnăscă*, se înalță trist și singuratic pe d'asupra acelor grămeți de ruine, întocmai ca acele mari cruci de piatră înfipte în vârful unor pleșuve movili, morminte ale vitejilor căzuți în bătăe. Acest turn, ce mușchiul numai cu verdeța sa împodobesce, e scump Românilor ca un monument care le vorbește de timpii lor de glorie și de mărire. El a fost martur la atâtea triumfuri! El a vădut, unul după altul, pe Mircea-cel-bătrân, Dracul-Vodă Vlad-Țepeș, Radul-cel-mare, Radul dela Afumați, Mihai-Viteazul și Mathei-Basarab, toți voievozii noștri cei mari și vestiți în pace și în război. Umbrele acestor eroici luptători pare că le vezi înălțându-se singuratic și tăcute împrejurul acestei ruine; adierea vântului ce suflă din Carpați, șuerând în turnul pustiu, ne pomenesce numele lor și undele mărețe ale Ialomiței par a cânta neconținut un cântec de mărire întru gloria lor. Astfel i se năucesce orî cărui Român cu inima simțitoare, când cată la această mult elocuentă ruină, și el nu se poate opri d'a simți durere amară și d'a suspina după vremea trecută. Dar nimeni n'a simțit acesta mai puternic și n'a exprimat în cuvinte mai frumoase simțirea sa, ca tine, Cărlovo! flăcarea poeziei, june cu inimă de foc. Ca o cometă trecătoare, tu străluciși un minut peste România uimită și încântată de lucirea ta. O marte crudă te răpi fără vreme; dar apucași a ne lăsa o lacrimă ferbinte pentru gloria trecută și o scînteie dă-tătoare de viață pentru viitor.* Cântarea ta sublimă

* *Oda la Ruinele Târgoviștei și Marșul, odă la oștire* Ro-

asupra ruinelor Târgoviștei puse pecetia vecinicieii asupra-le și ni le va păstra chiar când pustuirile anilor le vor șterge cu totul de pre pământ.

XXII.

Turcii găsiră Târgoviștea părăsită de locuitori și pustie. Sinan porunci îndată să se apuce de întărirea orașului ca la Bucuresci. El prefăcu o mănăstire ce era aproape de curtea domnăscă, în cetățue; curtea domnăscă era atunci zidită în formă de un mare castel, de putea încă încăpea într'însa de la patru la cinci mii ostași și era încinsă cu un zid gros și cu tunuri. Sinan mai întări și acest zid din prejurul palatului, de amândouă părțile cu pământ și cu un val de palisade de copaci, amestecați cu pământ. Apoi încungîură orașul cu un zid de petre și de grindă lipite cu humă și cu pământ cleios, pe care îl rezimă cu un alt val de pământ, lat de două-spre-zece picioare și îl ocoli cu un șanț foarte adânc, de două-spre-zece picioare de larg, lăsând cetății numai o poartă în față și alta mai mică în dos, ambe legate cu fer, și făcînd în lăuntru din apa rîului, trei fântâni. Aceste lucrări urmară și nopți sub privegherea de aproape a lui Sinan și se sfîrșiră în trei-șeci de zile.

Dar Sinan, când vădu lucrul aproape de sfîrșit, hotărî să nu-și mai pîrîdă vremea în nelucrare. El lăsă în Târgoviște două tunuri mari, patru culevrine și alte mănăscă, pe care le retipărim, la capătul acestei cărți, chiar după originalele lui Cârlova, pe care le poseda nemuritorul N. Bălcescu.

Nota editorului.

tunuri de câmpie cu munițiile și provisiile trebuincioase pentru hrană, dând comanda cetății lui Ali Beî, fiul lui Haydar-Paşa beîul de Cînrin, pe care îl declară beîler-beî de Trapezunt, alăturându-î pe Koci, beîu din Amasia, și lăsându-le 1500 ómenî cu însărcinare de a săvârşi lucrul întăririlor cetăţii ; iar el porni cu totă óstea către munţi în urma lui Mihaiû-Vodă. Planul lui era ca, ajungënd oştirea românească, s'o înfrângă şi călcându-o în picíóre, să pătrundă în Ardél, ca să combineze operaţiile sale cu ale armiei ce fiul sêu Muhamed-Paşa comanda în Ungaria. Dar Mihaiû-Vodă, aflându-se în tabăra de la Stoiencescî, întărită atât prin natură cât şi prin artă, nu era lesne de înfrânt. Aşa dar, totul din potrivă se întâmplă. Sinan venise să tabere nu departe de strîmtórea în care sta Mihaiû şi în faţa taberii lui pe un loc înalt de unde putea vedea ambele taberi. El sta şi se mira de îndrăsnéla alor nóstrii cari, în aşa mic numér, se încumătaû încă a-l aştepta fără frică. Michaiû însă se feria d'a se apuca în bătălie generală cu duşmanul, dar el fu neobosit a-î hărţui armata şi a-î coprinde liniile de comunicaţii şi provisiile. Une orî întărita o cétă de Turcí, o trăgea după sine înlocurî grele şi eî necunoscute, unde o sfărîma cu inlesnire ; alte orî cuteza a isbi pe Turcí chiar în tabăra lor. Mai adesea prin gonaciî lui cu caî uşorî, punea mîna pe mulţi duşmanî şi dobândeá de la dinşii pradă multă, caî ne-număraţi şi peste o sută de cãmile. « Astfel acest eroû «răsboinic, ñice Walther, nicî de dosirea nestatornicilor ostaşi ce îl părăsise, nicî de mulţimea vrăjmaşilor, ne perðându-şî inima, » printr'un răsboiû

parțial, ostenesce pe dușmanī și le închiide calea Ardélului, dând într'astfel timp lui Bathori de a-și aduna óstea și d'a-ī veni întru ajutor. Dar chiar de nu-ī-arū veni acesta în ajutor, Mihaiū acuma putea fi sigur că țera lui e mântuită de Turcī, căcī aceștia, neputēnd a-l scóte din poziția de la Stoienescī, fiind și demoralisați prin învingerile ce încercaseră, nu vor mai puté nicī trece în Ardél nicī sta mult în țeră, mai cu sémă că și Iérna se apropia. Cetățile făcute la Târgoviște și la Bucurescī nu erau o ocrotire temeinică, după cum vom vedé, și apoi aveau și experiența trecutului, căcī în acele trei îngrozitoare expediții ce făcuseră mai din ainte Turciī în țera Românescă, povățuiți chiar de sultaniī lor, Baiazit I^u (1397), Mahomet Iⁿ (1419) și Mahomet II^{ea} (1462), învingători săū învinși, ei nu putură sta mult în țeră, fiind-că Romāniī se trăgeaū în pozițiile lor din munți, unde dușmanul nu-ī puté ajunge și de unde ei īī daū harță neîncetat, īī răpīaū provisiile și-l osteniaū prin lupte mărunte, încât īī siliaū a lăsa câmpia pustiită și țera deșertă.

XXIII.

În mijlocul acestor vremī, Sigismund Bathori, după atâta întârziere, era acum viitor spre hotarele țerei Românescī, cu oști grele. Amenințarea unei primejdii obștești sculase în picioare și unise împreună pe tóte popórele răsboínice care locuesc Ardélul. Duminecă în 17/27 August, el eșise din Alba-Iulia însoțit numai de guardia sa, ce se alcătuia de două miī ómenī pedestrime și de alți atăția călărime, cu multe bagag

de război. A doua-și ajunse la Sas-Sebeș (Mercurea) și chiar în aceeași zi, 18/28 August, primi olăcarul trimis, cum scim, de Mihaiu-Vodă, din tabăra de la Călugăreni în 12/28 seara, spre a-i vesti strălucita izbândă și a-l ruga să grăbescă a-i veni într'ajutor. Acestă glorioasă veste, Sigismund o scrisese îndată împăratului. A doua zi el primi încă altă veste de bucurie, adică luarea cetății Lipova. După o robie de patru-zeci și patru de ani sub Turci, această cetate căduse, la 23 August, tot într'o zi cu bătaia de la Călugăreni, în mâinile lui Borbely care, după cum scim, de câtă-va vreme o ocologne și o bătea. Dar aceea ce mulțumi mai mult pe Bathori fu scirea ce-i veni că Tătarii care erau să vină să năvălescă prin Moldavia, în Ardeal, sosind până la Nipru, fuseseră siliți a se întorce înapoi, căci aflară cum că Cazacii și cu Muscalii laudat navală în țera lor și că avangardia tătară ce pătrunsese în Moldova, fusese astfel înfrântă de Moldoveni și de Munteni, încât făcuse pe cei-l-alți a perde pofta de a le mai veni într'ajutor.

Așa Bathori putea acum fi sigur că nu va fi supărat printr'alte năvăliri în operațiile sale împotriva lui Sinan. El fu silit a zăbovi la Sas-Sebeș o lună de zile ca să dea timp oștilor chemate din toate părțile, a se aduna. El trimise înainte pe comiții Baltazar Bogati, Benedict Minceti și Lupul Corniș, la cele opt scaune secuiesci, ca să cheme pe vitejii Săcuilor la arme. Dar acestu popor răspunse că nu se va duce la război până nu i se va da mai întâiu înapoi libertatea ce i se răpise pentru o revoltă ce făcuse cât-va timp înainte.

Acești Săcuî, fiind cei mai mulți țeranî, libertatea ce voiaû, era d'a nu mai fi îobagî la nobilîi loculuî. Cere-re-a lor puse în mare cumpănă și amețelă pe Bathori, căcî el era firesce mai plecat către nobilî, care-l sluji-seră cu credință și se ridicaseră cu toții în óste și nu voia să răsplătéscă atâtea jertfe ale lor, făcendu-î să pérđă veniturile ce eî trăgeaû de la îobagî și ruinân-du-î. Se temea încă de exemplul urit ce va da în țéră, acordând Săcuilor libertatea ; ceia ce vėđend cei-l-alți îobagî, s'ar îndemna și eî a o cere pentru dinșii, revol-tându-se împotriva nobililor. Dar interesul patrieî și amenințarea vrășmașuluî vorbiră mai puternic decât interesele aristocratice, le biruiră și Săcuîi dobândiră libertatea cerută.

De la Sas-Sebeș, Bathori porni către locul hotărit pentru concentrarea oștilor, în câmpiile Barseî, la dé-lul Negru (Feketehalom), în préjina Brașovuluî, unde ajunse în 4 Octomvrie (st. nou), făcend până acolo 6 tabere. Aci, sosind 14,755 Săcuî armați, li se pro-clamă în tabără libertatea lor, întărind'o cu mare credință și jurămēt. Pentru acéstă libertate ce li se dete, Săcuîi se îndatorară ca să dea la trebuință de rășboiû până la patru-decî miî ómenî cu cheltuiala lor, ca să plătéscă în toți anîi prințuluî, de fie-ce casă, un ioachimû, o măsură de grăû și alta de ověz, și de se va nasce luî Sigismund un fecior, fie-care să-î aducă un boî îngrășat în curte. Induleindu-se a-tuncî Săcuîi de libertatea dobândită, trāmiseră de mai adunară și alți ostași și astfel numėrul lor în tabără se urcă la douė-decî și patru miî ómenî din care 9200 pușcași, iar cei-l-alți lănceri și săgetari. Șese-

spre-zece mii Săcuî, cari rămăneau din numărul de patru-zeci mii ce se învoiseră a da, trebuiau să stea în Ardél, spre a apăra țera de vre o năvălire ce o ar puté amenința din partea Polonilor, cari pe atunci se afla în Moldova.

Apoî veniră în tabără nobiliî Ardélului cari pusesé în picióre trei-spre-zece mii de ómenî; prusianul Ioan Veicher, fiul lui Ernest, veni cu șése-spre-zece mii cavaleri Teutonî, armați cu câte o pușcă și un pistol pe lângă care aveau și arc și săgeți; apoî opt-zeci Cazaci din Polonia; trei-sute Cazaci ai lui Bathori, armați asemenea cu o pușcă și un pistol; Stefan Bocskai cu opt sute lănceri de la Oradia-mare și o mie două sute archebuzieri pedestri; patru mii pedestrași cu puscă, ridicați cu cheltuiala Sașilor, din cari o mie investiți cu negru, și pentru aceia numiți *Negrii*, cu cheltuiala Sibienilor, o mie investiți în albastru cu cheltuiala Brașovenilor, o mie în verde cu cheltuiala Medieșenilor și o mie în roșu cu cheltuiala Bistrițenilor. Adunându-se toate aceste oștiri, Bathori porni cu dînsele de veni lângă vama Branului, la Törzburger-Pass, castel zidit de Ludovic craiul Ungariei și apoî mai adăogit cu întărituri de Hunyad și care în acea vreme se afla sub paza Brașovenilor. Aci sosi Stefan Răsvan, domnul Moldovei cu două-mii trei sute pedestrași, opt sute călăreți și două-zeci și două tunuri mari puse pe care. El nu putuse veni d'a dreptul pe la Săcuî, de temerea Tătarilor și fu silit a face înconjur. În drumu-î, el se întâlnise cu o cétă de Poloni ce năvălise în țară și ținea a-l zăbovi în cale; dar el, tăind'o și spărgând'o

förte rău, luându-î şi multă pradă, urmă îşidrumul trecu munţii şi pătrunse în Ardél. Îndată sosi veste în tabără că hatmanul Poloniei Zamoisky, aflând că Răzvan-Vodă a plecat în Ardél, intrase în Moldova fără scirea craiului său şi pusese domn pe un Ieremia Movilă. Acéstă veste turbură förte pe Bathori şi pe Stefan-Vodă, dar se vădură siliţi a suferi de o cam dată şi a-şi urma calea apucată, căci Sinan-Paşa ameninţø şi Săcuii erau neodihniţi şi cârtitori, pentru că nu li se dedese încă diploma întăritore a drepturilor de curênd dobândite.

Acetă diplomă, scrisă pe pergament, li se dete în sfârşit în mână şi îndată o sémă dintr'înşii porni înainte spre ţera Românescă. Cum sosi acest ajutor la Stoienesci, Michaiŭ, de-şi mult mai slab decât duşmanul, dar plin de sperare în Dumnezeu şi de încredere în voîniciî sêi, puse gând să-şi cerce norocul şi să dea o bătălie generală cu Turciî. Însă Bathori poruncise Săcuilor sêi ca să nu se încumeteze fără înţelepciune în noroc şi să nu întreprindă nimic până nu va veni el însuşî. Drept aceia, fu silit Michaiŭ să aştepte sosirea lui Sigismund Bathori.

XXIV.

În 7 octomvrie (st. nouă) Sigismund Bathori, împărţindu-şi oştile în nouă trupuri, îşi clăti tabăra cu multă greutate din pricina drumurilor noroiöse şi, trecênd înălţimile Carpaţilor, ajunse în povârnişul acelor munţi la satul Rucăr, în coprinsul hotarălor ţerei Românesci, unde, în strâmtore de munte, îşi puse tabăra. Pe când

ostașii lui își întocmiau acolo tabăra și își întindeau corturile și pavilónele, un vultur negru și foarte mare, luându-și sborul de pe muntele vecin numit *Pétra Craiului*, pluti cât-va timp în aer pe d'asupra taberii și apoi se aruncă cu multă iuțelă d'asupra cortului întins al prințului ardelén. Greutatea trupului său, ne iertându-l a se scula lesne ca să sbóre, ostașii ce se aflaú aprópe, vedându-l alergară iute, îl prinseră și-l dușeră la pretoriul prințului. Înlesnirea cu care se prinse această pasăre, domesnicia și neînspăimântarea ei de sunetul armelor și de strigările taberei, făcură ca ostașii să privescă această întâmplare ca o minune și ca un augur. Unii diceau că vulturul arată pe Sinan care are să cadă în mâinile creștinilor; alții, mai fricoși, bănuiau că acest augur vestesce învingerea creștinilor, de vreme ce vulturul este pajerea împărăției nemțesci. Iesuiții ce însoțiau pe Bathori se încercară a exploata această întâmplare în folosul propagandei lor. Alfons Carilio scria atunci de la Rucăr în Ardél, că mulți, vedând această minune dumnezească, au venit la credința papistășescă.

Bathori fu silit a zăbovi la Rucăr o săptămână, până trecură căile cele grele și înguste ale acelor munți, numerósele cară cu praful, munițiile și bagagiile armatei; căci această trecere de la Bran este una din cele mai grele ale țerei Românesce; muntele este răpos și răpede, căile înguste, astfel încât fură siliți a lăsa carăle cu funii, la vale. Aci sosiră și ajutóarele împărătesce ce se așteptau de atâta vreme: silezianul Albert Raybitsch, unul din cei mai vestiți căpitani de călărime, trimis de archiducele Maximilian, de la

Casovia, cu o mie șese sute cuirasierî gerinanî, ce se chemau *Reiterî* în acel timp și cu o sută cincî-decî Cazacî din ținuturile Poloniei, frumos echipați, și încă Silvio Piccolomini cu șapte decî și cincî cavalerî florentinî, trămi și de marele duce de Toscana cu poruncă ca să ierneze în Ardél. Bathori trămisese întru întîmpinarea lor pe Francisc Theke ca să le îngrijască de conace și să-î călăuzescă până în tabără.

Până a nu pleca din Rucăr prințul Ardélului făcu căutare armatei sale, care se urca la trei-decî și două miî pedestrași, două-decî și două miî călăreți și cincî-decî și patru tunuri; apoi clătindu-și tabăra, merse șese mile mai nainte și, trecînd Dîmbovița, ajunse la sat la Stoienești, unde cu mare dorință fu întîmpinat de Michaiu-Vodă, care îl aștepta, cum scim, acolo, avînd cu sine óstea sa de opt miî de ómenî și două-decî și două tunuri. Numărul oștirilor împreunate se urcă atunci la șese-decî și două miî ostași și șapte-decî și șese tunuri. Bathori tăbări la Stoienești spre a lăsa oștile sale a se odihni și a se întrema puțin.

XXV.

Armiile protivnice se aflaū acum aprópe una de alta. Ostași luî Bathori, carî erau mai mult adunătură neobicinuită cu răsboiul, speriați mai întaiū de numărul și de vitejia Turcilor, avusese acum vreme a se deprinde cu incetul, a-î vedé mai fără frică și a lua curagiū. De la sosirea Săcuilor în tabăra de la Stoienești, după carî urmară curînd și alte cete, unele după altele, ei începuseră a întalni pe Turci, când mergeau

după furagiū. Lupte mărunte se iuhătaū între uniī și alīī și în aceste lupte, mai adesea creștinīī biruītaū. Emulația intră atunci între aceștia ; cetele ce mergeaū după furagiū se mai măriră și din ȕi în ȕi luptele se făcură mai dese. Aceste bătaī mărunte imbărbătară pînă în urmă într'atât pe creștinī, încât ei așteptaū acum cu nerăbdare ocașia unei bătaīī generale cu Turciī. Din potrivă, aceștia, demoralizați de învingerea de la Călugărenī, de puțina isbândă ce dobândise pînă atunci în totă acēstă campanie, acum, cînd vȕdură pe creștinī cu puterī așa de însemnate, ei perdură de tot inima și dorința de a se mai bate. Aceșta fu pricina care făcu pe Sinan, în dată ce vȕdu înglōtirea oștilor la Stoenescī, de plecă de acolo și își mută tabēra lîngă Tărgoviștea. Scopul sēū era să caute a prelungi cāt va putē mai mult răsboīul, fiind sigur că, în vreme ce armia lui era întru tōte îndesulată din țară, armia creștină, avēnd lipsă de bucate și de hanī, nu va putē mult să stea adunată și va fi nevoită a se răsipi. Generalīī creștinī, înțelegēnd acest plan al lui Sinan, hotărîră a grăbi cāt mai mult operațiunile răsboīului, și spre acēsta, a porni îndată după Turci și a-ī sili să primēscă fără întărđiere o bătaīe.

În 15 octomvrie de diminēță, un semn ceresc veni a mai imbărbăta pe creștinī și le mări sperările de biruință. Pe un cer senin și cu tōte că sōrele rēsărise, ei vȕdură în vreme de un cēs, d'asupra taberiī lor, o cometă strălucitoare. Acēstă stea fu privită de dinșī ca un inger vestitor de biruință. Armia creștină, ce sosise cale de șese cēsuri numai de Tărgoviște, se clăti de acolo și în aceiașī ȕi, de 15 octomvrie, merse

de tăbəri într'o câmpie mare, o milă departe de Târgoviște și un sfert de leghe de tabăra lui Sinan, cu hotărîre d'a-î da bătălie în ziua următoare, de va voi s'o primescă.

Abia armata creștină sosi într'acel loc, abia călăreții începuse a descălica și pedestrașii a pune armele jos, când o mare turburare ameți totă tabăra. Nisce strejaru ce se aflase puși la pază într'o pădure în noptea trecută, aușind de departe un sgomot făcut de alți ostași creștini cari tăiau lemne, își închipuiră că acolo trebuie să fie totă armia turcască, care vine drept cătră dinșii; frica făcându-i să vedă cea ce nu era, ei o luară la fugă spre tabără. Ostașii ce-i vădură sosind speriați, întrebându-i pricina, aflară de la dinșii cum că au vădu armia vrăjmașă viind să-i lovească. Vestea acesta se respândi iute în totă tabăra; semnalul de bătae se dete îndată și toți ostașii, alergând la arme, umblau învâlmășați, făcend larmă mare, fără a se pute întocmi la rândul lor și fără a-și pute găsi stégul și căpităniile lor. În acea neorânduială, spaîma făcendu-i să auă bubuituri de tunuri vrăjmășesci, fie-care începu a se gândi numaî la mijloce de scăpare. În sfârșit avanguardia, alcătuită de Români și ostașii nemți isbutiră a se aședa mai înteu în rânduială și sta gata a primi pe Turci, când în cele din urmă se desluși lui Bathori pricina acelei turburări. El trâmise atunci de spuse în toate părțile ca să se însenineze și să se liniștescă spiritele turburate și înspăimântate, dar neputendu-se nici așa astîmpera larma, el fu silit a pune să strige prin trâmbițe, ca fie-care să tacă sub pedepsă de mörte.

Numai printr'această strașnică poruncă, ostașii se liniștiră.

Era, între ambele tabere vrăjmașe și la o depărtare numai de o alergătură de cal atât de la una cât și de la alta, un dél mare tăiat prin mijloc, în pôlele căruia curgea Dâmbovița. P'acest dél spun că să se fi urcat Sinan, ca să privească bine armata creștină. Vădându-o mult mai numărösă de cum socotia și bine rânduită, aușind și vestea respândită că se așteptă și arhiducele Maximilian cu o mulțime de soldați italieni, cătând apoi și la demoralisarea armiei sale, temerea îi coprinse inima și nu se mai gândi la alt ceva decât la fugă. Adunând un svat de răsboi, el umblă a-și ascunde cugetul de a fugi sub idea unui plan ce ar fi făcut; el țise că socotesce să nu primască bălălia și s'o amâne pe altă dată; că acum se va trage puțin îndărăt, lăsând pe Ali-Pașa spre a apëra Târgoviștea; că apoi, când va vedé pe creștinii ocupați cu asediarea cetăței, el va năvăli într'o nópte asupra-le și lesne îi va birui. În urma acestora, el înzestră cetatea Târgoviștei cu patru-șeci de tunuri și cu muniție îndestulă, puse o garnizonă de 3500 până la 4000 ostași, parte pedestrime, parte călărime, sub comanda lui Ali-Pașa de Trapezunt, pe lângă care lăsă pe Mihnea-Vodă și vre o câți-va beți, iar dînsul în zori de diuă, la 16 octomvrie, cu totă cea-l-altă óste, părăsindu'și tabăra, fără de a-și mai da timpul de a-i strica întăririle, o întinse cu grabă spre București.

XXVI.

În aceeași zi, 16 octomvrie, la răsăritul sórelui, Bathori, nesciind că Sinan se trage acum spre București și așteptându-se la o bătălie generală, puse să țină din trâmbițe ca fie care ostaș să se rânduiască sub stégul său. Apoi, împărțindu-și armata în șapte trupuri, care toate se urcau la numărul de două-deci și șase mii călăreți și de la trei-deci și cincipână la patru-deci mii pedestrași, numi după diusul general mai mare peste totă óstea pe Ștefan Bocskai, nu atât pentru virtuțile lui militare, cât pentru că-î era unchiu despre mumă și unul din cei mai însemnați și mai avuți nobili ai Ardelului. Cercând apoi s'aturile domnilor români și ale lui Bocskai, elu înocmi rândul hătăliei ast-fel: la avangardie puse pe Michaiu-Vodă, având cu sine patru mii de călăreți cu lănci ai lui, bine învățați, la cari se adăogiră cohortele lui Abert Kiraly și scadrónele lui Ștefan Csaki. La aripa dréptă se așezară două turme de cincă mii din cei mai buni călăreți, cu lănci. La stânga totu același număr de lănceri și în același rând. La centru era pedestrimea atât cea pretoriană cât și a Săcuilor cu cóse și cu sulițe, având lângă sine totă artileria. În urma acestora venia totă călărimea germană, în a doua linie. Pe a treia linie venia un corp de două-spre-dece mii călăreți lănceri, cari duceau stégurile aurite, și apoi altă cetă care apăra persóna lui Bathori. În urma tutulor venia rămășița armatei cu carăle și bagagițele, fiind ast-fel întru tot, șapte pânze de oști.

După aceea, Bathori puse de sluji dinaintea tuturilor, o liturgie solemnă, se cuminecă cu sânta grijanie și o trecu din mână în mână cu multă evlaviă la mulți din capiî oștirei și din soldați, de făcură asemeni. Tóte aceste pregătiri luară câtă-va vreme, pină după amiaăzi, când doi creștini, cari se diceau scăpați din mânil Turcilor, din cetatea Târgoviștei, sosiră în tabără, aducând sciri cum-că Sinan-Pașa se trăsesse cu grabă și lăsase pe Ali-Pașa cu Mihnea Vodă în Târgoviște ; că de două zile garnizóna cetății e fórte spăimântată și că ianicerii înșiși chibzuiau a se trage, dacă unu pașă nu ȳ i-ar fi ținut cu sila, dar că cu tóte acestea, două sute din ei tot scăpaseră și se împrăștiară. Capii armiei nu se încredură în acéstă arătare și, temându-se de vre un viclesug din partea lui Sinan, spre a-i trage în vre o cursă, porunciră ostașilor să se țină tótă nóptea aceea în întocmire de bătaie, fără a-și strica rândurile și a pune arnele jos și trimiseră gonaci și iscode în tóte părțile ca să afle adevărul ce s'a făcut Sinan. Armia creștină petrecu veghind înarmață tótă nóptea aceea și a doua zi, la 17 octomvrie, până spre amiaăzi. Atunci sosiră câți-va alergători, aducând veste că Turcii erau puțin departe, arătându-se că vor a se bate. Ai noștri se pregătiau cu inimă ȳa le sta frunte, când sosiră alții cu veste mai sigură că Sinan se trage spre Bucuresci, iar că acele oști turcesci ce se ved, erau arierguardia de patru mi călăreți sub Hasan-Pașa, care mergea trăgându-se încet și cu bună rânduială, îngrijind d'a nu primi în códă vre-o smintelă din partea

noastră. Acastă spăimântare și fugă a lui Sinan miră forte pe ai noștri, socotind cu cât armia lui era mai numerosă decât a lor și cum această grabnică retragere va demoralisa de tot pe Turci. Alte iscăde veniră atunci de arătară lui Bathori că vre o patru mii Români, bărbați și femei, de deosebită vârstă, robiți, îi ducea o ceată de Turci spre Dunăre. Prințul porunci îndată la cincă sute Ardeleni pedestri să alerge să taie calea acelor Turci și să mântuie pre acei sârmanî robiți. Îndată armia creștină merse, chiar în acea zi, 17 octomvrie, de ocupă fără nici o împotrivire tabăra părăsită a lui Sinan, unde găsi vre-o cincă sau șese Turci cari, eșiți fiind de mai nainte din tabără, d'abia se întorseseră acum când picară în mâinile creștinilor și fură îndată înjunghiați. Creștinii găsiră tabăra turcăscă ticsită cu multe mobile, corturi, praf, ghiulele, tunuri, bucate, dobitoce, cămile, catări și alte lucruri și fură forte mahnii că această pradă bogată nu fu prețul vitejieii lor. Acestea dovediau graba cu care Turcii fugiseră și greșala ce făcuseră creștinii d'a nu înainta mai iute, spre a-i lovi până nu se depărtaseră.

XXVII.

Bathori chemă atunci la svat pe cei mai de frunte căpitani ai armatei și pe nunciul Monsignor Alfons Viscoti, pe care îl trimisese Papa cu o sumă însemnată de bani pentru trebuințele războiului. Aci se propuse că: de vreme ce armia turcăscă plină de frică, s'a tras spre Bucuresci, ce svat ore ar fi mai bun? a

urma fără întârziere pe dușman silind în acea spaîmă a lui a-l ajunge și a-l birui unde-va ? sau a lua mai întâi cetatea Târgoviștei, unde lăsase el garnizónă și gătire, din care se înțelegea că voiesce a se apăra acolo multă vreme. Unii din generalii ardeleni, plini de încredere în curagiul lor și în noroc, creșdend că singura nefericire ce li se póte întîmpla este d'a lăsa timp lui Sinan să scape, erau de părere d'a nu se mai opri nici o ȓi la acéstă cetate, a cărei dobândire nu o prețuiaú întru nimic, și a se lua după Sinan, siguri fiind că, îndată ce-l vor birui, cetatea va cădé negreșit fără de nici o ostenélă din parte-le, când din potrivă, dacă își vor consuma puterile lor împrejurul acestei șandramale (bicoque), armata lui Sinan își va lua puteri, va tăbări în loc tare și, avënd vreme de ajuns, își va îndrepta trebile sau cel puțin se va trage în siguranță și, crescëndu-și apoi puterile cu nóue ajutóre sau găsind mijloc d'a se uni cu Tătarii, va da creștinilor mult mai mult de lucru și va aprinde din nou flacărele cele acum aprópe stinse ale răsboiului.

Mihaú și Albert Kiraly stătură împotrívă la acéstă părere. Ei ȓiseră că ar fi cu primejdie d'a înainta, căci s'ar pune între garnizóna cetății, care ar poté să le taie liniile de comunicație și provisiile, și armata lui Sinan. Silvio Piccolomini rezimă și el acéstă părere, prin cuvintele urmátóre : « Dușmanul, ȓise el, sau s'a tras de temerea taberei nóstre, sau spre a găsi loc mai bun de bătaie ; dar și într'unul și 'n cel-alt cas, el a apucat înainte cu o ȓi și o nópte și a putut să-și pregătéscă lucrurile sale, încât nu-l vom găsi nepregătit, nici în loc d'a nu se poté mult folosi de graba nóstră.

«Din altă parte, ne vom afla în mijlocul a doi vrăj-
 «mași, dacă vom lăsa înapoi cetatea, de unde vom fi
 «necurmat supărați, mai cu seamă despre munițiile ce
 «se așteptă din Ardél. Apoi, a se pune într'o ase-
 «menea primejdie este împotriva a orî căruî temeiu
 «de rășboi și a orî căruî obicei al unui înțelept
 «căpitan. Se adaoge încă și acéstă privire importantă,
 «că noi suntem cât se póte osteniți și slăbiți de drum
 «și, urmând cu grabă pe dușman, îl vom găsi acum
 «odihnit și în rânduială și ne vom afla în primejdie
 «d'a fi cu toți înfrânți. Dar dacă el, din întimplare,
 «s'a tras cu gând d'a fi mai departe de hotarale Ardé-
 «lului și prin urmare într'un loc unde noi vom avé mai
 «puțină înlesnire de hrană și alte trebuincioșe, în
 «vreme ce el, învecinându-se cu Dunărea, va puté,
 «prin mijlocul acestui riú, a se îngriji mai bine, apu-
 «cându-ne noi acum a bate cetatea, îl vom sili, spre
 «a nu-și perde cu totul reputația, să vină într'ajutorul
 «alor sêi, și atunci vom găsi folóșele nóstre a ne în-
 «hăța la luptă. De se va hotări însă el a aștepta în Bu-
 «curescî, ce folos mare avé-vom óre dacă vom merze
 «să-l lovim mâne și nu după doué sau treî zile? În-
 «cât spre a se uni Sînan cu Tătariî, e lucru cu nepa-
 «tință, aflându-ne noi între dînșii; osebit de aceia că
 «Tătariî nu sunt într'un loc, de unde să póta trece cu
 «atâta iuțelă în acéstă parte » Picolomini încheie
 «dicénd că, «de-și nu este de părere a se lua cu atâta
 «neorânduială după dușman și a sta, după cum vor
 «uniî, în arme, chîar tótă nóptea aceia, dar crede că
 «ar fi bine ca o bandă din cavaleria nóstră să mERGă

«să supere arierguardia dușmanului, fiind-că, afară de neodihna ce-î va pricinui, vom pute să avem și limbă de mișcările lui și să scim mai bine, ce este de făcut.» Sigismund Bathori și toți cei-l-alți capi se uniră bucuroși la una ca acesta și tot svatul hotărî bătăia Târgoviștei. Fără îndoială, — acesta urma o va dovedi, — acesta n'a fost cea mai bună chibzuire, căci întârzierea creștinilor prileji mântuirea lui Sinan.

Se luase hotărîre a tăbêri în ore-care post, aprôpe de Târgoviștea, vêdut de Piccolomini mai dinainte și, spre acesta, trâmiseră un număr de călăreți ca să țină rânduiala, spre a merge oștile fără amestec, să-și țină locurile de așezare. Îndată după aceia, pre obiceiul răsboiului, cerură ca cetatea să se predé. Pașa, comandantul cetății, cătând la fuga lui Sinan, la numărul armatei ce-l ocolise, la lipsa de speranță d'a fi ajutat, sta în chibzuire să închine cetatea spre a se mântui el și toți ai săi. Dar ianicerii, ce era în cetate în număr de două mii, se împotriviră, fiind mai bucuroși a se apăra după cum cerea onórea lor și făgăduiala dată lui Sinan. Într'acestea. creștinii, tăbêrind comod chiar în acea séră, ⁷/₁₇ octomvrie, se duse Piccolomini să védă cetatea și apoi puntară tunurile spre dînsa.

XXVIII.

În nóptea aceia soldații făcură băști, pe obiceiul lor. În diminéța următoare, ⁸/₁₈ octomvrie, după ce, prin metereze, șanțuri acoperite și tăbi de lemne a-

mestecate cu pământ, se apropiară ai noștri de ziduri și așezară baterii de tunuri, de o dată cu multă înviersunare de trei părți începură a bate cetatea. Strălucitul Răsvan-Vodă, având cu sine Moldovenii săi, împreună și cu legiunile Săcuilor, se așezase despre răsărit, pe drumul Bucurescilor, și bătea partea de sus a cetății cu zece tunuri. Dintr'altă parte neînvinsul Michaiu-Vodă, cu inimosul Bathori, care acum pentru întâiași dată vedea răsboiul, și cu eroicul Kiraly, se așezară despre munți și despre riul Ialomița, la o mănăstire, care fu atunci stricată și mai apoi drésă, departe de cetate de o băltaie de săgétă. Ei ridicară acolo două movili în formă de turn și cu două baterii, de câte zece tunuri fie-care, începură din aceste două părți, prin detunări neîntrerupte, a improșca puternic zidurile. Mergând apoi într'alt templu mult mai aproape de cetate, fără întrerupere, grăbesc lucrările asedierii. Era cu greu însă d'a se apropia de cetate, căci, afară de întăririle și șanțurile ce o înconjura, avea încă și nisce bălți împrejur. Apoi Turcii din lăuntru se apărau cu cele mai de pre urmă puteri ale inimei lor. De mai multe ori, prin tunuri, ei împinseră înapoi pe asediatorii ce umblau să trecă șanțurile cu luntri, răsturnară cu puscile pre cei cari, isbutind a trece șanțul, cercau acum a pune scări pe ziduri sau aduceau foc la tălpile întăririi de lemn spre a o aprinde; într'un cuvânt ei nu ătau nimic din ceea ce trebuia spre apărarea cețății.

Vedând ai noștri că nu isbutesc astfel, se mărginiră a urma cu tunărirea înfricoșătoare de bombe și ghiulele, cătând a sparge laturile zidurilor. Fumul

acestor dese descărcări de arme ale asediatorilor și asediaților ajunse de înțunecă aerul și ascunse și unora și altora vederea dușmanilor. Săcuii căutară a se folosi de această negură ; ei aduseră lemne uscate, catran, rășină, buștene aprinse, torțe și alte materii aprindătoare și, ațîțind bine focul, începură a-l arunca pe streșinele caselor din cetate și căutară a aprinde întăririle ei. Dar fiind-că birnele de care erau făcute acele întărituri erau încă verzi și prin urmare umede și huma după dinsele nu se uscaseră, ele nu se puteau lesne aprinde de focul ce li se puneau pe de desubt. Pe lângă acesta, prin dese pușcării ale artileriei creștine, sfărâmurile caselor cetății începură a cădea pe capul celor ce se afla sub zid cătând a-l aprinde și astfel îi sili a se trage îndărăt. Apoi dușmanii, luptându-se vitejesc, nu mai lăsară a se apropia de ziduri, încât isbânda rămase cu totul înduoioasă,

XXIX.

Vedând Bathori și ceilalți descuragierea oștilor de atâtea silințe zadarnice ce făcuseră, se duseră de îndemnară pe Săcuî a da dovadă că-și aduc aminte de libertatea cea de curând dobândită, a nu se descuragia de anevoințe și de primejdii și a se arăta că sunt bărbați cu inimă și vrednici de libertate. Săcuî se formară atunci în cohorte și începură a aduce o mai mare mulțime de lemne uscate, spre a da foc zidului. Mulți din ei cădură sub loviturile dușmanilor, dar desprețuind orî ce primejdie, vitejii Săcuî isbu-

tiră în sfârșit a aprinde întăririle. La vederea flacării ce se întindea în toate părțile, ei strigară toți într'una : «Iisus ! Maria !» și, care cu scări, cei mai mulți fără scări, deteră năvală spre a sări zidurile, în vreme ce o parte dintr'înșii purta focul într'alte latură ale cetății. Artileria, din locul ei, aruncând ghiulele arse de cele inventate de craiul Stefan Bathori, aprindea acoperișurile caselor, și dărămurile lor, prin mijlocul flăcărilor, cădeaă pre capul asediaților. Acum, zidul peste tot luase foc și Turcii, închiși de flăcările cele gróznice de mari ce mereu cresceă, sunt nevoiți, cel puțin o mare parte din ei, a lăsa apărarea zidurilor, spre a încerca să stingă focul. Aî noștri se folosesc de acest minut, dau voinicesce asalt și în vecinătatea erii, din toate părțile izbucnesc în cetate. Turcii, lipiți de svat, amețiți de flăcări și de vrăjmașii ce-î împresurase, ne mai având vreme a capitula, spre a se mântui de primejdie și de o prăpădire desăvârșită, esă cu toții pe porțița despre delă, necunoscută la aî noștri, cătând pe acolo scăpare. Dar călărimea creștină, care pre obiceiul războiului, sta gata pentru orice întimplare a luptei și aștepta călare eșitul izbirei, îi vede, îi ia cu caii în gónă, le taie calea, pe uni îi ucide, pe alții îi prinde ; puțină numai, favorisați de nópte, putură scăpa prin păduri, și aceștia încă, până mai apoi, fură găsiți și uciși și din totă garnizóna, numai trei Turci, fiind bine călăriți și ajutați de întunecimea nopții, avură norocul să scape și se îndreptară spre Bucuresci ca să ducă lui Sinan vestea acestei nenorociri.

Săcuii intrând în oraș făcură mare vėrsare de sange

dărâmnând și scotocind în cele mai ascunse locuri ale cetății după pradă—lucru la care sunt foarte deprinși, spun analiștii timpului,— ei găsiră într'un loc tăinic, ascunși pe Ali-Pașa, comandantul cetății și pe Mehemet-Beî. Dic unii că acești Turci nu eșiseră din cetate, mai bucuros voină o mörte gloriösă decât a fugi ; alții spun că erau răniți și de aceia rămăsese pe loc. Săcuii îi duseră la Bathori. Între prinși, se mai aflaū alți doi beî : Turan, beîul de Bucuresci și Susin, beîul de Târgoviștea ; la toți li se iertă viața. Lepădatul Mihnea-Vodă întâmpină în cetate o mörte norocită, ce i s'ar fi căduť a-î veni prin gâde, de cădea în mânilor creștinilor ; trupul lui se găsi între cei morți ; asemenea și al cadiului de Avlona. Prada ce Săcuii mai cu sémă, făcură în oraș și care totă li se lăsă, fu cu deosebire mare. Se găsiră în cetate două tunuri mari care aruncaū ghiulele de cincideci și șese livre și alte patru-đeci și două mai micî ; se găsiră încă bani mulți, scule de aurū și de argint, muniții și provisiî de hrană pentru trei ani, căci Sinan acolo își așezase magaziiile. În acéstă asediere, din Turci, ca la o mie fură trecuți sub sabie. Din ai noștri periră numai șese-đeci ostași, dar mai mulți se râniră.

XXX.

Bucuria ce simțiră creștinii pentru luarea Târgoviștei se mai adăogi cu vestirea unei alte isbândi asupra vrăjmașilor. Ceta ce cu două zile înainte Bathori pornise ca să taie calea Turcilor, cari duceaū patru mii robî și turme mari de vite spre podul de la Gîur-

giu, călăuzită fiind de ómenî de țeră care cunosceau bine căile munților și ale pădurilor, trecuse înaintea Turcilor și, coprinđend strimtorile până a nu sosi ei, îi isbi cu putere, îi sparse reu, ucise pe mai toți, dobândi înapoi tótă prada lor și mântui pe robî.

A doua-đi după luarea Târgoviștei, ⁹/₁₀ octomvrie, generalii creștini se adunară la svat de rășboi și porunciră a le aduce înainte pe Ali-Pașa pre care îl siliră prin făgăduieli și amenințări a arăta ceia ce scie despre planurile și numărul ostașilor lui Sinan, întrebându-l încă cum a îndrăznit el a se împotrivi în cetate, cu așa puțină oștire, la o armată atât de numerosă. La aceste întrebări Ali răspunse cu respectul cuviincios, dar cu multă netemere și fără a-și schimba fața, că «Sinan n'avea cu dînsul fără numai de la «două-đeci și opt până la trei-đeci miî ostași, fiind «că și-a răsipit óstea prin orașele și cetățile țerei și îi «este peste putință ca s'o pótă aduna în puțină vreme,* «că daca hanul cu Tătarii ce se așteptă din ți în ți, nu-î «va veni în ajutor, el crede că Sinan, aflând luarea Târgoviștei, va părăsi Bucurescii și se va trage spre «Giurgiu, ca să trecă Dunărea îndărăt; în sfârșit că, «daca vor creștiniî a pune mîna pe dînsul trebuie să «se grăbescă a coprinde și a sfărâma acel pod de «pre Dunăre; Sinan, urmă Ali, plecând, imî lăsă numai puține oști pentru apărarea Târgoviștei, dar mă «făcu să sper că Ieremia, domnul Moldovei, va băga în «cetate un ajutor de cincî miî ostași, afară de ștece miî

* Acésta este o fabulă pe care cred că capiî creștinî o acreditase, căci Michaiu-Vodă la Călugăreni încă o repetă ostașilor săi, cum am văđuț.

«ce-mi făgăduia el însuși, dicând că are să vie mai
«apoi să gonască pe creștinii de lângă cetate. El mă
«asigură încă că armata creștină nu este numărösă ;
«căci cei mai mulți ostași sunt Săcuți, pe cari adă
«mâne e sigur să-î întorcă în partea sa. Blestematul !
«m'a înșelat și m'a expus la o mörte mai cu totul si-
«gură. O vrăjmășie vechie e' pricina care l'a făcut a
«se purta ast-fel cu mine. Sinan a fost dușman de
«mörte tatălui meu, care s'a arătat cu slujbe mari
«către împărăție; dar fii id că tatăl meu n'avea nici
«o temere de dînsul și el nu-î putea face nimic, 'tră-
«dătorul s'a folosit de acéstă ocașie ca să verse asu-
«pra nenorocitului fiu ura ce purta tatălui.»

Nu se scie daca Ali era sincer sau vorbea ast-fel
numai ca să-și tragă compătimirea lui Bathori. Era
însă de necređut ca Sinan să aibă cu dînsul numai a-
tăta oștire câtă arăta el, de vreme ce, când el plecă
de la Târgoviște, armia lui întrecea cu mult în număr
pe a creștinilor, după cum mărturisesc toți analiștii
contemporani. Vădënd Ali puținul efect ce făcuse plân-
gerile sale, propuse să se răscumpere cu o sută de mii
talere de aur ; dar Piccolomini se împotrivi a i se da
libertatea. El avea interes a ține prins pe un om așa
de însemnat ca, întimplându-se nenorocirea să cadă
în mânilor Turcilor, să-l pótă schimba cu dînsul și fi-
ind-că acest șiret italian se făcuse stăpân pe spiritul
lui Bathori, îl hotărî lesne a nu priimi propunerea
Turcului. Prințul, după ce răspunse cu puține vorbe
lui Ali Pașa, îl trămise sub pază până la gazda sa și
după aceia, împreună cu alți ofițeri turci, îl porni pe
la Brașov la Cluș în Ardel.

În urma acestora, capiî armiei ascultară și raportul iscodelor ce trămiseră ca să ȋea limbă despre Turcî și, vȃdȃnd ȃre-care potrivire cu arȃtarea celor prinși, hotȃrîrȃ a porni ȋndatȃ dupȃ armata turcȃscȃ. Din nenorocire trebuirȃ a mai ședȃ pe loc ȋncȃ o ȃi, parte spre a ȋmputernici ȃstea muncitȃ de drum și de bȃtaie, parte spre a aștepta muniȃiile și bucatele ce se aduceau din Ardȃl ȋn tabȃrȃ.

Aceste ȋntȃrȃdierȃ fatale mȃntuirȃ pre Sinan-Pașȃ, cu tȃte greșelile lui. Ȋn ȃiua aceȃ, "1, octȃmbrie, cȃtre sȃrȃ, vre-o patru miȃ Turcȃ, cari, dupȃ ȋncredȃnȃrea datȃ de Sinan cȃ va zȃbovi lȃngȃ Tȃrgoviște ȋncȃ douȃ sȃptȃmȃnȃ, lȃsaserȃ de vre-o cȃte-va ȃile tabȃra și se duseserȃ departe de acolo dupȃ hranȃ, furagȃu și pradȃ, se ȋntȃrserȃ aducȃnd cu dȃnșii șȃse-ȃecȃ miȃ boȃ ce-ȃ rȃpiserȃ din munȃi și mȃnȃsele cȃmpii ale țȃrei Romȃnescȃ. Intrau Turcȃ ȋn tabȃrȃ, mȃnȃnd di-naintea lor convoiul de vite, fȃrȃ a bȃnui de fuga rușȃ, nȃsȃ a lui Sinan ; eȃ nu furȃ desamȃgiȃ decȃt cȃnd din acele corturi ce eȃ credeau pline de ianicerȃ, vȃdurȃ asvȃrlindu-se Romȃniȃ și Sȃcuiȃ, cari nȃvȃlirȃ asupra-le și-ȃ tȃiarȃ rȃu și fȃrȃ milȃ. Acȃstȃ ȋntimplare neprevȃdȃtȃ rȃspȃndi ȋmbelșugarea ȋn tabȃra creștinȃ, ȋn cȃt un boȃ ajunsȃ a se vinde pe un preț de nimic.

XXXI.

Sinan-Pașȃ, dupȃ cȃm scim, ȃșȃ pȃrȃsise tabȃra de lȃngȃ Tȃrgoviște ȋn dimineȃa de "1, octombrie și luase cu grabȃ calea Bucurescilor. Hasan-Pașȃ, care rȃmȃ-

sese în urmă cu patru miî călăreţi drept arierguardă. îndată ce vădu, din înălţimea munţilor pogorându-se stégurile creştine spre Târgovişte, grăbi cât putu la drum spre a ajunge tabăra. După o cale de o zi, vizirul tăbărise, când începu a se auzi urletele tunurilor creştinescî dinaintea Târgovişteî. «Tunul lui Mikal-ogli!» strigară Turcii prin tabăra, înghieţaţi de spaîmă. Sosiră atunci nisce trămişi din partea garnizoneî din Târgovişte, chemând pe vizirul într'ajutorul cetăţii; dar acesta, cătând la spăimântarea oştilor, sta la îndoială şi nu seia ce să facă. Intr'aceia, o cétă de vre-o 1trei sute creştiniî ce se arătară la intrarea unei pădurî vecine de tabăra lui, îl sili a lua o hotărîre. Oştile Rumeliei, din porunca lui, meraseră asupra ceteî, dar creştiniî le bătură, le răriră foarte mult rîndurile şi le luară în gónă. Din aceî ce se întórseră nu era unul care să nu fie rănit. Un delir de spaîmă coprinse atunci tótă tabăra. Mulţi din soldaţi începură a deserta şi a se respândi cete, cete; capiî umblau învâlmăşiţi fără să scie ce să facă; uniî svătuiaû a se întorce la Târgovişte: lucru ce era cu neputinţă din pricina demoralisării armiei. Sinan scrise îndată lui Ali-paşa la Târgoviştea să apere cât va puté cetatea, iar vedëndu-se în cea mai de apoi primejdie, să se tragă cu óstea sa, spre podul de la Dunăre. Aceste scrisori n'ajunseră până la Ali, fiind prinse de către ai noştri. Vizirul apoi îşi urmă retragerea spre Bucurescî, unde ajunse în două zile. În acea demoralisare a ósteî sale, Sinan, în loc să se grăbescă a o trece cât mai curând peste Dunăre, spre a o mântui, aşteptându-se la o apărare mai îndelungată din par-

tea Târgoviștei, se încumetă a mai zăbovi la Bucuresci. El obști dar că armia va ședé acolo cinci-spre-șceșile și porunci ca nici o oștire, nici un neguțător să nu trecă podul Giurgiului până la acel soroc și, pentru acésta, orândui o guardie la pod cu strașnică poruncă să nu lase pe nimeni a trece. Pe lângă aceste se silia în tot chipul a liniști spiritele și a le da curagiū. În vremea acésta, cei trei călăreși scăpați cu mare greū de la luarea Târgoviștei, sosiră în Bucuresci, vineri dimineța la 10° octomvrie, aducēnd veste despre căderea cetății în mănile creștinilor. Peste măsură mări acéstă scire spaīma și ameteļa în tabēră. Sinan atunci, vėdēnd că descuragiarea oștilor cresce mereū în loc d'a scădé, cum află și de luarea Târgoviștei, se sperie și el atât de mult în cât, cu tóte că întărise orașul Bucurescilor și mănăstirea lui Alexandru-Vodă mai bine decât Târgoviștea, nu se mai încredu nici în acea apărare și nu mai îndrăzni a aștepta acolo pe biruitorul dușman. El porunci să pună în pivnițele acelei mănăstiri o mare cătățime de praf de pușcă pe care-l acoperi cu paie, așezēnd un fitil lung care să ardă cu încetul, lăsând și ómenī spre a-ī da foc, ca ast-fel când vor intra creștinii în acel loc, mănăstirea de o dată să fie svărlită în aer cu o mare putere și dinșiī să péră ca vai de ei, sub acele ruine. În tótă ziua aceia, 20 octomvrie, cu grabă mare, Sinan strinse tunurile și munițiile de rășboiū și le încărcă în cară; apoi dete foc fortificațiilor și orașului Bucurescilor și, la miezul nopții, 20 spre 21, luminat de flacările acestui pârjol ce prefăcu în cenușă tot orașul cu două decī și două de biserici ce avea a-

tuncî, împins de desperare, ca cum ar fi avut pe duşman în spatele său, se puse ruşinos pe fugă şi, cât mai iute putu, întinse spre Gîrgiu. Ast-fel mai mult fugind decât făcînd o retragere, merse Sinan patru-spre-dece césurî mereu şi nu tăbêri de cât după ce trecu strîmtórea Călugărenilor ; dar tunurile şi mu-niþile de răsboiû nu putură ajunge în acel loc decât în douê-ðeci şi patru de césurî. Când sosiră tóte şi se strânse armia întrégă, plecară toþii cu aceiaşi grabă spre Giurgiu, unde, cu tótă silenþa ce puseră la druin, din pricina neorânduielei în care se aflaû oştile, nu putură sosi decât tocmai lunî ¹³/₁₀, octombrie, făcînd ast-fel treî tabere de la Bucurescî pînă la Gîrgiu. În acea fugă prăpăstiosă, Turciî seménară drumul cu armele lor şi cu un număr însemnat de tunurî, că-mile şi bagagië, deosebit de ce năpustiseră în Bucu-rescî. Spaîma lor era aşa de mare în cât, prin strîm-torî şi pe podurî, ajunseră a se omorî uniî pe alþii ca să trecă care de care mai nainte. În acéstă stare de grózá se aflară ei mai cu sémă când trecură strîmtó-re de la Călugărenî. În orî-ce copaciû li se părea a vedé un duşman, în orî-ce minut se aşteptaû să vadă strălucind dinaintea ochilor lor, sabia fulgerátore a lui Michaiû.

Este de luat în sénă că în tótă acéstă campanie, a căriî glorie analiştî creştinî în mare parte o daû lui Bathori ca unuîa ce comanda tótă armia creştină, a-naliştîi turcî din contră nicî că pomenesc de dînsul ; spaîma Turcilor, acela ce-î îngrozîa, îi gonía şi-î a-meninþa mereu cu mórtea, era «afurisitul Mikal-ogli». Aducerea aminte a grózei ce Michaiû însufla pe a-

tuncî Turcilor, până adî încă se păstrează în poporul român şi musulman, printr'o mulţime de legende, tradiţi şi cântece populare. Unul din cei mai buni poeţi ai noştri, încadră una din aceste tradiţi în următoarea frumoasă strofă :

Spun că 'n urma luptei, în Asia bogată,
Dacă musulmanii vedeaū câte o-dată,
Un armăsar ce 'n préjma-l cafă sforăind,
Coprînşi d'adâncă spaîmă, diceaū cu 'nfiorare
Că eld a văduţ umbra cea îngrozitoare
A lui Michaiū-Vitézul, asupra-le viind.*

XXXII.

Bathori, după ce puse să drégă cetatea Târgoviştei şi o înzestră cu o garnizónă tare, în '1₂₁ octomvrie, dîndi de diminéţă se îndreptă cu tótă armia în urma lui Sinan, spre Bucurescî. În cale, creştiniîi întâlînră mai multe cete de câte trei, patru şi cincî sute Turcî, cari se reslăţiseră şi toţi fură ucişi, ast-fel în cât câmpiile şi liveşile din drum erau semēnate cu trupuri mórte de Turcî. După ce luară o bucată bună de drum, ei întâlînră trei fugari Unguri cari le spuseră că Sinan, temēdu-se de sosirea lor, fugise în grabă, lăşând în Bucurescî multe bagagie, bucate, muniţiî, robî, cămile şi câte-va tunuri pe care nu le putuse lua, fiind osiile şi rótele sfărâmate; că în cale el mai lăsase multe alte bagagîe; că gróza armiei întregî era atât de mare încât fără îndoială, când va sosi în locuri grele, în strîmtorile înguste şi băltóse de la Că-

* Gr. Alexandrescu, Odă la oştirea română.

lugăreni, se vor răni între sine ca să pôtă trece unul altuia înainte. Bathori, neîncređându-se pe arătarea acestor fugari, trimise pe căpitaniî Nicolae Sennyei și George Farkaș cu o sută de călăreți ca să facă o recunóscere spre Bucuresci și să iea limbă.

Aceștia, întorcându-se spre séră, întăriră raportul fugarilor. Acésta hotări pe generaliî creștinî a merge d'aci înainte cu marș forțat ca să măréscă temerea și gróza dușmanului în fuga sa. Ei aflară atunci că Sinan, în calea sa de la Bucuresci la Giurgiu, tăia tóte podurile de pre riuri, puneă pedici la treceri, strîmtori și vaduri, ardea și pustia tóte satele, ca astfel, lipsa bucatelor și anevoințele drumului să întărđieze góna ce-î da armia creștină. Generaliî se svătuiră atunci și hotărîră a schimba drumul, a lua altul mult măi spre drépta de Bucuresci. Acéstú drum, pe lângă aceia că avea folosul de a nu fi călcat și smintit de dușman, scăpă încă pe creștinî de cursa ce le întinsese Sinan în mănăstirea lui Alexandru Vodă la Bucuresci, care saltă atunci și se spulberă în aerú fără a vătăma pe nimeni ; dar el făcea un înconjur cu deosebire de lung, era plinú de mocirle și de crâng și prin urmare era așa de greú de umblat, încât se întărđie fórté mult mersul armiei, iar măi cu sémă al artileriei care măi tótă rămase înapoi. În cale, armia măi întîmpină nisce oști turcesci rămase în urmă, pe care fórté le snopi și le sdrobi, încât multe miî de trupuri de om, de cai și de cămile zăceaú d'a lungul drumului, și aerul se împuti de o mare putóre. Dar Turciî, în ametjela fugei lor, uítaseră câte-va poduri netăiate ; astfel creștinî avură noroc a găsi nesfărămat podul de la Argeș,

pe care trecuse Turcii și putură și ei înainta fără zăbavă. Când ajunseră la o depărtare de două mile de Gîurgîu, priimiră veste că Sinan, aflând prin ômenî din loc de sosirea lor, trecuse cu o ți înaintea Dunărea cu cea mai mare parte din oștile sale ; că rămăsese încă din cîce de rîu o mulțime de cară, bagagîe, o pradă însemnată de totu felul, cu un mare număr de robî, spre paza cărora lăsase opt mîi Turci, cari nu trecuseră încă nici nu îndrăzniau a încerca podul, ce era foarte slab, cu o greutate așa de mare ca a carălor și a tunurilor, până a nu trece mai întăiu pedestri-mea și călărima.

Bathori atunci, svătuindu-se cu toți generaliî, își întocmesee armia de bătaie. Michaiu ce se aflase mereu la avangardie, porui iute înainte cu Româniî săi ca să dea harță vrăjmașului și să-l împedece a trece podul până să sosescă Bathori cu totă armia. Înaintând Româniî către Gîurgîu, ei întîmpină în cale o sémă de Turci furagîori ce duceau nisce turme de dîbitoce, îi împrăstie îndată, ucid pe cei mai mulți, pe cei-l-alți îi prindă și-i trămit îndărăt lui Bathori, căruia îi deteră aceleași sciri despre Sinan. Atunci Sigismund grăbi și mai mult la drum, părîndu-i tare rău că un concursu de împrejurări fatale îl făcuse să pîrdă multu timp și prilejise scăparea lui Sinan. Într'acéstă vreme Mihaiu-Vodă sosise la Gîurgîu și ajunsese pe Turci, la ¹⁵/₂₅ Octomvrie.

XXXIII.

Orașul Gîurgîului, afară de un zid slab ce-l în-

conjura, era ocrotit de castelul San-Giorgiu. Acest castel avea o poziție foarte tare. Arta și natura contribuiseră a-lă întări. El era așezat pe o insulă foarte frumoasă, numită *Slobozia* și formată de un mic braț al Dunării, care se desparte puțin mai d'asupra și înconjurând un spațiu de două jugere, cade iarăși în matca riului. Astfel castelul, acoperind cu totul mica insulă până în marginile ei, părea a pluti d'asupra undelor. După temeliile lui ce astăzi încă se văd, acest castel nu e îndoială că a fost zidit de Români. Dărâmat în vremea năvălirilor barbarilor, el fu rezidit pe la anul una mie după Christos de Genovesi, de la cari luă și numele de San-Giorgio, patronul acelei neguțătore republici. Pe la sfârșitul véculei al XIII-lea, Negru-Vodă, duce ală Făgărașului, întinzându-și stăpânirea peste totă țera Românească, până la Dunăre, mai întări castelul San-Giorgiu. La 1418, când Mahomet I^{ia} năvăli în țera noastră de pustii o parte dîntre'nsa, între alte cetăți de pre Dunăre ce coprinse, fu și acest castel, pe care-l întări. Puțin după aceea, Români îl luară înapoi sub vestitul domn Dan al III-lea Dracula. La 1431, împăratul Sigismund, rege al Ungariei, mai întări acest castel cu fortificații și alte ziduri, când el trimise pe un vitez general, Ioan Marotius, în ajutorul lui Dracula-Vodă, împotriva lui Radu poreclit *Prasna glava*, care intrase în țară cu ajutor de la Turci. Cădînd după aceea iarăși în mâinile Turcilor castelul San-Giorgiu le fu răpit împreună cu celelalte cetăți de către Vlad-Vodă-Țepeș. Dar după mórtea acestui domn de crudă și viteză aducere aminte, Turciei îl luară înapoi la 1479, fiindu-le dăruit de Vlad VII-lea,

pe care ei îl numiseră domn fără de alegerea țerei ; dar îl perdură curând după aceia și Româniî îl stăpâniră până la anul 1544, când Turciî îl luară iarăși, împreună cu Brăila și Turnul. De atunci el fusese mereu în stăpânirea lor, până în acest an 1595, și apoi după mórtea lui Michaiu, cădu iar în mânilor lor, și fu stăpânit de dânșii până la tractatul de la Adrianopole (1830), în urma căruia se dărâmă cu totul și orașul intră în stăpânirea noastră

Pe vremea de care povestim, era acest castel foarte tare prin poziția sa, prin întăririle ce avea și prin ocrotirea ce priimă de la cetetea Rușciuculuî, încât dobândise reputația d'a nu putea fi luat. El era atunci clădit după vechiul obicei, cu ziduri tari, dar fără valuri de pământ și fără flancuri la zid, având numai turnulețe împrejur și în lăuntru un turn mare (donjon). Mergea atunci podul făcut de Sinan de la capul cel de lângă orașul Giurgiuluî, loc unde se vărsa două râuri în Dunăre, până la pólele casteluluî, unde trecând o întindere de pământ de zece pași, se unia cu cel-lalt braț al poduluî cel mai lung, care ducea la insula cea mare și de acolo în malul Rușciukuluî.

XXXIV.

Sinan-Pașa, ajungând la Giurgiū (23 octomvrie) cu armața în cea mai mare neorânduială, obști că va ședé acolo trei zile și astfel mai adăogi încă o greșală la câte făcuse până atunci în această retragere. Pricina acestei noi zăbăvi ce puse la trecerea armatei sale peste Dunăre fu o măsură financiară a administrației tur-

cescî. Fiind-că Turcii pustiiseră și prădaseră tótă țara până în hotarele Ardélului, luând mai multe miî de robî, o cătățime nenumărată de vite ce se vînduseră la mezat în tabără și atîta pradă încât încărcaseră cu dînsa ca la ȑece miî cară, vizirul puse la intrarea podului un inspector și un scriitor, însărcinându-î a cere de la neguțătorîi carî duceau dobitocele și cele-lalte mărfuri și lucruri cumpărate, legîiuitul drept de la 1 la 5 (pencik) pe sêma sultanului. În vreme ce se urma acêstă nenorocită lucrare, iată ajunge veste (24 oct.) că Michaiû se apropie în capul armiei sale și că acum nu e departe. Mêsura fiscală fu îndată părăsită și mai întăiû Sinan-Pașa trecu singur în nóptea aceîa (24 spre 25 oct.) podul. După dînsul, tótă nóptea până la crăpatul ȑilei, trecură mereû pe pod la Rușciuc, pavilionul vizirului cu eorturile, ianicerimea și o parte din tunurile și munițiile de răsboiû ; dar colónele cele mai mari rămăseseră încă pe malul românesc ; asemenea rămăsese năpustite multe tunuri și bagagiile cele grele, căcî în acel grozav amestec și în spaîma ce stăpânîa pe toî, nimenî nu voia să ajute pe soîul sêû. Se dedese voie atuncî soldașilor și neguțătorilor a trece care cum va putea, ca să scape și soldașîi, stricându-șî rándurile, neguțătorîi părăsindu-șî avuțiile încărcate în cară, se repeđiră toî cu totul și în amestec spre pod. O mulțime fără sêmă de ómenî și de vite se înghesuise pe pod în cea mai mare neorânduială ; o spaîmă panică stăpânise tóte mințiile și pretutindenî era cea mai mare desorganisație, când fără veste, pe la patru cêsuri după amiađi (25 oct.), óstea lui Michaiû se arată și intră în șesul dinaintea

Gîurgîului unde tăbări. Dar fără a perde vreme, Românii împingînd înaintea lor și deschidîndu-și drum printre mulțimea turmelor de vite mari și mici și printr'un mare număr de robi, cad peste tabăra și bagagiile Turcilor, îi isbesc în spate cu atîta iuțelă încât pe toți îi răschiră, pe unii îi taie fără milă, pe alții îi prind, pe alții-i pun pe gónă spre pod și mîntue vre o cincî miî Români, afară de femei și de copii, ce fuseseră robiți în țara Românescă și Moldova. Acești Români, scăpând astfel din robie, se armară cum putură și deteră mână de ajutor fraților lor împotriva dușmanilor. O despărțire din óstea lui Michaiu înaintă până la malul Dunării și alte patru scadróne cu pedestrime, armată cu puscî, începură a lovi cu focuri asupra podului; apoi Michaiu așează tunurile pe un delușor vecin și astfel de o parte cu tunurile, de alta cu muschetăria, făcu să plóie un păriu de foc asupra Turcilor. În tótă lunóimea podului se vedea atunci o glótă adîncă, îndesată, amestecată, de ostași, neguțători, femei, copii, cai. cămile și alte dobitoce, tunuri și care, împingîndu-se, îmboldindu-se, strivindu-se unii într'alții; fie-care om, îngrijat de mîntuirea sa, căutând a lua pas înaintea vecinului său, unii călcați în picíóarele cailor, alții rănindu-se în armele celor-lalți; apoi primejdia și temerea crescînd din ce în ce, începură a se bate și a se ucide între sine. Din acéstă grozavă îmbulzélă de ómenî și de vite se auđia une orî o murmurare ce sbîrniia înecat, alte orî o larmă mare amestecată de gemete și de gróznice blesteme. Aceiași îmbulzélă și aceleași nevoi se petreceau la capul podului între cei ce, simțind în

spate paloşul românesc, se munciaŭ să apuce a intra pe pod. Sinan, din malul Ruşciucului, privia această chinuire a armatei sale fără a-î da nici un ajutor. Garnizona castelului numaî, prin tunuri şi puscî, începu a vërsa o plóie de glónţe şi ghîulele asupra Românilor. Dar aceştia, fără a se spăimînta de această furtună, iuŭiră şi mai mult focurile lor, încât neorânduŭala şi spaîma Turcilor ajunseră la culme şi o gróznică desperare îi coprinse. Ceî de pe pod, neputënd răsbi înainte şi ne mai vëdënd alt mijloc de scăpare, se puseră să arunce artileria şi carăle în Dunăre, ca să-şî facă loc şi ca să nu cadă şi ele în mâ-nile creştinilor ; apoi mulŭi din ei se asvârliră în apă, chemând numele lui *Allah* şi cercând a scăpa în not. Dar uniî din nesciinŭă de a înnota, alŭiî din vârtejurile rîului ce aveaŭ a trece în tótă lungimea lui, periră înghiŭiŭi de unde ; ceî-lalŭi fură ucişî, căcî îngrozitorul Michaiŭ îmbărbăta pe ai sêi şi-î îndemna la bătaie, cu graîul, cu mâna şi cu fapta. Prin artileria sa, el isbuti în sfârşit a rupe podul în douë, de la mijloc. Un gemet de gróză umplu atunci aerul şi prăpăstiosul adănc al rîului, cu gura căscată. sorbi şi inghiŭi într'o dată, glóte de vrăjmaşî.

XXXV.

În vreme ce o parte din armata musulmană se sbucîuma şi se lupta astfel împotriva valurilor rîului şi perîa saŭ de unde saŭ de glónŭele ce trimiteaŭ creştiniî, fără a căpëta de nicăierî ajutor, sosi pe loc şi Bathori cu oştile sale. Turcilor, carî rămăseseră pe

malul românesc, închiși între jumătatea podului sfărâmat și ai noștri, li se tăiasă tot mijlocul de scăpare și nu mai aveau alt ce face decât a se lupta, a se înneca sau a se preda. Ei încercară un minut a se apăra sub ocrotirea unei baricade de cară legate în mare număr unul lângă altul, pe care o făcuse Sinan la capul podului spre a stăvili năvălirea călărimii creștine. Dar Bathori îndată ce sosi, orândui o cétă de pedestriime alésă ca să sfărâme această baricadă. Apoi trimise pe cei mai buni din pușcașii săi, cari cădură cu furie asupra dușmanilor osteniți de luptă, răniți și slăbiți, măcelărindu-i gróznic. Acei ce putură scăpa cu fuga dinaintea crudului și neîmblânzitelui paloș creștinesc, în desperarea lor, se aruncară în riú, încercându-se în zadar a-l trece în not; astfel mai mulți își aflară mórtea în valurile Dunărei. Atunci se prăpădi cu totul acolo vestita cétă a ekingiilor, care duoë vécuri stătuse gróza Ungariei și a Germaniei; ei se aflaseră puși de pază la capul podului pe malul românesc și nici unul dintr'înși nu putu scăpa; asemenea nici un om nu mai rămăsese pe lângă Hasan-Pașa, la arierguardie.

În isbânda acesta se deosebi mai cu sîmă pedestriimea alésă a Săcuilor ce purta numirea de *Pixidarî* (sulițari), vestită de vitéză. Dunărea se umpluse de trupuri mórte ale Turcilor și undele ei se roșiseră de sângele vërsat. Afară de leșurile turcescî, ce stau așternute și grămădite ca nisce movili pe uscat, o mulțime de alte leșuri de ómenî, de cai și de cămile se aflaú în brațul Dunării ce desparte insula Sân-Georgiú de malul românesc, grămădite și încleștate astfel unele

de altele, încât în acel loc Dunărea abia putea a-și urma cursul său ; și când, după bătălie, voia creștinii să adape dobitocele, nu puteau scote apă de acolo fără de a scote de odată vre un trup de om său de cal. Mult mai mulți Turci se vedeau plutind pe unde, în cursul apei, plini de răni, jumătate morți, gemând și văietându-se cu jale. Uricioasă și îngrozitoare priveliște de omor !

Turcii, cari trecuseră în insula cea mare, căutară să ajute pe ticăiții lor frați. Satargi-Mehmet-Pașa puse d'acolo de îndreptă tunurile spre tabăra creștină, dar loviturile n'ajungeau, sau din nescimța tunurilor sau din reoa poziție, și nu putură vătăma pe ai noștri, în vreme ce aceștia, având bun tunar și favorizați și de poziție, nu aruncau nici o umplutură în sec. Printr'acest mijloc ei putură coprinde două din cinci corăbii ce aveau Turcii atunci acolo pe Dunăre; celelalte trei scăpară cu fuga.

Martorii ce au văzut cu ochii spun că periră într'această bătăie de la trecerea Dunării, ea la opt-spredece mii Turci.* Deosebit de robii ce mântuiră, creștinii dobândiră o mare parte din artileria vrăjmașilor, stégurile și bagagiile lor, o mulțime de dobitoce și șese mii cară încărcate cu pradă. Analistul turc contemporan Sead-Uddin încheie descrierea ce face de această bătăie așa de nenorocită pentru ai

* Numărul Turcilor morți la această bătăie este iarăși nesigur. În vreme ce *Istvanfi* și *Fracheta* îl fac numai de 6000, *Montreux* îl urcă la 30,000. Noi am priimit de mai dreptă cifra de 18.000, dată de *Walter*, care se apropie de aceia de 16,000 dată de *Sieur d'Ambry* și alți analiști, și de aceia de 17.000 ce ne dă istoricul *Sacy*.

săi, prin aceste cuvinte : «Covârșirea amestecului șă
«spaîma fu așa de mare, încât putem dice că nicî
«odată nu se vĕdu o asemenea desăvârșită învingere!»

XXXVI.

După ce creștinii împedică pe barbari în trece-
rea lor, sfărămând podul ce ducea la insula Sân-
Georgiū și făcĕnd atăta peire într'înșii, uniî din ei
vrură să cuprinďă îndată și al doilea pod, care ducea
de la pólele castelului la insula cea mare și să stăpăne-
scă acéștă insulă, ucigănd și aruncănd în rîu pe Tur-
ciî ce se aflaū acolo. Douĕ stĕguri din pedestrimea
domnului Moldaviei, cu o înfocată îndrăznělă se ră-
pĕdiră pe acest pod. Turciî din insulă cea mare, vĕ-
ĕnd acéșta, fórte se îngroziră și temĕndu-se că tótă
armata să n'aîbă același gănd, începură a tăia cu se-
curi capul podului din partea lor. Dar cei-lalți os-
tași creștini nu îndrăzniră a însoți pe inimoșii Mol-
doveni ca să nu se expună între armata lui Sinan d'o-
parte și focul castelului de alta. Ei nu sciau că cas-
telul nu-i putea supĕra, lipsindu-i praful de pușcă.
Sinan încărcase patru cară cu lăďi de praf și le
pornise a se duce în castel; dar din învălmășĕla
în care pică ră Turciî la sosirea creștinilor, aceste cară
nu apucaseră să trecă podul în castel. Ele luară apoi
foc, către séră, din întămplare, prin creștinii ce rătă-
ceaū printre rîndurile carălor spre a jăfui și săltară
de o dată în aer cu mare sgomot, în colóne de fum ;
lucru minunat însă că nimeni nu fu rănit. Decî acei
viteji Moldoveni, nevĕďĕndu-se ajutați de nimeni, fură

nevoiți a lăsa îndrăzneța lor întreprindere, care ar fi fost atât de frumoasă și folositore armiei și ar fi înlesnit mult coprirea castelului.

Acestea petrecându-se astfel până în noapte, armata creștină, ne mai având vreme a tăbări, se hotărî a bivoaca pe loc. Călărimea de sineși arătă voința de a sta înarmată totă noaptea aceea, temându-se ca nu cum-va dușmanii, folosindu-se de întunecimea nopții, să treacă din insulă cu corăbiile ca să vină să-î isbescă. Pilda călărimei fu urmată de toate celelalte oști și astfel armia întreagă veghié înarmată totă noaptea, puind în toate părțile streji spre a priveghia mișcările Turcilor. Aceștia se aflaū atunci, cea mai mare parte, trecuți pe malul Rușciucului; vre o cincî miî dintr'înșii tăbăriseră din porunca lui Sinan în insula cea mare; alții, din spaîma ce le dedese creștinii, scăpaseră și se trăsaseră sub castel, la intrarea podului ce ducea la acésia insulă, de unde fu trămisă o altă mână de soldați spre paza aceluî pod și spre a da puteri gar-nizónei castelului, care se urca atunci la numărul de 800 ostași.

A doua zi (26 oct.) Bathori, încredințându-se că nu mai are nimic de temut, pucegînd toți din locul unde petrecuseră noaptea, ceva mai înainte își așezară tabăra, apoi îndreptară asupra castelului Sân-Giorgiū tunurile luate de la Turci la Târgoviște. Loviturile cele dese și neînterupte ale artileriei în puține césuri făcură o spărtură în ziduri, care socotită fiind destul de largă, îndată se alese de tot cortul câte doi soldați și, formându-se ast-fel o cétă bună, i se porunci a da asaltul, trecînd brațul Dunării pe vase,

căci podul era sfărâmat. Acéstă cétă era alcătuită nu numai de pedestrași, dar și de călăreți cari lăsându-și caii, cerură a merge la asalt și, cu sabia în mână, se repeziră cu inimă, prin ruine, d'asupra zidurilor. Dar nenorocita pedestrime ungurască, atât de vitéză în multe rinduri, nerăbdătoare d'a intra în castel, se repezi cu multă nebăgare de seamă și cu curagiū, înaintă până în vârful spărturei, unde fu isbită c'o neprevădută furtună de glonțe, ce trînti morți pe acele dărămături ca la două sute ómenī; mulți alții fură răniți, ceilalți învinși și respinși înapoi. Garnizona castelului într'adevăr, ocrotită de tăria zidurilor, se apăra cu o îndărătnică bărbăție, aruncând asupra creștinilor, nu numai cu puscile din care trăgeau rar, având lipsă de praf, dar din care trăgeau de aproape forte și drept la țintă, ci încă cu săgeți, lănci, sulite, gereturi, pe care le aruncau cu mâna, și în sfârșit cu mari bolovanī de pétră. Ea priimi mai apoi praf și alte ajutoare din insula cea mare prin mijlocul podului ce lega acea insulă cu castelul. În acea insulă scim că era o tabără de cinci mii Turci, cari începură acum a supera rău prin tunurile lor pe ai noștri și, atât prin acésta cât și prin ajutorul necurmat ce da castelului, zădărnicea tóte silințele ce făceau creștinii de a-l coprinde. Afară de acésta, Sinan pe lângă mal, luându-se cu corăbiile, veni până în dreptul castelului și d'acolo cu balimezuri de cele mari, numite *doubles faulconneaux*, *duplices falcones*, trăgeau neîncetat asupra creștinilor cu mare vătămăre a tuturilor, mai cu seamă a acelor ce băteau cetatea saū se urcau la asalt. Se ju-

dică atunci a fi de mare trebuință să se pună o stavilă între castel și insula de unde veneau ajutoare; pentru aceia se hotări să se taie partea de lângă castel a podului ce ducea la insulă. Cu toate că acest lucru era cu primejdie, dar Silvio Piccolomini, care primise comanda a totă artileriei, să încumătă a-l îndeplini cu bine. El se puse însuși în capul unei cete și merse spre pod, dar fiind nevoit a trece sub castel, a-și expune óstea descoperită la focurile lui și încă a se apuca și la harță cu Turcii ce stau de pază în acel loc, el perdu mulți ostași și nóptea apucându-l când d'abia puțin din pod se tăiasă, fu silit a se trage. Astfel această întreprindere, făcută cu mai multă vitejie decât înțelepciune, nu isbuti. Se chibzuiră atunci a arde podul prin tunuri și prin focuri fabricate și acest mijloc fu norocit cu isbândă. Un bun număr de Turci, cari veneau atunci pe acel pod în ajutorul asediaților, se înneacă. După aceia creștinii îndreptară totă artileria asupra zidurilor castelului. Această artilerie era puțin numerosă, căci din greutatea drumului, cele mai multe și mai mari tunuri rămăseseră în urmă, și cu toate că se așteptau în tot césul, încă nu sosiseră. Cele mai mari tunuri ce aveau ei atunci în tabără d'abia purtau ghiulele de trei-șeci livre. Curând însă înaintarea nopții sili și tunurile să tacă.

XXXVII.

La meul nopții începură din nou tunurile a bubui și pușcăriri cetatea până puțin după meul zilei (27 oct.), când se făcu o bună spărtură în ziduri,

crăpată de patru brațuri. Piccolomini judecă cum că
acea spărtură e destul spre a pute intra în castel,
cu atât mai mult că descoperea între apărători teme-
rea și confusia ; dar Ungurii, speriați de cea d'întăiu
a lor neisbuitire, nu voră a se cerca cu asalt sub pri-
cinuire că spărtura nu e destul de largă, cu toate că
Italienii trebuiau să meargă înaintea lor. Piccolomini
atunci se întorse către ai săi și-i îndemnă «a-i face
«cinste și a păstra reputația nației și a lor înșiși,
«câștigată în multe alte întreprinderi mult mai primej-
«dióse. dar nu într'o cauză nici mai dréptă, nici des-
«pre care mai mult pot spera ajutorul ceresc, de
«vreme ce se luptă împotriva vrăjmașilor fățiși ai
«legei creștinesci.»

Dicând acestea, împreună cavalerii săi îmbărbă-
tați de cuvintele lui, năvălesce cu vitejie, purtând sabia
în mână, și se urcă peste ruinele acelei spărturi. Ian
Weicher, lăsând caii, alérgă și el cu ai săi, inimos la asalt.
Alți ostași se mai luară după dinșii și năvălind cu to-
ții, cu furie mare, se urcară pe o parte de ziduri și înfip-
seră un stég. Dar Turcii se apărau cu energia desperă-
rei, aruncând în creștinii granate și petre. De o jumă-
tate de cés ținea acum lupta cu o deopotrivă înversu-
nare între asediatorii și asediați, când Piccolomini, vă-
dând că pușiniîi ostași ce se urcaseră la asalt nu vor
pute isbuti de nu vor fi îndată sprijiniți de oștiri pros-
pete, se întorse cu iuțelă către Unguri și le strigă : «Nu
«sunt óre acolo Italienii puși în primejdie pentru mân-
«tuirea patriei vóstre și spre a încerca tot o sortă
«cu voi, spre nimicnicirea dușmanilor universalii, iar ai

«voștri particulari împilători? Puteți ore suferi a-
«vedé acum, să trăgându-se înapoi părăsiți fiind de
«voi, să însemnând cu sânge locul și întemeindu-l
«cu mörte, întru vecinica aducere aminte a viitori-
«mei de nobila lor înfocare și de puțin recunoscă-
«torea vöstra moliciune?» Unguriî făcură atunci, de
rușine, aceia ce temerea îi oprea d'a întreprinde, și cu
multă feroșie alergară a reinnoi asaltul. Comandantul
castelului, vădând acéști nouă năvălire ce-l amenința
și spăimântarea ómenilor săi, desperă de a se mai
puté apăra și dete tristul semn că voesce a parla-
menta și a se preda. Piccolomini porunci îndată oștilor
sale a sta în loc și el se gătia să asculte propunerile
Turcilor, când de odată Unguriî și Săcuiî, nerăbdă-
tori acum d'a răshuna perderea soșilor lor, se reped
furioși în castel, făcând multă larmă și împingând îna-
îpte pe Italieni, care, aflându-se ast-fel striviți între soșii
lor și vrăjmași, suferiră förte, rănindu-se mulți din-
tr'înșii. După ore-care împotrivire a vrăjmașilor, cre-
știniî coprind castelul către séră și Turciî cari scăpară
de cea d'întăiu furie a soldatului biruitor, se închiseră
în turnul din năuntru. Dar nici în acest post nu se pu-
tură ei mult apăra și, coprinđând creștiniî și acel turn
cu asalt, mai pe toți Turciî câți se aflaū acolo, îi tre-
cură prin ascuțișul sabiei. În acest loc se răniră câți-
va din ai noștri, cei mai mulți de petre, iar tunurile și
puscile din insula cea mare vătëmară pe Unguriî ce se
aflaū despre acea parte și le omoriră ca la patru-đeci
ómeni. Săcuiî trecură sub sabie tot ce întâmpinară, fără
milă, ne cruțând nici sex nici vârstă. Acei din Turciî

ce fugiseră afară din castel, fură măcelăriți sau se înneacă în Dunăre. Vre o sută dintr' înșii, pogorîndu-se de pe ziduri, voiră să fugă într'o galeră ce era acolo la țerm, dar urmați fiind de aproape de ai noștri, săriră cu toții împreună pe galeră și ucigând ai noștri pe Turci, rămase acea corabie în stăpânirea învingătorilor. Ea fu cunoscută a fi una din acelea ce în anul trecut luaseră Turcii cu dinșii, când au plecat de la Comorn. Altă galeră ce se afla între insulă și pod și pe care erau 2500 Turci și Tătari, zdrobită fiind de loviturile artileriei, se afundă, mergând în cursul riului; numai vâslașii putură scăpa. Din opt sute Turci, ce alcătuiau garnizona, numai unul se mântui. El se aruncă în Dunăre spre a o trece în not și, cu toate că fu ochit de ai noștri cari asvârliră o mulțime de glonțe după dinsul, avu minunatul noroc de a ajunge neatinș tot în not, până în tabăra lui Sinan de la Rușciuk. Din creștini cădură la această luare a castelului două sute cinci-șeci oameni și mulți se răniră. În castel se găsiră trei-șeci și nouă tunuri, din care două foarte mari, două culevrine de 39 și celealalte mărunte.

Prada ce pică atunci în mâinile ostașilor fu neprețuită: o mulțime de bani, arme, scule și alte lucruri scumpe, o cătățime nemăsurată de grâu și un mare număr de capete de vite, cămile, catări, cai frumoși ce Sinan luase din țera Românească și n'apucase ai trimite, cum voia, la Constantinople, și cari erau atât de numeroși încât, după ce luară pe cei mai buni, nefiind destui oameni spre a încăleca pe ceilalți, îi mânau cu cârdul amestecați cu vitele. În toate părțile se vedeau fluturând stéguri musulmane; stofele de aur, bră-

țările scumpe, pavilionele de mătase contrastaî cu haînele pröste ale Românilor și Săcuilor. În acea bucurie generală, Italieniî numaî se arătară forte mähniî, căcî Unguriî, năvălind în castel tocmaî când Turciî erau gata a capitula, le răpise glöria acelei coprinderi; dar prințul Bathori cu nunciul Papei și internunciul împërătesc îi mähgăîră cu cuvinte dulci, cu laude și cu daruri. Trofeelee acestei campaniî, deosebit de maî multe miî de robî mähntuiî, fură döüë-đeci și șepte stéguri, ca la o sută döüë-đeci tunuri, din care unele de o mähime însemnată și, de la 18 octomvrie, luarea Tärговиștei; pâna la 27 ale aceleiași luni, atât la Tärговиște cât și în góna ce creștiniî deteră Turcilor pâna la Gîurgîu, într'acéstă din urmă bătaie și la luarea castelului, Turciî perdură peste tot ca la döüë-đeci și șese miî ómenî. Acest sfărșit nenorocit avu aceea îngrozitóre expediție a lui Sinan în țera Romänescă, care amerințase că va înghiți pentru tot-d'una nația romänă și cu dinsa și creștinătatea, pe care ea maî puternic atunci o ocrotîa. Eroilor de la Călugäreni se cuvine maî ales onórea isbânđei în acéstă gloriósă campanie. Venirea lui Bathori nu făcu alt decât reschiră și goni un dușman învins și demoralizat, carele și fără acésta ar fi fost curând nevoit a deșerta țera. Datoriă și glöria lui Bathori era a nu lăsa nicî un picîor de Turc să ésă din țeră și ar fi putut s'o facă, de nu umbla așa móle și cu sfielă. Chiar și sdrobirea Turcilor la podul de pe Dunăre, o fură creștiniî datorî maî mult iuțimei lui Michaiü și a Românilor sei. Pentru aceîa, puteau acum aceștia, cu o dréptă fală, să strige lui Sinan, împreună cu un poet

al lor popular : «Ce te-ai făcut, mare visir ? Unde-ți
«sunt voinici, pașo cu trei tuțuri ? Vântul împotrivi-
«rei sfăramă zăbalile armăsarilor tăi ; năvala se trase
«înapoi spăimântată de pepturile góle ale vitejilor !»

XXXVIII.

Sinan, de pe malul drept al Dunării, privi cu jale trista sórtă a armiei lui și coprinderea castelului Sân-Giorgiú, blestemând în desperarea sa cerul și pe Mahomet. El, Mariu al Osmanilor, el, triumfătorul Asiei, Africei și Europei, el, Sinan cel nebiruit carele în trufia și'n zădărnicia sa desprețuia tótă lumea și credea că ea trebuie să robéscă caprițiiilor și ambiției lui, * să se vadă el acum la o vârstă trecută de opt-deci ani, după o carieră atât de strălucită, răsturnat din culmea gloriei sale, biruit de nisce domni tineri și fără barbă, după cum arăta el, mai ales pe Bathori ! Și armia lui, acea frumoasă și numeroasă oștire, gróza lumii, atât de puternică, atât de bine îngrijită și înzestrată cu bani, cu arme, tunuri și muniții îndestule, să o vadă acum fără stéguri, fără tunuri, fără bagage, fără corturi, demoralisată și adusă într'o asemenea stare, de nisce oști adunate în pripă, slabe și rău armate !

«Sinan, ȓice Sagredo, ostaș deprins în răsbóie și'n-
«vechit în arme, nu avu atâta putere de suflet spre a
«suferi nenorocirea sa și, obicínuit a birui, el se

* *Istvanfi* se exprimă cu aceste cuvinte asupra lui Sinan : «Ast-fel Sinan care în lăuntru și dinafară nici o dată
«nu-și pl-case capul, a căruí trufie și zădărnicie desprețuia

«plânse amar că norocul, la bătrânețe, își lua înapoi
 «favorile sale.» Nenorocitul vizir fu silit îndată a-și
 trage tabăra de pe malul Dunării, de la Ruscîuk, căci
 creștinii, cum dobândiră castelul, îndreptară gurile
 tunurilor de pe ziduri, spre tabăra turcescă și înce-
 pură a tuna asupra'î. La Rușciuk el făcu căutare
 armatei sale, ca să vadă ce i-a mai rămas; alese
 pe Satîrgi-Mehemet-Pașa și pe Segbanbași-latin-Aga
 pentru paza și apărarea Vidinului, și îi trimise cu o
 mie de omenî călărime sub comanda agăi lor, Gu-
 cîuk-Osman. Apoi puse garnizone prin toate cetă-
 țile din lungul Dunării și, împărțindu-și oștile în cete
 puțin numerose, își ridică tabăra și luă cu grabă
 calea Rasgradului cu toți neguțătorii armatei. A-
 colo lăsă pe Hasan-Pașa, dându-i titlul de seraskier,
 cu vre o câți-va sangiaci din oștile Rumeliei, pe Za-
 rargi-bași cu munițiile de război și tunurile, dând
 «poruncă ofițerilor să îerneze la Șumla. Într'acest loc
 află prin scrisori din Ungaria, de la fiul său, Moha-
 met-Pașa, isbândile creștinilor într'acea țară și luarea
 vestitei cetăți Graanul de către armata împărătească.

În vara aceia, această armată fiind bină povățuită

«pe toți, care, mândru de puterile sale, nesocotia pe ale ce-
 «lora-lalți și gândea că trebue a sluji caprițiilor și ambiției
 «sale, isgonit din țera Românească peste Dunăre, fu cu drep-
 «tate pedepsit de cutezarea și de nesocotința sa; și Giurgiu.
 «această cetate atât de tare, care de mai multe vécuri ținea
 «de Turci, fu luată dinaintea ochilor săi, de un cap nou și
 «de nisce oștiri adunate în pripă. Armata lui, zdrobită în cea
 «mai mare parte, lipsită de toate bagagele sale, se îndreptă
 «spre Constantinopole, printr'o retragere ce semăna mult cu
 «fuga, în trupuri deosebite și puțin numerose.»

de vestitul prinț Mansfeld, luase cu isbândă ofensiva și biruința rămase sub stégurile sale. De o lună de zile ea bătea cetatea Graanului, când Mohamet-Pașa, feciorul lui Sinan, eși din Buda și veni de isbi pe asediatori. El fu însă biruit și fugi lăsându-și stéguri, bagacie și artilerie în puterea învingătorilor. Dar mórtea lui Mansfeld ce se întâmplă câte-va zile după aceea (14 august 1595), îmbărbătă iarăși pe Turci și Kara-Ali-bei, guvernorul cetății Graanului, ceru o întâlnire cu generalii unguri, Nadesdy și Palfi, încercând a-i face să ridice asediarea. Spre răspuns la această propunere, Palfi făcu scire Turcului de învingerea ce Sinan pățise la Călugăreni, a cării veste glorioasă ajunsese tocmai atunci, și cum Turcul nu voia a crede, Palfi îi dîse «că numai Turcii aũ obiceiũ să mințã». Învingerea lui Sinan de la Călugăreni făcu mare impresie asupra Turcilor din Ungaria, descuragiẽ pe apărătorii cetății Graanului și înrîuri mult în hotărîrea lor d'a capitula. Astfel se țin, strîns legate unele de altele, operațiile rășboiului și sabia Românilor de la Călugăreni resturnă puternicele ziduri ale cetății Graanului din Ungaria de sus.

Vestea coprinderii acestei cetăți adăogi fôrte mahnirea lui Sinan. El se grăbi a scrie Sultanului spre a se desvinovăți și spre a micșora perderile sale, dîcîndu-i că creștiniĩ n'aũ stricat decăt bagagiẽle și puținĩ ómenĩ de cei nedeprinși din arierguardie, dar că nervul oștilor e cu dînsul; că dacã ierna ce se apropie și asprimea timpului nu mai dă cale isbândirei, el și-o păstrẽză pentru primãvara viitoare, cînd, saũ va muri, saũ își va îndrepta învingerea ce din întãmplare

Î-a venit, și își va isbândi de la inimă prin prăpădirea lui Bathori și a lui Michaiu. În această scrisoare el își vërșă mai cu sémă focul asupra lui Michaiu-Vodă. Dar Sultanul nu se mulțumi cu acésta și, chiemând pe Mustafa, află de la dînsul mărimea perderii și purtarea cea neînțeleptă a lui Sinan. Gróza domni în Constantinopole când se auđi de pățirea lui Sinan; îndată ce el sosi în capitală, Sultanul îl scóse din vizirat și-l trămise în locul său obicînit de exil, la Malgara; asemenea depărtă din slujbă și pe caimacumul Ibrahim-Pașa, învinovățindu-l că n'a trămis la vreme oștirii, banii și bucate, și numi vizir pe Sala-Mohamet-Pașa. Muștiul spăimântat atunci de nenorocirea Musulmanilor, presintă Sultanului o poemă jalnică compusă de Ali-Celebi, asupra tristeii stări a marginilor împărăției. Sultanul porunci a se face rugăciuni publice în piața cailor (Atmeidan) și predicatorul Santei-Sofi, șeikul Mohijedin căută a întări curagiuul poporului și simțimintele lui religioase prin verseturi din Coran și prin tradițiile Profetului.

XXXIX.

După glorioasa coprindere a castelului Săn-Giorgiu se ținut svať între capiî armatei creștine pentru a hotărî de trebuie a trece Dunărea spre a lua în gónă preste tot locul pe îngrozitul dușman, sau a trece cu armia în Moldova spre a isgoni pe Poloni și pe domnul pus de dînșii acolo și a trage acésta țară ȧarășî în alianța creștină. Cea d'întăi părere era fără îndoială minunată, căci cătând la demoralisația Tur-

cilor, biruitorii creștinii ar fi putut acum înainta, fără d'a întâmpina grele stavili, până la Constantinople. Dar i se aduse împotrivă lipsa mijloacelor de a trece Dunărea, căci podul nu putea sluji îndată, fiind parte stricat de ai noștri, parte de Turci, și alte vase pentru trecere n'aveau decât două galere din cele luate de la Turci. Apoi apropierea țernei și lipsa de bani spre a plăti mai multă vreme ostașii cari siliau a pune capăt acelei expediții, iar mai ales se temeau ca cum-va Polonii din Moldova, ce erau în înțelegere cu Turcii și cu Tătarii, să supere Ardélul și țara Românească, pe când armia ar înainta în Turcia. Aceste temeri înrîuriră mult asupra spiritului lui Bathori, și-l hotărîră a se întorce în Ardél, de unde să treacă în Moldova spre a goni pe Poloni și a restatornici pe Răzvan-Vodă în scaunul său. Mult mai bine ar fi făcut el de alegea din oștea sa cei mai buni ostași, făcându-o astfel să câștige în calitate ceea ce perdea în număr și, încredințându-o lui Michaiu-Vodă, l'ar fi trecut în Bulgaria, ceea ce nu era cu neputință. Michaiu, care cunoscea bine această țară și era iubit de locuitori, ar fi putut curăți de tot Bulgaria în aceea iernă de Turci, trecându-i Balcanii și lăsând pe de primăvară spre a porni către Constantinople. Ce rezultate minunate n'ar fi putut atunci avea această expediție, pe care nepriceperea lui Bathori o stârpi cu totul! Unii din capetele armatei, între cari și Piccolomini povățui atunci a drege castelul Sân-Giorgiu și a pune garnizună într'insul, spre a închide în viitor Turcilor trecerea Dunării printr'acest loc. Dar Bathori, pricinuind că castelul e prea departe de Ardél

și că dregerea și ținerea lui va costa pré mult, porunci să-l dăraie și să dea foc caselor, și în cea din urmă și a acelei luni puse de arse și partea podului ce mai rămăsese, împreună cu luntrile pe care era făcut. Apoi, lăsându-și armia sub comanda lui Stefan Bocskai, locotenentul său general, însoțit de o cétă de călărime, având cu sine și pe Piccolomini cu cavalerii săi, luă calea Brașovului. Cu dînsul plecă și nunciul Papei și internunciul împărătesc generalul Carol Magnus, istoriograful împăratului, care făcu o descriere despre totă această campanie și o trimise stăpânului său la Praga, după care descriere spune analistul frances Guerrin că a copiat pe a sa.

Mercuri la și întâiū de noemvrie Bathori și soții săi se duseră la Bucuresci și aflară orașul deșert de locuitori. Aci găsiră două tunuri mari părăsite de dușman în fuga lui cea grabnică. După ce își întremară puterile în vreme de trei zile, își urmară calea înainte până la orașul Gherghița, care și el se afla deșert de locuitori. Michaiū însoțise pe Bathori până într'acest oraș. Înainte de a se despărți aci unul de altul, prințul Ardélului, voind să-și arate recunoscința sa pentru atâta vitejie și înțelepciune cu care se deosebise Michaiū în această campanie, se învoi a preface tractatul de la 20 maiū, ce era atât de nesuferit acestuia, și a-î da înapoi toate drepturile stăpânirii de sineși, oprind pe sémă-î titlul onorific de suzeran. Fără îndoială că Bathori n'avea alt în cotroface, temându-se ca, de nu va jertfi acel tractat, să nu fie silit la acesta de Michaiū ce acum era liber de grija Turcilor. După această învoire prietenescă, Ba-

thori oprî, cu voia lui Michaiŭ cinci-şecî tunuri din cele dobândite de la Turci şi apoi, luându-şi dîoa bună de la dînsul, porni spre Braşov. În acest oraş el aşteptă câte-va zile pînă îl ajunse şi Stefan Bôcskai şi Răzvan-Vodă împreună cu totă armata. Apoi dete lui Răzvan două miî Săcuî ajutor ca să intre în Moldova, să gonască pe Ieremia Vodă şi pe Leşi. Aşa Bathori, în relele sale chibzuirî, nu număi că nu trece în Bulgaria spre a da gônă Turcilor, dar încă nici în Moldova nu făcu o expediţie seriosă, după cum se făgăduise. Adevăr e că el însciinţă pe Răzvan a nu întreprinde nimic cu o îndrăznélă nesocotită şi, de va vedé că Poloniî sunt mai mulţi la număr şi puterî, să nu dea bătaie, ci să aştepte pînă să-l trimiţă un mai mare ajutor. Dar era lesne de înţeles că Răzvan, odată în apropiere de duşman, nu va fi póte stăpân a se feri de bătlăie, chiar lăsând de o parte natura lui cea mult cutezătóre. Ar fi fost mult mai bine dacă Bathori întreprindea însuşî acéstă expediţie, sau dacă da de atunci lui Răzvan un ajutor mai însemnat. Astfel ar fi ferit pe credinciosul său Răzvan şi óstea lui de trista sórtă ce întâmpinară în Moldovia.

În urma acestor orânduiri, Bathori ridicându-se de la Braşov, merse în scaunul său din Alba-Iulia vesel de triumfurile sale. El scrise de aci, în 16 noemvrie, Papeî, vestindu-l de biruinţa dobândită asupra lui Siňan şi trămiľandu-î vre o câte-va stéguri mai însemnate, luate de la Turci, între care şi stégul cel verde al Proorocului dobândit la bătlălia de la Călugărenî. Pontificele rămase fórte îndatorat de acest dar, mulţumi lui Bathori făgăduindu-î ajútóre de bani şi de

óment și porunci a se face rugăciuni și *Te-Deum* în toate bisericile Romei pentru aceste isbândi, iar cu stégurile împodobi templurile sale. El trãmise apoi prințuluĩ ardelén, prin Luigi dell'Anguisciola, camerierul sãu de cinste, o sabie și o pãlãrie bine-cuvîntate.

Bathori pornise și la Praga un curier spre a duce vestea biruinței, carele sosi în acea capitalã în 4 decembrie. Archiducele Mateiũ, aflând la Viena acẽstã veselitoare scire, puse de cãntã un *Te-Deum* în biserica Sântuluĩ Stefan și în toate cele-alalte biserici ale orașuluĩ. Europa întregã se 'nveseli vëdëndu-se mântuitã de primejdia ce o amenințase și aflând smerirea luĩ Sinan, acel dușman cumplit și neîmpãcat ce mult o îngrijise. Numele luĩ Bathori, care sciu a trage asupra-șĩ gloria principalã a acesteĩ isbândi, fu trãmbițat în toate pãrțile de scriitorĩ și oratorĩ contemporanĩ și, în frenesia entusiasmuluĩ și a lingușireĩ, el fu asemënat cu Alexandru-cel-mare și cu Iulie Cesar, cei mãi vestiți cãpitani din vremea veche.

XL.

Dupã plecarea prințuluĩ Bathori, neobositul Michaiũ-Vodã, fãrã perdere de vreme, hotãrĩ a sfãrși campania cucerind cetãțile de pe ambele țermuri ale Dunãriĩ, pe unde se mãi aflaũ Turci, cari ar puté fi vãtãmãtori țeriĩ. Drept aceia, el porni spre Brãila care se coprinsese, cum scim de Turci, în vreme ce din porunca luĩ, spatarul Udrea lua cetatea Nicapoleĩ și aga Fãrcaș se îndrepta spre Vidin. Turciĩ din Brãila,

cum aflare că Michaiū s'apropie de dînșii, năpustiră cetatea și fugiră peste Dunăre. În acea fugă grabnică trei sute din ei se înneacă în acest rîu. Michaiū primi glas de la îndrăznețul Udrea că, după ce a trecut Dunărea, s'a lovit de față cu Afis-Pașa care îi eșise într-o întâmpinare și foarte i-a tăiat și i-a spart oșteă, în cât acest pașă d'abia a putut scăpa cu două slugi. Michaiū pripi atunci despre Nicopole și apoi, trecînd Dunărea, se împreună cu Udrea, isbesce Nicopolul și arde, sfarmă, robesce și pustiesce toate serhaturile turcesci din Bulgaria până la Vidin. Ajungînd aci, el găsi cetatea în puterea îndărătnicului vitez Fărcaș, care își isbîndise glorios acum perderea ce prin înșelăciune încercase într'acest loc câte-va luni mai înaintate. Acest general, mai mult voinic decît norocos, fusese mai 'nainte preot în satul Fărcășaniî din județul Romanați și se numia Popa-Stoica. Aflîndu-se într'acest loc de margine, care era adesea bîntuit de Turci, Popa-Stoica luase obiceiū după săvârșirea liturgiei, de-și lăsa patrahilul și, armîndu-se cu secutrea, pleca în capul sătenilor de vîna la Turci. Vestea voiniciei lui ajunse până la Michaiū, care puse pe mitropolit de-l despopi și în loc de rasă, îl investi cu cepchen, și în loc de cruce, îl armă cu sabie, creștîndu-l mai vrednic de a sluji patria cu armele decît cu liturgiile. Fărcaș adeveri așteptările domnului și vitejia cu care se deosebi în mai multe rîndurî îi dobîndi de la dînsul slujba de agă saū general de pedestrime. Ast-fel acum, ca în mai multe rîndurî, vom vedé pe acest domn răsplătind de o potrivă meritul

și slujbele către patrie, fără a căuta privilegiile nașcerii sale stării.

Locuitori din Bulgaria, aflând de sosirea lui Michaiu la Vidin, se adunară toți din toate părțile de a se închină. Vitejiile acestui domn aprinseră toate spiritele popoarelor chinuite de Turci; locuitori din Serbia, Bulgaria, Bosnia, Macedonia, Albania și mai multe părți ale Greciei alergau de pretutindeni sub stégurile lui și toate popoarele acestor provincii își întorseseră privirea spre dînsul ca către un înger de mîntuire. De atunci ele începură a-l numi «*Stéoa lor de la Răsărit.*»

Aceste din urmă biruințe de la Nicopole și Vidin încununară frumos minunata și nemuritoare campanie din vara anului 1595, întru toate vrednică de cea de iernă. Ridicarea Românilor, ca un viscol de mînie, purtase ferul și pârjolul peste totă întinderea de la Dunăre a împărăției turcești.

N O T E.

---

1. DESPRE PLANURILE BĂTĂLIILOR LUI MICHAIU-VITEZUL.

În următoarea notă reproducem mai întâi câte-va rânduri pe care Bălcescu, bolnav și aproape de mărtea sa, le scria din exil, adresându-le, după cum se vede, către un amic din țară, căruia îi recomanda a face un pelerinaj pe țărmul luptelor lui Michaiu, spre a completa indicațiunile topografice și legendare care, în lipsă de o bună chartă a țerei și proscris din patria sa, nu le putea însuși dobândi :

« Mai întâi vei căpăta o chartă bună a țerei Romănesci și a Ardélului său și mai multe spre a le confrunta, a le corige una după alta și a însemna pe una dinr'însele locurile istorice ce nu se vor afla însemnate. Acéstă chartă astfel îndreptată cu numirea locurilor istorice, după cum le vei cerceta, îmi va sluji spre a face o chartă generală a campaniilor din totă vremea lui Michaiu-Vodă.

« Și mai întâi în județul Vlașca, a însemna pe chartă poziția satelor *Petrii* și *Hulubescii*, unde s'a u aflat cu tabăra sa Michaiu-Vodă în iérna anulul 1595. Apoi satul *Scărpătescii* sau *Șerbătescii*, unde a tăhărit hanul cu Tătarii. Apoi satele *Putinei* și *Stănescii*, unde Buzescii au bătut pe Tătarii. În toate aceste locuri vei merge în pesónă și vei căuta, precum în toate locurile ce se vor însemna la vale că s'a petrecut vre'o bătă-

«lie, a aduna de la locuitorii, ori-ce povești, legende, cântece
«poporale ar privi aceste locuri. Acestea trebuie a le scri astfel
«cum le spun țărani.

*DESPRE EVENIMENTELE DIN VARA ANULUI 1595.

«A afla care pôte să fie lărgimea Dunării între Ruscuk și
«Giurgiu. Despre podul pe luntre care făcu Sinan pe Dunăre,
«spun istoricii turci că, fiind în mijlocul râului un ostrov lătareț
«(*plat*) sădit cu sălcii, duseră podul de la Ruscuk acolo în 5
«saŭ 6 ȝile. — A afla numele acestui ostrov. — De la acest os-
«trov a venit podul la cetățuia *Singeorgiu*, din insula cea
«mică, care acum e dărâmată. — A cerceta dacă insula unde
«sunt ruinele cetății se numește și ea *Singiorgiu*, căci unii o
«numesc *Slobozia*. — De la această insulă, a căr'i întindere sămî
«o însemnezî (spun că are numai două jugere, *deux arpents*);
«mergea podul la malul nostru cădënd într'un loc unde două
«rîuri se varsă în Dunăre. — A căuta p'acolo aproape acest loc
«și numele celor două rîuri (saŭ unuia, de e unul).

«Sinan, plecând cu oștea de la Giurgiu, tăbări în cea d'întâi
«noapte într'un sat ruinat în drepta *Camurî*. — Ce loc pôte fi
«această *Camură* ? Și ă doua ȝi ajunse în *Vadul Călugărenilor*
«trecënd, ȝice un autor, rîul *Nějlovul* pe trei poduri. — Oare
«*Nějlovul* se chiamă rîul cel mai de aproape de Călugăreni, viind
«de la Giurgiu ? Pe charta mea vĕd că acest rîu se chiamă
«*Salcia*. — A se asigura bine de acesta. — Trebuie a sci că
«multe din numirile aduse de istoricii străini, turci, unguri
«poloni, etc. sunt cam greșite saŭ stricate puțin ; de aceia a
«căuta une-ori pe acelea ce se apropie oare-ce de dîsele.

*CALUGARENI.

«La acest loc important trebuie a se opri mai mult. A face
«un *croquis* de planul acestei strămtori și a o descrie cu amă-
«runtul, coprinđend lungimea și lărgimea strămtorii, a șosele,
«și a podului ce trec printr'însa, apele ce se varsă într'însa, nu-
«mele delurilor ce o împresoră. Istoria spune că vizirul Sinan
«își așezase corturile pe o înălțime, la intrarea strămtorei des-

«pre Giurgiu; că Michaiu luase poziția dincolo de riū, pe o înălțime două mile departe de tabăra turcăscă, ocupând strâm-tórea despre Bucuresci. Astfel ambele armate protivnice se aflau așezate pe două înălțimi față în față, fiind despărțite numai de pădurea din vale ce nu le oprea de a se vedea. — A afla délul unde erau Turcii precum și acela unde erau Români și a însemna numele lor și ori-ce povești și legende se vor afla la Călugăreni.

«Satul *Copăcenii* vine óre dincolo de riul Argeș. săd d'ncóce (plecând de la Giurgiu)?

«TÂRGOVIȘTEA.

«Ce biserică (óre *Mitropoliu*?) era vecină cu curtea Dom-néscă și pe care Sinan o prefăcu în cetățuie? A căuta daca pe lângă ruinele curței se mai ține vre o biserică? Târgoviștea vechiă óre pe malul drept al Ialomiței se întindea? De este adevărat că împrejurul orașului a fost și nisce bălți? — La bătaia cetății Târgoviștei de creștini (1595), Răzvan-Vodă cu óstea sa se așezase despre răsărit pe drumul Bucurescilor, bătând partea de sus a cetății; dintr'altă parte, spun istoricii că Michaiu cu Bathori se așezase despre munți și riul Ialomița, la o mânăslise (care fu atunci stricată și apoi drésă) departe de o bătaie de săgétă. Care póte să fie acéstă mânăstire? Nu cum-va *Mândstirea Délului*? Dar acésta nu era mai departe de cetate? ori că orașul atunci se întindea mult mai mult de cât astăzi? — A deslega aceste întrebări. — Istoria adaogă că Michaiu merse apoi la un alt templu, mult mai aproape de cetate, de unde o bătea cu tunurile. A ghici și pe acest templu.

«Când aū venit creștinii de la *Rucăr* și *Stoienesci* asupra Târgoviștei, sub zidurile căruia oraș-era tăbărit Sinan, ei tăbăriră într'o câmpie mare, o milă departe de Târgoviște și cu un sfert de leghe departe de tabăra lui Sinan. În mijlocul ambelor taberi. într'o distanță de o alergătură de cal și de una și de cea-l-altă parte, era un dél mare tăiat prin mijloc în două, la pólele căruia curgea *Dimbovița*. Pe acest dél se urcă Sinan

«ca să privescă armia creștină. — A găsi acest dël și numele lui și a cerceta de se află vre o vorbă saū poveste de această întâmplare.

«Michaiū, în retragerea sa dinaintea lui Sinan, de la Călugăreni, vine la Târgoviște; d'acolo, întindēnd tot mai departe în munți, urmând țărmurile Dâmboviței, se adăpostesce la *Cetățuia lui Negru-Vodă*, ale cărei întăriri, de puțină vreme zdrobite de Turci, se vedeau încă. Acest loc e vestit printr'o bătălie ce câștigă, la 1342, Dragomir comandantul puterilor lui Ladislau Vodă, asupra oștirei craiului Ungariei Ludovic I care, sub comanda lui Nicolae Garan și Simeon Megheșel, năvălise în țeră; acești duci unguri cădură morți în acea bătăie. — A face o descripție amăruntă a acestui loc numit *Cetatea lui Negru-Vodă*, a ruinelor ce se află, a culege toate tradițiile și legendele ce se povestesc acolo de Negru-Vodă și suvenirile, de vor fi, ale bătăliei susmenționate ce a ilustrat acel loc.

«De la *Cetatea lui Negru-Vodă* Michaiū se trase mai în munte, tot pe apa Dâmboviței în sus, până la satul *Stoienesci* unde tăbări. — A face aceeași călătorie, descriind drumul și distanța între *Cetatea Negrului* și *Stoienesci*; a descoperi cel din urmă loc și tradițiile ce se vor fi păstrat din acele vremi, căci acolo a mai avut Michaiū întâlnire cu Turcii.

«De la *Stoienesci* a merge la *Rucăr*, însemnând distanța; aci a merge la granița Ardélului și a descrie trecerea din Ardé în țeră. — P'aci intră prințul Ardélului în ajutorul lui Michaiū. Trecerea muntetui, spun istoricii contimporani cum că era rîpósă și repede și atât de îngustă încât trebuiră a slobođi carăle cu funiile la vale. — Tot așa e și acum? —

«BĂTĂLIA DE LA TELÉJEN. (1600).

«Acastă bătălie ce urmă între Poloni, sub hatmanul Zamoisky și Michaiū-vodă, se făcu pe apa *Teléjenului*, ceva mai în sus pe rîu urcând din drumul Ploescilor. Óstea românescă era așezată într'un loc de trei părți înconjurat de munți mari și acoperiți de păduri: în a patra parte, pe unde Michaiū in-

«trase în acel loc și se afla astfel închis, venia riul *Teléjenul*,
 «care făcea o cotitură acolo încât trebuia a-l trece de două ori
 «spre a intra în pădurea cea desă ce se afla în fruntea taberei
 «românescl. — A găsi acel loc de bătaie urmând din drum al
 «Ploescilor pe *Teléjen* în sus și a culege ori ce suvenir se vor
 «fi păstrat acolo de această întâmplare . . . . .
 . . . . . »

Aci se întrerupe manuscriptul ; dar va fi lesne a completa cererile autorului, urmând și pentru localitățile încă neînsemnate aci, sistema întrebuițată de dînsul. Sub raportul topografic, lucrarea e acum mult înlesnită prin publicarea chartei celei mari a țerei Românescl executată de inginerii statului major austriac și prin mai multe bune charte ale Transilvaniei publicate în acești din urmă ani.

În ceia ce se atinge de evenimentele din 1594 și din vara anului 1595, fieși-cine va găsi pe chartă, satele *Petrile*, *Putineii*, *Stănescii* ; fieși-cine va vedé că insula cea mică din fața *Giurgului*, cea cu ruine de o cetățuie, se chiamă într'adevăr *Singeorgiu* ; iar cea lătărăță din susul ei, *Ramadanul* ; va găsi asemenea *valea Sălcii* pe drumul *Giurgului* ; va găsi satul *Copăcenii* d'a stînga *Argeșului*. Dar cea ce rămâne încă de găsit e localitățile satelor *Hulubescii* și *Scărpătescii* ori *Șerbătescii*, care pôte s'aũ ruinat de tot, ori ca multe alte sate din țera noastră, și-a schimbat numirile. E încă de aflat care a fost *valea Cumuri*, dacă nu cum-va vom lua-o drept *valea Céguri* și satul învecinat la care a mas *Sinan-Pașa*, drept satul *Dadilovu*. Rămâne încă de constatat dacă cum-va ceva tradiții și legende a rămas pe alocurea, din acele fapte de arme strălucite, de și timpul și nenorocirile posterioare aũ șters mai tôte amintirile glorioase printre populațiile adesea secerate și adcsea prenoite ale județelor române mărginașe *Dunării*.

Crucea de piatră de la *Călugăreni*, după cum spune și *Bălcescul*, e cu 90 de ani porterioră și nu de loc relativă la gloriosul fapt de arme al lui *Michaiu*. Aséastă cruce monolită, mare și frumos săpată cu ornamente pe muchi. pörtă o inscripțiune care, în mai multe locuri s'a sters prin fărâmarearea petrii, deși un mic pavilion de cărămidă boltit o apără de injuriile tim-

puluî. Intr'o. repede trecere pe la Călugărenî, am descifrat, săpate pe această cruce, următoarele cuvinte ce le transcriem precum s'a putut mai exact păstrată.

pe fața despre Giurgiu :

«svânta această și de viêtă aducătoare cruce rădicată este de pre-
«luminatul și slăvitul domn Io Șerban Cantacuzino Voevod
«adevăratul nepot al bătrânului Șerban Băsărab., .. și pome-
«nire vécnică înălța..... ste la capul acestui frumos și minu-
«nat pod carele însuși împreună cu iubit fiu-său.... la lucrarea
«lui fiind și câte.....»

pe muchia stîngă :

«pentru că și Mării sale în vécî bună pomenire și mulțămîtă
«să-I vie și să i rămăe lui și doamnei lui Mării și cucónilor
«lui făcutu-s'aũ dar acest pod și această dumnezească cruce s'aũ
«rădicat într'al patrule an al domnii sale la anul de la zidirea
«lumii 7112 (*de la Chr. 1682*) mșța (*luna*) octovri dni (*qile*) 17.»

pe fața despre Néjlov :

«..... dar..... rădicarea acestii ciustitei și de viață făcătoare
«cruce arată ostenéla și stradania facerii acestui mare și te-
«meinic pod între vécnică pomenire iară luminatului acest.....
«precum în ce ia față s'aũ dis iară în césta..... tă față scrisusaũ
«întru pomenire și ciustiți boiarini Mării sale cari saũ întem-
«plat la facerea podului acestuia împreună cu a lor lûminat
«domn.... dus toți cu multă stradanie și ostenél de la începerea
«podului până la svêrșit cari pre nume sunt acesté Radu Năs-
«turel vel ban Badé Bălăcénul vel vornic Gligorie Gradiștea-
«nul vel logfét Vlad Cocișcul biv vel logfét Constandin Brăn-
«covenul vel spătar Iordakie Catacozino vel stolnic Alexan-
«dru biv vel stolnic Mihul biv vel pitar Tănasiel vel armaș
«Costandin Bălăcénul vel agă Șerban vt logofăt Fiera vt vis-
«tiar Șerban vel căpitan za lefecii Părvul Crețulescul vt pos-
«telnic fiind împreună cu toate bréslele slujitori și ai curți de-
«reptu acela s'aũ scris ca să fie întru vécnică pomenire. Lt. ot
«rodjetva Chr.....»

Precum vedem, nimic în această inscripțiune nu amintescă faimósa bătălie a lui Michaiú Vitézul și singurul punc prin care acest monument mai noú póte presenta óreși care relațiuní cu faptul de arme de la 1595, e modificările ce construcția aceluí *mare și minunat pod* al lui Șerban-Vodă Cantacuzino, trebuie să fi adus localității în care s'aú bătut Românii cu Sinan Pașa. Într'adevăr, de și pozițiunea topografică n'a putut schimba în trei secolí, dar balta formată de Nėjlov nu mai pare a fi acum așa de amenințătoare, nici lunca așa de pădúrosă, cum ni le descriú istoricii de pe atunci. Cu clădirea podului trebuie neapărat să se fi tăiat mulți din copaci și să se fi făcut lucrări spre a înjgheba apele răslătate ale riului; construcțiunea șoselei moderne ce merge la Gíurgíu a preschimbat și ea înfățișarea sălbatică și mocirlósă a locului.

Dar pe lângă lucrările de utilitate introduse de civilizațiune într'acea vale memorabilă, óre un monument care să dovedéscă recunoscința Románilor către părinții lor ce aú apărat țera cu bărbăție, n'ar fi tot așa de folos. ca și o cale lesnicósă deschisă pe acolo comerciului? Cea ce înalță o națiune, cea ce-i inspiră demnitatea și tăria, nu e atât desvoltarea prosperității sale materiale, nici îmbilșugarea produselor industriei rsale, nici înmulțirea capitalurilor și averilor, nici luxul vieței casnice, ci respectul către eroi și gloriile naționale de ori-ce fel, ci amorul către pămíntul natal, pentru păstrarea căruia s'aú luptat generațiunile trecute, ci iubirea către limba și datinele părintesci, moșteniri scumpe, rămase din vechime! Fără de aceste elemente spiritul național pere. Inima se sleescé în recile speculațiuni și în întreprinderile egoiste ale industriei și ale negoțului. Literilor și artelor e dat de a întreține vie venerațiunea gloriilor trecute, de a deștepta nobilele aspirațiuni, de a însufla sacrificii mărețe.

E o datorie sântă a popórelor. pe care civilizațiunea o consacrá pe tótă ziua mai tare, de a cerceta și de a scóte la lumină faptele trecutului lor, de a eternisa, prin ajutorul artelor, memoria bărbaților mari și evenimentelor glorióse. Să nu ne-

socotescă dar nimeni câtă influență salutarie pôte avea asupra unei națiuni amintirea virtuților ei străbune ; adesea ori ea a produs faptele mari și acesta ne întemeiază mult a crede cuvintelor unui amic când dicea : «Să ne aducem aminte de epoca lui Michai, în care Românul atinse culmea măririi, care ne-a lăsat cele mai glorioase pagini în analele țerei. Cine nu s'a entusiasmat citind bătăliile lui Michai ? Cine n'a admirat geniul și hărbăția lui ? Călugărenii ! Termopile ale Românilor ! câte inimi nu tresar la suvenirea voastră ! câte suflete nu aprindeți ! câte brațe nu înarmați ! — Când Românul și-ar pierde de tot credința, când ori-ce scânteie de patriotism s'ar stinge în inima lui, numele vostru singur ar fi în stare să-l rădăce, să-l entusiasmeze și să-l facă a muri luptându-se să a triumfe ! »

Editorul.

2. DESPRE POETUL V. CARLOVA.

Vasile Cârlova, născut în Bucuresci la 1809, îmbrățișă ca totă tinerețea inimă de pe atunci, cariera militară la 1831; dar morțea îl răpi la vârstă de 23 ani. Din poeziile lui reproducem pe cele două următoare, păstrate și citate de N. Bălcescu:

RUINELE TARGOVISTEI.

O ziduri întristate, o monument slăvit !
 În ce mărire naltă și voi ați strălucit,
 Pe când un sôre dulce și mult mai fericit
 Își revêrsa lumina p'acest pămînt rob !
 Dar în sfârșit Saturn, cum i s'a dat de sus,
 În negura uitărei îndată v'a supus. . .
 Ce jale vă coprinde ! Cum totul v'a răpădit !
 Sub osândirea sôrtei de tot ați înnegrit ;
 Din slava strămoșescă nimic nu v'a rămas ;
 Ori unde nu se vede nici urma unui pas,
 Și'n vreme ce odată ori care muritor
 Privia la voi cu rîvnă, cu ochi ațîntitor,
 Acum de spăimă multă se trage înapoi
 Îndată ce privirea îi cade drept pe voi. . .
 Dar încă, ziduri triste, aveți un ce plăcut
 Când ochul vă privesce în liniștit minut :

De jale îl pătrundeți, de milă îl ulmiți!
 Voi încă în ființă drept pildă ne slujiți
 Cum cele mai slăvite și cu temei de fer
 A omenirei fapte, din fața lumii per,
 Cum totul se repune ca urme îndărăt
 Pe aripele vremii, de nu se mai arăt,
 Cum omul, cât să fie în toate săvârșit,
 Pe negândite cade sau pere în sfârșit. . .
 Eă unul, în credință, mai mult mă mulțumesc
 A voastră dărmare pe gânduri să privesc,
 De cât zidire naltă, decât palat frumos,
 Cu strălucire multă, dar fără de folos,
 Și 'ntocmai cum păstorul ce umblă pre câmpul
 La adăpost alérgă când vede vijelii,
 Așa și eă acuma, în viscol de dureri.
 La voi, spre ușurință, cu triste viă părerii.
 Nică Muselor cântare, nică milă voiă din cer.
 O patrie a plânge cu multă jale cer!
 La voi, la voi, nădejde eă am de ajutor.
 Voi sunteți de cuvinte și de id-ei isvor.
 Când sgomotul de ăioă încetă peste tot,
 Când nóptea atmosfera întunecă de tot.
 Când omul de neazuri, de trude ostenit,
 În liniștirea nopței se află adormit,
 Eă nică atunci de gânduri odihnă neavând,
 La voi fără sfială viă singur, lăcrămând,
 Și de vederea voastră cea tristă 'nsuflețat,
 A voastră négră sórtă descoper nencetat.
 Mă creă lângă mormintul mării strămoșesci
 Și simț o tânguire de lucruri omenesci
 Și mi se pare încă c'auă un jalnic glas
 Dicând aceste vorbe: «Ce vai! aă mai rămas
 «Când cea mai tare slavă ca umbra a trecut,
 «Când duhul cel mai slobod cu dinsa a căăut!
 . . . . .
 . . . . .

Acest trist glaș, ruine ! pre mine m'a pătruns
Și a huli vieța în slarș m'a adus.

. . . . .
• Decî primiți. ruine ! pîn voi vedea pămînt,
Să viū spre mîngăere, să plîng p'acest mormînt,
Unde tiranul încă un pas n'a cutezat,
Căci la vederea vó-ștră se simte spăimăntat !

MARSUL

*O. lă optirei române cu ocazia înălțării stégului națo-
nal la 1831.*

Frații mei ! copil rășhoinic, ascultare mumei dați !
Iată césul. mic și mare. armele să'mbrățișați,
Strigănd toți într'o unire,
Spre a mumei fericire :
S'alergăm de obște, frați !

Cerul voē vē deschide un drum fôrte lăudat
Ca să mergeți cu pas mare către slavă ne'ncetat.
Fie voē dar în minte
Că Europa însuși simte
În ce cale ați intrat.

Glasul patriei să sune în aușul tûturor,
Strigănd voē : « Lenevirca rușinată sub picior ! »
Toți acum cu o strigare,
Spre a vó-ștră înălțare,
Să dați mână d'ajutor.

Acea armă ruginită și ascunsă în mormînt
Brațele să inferbinte ; ésă iarăși pre pămînt !
Tinerimea s'o 'ncunune
Cu isbândi și fapte bune ;
Pe ea facă jurămînt !

Înainte fie-cărui îndestul v'ați umilit ;
 Îndestul și lenevirea cu greu somn v'a stăpânit ;
     Acea sortă fără milă,
     Séu de voie séu de silă,
     În sfârșit v'a slobođit.

Priviți slava de aproape ; voi în urmă-i ați călcat
 Și pe fruntea fie-cărui raza ei a luminat ;
     Deci la arme dați năvală
     Și pe rând eșiți cu fală.
     Căci vulturul s'a nălțat !

El sub aripă-i vă chiamă și vestesce ca să știți
 Că d'acuma înainte Nație să vă numiți ;
     Deci d'acuma înainte
     Alergați cât mai ferbinte
     Laure să dobândiți.

Intr'acastă cale sântă înfrunțați orî-ce nevoi ;
 Biruința pretutindenî să se fie după voi,
     Și strigați c'o glăsuire :
     « Slavă, dragoste, unire
     « În veci fie între noi ! »

Înainte-vă vrăjmași! să aplece fruntea lor,
 Să-și cunoscă neputința ca să scape de omor
     Dar atunci a voastră mână
     Spre ei fie mai blajină,
     Dându-le și ajutor.

Bărbăția și virtutea aici încă se găsesc ;
 Încă curge printre vine acel sânge strămoșesc,
     Ce la vreme se arată
     Și nu pere nicî o dată,
     Ca un dar dumnezeesc.

Pe câmpia românească, tot tăcere până când ?
 Până când de arme pline să nu sune când și când ?

Și pe 'ntinsa ei lățime
Să nu ăsă cu iuțime
Cetele mereu la rând.

Aici școlă biruinței într'o vreme a stătut,
Ale căria ruine se văd încă vechi de mult ;
Dar acum fără zăbavă
Acea strămoșescă slavă
A să ésa un minut.

Glasul nostru strigând : «Arme!» pe strămoși a deșteptat,
Ale căroră țărâne în morminte s'aū mișcat
Ș'a lor umbre 'n veci tăcute
Staū cât colo nevădute,
Privind stégul înălțat.

Ce privire dulce mie ! stégul filfie în vînt ;
Armele lucesc și slava ese iarăși din mormînt ;
Tinerimea îndrăsnéță,
Mândră, falnică, mărăță,
Ușor calcă pre pămînt.

Lacrimă de bucurie ! curgî, ah, curgî neîncetat !
Vécurî sunt de când ascunsă p'al meu pept tu n'aî picat.
Arma, iată că lucesce !
Slava iată că zîmbesce !
Stégul, iată-l s'a 'nălțat !

CARTEA III.

ROBIREA ȚĂRANULUI

(DECEMBRIE 1595—APRIILIE 1599.)

I.

Am văzut că la propunerea ce împăratul Germaniei făcuse regelui Poloniei de a intra în legătura creștină în contra Turcilor, acesta îi răspunsese într'un chip rece și nehotărît, adăogând că trebuie a consulta dieta și că atunci îi va da răspuns. În 7 Februarie 1595 se deschise dieta republicei polone la Cracovia. Papa trimise acolo pe legatul său, Annibal de Capua, Arhiepiscop al Neapolei, carele împingea pe rege și pe Poloni a se alia cu împăratul și cu toate popoarele creștine în contra dușmanului comun al creștinătății. Acastă treabă importantă se desbătu cu multă înfocare. Regele era aplecat spre această unire și acei ce țineau de curte sfătuiau alianța cu împăratul, în numele religiei ce o porunceă. Ceialalți declaraū că nu e prudent d'a rupe o pace de șapte-zeci de ani cu Turcii și a pune în primădie mântuirea patriei lor, spre a face slujbă stră-

inilor ; că rășboiul va nasce multe rele care anevoie se vor putea vindeca ; că, în lipsă de arme și de bani, trebuie mai întâi a aduce țera într'o stare înfloritoare și puternică. Partisaniî rășboiului propuneaû a pune un bir de un scud de tot capul de evreû, precum se făcuse la 1578, în rășboiul cu Muscaliî. Ión Sarius Zamoisky, cancelarul regatului și marele hatman al corónei, care avea mare înriurire în dietă și întorcea inima regelui după cum voia, ura pe Nemți și se lupta în contra lor, sprijinind că ar fi cu primejdie a se amesteca în acel rășboiû, și adesea repetând vorbele regelui Ștefan Bathori : că republica Polonieî, câtă vreme va fi aliată cu Turciî, va păstra mărirea sa. Acestea se petrecură înainte de sosirea lui Stanislas Pavlovici, episcopul Olmutzului și lui Venceslas Berka, soliî din partea împăratului, precum și a lui Dimitrie Napradi, prepositul Aradului, Nicolae Socol și Michaiû Kelemeși, trâmși din partea dietei Ungariei, pe lângă cari se uniră și deputații lui Bathori, prințului Transilvaniei. ai lui Michaiû, domnul țerei Românesce și ai domnului Moldovei. Dieta se prelungise spre a aștepta sosirea acestor soli. Ceî din partea electorului de Brandeburg, Ión Costitz și Ión Benkendorf de Wardin și din partea electorului Saxoniei, Nicolae Reusner și Christofor Brokendorf, sosiră asemeni în Cracovia pe la sfârșitul lui Martie, spre a îndemna pe Poloni a-și uni puterile lor cu ale împăratului, ca să apere o cauză așa dreptă. Legatul Papei, Malespina, își indoise obiceinuita sa activitate. Îl vedeaû alergând mereu în toate părțile, când la rege, în audiență particulară cu soli, când la cei mai de căpetenie nobili și senatori, vizitându-î în

deosebî, împingându-î, îndemnându-î, amenințându-î, silindu-î pe toți a nu sta de laturî din această cruciată în contra păgânilor. Dar toate acestea cădură dinaintea ureî ce Zamoisky purta Nemților și aplecării ce el avea pentru pacea cu Turcii. Și cu toate că, spre a nu descurăgia pe soli și a le lăsa sperarea putinței unei învoielî, se numise o comisie din senat, pentru a cerceta condițiile tractatului propus de împăratul, dar nu se încheie nimic, trăgănând la vreme până când sosirea unui căuș turc cu scrisori din partea sultanului către rege și din partea lui Ferhat-Pașa către senat, cerënd de la Polonî păstrarea păcii, priimind un răspuns favorabil, toate nădejtile solilor se curmară și ei fură siliți a se întorce la locul lor fără de nici o ispravă.

II.

În vreme ce Sinan-Pașa se apropia de Dunăre ca să năvălescă peste țările române și când se vestise că și Tătarii aveau să năpădescă în Moldova în ajutorul Turcilor, Răzvan-vodă, vedëndu-și țera slăbită de atâtea nevoi ale răsbóielor, ale domnilor tiranî și răsipitori de țeră, vedënd totă partea de jos a Moldovei pustuită, locuitoriî ei în de obște răsipiți, fugind înspăimântați de sila ce li se făcea d'a fi rășboinicî și d'ași apăra vetrile, boeriî, în capul cărora se afla unul numit Nedelcu, om cu mare autoritate, desperând de mântuirea țerii lor, trăgëndu-se de dînsul și năzuind în așutóre străine, fu silit a se adresa la Polonî cerënd alianță și ajutor împotriva păgânilor. Răspun-

sul ce dobândi fu că, de vreme ce nu este în stare a-și apăra țera, să se lepede de alianța cu creștinii și să se supună mai bine Turcilor. Astfel, strimtorat din toate părțile, Răzvan-Vodă, pe care Sigismund Bathori îl chema într'ajutor, vedând că singur nu-și va putea apăra țera, atunci, la nevoie de a veni Tătarii, hotărî a se duce în tabăra lui Bathori, în contra lui Sinan. De aceia, luându-și soția și încărcându-și avuțiile în cară, cu ôstea ce avea, luă calea Transilvaniei.

Îndată ce se află în Polonia de plecarea lui Răzvan, marele hatman Zamoisky, care se afla nu departe de graniță, hotărî a se folosi de războiul dintre Români și Transilvanii cu Turcii, spre a coprinde țera Moldovei, rămasă fără stăpân, a o smulge de sub influența prințului Transilvaniei și a împăratului Germaniei și a așeza în acea țară vechile pretenții de supremație ale Polonilor. Aceste pretenții erau că Moldova ar fi fost vre-o dată un feud al Poloniei. Pentru aceia, luând de pretext că, de vreme ce se aude că Tătarii au trecut Boristhenele și se apropie de Moldova pe drumul numit *Negru*, apoi această apropiere a Tătarilor, putând aduce vătămare provinciilor polonese mărginașe, cum Pocuția, Rutenia și Podolia, este nevoie ca el să iea poziție în Moldova, spre asigurarea Poloniei. Având puține oștiri pe lângă dînsul, el se adresă la Cazaci, chemându-i în ajutor; dar aceștia, mîniosi căci Zamoisky le refusase d'a le plăti lîfă și le declarase că, de vor supăra sașii jăfui vre un oraș turcesc, îi va privi ca dușmani ai Poloniei, în loc d'ai veni într'ajutor, năvăliră în Polonia și deteră în jaf provinciile Volinia și Podolia. Trimisiți lui Zamoisky

către rege, cerându-î ce să facă, îi aduseră acest răspuns : «Pórtă-te după împrejurări !»

Hatmanul, fără a aștepta o hotărîre lămurită din partea regelui, își urmă planul său. Spre a se descărca óre-cum de răspunderea ce putea să cadă asupra-î, el convocă un sfat oslășesc, în care pofti pe toți senatoriî din tabără și din vecinătate și-î făcu să primească hotărîrea lui. Spre a nu pica în vrăjmășie cu Turciî, prin acéstă demonstrație, el trãmise un sol la Șinan-Pașa cu declarație că Poionia, fiind legată de vécuri d'o prietenie strinsă cu Pórtă otomană, doresce a o păstra nesiluită ; că acéstă prietenie nu s'a clătít prin năvălirea de curând a Tătarilor în Polonia ; că intrarea ce fac Polonesiî acum în Moldavia țintesce numai a pune sub ocrotire hotarele polone în contra Tătarilor ce se apropie de dinsele ; că organizația ce are să iea Moldova nu va fi împotrivotóre dreptului Porții, ci din contră, acéstă țeră va rămânea ca și mai nainte, o mijlocitóre între Turcia și Polonia, puind ast-fel distanța între hotarele lor, depărtând orice pricină de răsboiú și chiezășuind prietesugul acestor două națiî.

III.

În 27 August, la facerea ȓilei, Zamoisky porunci să ȓică trîmbițile și trecu însuși, cu armia lui, Nistrul care era fórté scăđut atunci, prin trei locuri și în not. *

* La 1 Octombrie Zamoisky trecu cu armia lui Nistrul și sosi a doua ȓi la Hotin care se închină de popor la marele cancelar ; el puse acolo comandant pe graful Beltzan cu o garnisónă. Cinci ȓile după aceea, elú merse la Iași,

Armata polonă era veselă și plină de încredere în generalul său. Indată vădura cu bucurie că sosi și Zolkiewsky cu rămășița regimentelor Liovului. În Hotin, cetate a Moldovei, pe marginea Poloniei, era numai o garnisonă de două sute Unguri. Indată ce locuitorii aflară de plecarea lui Răzvan și de intrarea lui Zamoisky, temându-se d'a trage asupra-le răsbunarea Polonilor sau a Turcilor, prin silă și amenințări isbutiră a scote din această cetate garnisona și a-i deschide calea spre a trece în Transilvania. O deputație numeroasă de locuitori, viind atunci să ceară protecția regelui Poloniei, numai ca să-îscape să nu cadă în mâinile Turcilor, Zamoisky puse în cetate garnisonă polonă și comandant pe comitele Beltzan. Boierii ce însoțise pe Zamoisky din Polonia, îi îndemnară a cere un domn. Intre candidații ce se arătau, era un grec ore-care ce ținea pe fata unui domn Alexandru Bogdan și trăise în Polonia ; dar acesta fu depărtat, căci Moldovenii urau pe Greci și pe domni străini. Ceialalți candidați fură Luca Stroici, logofăt mare și vornicul Ieremia Movilă, ce se afla în tabăra lui Zamoisky. Ei emigrase din Moldova cu Petru-Vodă-Schiopol, la 1591 când acesta preferă a se lepăda mai bine de domnie de cât a mări haraciul țerei, după cum cereau Turcii. În vremea petrecerii lor în Polonia, pentru dragostea ce arătară către acea țară și slujbele ce-î făcuseră, ei dobândise titluri de nobleță în Polonia. Ieremia, prin bogățiile și moșiile sale și prin alianțele sale cu cele mai însem-

residența Moldovei, unde fu primit cu multă cinste. Craiul Poloniei trimise prin comitele Lyblin, încă 1500 călăreți și 2000 de pedestrași, omeni cu curagiū.

nate familiei polone, fu favorizat și Zamoisky de sineși îl numi domn, cu aceste condiții, ca el să trimită o deputație la Regele Poloniei ca să-l rădă r6ge să primescă pe Moldova sub ocrotirea și ca un feud al regatului polon; ca el să se bucure de țera Moldovei, socotindu-se cu titlul și rangul de Palatin al Poloniei ; ca, întâmplându-se ca creștinii să birue pe Turci, atunci Moldova să rămână supusă singur numai Poloniei ; iar dacă pacea cu P6rta se va păstra, Ieremia va cârmui țera, după cum au cârmuit'o și cei mai dinainte domni, păstrând în ori-ce cas, credința regelui Poloniei. Movilă primi aceste condiții și, întărindu-le prin jurămint, trămise solie regelui.

Familia Movilescilor care acum, pentru peirea Moldovei, se urcă pe scena politică, începu a se face cunoscută din vremea lui Ștefan-Vodă cel mare. Când acest vitez domn merse de întâmpină la Schee pe Siret pe Hroi6t Ungurul ce năvălise în țeră, îi cădu calul, ucis în bătaie. Atunci uu Purice-Aprodul dete calul lui domnului său; iar Ștefan-Vodă nu putea încăleca îngrabă, fiind om mic, și-i 6ise Purice-Aprodul : «D6mne, eu mă voi6 face o moviliță și vino de te sue pe mine și încălecă.» Și puindu-se pe dinsul Ștefan vodă a încălecat6 pe cal, 6ic6ndu-i : «Sărace Purice, de oi scăpa eu și tu, atunci 6i-i schimba numele din «Purice Movilă !» Voind Dumne6eu, isbutind în bătaie Ștefan-Vodă și scăpând și el și Aprodul, îl făcu boier armaș-mare și dintru acest Purice se trase némul Movilescilor.

În vremea aceia sosi la Hotin Ambrosie Casquida, din partea lui Sigismund, principele Transilvaniei, cu

scrisori către Zamoisky, prin care îl poştia să lase Moldova, căci e a lui şi îi anunţa că Sinan trecuse Dunărea cu mari oştiri, adăogind ca să se unească împotriva vrăjmaşilor comuni şi să oprască năvălirea Tătarilor. Zamoisky răspunse că Moldovenii sunt foarte întăriţi asupra lui Răzvan, pentru care îşi alesese ei alt domn; că el nu poate singur a vorbi despre alianţă şi că trebuie a se înţelege întru acesta cu regele.

Zamoisky, intrând în grije de venirea Tătarilor, începu a căuta o poziţie bună, în care la nevoie, să se potă apăra cu oştea sa, care se spune că era numai de zece mii oameni. împotriva nuorilor de Tătari şi, pogorându-se la vale găsi un loc cum doria şi îşi aşeză tabăra între riul Prutului şi riul Iasa (Jijia ?), înconjurând'o, după obiceiul polones, cu o îngrădire de cară; ambele riuri nu numai că apărau tabăra, dar încă slujiau spre a transporta mai lesne bucatele. După ce sfârşi de a-şi întocmi tabăra Zamoisky îşi lepădă veştmintele sale de Hatman, se îmbracă ca un simplu soldat şi intră pe ascuns în Iaşi, voină să vadă cu ochii dacă castelul acestui oraş poate a se întări în grabă; dar găsi oraşul stricat şi ars de curând de Cazaci, după cum am vădut, şi înfăţişând o tristă privelişte de grăneţi innegrite. Castelul numai sta în picioare, zidit fiind de piatră tare,* precum şi trei biserici grecesci, una armenescă şi alta catolică, toate de piatră, şi zidirea băilor d'o arhitectură o-

* Se vede că autorul voia să facă aci o notă mai pre larg despre castelul său Curţile Domnesci din Iaşi. Dar manuscrisul său poartă numai indicaţiunea acestor intenţiuni.

Nota editorului.

rientală minunat de frumoasă. Zamoisky se încredință îndată că acest oraș, fiind cu totul sfărîmat, nu se pôte întări într'o vreme scurtă și fără mari cheltueli. Dar fiind-că Iași era capitala țerii, Zamoisky vru să ducă acolo pe noul domn și să-l pună în scaun cu multă solemnitate; el porunci la trei regimente de guardă a însoți pe domn la intrarea lui în oraș. Când bieții locuitori vedură pe noul domn în capul unei cavalcade mărețe, intrând în oraș, eșiră din mijlocul ruinelor și din găurele unde staū ascunși până atunci, și-l întâmpinară ocolindu-l cu strigări de bucurie și după obiceiul locului, aruncându-î rîde îmbelșugate, cum spicuri de grâu și struguri. Când se apropie domnul de biserica cea mare (Mitropolia) care era sub palat, îl întâmpină vlădica în capul clerului său, purtând cruci și icône și-l duse în altar, unde săvârșindu-se ungera obișnuită, îl urcă pe scaunul domnesc din biserică. După ce se sfârși rugăciunea, eșind de acolo, merse la palat, unde Zamoisky, luându-l de mână, îl duse la tron, pe care ședea ca un prinț suveran, iar Zamoisky îi adresă aceste cuvinte : « Prințe ! Armele pōloneze te-aū pus pe acest tron ; aceleași arme, pe cāt « Dumneșeu va îngădui, te vor ocroti și te vor apēra. « Te-aī făcut vasal, nu ca odinioară, unor tiranī barbari, dar unuī rege al unuī popor liber și mărinimos. Fii dar credincios lor și recunoscător în tōte « faptele tale. »

IV.

Când sosi la Varșovia vestea că Zamoisky, de capul lui, fără împuternicirea regelui, intrase în Moldo-

va, acesta turbură foarte mult spiritele și se scorni multă larmă din partea celor ce-l urău. Mitropolitul L. Kankowski, vechiul primat, fu cel d'întâi a căruî mânia izbucni în contra hatmanului. El adună îndată nobilimea mareî Poloniî și trimise o scrisóre, în numele acestor dietine adunate, arătând mirarea lor cea mare, ca un singur cetățén să îndrăsnescă a intra în capul unei armii într'o țeră străină și acesta fără învoirea staturilor generale. Într'aceiași vreme, se afla la curtea Poloniî archiducesa (Maria?), muma reginei, care, după ce visitase pe cea-l-altă fică, principesă Transilvaniei, sosise acum la Varșovia. Acestă archiducesă, cu totul plecată la interesele împératului și ale prințului Transilvaniei, se sili, prin fiica sa, ca să facă pe rege să cheme înapoi pe Zamoisky. Regele însă, de și turburat de rezultatul unei așa de îndrăsnețe întreprinderi, nu cuteză a displace lui Zamoisky și partidei lui, căroră el datora tronul și lăsă acestă trebă în hotărîrea senatului ce era să se adune.

Dar hatmanul însuși, în tabăra sa, era coprins de temere și se gâdea cum va eși cu cinste din acest pas greu ce făcuse și prin care fusese în primejdie armia și răspunderea sa. El scrisese lui Sinan precum și sangiacului de la Tîghina că Polonia nu voesce a rupe prietenia cu Pórta și că doresce numai să adăpostescă de Tătari hotarele sale din partea Moldovei. El rugă pe Sinan d'a nu se împotrivi la înălțarea lui Movilă, făcută în folosul comun al Turcilor și Poloniilor, ci să-l sprijinescă cu creditul său, lângă Sultanul după făgăduelile noului voevod d'a plăti un tribut în-

doit (50 mii lire, în loc de 25 mii). Dar trufașul Sinan, ce se afla atunci în Valachia, plin încă de sperare că va birui pe creștinii, răspunse că cugetul stăpânului său nu se învoiesce cu intrarea Polonilor în Moldova, fiind destul de puternic spre a apăra ale sale : că Sultanul dispusese de Moldova și că n'are trebuință de armia polonă ca să pună în stăpânirea acestor țări, pe cea căruia a dat'o. Un răspuns așa de mândru băgă în grijă pe Zamoisky. El se temu încă de ocazia ce da acum vrăjmășiei dușmanilor săi din Polonia spre a-i face rău. În acest pas greu, în care nesocotința sa îl aruncase, neavând cu sine de cât 10,000 omenii, el căută a scăpa prin virtutea sa și hotărî a se împotivi bărbătesce la armia nenumărată a Tătarilor ce s'apropia. Într'adevăr Gherei hanul Crimului avu același gând ca Zamoisky. El nu se prea grăbise a veni în ajutorul lui Sinan, după cum fusese poftit, dar socotea a se folosi de acele turburări spre a cuprinde Moldova și a o împopula cu Tătari. Pentru aceia el se sculă, împreună cu frate-său Feti-Gherei și cu nepotul său și tot de odată cumnat al său, sangiacul Tighinei, și plecă spre Moldova cu 70 mii Tătari, cu copiii și nevestele lor și 2000 ianiceri.* El pretindea că după făgăduiala și învoirea Porței, trebuie să stăpânească totă Moldova, afară de partea deșpre hotarul Poloniei, care se va stăpâni de nepotul său de soră, Adil-Ghirei, sangiacul Tighinei și Kiliei,

* Numărul oștii tătare e încă nehotărît. Cronicarii poloni se pare că cu exagerație îl urcă la 70 mii. Hanul, în scrisoarea sa către Zamoisky, spune că vine cu 20 mii numai. Iar alți autori pun numărul oștii tătărești la 30 mii.

sub titlu de pașă. Acésta însă nu era adevărat că i s'ar fi îngăduit, căci soliī ce trimise el pentru acésta la Pórtă, după intrarea sa în Moldova, sosind d'abea în urma desăvârșitei învingerī a lui Sinan, se întórseră fără de nicī un răspuns din partea Sultanului.

V.

În 19 Octomvrie, Zamoisky, așteptând venirea Tătarilor și-a mutat tabăra din acel loc și trecând cu armia Prutul, din partea de unde se aștepta Tătariī, se așeză la Țuțora în nisce câmpiī întinse, udate de două părți de cotitura apei, și își întări tabăra cu valuri și șanțuri adânci din părțile cele două deschise, făcând tăbiī de pământ ca nisce turnuri și alte întăriri, departe de tabără de o lovitură de tun, unde puse balimezurile, lăsând taberiī patru porți înzestrate cu tunuri. În ¹⁰/₂₀ Octomvrie avanposturile polone întâmpinară avanguardia tătărăscă și încăerându-se puțin la luptă, luară câlī-va prinși pe care îi aduseră lui Zamoisky. Chiar în ziua aceia, hanul însciință pe hatmanul că va sosi a-doua-ți la óstea lui. Zamoisky chemă îndată pe polcovnicii cei mari, deprinși la rășboiū, în cortul lui și le spuse că în ziua d'întăi voesce a se feri d'a isbi pe dușman, fiindu-se în defensivă și hărțuindu-i numai adesea cu cete mici, până să apuce oștile a se obiceiui cu acei nori de Tătari și a se îmbărbăta după obiceiū. A doua zi în ¹¹/₂₁, hanul, după făgăduială se apropié de tabăra polonesă și Planicki, în capul brigadei sale, sbură întru în tâmpinarea lui. În acésta luptă, carabi-

nerii polonă trântiră după cal vre-o câți-va Tătari, iar Turecki, un ofițer polon, fu prins de dușman ; colónele tătărescî începură atunci a urma una după alta și după obiceiul aceluî ném, călăreții răspândiți în câmpie, căutaū a se bate în deosebă. Sangiacul începu a pustii cu vr'o 500 ianiceri, cu carabinele lor cele lungi ce duc glónțele departe, încât uciseră și calul pe care se afla călare Zamoisky la pórtă taberiî. Hanul, vedēnd că Polonii se țin bine și că rănise mulți din aî sēi, poruncesce fratelui sēu Fede-Gherei să trecă. Prutul pe de la vale cu doue corpuri de armie din cele mai viteze. Într'aceiași vreme, din partea Polonilor porniră câte-va regimente întru întâmpinarea sa. Hanul vedēnd acēsta, mai pornesce colóne noue, care să atace pe Poloni în flanc și să-i arunce în Prut. Zamoisky, observând și aceste manevre, își gătesce armata, poruncesce de deschide porțile taberiî și scoțēnd înainte din tóte părțile pe carabineri, atât poloni cât și unguri, salută pe barbari cu atâtea glónțe în cât dobóră o mare parte la pămînt și silesce pe ceialalți a se retrage. Fede-Gherei se și trase în grabă, perdēnd mulți din aî sēi. Atunci sangiacul trămise o trompetă și ceru a parlamenta ; se numiră spre acest sfârșit parlamentarî din ambele părți răshoitóre ; dar nóptea opri orî-ce înțelegere și lucrare. A doua zi hanul și sangiacul, saū spre a speria pe Poloni, arătând îndrăsnéla lor, saū că voiră să-și schimbe poziția din lipsa pășunei, puseră de defilară în cóste tóte trupele lor dinaintea taberiî polone. Nuorii nenumărați aî acesteî orde ascunsese plăcuta vedere a frumóselor liveți ; verdéța nu se mai vedea, ci în tóte părțile nu-

mai o glătă îndesită de ómenī și de cai ; cei mai ve-chī dintre răsboiniciī leși nu-și aducea aminte să fi vĕdută vre-o dată o armie așa numărósă. Zamoisky se temu ca Tătariī să nu voiască a trece Prutul și a merge spre Iași; de aceia, poruncind a pușcări cu tunurile defileul dușmanului, tot de odată pornesce osemă de oști cu artilerie, ca, în întâmplare când Tătariī vor apuca spre Iași, să ardă podul de pe Prut cu ghiulele aprinse. Dar hanul nu voia a merge spre Iași, ci numai se silia a scóte pe Leși din tabără în câmp, unde credea că lesne îi va birui; căci Tătariī, obicīnuiți a se bate în câmpie și călare, nu voiaū a se lupta pe jos nici a ataca fortificațiile. Ast-fel și uniī și alțiī, neputēnd a se vătăma, veniră la nevoia a căuta d'a se înțelege. Sangiacul ceru din nou a parlamenta ; tunurile tăcură și se deschise conferințele între capiī poloni și capiī Tătarilor. *

* «La 13 oct. cancelarul strînse armia ca să-I vestescă cum că Tătariī veniaū cu glóta. Mulți se speriară și cereaū să se întórcă în Polonia ; mulți însă preferiră a muri cu dînsul, decât a fugi dinaintea dușmanului. Indată cancelarul alese un loc pe țermul apei și întări tabăra cu o baricadă de cară. Într'acestea, sosi un Cazac din partea șefului tătar aducēnd un bilet cu acēstă coprindere : «Tū, căne bătrân, dacă ești un «vitéz răsboinic, nu fugi de mine, căci în trei zile voiū fi ne-greșit lângă tine!» Același Cazac aduse o scrisóre de la sangiacul de Tighina, care dicea că este pașă în Moldavia și Valachia ; că Sultanul dedese țerile întregi ale Valachiei și Moldovei la Tătari pentru bunele lor slujbe ; că el, Zamoisky, trebuie indată să încalece și să iasă dinaintea hanului a se umili, a se pleca și a atinge cu fruntea lui piciórele sale, nefiind alt mijloc de scăpare pentru dînsul. În 18 oct. Tătariī sosiră până în tabăra Polonilor ; dar se traseră indată. În 20 se întórseră

VI.

Posiția lui Zamoisky într'adevăr ajunsese a fi foarte primejdiosă ; departe de țera sa, fără sperare de ajutor, fără bucate, împresurat de o parte de o glotă de Tătari, de dincolo, din partea țerii Românesce, având temere ca să nu fie isbit de Turci de la Brăila, el se temea încă nu cumva Tătarii, lăsându-l în tabăra sa, să iea calea Poloniei spre a o pustii în lipsa lui, și pe când el, în acele locuri deschise, nu ar putea gonii din urmă, cu artileria și călărimea grea, pe nisce cete așa de ușore și sprintene ca ale Tătarilor.

Ieremia Movilă, vedând primejdia în care se afla Polonii, nu dormise în vremea acestor zile de bătaie, ci veghia spre a-i mântui pe ei și pe sine. El trimisese daruri hanului, dându-i acele cincii sate ce până astăzi se numesc *satele Hănesci* și legându-se a-i da pe tot anul mîiere sub numirea de *baltzi pašaliki* și altele, și astfel se apropiară Tătarii de învoire cu Po-

10,000 Tătari asupra taberei polone, împotriva cărora îndreptară artileria cea mare și pentru a doua oră fură puși pe fugă și risipiți. A doua zi Tătarul ceru spre a se înțelege de pace o armistiție, care fu primită. Se făcu o învoire de șese luni și Tătarul consimți a da stégul său de domnie lui Ieremia, pentru dragostea regelui Poloniei. Din partea Tătarilor rămaseră pe loc mai mult de 3000, din cari mulți însemnați. Numărul Tătarilor se urca până la 70,000, cu femei și copii. Sangiacul de Tighina avea 8000 cu dînsul. Mulți din Tătari se întorseră la Torna și cancelarul lăsă o mie călăreți în Moldova, iar cu ceilalți 18,000, el plecă după Cazaci ca să-i supună și să prindă pe trădătorul Nalipa-Velko. — *Histor. von Empörung.*

loniî, cum am vădu, şi dându-şi zălôge din ambe părşile, începură a tracta. Condişile păciî, după cronicariî Polonieî, fură aceste : 1, ca sangiacul să depună demnitatea sa de paşă al Moldoveî; 2, Ieremia Movilă, pe care îl vor locuitoriî, să fie păstrat de domn; 3, armile tătărescî şi turcescî să se întorcă tot pe unde au venit şi în trei ăile să iasă din Moldova, fără a face nici o nedreptate; 4, prinşii de răşboiî să se întorcă de la uniî la alşii, fără nici o rescumpărare; 5, hatmanul să atragă graşia regelui spre hanul şi spre sangiacul, pentru cele făcute de dinşii; 6, aceştia făgăduesc şi se îndatoréză că Sultanul va trimite stégul şi tuşurile de domnie cu hatişerif lui Ieremia; 7, hanul să trămită o ambasadă regelui Polonieî. Acest tractat, pe care cronicariî poloni l'au numit glorios (*chwalebne przymierze*), observéză tare bine un învêşat polon, d. Pekowski, nu arată în ce stă acéstă pretinsă glorie. Mai întâi că condişia d'întăiî prin care sangiacul depune demnitatea ce îşî arogase de paşă al Moldoveî, este o absurditate şi un joc al Tătarilor cu Zamoisky, de vreme ce ei, cu acésta nu perdeau nimic, căci ei n'aveau nici un drept asupra Moldoveî, fiind-că divanul nu voise a primi cererea lor şi lăsă pe trimişii hanului să plece fără nici un rezultat.

«Primirea unei asemenea condişii din partea lui Zamoisky, ăice d. Senkowski, dovedesce numai că «în tabăra polonă nu se scia nimic lămurit şi că tôte «se făceau pipăind prin întuneric». Afară de acésta, cronicariî poloni notéză, ca spre gloria lui Zamoisky, aceste condişii : 1, că Ieremia nu numai că se cunoşce

tributar al Turcilor, măbind tributul, dar încă se recunósce și tributar către hanul și împarte pământul Moldovei, dându-î satele de care s'a vorbit; 2, ca oștirile polone să iasă și să nu mai intre în Moldova; 3, ca regele Poloniei să trāmită un sol la împărăție spre întărirea prieteșugului între ambele puteri; și 4, ca Polonesii să-și unescă puterile cu Tătarii împotriva Cazacilor de la Nistru, cari făceaū rāsboiū Turcilor și Tătarilor și nu mai trāmiteaū acestora daturile obicīnuite.

Afară de acestea, cronicarii poloni mai uită, dice d. Senkowski, «că Zamoisky dedese asigurare deosebită Tătarilor că donația ce li se făcuse sub Stefan I^u (1578) și care consta în dece miū galbeni și «un număr ore-care de blāni de jder și samuri, să li «se plătescă d'aci înainte pe tot anul.» Istoricul Naim-Effendi pomenesce lāmurit despre acēsta și singurā o asemenea împrejurare e de ajuns spre a talmāci îndată buna voință cu care Tătarii încheiară acest tractat. Acēstă nație a Tătarilor, pricina sultanului era cu totul deosebită de a lor. În tóte rāsboiele haniū n'aū vānat decât folosul lor și d'acilea vine că ei erau gata a încheia un tractat de pace, îndată ce dușmanul lor le da un cāștig mare.

Cele-l'alte condiții ale acestui pretins glorios tractat sunt obicīnuite și asemenea tuturor celor ce s'aū făcut în tóte tractatele glorióse saū nenorocite cu Turciū și cu órdele Crīmului. Ast-fel, reducēnd acest tractat la drépta lui valóre, vedem că strălucirea lui și cualificația ce-î daū cronicarii de tractat *glorios*, pere în fața nepărtinirei și a criticei sănătóse.

După iscălirea condițiilor tractatului, Zamoisky dăruia sangiacului o haînă de mătase cusută cu aur și lui Ahmet-Aga o cupă de aur. Hanul dăruia asemenea pe zălógele Poloniei ce erau la dînsul, cu haîne de mătase aurite și a doua-și se trase cu oștirea și se îndreptă către câmpiile Crîmului.

Zamoisky plecă asemenea spre a se întorce în Polonia, lăsând în léfă lui Ieremia, după cererea sa, trei mii ostași poloni, sub comanda lui Ión Potocki, starostele Cameniței și lui Stanislas Chanski. Ieremia însuși se duse de se așeză în scaun la Sucéva. Hanul, până a nu se depărta, scrisese regelui Poloniei, trimetîndu-î o ambasadă, prin care -î cerea să întărească pacea încheiată cu hatmanul Zamoisky, adăogînd că, de nu vor pedepsi Polonii pe Cazaci, apoi va rupe negociațiile și va reîncepe războiul. Trămisul tătarului dăruia regelui un cal și o săgétă din partea hanului; regele scrisese hanului și, dăruind solului o frumoasă blană de cacom, îl porni înapoi. «Tóte acestea, » spune un analist contimporan, nu fură decât o umbră de pace într'un sóre ce roșia de răsbóie.»

VII.

Sigismund Bathori umpluse Europa cu plîngerile sale în contra Polonilor, pentru faptele lor în Moldova. El îi acusa sub cuvînt că au intrat într'acéstă țară, fără a fi provocați, ca s'o smulgă de sub ascultarea sa și s'o reducă iar sub jugul Turcilor, de care se mântuise cu atâtea jertfe. Împăratul și Papa, la cari se plînsese, scriindu-le în deosebî, trimiseră îndată soli și scriseră în pricina acésta regelui Poloniei.

Împăratul scrisese în 30 octombrie și rugă pe rege ca să strice tractatul făcut cu păgânii în contra prințului Transilvaniei și să lase Moldova în stăpânirea lui Răzvan. Papa scrisese, la 8 noiembrie 1595, regelui Poloniei într'un chip foarte aspru, o scrisoare pe care acesta o primi în decembrie : «Cu condei de durere, «începe el, vă scriu că cele făcute în Moldova crud «m'au întristat.» Îi impută apoi că n'a ascultat de loc rugăciunile ce mereu i-a făcut de a se uni cu creștinii în contra Turcilor ; că spera că, dacă considerații particulare îl opreau a se declara pe față împotriva Turcilor și a le face război, cel puțin nu va aduce stavile și opoziție scopurilor prinților federați și nu va turbura cursul fericit al armelor lor, după cum lămurit o făgăduise atât către dînsul cât și către împărat ; că cu faptele lui a întărit pe Turci în puterile și sperările lor și a slăbit pe creștinii. «Toți te învinovățesc, «dice Papa, că te-ai confederat cu Turcul și Tătarul «împotriva prinților federați și mai cu seamă împotriva prea iubitului nostru Sigismund, prințul Transilvaniei, căci spre a-l vătăma, ai numit alt domn în «Moldova, făgăduind a-l apăra cu ajutorul Turcilor și «Tătarilor.» Acastă faptă Papa o califică de *nevrednică*, și încheie propuind arbitragiul său pentru diferențele dintre regele Poloniei și cumnatul său, prințul Transilvaniei, «ca să sterpescă dintre dinșii toate rădăcinele amare de prigonire și vrajbă, să le smulgă «și să le arunce în foc.» Mult mai aspră fu scrisoarea ce Papa adresă, tot într'acea zi, către Zamoisky : «Fapta ta din Moldova va trage defăimarea și hula «tuturor omenilor cinstiți cari trăesc astăzi și cari

«vor fi în viitorime. Ce prieten al binelui public, ce
 «om înflăcărat de dragostea lui Dumnezeu nu va tân-
 «gui, că chiar în acel moment când se făcea Turcilor,
 «acești dușmanî vecinici și neîmblânziți ai creștini-
 «lor, un rășboi sânt și trebuincios pentru mântuirea
 «și libertatea poporului creștin și apărarea credinței,
 «atunci când, ocrotiți într'un chip minunat de mâna
 «lui Dumnezeu, dobândiră isbândi astfel încât nici
 «n'am vădut nici n'am auđit altele asemenea, nici în
 «anii aceștia, nici în vécurile trecute, cine, ȑic, nu va
 «tângui că chiar în acel minut, când se spera atâta
 «isbândă, se făcu în Moldova tot ce putea ușura și în-
 «tări pe dușmanii Crucei și ai lui Christos și din po-
 «trivă se opri și se slăbi în cursul biruințelor lor apă-
 «rătorii credinței, se turbură rezultatul rășboiului și
 «se puse tot în primejdie ș. c. l.» Îl amenința apoi
 pentru relele poveți ce da Regelui și pentru această
 crimă și acest scandal împotriva creștinătății. Papa
 scrisese asemenea Cardinalului Bathori muștrându-l
 părintesce pentru că ațâța pe Poloni în contra vărului
 său prințul Transilvaniei și poruncindu-i să vină în-
 dată la Roma.

Michaiu-Voevod trâmise și el atunci o ambasadă la
 regele Poloniei care sosi la Cracovia și în 14 noem-
 vrie fu primită în audiență de rege. Istoricii tac des-
 pre misiile acestei deputații, dar eu socotesc că ea
 privia tot în pricina Moldovei.

VIII.

Vitézul Răzvan nu așteptă să vadă isprava acestor
 tractații, de la care puțin se nădăjduia, și hotărî cu

armele în mână, a-și redobândi tronul ce i se răpise. Cu puținul ajutor ce luase de la Sigismund Bathori, el purcese spre Moldova la 27 Noemvrie, trecu munții Oituzului, ce despart țera sēcuiască de Moldova, în 29 Noemvrie 1595 și, aflând veste despre starea dușmanului, vędându-se mai slab cu numărul, trămise îndată la Bathori, cerënd un adaos de óste și mai cu sémă un mai mare număr de călăreți ; dar până a nu sosi aceștia la hotarele Moldovei, Ieremia Vodă cu Polonii se grăbesc a izbi pe Răzvan. Oștirea polonă se afla răspândită în mai multe stații în țeră, când de o dată Chanski, care era pus de Potocki cu despărțirea lui în garnizonă la Sucéva, însciință pe Potocki că Răzvan se apropie în grabă și drept spre Sucéva, în capul unei numeroase oștiri. Ieremia îndată adună oștire de țeră cât putu și porunci lui Potocki de adună în iuțelă regimentele sale și grăbi de se uni cu céta lui Chanski, d'abia cu doue césuri înaintea bătăii. Era într'o duminică, 5 Decemvrie, când Răzvan sosi aprópe de Sucéva. Óstea sa se alcătuia de patru mii pedestrași ; cea mai mare parte erau din vechii sēi ostași cu puținii ce înrolase de curând și apoi Sēcuii ce -l însoțise din porunca prințului Bathori și o mie călăreți armați cu lance tot de ai prințului Transilvaniei. Armia lui Răzvan-Vodă înaintă pe déluri, prin nisce locuri mai nalte decât acelea unde se afla óstea lui Ieremia, ast-fel în cât ea se vedea mai lesne de către acésta. El își întocmi rânduală bătăliei ast-fel : la stânga sa, care era apărată prin cară și tot aparatul de răsboi, erau cincē sute călăreți ; la drepta, care era apărată de un zid ce înce-

pea de la șanțurile taberiî și se întindea mult departe până la tabăra poloneză, era asemenea călărime; în centru, două bataliōne pedestrime, după care urmau alte dece; pe urmă rămnășița de călărime și pedestrime ca o rezervă. În tōte părțile se vedeau stégurî fluturând; stégul călărimeî era cel mai împodobit; elî purta o frumōsă inscripție care spunea că Moldova s'a dat de Transilvania lui Răzvan.

Ieremia-Vodă eșise înainte la satul Areniî, unde-și așezase oștile sale, iar oștirea polonă el o rânduî la Scheî despre câmpie și sta ca lapază pe sub un mal care e alăturî, aprōpe de drumul Băiî. Rânduiala ei era în colōne treptate ast-fel: înainte sta cu avanguardia, în lipsă de călărime ușoră, 100 Moldovenî; după dînșîî veniaî două bataliōne ale lui Stanislău Minski și Nicolae Zobrzydowski; erau așezate puțin mai la drépta din pricină că posiția era mai bună și spre a fi ferite de vînt, ast-fel că bataliōnele lui Tworzanski și Milewski, ce se aflaî la stînga, erau puțin mai nainte decît dînsele, dar mai nainte încă se afla batalionul lui Zavrowski ce nu se vedea de cele-l'alte, fiind ascuns de fortificații; la centru era Porycki cu regimentul sēū, avēnd de rēzim trupele lui Potocki, comandantul Camenișei, pe al fratelui sēū Stefan și la stînga pe al fratelui sēū al treilea Iacob; după dînșîî, tot la mijloc, venia apoi o trupă de pușcașî a lui Iōn Tomas Drohojewski, și lângă dînsa, pedestrimea sub comanda lui Albert Vitoslawski și Andreî Klopocki. La stînga, împrejurul zidului de care am pomenit mai sus, se așezase nisce tunurî marî și altele de câmpie, care amenințaî drépta lui Răzvan și ocrotiaî pedestrinea

moldovenescă și pe Cazacî. Până a nu se apropia oștile de bătaia pușcilor, Poloniî descărcară de două ori tunurile în oștirea lui Răzvan; una din descărcături răsturnă pe Valentin Gheghe, unul din capiî pedestri-meî acestuia.

IX.

Ieremia era la biserică ascultând liturgia, când avangardia lui Răzvan se apropiă de oștile țerei și când eși Ieremia de la biserică, îndată se încăerară Moldoveniî lui Răzvan cu ai lui Ieremia; lupta între ambele aceste oști nu ținu mult, căci urând, se vede, a-și vărșa sângele frate cu frate, și unele și altele se traseră din bătaie.

Poloniî atunci din délul de unde erau despre Scheî se repeziră asupra Săcuilor. Zobrzydowski, cu trupa sa și a lui Chanski, căci acesta se afla atunci lângă Potocki, și Christofor Broniewski se asvârlă peste drepta lui Răzvan; însă Zobrzydowski, cu totă bărbăția ce arătă, răbindu-se la obraz și la braț, nu putu sprijini lovirea lui Răzvan și ar fi perit cu óstea sa, de nu grăbă Potocki a-î veni într'ajutor. Într'aceiași vreme, Porycki cu infanteria și pușcașiî lui Viersbowski, isbesce centrul lui Răzvan, în vreme ce bataliónele lui Twerzanski și Milewski se asvârlă asupra drepteî, în ajutorul lui Zobrzydowski. Tóte isbirile împreunate ale acestor cete sfărâmă rândurile Săcuilor, cări se trag înapoi puțin și ast-fel Poloniî pătrund în tabără. Răzvan-Vodă, care, cu tóte că se văduse mai slab mult cu numărul și cu valórea oștilor decât dușmaniî, nu

numai că nu se ferise de bătaie dar o și căutase cu bărbăție, se afla atunci lângă infanteria sa ; el se credea apărat de cavalerie, când acesta de o dată părăsind tunurile, o ăea de-a-fuga. Îndeșert Răzvan omoră cu mâna lui mai mulți, ca să întorcă pe fugari înapoi, silințele lui fură zadarnice. Poloniî cuprinseră tunurile ; Sécuii, vedând fuga călărimei, întorseră și ei spațele. Răzvan, părăsit de oștire, rămânând numai cu puțin din ai săi, se luptă multă vreme încă cu cel mai mare curagiū ce putu ; doi cai fură uciși sub dînsul ; elū sări pe un al treilea cu multă sprintenie și isbea de mórte pe toți câți îi întîmpina paloșul său. «Ce «mai vitéz !» strigaū, minunați de atâta curagiū, atât ai lui cât și dușmanii ce-l vedeau. Dar în sfârșit, părăsit de ai săi și de noroc, vedându-și tótă tabăra coprinsă, oștirea răslățită fugind în tóte părțile, cu inima sfâșiată de durere, el se lăsă a se trage de puținii credincioși rămași pe lângă el, care voiau a-l mântui ; ei luară cam spre stînga și se înfundară în păduri. Poloniî lăsară regimentele lui Drohojewski în tabără și tóte celealalte se luară a goni pe ostașii lui Răzvan, cari fugeau răspândiți și rătăciți în voia întîmpiării prin munți și prin păduri ; cei mai mulți cădură în mânilor dușmanilor, fórte puțin fură aceia ce putură ajunge a trece munții în Transilvania. Biruatoriî cuprinseră o mare pradă, câte-va tunuri de câmpie, tóte stindardele și tótă averea ce Răzvan dobândise de la Aron-Vodă și prada căpătată de la Turci la Târgoviște și la Gîurgiu.

X.

Sermanul Răzvan, după ce rătăci multă vreme cu soții săi, ajunse séra într'un sătuleț unde se adăposti puțin, schimbându-și haïnele și se depărtă sub ocrotirea nopții. Îndată sosiră în sat nisce trimiși d'aî lui Ieremia, ce alergau după Răzvan; gazdele acestuia, speriați de vecinii cari îi mustrau că au primit un dușman în casă, fură siliți a mărturisi calea în cotro au apucat fugarii. Ast-fel, acești nenorociți fură îndată ajunși în cale și prinși nu fără o luptă bărbătească, în care Răzvan fu rănit și Ungurii Mateiș Sekiel ce comanda peste 400 călareți și Elie Kakoci, vechiul soț al lui Răzvan în óstea lui Aron-\ odă, cădură morți, împreună cu alții. Între prinși se afla fratele lui Răzvan, un boier mare anume Calotă, vistier și logofet al domnului, împreună cu alți boieri și capete de Unguri. Aduși dinaintea lui Ieremia, Răzvan și cu soții lui se purtară în cumplita lor nenorocire cu tótă vrednicia și bărbăția cuvenită. La tóte întrebările ce li se făcură, ei toți păstrară o tăcere mândră și desprețuitoare. Câteva zile după aceea, pe la jumătatea lui Decemvrie, crudul Ieremia, nesocotind și legile rășboiului care sântesc persoanele unui prins și legile omenirei, osândi pe toți prinșii la mórte. Printr'o cruđime spăimântătoare, el porunci a pune pe Răzvan la caznă; apoi îi tăiară nasul și buzele, și după aceea puse de-l trase în țépă expuindu-l ast-fel,— privește de jale! — la armie și la locuitorii țării. În minutul în care mult-nenorocitul Răzvan-Vodă gemea de dureri pe țépă, cu o crudă

barbarie, aduseră pe frate-său dinaintea lui de-î tăiară capul. La această vedere durerósă a morții fratelui său adăogită la suferințele sale, Răzvan de o dată se ridică, țîșni pe țépă, întinse brațele către dragul său frate, și într'această mișcare își dete sufletul.

Să întórcem mai bine ochiî de la această cruntă priveliște care răscolă inima la o asemenea crimă uriciósă, ce va rămânea o pată vecînică de necinste asupra némului lui Ieremia Movilă care o porunci și asupra Polonilor care o suferiră fără împotrivire, cu atât mai mult că Răzvan era prinsul lor. În drumul ce merge de la Sucéva la Baia și până astăđî se arată și se pomenesce *movila lui Răzvan-Vodă*, loc unde zac neuitate, rămășițele vitézului domn.

Ast-fel de cumplită mórte avu acest bărbat, pe care meritul său și norocirea îl înălțase din pulbere pe tronul patriei sale. Născut țigan dintr'un ném osândit de vécuri la robie, el fu încă o dovadă puternică cum că în ochiî provedinței nu sunt popóre alese și popóre osândite, că ea răspândește de o potrivă îndurările sale peste toți ómenii fără osebite de nație, dar puind pe fruntea fie-căruia pecetea Dumneđeirei și declarându-l cu drepturi de o potrivă ca tótă omenirea, la libertate, la egalitate, la virtute și la adevăr.

XI.

Cumplita mórte a lui Răzvan întristă fórté mult nu numai pe prințul Transilvaniei dar și pe împératul și pe Papa Clement. Bathori hotări să-și iea satisfacție cu armele în contra Polonilor și împératul, părtaş al mâ-

niei sale, hotărî a-l ajuta și a lua parte la răsbunarea acesteia insulte a Polonilor, ce le era comună la amândoi. Pontificele însă, temându-se cu tot dreptul că acest război între creștinii va fi vătămător războiului cel cu noroc început în contra Turcilor și că va putea arunca creștinătatea încă în vr'o primejdie mare fără nici un leac de mântuire, se puse între părțile prigonitoare, propunind mijlocirea sa părintească pentru ca, prin creditul său, să împace aceste certe și să aducă unirea și o norocită înțelegere. El trimise spre acest sfârșit în Polonia pe episcopul de Caserta, Alfons Visconti, milanes, la regele Poloniei și la prințul Transilvaniei. Sigismund al III-lea regele Poloniei, mișcat de aceste înstrăbănări, trimise la Roma pe Florian Gembicki, secretarul coronei, ca să arate pontificelui că armele polone în Moldova făcuseră mare slujbă creștinătății, scăpând acea țară de Tătari și tot de odată oprind pe aceștia d'a năvăli asupra Ungariei și a staturilor împărătești. Zamoisky scrisese și el Papii, în 10 ianuarie 1596, arătându-i aceleași și îndreptățindu-și faptele sale cu multe sofisme și neadevăruri. Spre a îmblânzi mai lesne pe Papa, carele era foarte întăritat în contră-le, spre a-l trage în partea lor și a-i desarma mânia, regele Poloniei și Zamoisky îi trimiseră, din partea sinodului de legea grecască, doi episcopi ruteni, ca să i se închine și să recunoască supremația Papii. Intr'adevăr această faptă, care nu isbuti până la urmă, făcu mare plăcere Papii, în cât se amână cu totul satisfacția așteptată de Bathori de la Poloni, ceea ce mahnii pe acesta până într'atât în cât cădu în greșeli mari, foarte vătămătoare crești-

nătății. Zamoisky fu atacat cu multă învierșunare în dieta de la Cracovia de dușmanii lui, cari-l acusaui cu mult drept că a implorat și a cumpărat pacea de la Tătari. El se scuză dând faptelor o colóre favorabilă, dar foarte neadevărată. Senatorii regatului scrișeră atunci (24 martie 1596) împăratului Rudolf, arătându-i că ei simt că datoria comună este ca să împedice pe Turci a reduce în pašalik principatele Moldova și Valachia ; că neputând prințul Transilvaniei a le apăra, e nevoie ca Polonii să le ia sub protecția lor ; că pentru această slujbă creștinăscă ce ei vor să facă, cer ca împăratul să le dea o sută mii florinți și să depărteze pe Michaiu din Țera-Românăscă, căci nu-l pot apăra fără a rupe de față pacea cu Turcii. Acastă scrisóre sucită și plină de viclenii nu dovedia alt-ceva decât dorința Polonilor d'a pune ei în Țera-Românăscă alt domn în locul lui Michaiu. Acesta fu cel d'întăiu semn al urei ucigătore ce Polonii purtară eroului nostru.

XII.

Michaiu-Vodă, după luarea Vidinului, unde-l lăsarăm, se întorse înapoi la Târgoviște. Întorcerea sa în țară este un mers triumfal ; toți ostașii sunt încărcăi de prădăi ; poporul îl primesce cu cântece de veselie și vrăjmașii tremură de numele lui. El începu îndată a se ocupa să vindice rănilile și ticăloșiile ce pustiirile și rășboiul adusese asupra țării. Într'adevăr, starea ei era vrednică de jale. Populația se micșorase foarte mult prin mórte, prin pribegirea locuito-

rilor în țări străine și prin robirile Turcilor ; numai în această din urmă campanie Sinan robise două-șeci mii locuitori și apucase a-î trece Dunărea. Orașele și satele erau ruinate și prefăcute în cenușă ; câmpurile erau părăsite, viile smulse, grânele călcate de oștirile ce șerpuseră prin totă țera, nu putuse da rod ; dobitocele murise sau fusese răpite de vrăjmași, cari apucaseră să trecă peste Dunăre mai mult de 60 mii vite. Românii jertfiseră totul pentru desrobirea libertății lor ; dar acesta e un bine atât de mare în cât cu nici o jertfă, fie cât de grea, nu e scump cumpărată.

Michaiu-Vodă trimise în Transilvania cu multă cheltuială, — fiind și acolo mare lipsă, căci negoțul încetase cu totul din pricina rășboiului, — de cumpără grâne, făină, vin, sămînță și toate cele trebuincioase, de împărți între popor, care, la glasul domnului său, părăsi pădurile și viziunile munților unde se trăsesse, începu a rezidi orașele și satele pe ruinele celor vechi, se apucă de munca pămîntului și putu îndată să prețuiască folósele independenței ce dobândise cu atâta jertfă. Iar, pentru ca ostașii fără de exerciții, să nu se înmóie și să nu se corumpă în lene și nelucrare, domnul dădă voie la vre o câte-va mii să trecă Dunărea și să necăjescă pe vrăjmași. Aceștia năpădesc peste Pelinul, oraș întins și, după ce au ucis mai mulți locuitori, îl prefăcu în cenușă și, robind o femeie cu o fată și un băiat al unui din cei mai bogați și însemnați locuitori, a nume Michaloglu, îi aduc în dar domnului, care tratându-î cu multă omenie, întórse pe femei cu copii înapoi la soțul ei pentru o răscumpărare de 50 mii galbeni de aur.

Nenorocirea expediției lui Sinan desperă pe Sultanul d'a puté învinge fățiș pe Michaiu-Vodă. El se încredință că spre a-l vătăma trebuie a alerga la intrigă, a lucra mai întâi spre a-l desface de aliații săi, împăratul Germaniei și prințul Transilvaniei, și a ațîța în țără partide în contra lui. Spre acest sfârșit, prin beilerbeiul de la Pesta, făcu propuneri foarte bune împăratului, numai ca acesta să se tragă de Michaiu și să-l considere ca un rebel către Pörtă ; dar împăratul depărtă cu mânia aceste necinstite condiții ce i se propunea. Sultanul atunci întrebuiță alte mijloce spre a ajunge la scopul său. Trămise mai întâi un agă în țera Românească ca să ațîțe pe boierii nemulțămii și să-i scôle în contra lui Michaiu și în folosul Porții ; tot-de-o-dată dete poruncă pașilor de pe margine și hanului Tătarilor să stea gata a intra în țără spre a ajuta partida ce era să se revolte în favorul Turcilor. Tot într'o vreme Sultanul trămise la Sigismund Bathori un cîauș cu fîgăduială că-î va lăsa Transilvania fără nici un alt tribut decât vasele de argint ce era obiceiul de se da când se plătia tributul, îndatorându-se încă a-î da și țera Românească, dacă el va primi a goni pe Michaiu și a se trage din confederația cu împăratul Rudolf. Bathori, după ce ținu cât-va pe cîauș la sine, îl trămise înapoi, dîcîndu-î să spună stăpînului său că el, prinț al Transilvaniei, nici odată nu va lăsa partea creștinilor spre a se uni cu dușmanul lor. Prin povața nunciului Papei și a lui A. Carilio, el plecă la 4 Februarie cu un-spre-dece trăsuri și doue-șeci cai de călărie la Praga, spre a se întîlni cu împăratul și a dobîndi ajutoare de război.

XIII.

Sultanul, ce nu putu isbuti lângă împăratul și Bathori spre a vătăma pe Michaiu, fu mai norocit pe lângă Români, de la cari dobândi ceea ce nu putuse avea de la străini. Aga trimis în țară găsi între boieri ceea ce tot-d'auna a fost lesne a găsi, oameni corupți, cari pentru o mârșavă ambiție și lăcomie de bani, stau gata a vinde domnul și țera lor. O conspirație întinsă și gróznică se formă, în capul căreia sta din boierii cei mai de frunte, unul anume Dumitru, cel mai bătrân din sfetnicii domnului și logofetul Chissar cu un fiu al său. Șese mii Tătari din Dobrogea, cu care se unise și trei mii Turci, trebuiau să năvălescă fără veste în țară spre a ajuta pe conspiratori, ce se unise cu Turcii pentru ca să mântue țera, cum diceau ei, și să pėrdă pe Michaiu dându-l în mâinile dușmanului. Dar acesta află din vreme printr'un chip minunat planurile nemature încă ce se urziau de nelegiuiri boieri în contra lui și a țerii. Elu puse streji lângă Dunăre ca să primescă pe dușmanul ce era gata a năvăli și puse de tăie pe trădătorii Dumitru, Chissar și cu fiul său, ca nisce violenți de domnie și stricători de țară. Patru zile după pedėpsa conjuraților, cei 9000 Turci și Tătari trec Dunărea; domnul mai trimite un ajutor de 3000 pedestrași și 300 călăreți oștirea expedită de mai nainte la graniță, care isbind pe dușman într'o luptă norocită, îl birue, cuprinde tunurile și bagagiile lui și pe cei mai mulți îi omórá saú îi prind robii. Tot în acele zile, cu patru

mile mai jos de la locul acestei bătălii, alți trei mii Turci, în înțelegere cu conspiratorii din țară, trec Dunărea ; dar sunt îndată întâmpinați de către locuitorii țeranî adunați și de către păzitorii marginilor și sunt învinși, de și nu fără puțină pagubă a Românilor.

În vremea acésta, februarie 1596, hanul Gherai intrase în Moldova cu 30 mii Tătari și patru mii Turci cu tunuri împărătesci. El avea poruncă a Sultanului a intra în Valachia, dar neîndrăsnind, voi să înșele pe Michaiŭ-Vodă. El se adresă la Ieremia-Vodă al Moldovei, care îl primise cu drag ca pe un prietin și aliat și îi făgădui două mii galbeni de va voi a favorisa planul său de a înșela pe Mihaiŭ, făcându-l să priimască a se supune Porței. Domnul Moldovei făcu cunoscut lui Michaiŭ-Vodă că hanul are deplină putere de la Sultanul d'a încheia pace între Români și Turci, puind condiție ca Michaiŭ să gonască trupele străine luate în lăfă de dînsul, care, dicea hanul, nu numai că pustiesc țera turcescă, dar încă sunt o sarcină pentru cea românească. Hanul trămise tot de-o-dată lui Mihaiŭ-Vodă, spre mai mare încredere, doi din cei mai însemnați Tătari, ca zălóge, cerënd numai pentru slujba sa câte-va mii galbeni. Michaiŭ-Vodă avea trebuință de ceva vreme de pace după atâtea sdruncinări și suferințe pricinuite de răsbóiele trecute, cu atât mai mult că Bathori se pornise la Praga și nu putea aștepta ajutor de la dînsul, ba încă vestea se răspândise că acesta voia să abdice cărmuirea staturilor sale și drepturile dobândite asupra țerei Românesce în favórea împăratului Rudolf. Aceste priviri înduplecară

pe Michaiu a primi mijlocul ce i se înfățișa spre a intra în împăciuire măcar vremelnică cu Turcii. El trămise hanului soliî sîi cu un dar către dînsul, ca să trateze despre condițiile propuseî păcî; tot de-o-dată dete drumul trupelor transilvane. Cum află hanul că Michaiu căduse în cursa ce î-o întinsese, își luă masca de pe obraz, năvăli de-o-dată cu totă armata sa în șesul dintre Buzeu, Brăila și Bucuresci, unde tăbări, pornind cete în toate părțile, carele mai mult de opt zile cercară țera, ardînd orașele, hrăpind bucatele, robind pe locuitorî, pustiind tot și căutînd în tot chipul a pune mîna pe Michaiu. Doue sute de Cazaci, cari erau de pază la graniță, sub comanda lui Koseza, Kirecki, Liemanowski și Bilecki, cum vedură apropierea Tătarilor, trecură despre partea lor în Moldova, după ce jăfuiră pe țeranî din satele ce erau însărcinați a apăra; numai 40 dintr'înșii își păstrară datoria și jurămîntul, și, vedînd că nu e chip de împotrivire la o așa mulțime de Tătari, grăbiră de alergară a vesti domnului această năvălire neașteptată. Poziția acestuia era foarte grea. Fără bani, fără oștire, căci oștirea țerii ce rămăsese era răspîndită în țeră și în cartierele de iarnă, înconjurat de nevoi, nesigur dacă dușmanî boierî nu-l vor trăda în mînile dușmanilor străini, el umbla rătăcind, căutînd mijloce de a mîntui pe el și țera de această primejdie. «În acele nevoi mari, Țice «Walter, eroicul sîu suflet scôte cea mai de apoi virtute a lui.» Într'un scurt timp el adună 6000 ómenî și sprijinindu-se în ajutorul lui Dumnezeu și în mîngîierea că se luptă pentru buna cauză, pornesce întru întîmpinarea înfioróseî mulțimî a Tătarilor, isbesce,

taie și pune în gónă nisce cete marí de Tătari ce se rēslătiseră după pradă și gonindu-í, merge la orașul Gherghița unde găsi greul ordiei tătăresc. Hanul rămase încremenit la o îndrăznélă așa de mare din partea lui Michaiŭ și, cu tóte că oștirea sa era mai mult de șése orí mai mare, nu îndrăsni a primi bătaia, ci se trase rușinos spre țera sa. Spun că atât în luptele parțiale unde îl bātu Michaiŭ, cum și în góna ce dete hanului, îi omorí ca la opt mií Tătari. Michaiŭ coprinse apoi orașul Brăila pe care-l cotropise Tătarii, făcēnd marí grozăvií. Michaiŭ omorí pe toți Turcii și Tătarii ce găsi vií, cruțāndu-le numai caií; pe mulți Turci îi spāndură afară din oraș. Unii, cari voise să trecă Dunărea, goniți fiind cu multă iuțélă, se înecară; prea puținí putură numai scăpa.

XIV.

Vicléna cursă ce í-o întinsese tatarul, făcu pe Michaiŭ a fi fórte neîncrēdător către Turci și a nu mai voi să trateze cu dinșii; de aceia, când în aprilie, Sultanul îi trāmise doi cíauși vorbindu-í de pace și rugāndu-l a-l lāsa să trecă cu oștirile în Ungaria, el mai că nu voi a-í primi, ba încă, spre a-și resbuna de ocara făcută de Tătarii ce-í călcase țera, dete drumul la vr'ocățí-va ostași ai sēi ca să trecă Dunărea și să prindă pe Turci.

În luna lui Maiŭ 2000 Româní coprind Cladova, se întăresc într'insa și rāscólă o parte mare din Bulgaria; tot atunci 2500 haíducí româní din țera Românescă, trecēnd Dunărea mai în sus de Nicopole, pustiesc mai

multe sate și isbesc fără de veste cetatea numită Plevna pe Isc, mai la vale de Nicopole, prind pe beiful cetății, ce venise de curând de la Adrianopole cu femeia și cu copii lui, precum și mulți alți turci și evrei însemnați, câștigă multă pradă și pe urmă sfarmă orașul. La întorcere fură isbiți de ianicerii și turcii din Nicopole; dar se bătură așa de bine și cu atâta îndemânare, încât puținii vrăjmași scăpară, și ei se întorseră biruitori cu prada lor în țera Românescă, afară din patru inși numai ce cădură morți într'această luptă. *

După aceia Michaiū-Vodă trimise la 6 maiū pe Veliceico cu 1300 haïducī la Baba în Bulgaria, oraș neînchis și bogat, mare ca de două-șeci mii case, cele mai multe de meșteri; haïducii il bătură, il coprinseră și încărcară o sută cincī-șeci cară de avuții dobândite, luând prinși pre mulți turci însemnați cu muierile și copiii lor. Ei ședură acolo trei zile; apoi, dând foc orașului și sfărâmându-l, luară calea înapoi spre Dunăre cu totă dobânda, iar Turcii se strinseră din toate părțile în număr de 12,000 sub un pașă și ajunseră pe Veliceico cu óstea lui, la un loc ce se chiamă *Comissul*. Haïducii, vădend acēsta, începură a se hărțui și nopte cu dușmanul, până când, simțind că le

* «1200 haiduci lovira orașul Nicopole și prinseră pe Buraș beiful.... care de curând sosise de la Adrianopole, numit fiind de împăratul în acest post. Ei pustiiră tot locul numit Plenia și omorară tot ce se împotrivia trecerii lor; rămășița fu dată flacărilor. Intorcându-se din Nicopole în număr de 1800, îi isbiră și, după o luptă tare, haiducii biruiră. Numărul Turcilor uciși în aceste deosebite locuri se urca la 3000. Haïducii se întorseră cu multă pradă.» *Türkisch. und Siebenbürg. Victoria.*

va fi anevoie de a scăpa, tăiară pe toți prinșii, prefăcură în cenușe toate bagagele lor și prada dobândită și, recomandându-se lui Dumnezeu, se aruncară cu furie asupra dușmanului și mai toți cădură morți; dar sub dinșii în loc zăcea patru mii Turci. Michaiu-Vodă. foarte se întristă și însciință pe prințul Transilvaniei, care atunci se întorsese de la Praga.

El sosise în acest oraș la 4 Februarie și fu foarte bine primit de toți domnii curții; îndată după aceea, cădu bolnav greu de lângore, fiindu-i vieța în primejdie. Când începu a se însănătoși, îl duseră la catedrală ca să asculte liturgia; aci i se făcu un cuvânt foarte plin de laudă pentru dînsul. Bathori răspunse foarte frumos în limba latină, asigurând că el va stărui cu statornicie în partida ce luase și că nici odată nu se va deslipi de casa Austriei și de împărăție, dar că speră că împăratul și împărăția nu-l vor părăsi, că e încredințat că, de i se vor da ajutoarele făgăduite, va dobândi cu sprijinul lui Dumnezeu mai mari biruințe asupra dușmanului numelui creștinesc decât cele dobândite până acum. Împăratul acordându-i apoi o audiență particulară, îi dăde autorizație a se întorce, după ce îl încărcă de daruri și făgădueli. I se promisera trei mii pedestrași și două mii călăreți, pe cari împăratul să-î țină trei luni cu câte 24,000 scuđi pe lună și de cari să dispună Bathori după plac. Papa îi făgădui 40,000 galbeni pe lună și însărcină pe Francisco Murio del Monte să stringă pentru dînsul ostași în Italia. După ce-și luă diua bună de la împăratul, Sigismund se duse la Viena. În toate părțile fu primit cu aceiași fală și,

spre a-l îndatora și mai mult la urmarea războiului, iesești colegiului Vienei îi făcură un cuvânt în public și vorbiră de dînsul ca de un al doilea Iosue. Cugeta Bathori să trecă de acolo la Gratz spre a visita pe sócră-sa archiducesa Maria de Bavaria, când află că în Transilvania, Sécuii, supărați căci în dieta din urmă li se luase drepturile ce li se dedese când se porniră împotriva lui Sinan și întăritați de cardinalul Andrei și de Stefan Bathoresci ce se afla proscrisi și fugari în Polonia, se revoltară. Acastă împrejurare îl făcu să-și schimbe hotărîrea și să se pornescă spre Transilvania. Până a nu ajunge el în această țără, unchiul său Stefan Bocskai potolise răscóla, inecându-o în sânge și pedepsind pe șefi cu mare cruđime, cásnind pe uni, la alții tăindu-le capul, pe alții spánzurându-i și la alții tăindu-le nasul și urechile.

Cum sosi în Transilvania, Sigismund își adună óstea ; după ce luă două mică cetăți, Fillack și Czánad, cu o mare perdere de Turci, isbi Temeșvarul prin trei părți. Dinaintea acestui oraș sosi și Michaiú-Vodă chemat de Bathori, cu 4000 luptători și o mulțime de boieri. După o asediere de ęece ęile, în 25 Maiú, fu isbit de Turci și de Tătarí în număr de vr'o 40,000, cari venise prin Bulgaria în Banat. După o luptă sángerósă de amândoue părțile, Sigismund fu silit a ridica asedierea, căci nu numai ajutóarele făęăduite de la împératul nu soseaú, ba încă însuși trebuia să mérgă cu două-ęeci mií ostași spre a se uni cu archiducele Maximilian, ca să întâmpine oștirea turcésă ce însuși Sultanul povăęuia în Ungaria ; iar Michaiú se întórsa spre a-și apăra țera.

XV.

Lala-Mahomet ce se numise vizir, surghîunindu-se Sinan, murise trei ȕile după aceia și acéstă întâmplare păru Turcilor un semn ceresc ce poruncia d'a numi din noŭ pe Sinan în locul sêu.

Astfel acest neîmpăcat dușman al creștinilor fu scos din exil și din noŭ, pentru a cincea óră, fu învestit cu slujba viziréscă. Tótă grija lui fu să-și rěsbune de rușinea ce-î făcuse creștiniŭ. El avu curagiul și energia să însufle Sultanului hotărîrea d'a merge însuși la răsboiŭ, urmând pilda lui Suleiman cel mare. Armia, poporul, șeicii în predicățiile lor, și provinciile de margine în jălbile lor, cereau acésta ca singurul mijloc de a mântui împěrația. Hotărîrea Sultanului d'a merge la óste în primă-vară se obștise. și pregătirile de răsboiŭ se făcură cu grabă mare tótă iarna. Sinan întîmpină acum un rival în ambiția lui, pe vechiul sêu prieten, cumnatul sultanului, Ibrahim fostul cai-macam, carele, dorind viziratul, spunea de față că bătrânețele fac pe Sinan nevrednic. La aceste vorbe furiosul Sinan strigă față cu Sultanul însuși: «Spuu «că sunt bătrân și slăbit ; daca ȕice așa Ibrahim, iasă «cu mine în curte să ne luptăm în sulii și în sabie «împreună !» și ȕicěnd acestea, apucă pe Ibrahim de brău de-l târi afară din sală.

La începutul primăverii, în minutul când spera de a-și rěsbuna asupra creștinilor și d'a se încorona cu laurî noi, crudul arnăut muri într'o mercuri (3 Aprilie 1596), ȕi rea în ochii moslimilor. Acest ministru

de un caracter aspru și lacom, lăsă avuții foarte mari adunate în campaniile sale din Ungaria, Valachia, Georgia și Iemenul. Ibrahim se numi atunci vizir și serasker al armiei din Ungaria. Trei zile după numirea lui, sosiră la Constantinopole cărțile lui Michaiu și ale boierilor țerei Românesce, cerând a face împăciuire. Acesta era învoirea ce făcuse cu hanul pe care o trimisese spre întărire la Constantinopole, până a nu-și da Tătarul pe față vicleniasa. Hoge Sead-Uddin, istoricul ce ne-a fost atât de folos în această scriere, citi aceste corespondințe în divan în locul lui reis-effendi și o dispută infocată se aprinse între muftiul și hoga. Acesta era de părere ca să se primescă pacea, dacă Michaiu va da pe fiul său drept zălog, și muftiul Bostansade era împotrivor, zicând că nu se poate a tracta cu Michaiu. Fiindcă muftiul se sculă îndată și eși afară, Sead-Uddin se supără, dar își luă sēma și, folosindu-se de lipsa protivnicului său, el înduplecă pe reis-effendi să facă un răspuns lui Michaiu și boierilor țerei într'un înțeles favoritor, după cum voia. Dar acesta nu sluji nimic, căci Michaiu, cum scim, neîncredător acum după înșelăciunea hanului, refușă d'a mai tracta cu Turcii. Aceștia însă nu îndrăsniră a-l mai isbi atunci, speriați de atâtea învingeri, și hotărîră a purta războiul în Ungaria, unde însuși Sultanul avea să mērgă. Depărtarea Sultanului la ôste era foarte neplăcută mumei sale, venețiana Baffo care era sufletul cârmuirei și făcea pe fiul său să urmeze în toate după placul ei. Hotărînd să facă orî-ce, numai ca să oprēscă această depărtare, care putea să slăbēscă influința ei, ea rupse toate legăturile cu credința părin-

ților ei și propuse o măcelărire generală a tuturor creștinilor. Aceste comploturi din norocire nu isbuțiră. Sultanul se mulțumi a goni din Constantinople cu firman pe toți grecii neînsurați, puindu-le un soroc de trei zile. Sultana muma (validéoa), vădând că a pierdut stăpânirea pe inima fiului ei, căută a se folosi de farmecul celei mai frumoase rube din saraș spre a o redobândi. Mahomet se părea la început că căduse în cursă ; el răspunse la desmerdările rubei cu amorul cel mai înfocat ; dar când ea deschise gura'ca să-l rube să rămână în Constantinople, Mahomet chiar în pat, în centrul plăcerilor sale, puse mâna pe cuțit și ucise fără milă pe acea jertfă nenorocită a ambiției mumei sale, faptă care dovedesce o inimă mai mult ferocă decât energică. El puse apoi de mai înneacă câte-va femei, sub pretext că n'aș ținut postul ; apoi în 21 Iunie (1596) se porni în cale spre Ungaria însoțit de un alai mareș și cu totă oștea, ducând cu dînsul derviși, femei, icloglanî, eunuci, câni de vînătoare și șoimi. Ambasadorii Franciei și Engliterei primiră poruncă de a însoți pe Sultan în acesiă expediție în contra creștinilor.

XVI.

Îndată după luarea Graanului în anul trecut, feldmareșalul împărătesc din Ungaria, Mansfeld, muri (14 aug. 1594) și cu dînsul peri și disciplina din armia nemțescă. Țărani din Austria, împovărați de despuerele și jafurile nobililor de o parte și ale trupelor de alta, se adunară între Claus și riul Ens și se revoltară.

Acastă revoltă crescă și se mări foarte și fu cumplită nu numai nobililor dar și împărăției. Oștirile ce se trămiseră în contra lor, nemulțămite căci nu li se plătise simbria, se revoltară și ele și începură a prăda orașele și satele ce scăpase neprădate de țeran. Aceste întâmplări opriră cursul fericit al isbândilor în contra Turcilor și câtă-va vreme puseră Austria într'o anarhie grozavă de care d'abia scăpă, ajutată fiind de neunirile și de lipsa de disciplină a revoltanților.

Îndată ce împăratul înțelese despre pregătirile ce Turcii făceau împotriva Ungariei, trămise solii săi la Papa și la principii Europei, rugând să caute a-l ajuta în această primejdie comună a creștinătății. Papa se sili din nou a reînșufleți zelul pentru războiul, cu totul slăbit, al prinților italieni; el căută în zadar a face pe Spaniolii și Francesii să înceteze războiul între dînșii și a-și întorce armele în contra Turcilor; și, cunoscând ca totă lumea de ce mare folos ar fi Polonia când ar primi să intre în legătura creștină, hotărî a mai face o încercare și trămise pe cardinalul Henric Caetan, în calitate de delegat în Polonia, ca să se silască când se va aduna dieta, a îndatora pe rege și pe cei mari ai crăiei să-și unescă puterile cu ale împărăției. Papa scrisă în deosebii și reginei Poloniei și puse pe archiducesa Maria di Grazzo, muma ei, și pe soră-sa principesa Transilvaniei să-și scrie ca să îndemne pe regele într'astă faptă, spre slujba lui Dumnezeu și în obștescul interes al creștinătății. Legatul Papei ajunsese în Varsovia cu episcopul de Breslau, ambasador al împăratului și, dobândind audiență de la dietă, îi ex-

puse într'un frumos cuvînt ce s'a tipărit atunci, misia lui, arătând jertfele ce Papa a făcut pentru creștinătate și datoria Polonilor d'a ajuta pe creștinii, căci fără dinșii puterile împărăției germane întregi nu sunt în stare a sta împotriva puterii celei peste măsură mare a păgânilor. Episcopul ce presida dieta răspunse că această propunere cere o mare și cîptă dezbateri. «Polonesii, ȋdice un contimpuran, voiaŭ pace cu dușmanul păcii și nicî o price cu pricinuitorul gâlcevilor.» Ura veche și naturală a Polonilor și mai cu sîmă a lui Zamoisky către casa Austriei isbuti, și legatul Papei plecă fără a dobîndi nimic.

Intrigile Engliterei nu puțin slujiră spre a împedeca această unire a Polonilor cu împăratul în contra Turcilor. Ambasadorul engles sosise în ierna aceia în Constantinopole și răspîndise vestea că misia lui este d'a uni pe Turci și Poloni în contra voievođilor țării Romînesci și Transilvaniei. Simpatii însă și ajutore dintr'altă parte veniră a încuragia pe creștinii în rășboiul greŭ ce purtau. Țarul Muscalilor Fedor I și șahul Perșilor trămiseră ambasadori la Praga de încheiară alianță cu împăratul în contra Turcilor, și vre o câte-va cete de Scoțezi veniră pe la Dantzig în Transilvania spre a lua parte la rășboiŭ. Deputații din partea popórelor din Hertegovina și alte locuri supuse Turcilor reclamară în zadar ajutore de la împăratul spre a se revolta.

XVII.

În vremea acesta Sultanul, cu două sute mii ómenii și trei sute de tunuri mari și mici, sosise la Belgrad

și d'acolo merse la Buda unde ajunse în 2 Septembrie. Inapoi luî, Michaiu isbia arierguardia și răpea provisiile oștireî. El coprinsese pe Dunăre șese corăbiî mari încărcate cu muniții ce se duceau la Belgrad, omorîse 1200 Turci ce le însoțeau, luase tot ce era în corăbiî și pe dinsele le dase afund. Cu puține zile mai înainte de $16\frac{1}{2}$, Iulie trimisese Michaiu-Vodă o sémă de oști alese ca să iea Vidinul, puindu-le cap pe aga Fărcaș. Românii trecură Dunărea pe la Sdeglea. Turcii însă le prinseră veste și, adunându-se în mare număr, nu eșiră să se lovască față, ci se ascunseră de făcură meșteșug. Așa mergînd oștile lui Michaiu-Vodă fără tēmă, Turcii le loviră de față și fără veste și, după un răsboi tare ce ținu multă vreme, biruiră Turcii pe ai noștri și câți fură călări dintre dinșii scăpară câte ceva, însă puțineî, ear pedestrașii periră cu totul. Acéstă perdere scărbi tare pe Michaiu-Vodă și, vedîndu-se în lipsă de soldați, țera fiind fôrte despopulată, trimise în țeri străine să stringă voinicî viteji și să aducă o sémă de Leși, de Cazaci și de alte feluri de ómenî cari-î erau de folos.

Iar Sultanul de la Buda merse de tăbări dinaintea cetății Erlau, (la 21 sept.) a căreî isbire se hotărîse într'un svat de răsboi. După ce Sultanul, potrivit unui precept al Coranului, somă garnizona d'a îmbrățișa islamismul și d'a preda cetatea, începu asediul ; după șapte zile, Valoniî din cetate se revoltară și siliră pe căpeteniî a capitula ; orașul se dete mai întâi și cetățuia nu întărziă a urma acestui exemplu. Maximilian archiducele, care era numit generalissim al împără-

ției, și prințul Sigismund al Transilvaniei sosiră prea târziu în ajutorul Erlaului; dar ei vrură să-și răsbune, printr'o biruință, de pierderea acestui oraș.

Găafer-Pașa, puțină vreme după acea importantă cuprindere, întâlnește armia creștină comandată de acei doi prinți, în preajma cetății Erlau, pe câmpia numită Keresztes, unde râul Cincia se varsă în bălți, până a nu se uni cu Tisa; ambele armate protivnice se loviră acolo și ținură o luptă înverșunată de trei zile (23, 24 și 25 oct. 1596), în care oștirile se bătură fără rezultat hotărâtor; cu toată îndărătnica împotrivire a otomanilor, oștea creștină îi respinse, le ucise vre o mie de oameni, le luă 40 de tunuri și sta să rămână învingătoare. Turcii erau scoși din tabăra lor și puși pe fugă; isbânda era acum a creștinilor. Această împrejurare mai crescuse dorința ce de mai multă vreme arăta Sultanul Mahomet d'a se întorce la Constantinopole; în svatul ce se ținu însă pentru acesta, se hotări, după părerea lui Sead-Uddin-Hogea, că ființa de față a Padișahului era trebuincioasă spre a îmbărbăta pe ostași. În sfârșit, la 27 Octomvrie, Nemții și Ungurii isbesc trupul de armată unde se afla Sultanul, care se trase sub cortul lui Ionnis-Beî capul muntefericalelor, așezat în dosul bagagiilor. Bătălia era acum pierdută pentru otomani; artileria era în puterea dușmanului; corturile Sultanului erau în jaf, căci din nenorocire soldații creștini nu știură a se cumpăta și, călcând poruncile lui Maximilian, se aruncară pe avuțiile ce le stău înainte și se puseră pe jaf, fără orânduială, strigând biruință; oamenii casei Sultanului nu puteau stăvili lăcomia

biruitorilor altfel decât cu o ne folositoare împotrivire; totul era pierdut pentru Turci, când o izbire făcută la timp schimbă fața lucrurilor. Cicala-Pașa, care era pus la pândă cu o arierguardie de 40 mii oameni, vedând netocmela creștinilor, se repezi de o dată cu călărimea sa, în minutul când Nemji și Unguri înfigeau stégul crucei și săltau în triumf împrejurul atâtor bogate prăzi, și le smulse din mână biruința. În mai puțin de o jumătate de oră el împinse în baltă călărimea creștină, care trecu peste pedestrime și fu ca nimicită; cincideci mii de oameni, căduți sub paloșul musulmanilor, stau în mo-cirlă. O grăză panică coprinsese armata creștină, care se împrăstie în toate părțile, fie-care ostaș fugind în cotro dedea cu ochii, fără să scie unde, și cei mai mulți perind în baltă sub sabia Țătarilor. Cincideci mii creștini și numai douăzeci mii musulmani periră în aceste lupte ce ținură patru zile. Maximilian se refugie spre Casovia, Sigismund Bathori spre hotarul țerei sale. Spun că osebit de acel grăznic măcel, care umpluse bălțile de stărvuri, Turcii biruitori mai făcură în această bătălie o pradă de dece mii galbeni în argint și nouăzeci și șapte tunuri. Annaliștii lor asemănă această luptă cu cea de la Mohaci și de la Cialdiran. «Astfel fu, Țice Sacy, această «bătălie de Keresztes, pe care creștinii o câștigară «prin curagiul lor și o pierdură prin lăcomia lor; exem-plu îngrozitor care arată generalilor că vitejia poate «isbândi a căpeta folose, dar că numai disciplina le «poate păstra.»

După această învingere strălucită Cicala-Pașa, că-

ruia Sultanul era dator isbânda, fu numit mare vizir în locul lui Ibraim-Paşa, iar padişahul se întorse la Constantinopole.

XVIII.

Când Turcii de pe margine vădura trecerea Sultanului cu atâta oştire asupra Ungariei, începura a se semeţi, a eşi în ţera Românească pe malurile Dunării, a prăda şi a isbi. Michaiu-Vodă îşi strinse atunci oştile şi după sërbatorea Stului Michail, cu 2000'ómenî, purcese asupra Turcilor. Mergënd prin ţeră, domnul întâlni o sémă de Turci pe apa Teleormanului, robind şi stricând ţera ; el îi isbi şi-î prinse pre toţi vii ; apoi merse de ocoli cetatea Turnul, o bătu şi o arse. După aceia trecu Dunărea şi isbi cetatea Nicopoli în 12 Noemvrie, ucise pe toţi Turcii 'ce-î stătura împotrivă, coprinsse bulevardul cel mai însemnat, pe care-l asemănă cu pămîntul ; şi pe însăşi cetăţuia era s'o coprinďă, când află vestea nenorocitei bătălii de la Keresztes, care-l intristă forte. Sangiacul Nicopolei, care era închis în cetate, trămise atunci domnului stofe ţesute cu aur şi argint, samururi frumoşe, dece cai cu harşale de argint, rugându-l să se lase de a mai bate cetatea şi a nu mai întărita mânia Sultanului, care acum biruitor se întorce din Ungaria şi se aşteptă la Sofia. Paşa încă se făgăduia că va mijloci ca Michaiu să-şi aibă pacea de la Turci şi ca Sultanul să-l recunoscă pe el şi pe fiul său de domni moştenitori ai ţerii Româneşti. Domnul căta mult mai puţin la aceste făgăduieli frumoşe decât

la puterea zidurilor cetății și la vestea întorcerei Sultanului, care putea năvăli asupra-î ; el se prefăcu dar că e înduplecat de sfaturile sangiacului, primi cererea sa și ridicându-se de acolo, unde zăbovisc cinci zile, trecu Dunărea. Domnul trecuse râul în țară într'o diminăță la răsăritul sôrelui și, însoțit numai de șese inși din căpeteniă, apucase fără grije înainte, urmat într'o lungă depărtare de cinci-șeci călăreți, și în sfârșit mai departe încă venia totă oștea de pre rânduiala ei. Ast-fel mergând în cale, domnul și cu soții lui întâlniră doi Turci pe care-î prinseră și aflară de la dânșii că fac parte dintr'o bandă de 500 Turci care bântuie satele aceluï județ, ardând și jefuind și că acăstă ceta nu e departe. Cum află acăsta, vitezul domn se repede iute cu cei șese soți ai săi către acei 500 Turci, îi ajunge și-î isbesce furios. Spun că omori patru-spre-dece inși cu mâna lui, până când apucă de-î veni ajutor din oște, de-î prinse pe toți câți scăpară de môrte. După acăstă faptă de semeta și nesocotită vitejie, eroul se duse la Târgoviște spre a se odihni și a se bucura de triumfurile sale.

XIX.

Dar intrigile și vicleniile ticăloșilor boeri nu-l lăsară multe zile a îngriji în repaos de treburile țerii. În cele d'intâi zile ale lui Decemvrie, potrivit făgăduielelor și invoielei făcută cu sangiacul Nicopolei, Sultanul se grăbi a trămite lui Michaiu o deputație de două-șeci inși cu steg roșu spre semn de pace. Boierii, dușmanii domnului, se folosiră îndată de acăsta, spre a invi-

novăți pe Michaiu-Vodă către prințul Transilvaniei cum că ar fi hotărît a se trage din legătura cu dînsul și cu creștinii spre a se lega cu Turcii. Bathori, slab de minte și bănuitor, adună îndată sfetnicii săi spre a se chibzui despre ceea ce trebuie a face în aceste împrejurări, cu atât mai grele că el nu era în stare a ataca de față pe Michaiu. Acesta află bănuielile ce boierii băgase în capul lui Bathori și totă intriga țesută spre pierderea lui și îndată înștiință pe prințul Transilvaniei că, întărit prin nevinovăția sa, el a hotărît să meargă în capitala lui să-l întâlnească, numai cu o mică suită și speră că va scote de minciună pe cei ce l-au părît, arătându-i că e credincios jurămintelor sale. Această hotărîre îndrăsnită a lui Michaiu înmărmuri pe dușmanii lui și ridică de pe inima lui Bathori totă bănuială. Michaiu lăasă sub îngrijire și pază pe deputații Sultanului până la întorcerea sa, apoi luând cu dînsul pe Mihalcea banul, pe Radul Buzescu și puțini alți boieri, porni în Transilvania și ajunse la Alba-Iulia în 30 Decembrie. Bathori îi trimisese înainte pe secretarul său de stat Pancratie Sennyei cu patru-șeci de trăsuri de paradă și o mulțime de nobili; el însuși îi eși înainte cu un sfert de leghe din oraș, lingușindu-l cât putea cu dragostea. Ast-fel cu cea mai mare pompă fu primit Michaiu-Vodă în capitala prinților Transilvaniei. A doua zi, în cea din urmă zi a lui Decembrie, Bathori trimise o seamă de călăreți lui Michaiu-Vodă ca să-l însoțească la curtea sa. Acolo, de față cu cei mai de căpetenie domni ai Ardealului și cu nunciul Papei, ambiți domni vorbiră ca la două césuri; pe urmă Michaiu-Vodă fu dus cu multă cinste la casa sa, gătin-

du-se Bathori a-l aștepta a-doua-și cu totă fala cuvenită unui asemenea domn. În ziua cea dintâi a anului nou Mihaiu-Vodă se duse cu mare solemnitate la biserică; pe urmă merse la prințul Transilvaniei care-l ospătă măreț, și la patru césuri se întorse la cuartierul său. La 2 Ianuarie voevodul fu ospătat la casa cancelarului Iojika, unde banchetul ținu până la șapte césuri séra.

La 3 Ianuarie ofițerii și pagii prințului Transilvaniei aduseră la Michaiu-Vodă, din partea lui Bathori, șese pahare mari de aur smălțuite, un ibric și un lighian de argint. Ómenii domnului fură asemenea tratați după obrazul fie-căruia. Michaiu-Vodă trămise și el prințului Bathori daruri frumoase ce sta în vr'o câte-va blănii de mult preț și haine bogate, care fură primite cu aceiași bună voință cu care fură trămise. La 5 Ianuarie Michaiu-Vodă merse de-și luă ziua bună de la Bathori spre a se întorce în țără.* Atunci Bathori făcu cunoscut lui Michaiu că inima lui e foarte amărită, căci autoritatea Papei și făgăduielile ce a dat împăratului îi légă mânilor și nu-l lasă a-și lua satisfacția și răsbunarea ce i se cuvine despre Poloni; că Polonia nu numai că e hotărîtă a ține sub protecția sa pe Moldavia, dar încă voiesce a o întinde

* *Herrera* însă dice: «Michaiu-Vodă merse în Transilvania să róge pe Sigismund ca să continueze războiul cu Turcii, dîcînd că nici o provincie nu e mai espusă și mai trebuincioasă la război ca Valachia. Prințul îi respunse că primesce cu bucurie voința sa și că o va împărlăși și împăratului. Michaiu îi dete un boier al său ca să mérgă la împărăție să facă aceași rugăciune ce a făcut prințului Sigismund.»

și asupra Valachiei; că împăratul nu-î dă ajutoarele făgăduite în bani și ómenî, și astfel el se află în nevoie sau de a se ruina cu totul, sau de a face pace cu Turcii; că într'o asemenea poziție și ostenit de atâtea griji ale puterii, a hotărît a abdica și a-și lăsa țera în stăpânirea Austriei, după tractatul încheiat cu această putere la Ianuarie 1595; că spre acest sfârșit plecă la Praga ca să negocieze. Michaiŭ, care vru să ia parte la acele deliberații și negociații, arătă lui Sigismund că dorește și el a trămite un sol la Praga; spre acest sfârșit lăsă lângă Bathori pe banul Mihalcea ca să-l însoțească la Praga. El dîse lui Sigismund și solului său d'a spune împăratului Rudolf II-lea că el va sta mijlocitor, de va voi să facă pace cu Pórta și-l va ajuta de va voî rășboiŭ; dar că în acest din urmă cas, arăta împăratului ca nu cumva să-l începă până nu va uni puterile tuturor prinților creștinî; că atunci trebue a isbi de o dată și cu toți împreună și că astfel e sigur de buruință. După aceea Michaiŭ-Vodă se întórse în țera Románescă, și Bathori, însoțit de banul Mihalcea, plecă cu patru-șeci trăsuri spre Praga, unde ajunse la 17 Fevruarie (1597), fiind primit și tratat cu mare fală și cinste în totă călătoria sa prin staturile Austriei.

XX.

Îndată ce Michaiŭ-Vodă se întórse în capitala țerii, aseménat cu înțelegerea ce avusese cu Bathori, el chemă pe cîaușul turcesc ce-l aștepta, primi de față stégul de pace ce-î adresase din partea Sultanului și-î

deț un răspuns mulțumitor, așezând astfel pace cu Turcii. Acastă pace fu cu atât mai mult în nevoie a o primi atunci, cu cât aflase că o armie puternică se aduna la Sofia, gata a năvăli în țera Românească și că acum Transilvania, ca și împărăția, nu se îndemânău a-î sta în ajutor. Acastă pace nu era decât o încetare de ostilități și n'avea nici un caracter definitiv. Astfel, sub umbra acestei păci, Michaiu căută a se pregăti pentru război. El se înțelesese cu Bathori ca acesta să dobândiască ajutoare de la împărat și cu pregătirile ce va face și el să năvălescă împreună în Turcia, sigur că multe popore creștine se vor ridica la vederea stindardelor lor. Într'adevăr Michaiu, prin agenții săi și mai cu seamă prin vestea vitejiei și a triumfurilor sale, pregătise poporele supuse Turcilor spre a scutura greul și rușinatul jug ce le apăsa. Un complot întins în totă Turcia, al cărui cap era episcopul de la Târnov, se formase. Sârbii și Bulgarii se făgăduiră lui Michaiu că, îndată ce va trece Dunărea, se vor ridica cu toți din toate părțile, vor tăia toate garnizónele turcesc, îi vor da Sofia în mână și-l vor trece Balcanul. Michaiu începu cu multă activitate a se găti de óste; el începu a strînge ómenii de țără la óste și a chema în léfă óștiri străine, după obiceiul de atunci. Din nenorocire, Jeremia-Vodă din Moldova, dușman al creștinilor și partisan al Turcilor, nu numai că deschise cale Tătarilor prin țera sa, dar încă se opuse la trecerea a 6000 Cazaci ce venia în slujba lui Michaiu. Dintr'altă parte, Sigismund Bathori câștigă numai făgăduieli mari, dar nici bani, nici óștiri de la împărat. Astfel creștinii nu putură fi gata la vreme și

Turciî, carî nu se amăgiau asupra gândurilor ostile ale lui Michaiu, descoperiră complotul Bulgarilor, şi episcopul de la Târnov, împreună cu mulţi alţii, fură prinşi, chinuiţi gróznic şi tăiaţi în bucăţi. Atunci dece miî Sêrbî desperaţi vor să se scóle; în Iunie trămit solî lui Michaiu-Vodă, numindu-l cap al lor şi făgăduindu-î că vor coprinde cetatea Vasiţa şi Cladova şi că nu vor cruţa nici sângele, nici vieţa lor pentru dînsul şi pentru a scutura acel trist jug al barbarilor împilători. Michaiu-Vodă le răspunse să mai aştepte cât-va, până să vină o ocaşie mai priincióasă, care să înlesnescă mai mult isbutirea unei aşa de primejdióse întreprinderî. De-î acest plan de isbire asupra Turcilor se nimienici de o cam dată, Michaiu însă îşi urmă pregătirile sale. La începutul lui Iulie 1597 el făcu căutare armiei sale, care era de 15,000 ómenî şi dete de fie-care ostaş câte cincî talere. El mai aştepta încă câţi-va bunî ostaşi silesienî, trămişi în ajutor de împêrat; tot în acea lună Henric Lesota, un ofîter al împêratului, sosi în Târgovişte ca să plătescă, în numele stăpânului său, léfă pe tótă luna, la patru miî aleşi călăreţi d'ai lui Michaiu-Vodă.

XXI.

Vêdênd greutăţile ce întîmpina din partea aliaţilor săi ca să facă o expediţie puternică şi seriósă împotriva Turcilor, Michaiu-Vodă se încredinţă că nu va isbuti nimic în contră-le, câtă vreme nu va fi destul de tare spre a se lupta singur cu dînşii; fără a mai năzui la ajutóre străine, care, când nu vin, când tre-

buie a le cumpăra cu jertfe scumpe, după cum i se întâmplase cu Bathori, el se încredință că o nație, spre a câștiga și a-și păstra independința, trebuie s'o pună sub ocrotirea puterii sale iar nu a străinului, orî cât de blând și dulce acesta s'ar arăta. El caută dar care sunt elementele de putere ale patriei lui și nici nu-î fu cu anevoie a le găsi.

Potopul de nații barbare și furtunile vécurilor ce trecuse peste pămîntul vechii Dacii de la desbarcarea lui de Români, nu-l putură deșerta de acești locuitori cari prinsese rădăcină puternică și adânc înfiptă aci. Românii se păstrară dar, în totă întinderea Daciei, cu limba, cu obiceiurile străbune, cu caracterul lor național, fără a se împeștrî cu alte nărurî străine; în Valachia și Moldova rămaseră locuitorii în cea mai mare omogenitate; în Transilvania însă, pe alocurea se așezară, în puțin număr, Săcuî, Sași și Unguri, precum și Sîrbi în Banat, dar în toate locurile, majoritatea era Români. Timpul viforos al vécului de mijloc împărțise pămîntul românesc în trei țări: Transilvania cu Banatul, Moldova și țera Românească; dar în inimile tuturor Românilor rămase neștersă tradiția unui trai comun și dorința d'a-l înființa din nou. În acele timpuri grele ale năvălirii barbarilor, în două rînduri țera Românească și Moldova se pusă la purtare, locuitorii trăgîndu-se la munte și în Ardeal, de unde, când barbarii deșertară locurile, ei se reîntorseră sub domniile lor, la vechele lor vetre. Dar multă vreme înca, până la 1467, domniile țării Românești păstrară stăpînire peste ducatele Omlășului, Făgărașului și Radna în Transilvania, precum și domnul

Moldovei stăpâni mai multă vreme ducatul Maramureşului. Întimplările ţinuse aceste ţări, Transilvania, ţera Românească şi Moldova. singure, isolate, libere, între împărăţia Turcească, Ungaria şi Polonia, cari toate ameninţau cotropirea lor. Era dar firesc lucru ca oricare din voievozii acestor trei ţări se simţea în putere, să caute a le uni într'un singur stat şi astfel a reînţemeia vechiul regat al Daciei. Dacă vedem această idee intrând adesea în capul domnilor ungureşti din Ardeal, cu atât mai mult ea trebuia să intre în capul acelor mari voievozi români cari se inspirară de simţământul naţional al Românilor. Naţionalitatea, deşi nu avea atunci acel caracter reflectiv şi ideal ce a dobândit în zilele noastre, dar era mult mai întinsă şi mai puternică, ca simţământ. Toţi istoricii vechiului de mijloc se miră de puterea cu care Români işi păstrează obiceiurile romane şi simţământele lor naţionale; trăind în mijlocul barbarilor, fără a se amesteca cu dinşii. «Ţin ei de ocară, — dice Tomasi, autor contimpuran cu Michaiu-Vodă, — numirea de «Valach, nevoind a fi chemaţi altfel decât Români şi glorificându-se că se trag din Români.»

Mircea cel bătrân fu cel dintâi domn român care se luptă pentru unitatea naţională. Voi să cuprindă Transilvania şi atâta un război cu Sigismund, regele Ungariei, carele dăde pas Turcilor a se amesteca şi a sili pe Mircea, la 1393, de a se declara vasal al lui Baiazid. Apoi Mircea îşi întorse armele asupra acestuia şi, după ce copleşise Moldova şi o răpi de la Iuga-Vodă, reclamă moştenirea împărăţiei româno-bulgare

de la Turci și-și întinse stăpânirea până la Balcani.* Dar isprava acestor silinți ale marelui Mircea fură până în urmă întemeerea suzeranității turcescî asupra țerii.

Stefan cel-mare al Moldovei călcă pe pasurile lui, coprinse țera Românească pe care n'o putu ține și trase prin acésta asupra-și furia Turcilor. Apoi el dobândește în proprietate de la învinsul său de la Pétra, vestitul rege român al Ungariei, Matei Corvin, cetatea de Baltă și Ciceul din Transilvania. Acest dar mai târziu silesce pe un urmaș din osul lui, pe Petru Rareș, a se amesteca în trebile Transilvaniei și a voi să cuprindă acésta țără; dar cade și el jertfă acestor ambiții naționale. Cu cât însă acésta idee dobânda martiri mai mari, cu cât ea costa mai mult pe Români, cu atâta, după caracterul lor stăruitor, ținea ei mai mult la dînsa. În zilele lui Despot-Vodă (1572) din Moldova, ale acestui svânturatic de geniū. se dicea în popor că trei îngeri se arătase domnului în vis, în dimineța Crăciunului, cu corone de aur, proorocind că el va stăpâni curând peste Moldova, țera Românească și Transilvania. Marea idee a *Unității naționale* era dar pe acele vremi un simțemînt popular; în ochii poporului, ea era aceea ce este și astăzi, adică un drept și o datorie, singurul mijloc d'a se mântui de sub stăpânirea străinilor, d'a intra în întregimea drepturi-

* Ca dovadă vom cita titlul ce pòrtă Mircea-Vodă în documentele rămase de la dînsul, în care el se dice: *«Domn al amânduror laturilor Dunării, până în marea Négră, Voivod al Ungro-Valachiei. duce al Amlașului și Făgărașului, și al cetății Drestiorul (Siliștra) stăpânitor.*

lor sale și d'a le păstra nevătămate de bântuirea dușmanilor. Spre a o realiza, ce trebuia ôre ? O sabie românească puternică. Româniî acum gasise acésta. În capul țerei Românescî sta un domn român, tîner, îndrăsnet, ambițios, cu minte înaltă, cu inima aprinsă spre fapte vitejescî, vestit și meșter în răsbóie ; el se inspiră de simțemîntul nației, se aprinse de acéastă idee a regenerării naționale și, cu puternica lui voînță, hotărî a nu pregeta până la mórte întru îndeplinirea ei. Împrejurările politice îi fură favorítóre și deschiseră un câmp întins ambiției lui celei mari.

XXII.

Machinațiile și intrigele de atâta vreme pregătite de curtea Austriei, aduseră isprava lor. Sigismund Bathori, povățuit de duhovnicul său iesuitul Carilio și de Silvio Piccolomini, amândoi vînduți curții Austriei, fu tîrit spre Praga, cum scim, unde ajunse în 17 Fevruarie. Acolo, după o primire strălucită, împêratul, în numele regelui Spaniei, îi dade cordonul *Mielului de aur*, ce atâta îl dorise ; vanitatea acestui prinț ușor la minte fu fôrte măgulită și-l înduplecă a asculta aceea ce-î însuflău partisanii Austriei. În conferințele ce se deschiseră, Bathori propuse că, de vreme ce neputința lui fizică nu-l iértă a avea moștenitorî, el voesce a se lepăda de acum de stăpînirea Transilvaniei și a o da Austriei. Împêratul, învêțat de ai săi a fi viclén, se prefăcu mai întăi a se mira de acéastă propunere și a n'o primi, dar se îmblândi îndată și se încheiară cu Bathori aceste condiții, ca împêratul să-î dea pe viéță, în schimb

pentru Transilvania, ducatele Oppeln și Ratibor din Silesia; ca să-î dea încă pe tot anul o pensie de 50,000 scudi de aur, plătiți la Veneția, la Roma sau la Genua; ca, fiind-că are de gând a se călugări, să urmeze despărțirea între el și soția lui, care va păstra titlu de *principesă a Transilvaniei*; ca, de va intra în ordinele bisericesci, să i se dea un venit în vr'o mănăstire și să mijlocască la Papa spre a-l face cardinal; ca, în orî-ce vreme și locaș, împăratul să-î dea titlul de *Pré-strălucit*.

Depărtându-se de Praga, Bathori hotări cu împăratul ziua în care acesta să trimită ambasadori la dietă ca să primască stăpânirea Transilvaniei, după care faptă apoi, archiducele Maximilian, fratele împăratului să fie trimis spre a cârmui țera. După încheerea acestor capitulări, care se hotărise a fi ținute secrete, Sigismund Bathori se întorse în Transilvania și îndată convocă staturile la Alba-Iulia pentru 17 Aprilie, unde ceru cheltueli pentru războiul, care i se și decretară. Dar vorba se răspândise de ore-care învoielă făcute între Sigismund și împăratul: și, cu toate că staturile nu sciaū de sigur felul acelor învoielă, dar le bănuiau și începură a se plânge cu oțărime că de două ori Sigismund, fără învoirea țerii, se dusesese la împăratul. Toți se adunau și-si împărtășeau în taină temerile lor, căci nu îndrăzniau a se aduna și a vorbi de față, spăimântați fiind de pățirea nobililor din anul 1594. Iși aduceau aminte suferirile ce țera pățise de la Nemți în zilele lui Ferdinand, și nu se îndoiau că, de vor cădea iar sub jugul Austriei, vor păți acum și mai rău. Sigismund însă, nesocotind și dieta și drep-

turile țerii, se purta în toate după placul lui, sau mai bine după cum îi șopteau iesauii vîduți Austriei ce-l înconjurau. După sfatul lui Carilio și al partisanilor Austriei, el trimise, în 27 Septembrie, pe Stefaa Iojica să asedieze Timișora, dar din pricina ploilor acesta fu silit a lăsa cetatea în 27 Noembrie și a se întorce în Ardeal.

XXIII.

Cătaud însă la caracterul ușurel și nestatornic al lui Sigismund, nimeni nu era sigur despre ceea ce va face până la urmă. Aci se arăta că se căiesce de cele încheiate cu împăratul și-i declara că de nu se vor împlini făgăduielile de ajutor ce i se făcuse, va strica toate îndatoririle sale și va face pace cu Turcii, aceea ce sperie atât pe curtea Austriei, în cât îi trimise pe dată o solie nouă compusă de episcopul de Agria, baronul Adangelo Popel-Brun, împreună cu comitele Sigismund de la Torre, spre a-l liniști și a-l păstra în aplecarea sa către Austria. Aci se lăsa cu totul de urmă după svaturile vătămătoare ale iesuiilor. Apoi, temându-se ca unirea celor mai însemnați ai țerii să nu fie o stavilă neînvinsă planului său d'a închina țera Austriei, căuta în mintea lui în veci turburată mijlocele d'a împedica acea unire. Spre acest sfârșit scrisese într-o zi lui Gaspar Corniș : «Iată voința mea când voi pleca din Transilvania : tu să nu lași domnia la nimeni altul, ci s'o ieși pe seama ta ; pentru aceea te-am făcut cap peste armile țerii.» Într'altă zi luă d'o parte pe unchiul său Stefan Bocskai și-i duse :

«Te svătuesc, de-ți trebuie domnia Ardélului, să nu
«lași să ți-o iea óre-care român (dând a înțelege pe
«Iojica)». Apoî propuse donnia lui Iojica chiar.

Stefan Iojica, cancelarul Transilvaniei, era Român. Meritul său singur îl ridicase din pulbere, la cea mai însemnată slujbă a țerii. D'abia intrase în vârsta bărbătescă și era împodobit cu multă învățatură, cu o minte cultivată, sănătosă, iscusită, voîosă, ambițioasă de mărime, de putere și de fapte mari și laudate. El dobândise atâta influență asupra tinărului și fără de experiență prinț, încât se putea dice într'adevăr că el era adevăratul stăpân al țerii. Învățătura și limbuția lui îl făcea de unia farmecul și dragostea tuturilor. El ajunsese într'o poziție așa de înaltă, încât cei mai mari domni ai Transilvaniei priviau ca oîmare fericire d'a merita, cu multă închinăciune și jertfire, favórea și creditul său. Ast-fel Sigismund puse în rivalitate pe câte trei acești bărbați puternici și aruncă între dinșii semințele de discordie și de vrăjmășie. Obicînit de demult a semăna vrajbă între curtesanii săi, în acest minut încă mai mult el nu se credea în siguranță, decât vëndend pe toți cei-l-alti că nu se încred uniî într'alții. Dar Iojica priveghia cu luare aminte la tóte gândurile prințului. Îl încuragia în hotărîrea d'a părăsi tronul, dar îi dicea să nu-l lase pe mâna Nemților, ci a i-l da lui. El îndrăzni în public a se arăta ca un candidat la tron și a căuta să dobândiască voturile poporului. El îi dicea saŭ pune pe prietenii săi să-î dică că curagiul și cinstea lui îi făcuse a merita acest post înalt la întimplarea abdicăției lui Sigismund. Îndrăsnela și influința ce avea în țéră nimicnicise speranțele com-

peșitorilor sēi. Bathori, într'un moment de căință, încheie cu dînsul o învoială asemenea celei ce încheiasă la 1594 cu Baltazar Bathori.

El pornesce la Pórtă un sol secret ca să cêră să se trîmită, după obicei, lui Iojica întărirea de domn al Transilvaniei prin stég și buzdugan. După aceea, ca să isbîndescă mai sigur, Iojica prin înțelegere cu Sigismund scrise la vice-craul din Casovia, ca nici el nici cesarul să nu se grăbescă d'a intra saū d'a trîmite comisari în Transilvania, căci nu s'a hotărît până acum nimic despre eșirea prințului Sigismund din principat și staturile țerei nu vor ca Ardélul să cadă în mîni străine. Aceste scrisori trîmise de Iojica, vice-craul le expedieză îndată la împăratul, care se hotărî atunci a trîmite fără perdere de vreme în Transilvania pe archiducele Maximilian; și până a se găti acesta de drum, numi trei comisari ai sēi ca să mērgă înainte să îndatoreze pe Sigismund a se ține de învoiala făcută și a le preda în mîna lor guvernul țerii. Comisari numiți erau Stefan Zuchaia, episcop de Vacia, Francisc Nadazdi și Bartolomei Petz consiliar de rēsboiū; dar fiind-că Nadazdi își ceru ȋertăciune a nu primi fiind bolnav, se numi în locu-ȋ Nicolae Istvanfi vice-palatin al Ungariei, autor mai pe urmă al lăudatei istorii a acelor timpuri, care ne fuse mult de folos, și lui ȋi căștigă măgulitorea numire de Titu-Liviū al Ungariei.

XXIV.

În vremea acésta Michaiŭ-Vodă, vëdënd că Sigismund de temerea Turcilor umbla să-și dea țera împăratului, că împăratul însuși desperat de o nouă și mai îngrozitoare revoltă a țăranilor, umbla a se împăciui cu Turciî, speriați și ei de revolta ianicerilor, și puțin după aceia deschidea conferințe de pace la Weizen, gândi și el a căuta să închee o pace hotărîtore cu Turciî, pace ce-l va lăsa liber a lucra la planul ce-și închipuise în mintea lui. El primî bine pe Hali-Massar-Cîauș ce veni la dînsul în vara aceluî an 1597 din partea Sultanului, care se spăimîntase de pregătirile ce auđise că face Michaiŭ-Vodă. Pricinile care siliau pe Sultan a face pace erau două: revolta ostașilor, lipsa și fómetea. Desele răscole ale ianicerilor la Constantinopole opriră pe Turciî d'a întreprinde ceva insemnat în acest an (1597). Solul aduse domnului din partea sultanului scrisorî și felurî de făgăduieli cam jălitore, unde cu vorbe dulci i se arăta că Sultanul nu a vrut a-î porunci, ci l'a rugat și-l rógă d'a se face prieten al sêu; că-î făgăduesce cum-că Tătariî nu vor mai încerca a trece prin țera Romănescă, numai Michaiŭ să se unescă cu Turciî împotriva creștinilor, sigur fiind că, de vor fi comandați de un general vitez ca dînsul, Turciî vor fi nebiruiți. Michaiŭ-Vodă rēspunse că primesce pacea și prieteșugul cu Turciî, dar nicî o dată nu se va lupta cu dînșii împotriva creștinilor; că tot ce pôte făgădui este d'a sta neutru. Sultanul fu fôrte vesel și de

acéstă ispravă, la care nu se aştepta, şi îndată, după povaţa lui Ibrahim-Paşa vizirul, se grăbi a trimite o ambasadă mai strălucită decât cele trecute.

Ţăranii din Austria, împilaţi prin trecerea necurmată a oştilor şi aruncaţi în desperaţie de garnizónele, care, sub pretext că nu li se plătesce şi că li se mănâncă lefille de capî, jăfuiău în toate părţile, se ridicaseră încă din celalalt an şi se revoltară cu totul în acesta (1597), puind în capul lor pe unul dintr'înşii, numit George Bruner. Ei se plângeău între altele că, fiind împovăraţi de biruri şi reduşi în robie de nobleţă, nu mai erau în stare a suferi aceste jafuri şi că ei nu puteău nicî să muncască nicî să semene pămînturile, de vreme ce-î lua mereu de la munca lor ; că după ce da stăpânilor a treia parte din produsele lor, apoi erau şi expuşî la prada soldaţilor. Ei adăogeaă însă că nu staă împotrivă a plăti dăjdiile pentru războiul cu Turciî, la care gata sunt să mērgă înşişi, însoţind pe stăpâniî lor.

Aceste plângerî, nefiind ascultate, revolta se destinse ca furia răzbunării multă vreme înăbuşită. Oştirea împăratului fu silită a lăsa pe Turciî d'o parte, spre a îneca cu greuş şi după o luptă foarte lungă, drépta sculare a bieţilor ţăranî.

În 12 August 1597 sosiră în Bucurescî doi ciauşi, soliî Sultanului, aducēnd pentru Michaiu-Vodă şi fiul său Pētraşcu, atunci în vârstă de 13 anî, un firman de domnie pe viēţă, în care cerea numai jumătate tributul ce plătia domniî mai nainte, o lance şi un buzdugan, semnele puterîi, şi alte multe daruri de mare preţ scóse din hasnaua împărătēscă, două-deci

castane țesute cu fir de aur, o sabie cu țecă de aur împodobită cu petre scumpe, un surguciū lucrat cu mare măiestrie, împodobit cu briliante, rubine și mărgăritare, o corună de diamante, caî împărătescî cu harșale și frâne aurite și mai multe altele.

Michaiū primi pe solî cu mare cinste, eșind întru întîmpinarea lor cu multă fală și pompă domnască, căcî «mult îl prindea domnia», ȃice un contimporan. Solî i se închinară și-l salutară cu vorbe dulcî și «cu haînele de aur împărătescî l'aū înveșmîntat, cu sabie strălucită l'aū încins și corună încă î-aū dat să pörte.» Domnul făcu asemenea mare cinste solilor, îi puse a sedé lângă dînsul, ȃporunci d'a aduce castane de-î înveșmîntă, precum și alte darurî multe le făcu; apoi, ospetându-î frumos și dăruindu-î, îi trimise înapoi.

Cu încheerea acesteî păcî cu Turcul. închee și Walther interesanta biografie ce ne-a lăsat despre Michaiū-Vodă și plecă la Constantinopole. El petrecuse cătă-va vreme în țera Românească, chemat fiind a îngriji de învățătura lui l'êtrașcu, feciorul cel mare al lui Michaiū. În ȃiua de St. Petre, anul 1597, acest învățat bărbat dete scolarului său un compliment în versurî care s'a păstrat.

În prefața scrierii sale, ce o tipări la Gœrlitz în anul 1599, încă trăind Michaiū-Vodă, Walther spune că ea fu tradusă de dînsul în latinesce de pe un original românesc, scris de un logofet al domnului în luna lui Iulie 1597 și aprobat de dînsul chiar. Acest original românesc încă nu s'a putut găsi.*

* Scrierea lui *Walther* despre Michaiū-Vitezul s'a retipărit cu traducere românească, în *Tesaurul de monumente istorice*

XXV.

Sigur acum că nu va fi supărat de Turci, Michaiu se dăte cu totul întru înființarea planului său, în vreme ce în Transilvania, prin înțelegere cu Iojica, lucra spre a opri pe Nemți d'a apuca acea țară, ci a o lua în stăpânire sa și el și prietenul lui, Iojica, iar agenții săi în Moldova pregăteau spiritele în favoarea sa. El vru încă atunci, mai înainte de toate, a cuprinde Moldova și a-și răsbuna asupra lui Ieremia Movilă și asupra Polonilor. Într'adevăr Poloniile de mult timp, nu mai ascundeau vrăjmășia lor către Michaiu-Vodă; ei mereu lucra a-l strica când cu împăratul, când cu Sultanul. Ei propuseră în mai multe rânduri Papei și împăratului că se vor învoi a da ajutor împotriva Turcilor, de-î vor lăsa a goni pe Michaiu și a lua stăpânirea acestor două țări române; și, vedând că propunerile lor nu erau primite, ei se adresară cu asemenea cereri la Poartă (sept. 1597), făgăduind că vor da tributul obicnuit acestor țări și ajutor în contra creștinilor. Ieremia Vodă, creatură a Polonilor, își desvélise vrăjmășia către Michaiu, cum am văzut, în mai multe rânduri și domnia lui era o primejdie mare pentru țara Românească. Moldovenii, cari învățase a cunoște pe Movilă și urau domnia lui asupra țării și jugul tot d'a-una greă pentru Moldovenii al influinței Polonilor, se înveseliră cu inima când le veni veste și făgăduieli de

pentru România, adun te și publicate de A. Papiu Ilarianu. Tom. I. p 1—74. București, 1862. Nota editorului.

la Michaiu-Vodă, pe care-l slăviau ca pe un vitez și-l cinstiau ca pe un eroiu român, de la care așteptau toți mântuirea nației întregi; sub stegurile lui Michaiu mulți dintr'înși alergară spre a se lupta. Ei primiră bucuros a-și uni țera cu țera Românească, sub un așa mare domn, care le aducea aminte pe Stefan-Vodă, a căruia pomenire neștersă era din inima lor. Michaiu-Vodă, asigurându-se de aceste bune aplecări ale Moldovenilor, începu a se pregăti în acea iernă pentru a intra în Moldova în primăvară (1598), și înștiință pe prințul Transilvaniei că Moldovenii îl doresc de stăpânitor, ca să-î stea și el într'ajutor spre a goni pe Ieremia Movilă și a-și isbândi asupra Polonilor.

XXVI.

Dar Sigismund Bathori acum căduse iarăși sub influința nemțescă și, uitorând făgăduiele și legăturile de curând făcute cu Iojica, se hotărî a se ține mai bine de cele încheiate cu împăratul; și, aflând de sosirea comisarilor împăratului, convocă, la începutul lui aprilie, dieta la Alba-Iulia; și, ascundând cu mare îngrijire planurile sale, se prefăcu că cere bani pentru urmarea războiului împotriva Turcilor.

Era atunci în Transilvania lângă prințul Bathori un nunciu al Papei, episcop de Cervice. Acesta prinsese cu cancelarul Iojica un mare prietșug și astfel aflase toate planurile sale. Dar ambițios și prieten mincinos, călugărul, care nu-și îndrepta căile decât spre mijlocele cele mai sigure d'a dobândi favoarea Papei, socoti că pentru acesta va ajunge mai lesne scopul

său prin împărat decât prin Iojica. Se hotărî dar a trăda prieteshugul și încrederea lui Iojica și, eșind la Turda înaintea comisarilor împărătesci, le spuse că Iojica umblă prin toate mijlocele a dobândi tronul și că nu lasă pe Nemți a stăpâni țera ; că el prin influința și făgăduelile lui a tras în parte-și mulți din deputații dietei și că, prin îndemnurile lui, dieta nu voescă a recunoște de bune învoelile făcute între Sigismund și cesarul, fără scirea ei. Trămișii, auzind acestea, își urmară drumul către Alba-Iulia, unde Sigismund îi priimi cu cinste și le dăte bună făgăduială că-și va ține cuvîntul către împărat. În conferința ce avu Sigismund cu comisarii, față fiind și Bocskai, se chibzuiră despre mijlocele d'a sili pe deputații îndărătnici a primi învoirea făcută ; hotărî a dobândi de la dinșii prin spaîmă aceea ce nu credea că pot dobâni cu voe. Se învoiră dar a isbi o lovitură puternică, jertfind vre unul din cei mai puternici magnați spre a îngrozi pe ceilalți. Inima dușmană de ungur se dăte pe față prin această alegere. Sigismund luă cuvîntul și arată că Iojica este acela care merită pedepsa.

Inima lui Iojica se umpluse de grijă când vădu sosirea fără veste a comisarilor împăratului, de la care nici un bine nu putea aștepta.

A doua zi dis-de dimineță, plin de acel neastâmpăr, presimțire a unei nenorociri ce ne amenință, Iojica, său spre a se liniști și a se gândi la scăparea sa, său spre a se chibzui despre trebile ce erau să se trateze în dietă, încălecă pe un cal ce-î dăruise de curând Sigismund și vru să iasă din oraș, în-

soțit numai de vr'o câte-va din slugile sale. Pe când trecea pe p'orta Sf. George, calul său, împedecându-se de podul ce era stricat, cădu astfel încât p'aci era să sfărâme capul lui Iojica. Dar acesta neînsăimântându-se, se urcă îndată pe el și înaintă cât-va în câmpie; apoi același neastâmpăr îl întorse în oraș.

Dar până a nu sosi el, Sigismund, în vreme ce staturile după obiceiul mergeau în biserica cea mare spre a ține ședința lor, le trămite poruncă d'a se aduna la palat. Deputații ascultă de porunca prințului și, fără a bănuî nimic, intră în palat. În vremea aceasta, Iojica sosind, intră și el cu dișii. Dar îndată vedu că eșirea li se închide de pretorienî. Atunci intrară în sală comisarii împăratului, cari, arătând adunării cărțile de împuternicire ce aveau de la împărat, expuseră prin graiul misiunea lor, ȳicînd că au venit ca să pună în lucrare tractatul încheiat de Sigismund cu   mp  ratul   i că acum r  m  ne ca staturile să   nt  r  sc   prin jurămint ac  st   învoire. Sigismund intră   i el atunci în sala adunării   i mărturisi că a făcut cu   mp  ratul schimbul Transilvaniei pentru ducatele Ratibor   i Oppeln, pentru aceea por  nc  sc   staturilor ca să asculte, căci de nu, are la p  rt   lictor   ca să pedepséscă neascultarea lor.

XXVII.

  ndat   ce prin  ul sf  r  i cuvintul său, comisarii   mp  r  tesc   scóseră scrisorile tr  mise de Iojica la vice-craiu   de la Casovia, de care am pomenit   napo  i   i le arătară adunării, ȳic  nd că e de t  nguit ca între

magnaŢii Transilvaniei să se afle unul care să îndrăsnescă, prin machinaŢiile sale turburătoare, a ruina alianŢa şi învoelile încheiate de atâta vreme între cesarul şi Sigismund.

«AuŢind acestea, Bathori vru să depărteze d'asu-
«pră-î bănuiala de nestatornicie şi, cu o mărşavă viclenie, descărcă totă vina pe Iojica, Ţicând că aceste
«scrisori nu sunt prin scirea lui, că Iojica este autorul acestor machinaŢii şi acestei conspiraŢii ascunse, duşman cesarului şi al republicei; că are
«comunicaŢii secrete cu MichaiŢu-Vodă şi că el nu poate suferi ca o asemenea crimă să rămână nepedepsită.
«Apoi porunci lui Stefan Bocskai de a arestui chiar
«în adunare pe bietul Iojica, ce rămăsese înmărmurit
«văŢând şi auŢind o asemenea neruşinată trădare.
«El fu dat în paza lui Stefan Lazăr, cel d'întâi căpitân al pedestraşilor palatului, care-l puse în fere şi-l
«duse în temniŢă. Căderea unui aşa însemnat om
«favorit până atunci al prinŢului şi judecata sa fără
«marturi produsera efectul care se aştepta de uneltitorii. Spaîma intră în inima tuturor, încât priviră în-
«mărmuriŢi şi în tăcere această scenă. Spre a însufla
«şi mai mare groza în inimile deputaŢilor, Sigismund
«puse de arestă un ostaş ce se deosebise foarte mult
«atât în război cât şi în pace, anume Thoma, sub
«pricinuire că i s'a spus de nisce pârîtori cum-că el
«ar fi vorbit ore-ce despre impilarea libertăŢii; apoi
«spre nopte fără judecată puse de-l spânzură în
«vilég.»

«Tote aceste fără-de-legi, Ţice istoricul ungar Bethlen, însuflară tuturor o mare durere şi se văita în-

«cet, ȳic nd că, după vechiul decret al str mo ilor
 «lor  i după legile pariei , nu se c de a ca nisce  men 
 «liber  să fie pedepsi i astfel de pe capri ul unui om,
 «cu sp nzur to e  i cu tăiere de cap, fără pricin   i
 «fără să li se lase un minut ca să cun sc  invi-
 «nov  irea ce li se aduce ; că, dacă e un lucru gro-
 «zav  i criminal d'a omor  pentru or -ce pricin  pe
 «un om care n'a fost cerce at  i invinov  it nic 
 «osândit, era tot asemenea nedrept a-l arunca în tem-
 «ni  . Dar aceste pl nger i zadarnice erau : nimen  nu
 « ndr zne a a vorbi în public pentru legile patriei ,
 «sci nd f rte bine că îndată ce o vorbă liber  va e i
 «din gura cu va, vor trimite lan uri, secur i, lictor i  i
 «c l i ca să-l  m re.»

XXVIII.

Sigismund public  atunci un decret prin care  nda-
 t ra pe tot proprietarul de un domen dăruit de stă-
 p nire sa  cumpărat, cum  i pe tot proprietarul de un
 ofici  municipal, a jura credin  a lui Rudolf  mp ratul
  i craiul Ungarieĭ, ad og nd că cel ce nu va primi a-
 c sta se va privi ca unul ce a băgat sabie  i foc în
  r    i va fi pedepsit cu m rte  i confisc  ie. Acest a-
 menin  tor decret fu primit de to i într'o ad nc   i
 tristă tăcere ; nimen  nu murmură, nimeu  nu ar  
 că se  voesce.

 n sf r it deputa ii îndrăsniră a face o încercare sf -
   . Ei tr miser  la Sigismund pe Francisc Theke, unul
 din cei mai  nsemna i nobil i, spre a-l ruga în numele
 tuturor, d'a nu părăsi   ra într'un asemenea minut,

d'a cumpăni cu minte cóptă hotărîrea ce va lua ; d'a nu se lăsa în asemenea însemnate lucruri a fi povăţuit de capriciū, ci de judecată ; că, dacă în orî-ce lucru semeţia şi graba sunt rele, ele sunt mai primejdioase decât tot-d'auna atunci când se amestecă cu primejdia patriei ; că, de i s'a urât atât cu naţiunea şi poporul în cât voiesce, fără ca nimeni să i-o céră. să-şi lase dregătoria sa, cel puţin să lase nevătămată şi curată libertatea de care tot-d'auna ţera s'a bucurat, d'a-şi alege prinţ, şi să păstreze neclintite drepturile ţerei de la St. Andreiū, regele Ungariei, pe care aū jurat el cu toţi ceilalţi prinţi şi nobilī a le păzi. Bathori respunse necăjit la acéstă solie «că el nu vrea «să umble de pe placul altora, ci de pe al său.» Ducēd Francisc Theke acest răspuns la deputaţi, aceştia desperaţi şi îngroziţi de ceea ce păţise Iojica, nu mai îndrăsniră a sta împotrivă şi, plecādu-se împrejurărilor, se hotărîră a asculta nedrépta poruncă a prinţului şi a consuma ast-fel prin învoirea lor mişelésca trădare de ţeră a lui Bathori. Senatorii mai întâiū, apoi cei mari şi ceilalţi deputaţi ai staturilor făcură jurāmînt lui Rudolf mai mult din buză de cât din inimă.

După aceea comisariī împăratului, în numele lui, jurară paza drepturilor Transilvaniei. Exemplare ale jurāmintelor şi copia învoirei între Sigismund şi cesarul s'aū pus în păstrare la Sibiū şi un exemplar din jurāmîntul Transilvanilor se trāmise împăratului. Într'acest chip Ardélul fu trădat Austriei.

XXIX

Magnații și nobiliți căutară atunci să capete o răsplată a lașității lor. Ei trimiseră la Sigismund pe Francisc Theke și pe Albert Lüveg, jude din Sibiș, ca să-l rîge să scîță din temniță pe Ioșica, un om așa de însemnat și care se rudia cu cele mai d'întîi familii, chiar și cu a prințului; că, de a făcut vre o crimă, să fie judecat în calea legii; și că Sigismund nu se cade să nesocotască așa pe față libertatea nobililor, adăogînd că ei staș gata a chiezășui pentru Ioșica. La acestea Sigismund rîspunse că acum Ioșica e în puterea comisarilor împărătesci, cărora le-a dat țera și puterea d'a face dreptate.

Chiar în nóptea aceea târșiu Christofor Kereszturi porunci să scîță pe Ioșica din casa unde era arestat. Acesta, urcându-se în trășură, față cu Eustașie Gylasi, șise : *«Iată prețul prieteniei regilor!»* Atunci Kereszturi îl dete în mîna lui Bartholomeș Petz, care se întorcea la împăratul. Acesta-l duse la închisore în Szathmar. Tôtă averea lui Ioșica fu confiscată. Se gășiră la dînsul nisce cupe de argint, pe care Ioșica pusese să sape aceste cuvinte, presimțire a sôrtei ce-aștepta : *«Tu nu mai înălțat atât, Dumneșeul meu, de-cât ca să mă faci să cad de mai sus!»*

XXX.

Predarea Ardélului de Sigismund în mîna Austriei fu peste voia, nu numai a locuitorilor din țeră, ci

încă și a acelor ce se afla în expatriați. Scim că între aceștia era și cardinalul Andrei Bathori care petrecea în Polonia. El se credea firesc chemat a moșteni tronul după Sigismund și află cu părere de rău că acesta, după ce l'a prigonit, l'a isgonit din țară și i-a răpit averea, acum îl răpesc și sperarea ce avea d'a se urca într-o zi pe tronul Ardélului. El scrisese o scrisoare lui Sigismund, care firesc avu puțin efect; apoi îndrăzni să intre în Ardél ca să facă vre-o mișcare; dar, găsind pe nemți întemeiați, se vedu silit a eși îndată; alergă în grabă la regele Poloniei și, știind că împăratul nemțesc era să dea Ardélul în stăpânirea archiducelui Maximilian, ce păstra încă titlul de rege al Poloniei, se sili cu acesta cât putu spre a întări pe craiul Poloniei asupra împăratului și a fratelui lui. «Nu e destul, îi zise el, pentru casa Austriei, care crede că tot îi este iertat, d'a călca toate tractatele și d'a vrea să usurpeze toate coronele; ea întrebuințează astăzi nu puterea, ci șiretenia și înșelătoria cea mai meșteșugită spre a despuia nisce prinți vecini aliați ai Poloniei. Ambiția ei e pricina că astăzi totă Ungaria geme sub jugul păgânilor; acolo va ajunge și Transilvania, de nu se va grăbi a lua armele spre a înfrâna dorințele ambițioase ale unei familii a cărei lăcomie n'are margini.»

Nunciul Papei, ce se afla atunci la curtea Vienei, aflând de proiectele cardinalului, povățui pe curtea Austriei ca archiducele Maximilian să lepede titlul ce încă purta de *Rege al Poloniei*, ca prin această satisfacție dată Polonilor să-l îndatoreze a nu lăsa pe cardinalul Bathori să facă turburări în Ungaria. Dar cra-

itul Poloniei nu sta atunci a sprijini pretențiile cardinalului Andrei. El se gătia pentru nesocotita și nenorocita expediție ce făcu în anul acela în Suedia. E știut că, moștenind după mórtea tatălui său crăia Suediei, el nemulțumise poporul acestei țări, voind, de pe sfaturile cele rele ale ieseșilor, să silască pe acest popor protestant a primi legea catolică. Těra atunci se răsculă, puind în capul guvernului pe Carol, ducele de Sudermania, unchiul craiului Sigismund.

XXXI.

Până a nu se depărta din Transilvania, Sigismund Bathori trimise cu o ambasadă solemnă pe Sarmașagi la Michai. Vodă în țera Românescă, despre care aflase că s'a turburat foarte primind vestea abdicării sale în favórea împăratului. El îi trimise scrisori în care îi scria că ar fi vrut să-i trimită pe Bocskai; dar fiindcă comisarii cesarului sunt acolo, el are trebuință de dînsul, și pentru aceea îi trimite în loc pe Sarmașagi, ca pe cel mai credincios al casei sale pe care l'ar fi putut trimite, și că dorește ca Michai să aibă totă încrederea într'însul. Afară din aceste scrisori prin dîsul deputat făcu cunoscut lui Michai Vodă că el nu voiesce a lăsa Transilvania fără sperare de a se mai întórce, dar că crede că prezența sa póte să atâte pe prinții creștini a lua armele în contra Turcilor, toți împreună și de odală; că crede iar că, fiind de față, mult mai bine va putea înlesni tóte pregătirile de bani și armii și câte trebuie la răsboi, decât lucrând prin deputați; iar dacă nu va isbuti a atîta, a

împinge, a armă pe creştinî în contra Turcilor, precum doresce, va lucra atunci a aşeza o pace generală între toţi creştinii şi barbarii, pace care, după asigurarea lui, va copriude şi ţera Românescă. Tot atunci el răspunse la cererea ce MichaiŢă-Vodă îi făcuse mai nainte d'a-l ajuta spre a coprinde Moldova şi-i spuse prin Sarmaşagi că-l povăţuesce să stea liniştit, căci atât Papa cât şi împăratul sunt hotărîţi a opri orî ce războiŢ în tre Muntenî, Moldovenî şi Polonî, intrănd la nevoie în mijloc spre a-i împăcîui.

Ilusiile cu care se hrănea sîu pe care numai le arăta Bathori erau cu totul copilărescî. Depărtat de tron putea el ore să aibă mai multă influenţă în Europa decît cînd era pe tron, strălucind de gloria biruinţelor sale? Stavila care oprea legătura creştină d'a isbuti era temerea tuturor stăpînirilor Europei despre ambiţia şi mărirea casei austriace. Popóarele Europei nu voiaŢ să-şî verse sîngele, haniŢ şi sudórea lor pentru un războiŢ al căruî câştig era să fie pentru Austria. De atunci existenţa Turciei se privea ca necesară ecuilibrului european, ca o stavilă naturală ambiţiei Austriei, precum acésta era o stavilă ambiţiei Turciei. Iată pricina pentru care Polonia, Francia şi Englitera, nu numai că nu voiră a intra în legătură în contra Turcilor, ba încă ajutoră pe aceştia, căutănd a le dobăndi pacea, cînd îi vedu căduţi în grea nevoie. Chipul cu care Austria luă în mână Transilvania şi abdicarea prin înşelare a lui Bathori, mărirea în Europa şi mai mult dreptele temeri despre nesăţioasa ambiţie a curţii austriace.

XXXII.

Intr'aceea Sigismund se gătea a pleca spre Silesia. El nu luă pe soția lui cu dînsul, de care hotărîse a se despărți, ci o lăsă ca să cărmuiească tronul împreună comisarii împăratului. În 17 Maiu, el ajunse la Zaurin, care din neîngrijirea Turcilor, de curînd căduse prin apucare fără de veste, în mîna ôstei împăratului. Arhiducele Matheiî veni acolo a-doua-și să întîlnescă pe Bathori cu un cortegiu pompos. După o ședere de trei zile, în care Nemișii se siliră cît putură să facă pe Bathori a-și petrece vremea prin turnire și alte plăceri, se duseră amîndoi la Viena și apoi la Breslau și în tôte locurile fură primiți cu cea mai mare cinste, după poruncile într'adins ale împăratului. Pe la sfârșitul lui Iunie, Sigismund se duse la Oppeln și Ratibor, unde ambasadorii împăratului îl instalară în noul său stătuț. Petrecerea lui Bathori în Austria produse un entusiasm pregătit de curte, care ținea a-și acoperi machinațiile cu care îl despuise de tron. Austriacii urcau pînă în slava cerului această lepădare mărinimósă a lui Sigismund de un tron întărit prin atâtea isbîndi strălucite. Triumful lui Bathori asupra lui însuși, diceau că este mai presus de biruințele ce pînă atunci străluciseră viața sa. Tôte artele se întrecură spre a consânși memoria acestuî eveniment. Vestitul Sadeler, zugrav împărătesc, din porunca lui Rudolf, făcu portretul prințului și-l împodobi cu figuri alegorice privitoare la abdicarea lui. Se vedea o ancoră de

care se ţineaŭ trei coróne cu acéstă devisă: *Scio cui credidi*. Aceste coróne arătaŭ Transilvania, Moldavia şi Valachia, pe care Bathori le dase împăratului, pe aceste două însă numai cu numele; de desubtul portretuluŭ se săpase felurite versuri.

În ţerile străine mai întâi nimeni nu voi a crede lepădarea lui Sigismund de tron. Ómenii ambiţioşi se miraŭ cum să-şi părăsescă el ast-fel ţera şi tronul. Toţi cei cu minte nu se puteaŭ domiri cum el, domn stăpânitor, să râvnescă după o pălărie de cardinal. Abdicarea, lor li se părea un amestec de mărinimie şi de slăbiciune, mai mult un capriciŭ decât o faptă cum-pănită şi serioasă. Din acésta, se putea lesne bănuŭ că mâne póte acest om uşure, ascultător la alt capriciŭ saŭ la alte inspiraţiŭ contrarie, se va căi şi va lucra cu totul în contra faptei de acŭm.

XXIII.

Vestea prefacerilor din Transilvania şi ambasada lui Sarmasagi turbură fórt pe Michaiŭ-Vodă. Singur, isolat, ţintă a vrăjmăşiei Turcilor, Polonilor, carŭ toc-mai atunci înnoiră pacea cu Turciŭ, a Tătarilor şi a lui Ieremia Movilă, lipsit de banŭ şi mijlóce pentru a ţine o oştire mare în piclóre, ca să se apere dinaintea atâtor duşmanŭ puterniciŭ, până aci el îşi rezimase spa-tele şi armele de Transilvania. Prin aceea numai că acéstă ţeră pica sub stăpânirea Austriei, Michaiŭ-Vodă cu ţera, trebui să cadă sub influenţa acestei împărăţiŭ chiar şi dacă Sigismund nu ar fi tratat pentru Vala-

chia, lăsând Anstriei, drepturile de protecție dobândite de dînsul. Michaiu putea tare lesne să nesocotască această dare, care n'avea nimic serios în sine, de vreme ce vitejiile sale rupsesse trațiutul de la Maiu, 1595; dar putea el ôre, aflându-se înconjurat de atâți dușmani, sigur că Țurcii căutau prilej a reîncepe războiul, să se strice acum cu Austria? El vedu că, proiectul sîi asupra Transilvaniei se nimicesce, că sperarea sa cea jubită de a coprinde Moldova trebuie amînată de o cam-dată; el începu să credă că alăturându-se pe lângă împărăția Austriei, va puté isbuti a face pe a - cîsta să înțelegă importanța d'a organiza și d'a întemeia un stat Românesc mare și puternic sub protectoratul ei și care să fie sabia și bulevardul ei și al creștinătății despre orient. Credea însă și mai mult în sine însuși. El nu părăsi proiectele sale, ci amîna numai îndeplinirea lor.

Spre a arăta bună-voința sa către împăratul, se grăbi a trimite către comisarii împărătesci în Ardeal doi soli, pe Ilie Căraci sîcuiul și pe Petre Armînul, ca să le spună că, după plecarea lui Sigismund, el nu scie ce să facă și în cîine să se rezime, neavînd bani de ajuns spre a plăti oțtirea trebuincioasă la războiu; că neștiind ce au de gînd să facă cesarul și comisarii, a trimis ca să-î întrebe de-î pot înainta bani acum, sau dacă se îndatorîzî a plăti mai pe urmă banii ce el va lua împrumut, zălojind averea lui; că spre a se înțelege de tôte aște, s'ar fi dus însuși la dinșii, dar că n'a putut, fiindcă-și scrătise un umăr la vîntătoare, cîdînd de pe cal. Comisarii gîndiră că cu orî-ce preț trebuie a ține în partea Austriei pe acest în-

drăsneţ şi întreprindător răşboinic; şi, spre a nu-l supăra şi a nu-l sili să trecă la duşman, îi răspunseră să aibă puţină răbdare şi să fie sigur că toate se vor încheia de pe dorinţele sale; că despre toate acestea, ei se vor înţelege prin ómenī aleşī sēū înşişī vor veni la dînsul; că îndată ce prinţul Maximilian, ce se aştéptă să vină. va sosi, el nu va uita nimic din cele de trebuinţă spre a-l apăra şi a-l întări în puterī, ci încă-ī va trāmite şi cinstirī mari, care vor cresce şi înălţa mārirea lui. Michaiū-Vodă aşteptă câtă-va vreme, dar vedēnd că archiducele Maximilian nu mai sosesce, trāmise cu o nouă solie pe spātarul Radu şi pe lógofētul Mirište, ca să arate comisarilor că el nu mai pōte aştepta şi le cere un răspuns hotărît. Ambī comisarī împērātescī, episcopul de Veitzen şi Istvanfi, ţinēnd svat cu uniī din cei mai însemnaţi ai Transilvaniei şi lāsānd ómenī aleşī spre a purta trebile Ardélului în lipsa lor, plecară înşişī spre a veni la Michaiū-Vodă în ţera Romānescă, luānd cu sine pe Gaspar Corniş şi pe Pangratie Sennyei, cunoscuţi bine lui Michaiū din deosebite ambasade ce avură la dînsul. Luānd pe la Sibiū şi Braşov, ei trecură munţiī pe la Rucăr şi ajunseră la Tārgovişte peste şapte zile după plecarea lor din Alba-lulia. Aflāndu-se tot bolnav, Michaiū trāmise înaintea lor pe fiul sēū Pētraşcu cu mai mult de trei miī soldaţi şi-ī aduse cu mare cînste în Tārgovişte. Conferinţele se prelungiră trei zile şi se încheiară cu un tractat în coprinderea următoare :

XXXIV.

«Michaiū, Voevodul țerei Romănesci și svetnicul
 «Maiestății Sale Împărătesci și Crăiesci etc., din pre-
 «ună cu Eftimie mitropolitul Târgoviștei, vornicul Du-
 «mitru, banul Mihalcea, clucerul Radu, logofătul Theo-
 «dor, vistierul Andronake, spătarul Negru, logofătul
 «Miriște, banul Calotă, svetnicii lui și represintanții ai
 «țării Romănesci, sunt hotărâți să-și unescă țera lor
 «cu coróna Ungariei. Spre acest sfârșit, înțelegându-
 «se cu vrednicul de cinste Stefan Szuhay, episcop de
 «Veitzen și prefect al camerei unguresci de la Pres-
 «burg și cu pré strălucitul Nicolae Istvanfi de Kisz-
 «on-falva, propalatinul regatului Ungariei și căpitan
 «al cetății Edenburg, legați plenipotențiar și comi-
 «sari împărătesci în Transilvania și în țera Romănescă,
 încheiat cele următoare :

«1°. Împăratul se îndatorază a da léfă la 5000 sol-
 «dați d'ai lui Michaiū; cât pentru alți 5000 călărime
 «și pedestrime ce cere Michaiū, comisarii să se si-
 «léscă a face ca împăratul său să-î trimită ôste, sau
 «să dea léfă pentru ținerea și armarea lor, însă vara
 «léfă întregă și ierna pe jumătate. Afară de acésta,
 «având Michaiū nevoie absolută de un mai mare aju-
 «tor, împăratul său, în numele lui, archiducele Maxi-
 «milian se îndatorază a-î veni în ajutor cu oștile Ar-
 «délului și din alte părți. Asemenea și Michaiū se în-
 «datorază d'a se sili să respingă mereu pe Turci din
 «partea locului și de a merge în ajutorul Transilvaniei
 «și a părților vecine ale Ungariei, când nevoia va
 «porunci.

«2°. Michaiū și fiul său Pētrașcu și toți următorii
«lor în linie dreptă bărbătescă să stăpânescă țera
«Românescă cu toate veniturile, drepturile și hotarele
«ei, ca vasali ai imperiului, fără a plăti vre un alt tri-
«but decât să dea în tot anul la împărăție un dar de
«cinste după voia și alegerea sa.

«Moșiile cumpărate de Michaiū și fiul său cu bani
«lor să fie ale lor și să aibă voie d'a face cu dinsele
«orî ce le va plăcé.

3°. Întîmplându-se ca Michaiū și Pētrașcu să móră
«fără moștenitori, Măria Sa Împēratul să aibă a în-
«fări pe domnul ce se va alege prin învoirea obștescă
«a boierilor, staturilor și rândurilor țeriî.

«Măria Sa va da domnului, orî-care va fi. în Un-
«garia saū în Țransilvania, o cetate cu venituri înde-
«tute spre ținerea lui.

«4°. Făcētoriî de rele și desertoriî cari din țera Ro-
«mânescă trec în Transilvania și Ungaria, să se pótă
«prinde și aduce înapoi.

«5°. Neguțătoriî din țera Românescă vor avé liber
«comerciu cu Țransilvania, fără însă a vătăma privi-
«legiele cetăților slobode din a ăstă țeră. În țera Ro-
«mânescă negoțul va fi liber, plătind taxa hotărită.

«6°. Religia și biserica română să fie libere, ocro-
«tite și neatînse de nimenî.

«7°. Nuncii și ambasadoriî ce domnul țeriî va tră-
«mite la împēratul saū la ducele Maximilian să aibă
«îndată audiență și să fie tratați după cum cere cu-
«viința.

«Acest tractat s'a încheiat în 9 Iunie 1598, în bi-
«serica St. Nicolae din Țârgoviște.»

XXXV.

În aceeași zi (la 9 Iunie), înainte de încheierea tratatului, Michaiu-Vodă, în aceeași biserică a Sântului Nicolae, depuse jurământul de credința lui Rudolf II și urmașilor lui, și după dînsul jură mitropolitul Eftimie și toți boierii.

Până a nu pleca din țera Românească, comisarii de-teră domnului prețul de 17,500 florinți de Ungaria, pentru pregătirile de război; dece mii florinți îi plă-tiră în monetă și pentru ceilalți șapte mii, Michaiu-Vodă primi un inel cu un mare diamant și alte trei-decî și șapte diamante mai mici.

Acest tractat a fost mult lăudat de unii din istorici. Țera Românească singură, dis'aŭ ei, nu putea să-și păstreze neatărnarea sa; cum putea dar face mai bine decît a se închina Austriei cu așa favoritoare condiții? Alăturându-se de Austria, Români din țera Românească se alăturaŭ de o dată și de atîția Români frați ai lor din Transilvania, Banat și din părțile orientale ale Ungariei. Moldovenii încă n'ar fi întărziat a se lipi de Austria cu aceleași condiții ca Muntenii. Prin lipirea cu Austria, Români încetaŭ d'a face parte din orientul barbar și se uneaŭ cu apusul luminat și astfel sporeaŭ și ei iute în calea civilizației. Încet cu încet, împrejurările ajutând, Români sub ocrotirea Austriei se întăreaŭ și dobîndind unitatea națională, dobîndeaŭ puțința d'a câștiga cu vreme neatărnarea lor și intraŭ în toate drepturile naturale ale națiilor. Tote aceste considerații sunt frumoase și ar fi fost și adevărate, dacă

din norocire, sinceritatea s'ar puté afla vr'odată în învoirile făcute între o parte slabă și alta mai puternică, care este tot d'a-una plecată a abusa de puterea și de protecția ei; dacă firea împărățiilor care sunt nise adunături de staturi și nații fără nici o asemănare și legătură între ele, strinse și ținute la o laltă într'un stat numai prin silă, s'ar puté învoi cu idea naționalității și a independinții națiilor. Austria dar ar fi abusat de protecția ei, aceia ce ar fi silit pe Români a se arunca din nou în brațele Turcilor, spre a scăpa de Nemți, după cum făcuseră în vremea lui Mircea spre a scăpa de Unguri. Apoi chinuiți de Turci, ar fi ajuns firesce acolo unde au ajuns, a se arunca în brațele Rușilor, spre a scăpa de Turci, pentru ca un véc după aceea, să se arunce iar în brațele Turcilor, spre a scăpa de protectoratul împilător al Muscalilor. Oscilații nenorocite dar neapărate, când un stat mic se află între altele mai mari și smâncit de dinsele. Acesta este sorta nenorocită a națiilor care se bizuesc în străini, iar nu în ele înșile; astfel a fost și va fi sorta țărilor Române, câtă vreme nu se vor împuternici prin unitatea națională. Străinul într'o țară e tot-d'auna vătămător unei nații și facerile lui de bine chiar sunt rele mari.

Intr'acest tractat mai vedem cum că Michaiu-Vodă ținti încă a face tronul ereditar și a întemeia o dinastie. Mulți din voievozii noștri cei mari, înainte și în urma lui Michaiu-Vodă, visară ereditatea și, printr'o fatalitate minunată, acest vis făcu să se stingă cu sunet moștenirea Ior. Mircea cel bătrân visă ereditate și până nu muri, avu durerea să vadă pe nume-

roșii săi fii legiuiți și barstardți, sfâșiind țera prin pretențiile lor la tronul de la care tatăl lor îi gonă. Négoe Basarab visă ereditate și pretenția fiului său d'a domni răsculă țera și o aruncă în nisce răsbóie civile și într'o anarhie grozavă, care dete prilej Turcilor a face țera pašalic ; ea ar fi și perit, dacă din norocire nu-și alegea domn pe Radul de la Afumați, care o mântui, iar fiul lui Négoe-Vodă muri pribég și în ticăloșie la Constantinopole. Michaii-Vodă visă ereditate și fiul său muri expatriat în pământ străin fără a-și mai vedé țera după mórtea tătâne-său. Șerban Cantacuzino visă ereditate și béu otrava vërsată de chiar rudele sale de aprópe, iar fiul său rătăci isgonit în țeră străină. Brâncovénu-Vodă visă ereditate și, până a nu muri, vëđu capetele a câte patru fii ai săi rostogolindu-se la picíórele sale, tăiate de sabie turcescă ; pretenție nebună într'adevăr d'a întemeia stabilitatea unei dinastii într'un pământ ce se mișcă și se cufundă în mijlocul furtunelor dese ce de din afară îl cutreeră, în mijlocul unor ómenii ce lesne se prefac și se schimbă ! Moldovenii începură statul lor prin ereditatea domniei, dar îndată caracterul nestatornic al poporului, îi aduse a face domni după alegere. La un popor cu un caracter schimbător și nestatornic trebuie instituții în analogie cu firea sa, care să reguleze această nestatornicie, fără a pretinde d'a o înăbuși. Un asemenea popor are trebuință de instituții libere, alegătoare, republicane.

XXXVI.

Copriinderea Transilvaniei de Austriaci și tractatul lui Michaiū cu dinșii supărară foarte pe Turci și-i hotărîră a nu suferi acesta și a se oști din nou asupra Transilvaniei și a țerii Romănesci, până ele se afla încă în ametelela acelor prefaceri de stăpânire. Satirgi Mehmet-Pașa, al doilea vizir, ce se afla în Ungaria, primi porunca a intra în Transilvania și pașii de pe marginea Dunării trebuiră a-și împreuna puterile spre a năvăli în țera Romănescă. Michaiū, împuternicit prin ajutorul ce luase de la împărat, se pregătea acum a face o nouă campanie cu Turcii, când o întîmplare neprevădută de nimeni, curmă proiectele sale, aruncă Ungaria, Transilvania și Valachia în valuri nouă, și în sfârșit deschise calea așa mult dorită de inima lui.

În palatul din Ratibor în Silesia, Bathori, în loc de acea liniște filosofică de care-și făcuse o iconă așa de încântătoare, găsi neplăcuta uniformitate a unei vieți fără lucru și uritul stăpâni inima sa.

Ca toți domnitorii cari de bună voe se pogorise de pe scaun, el se hotărîse a o face stăpânit fiind de ambiția de a minuna lumea prin desprețul măririlor omenesci și printr'o faptă neobișnuită. Dar de îndată ce acest minut trecu, el începu a dori de pe tronul pierdut. În mijlocul plăcerilor din Ratibor, trăind o viață molatică, fără trebî din lăuntru, fără grijî din afară, i se făcu dor de larma taberilor și de acel cort deschis, în care aerul bătea în toate părțile. Fiind-că din putere și din gloria militară nu prețuise decât va-

nitatea lor, trufia lui suferea acum, căci n'avea cui da destule porunci; inima lui ofta după răsbóiele care hrăneau dragostea d'a auđi pe toți slăvind numele lui. El începu a blestema acum în zadar și târđiú pe acei ce-l sfătuiseră la acéstă lepădare a tronului, rușinosă și pricinuitoare de atâtea nenorociri și, cu aceiași usurință cu care venise în Ratibor, gândi să se întórcă în Ardél. Însă mai întâi ispiti dacă spiritele din Transilvania îi sunt spre favóre și adresă o scrisóre unchíului său Stefan Bocskai, printr'un trimis înadins, expuindu-í ca un copil uritul ce-l coprinsese și rugându-l prin jurăminte ca să lucreze pentru dînsul, să póta scăpa din acel grozav exiliú. În Transilvania, cârmuirea comisarilor împératului și órecare prefaceri ce ei încercară a întroduce, nemulțumise pe acei aspri magnați unguri cari de atâta vreme învățaseră a uri pe Nemți. Ei erau atunci fórte îngrijați de amenințările Turcilor din Banat, ca să nu năvălescă fără veste asupra-le, fără ca ei să fie gata de împotrivire. De vreme ce Maximilian archiducele era hotărít a lua stăpânirea Transilvaniei, magnații trămiseră la dînsul să-l róge a veni cât mai în grab cu óste ca să ia guvernul țerii și s'o apere de dușman. Dar Maximilian, incurcat în răsboiul din Ungaria, da ăi peste ăi, și nici el nu venea nioi óste nu trimetea. Locuitorii Transilvaniei, îngrijați fiind-că nu-și îndeplinesce făgăduelile făcute când i s'a închinat Ardélul, începură a cârti asupra Impératului. Bocskai cârtea mai mult decăt toți, părăndu-í rău că, prin abdicarea nepotului său Bathori, pierduse tóată importanța și puterea ce avea în țéră. Când primi scrisórea lui Sigismund, el o comunică e-

piscopului de Transilvania, Naprasdi, oposant al guvernului împărătesc și care avea de prieten pe Lupul Corniș, unul din cei mai însemnați secuți, și în înțelegeri cu dînsul, răspunse lui Sigismund ca să fie plin de speranță, fiind-că ei lucrăză pentru dînsul și să se grăbescă a veni în Transilvania.

XXXVII.

Cum primi Bathori această scrisóre, fără a mai întârîia, începu a se găti de plecare. Temîndu-se ca duhovnicul său părintele Carilio, al cărui zel pentru Austria îi era acum cunoscut, aducîndu-și aminte cu câtă înfocare îl povățuise a se lepăda de tron, să nu-î aducă vre-o împiedecare, se gîndi a-l trămite la împăratul ca să-î arate că sorocul când trebuia a i se plăti pensia hotărită a trecut și încă n'a primit nimic ; și tot de-o-dată să-l rîce ca să i se adaoge în stăpînirea sa Lactemișul, moșiea dîmnei Maria Marica, fosta soție a lui Vratislaș Prenestein, vicar de Boemia, care avea un frumos și mare palat ce se țice că sémăna cu vestitul palat Pitti din Florența, sașu vre un alt loc frumos de locuit, plângîndu-se că în statul lui nu are casă de locuință care să-î placă. Părintele Carilio plecă și în puține țile se întorse dobîndind ambele cereri de la Împărat. Dar Sigismund nu așteptase întorcerea lui și, puține țile după plecare-î, însoțit numaî de doi inși și îmbrăcat, după cum țic uniî, călugăresce, se porni pe ascuns din Ratibor și, lăsând drumul mare spre a nu cădea în cursele lui Maximilian, se îndreptă pe altă cale mai lungă pe lîngă hotarul Poloniei și, în timp

de noapte, ajunse fără veste la Cluș în Transilvania, în 20 ale lunii lui August. Îndată ce sosi, se îndreptă către Michaiu Katonai, ce era prefect al orașului, carele îi spuse că și soția lui se afla sosită cu o zi înainte în oraș, spre a aștepta venirea archiducelui ce acum era în Casovia, și trimisese o mie de călăreți spre a o însoți în Germania. El porunci să meargă la dînsa să-î spună că a sosit și s'o salute în numele lui. Principesa se afla la biserică făcendu-și rugăciunea când i se aduse această veste neașteptată ce o miră și o turbură foarte. Ea răspunse că îndată ce se va săvârși slujba bisericeii, nu lăpădă o convorbire față cu marturi. Sigismund pe dată ce se întâlnește cu soția lui, simțind că de mult ea-î va fi de trebuință în acele împrejurări, trase spre sine cu mîngăierii prefăcute și cu făgădueli pe acea sormană femeie, lipsită de svat și de ajutor, pe care atât o nesocolise și o urgisise mai înainte. După aceea, fără întârziere, porni pe Benedict Macedi și pe Stefan Lazar, cap al soldaților palatului, care aveau cheile cetății, la Alba-Iulia, unde intrară fără de a afla comisarii împăratului și duseră la Bocskai scrisoarea lui Bathori. Acesta, chiar în noaptea aceea, luând cu sine o trupă de soldați, se duce la cortul lui Gaspar Corniș, ce se afla tăbărit lângă Sebeș cu oștea țării adunată pentru apărarea despre Turci, și-î vestesce sosirea lui Sigismund la Cluș cu soția lui și-l îndemnă prin cuvinte scurte și aspre a-l recunoște de prinț. Corniș, după ore-care îndoie și amenințări ale lui Bocskai, se învoi. Moise Sécuiul (Szekeli) trase îndată pe sécuii ce alcătuiau cea mai mare parte din oștire, în conspirație, făgăduindu-le libertatea. Exemplul a-

cestora trase și pe celelalte oști care recunoscuseră de cap pe Bocskai. Comisarii împărătesci, părăsiți de oști și de Corniș, trimiseră cărți cetăților săsesci și la Clușană spre a le aduce aminte jurământul făcut împăratului. Ei trimiseră și lui Maximilian trei plicuri de scrisori tot într'un fel, ca să-î dică să grăbescă a veni până nu va apuca dușmanul a se întări. Dar aceste scrisori n'aură noroc a merge la adresa lor. Un plic ce se încredinșase unui Gborghe Palatică fu dat de acesta lui Bocskai ca să-î atragă favoarea. Altul se luă de la Nicolae Hanol, pe când acest curier își schimba calul la Turda, cu mare primejdie a vieții sale. Iar al treilea, Ión Marin raguzanul ce-l ducea, trădat fiind de soții săi italieni, fu silit a-l înghiți, când în vremea nopții apropii, bănuind ce avea el cu sine, îi înconjură casa și umblău a sparge ușile spre a intra.

A doua-zi din zi de dimineță Bocskai eși din tabără cu Corniș și se duse la deputații împăratului de le arătară scrisorile lui Sigismund ce îi chema la dînsul. Aceștia răspunseră că vremea îi va svătui. Bocskai atunci puse pază la palatul unde se afla comisarii și, întorcându-se în tabără, chemă o adunare, unde se plânse de Nemți că sunt grei și scumpi, că nu trimiseseră până atunci nici oști, nici bani, nici ajutoare; că Maximilian nu îndrăznește să vină în provincie; că până în acea zi ei fuseseră purtați de deputați cu nădejdi zadarnice; că nu trebuie a mai aștepta nimic de la dînșii; că dușmanii sunt în arme, primejdia de față. Nevoia e neapărată de a-și întorce dorințele asupra aceluși prinț pe care mila dumnezească îl adusesese înderet și că trebuie a-î da înapoi sceptrul. Toți

aclamară aceste cuvinte, urară anî mulți și fericiți prințului și trimiseră deputați la Cluș spre a-l felicita. Deputații cesarului fură aspru păziți.

XXXVIII.

Sigismund, după ce primi jurămîntul locuitorilor Clușului, trimise în toate părțile în Transilvania spre a însciința pe popor de sosirea lui. Toți se supuseră; Sașiî numai stătură în cumpănă cît-va. Ei diceau că nu pot a-î face jurămînt din pricină că tot el le poruncise d'a jura împăratului și că mai nainte trebuia să-î deslege de acel jurămînt. Cetatea Oradia mare, ce era comandată de George Kiral, rămase singură de nu voi a se supune lui Sigismund și a călca jurămîntul făcut împăratului.

În 22 August Sigismund scrisse archiducelui Maximilian, carele era în cale ca să vină în Transilvania, cum că, vedînd însuși cu ochiî că principatele Oppeln, și Ratibor ce i se dedese spre compensație pentru Transilvania și Valachia, erau de o valoare mult mai însemnată decît ceea ce i se arătase, aflase de cuviință, pentru aceste drepturi și puternice cuvinte, a se întorce în țera sa ; că acum e stăpîn peste Cluș, capitala Transilvaniei ; că e hotărit a se sili cît va putea ca să păstreze ce e al său, împotriva orî căruia ar năvăli asupra-î. De aceea rîgă pe Maximilian d'a nu-și mai urma înainte călătoria, ca să nu-l pună în réua nevoie d'a se apăra și d'a supăra pec ei ce caută a-î îndatora ; că în orî-ce chip el este hotărit a cruța tot-d'auna și a căuta, după cum se cade, cîntea și protecția împă-

ratului și a casei Austriei, d'a respecta sânta împărăție, după cum tot-d'auna a urmat, și d'a sprijini interesele ei pe cât îi va sta în putință.

După aceea, Sigismund se duse la Turda cu soția lui, unde convocă dieta și trămise cărți poruncitoare, iscălite de dînsul și de soția lui, la comisarii cesarului, amenințându-i că-î va aduce cu sila de nu vor voi să vină de voie. Pentru aceea comisarii, însoțiți de o trupă de călăreți, fură aduși la Turda și după cinci zile de la sosirea lor, Sigismund îi chemă dinainte-i și, depărtând orî-ce martor afară de soția lui, le dîse cu vorbe prefăcute că este tare mîhnit că a supărat pe cesarul prin întorcereă sa din Silesia, dar că a fost silit fără voie a o face, căci locul acolo nu-î era plăcut ca locuință; că păstrează încă cesarului vechia sa credință, numai acesta să nu-î facă război și Maximilian să nu caute a-l goni din țară; că el crede că n'are a se teme de una ca acesta de la nisce prinți așa de buni și de înțelepți; dar că, dacă din întimplare va vedea că pregătesc împotriva-î vre-o vrăjmășie, atunci va aduna și dînsul puterile sale și ale altor prinți și se va pregăti de apărare. Apoi făgădui comisarilor că-î va libera îndată ce sîpușii sîi îi vor fi iertat. Într'aceea Maximilian, ce sosise la Casovia, prinse câte-va cară ale prințului Transilvaniei ce veniau din Silesia încărcate cu mult aur în bani și bucați, precum și cu alte lucruri prețioase și în care erau și mulți ómenî din suita prințului. Maximilian duse aceste cară în orașul cel mai apropiat. Cum află acesta, Sigismund declară că nu va da drumul comisarilor până ce nu i se vor întorce carăle. Din acesta

începură vorbe mai aspre între dînsul și curtea Austriei. El striga tare împotrivă-î, acuzându-o că a întrebuințat rău credința sa cea lesne și încrederea sa. La aceste cuvinte casa Austriei răspunse tare că Sigismund adaoge obrăznicia pe lângă viclenia sa.

XXXIX.

Reurcarea pe tron a lui Bathori, ca și abdicarea lui, trebui să fie fatală unui om ce-l slujise cu atîta credință și fu jertfit de dînsul cu o cruțime atît de viclenă. Iojica, cum sciin, zăcea în închisore la Szathmar, când împăratul, turbat de mînie că Sigismund îi răpise Transilvania, voi să-și răsbune asupra cui-va și să înfrîneze cu acesta pe împotivnicii Transilvaniei. El trîmise îndată la Szathmar pe Ion Marin, dalmat din Raguza, ca să omóre pe Stefan Iojica. Acesta, ce fusese rudit cu Iojica, temîndu-se a nu fi acusat că s'a purtat nelegiuit cu un așa mare om, vru să-l judece, chemă vre-o câțîi-va înși spre a-l judeca, pîrîndu-l că a pretins la domnia Transilvaniei și că e vinovat în contra suveranului, căci a atățat pe cei mari și pe popor și a voit să dobîndescă o țără ce împăratul o hotărîse lui Maximilian. Iojica suferi cu multă mîrinimie nedreptatea sôrtei lui; el desprețui orî-ce apărare, nu primi nici avocat, nici voi a resturna multe cuvinte mincinoase și nedrepte ale pîreii; el nu voi a cere nici de la judecătorî, nici de la împărat revisia procesului. F'u dar osândit la mórte. Singură femeea lui, ce era și ea româncă, fostă dómna în țera Românescă, făcu ore-care rugăciuni și ispitirî zadarnice

pentru a mântui pe soțul ei. Osânditul fu mai târziu pus la casnă ; apoi îl duseră la porța cetății, unde, după ce rosti câte-va cuvinte spre apărarea sa și ceru după obicei iertăciune de la mulțimea adunată, fu isbit cu securea de un turc robîț ; capul i se rostogoli la pămînt. S'a băgat de sémă că Iojica fu omorît în aceeași lună și ȕi când, cu patru anî mai înainte, prin inspirația lui, a lui Gesti și Bocskai, se sugrumară Baltazar Bathori și Wolfgang Kowatzius. El fu înmormîntat fără nici o cinste într'o biserică din cetățue și d'abia acoperit cu pămînt, ceea ce vȕdȕnd un prieten al lui Iojica, ceru voie căpitanului din Szathmar ca să-l îngrope după cuviință. Ast-fel fu sfârșitul acestui bărbat, unul din cei mai mari ai Romănilor din Ardeal. Dacă norocirea ar fi ajutat meritul și ambiția lui, el ar fi ajuns să domnȕscă în patria lui și sȕrta fraților sȕi Romăni ar fi fost cu totul alta. Vina lui fu că dori independența patriei sale. El peri nevinovat și ucis fără de lege de Austria, cȕcȕi ea n'avea drept asupra-ȕi, nefiind supusul ei, vina ce i se imputa fiind sȕvȕrșită înainte ca Austria să fi ocupat Ardȕlul. Averea sa fu confiscată de împȕrȕție. Lȕsară numai soȕiei sale și jupelui sȕu fiu! cȕmpul Grindu, spre a putea suferi amȕrȕciunea stȕrei de faȕă și a îndulci dorul stȕrii trecute. Vremea însă întȕrse o parte mare din moșiiile lui Iojica la fiul sȕu. Urmașii dreptȕi ai lui Iojica și pȕnă aȕi se ținu în bună stare și trȕptȕ, dar, cu totul deosebiȕi de strȕbunul lor, ei trȕdarȕ naȕionalitatea romȕnȕ pentru a imbrȕșa pe cea maghiarȕ și trȕdarȕ și pe acȕsta, dȕndu-se cu totul în partida casei Austriei, dușmana Ungariei și ucȕgașȕ strȕbunului lor.

XL.

Se auzi atunci că al doilea vizir Mehemet-Satirgi-Paşa se apropie de hotarele Transilvaniei, că impresurase Cînadul şi-l luase, după ce bătuse pe comandantul cetăţii Francisc Lugaci şi oştile sale ; că într'o alergătură coprinsese Aradul şi Naglaciu, care fuseseră părăsite de oştile împărătesci, şi că acum se îndreptă spre Oradia. Sigismund expedii la Satirgi pe Matei Borbeli, cerînd să-î trimită patru deputaţi la Lipova ca să trateze d'o alianţă. El făgădui încă cumcă de vor voi Turcii, le va da în mână pe deputaţii mperatului, numai să facă pace. Dar Satirgi îi răspunse a se adresa la Constantinopole de voesce a contracta alianţă. Acest răspuns spăimîntă pe Sigismund şi, văcînd că alt chip decît a căuta să se împace cu mperatul nu este, începu a trata mai cu qmenire pe deputaţi şi porni la Casovia către Maximilian pe Gavril Heller şi pe Luca Transmerici cetăţeni din Cluş, spre a pipăi gîndurile archiducelui. Deputaţii îi aduseră cuvinte blînde de la Maximilian şi făgăduiala d'aî întorce carăle şi ômeniî prinşi, de va da drumul deputaţilor pînă în nouă zile. Sigismund, vesel de acest răspuns neaşteptat, se grăbi de trîmise pe deputaţi la Casovia, lângă Maximilian, pe care-l găsiră greu bolnav.

E învederat că Austria în acel moment, cînd Turcii cu o nouă furie se pornise spre bătaie, nu îndrăsnea a deschide război şi că preferea mijloce pacînice de

învoire. Acéştă încredinţare încuragié pe Sigismund d'a porni la Praga pe episcopul Albeî, Napradi şi pe Stefan Bocskai, împreună şi cu comitele Sigismund de la Torre, care fu însărcinat a trece de la Praga în Roma la Papa Clement. Deputaţiî erau însărcinaţi d'a cere reînnoirea alianţei de la 1594.

Sigismund, trâmise într'aceeaşi vreme pe Stefan Bondoni la Michaiû-Vodă, de care simţia cât are trebuinţă Transilvania, ca să-l róge a încheiaşun tractat de alianţă şi tot de-o-dată să-î céră şi un'ajutor, de óste împotriva glótei turcescî ce înainta spre a pustii Transilvania. Michaiû-Vodă se temu că de nu va primi alianţa lui Sigismund şi de nu î-ar sta în ajutor, l'ar putea sili pe acesta a se arunca în braţele Turcilor, aceea ce ar fi fost o mare primejdie pentru ţera Românescă, căci Turcii o ar fi putut isbi şi din partea Dunării şi din partea munţilor. Pentru ţera Românescă lupta cu o armie ce vine despre Dunăre e peste putinţă de nu va putea a se rezima pe munţi. Alianţa Transilvaniei în ast cas îi este dar neapărată. Michaiû sciea apoi că împăratul căuta împăciuire cu Sigismund; de aceea nu se îndoi a primi alianţa, puind condiţie cu jurământ că pe câtă vreme Sigismund va sta pe tron, nu va lăsa pe Turci să între în acea ţeră. Acéştă condiţie primindu-se, Michaiû-Vodă spuse lui Sigismund că nu va putea primi rugăciunea, ce-î face ca să vină însuşi într'ajutor din pricină că însuşi e ameninţat de Turci din partea Dunării, dar la trebuinţă îi va trâmite orî cât ajutor va putea. Fără multă întârziere Michaiû-Vodă trâmise lui Sigismund trei miî voinicî archibusiéri pedestri, investiţi unguresce, toţi în-

tr'o formă și 500 călăreți cazaci cu paloș, arc și ar-
chebusă, puindu-le cap pe aga Leca. Ei sosiră în Cluș,
unde era adunată armata lui Sigismund ce priveghia
mișcările Turcilor care băteau Oradia.

XLI.

Hafiz-Ahmet-Pașa fostul beîler-bei în Bosna, ce
se afla de curând numit pașă la Vidin, însărcinat d'a
apăra și a strejui țărmurile Dunărei, primise poruncă
să se unescă cu Mehmet-Pașa de la Șilistra ca să
năvălescă în țera Românească. Michaiu-Vodă, aflând
aceste gătiri ale Turcilor, își strînse oștile și le porni
spre Nicopole, unde se puseră a pândi pe Hafiz-Pașa,
care, împreună cu Ramazan-Zadeh, bei de Adana,
și cu alți reizi ce i se dedese în ajutor, eși din Vidin
și luă calea Rusciucului și Silistreii spre a se uni cu
Mehmet-Pașa. Când ajunse Hafiz-Pașa în câmpia Se-
naudin lângă Nicopole, la satul Chiselesci, vornicul
Dimu sau Dumitru, capul oștireii române, se prefăcu
că e însărcinat de Michaiu spre a trata de pace și,
sub pretext că aduce carăle cu tributul, el apropie
de tabăra turcăscă tunurile sale acoperite cu postav
roșu¹; 20,000 Români deteră de o dată și fără veste
năvală asupra Turcilor ce erau d'abia 3000; foarte pu-
țin din aceștia stând împotrivă, toți deteră dosul și
scăpară în Târnovița. Vornicul Dimu se întorse la
Michaiu cu două tunuri luate din acea isbândă. Mi-
chaiu trecu atunci cu totă oștea sa Dunărea mai presus
de Nicopole și întâmpină pe Hafiz-Pașa, care, cu oști ce
căpătase din Dobrogea și Zagre, în număr de 13,000,

venea să-și răsbune învingerea. Michaiŭ-Vodă isbesce de față pe Turci, îi birue, îi împrăști, le coprinde tunurile și totă tabăra. Spun că în această învingere Hafiz-Ahmet-Pașa perdu tot, încă și haînele sale și turbanul, și că Michaiŭ, vrând să-și ridă de dinsul, îmbracă o babă bătrână cu haînele și cu turbanul pașii și o arată armiei sale, ȑicēnd : «Iată Serdarul ; «l'am prins ; cel puțin nu e deosebire de la nnul până «la altul» ; și ridea ȑicēnd acestea. Michaiŭ-Vodă se apucă apoi a bate cu tunurile cetatea Nicopolei și sâmbătă, 10 Septemvrie, dete un asalt mare, dar nu puțu intra în cetate, căci Turci zideaŭ nóptea aceea ce spârgeaŭ Români ȑioa. După ce mai ședă Michaiŭ-Vodă acolo trei ȑile, arseră orașul și plenuiră țera împrejur, apoi purcese cu totă óstea în sus spre Vidin. Sangiacul ce rămăsese acolo trâmise de grab de strânse toți Turci din ȑinutul Vidinului și dete de scire și beiului din Baia de-î veniră oști într'ajutor și eși intru întîmpinarea lui Michaiŭ-Vodă în șesul Vidinului. Răsboiul ȑinu tîre și multă vreme ; în cea de apoi, fură biruiți Turci cu multă peire a lor ; puțin scăpară în cetate, cei-l-alți fură tăiați, goniți, răsipiți. În góna ce dete Turcilor Michaiŭ, carele după obicei se afla în fruntea oștilor, căutând a se bate singur ca un soldat, precum făceaŭ eroii vechimei, învăpăiat de bărbăția sa fără să simță, se vedă singur, rēslățit de ómeni sēi. O cētă de Turci vedēndu-l, se întórseră cu mare furie asupra-î ; Michaiŭ se apărá vitejesce, ucide vr'o căți-va din dușmanī, când un ture cu su-liță o imponȑișă asupra lui și î-o înfipse puțin în pantece. Dar domnul, vedēnd primejdia, se grabi a apuca

sulița cu amândouă mâinile sale de fer și caută în toate părțile ca să-î vină cine-va din boierii în ajutor să-l scape de peire. Alți boierii mai aproape nu se aflară, fără numai Preda Buzescu și frate-său Stroe stolnicul, cari grăbiră de tăiară capul turcului și pe cele-l-alte soții ale lui, și mântuiră pe domnul lor, care le fu tot-d'auna recunoscător pentru bărbăția ce ei arătară atunci.

După această bătălie ședă Michaiu-Vodă sub cetate dece zile deplin, ardând împrejur totă marginea țării turcesci; apoi, cu toate oștile și cu totă dobânda, plecă spre a trece Dunărea pe la Rușava în țără. Insa când fură oștile jumătate trecute, se lăsă un vînt cu vîfor pe Dunăre, încât fu silită cea-l-altă jumătate din urmă a aștepta dece zile până se potoli vîntul, în care vreme oștirea a tot plenuit și ars țera turcescă împrejur. După aceia trecu și ea și se adunară în 5 noemvrie; iar domnul cu toți boierii se întorse la scaun în Târgoviște. El aduse în țără 16 mii creștini de ambe sexe din Bulgaria cu averea lor, pe care-î așeză în țără, dându-le pămînturi spre a umplea locurile pustiite de Turci. Apoi, cum ajunse în capitală, trămise în dar lui Bathori din dobânda lui, pe fratele pașii de Anatolia ce-l prinsese în bătaie, un stég mare aurit cu o corónă de argint poleit și un hanger turcesc într'o tēcă de aur.

XLII.

Aceste strălucite isbândi ale lui Michaiu-Vodă spăimîntară pe Turcii ce se luptau în Ungaria și de-

teră curagiū creștinilor. Satârgi-Mehmet-Pașa, care, după cum scim, cu o puternică ôste prin săpături de minē și dese asalturi bătea Oradia-mare, ce era vitejesce apărată de locuitorī, îndată ce află veste că trei castele mici din Ungaria picase în mâna Nemților, că Buda e asediată și în sfârșit că Mihaiū-Vodă a bătut pe Hafiz-Pașa, se ridică cu ôștirea sa și se trase spre Solnoc. Sigismund Bathori se întorse la Cluș, unde licențiē ôștirea și plecă cu principesa în preuinblare prin țeră, răsufând atunci de temerea ce avusese despre Turci ; începu însă a-ī fi frică ca nu cumva împēratul, folosindu-se de învingerea Turcilor. mai sigur și mai liber în mișcările sale, să-voiască a-ī impune acum aspre condiții ; din nou începu a se căi că s'a urcat pe tron și scrise deputaților săi la Praga ca să caute cel puțin a dobândi să i se adaoage pe lângă principatele Oppeln și Ratibor, ținutul Kremner în Moravia, cu o pensie de 50,000 scudī de aur și amnistia despre revoluția acēsta a Transilvaniei. În vreme ce ambasadorii săi lucrau cu inimă la Praga și isbutiră până în sfârșit a dobândi condiții fôrte favorabile de la împēratul și ast-fel cum nu se așteptau a dobândi, partida contrarie Austriei, care acum era fôrte mare în Transilvania, lucra mai cu grabă, folosindu-se de orī-ce sgomot care făcea pe Sigismund a-și schimba părerea, arătându-ī neîncetat că tractatul lui cu împēratul este o mare ocară pentru dînsul și va fi o pată vecinică pentru familia lui ; că din prinț suveran a ajuns rob al Austriei ; că de va pune în îndeplinire un asemenea tractat nedrept, trebuie să se témă de viața lui, și că în sfârșit Transilvania

are să se aple în primejdie d'a fi năpădită de Turci, cari nu vor îngădui nicî odată pe casa Austriei să stăpînescă această țără. Ei diceau că țera e ostentă de rășboi și că singura mîntuire pentru dinsa e alianța cu Turci. Dar fiind că Sigismund are legături prin jurămînt cu Michaiu-Vodă d'a nu se deslipi de împăratul și d'a nu face alianță cu Turcul, e bine ca Sigismund să abdice în favorea vărului său, cardinalul Bathori pe care să-l cheme din exil; ei încheiau făcendu-i un tablou îngrozitor de primejdia la care se expunea însuși și de nenorocirile care vor împovăra patria sa, jurându-l să primască mai bine dragostea rudelor sale decît jugul nesuferit al casei austriace.

Aceste povești le aușia adesea Sigismund de la cei ce-l înconșura; acestea i le scria din Polonia și cumnatul'seu hatmanul Zamoisky. Un iesuit anume Kaboși isbuti în sfârșit a îndupleca pe Sigismund ca să cheme din Polonia pe vărul său cardinalul Andrei Bathori. Acesta, cum i se vesti că pôte a se întorșe în Transilvania, unde-l așteptă un trôn, merse la Cracovia de luă svațul regelui Poloniei și al lui Zamoisky și apoi, sub haîne de neguțător, ajunse în Transilvania, în luna lui Fevruarie 1599 și merse la Sibiu, unde se afla Sigismund cu soșia, sosiți din preumblarea lor princiară, și unde, fiind la hotarul țării Românesce, Michaiu-Vodă trâmisesese boieri ca să-l complimenteze.

XLIII.

Sigismund primi fôrte bine pe cardinalul și-i arătă multă dragoste; el vërșă multe lacrămî îmbrățișându-l,

credând cu acesta să ștergă aducerea aminte a trecutului ; se umili fără demnitate dinaintea dușmanului său ; îl rugă să-î erte nebunia ce făcuse, împins de svaturi rele și órba patimă ce-l pornise a face atâta rău familiei sale ; îl jură în numele lui Dumnezeu ca să primescă, ca o ștergere a acelei ocări, această deschisă destăinuire ce face și a nu păstra despre aceea nici o mânie. Cardinalul, stăpânit de dorința de a se urca pe tron, închise în inima sa pentru un minut totă dușmănia sa împotriva fățarnicului său văr și răspunse la fățarnicia lui cu asemenea fățarnicie și cu semne de dragoste. Ei plecară împreună la Alba-Iulia, unde Sigismund, spre a atrage mai mult prietescul și încrederea vărului său, îl opri să ședă în casa lui. Vădându-î în toate zilele preumblându-se împreună într'aceeași trăsură și arătându-și atâta dragoste, seminau toți ómenii cum acești dușmani de atâția ani începuse de o dată a se iubi atât de mult. Sigismund se învoi cu cardinalul ca acesta să-î plătescă în tot anul 24,000 scuđi de aur, să-î dea în stăpânire cetatea Bistrița cu pămîntul său și a decea parte din venit, precum și alte cetăți mai mici și venituri. Apoi ambiî plecară la adunarea dietei ce se convocase la Mediaș, în luna lui Martie. Acilea, mai întâiu se revocă osânda împotriva isgoniților din țeră. Cardinalul și cu partisanii săi căpătară iarăși cu cinste rangul și averea lor, făcându-se întru acesta un ediot prin care se porunceă ca toți cari aũ vr'un exemplar din actul de osândă făcut înainte, să-l aducă guvernului spre a fi arse, sub pedepsă de o glóbă de 200 scuđi de aur pentru acela ce va călca această poruncă. Se propuse apoi

dieteii să se alégă cardinalul de prinț al Transilvaniei și totă nobilimea ungurască grăbia cât putea această alegere. Sigismund ținu, în treba acesta, un lung cuvînt în limba ungurască. El vorbi mult despre slujbele ce cardinalul a făcut creștinătății și despre faptele cele mari ce tatăl său Stefan făcuse în vremi de pace și de război.

Vorbi încă și mai mult de tot ce el însuși făcuse pentru binele statului și, după ce a arătat primejdiile în care era Transilvania, dîse că, vrînd a o feri de toate acele calamități, nu vede alt mijloc mai bun și mai lesne decît să pună pe cardinalul în locul său, dîndu-î sarcina cîrmuirii, ce el nu se mai simte acum în stare de a o purta.

«Cunósceți, adăogi el, și primejdiile în care m'am
«aflat m'aŭ învêțat că noi avem de o potrivă a ne
«teme de puterea ambilor împărați, vecinii noștri, în
«contra cărora am avut așa ține atâtea războie. Este
«peste puțină să ne bucurăm de pace de nu vom gă-
«si mijlocele d'a cruța într'aceeași vreme pe amîndoi
«acești stăpînitori. Unchiul meu, politic iscusit pre-
«cât și căpitan vitéz, de mai multe ori mî-a dîs'o,
«cînd eram copil; dar dacă n'am urmat acele svaturî
«înțelepte, voiŭ cel puțin să dreg toate relele ce neso-
«cotința mea a făcut și să las locul vîrului meu, care
«singur numai pôte priveghea la păstrarea acesteî
«provincii și a-î aduce pacea. El are curagiŭ și sta-
«tornicie și se bucură de o sănătate desăvârșită. Sluj-
«bele cele mari ce a adus la ambele împărați îl fac
«a fi cîstit de dîsele și el are încă de prieten de a-
«própe pe regele Poloniei, acest puternic vecin, încît

«orî-cum s'ar întorce trebile, domnia acestuî prinţ va
 «fi fericită. Transilvania, sleită şi ostenită de ătatea
 «perderi, are trebuinţă de pace şi numai cardinalul o
 «póte economisi cu ambele împărăţii vecine. Polonia
 «şi Moldavia, care au mare credit la Pórtă, fiind în in-
 «teresele nóstre, va fi lesne a ţine pacea cu Turcul şi
 «nici despre partea împăratuluî nu e mai greu; acest
 «prinţ n'are nimic a se plânge de cardinalul, care
 «apoî are protecţia Papei şi, când curtea Romei va
 «primi alegerea sa, împăratul nu va mai îndrăsni
 «nici a mişca.

«Cât pentru mine, adaoase el, sunt bolnăvicios. Pă-
 «rul meu cel alb, cu toate că sunt într'o vârstă puţin
 «înaintată şi bólele ce simţ în trupul meu, mă silesc
 «a lăsa cârmuirea statuluî. Însufleşt d'un adevărat
 «zel pentru patria mea, las de bună voe sceptrul la
 «un om care are puterile trebuincioase ale spirituluî şi
 «ale trupuluî spre a purta această sarcina. Abdicarea
 «mea nu e fără exemplu. Carol al V^{lea} şi vre-o căţi-vă
 «alţi regi a căroră aducere aminte va fi tot-d'auna
 «vrednică de cinste, după ce multă vreme şi de pre-
 «legi au cârmuit popórele lor, au preferit mântuirea
 «patriei lor la interesele lor particulare şi s'au depăr-
 «tat de bună voie de grijele cârmuirei.»

După aceea, el acordă o amnistie generală despre
 trecut şi puse pe toţi deputaţii, ómenî odicînuţi din
 cele trecute a primi toate poruncile cu supunere şi
 răbdare, de jurare credinţă cardinaluluî. Acesta, după
 ce făcu şi el jurămint deputaţilor, mulţumind luî Batho-
 ri şi la toţi deputaţii ţării, trimise îndată pe unul din

ofițerii lui la Pörtă ca să capete o trecere liberă pentru ambasadorii săi, cari să trateze cu Sultanul.

Acest trămis căpătă de la Turci haină de mătase țesută cu aur, după cum se obișnuiesce, și fu însărcinat a spune stăpânului său că poate până în cele patru următoare luni să trimită pe miniștri și darurile lui.

Acastă revoluție din Transilvania fu privită de Români ca un complot pentru peirea lor și a domnului lor. 'Chronicele românesce acasă cu acrimă viclenia făcută de Sigismund, abdicând în favoarea cardinalului, numaî ca să pôtă face pace cu Turcii, de la care el era oprit prin jurămîntul făcut lui Michaiu, și prin acesta să-l înșele. Cea d'întăiu abdicare a lui Sigismund silise pe Michaiu-Vodă a se închina Nemților și întărită pe Turci asupra-î, și când, primejduindu-se a su-păra pe Nemți, Michaiu-Vodă primise alianță cu Sigismund, acesta, prin a doua abdicare, da țera în mână Turcilor, Polonilor și lui Ieremia-Vodă, coaliție dușmană de mörte lui Michaiu-Vodă, care acum pune în primejdie mare și țera și tronul său.

Drept aceea cum află Michaiu-Vodă de noua revoluție a Transilvaniei, el puse mîna pe sabie.

XLIV.

Este un fapt învederat că Bălcescu, dând acestei a treia cărți din «Istoria Românilor sub Michaiu-Vodă-Vitézul» titlul de «Robirea Țăranului», a avut de gând să tracteze într'însa mai pre larg despre actul de organizațiune socială, care pörta numele de *Așezămîntul lui Michaiu-Vitézul*, și despre care el a vorbit cam în trecăt în disertațiunea sa «Despre starea socială a nuncitorilor plugari în principatele Ro-

mdne. în deosebite timpuri», tipărită în *Magasinul istoric pentru Dacia*, din anul 1846.

Se vede că timpul său lipsa de documente în străinătate, unde se afla, nu i-a permis a îndeplini această a sa dorință. Noi însă am socotit că cititorul frumusei și instructivei sale scrieri va afla plăcere și folos, regăsind aci, alături cu partea din scriere ce-i era consacrată în mintea autorului, noțiunile de istorie socială a țeranului român, pe care Kălcescu le adunase cu vreo opt ani mai înainte. De aceea reproducem porțiunea din numita disertațiune în care se coprinde *Așezământul memorabil al lui Michaiu-Vitézul*. Ea va forma ca și un ultim capitol, adaos la această a treia carte a istoriei lui Michaiu-Vodă.

Nota editorului.

Deosebirea ce se vede în starea muncitorilor plugari între mai multe popore își are pricina în instituțiile ce cârmuiesc proprietatea. Unele popore au primit împărțirea pământului în proprietăți private, în vreme ce altele au păstrat principiul că tot pământul este al Statului. Este cunoscut că Romani, ca și Grecii, Fenicienii și Cartaginesii, adoptaseră pe cel d'întăiu și-l întrebunțară la toate coloniile lor. El este astăzi comun la toate popoarele europene. Cel d'al doilea s'a adoptat mai de obște în Asia. S'a găsit asemenea la Peruvieni, Mexicani, în mai multe din insulele Sudului și la popoarele din lăuntrul Africei. Mai mulți se invoiesc a dice că pricina acestui deosebit obicei este că cele d'întăiu societăți s'au așezat prin colonizație, în vreme ce cele d'al doilea s'au format prin conculstă. Împrejurările care deosebesc aceste două moduri de organizație socială sunt că coloniștii ce se espatriază ca să dobândescă pacea, libertatea sau buna stare mate-

rială ce le lipsesc în locul lor de nascere, sunt agricultori și alcătuiesc o adunare de familii sau asociații egale, care firesce că împart pământul coprins în părți, și la totă familia, poate și la tot insul se dă o parte. De simt orecare împotrivire de la locuitorii aceluși pământ, ei nu-î robesc, ci se mulțumesc numai a coprinde locul ce le trebuie. trăind sub legile sale și gata a primi de cetățeni pe cei vechi locuitori. Popoarele concucerante însă, supuse fiind neapărat unui cap rășboinic, îndrăsneț și investit cu o putere nemărginită, sunt mai adesea străine agriculturii. Ele se mulțumesc mai bine a cere de la supușii lor produsele pământului, decât a le dobândi prin înțelegerea și silințele lor. Despotismul dar este sufletul concuistei, după cum egalitatea este sufletul colonizației.

După aceste considerații generale nu ne mai îndoiim că Romani, colonisând Dacia, au împărțit, după obiceiul lor, pământul între coloniști. Năvălirile barbarilor în această provincie nu putură vătăma acest obicei, căci barbarii, după cum știm, au fost mai mult trecători prin acest loc. Pe lângă acestea, ei erau cu totul străini agriculturii. Ei nici nu atingeau plugul, dice Ammian Marcellin. Coloniștii dar, rămânând singuri a se îndeletnici cu agricultura, putură a-și păstra obiceiurile străbune, căci, deși înconjurați și coprinși de barbari, ei nu avură nici un amestec cu dânșii, după cum o mărturisește Gibbon. Mulți încă dintre acești coloniști nu avură a suferi nimic de barbari, căci, retrăgându-se în Carpați, ei își păstrară libertatea lor; de unde, când barbarii mai slăbiră, ei se pogorîră ca nisse alți Pelasgi, se întinseră cu încetul în câmpie

și își redobândiră locurile strămoșesci. Astfel în véc-ul al XIII familia Negru, suverană în Făgăraș, își mută capitala în Câmpulung; și după o jumătate de véc în urmă, familia Dragoș, suverană în Maramureș, se coborî în Moldova.

Unii din istoriografiî noștri, necăutând printr'o critică sănătósă a se orienta prin întunericul, ce din mulțimea fabulelor acopere începutul istoriei nóstre, precum al tutulor popórelor vechi și noi, s'aũ plecat a crede că Radu-Negru în țera Românescă și Bogdan-Dragoș în Moldova aũ fost nisce concueranți ce aũ coprins aceste țeri și le-aũ împopulat, găsindu-le pustii. D'aci s'aũ întemeiat a dice că tot pământul a fost proprietate a Statului și că împărțirea lui în proprietăți private a urmat prin voința și dăruirea stăpânitorului. Noue acéstă părere ni se pare rătăcită. Mai întâiũ, că încă înainte de 1290, epocă când chronicele și chrisóvele pun venirea Radului-Negru-Voevod, se aflaũ prinți români, între cari, la 1247, unul numit Linoiu și altul Seneslaũ, a căror stăpânire Bela IV, regele Ungariei o întăresce în diploma prin care dă hanatul Severinului cavalerilor Ierusalimului. Al doilea că, de ar fi fost țera Românescă pustie în acea epocă, cum se putea ea împopula în câți-va ani atât de mult, încât chiar de la 1330 Românii să pótă sprijini lupte așa crâncene, mai întâiũ cu Ungurii și apoi cu Turcii? Asemenea și Moldavia, cum ar fi putut fi pustie, când scim că în véc-ul al XII și al XIII, în acea țeră înfloriaũ mai multe republice vestite, precum Bârladul, Cetatea-Albă, Galații, Chilia, Hotinul și Tighina? Noi dar găsim adevărată părerea obștescei adunări a Mol-

daviei de la 1817, care, chemată fiind a deslega această întrebare, a dovedit, prin citații de istorici și acte ale domnilor, că Moldova era locuită la venirea lui Dragoș, că pământul era împărțit în proprietăți private și că locurile domnești era numai *locurile de pustiu*, adică cele ce nu se stăpâneau de nimeni din nepomenit véc, *braniștile domnești* și *locurile târgurilor*.

Dacă Radu-Negru și Bogdan-Drăgoș au găsit țările populate. ei n'au putut fi concuceranți, căci nisece stăpânilor de statură așa mică ca Făgărașul și Maramureșul, nu puteau să aibă destulă putere spre a cuprinde asemenea provincii. De n'au venit ca concuceranți, ei n'au putut robi, n'au putut desposede un popor întreg, ci dimpotrivă au trebuit să respecte obiceiurile lui, după cum istoria lămurit ne spune că au respectat pe ale banatului Craiovei. Feudalitatea dar nu se putu introduce în țări cu acești domni. Munții erau mai populați și tot locuitorul a trebuit să-și aibă moșia sa. Acum încă cei mai mulți moșneni se află la munți. Câmpia, care din apăsarea năvălirilor barbarilor pe a locuirea rămăsese pustie, trebuie să fi rămas pe sîmă statului, formînd aceia ce la Romani se numea *ager publicus*. Din aceste locuri domni făceau dani. Ele însă au trebuit să fie puține la număr, căci curînd după aceea, vedem pe domni a fi siliți să cumpere moșii de la moșneni spre a le face danie vre unui boier sau a înzestra vr'o mănăstire. Câmpia trebuia în urmă să se împopuleze, și mai cu sîmă la 1320 sub Michaiu I^{iu} Basarab, cînd năvălirile Turcilor în Thracia siliră pe mulți din Români Misiilor a trece în țera Românească. Asemenea

şi în Moldova proprietarii câmpiei său ai ȝerii-de-jos şî-au adus colonî din ȝera-de-sus cum şi din alte ȝeri vecine de î-au aşezat pe moşiiile lor. Atuncî stăpânul pămîntului făcu trei părţi din domenul său, din care două le împărţi în părţi mici pe la coloniştii săi şi cea laltă fu cultivată de aceştia în folosul lui, prin mijlocul *clăciş*, adică a unui număr de ȝile de lucru.

Dar în starea de atárnare şi de supunere desăvârşită în care se aflaî cultivatorii săracî, şi desarmatî dinaintea stăpânului lor răsboinic care avea puterea în mână şi care era proprietar absolut nu numai peste pămînt dar şi peste tot ce sluja a-l exploata, dinaintea stăpânului de la care ei aveau hrana din tôte ȝilele, ei erau foarte slabî şi peste puţin se vȝdură siliţi a subscrie la legile cele mai aspre. Mai curênd său mai târȝiî le luă şi libertatea şi-î făcu *robi ai pămîntului*. Ast-fel a urmat în tôte Europa, ast-fel a trebuit să urmeze şi la noi, căci robia este o consecuenţă neapărată a sistemei de clacă; ea în tot-d'auna a însoţit'o său a venit îndată după dînsa. La început însă erau puţinî la număr aceştî nenorociţi, cea mai mare parte a populaţiei fiind moşnenî său răzeşî. Curênd însă desposederea acestora incepu a se face, numărul lor a se împuţina din ȝi în ȝi şi moşiiorele lor a se concentra în proprietăţi mari. Interesul, nevoia şi sila conlucrării la acêsta.

Interesul, căci proprietarii cei mari, dobândind de la stăpânitori dreptul de scutire de dăjdiî pentru satele lor şi tôte greutatea statului rămânênd numai pe moşnenî, mulţi dintr'aceştia, spre a scăpa de tirania guvernului şi spre a se bucura de folosurile ce le da

scutirea dăjdielor și protecția unui stăpân puternic, preferiră a se vinde ei cu moșiile lor pe un preț foarte ușor.

Nevoia. căci îndată ce libertatea țărilor fu amenințată de națiile vecine, moșnenii trebuiră să alerge s'o apere. Ei au apărut-o vitejesc și au mântuit-o. Dar, în vreme ce patria își păstra libertatea sa, ei și-o pierdeau pe a lor. Un istoric modern a observat-o prea bine: «Acele războaie, ȋce Vaillant, au făcut să péră egalitatea din țără. Bătrânul soldat. întorcându-se la casa sa, își găsește femeea plângând ; fata sa feciorul ce a lăsat în lăgăn a perit. Sărac. căci s'a luptat numai pentru patrie, este silit a-și vinde țarina sa, coliba sa ; și peste puțin, neputând alt-fel a-și plăti îndatoririle sale către stat, a se vinde și pe sineși ; și, în vreme ce până atunci boierii și moșnenii erau numai războinici, se făcură războinici și supuși, cari se prefăcură curând în boieri și clăcași, adică stăpâni și robii. Acesta este pentru țera Românească, chiar și pentru Moldova, rezultatul a trei-ȋeci și trei de ani de război al lui Mircea I^o.» Studiul chisóvelor ne-au făcut să cunoscem că această observație e dreptă. Într'adevăr din ȋilele principilor războinici sau curând după dinșii se găsesc cele mai multe acte prin care moșnenii își vind moșiile sau le sunt răpite de către stăpânitori și boieri. Avem foarte multe exemple de asemenea acte. *

* Între alte acte însemnăm și unul de la Constantin Basarab-Voevod din 10 Iunie 1654, prin care întăresce familiei *Buzescilor* stăpânirea a 128 de moși ce le avea parte rămasă de la moși strămoși, parte cumpărate. Între aceste din urmă figu-

Cum-că *Sila* asemenea a contribuit mult spre desposederea moşnenilor şi robirea lor, chrisóvele şi chronicele care împreună o mărturisesc, nu ne mai lasă să ne îndoim. În lauda ce un chronicar face domnului Constantin Duca-Voevod, ȕice : «că acest domn făcea «dreptate tutulor şi mai cu sémă celor ce párau pen-
«tru vecinătate nu-l da fie cum la vecinătate şi fără ju-
«rămînt, ci mai cu dinadinsul răspundea celuia ce a-
«vea nevoie de vecinătate, ȕicendu-î : pas de-îi caută
«trei sau patru ómenî jurători, cum n'a fost nicî tată-
«sëu, nicî moşul sëu vecinî de moşie aceluia cine-l tră-
«gea ; şi aşa jurând îi da volnicie să fie slobod în vecî
«de vecinătate, că acum făcuse boierîi obiceiû nou de
«ȕicea : cu păcat este să-l robescî pe frate-tëu, căcî
«păgânîi îşi cumpără robî pe banî şi în al şéptelea an
«îi iartă, iară alîi şi mai curënd le dau slobodenie ;
«iară tu eşî creştin şi neluându-l pe banî şi fiind
«creştin ca şi tine, şi tu în vecî să-l vecinescî ! » Can-
tomir asemenea mărturisesce : «că o parte din clă-
«caşî sunt din răzeşîi care pentru sărăcie şî-au vîn-

reză vre-o două-ȕeci cumpărate de postelnicu Radu Buzescu de la moşnenî în ȕilele lui Michaiû-Voevod-Vitézul. «Acele sate,
«ȕice chrisovul, au fost *knezî* (adică *domnescî slobozî*) şi cu mo-
«şiile lor de mai nainte vreme; apoi când a fost în ȕilele răpo-
«satului Michaiû-Voevod, lét 7102, ei vëdënd atăta nevoi : şi
«greutate pentru birurile şi n'au avut cu ce să se plătescă de
«greutăţile lor, ci au venit la jupan Radu-Clucëru Buzescu.
«fiind atunci vel-spătar, ei de a lor bună voie şi s'au vëndut
«vecinî, ei cu toţi fii lor şi tóte părţile lor de moşie, pe banî
«gata : însă Cârstea cu stânjenî 50, aspri 1875, Dan cu stân-
«jenî 10 aspri 370 s. c. l. » Tot în acel act mai la vale se
ȕice că un aspru umbla atunci doi banî.

«dut moșiile lor cele părintesci și i-au *silit cu strîm-
batate* să primescă jugul supunerii.» Chrisovul Clo-
cocenilor asemenea arată «că adesele turburări ale
«locurilor și marea îmbelșugare a unora au făcut pe
«cei mai mulți din româniî Transilvaniei *hobagi* sau
«robi, precum în Valachia sunt *rumâniî* și în Mol-
«davia *veciniî*.»

Acestea fură, după socotința noastră, pricinile care
stinseră egalitatea străbună de drepturi și de stare
în țările noastre și formară acea monstruositate socială
ca o țără întregă să robescă la câțiva particulari.
O aristocrație de banî sau de stare, singurul fel de
aristocrație ce a fost totdeauna în țera noastră, se în-
tocmi atunci. Puternică prin avuțiile sale, ea se orga-
niză mai bine din ți în ți și se întemeie pe robia
glotelor. Acastă robie nu putu însă fi completă decât
pre târziu, din pricina turburărilor țerei care favori-
sau ore cât pre țeranî, dându-le prilej a rătăci din-
tr'o parte a țerii într'alta și operând astfel o adeseă
strămutare în stări.

Michaiū-Vitezul fu cel d'întăiū domn care legiul
printr'un *așezămînt* al său că fie-care țeran p'a cui
moșie se va afla atunci, acolo să rămână *rumân veci-
nic*. * Acest act barbar, făcut de un prinț ce a lucrat

* Despre acest *așezămînt* se pomenesce în mai multe vechi
chrisové domnesci, dintre care vom cita unul de la Radu-
Mihnea-Voevod, din anul 1613, unde se ȳice : «.... acești ru-
«mâni mai sus ȳiși n'au fost apucat *așezămîntul* lui Michaiū-
«Voevod, la acești boieri mai sus ȳiși. Deci Michaiū-Voevod,
«domnia-sa așa a fost făcut *așezămînt* atunci, cum care pe
«unde va fi, acela să fie *rumân vecinic* unde se va afla ; apoi

atâta pentru libertate, anevoie s'ar puté pricepe de n'am sci că aristocrația, puternică atunci, a trebuit să-l siléscă la acésta. De atunci se desăvârși regimul feodal în țera noastră. De atunci clăcașii, transformați în robi. nu numai că urmară a se vinde împreună cu pământul, dar și numele lor începu a se trece în actul vinđărei, deși nu se puteau vinde deosebit de pământ, ca robii țigani; de atunci proprietarul, murindu-î robul fără moștenitori, putea să-l moștenéscă; de atunci el putea să-î îndatoreze a munci cât va voi. Singurul drept ce se da țăranului rob era ca stăpânul lui să nu-î pótă răpi de pre voință baniî, vitele și instrumentele de arătură și de a nu-l puté pedepsi decât corecțional, iar nu a-l omorî, căcî făcend-o, se osândia ca un ucigaș, iar nevasta și copiiî ucisului rămâneau liberi. Fără a sci când s'a desăvârșit sistemul feodal în Moldova, scim că pe acea vreme, aceleași obiceiuri erau și acolo. Legiuirile lui Vasilie-Voevod din Moldova și ale lui Matheiû Basarab-Voevod din țera Românéscă mai întări în urmă acest obiceiû, adăogind pentru proprietarul care ar primi un rob străin pe moșia sa, o pedépsă de douăspre-dece litre argint către stăpânire și două-decî și patru către stăpânul aceluî rob.

Așa *robia* fu răsplată claselor de sus ale societății către clasele de jos, care le-au hrănit, le-au respectat tot-d'auna, le-au păstrat în poziția lor și au jertfit și muncă si bani și vieță pentru patrie și libertate. De

«domnia-mea am căutat și am judecat cu toți cinstiții dreptorî ai domniei-mele și n'am vrut domnia-mea a strica
«așezământul lui Michaiû-Voevod.....»

atunci, de la Michaiu-Vitezul, țera se împărți în două tabere vrăjmașe, având interese împotrivate; de atunci încôce poporul se făcu nesimțitor la glasul domnului și al boierilor, nu mai vru a se jertfi pentru o patrie, unde nu i s'aŭ lăsat drepturi și pentru o libertate de care el nu se pôte bucura; și țera, în loc de a se realța, merse cu grăbire spre scădenie. Timpuri nenorocite o copleșiră în urmă.

, ...

Să ne oprim însă aci, mai nainte ca fatalul *așezămint*, stors de nevoi lui Michaiu-Vodă Vitezul și care, statornicind pe deplin în țără *robirea țăranului*, avea să stêrpescă isvóarele vii ale vitejiei românesce, mai nainte ca el să fi dat prăpăstioșele sale roduri.

În faptele ce urmază vom vedé dar cea mai de pe urmă strălucire a poporului român, bucurându-se încă de consciința cel puțin a libertății sale.

CARTEA IV.

UNITATEA NAȚIONALĂ

(APRIIE 1599—IULIE 1600.)

1.

Pe culmea cea mai naltă a munților Carpați se întinde o țără mândră și bine-cuvintată între toate țările semănate de Domnul pre pământ. Ea sémână a fi un măreț și întins palat, cap d'operă de arhitectură, unde sunt adunate și așezate cu mândrie toate frumusețile naturale ce împodobesc cele-alalte ținuturi ale Europei, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte. Un brâu de munți ocolesce, precum zidul o cetate, totă această țără, și dintrînsul, ici colea, se desfac, întindându-se până în centrul ei ca nisce valuri proptitoare, mai multe șiruri de deluri nalte și frumoase, mărețe pedestaluri înverzite care varsă urnele lor de zăpadă peste văi și peste lunci. Mai presus de acel brâu muntos se înalță două piramide mari de munți, cu creștetele încununate de o vecinică diademă de

ninsóre, care ca doi uriași staă la ambele capete ale țerei, cătând unul în fața altuia. Păduri stufóse, în care ursul se preumblă în voie ca un domn stăpânitor, umbresc culmea acelor munți. Și nu departe de aceste locuri, cari îți aduc aminte natura țărilor de mēdă-nópte, dai, ca la porțile Romei, peste câmpii arse și vărute, unde bivolul dormiteză a-lene. Astfel mēdă-nópte și mēdă-qi trăesc într'acest ținut alături una de alta și armonisând împreună. Aci stejarii, brađii și fagi trufași înalță capul lor spre cer; alături, te afunđi într'o mare de grâu și porumb, din care nu se mai vede calul și călărețul. Orî în-cotro te-î uita, veđi colorî felurite ca un întins curcubeu și tabloul cel mai încântător farmecă vederea : stânci prăpăstiose, munți uriași ale căror vârfuli mângâie nuorii, păduri întunecóse, lunci înverđite, liveđi mirositoare, văi rēcoróse, gârle a căror limpede apă curge printre câmpiile înflorite, păraie repeđi, care mugind gróznic se prăvălesc în cataracte printre acele amenințătoare stânci de pétără ce plac vederi și o spăimēnt tot de-o-dată. Apoi în tot locul dai de riuri mari cu nume armoniose, ale căror unde port aurul. În pântecetele acestor munți zac comorile minerale cele mai bogate și mai felurite din Europa : sarea, ferul, argintul, arama, plumbul, mercuriul, zincul, antimoniul, arsenicul, cobaltul, tutéoa, teluriul și în sfârșit metalul cel mai îmbelșugat decât tóte, aurul, pe care îl veđi strălucind până și prin noroiul drumurilor.

Astfel este țera Ardélului.

Dar nu numai artistul și naturalistul, ci încă strategicul, political și archeologul aă de multe a se minuna

într'acest împodobit ținut. Cel d'întaiū va privi și va cerceta cu mirare acéstă puternică și întinsă cetate naturală, scăparea némurilor în epocele grele ale istoriei lumei. De orî unde vei veni, ai să urci mult spre a ajunge la dînsa și nu poți pătrunde în ea fără de a fi străbătut cel puțin una din acele șapte porți întărite de natură, lesne de apêrat, fôrte anevoie de coprins. Politicul va admira felurimea națiilor și a religiilor adunate din tôte colțurile lumei pe acest pămînt, unde Dumnezeu însuși pare a le fi cbiemat, întinđend dinaintea lor o masă așa de îmbelșugată, cum și minunatele instituții democratice ce aū ocrotit acești munți pe cînd despotismul le mătura din tótă Europa. În sfârșit istoricul-arheolog va cerceta cu interes suvenirile și rămășițele Dacilor, ale aceluī vitez și nenorocit popor, cea din urmă odraslă din acel nēm minunat al Pelasgilor, care se arată la légănul civilizației tututor popórelor și formă vîrsta eroică a omenirei. El va întîlni încă la tot pasul urmele de uriași ale poporului roman, domniī lumei, căci Ardélul e cea mai frumoasă parte a Daciei fericite (*Dacia felix*), draga țeră a Cesarilor.

Aci erau Apulum, Salinæ, Napoca, Patavium, Praetoria Augusta, Aquæ, Auraria, frumoșe și însemnate coloniī romane, din care patru cu drept italic, și cea mai vestită decăt tôte, Șarmisegetusa Regia, capitala lui Decebal, numită apoi Ulpia Traiana, de ale cărei ruine plină e și astăđi valea Hațegului.

Rămășițele templelor, basilicelor, apeductelor, băilor dau și astă-đi puternică dovadă de cultura cea mare în care ajunsese Dacia sub Romani.

II.

Dar nu ținū nicī două vécurī înflorirea Daciei și împăratul Aurelian. la 274, își retrage legiunile dintr'însa și o lasă în mânilor Goșilor. D'aci înaintē cumplite nevoi, în vreme de mai multe vécuri, copleșiră Dacia. Aflându-se în calea barbarilor, peste dînsa mai întâi se varsă acel îngrozitor potop de némuri, care înecă totă Europa. După Goși, Huni cei gróznici, Gepidi, Avari, Bulgari, Pacinații, Comani și alții trecură asupra-i până către sfârșitul vécului al IX^{-lea}, dar fără a o putea însă pustii, fără a putea sili pe locuitorii ei să-și părăsescă patria. În acele vremi grele. Ardélul mai cu sémă fu scutitorul nației române. În munții lui scăpară locuitorii țerei Romănesci și ai Moldovei, când se vedură năpădiți de barbari, de unde, când se mai limpezea locul de dușman, ei se scoborau la șesuri către căminele lor cele vechi. Era atunci (în vécul al IX^{-lea}), după căderea Avarilor, Dacia liberă și, în vreme ce în Dacia inferióră se întemeia banatul Craiovei. în Dacia superióră se forma mai multe staturi române libere.

Pe la începutul vécului al X^{-lea} domnia peste Ardél, Banat și Bihar. românii Gelu, Menomorut și Gladiu, când un nou ném barbar din Asia, Ungurii. năvăli asupra-le. Românii stătură puternic împotriva acestui nou potop. După două lungi răsbóie, ducele Ungurilor Arpad încă nu putu cuprinde Biharul. țera lui Menomorut și tocmai după mórtea acestuia, intră

în stăpânirea ei cu drept de moștenire, fiindcă fiul său Zoltă luase în căsătorie pe fica ducelui Menomort Gelu, domnul Românilor din Ardél, încă se împotrivi eroicesce ungurului Tuhutum și muri în bătaie de o mörte gloriösă pentru patria sa (904). «Atunci, «dice chronica, Româniî, vëdënd mörtea domnului «lor, deteră mâna cu Unguriî de bună-voia lor și își «aleseră domn pre Tuhutum, tatăl lui Horea.»

Ast-fel Româniî, nu învinși și coprinsi fiind, dar printr'o unire politică, primiră pe Unguri în țera lor. Intr'acest chip, după un răsboiî sângeros, intrară Unguriî și în Banat, unde domina Gladiu.

La începutul domnirëi Ungurilor sorta Românilor fu mai blândă. Ei își păstraseră constituțiile lor provinciale cu duciî lor proprii; Româniî erau atunci soți ai Ungurilor, iar nu supuși lor. Tot Ardélul nu încăpuse încă în stăpânirea Ungurilor, și pe lângă hotarele de mędădi se aflaî ducate cu totul libere, precum era cele ale Făgărașului, Omlășului și Mureșului. In cele-alalte părți ale Ardélului supuse Ungurilor, aceștia erau förte puținî: mai mult o armată decât o populație. Afară de dinșiî, se mai aflaî atunci în Ardél nisce örde ce locuiaî munțiî de către răsërit. Aceștia erau din același ném, Sëcuiî, ce se cred a fi rămășițe din oștile lui Atila. Ei erau împărțiî în scaune și aveaî o organizație cu totul democratică.

Mai târdiu, pe la 1143, o colonie germană veni în Ardél, chieată fiind de craiul Gheîza II^{lea} și așezată de dinsul în pămîntul numit crăiesc. Cu toți Unguriî, Săcuiî și Sașiî, tot Româniî. de-și mulți din ei trecuseră în vecinele principate, rămaseră însă în mai

mare număr în Ardeal și își păstrară pînă în al XIII^{-lea} véc, împreună cu simțemîntul drepturilor de moștenii aî țerei, încă și multe drepturi, precum și pămînturile lor. Dar din gelosie, națiile ce vecuiau cu dinșii într'aceeași țără, iar mai cu sémă de când duciî Ungurilor se urcară la vrednicia de regî și introduseră iobăgia, începură a trata pe Români ca un popor cuprins și, de pre dreptul cuprinderilor de pe atunci, îi despuiară de pămînturile lor, spre a și le împărți între sine și a reduce pe moșteniî țerei la sórta de iobagi.

Româniî nu suferiră în tăcere tirania și reducerea lor din stare de nație liberă la aceea a iobăgiei; dar norocul nu-î ajută și fie-care a lor răscolă nefericită îngreua mai mult jugul ce-î apěsa. Ast-fel încă din vremea lui Ștefan, craiul Ungariei, în Banat, Optiu nepotul ducelui Gladiu, vėđėnd tendințele tiranice ale Ungurilor, chemă poporul la arme și după un înfricoșat rășboi, numai prin trădarea ginerelui său Cinad fu învins. Apoi mai tărđi, când jugul ajunsese și mai grei. Româniî reduși acum toți în stare țărănescă, se sculară în mai multe rinduri în vécul al XII^{-lea}, al XIII^{-lea} și al XIV^{-lea}. Istoria Ardélului și a Ungariei de pre acele timpuri e plină de așa numitele *rěscóle țěrănescě* (tumultus rusticorum). Aceste rěscóle nu erau numai ridicarea iobagului în contra stăpănului său, dar mai mult rěscóla simțemîntului național al unui popor chinuit de alt popor. De atunci ura nemuritoră luă proporții mari și, în vreme ce această deosebire a sangelui slujia împilătorilor de pretext la tirania lor, în inima împilăților ea hrănia vecinic dorința de neatárnare.

III.

Jugul Românilor în Ardél se îngreua nu numai din partea nobililor Unguri, ci încă și din partea popilor catolici. Era o întreită tiranie : religioasă, politică și socială. La 1366 Ludovic I^{ia} regele Ungariei dedese voie nobililor să stêrpescă de tot nația română. Acéastă cruntă prigonire ajunsese atât de nesuferită, încât la 1437 Româniî apucară cu toțiî armele împotriva țiranilor. Ei își aleseră povățuitor pe Antonie Magnu. Unguriî chemară într'ajutor pe Săcuî și pe Sași, se conjurară împreună și făcură legăturî, spre apărarea comună și stêrpirea Românilor, întărind cu jurămint a lor legătură, în 17 Septembrie 1437. Acéastă legătură o mai întăriră încă în 2 Februarie 1438 și fu temelia constituției ce a domnit în Ardél până la anul 1848. Dar țeraniî românî, ajutați și de puținî nobilî din némul lor ce se mai păstrase, ținură rășboiul mai bine de doi ani și tocmai la 1439, cădënd asupra-le tótă puterea Ungariei, ei se liniștiră, după ce însă craiul Albert le dade libertatea de a se strămuta în orî-ce loc și verî când le va place. Înălțarea românului Ioan Huniad la guvernul Ungariei și aceea a fiului său Matheiû la demnitatea de rege opri furia Ungurilor de asupra Românilor. Matheiû pedepsi încă cu crâncenie pe cerbicoșiî nobilî Unguri din Ardél, rebelați în contră-î, sub pricinuire că nu vor a se supune la un craiû român. Voind să dea satisfacțiune cererilor poporului român, de la 1467 el îl scăpă de dijmele ce plătea la popî catolici și-l apără de asupri-

rile nobililor. Craiul Matheiū, ca și tatăl său Ioan Huniad, spre a ridica nația lor apăsată, nu știu face alt ceva decât a înmulți numărul nobililor români. Această măsură fu slabă în adevăr, căci acești nobili, sau erau săraci și neputincioși a ține frunte numeroșilor nobili, sau de erau bogați dobândeau interese protivnice mulțimei și se înneacău în aristocrația maghiară, perdându-și naționalitatea. Adevăr e că Corvini, înălțați în mărimea lor prin Unguri cari îi priveghiau de aproape, știindu-și de sânge românesc, nu puteau face mai mult. Ei nu puteau și de ar fi avut acele idei și ar fi voit să desființeze regimul feudal sau să gonască pe Unguri din pământul Românilor și să dispară acestora din crăie, țera deosebită. Cu totul dimpotrivă, ținirile lor erau să îngloteze pe toți Români în același stat cu Unguri; de acolo venira și ispitirile lor nenorocite de a coprinde țera Românească și Moldova.

Dar cu craiul Matheiū muri și dreptatea, de pe spusa și de astăzi a poporului în Ungaria și Ardeal, și asuprirea țăranilor români crescă din zi în zi. La anul 1514 izbucni acea revoluție a țăranilor din Ungaria sub Doja, îngrozitoare prin crâncenia faptelor ei și a pedepselor ce trase asupra-și. Români din Banat, precum și chiar nobili Români din Maramureș, luară parte la această revoluție. Țărani români din Ardeal ce nu se mișcaseră, împărtășiră pedepsa celorlalți și perdură dreptul a se muta de pe o moșie pe alta. Apoi se introduse și cartea de legi a lui Verböczy, care legiuia: că țăranul n'are nimic afară de simbria pentru munca sa (*rusticus præter mercedem laboris sui nihil habet*).

Pedépsa dumnezeiescă nu întârzie a isbi pe aristocrații Unguri.

Când puternicul sultan Soliman năvăli asupra Ungariei, țeranii nu voră a se scula spre a apăra o patrie unde nu li se lăsase nici un drept, și Ungaria fu lovită de mörte, împreună cu craiul ei, în bătălia memorabilă de la Mohaci (29 august 1526). Banatul de atunci cădu cu totul în stăpânirea Turcilor și Ardélul rămase sub prinți unguri aleși și vasali ai Porții. Această nouă epocă în care intră Ardélul fu și mai fatală Românilor. Atunci se iviră acele legi batjocoritoare pentru Români, prin care veneticii unguri și soții lor ocăresc numele și némul românesc; religia Românilor numai vremelnicesce o suferea și pe dinșii îi declară de hoți, tâlhari și vagabonși în țera lor moștenită de la părinți; legi care cu totul îi depărtază de slujbe civile, nu le iartă a umbla cu sabie, paloș și altă armă, pedepsind cu tăiere de mâna dreptă pe acela la care se va găsi o pușcă; legi prin care nu se este iertat a purta haîne de postav, nici pantalon, nici cisme, nici pălărie de un fiorin, nici cămașe subțire, apoi alte nenumărate prescripții de rușinosă și vecinică iobăgie.

Ura națională a Românilor în contra tiranilor Unguri se întrupă atunci în ore-care individualități puternice, care, fără a simți pöte, se făcură organului ei. Ast-fel Stefan Mailat, român din ținutul Făgărașului (1537—1541), mai apoi Gaspar Bekeș de la Caransebeș (1573—1575) și Pavel Macikași (1586) clătiră torța discordiei peste capetele Ungurilor și-î vătămară

greū prin rēscólele și rāsbóiele ce aŭŭarā. Ast-fel vitézul domn al Moldovei Petru Rareș de dece ori nāvāli in Ardél (1528—1544), pustiind cānd pe Sași, cānd pe Sēcui, cānd pe Unguri, reclamānd moșie pārintēscā in acea țērā. Și indatā dupā aceea, Alexandru Vodā al Moldovei și Petru-Vodā al țērei Romānesci intrārā (1550, 1552, 1553, 1556 și 1557), mijlocind între deosebitele partide și tot-d'auna pedepsind pe uniī din asupritoriī Romānilor. Aceste întimplāri făcurā cā in acest véc, Romāniī dintr'o parte și dintr'alta a Carpaților se frecarā uniī cu alții, își împārtășirā durerile, își aduserā aminte tradițiile unui traiū comun și dorirā inființarea lui. De 'atunci, de cāte ori un stég romānesc se ivesce fālfāind in vârful Carpaților, Ardélul întreg se infiórā, Romāniī de sperare, tiraniī de spaīmā.

IV.

Am vēđut in cartea din urmā cum, schimbāndu-se lucrurile și vremile, ajunse Ardélul in stāpānirea cardinalului Andreiū Bathori, prietenul Polonilor, al Turcilor și al lui Ieremia-Vodā Movilā din Moldova, toți dușmanī inverșunați ai lui Michaiū-Vodā. Cea d'întāiū grije a noului stāpānitor fu d'a trāmite un sol la Pórtā spre a încheia pacea, și Pórtā, dupā ce întórse pe sol cu răspuns favoritor, nu întârđiē a trāmite in Ardél un cīauș spre a trata de pace. Cardinalul se arāta dintr'untāiū cā voiesce a sta neutru și a fi tot deodată prieten și cu Turciī și cu Nemțiī, cumpēnindu-se astfel între ambele aceste părți rāsboitoare pīnā sā vadā

care-î va da mai mari folóse. Pentru ac^ásta, hotări a trãmite solie la împăratul. Acesta primise bine pe soliî trãmîșî de Sigismund și-î pornise înapoi cu condiții moderate. Abia^șeșiseră ei d n Praga când împăratul află revoluția din Transilvania. Măniat fôrte de a se vedea înșelat într'astfel de ușurința sa^u viclenia Ungurilor, el porni îndată pe doctorul Petz cu poruncă să aresteze pe soli orî unde-î va găsi. Aceștia, ajungênd la Thorn, aflară că Sigismund, cu obicînuita sa ușurință de minte, lăsase Ardélul cardinalului și hotărîră să nu mERGă mai departe până să aște voința cesarului. Acolo-î ajunse Bartolomeu Petz și-î puse să facă jurămînt de credință împăratului, iar ei nu se întórseră în Ardél decăt mai târziu, după mórtea cardinalului. Dar în Ardél acesta revocase pe soli din însărcinarea lor și trãmise în locul lor la împăratul pe Kamuth, carele fu arestat de Petz la Viena, iar cărțile lui i se luară și se trãmiseră împăratului. Petz, sosiud în Ardél, găsi interesele stăpînului său mult mai rău decăt bănuia. Nobiliî și popóarele erau fôrte întărătaî împotriva Austriei și erau cu toții încredințaî că ar fi mult mai bine pentru dinșii a se bucura de dulcele păcii sub un prinț pămîntén, care are învoirea și ocrotirea Turcului, decăt a avea de stăpân un străin care să-î arunce fără îndoire într'un rășboi sângerós. Cu tóte acestea cardinalul, cătând a căștiga vreme, scrisse lui George Basta, generalul împărătesc ce se afla cu óstea sa la Lauovic și-l rugă d'a nu-l supăra și lovi nicî într-un chip, căci el voesce a întări tóte cele încheiate cu soliî lui Sigismund de împăratul; că el n'are alte țintiri decăt păstrarea păcii și a buneî rin-

duelî în Ardél; că astfel umbletele lui nu vor fi neplăcute și nu va fi nevoie a întrebuinta sila către un prinț aliat al împărăției. Basta ascultă bucuros această rugăciune și dete poruncă la ai săi d'a nu supăra nimeni hotarele Ardélului. Petz se întorse la Praga pela sfârșitul lui Aprilie. Cardinalul îi dedese o scrisoare către împăratul, prin care ruga pe M. S. a crede că el e gata la orî-ce slujbă, mai cu sémă în ce privesce interesul comun al creștinătății; că spre a sfârși în pace pricea ce s'a ivit, el va trimite îndată soli cu deplină imputernicire. El încă propunea că, spre a strînge și mai mult legătura sa cu împăratul, să i se dea în căsătorie pe principesa Maria-Christina, care acum se învoise a se despărți de Sigismund Bathori. Acestă jună și frumósă principesă, jertfită prin o politică perfidă ca să fie soția lui Bathori, după patru anî de suferințe, acum, prin învoire cu soțul ei, subscrisesese actele prin care cerea Papei să strice unirea lor. Pricinuirea fu neîmplinirea căsătoriei. Aceste acte se atestară de cardinalul Andreiū și de alți trei martori din partea prințului și patru din a principesei, între care era duhovnicul amânduror și două dame din casa sa de cele mai aprópe de persóna ei. Atunci se ivise în public multe fabule spre a tâlmăci neputința fizică a lui Bathori. Unii, precum am mai spus, țiceau că el fusese legat prin farmecele unei babe fermecătoare numită Ioana care era a lui Ioan Koacock. Alții spuneau că mama lui Ștefan Bocskai, dorind ca Sigismund să ie în căsătorie pe o fică a ei și neisbutind, căci vanitatea lui îl făcu să prefere pe o nemțóică, prin farmece îl legase. Cardinalul porni atunci la Roma pe se-

cretarul său Tomasi. mai pe urmă autor a două scrisori despre acele timpuri, ca să vestescă Papei înălțarea sa pe tronul Ardélului și să-l roge a-î da iertare spre a se putea cununa cu Maria-Christina. Papa, primind actele de despărțenie, strică căsătoria, în 14 Iulie (1589), într'un consistoriu, dar Maria-Christina era desgustată de lume și sătulă de suferințe și, nepri-mind propunerile cardinalului, părăsi Ardélul și se întor-se la Gratz lângă părinții săi. De acolo se trase fără întârziere în mănăstirea Santa-Maria d'Halla la Inspruck, unde se călugări. Ea era d'abia de 25 de ani. Era o femeie frumoasă, cu minte, împodobită cu învățătură, iubitoare. dai avu nenorocirea a fi născută archiducesă și osândită din nascere a sluji de instrument orb politicei familiei sale. Ea fusese mai întâiu hotărâtă a se căsători cu posomoritul bătrân, tiranul Filip II^{lea}, regele Spaniei; apoi i se schimbă nenorocirea, dând-o în căsătorie după Bathori. Ast-fel în acea mănăstire periră îngropate sub vâl atâtea daruri strălucite ce împodobeau pe acea nenorocită femeie, lăudată și cătită de toți căi ai cunoscut-o.

V.

Impăratul nu răspunse la scrisoarea ce-î trimisese cardinalul Bathori prin Petz și porunci generalului Basta să se grijească de oște spre a intra în Ardél. Asemenea, primind scrisori de la Michaiu-Vodă cum că el se teme de o trădare din partea lui Andreiu și că ar dori să se oștască în contra lui, îi trimise printr'un

raguzan o bună sumă de bani. Cardinalul, vedându-se ameninţat din toate părţile, cu mai multă grabă decât prevăduse el, şi îngrijat de primejdia în care se afla, ceru un pasport şi trimise pe Gaspar Corniş la Basta spre a câştiga vreme. Acest trăniis arată că :

«dacă împăratul nu primesce o învoire pe care stăpânul său tot d'auna a dorit'o, acest prinţ va fi nevoit pentru apărarea sa a-şi căuta un puternic protector; că el roagă pe M. S. I. să declare curat de voesce a trata pe cardinalul ca un aliat său ca un duşman; că un călăuş al Porţii ce era lângă dînsul, îi făgăduia ajutorul şi prietenia sultanului, fără a cere mai mult de 10 mii galbeni tribut anual, în loc de 15 mii ce era mai înainte, şi că, neputînd sta fără protecţie, se va declara pentru P'ortă; dar că cardinalul, gândind mai mult la cea ce cereau de la dînsul rangul şi calitatea sa, doria mai bine să se unescă cu împăratul împotriva duşmanului comun al numelui de creştin, decât a se arăta că jertfescă intereselor sale particulare cauza religiei precum şi mîntuirea şi libertatea patriei sale; că multe erau mijlocele de împăciuire şi că trebuie a mai strînge nodurile printr'o nouă căsătorie cu casa Bathorescilor, asupra căreia cîsa Austriei a vîrsat atâtea faceri de bine; că cardinalul, vîr primar cu Sigismund, se va sili d'a merita această alianţă, prin jertfirea şi credinţa sa şi că el doreşte ca împăratul să bine voiescă a-î da în căsătorie pe principesa Maria Christina; ca atunci acest prinţ, rezemîndu-se pe această augustă căsătorie, va privi de aci înainte ca duşman, nu numai pe Turc, acest crud biciu al cre-

«știnilor, dar încă și pe toți câți vor isbi sau vor ne-
«socoti casa Austriei.»

Basta fu puțin atins la inimă de aceste cuvinte și, încredințat fiind că cardinalul nu lucra cu bună credință, răspunse trimisului cu aceeași prefacere ; «că «stăpânul său trebuie să șpere mult de la bună-voința «împăratului ; că el va face îndată cunoscut M. S. a-
«plecările în care se află cardinalul și crede că vor fi
«ascultate bucurosi propunerile acestui prinț ; că, a-
«fără de acestea, el le va rezema cu tot creditul său.»

Cardinalul într'adevăr nu era de bună credință. Prieten al Poloniei, căreia era mult îndatorat, el nu putea să voiască serios alianța cu împăratul. El scia acum că căsătoria ce cerea era peste puțină. El credea mai mult în Turci, care îi mulțumiau dorințele și-i făgăduiau și țera Românească. Lui îi trebuia însă câtă-va vreme spre a se înțelege bine cu Turcii, Polonii și cu Movilă și a se întemeia în țară, a se îngriji de ôste și a dobândi ajutoare de la aliații săi. El trimise spre acest sfârșit în Polonia pe Gavriil Banfi, unul din senatori și pe Stefan Cacasi de la Cluș, iar în Moldova pre Ion cu numele Nagy (Mare) din orașul Baia de Criș. Acesta era însărcinat d'a negocia o căsătorie între unica fată a lui Ieremia-Vodă cu Ion Iffiu, fratele său din mumă.

VI.

Acum cardinalul, creșdend că a înșelat și a adormit pe împăratul, voi să adormă și să înșele și pe Michaiu Vodă, de care simțise că nu e iubit, precum nici el

nu-l iŭbĭa. Michaiŭ-Vodă intr'adevĕr, înŭelese bine cĕt de primejdiŭsă e pentru dĭnsul urcarea cardinaluluĭ la domnia Ardĕluluĭ. El desperase cu totul de a se mai putea acum împăcĭui cu Turcul ŝi a se bate cu dĭnsul; avĕnd Ardĕlul duŝman, ĭĭ era fŭrte greŭ. El ĭncepu a priveghia cu luare-aminte tŭte miŝcările cardinaluluĭ ŝi află curat că acesta făcuse alianŭă cu Polonia, cu Turciĭ ŝi cu Ieremia ŝi că, ĭnainte de tŭte aliaŭĭ asupra ŭĕriĭ Romĕnescă ŝi asupra capuluĭ luĭ vor năpădi, că Turciĭ se ĭnvoiseră a lăsa luĭ Andreiŭ Transilvania ŝi ŭĕra Romĕnescă, scăđĕnd ŝi tributul cu cincĭ mĭĭ galbenĭ ŝi că, de pe povaŭa ŝi sfaturile cardinaluluĭ, Pŭrta urzea acum curse private spre a-l perde. Michaiŭ ĭnsciĭnŭă de tŭte acestea pe ĭmpĕratul, făgăduĭnd că va goni pe cardinal din Ardĕl. Aŝară de primejdia cu care ĭl ameninŭa cardinalul, luĭ Michaiŭ ĭĭ era ciudă mare cum un popă (cum ĭĭ đicea el) să domnĕscă peste o ŭĕră aŝa de frumŭsă, de care el se credea mult mai vrednic ŝi care-l iubea pe dĭnsul fŭrte mult.

Cardinalul trămise luĭ Michaiŭ-Vodă pe Gaspar Corniŝ, pe care-l numise general mai mare peste tŭtă ŭŝtea sa. Acesta fusese unul din svetniciĭ luĭ Sigismund la anul 1594, cĕnd se uciseră nobiliĭ. El ură pe cardinalul Bathori ŝi partida turcĕscă ŝi se temea de rĕsbunarea ei. Cu puŭine đile ĭnainte, el primise o ĭnfruntare grea de la ĭnele Iŝiu, frate vitieg al cardinaluluĭ, al cĕrui tată perise ĭn acea ucidere de la 1594. Corniŝ avea drept a se teme că amnestia ŝi ŭĭtarea făgăduită de cĕrdinalul nu va fi ŭĭnută ĭn sĕmă. Astfel ĭnspirat, spun că Corniŝ ĭntĕlnĭndu-se cu Mi-

Michaiu-Vodă, îl mai întărată încă asupra cardinalului, încredințându-l de gândurile vrăjmășesci ale acestuia și-l întemeie mai mult în proiectul său de a intra în Ardeal. Întorcându-se lângă cardinal, Corniș îl asigură că Michaiu-Vodă nu hrănesce nici un cuget de dușmănie asupra-î și nu bănuiesc nimic. Nu mult după aceea, cardinalul trimise la Michaiu-Vodă alți doi soli, pe bătrânul George Ravazdi, unul din senatori și pe Nicolae Vitézu, bărbat însemnat și care cunoscea limba românească, «spre a-î făgădui prietenie și raporturi de bună vecinătate, cerând și de la dînsul asemenea». Michaiu, necunoscînd încă deplin cugetele împăratului și creșdînd în sinceritatea cardinalului se înduplecă a încheia cu acesta un tractat, puind în condiție ca cardinalul să nu se desbine de împăratul, nici să se alieze cu Turcii, ci, unindu-și armele împreună, să poarte războiul împotriva lor. Acest tractat încheiat la 14 Aprilie 1599, se subscrise de Michaiu și de zece boeri ai săi și prin jurămint pe evanghelie se întări. Apoi soli ardeleni, după o zăbovire de două luni în țera Românească, se întorseră acasă.

Dar nu trecu vreme multă și Michaiu-Vodă se încredință de violența cardinalului către dînsul. El prinse un trimis al cardinalului ce mergea la Turci și, din cărțile ce se găsiseră la dînsul, se dovedî cum că cardinalul încheiasse pace și alianță cu Turcii și cu Ieremia-Vodă și voia să-l răstörne din tron și să-l prindă, pentru care sfârșit chibzuiau să care a-și aduna oștile în tabără. Michaiu, vedînd că este astfel înșelat, se hotărî d'a apuca înaintea vrăjmașilor săi, de a-î isbi până a nu fi ei în stare să-l isbescă; decî începu

a aduna și a înscrie soldați numeroși, parte mare din Poloni, Cazaci, Sârbî. El scrisse împăratului toate faptele cardinalului, arătând că va să-l răsbune despre dînsul și să cuprindă Ardélul, cerënd pentru acesta de la Maiestatea Sa să contribuiască cu 30 miî talere pentru plata oștirilor și cu zece miî puscî. În vremea acesta, spre a nu însufla bănueli cardinalului, răspîndi vorbă că aceste gătiri de ôste le face împotriva Turcilor.

VII.

Cu toate acestea faîma, adesea prevestitoare adevărată a nenorocirilor ce amenință, începu a se lăți, a-țîțînd toate vorbirile, spaîmîntînd toate fețele, vestind că acele pregătiri de rășboiî ale lui Michaiû-Vodă nu se fac împotriva Turcilor ci împotriva Ardélului. Atunci prințul Andreiû pornî un sol la Casovia, spre a întreba pe generalul Basta dacă e adevăr că Michaiû-Vodă pregătesce o revoluție și ferbe în mintea sa proiectul d'a-l goni și d'a stăpîni Ardélul. Basta, ascultînd vorbele acestui trîmis, rîspunse fôrte simplu că gîndurile lui Michaiû îi sunt necunoscute și că cardinalul îl pôte întreba pe el însuși de ceea ce pregătesce. Cardinalul se hotărî atunci a trîmite la Michaiû-Vodă pe senatorul Pancratie Sennyei spre a iscodi gîndurile lui. Michaiû primi pe sol cu multă bună voință și cinstiri în palatul său de la Târgoviște, înconjurat fiind de soldați sîi. Sennyei ceru de la dînsul d'a nu lăsa pe prințul Andreiû în cumpănă, între temere și sperare; d'a împrăștia printr'o declarație cu inimă cu-

rată, sgomotul rău ce alérgă nu numaî în Ardél, dar încă și în tóte părțile din afară. Michaiú, vėdėnd proiectele sale descoperite, se simți în nevoe d'a înșela pe dușmanul său, spre a nu fi însuși înșelat și pierdut de dînsul. El protestă cu multă înfocare dinaintea lui Sennyei împotriva nedreptelor bănuelî ce cardinalul are asupra-î; el aduse aminte de jurămîntul ce a făcut că va păzi pace și prieteșug cu Ardélul și că acésta î-o povățuesce și interesul său. El adaoase protestații și jurămintे că astfel va urma și în viitor, declarănd în sfârșit că el stă gata a trămite în Ardél pe soția sa și pe fiul său Pėtrașcu ca zălóge ale credinței sale, numaî cardinalul să trămită pe frate-său Stefan Bathori la Turnu-Roșu, lângă hotarul țerii Romănescî, spre a-î primi și să se îndatoreze că va pune pe fiul său să învețe limba latinéscă și că va purta grijă pentru siguranța și buna petrecere a familiei sale, după cum o cere datoria și prieteșugul. Istoricul Bethlen, în cuvîntul ce pune în gura lui Michaiú în acéstă împrejurare, pretinde că el ar fi ăis că, de va intra în Ardél, să-l ducă Dumneđeú a mánca trupul femeii sale și a bea sángele fiului său. Noue ne vine cu greú a crede la acest jurămînt, cánd scim cât de mare era credința sa și cât de puternică inima sa. Ca tóte inimile de leú, el își iubia familia. Credem mai mult saú că aceste cuvinte sunt nisce exagerații ale analiștilor ungurî contemporanî, saú că Sennyei chiar, care și el era taînic dușman al cardinalului, a adaos de la sine aceste cuvinte spre a însufla călugărului o încredere órbă în Michaiú-Vodă. Gaspar Corniș încă declara că el își pune

capul că Michaiu-Vodă n'are nicî un gând de vrăj-măşie. Ast-fel creduţiî prinţului Andreiî slujiră mai mult a-l înşela decât chiar duşmanul său Michaiu-Vodă.

Intr'acest chip Andreiî Bathori se înşelă şi, încredinţat acum că Michaiu-Vodă nu cugetă rău asupra-î, îi dete voia cerută de acesta d'a cumpăra în oraşele săsescî arme, praf, trâmbiţe, stégurî şi tot ce-î trebuia pentru războiî şi de a le trece în ţera Romănescă. Asemenea el îngădui la vr'o câţi-va ungurî, precum George Mako şi frate-său Grigorie, Franciscu Lugaci, războinicî vitejî şi cercaţi, şi la mulţi alţiî, a intra în slujba lui Michaiu-Vodă, dorind ei a se bate sub dînsul. Dar acéstă încredere ce avea în Michaiu nu opri pe cardinal d'a lucra şi cu mai multă infocare cu aliaţiî săi întru înfiinţarea planurilor comune. El se învoi pentru încheierea păcii şi alianţei cu Turciî prin Mustafa, solul turcesc, şi căiauşul Uşaim, care de câtă-va vreme se afla petrecînd în bună cinste la curtea lui; dintr'altă parte se înţelese cu Ieremia-Vodă şi cu Poloniî ca fie-care, strîngîndu-şî oştile în taberî, să stea gata a-î veni întru ajutor. El însuşi îşi adună oştile, punînd tabăra la Sas-sebeş şi aştepta numai sosirea aliaţilor săi spre a se porni împotriva lui Michaiu. În vreme ce cardinalul-fără grija, până să-î vină aliaţiî, îşi petrecea timpul, preumblîndu-se prin munţi, vînând la păstravî şi desfătîndu-se prin mîncări şi bîuturî, armia lui, ce sta în nelucrare la Sas-sebeş, incepu a cărti şi a se plînge, mai cu sîmă nobilimea. Fie-care de pe caracterul său, striga şi dicea că-şî perdeau vremea într'o

nelucrare nefolositoare și rușinosă, că se ruinau acolo nefăcând nimic, că ei slăbiau și ei nu puteau merge să îngrijască de trebile casnice ale lor; că e necuviincios lucru, în vreme ce erau în siguranță, fără dușman de nicăiri, de a-și petrece vara închisi în tabără, topindu-se în moliciune. Ceî mai linbuși nu respectau nici pe prințul nici pe svecnicii săi; ei strigau că cardinalul era fricos. nesocotit, nehotărît și, leneș și că, obișnuit fiind la trândăvia călugărească și la o viață delicată și singuratică, el nu scia ce trebuie unei armii și ceea ce cere interesul statului; că el a luat domnia fără să scie prin ce ar putea mântui republica și cum și cu ce se face războiul. Cardinalul, cum auzi aceste cârtiri ale ostașilor, se îngrijii foarte, și îndată, lăsând în tabără numai pe pretorienți și trupele mercenare, dădu la toate celealalte oști voie de a se întorce pe la casele lor. Astfel, nu orba încredere în Michaiu-Vodă, ci temerea sa de cârtirile oștenilor, făcu pe cardinal a strica lagărul și a se desarma de o cam dată.

VIII.

În vremea aceea sosi în Ardeal la Alba-Iulia (20 august 1599) German Malaspina, episcopul de Caserta, ca nunciu apostolic pe lângă cardinal. Acesta fusese, cum știm, în aceeași calitate în Polonia, unde din rău, credință cu care se purtase. își trase hula tuturor, și Polonesii făcură un joc pe numele lui ce însemna *spin rău*, dicând: «nici o dată nu pot fi spinii buni, măcar și de ar fi trimiși de la Roma». El

era într'adevăr un ambițios și intrigant mare, căutând prin toate chipurile a dobândi pălăria de cardinal, ce foarte mult o doria. După o ședere de câțiva ani în Polonia, desperând de a-și vedea dorința împlinită, trecu în Ardél, teatru pe atunci de multe intrigă. El doria în tot chipul să câștige favoarea împăratului, ca printr'însul să dobândască cardinalatul. El se sili a face pe Andreiș Bathori să înțeleagă cât este de urit și ocăritor pentru dînsul, fiind creștin și cardinal încă, să se alieze cu Turcii împotriva creștinilor și a Papei; că el trebuie să se tîmă de mânia Papei și a sîntului colegiu și de răsbunarea împăratului și a tuturor creștinilor. El îi făgăduia încă cum-că va mijloci la Papa ca să-i dea voie a se căsători, ca să nu se stingă ast-fel familia Bathorescilor. Un analist ungur de pe atunci, anume Szamoscozi, pretinde că prințul Andreiș se înduplecă la aceste cuvinte ale lui Malaspina și se făgădui că va strica alianța cu Turcii, cu atât mai mult că aceștia pretindeau ca să le dea înapoi cetățile de margine Lipova, Ieneu și alte treceri vecine; și cea numai că, temându-se de împotrivirea locuitorilor, voia ca să țină această hotărîre secretă pînă la epoca cînd se va aduna dieta; iar pentru încheierea acestei alianțe porni îndată pe Ștefan Cacasi la împăratul; și apoi, chemând la sine pe soli turci, le declară că voiesce război cu Porta. Istoricul Bethlen face bine de a se îndoii, observînd că ceilalți analiști tac despre acesta și că soli sîi lângă sultanul, Nicolae Gavay și Francisc Budai, nu se întorseră de la Pörtă, decît după intrarea lui Michaiș-Vodă în Ardél. Urma însă ne va arăta că An-

dreii Bathori nu era de loc sincer în făgăduielile sale. O dovadă despre acesta încă este că, în vreme ce el protesta despre hotărîrea lui d'a se alia cu împăratul, el scria lui Ioan Zamoisky cerînd povești și protestînd de voința lui de a ține cu Poloniî. Zamoisky îi răspunse, în 23 Septemvrie 1599, ca să se grăbescă a trimite o ambasadă la staturile Poloniei, cerînd protecția lor pentru dînsul și pentru provincia sa. Este adevăr că toți actorii acestei scene umblau căutînd a se înșela între sine uniî pe alții: Andreiî Bathori înșela pe împăratul, pe Michaiî, pe Basta și pe Malaspina; împăratul înșela pe cardinalul, pe al căruî trimis Cacasi îl primi foarte bine la Pilsna, unde se dusesse, și-l dete sperări că va încheia în curînd tratatul cerut, și într'aceeași vreme trimitea instrucțiî taînice la Michaiî-Vodă și la generalul Basta ca să se înțelegă împreună spre a intra cât mai cu grab în Ardél și a goni d'acolo pe cardinal. El încă înșela și pe Michaiî-Vodă, lăsîndu-i a spera mult, dar fiind bine hotărît a se sluji cu dînsul ca cu un instrument și a nu-l lăsa să se întemeze în stăpînirea Ardélului. Michaiî-Vodă căuta a înșela pe cardinalul și într'aceeași vreme voia să înșele pe Basta, intrînd în Ardél înaintea lui, cum și pe împărat, fiind hotărît a păstra această țeră sub cîrmuirea sa. Basta asemenea voia să siléscă în toate chipurile spre a dobîndi el, iar nu Michaiî, cîrmuirea Ardélului; în sfârșit Malaspina umbla să înșele pe totă lumea, vîndînd în toate părțile mult dorita pălărie de cardinal. Acest chip viclén de a lucra, deși în ziua de astă-zi, când ideile morale sunt mult mai dezvoltate, este ore-cum ȳertat, decorîndu-

se cu numirea de diplomație și înșelăciune de rășboi, datorită istoriei, această conștiință a némului omenesc, este de a-l osândi. Michaiu-Vodă din toți este mai lesne de iertat ; el era amenințat cu viclenie în cârmuirea și patria sa și era nevoit să se apere cu aceleași arme cu care era isbit ; ambiția lui încă avea un scop mult mai nobil și mai înalt decât a celorlalți ; el ținea a regenera nația sa.

IX.

Michaiu-Vodă, aflând de tabăra cardinalului de la Sas-sebeș, trimise în Ardél pe banul Mihalcea, sfetnicul său de aproape, și pe George Raț, sârb cu némul și cu numele, spre a cerceta puterile și gândurile lui Andrei. Sosind lângă acest prinț, ei îi declarară că Michaiu-Vodă voiesce să năvălescă în Bulgaria, în vreme ce Ibrahim-Pașa rășboia în Ungaria, după cum făcuse cu isbândă în anul trecut, și că ar dori pentru acesta să nu i se întâmple în lipsă vre o primejdie din partea Ardélului. Cardinalul încredință pe trămișii că Michaiu-Vodă pôte fi sigur că nu i se va aduce nici o stânjenire la întreprinderile sale ; pe lângă acest răspuns, trămișii raportară lui Michaiu, că în tabăra de lângă orașul Sas-sebeș, Andrei avea numai nisce pretorienți și ôre-care oști mercenare ; iar ôstea țerii se licențiasse din pricina sărbătorilor și fiind fără grijă de vrăjmași.

În acele zile Michaiu-Vodă trimise la Rudolf cesarul pe unul din boierii săi anume Stoica, boier ales, înțelept și de cinste al țerii, ca să dea poruncă lui

George Basta să-și uuască la Casovia oștile sale cu garnisónele germane și cu Stefan Bocskai, și împreună cu oștile Varadinului să cadă cu toții asupra Ardelului, în care el, Michaiu, va năvăli într'acea vreme; și ast-fel Andrei, silit fiind a-și împărți oștile, să nu pótă respinge nici pe unul nici pe cel-alalt dușman. Cesarul, trămițând pe Sfoica la Szathmar, îi răspunse că va afla voința sa de la vice-regele din Casovia. Cu toate acestea trãmise cărți lui Moise Sécuiul, căpitanul Szatmarului, poruncindu-î ca să dea la vreme tot ce va fi trebuincios. Generarul George Raț aduse încă lui Michaiu o sună de bani din partea împăratului și el se puse atunci ași aduna óstea și a pregăti expediția ce avea în gând, răspândind mereu vorba că se gătesce împotriva Turcilor. Autorii contimporani vorbesc ast-fel de armata lui în acéstă epocă: «Slujesc «de soldați acestui voevod, afară de Români, a căror «vitejie o cunosc bine Turci din vremea vitezului «lor căpitan Dracula, mulți unguri, ardeleni, căți-va «arnăuți, greci și sêrbî. Are puținî pușcași, de care «se află în lipsă și ardeleni, căci aceste popóre și mai «cu sémă unguri, se bat mai voios cu săbiile și că- «lări cu sulile și cu mare îndrăsnélă arată fața la «vrăjmași.»

Michaiu își iubia ostași și cea d'întăiu a lui îngrijire era pentru dinși. Tot-d'auna în mijlocul lor, făcându-le necurmat căutare, cercetând trebuințele lor, când arătându-le familiaritatea unui camarad, când vorbindu-le cu puterea și mărirea unui domn, când cu dragostea unui părinte, el fermeca și răpea mintea și inimile ostașilor. Viteji din toate părțile și din toate

naţiile alergau cu entusiasm sub stégul unui eroû, care le făgăduia biruinţi glorio-se, căci ei sciau bine că el îşi ţine făgăduiala, şi înfocarea lor era aşa de mare cât şi încrederea lor. Cu un asemenea căpitan ei erau gata a întreprinde tot, sigurî că vor isbuti. Ei erau mândri de dinsul şi mîndri de sineşi, gândind că fac parte dintr'o armie nebiruită. Românii precum şi Moldovenii îl urmau îmboldiţi mai mult din datorie şi dragoste către patrie, pe care el o făcuse atât de glorioasă şi făgăduia a o face pe atât de mare. Sêrbii, Bulgarii, Grecii, Arnăuţii alergau la dinsul ca către un inger de libertate şi de mîntuire pentru nêmurile lor. Cazacii, Polonesii, Ungurii se întocmeau sub stégul lui, uniî povăţuiţi prin admirarea lor pentru un mare eroû, alţii împinşi prin dragostea răboiului şi a folóselor ce aducea ostaşilor, alţii, ca mai toţi vitejii, căci inima lor era aprinsă de acea nobilă dragoste a gloriei, care împinge pe om la mórte, ca să dobîndescă nemurire.

Intr'aceea, în cursul lui Septemvrie, Michaii-Vodă trâmise alţi doi boierî, anume unul vistierul Damian şi cel-alalt Preda, ca să ceră în numele lui o trecere sigură prin mijlocul Ardélului în Ungaria, unde îl chemă împêratul în ajutor împotriva puternicului Ibraim-Paşa, făgăduind a trece prin Ardél fără a vătăma pe nimeni. Dar cardinalul răspunse că nu crede că vr'o primejdie aşa mare ameninţă creştinătatea, încât să aibă trebuinţă de ajutorul lui Michaiû, îndemnându-l în orî-ce cas a trece mai bine Duñărea în Bulgaria, după cum îi era gândul, şi va face prin acêsta o diversie mult mai folositóre creştinilor.

D'abia se întorseră acești boieri lângă Michaiu-Vodă și el trimise din nou cardinalului pe Mihalcea, banul Craiovei și pe George Raț, căpitanul guardiilor sale, spre a-i vesti că, de pe povața ce i-a dat el, este gata să treacă Dunărea spre a pustii Bulgaria. Dar cu toate acestea Andreiș nu se încredu și porni la Michaiu pe George Palatic, om foarte dibaci, ca să-l încredințeze că pacea încheiată cu Turcii și cu Tătarii este numai o prefacere până să-și vină bine a se declara dușmanul lor, aceea ce speră a o pute face curând; și că el voesce a cultiva cu dînsul santele drepturi ale unei bune vecinătăți și ale unui prietșug nesiluit. Michaiu, care scia acum ce temeiș au cuvintele lui Andreiș, rșpunse că și el voiesce să trăiască în bună unire cu prințul Ardélului. Michaiu lucra cu atâta taină, în cât, împărțindu-șî armia în deosebite locuri, nu lășă lui Palatic să vadă, fără numai trei sute pedestrașî din guardia sa. Intorcându-se lângă cardinalul, Palatic iș raportă rșpunsul lui Michaiu, adăogind că n'a vędut la dînsul nicî o pregătire de rșboiș.

Cardinalul, sigur acum că Michaiu va sta în liniște și că a câștigat ast-fel timpul trebuincios pentru înființarea proiectelor sale. credu că va pute acum să-șî caute a se desface de protivnicii sęî din lăuntru și să resbune uciderea fratelui sęu Baltazar. Cu toate că la alegerea sa de prinț el jurase, pentru dînsul și pentru fratele sęu Ștefan, uitare desăvărșită și că nu va căuta nicî o rșbunare, acum umbla să prigonescă sub alte pricinuirî pe acî ce-i credea ca sfătuitoři ai acelei uciderî; ast-fel era Ștefan Bocskai, Gaspar Cor-

niș, George Rasvadi și alții. Puind pricină că Bocskai, nu a intrat în Ardél când a fost chemat, cardinalul ocupase cetățile Deva și Gorghiu, ce erau în stăpânirea lui Bocskai. Asemenea Stefan Bathori trăgea la judecată pe sus însemnații svătuitori ai osândeii lui Baltazar, cerând ca să-î întorcă starea acestuia, ce Sigismund Bathori o împărțise între dinșii. Drept aceea cardinalul convocă dieta pentru 18 Octomvrie (s. n.), ziua St. Luca, la Alba-Iulia, spre a hotărî despre aceste pretenții ale uii și ale fratelui său. În vremea acesta Sigismund Bathori, după o petrecere d'abia de câte-va luni în Polonia, scrisese cardinalului, că i s'a urit cu traiul în țără străină și dorește a intra în Ardél, spre a trăi o viață liniștită. Cardinalul, temându-se cu tot dreptul de un om atât de neastîmpărat, îi răspunse printr'o poesiură în patru versuri (quatrain), povățuindu-l să stea liniștit, și-î refușă cererea.

X.

Într'aceea Ieremia-Vodă din Moldova făcu scire cardinalului că Michaiu-Vodă voiesce a intra în Ardél cu oști grele și tot într'o vreme Ión Maro, sârb de nēm, dar născut și crescut în Ardél, care sciind bine limba românească și latinească, se afla în slujba lui Michaiu-Vodă ca secretar și cunoscea proiectele lui, scrisese cardinalului ca să nu credă încredințările lui Michaiu, căci el are de gând a năvăli în Ardél și a coprinde această țără, pentru care sfârșit își adună toate oștile. Andrei Bathori porni îndată la Michaiu-

Vodă în solie pe 'Tomas Czomortany, om ager la minte, ca să caute prin toate chipurile a descoperi proiectele lui Michaiu. Czomortany sosi la Bucuresci sambata spre sera, 11 Octomvrie, si indata avu audiență de la Michaiu-Vodă, iar după câțava vreme de vorbă, luând cuvîntul domnului, se întorse a doua-zi duminecă către cardinal, cu un răspuns pacinic. Despre această solie analiștii contemporani se deosibesc între sine. Chronica română și unii din analiștii unguri pretind că cardinalul însărcină pe Czomortany a spune lui Michaiu, să-și lase țera și scaunul, căci apoi de nu, va fi isgonit de dînsul și de Turci și va încăpea în mîna acestora. Se vede că cardinalului i se dete astfel pe față gîndirea sa, saŭ pentru că credea că peste puțin va fi în stare a o pune în lucrare, fiind-că îi și sosise acum nisce cete de polonezi și moldoveni într'ajutor, saŭ că a voit să sperie pe Michaiu și să mai câștige un repaos pe cîtva timp. Aceiași analiști unguri spun că Michaiu-Vodă, auđind vorbele lui Czomortany, se înfurie și era cît p'aci să dea morții pe aducătorul acestii obraznice soli, dar că, stăpînindu-și mânia, el gîndi că e mai bine a respecta drep-tul gintelor și a căuta să răsbune acest afront asupra lui Andreiu, de la care i-a venit, decît asupra solu-lui. Pentru aceea răspunse acestuia cu vorbe dulci și bune, făgădui a fi îngăduitor întru toate și nu-l lăsă a descoperi pe fisonomia lui nici un semn care să-î de-stăînuiască cugetul. Astfel acest minunat bărbat scia cînd voia a se stăpîni pe sineși și a-și învêli proiectele, așa în cît nimeni să nu le pôtă pîrunde.

Dar un alt analist, Ambrosie Simigiani, pretinde că Andreiū propuse¹ lui Michaiū a-î² da asil în Ardél, dacă Turciī vor voi să-l gonéscă din Țéra Românéscă, și până să-și facă pace cu dînșii; că Gaspar Corniș, dușman al cardinalului, în înțelegere fiind cu Czomortany, care și el era taīnic partisan al lui Michaiū, în slujba căruia comandase nisce oștiri, puse pe acesta a spune lui Michaiū că i se poruncesce d'a eși îndată din țéra Românéscă, almintrelea³ va fi prins de Turciī, fiind el o stavilă la alianța cardinalului cu Turciī.

Simigiani ca și Szamoscozi bănuiesc că Gaspar Corniș cu Pancratie Sennyei, unul din senatori, și cu mulți alții din cei mari ai Ardélului, mai cu sémă din cei compromiși cu Sigismund Bathori în uciderea nobililor la 1594, temându-se d'a cădea jertfă lui Andreiū și Stefan Bathoresciī, chemară pe Michaiū-Vodă a intra în Ardél. Cest din urmă analist pretinde că adesea mulți au auđit pe Gaspar Corniș ȓicēnd: «Când tai un cap din Bathoresciī, îndată se ivesce altul în loc, dar voiū face astfel de bine că mă voiū mântui pentru tot d'auna de acéstă peire.» Aceste învinovățiri, precum și altele ce vom vedea mai la vale, noue, după cum și altor istorici unguri și străini, nu ni se par destul de temeīnice ca să putem încheia din ele o acusație de trădare pentru Corniș și pentru soțiī lui către némul lor. Fără îndoială că aceștia nu iubiau pe cardinal, de care aveau a se teme; dar mai toți Unguriī simțiau ca dînșii și de la simțemintul de ură până la trădare este încă mult.

XI.

Michaiu-Vodă iarăși nu avea trebuință de ajutorul unor trădători dintre nobili, când avea în parte-î toate popoarele ardélului. Români, poporul cel mai numeros dintr'această țară, de mult țintise ochii spre dînsul cu credința sperărei, și-l aștepta ca pre un mîntuitor, spre a-î scăpa de tirania aristocrației ungurescî. Într'adevăr, printr'o fatalitate a lucrurilor, asuprirea Ungurilor ardeleni asupra iobagilor lor Români, se adaogia într'o progresie crescătoare de ce se mai apropia césul ursit spre pedépsa ei. Într'o chronică săsescă de pe acele timpuri citim, la anul 1592, acestea : «Fórté adevărat este ceea ce ȕice Liviú (în cartea iv, decada 4), îmbuîbarea și sgârcenia sunt cîumele care răstórnă toate împărățiile cele mari. În ambele acestea se deprindeau nobilií fórté tare, mai ales Kendiescií ; atâția baní storceaú de la iobagi în cît niměnuí nu-î era iertat a lua baní împrumut saú alte soiuri de hrană, decăt numai de la ei. Apoi vînrurile ce le da iobagilor erau fórté acre, fără gust și nicí de o trébă ; asemenea și grăul era muced și tárătos și totuși cu preț mare ; carnea de boú, de óie saú era de vită bolnavă saú de mortăciune, pe care iobagií, măcar că nu le puteau nicí gusta, erau siliți a o plăti cu preț destul de mare ; nu căuta nimení la milă, nicí la sărăcia plebei celei mai ticălóse, nicí la Dumneđeu, ci făcea fie-cine ce voia. Fie-care era craiú saú principe.

«Kendiescií, spre a-și asigura lucrurile sale, trămi-

«teaŭ scrisori în tôte părţile ca principii; pe aceştia
 «îi urmaŭ alţii, astfel încât şi cei mai trenţuroşi no-
 «bili deprindeau tirania şi răutatea asupra sërmanilor
 «ţerani. Te uiţi, Dómne, şi rabđi! Faimos a fost şi
 «Francisc Alardi, ce locuia la Mureş lângă Sân-Paul,
 «şi bătrânul Bogati, cămătarî, şi sfárnari forte avuţi,
 «carî au întreprins cea mai mare tiranie cu nenoro-
 «cita plebe.»

Aceste se urmaŭ la 1592, înainte răsboiului. De
 şapte ani de când urma neîncetat răsboiul, chinu-
 rile şi nevoile Românilor crescuseră peste măsură,
 încât inima lor acum ferbea de dorinţa d'a-şi vërsa fo-
 cul răsbunării peste capetele tiranilor lor, domniî Ar-
 délului.

Deosebit de Români, pe cari în lipsă de alte pri-
 cinî, legătura sângelui î-ar fi silit a sta mai bine cu
 fraţi lor din ţeră decât cu nēm străin, apoi chiar şi
 Saşi şi Sécuii erau cu totul în favórea lui Michaiŭ-
 Vodă. Oraşele săsesci, ostenite şi nemulţumite de
 domnia ungurască, aplecate din natură către împěra-
 tul Germaniei, spăimîntate încă de câtă-va vreme de
 ura cea mare ce le hrănia cardinalul şi de ținirile lui
 d'a le reduce cu sila la legea papistăşescă, despre făgă-
 duiala ce dedese Papii, pentru a intra astfel în favó-
 rea acestuia şi a le stěrpi cu totul, se plecaŭ bucuroşi
 către Michaiŭ-Vodă, care dicea că cuprinde ţera pen-
 tru împěratul. Ei aflaseră că la Alba-Iulia se şi redi-
 case în piaţă şapte ţepi în care Andreiŭ voia să tragă
 pe cei şapte judecători saxonî înainte de 18 Octom-
 vrie, diua hotărîtă pentru deschiderea dietei, la care
 aceştia trebuia să se afle. Albert Hull, comitele Saşi-

lor și unul din cei mai mari din bărbații lor, descoperind acest gróznic proiect, hotări a-și mântui compatrioții de tirania unui popor crud și fanatic. El se grăbi a scrie lui Michaiū, rugându-l ca să vină cât mai curând în ajutor, făgăduind a răscula totă nația în favórea lui.

Michaiū, spre a le da dovadă de încrederea sa într'înși, alesese pe Christofor Herschel, cetățén de la Brașov frate cu judele aceluī oraș, spre a-l trámite în Praga la împératul cu cărți, în care se trata de gonirea cardinalului din Ardél. Se dice că Herzely făcu acéstă călătorie sub prétext de comerciū și că Michaiū dete lui Herzely pentru drum o sută de galbeni de aur și împératul, după ce l'a resplătit cum se cade, îl trámise înapoi la Michaiū.

Sécuii asemenea, după cum scim, aveau o ură fiorósă împotriva nobililor și mai ales asupra familieī Bathorescilor. Purtarea cea înșelătóre a acestora, dându-le libertatea când aveau nevoie de dînși și răpindu-le-o îndată ce trecea primejdia, chipul cumplit prin care cea din urmă răscólă a lor (1596) fusese pedepsită, îi făcuseră nerăbdători de a scutura jugul, ținénd a da mână de ajutor orî-căruī dușman al caseī Bathorescilor.

Așa, toate popóarele Ardélului urau pe cardinalul așteptau cu nerăbdare și stau gata să ajute pe Michaiū spre a răpi din mâna lui țera Ardélului. Michaiū dar în Ardél era sperarea și sprijinul întereseilor populare împotriva aristocrației și domnirii ungurescī. Vai! pentru ce necunoscú el acéstă frumoasă misie și trase asupra-și pedépsa meritată a celor ce călcă menirea cu care provedința i-a însărcinat!

Dar afară de popóre, scîm că o mare parte din cei mai mari nobilî ai Ardeului, nemulțămîți de Bathoresci, chemau în dorința inimei lor pe Michaiu, deși în lipsă de dovezi temeinice, nu credem că această dorință să fi mers până la trădare și că ei să fi înlesnit cu ceva triumful lui Michaiu.

Ast-fel, cursorea ce târa pe Michaiu și-l împingea în Ardeu era puternică, nebiruită. providențială.

XII.

A doua-zi după pornirea lui Czomortany spre Ardeu, luni în 13 octomvrie 1599, Michaiu-Vodă adună la Ploesci o parte mare din oștile sale. Totă glota ostașilor români și sîrbi era așezată în piață și pe uliți; iar călăreții guardiei sale numiți Curteni și o cîetă de Cazaci și de polonesi, îi răspîndi înprejurul orașului. Generalului Baba-Novac, care avea sub comanda sa 5000 ómeni pedestrime, precum și haiducilor din Ungaria, le dăde poruncă de a-și întocmi oștimea lor armată în cinci rînduri din piață până la curtea palatului domnesc. Ast-fel fiind posturile așezate, aduseră dinaintea lui Michaiu mai întîiu pe vitézul George Mako cu cei-alalți căpitani de óste, Stefan Tascuni, Ion Tamassalvi, Grigore Kiș și pe toți oficerii unguri, ce slujiau în armata sa. Domnul le luă mîinile lor în ale sale și-i puse să jure că-l vor urma ori unde-î va povățui, mai ales în expediția ce el pregătesce; că vor asculta și vor îndeplini toate poruncile sale și că nu vor trăda stégul său nici de față nici într'ascuns. După ce dăde astfel drumul lui Mako

și oștilor sale, aduse asemenea de la satul Florescii 500 călăreți unguri comandați de Dimitrie ce-î dicea cel mare și pe locotenenții săi Georgie Horvath, Ion Kiș, Petru Kidel, Ion Sinoli și câți-va alții. El aduse încă și pe beșlii, de cari avea două sute în ôstea lui. Acastă cétă de călăreți, sub o numire turcască, era întocmită de Michaiu-Vodă. Ei aveau o plată deosebită și ajunseră a fi fruntașii vitejilor. Capul lor era Stefan Petnahazi. Michaiu-Vodă îi aduse pe unul după altul spre a face jurămint. Fură uniî cari se îndoiră puțin a face un jurămint orb și cam nehotărît; către cari întorcându-se Michaiu, le dîse cu ôrecare asprime: «Faceți, căci datoria soldaților este a urma pe general, iar nu a generalului pe soldați; mie mi se cade a porunci, voue a asculta!»

Michaiu, căutând mereu a ține cât mai ascuns proiectul său, răspândise vorbe, ca mai nainte, că această gătire de război se face asupra Turcilor; dar o sémă de boieri pîtrunseseră proiectele sale. Erau mulți din boierii săi cei mai iubiți, cărora nu le prea plăceau țintirile *ambilor Michai*, cum se dicea atunci, adecă ale domnului și ale banului Mihalcea, carele mereu ațîța ambiția și pofta de domnire și de coprinderi a domnului său. Acei boieri iubeau țera și pe domn, dar voiau să vedă pacea și se împotriveau expediției din Ardél, ca una care pôte avea până în urmă sfârșit rău, ațîțând mulți dușmani asupra țerii și zădărniciind sperarea de a o vedé împăcinită și culegînd rodul de atîta sânge vîrsat. Intre acești boieri era și Theodosie Logofétul, boier bătrîn, ales, de cinste și priceput la svat. Folosindu-se de lipsa banului Mihal-

cea, ce se afla încă în Ardél lângă cardinalul, acest boier voia să facă o silință spre a întorce pe Michaiŭ-Vodă din hotărîrea sa de a intra în Ardél; el trase în gândul său pe soția lui Michaiŭ, dómna Stanca. * Era o femeie alésă acéstă dómnă, ale cării calități chiar dușmanii soțului ei nu se putură opri a le încununa cu laude entusiaste. Bună, blândă, supusă, ânger de mumă și de soție, ea adesea domolia iuțela și asprimea caracterului soțului ei, și într'aceeași vreme, inimă eroică, ea împărtășa de multe ori primejdiile bărbatului său, însoțindu-l în răsbóie și până pe câmpul bătăliilor, stând la cósta lui. Ca logofétul Theodosie, ea nu iubia pe banul Mihalcea pe care-l învinovătea că svătuesce rău pe domn. Fie un presimțemînt de nenorocirile ce coprinderea Ardélului va trage asupra familieî sale, fie numai nisce scrupule nobile și impuse ori-cuî este în poziție d'a asculta numai glasul inimei sale, fără d'a avea alte dorințe mai înalte a împlini, ei i se părea că e nedrept lucru a purta rășboiul în Ardél. Cu inima stăpânită de aceste simțiri, ea se duse lângă soțul său, silind prin rugăciuni și lacrămî a-l întorce din hotărîrea lui. Ea îi aduse aminte asilul ce le dedese Ardélul atunci când erau amândoi pribegî, prigoniți de tiranul Alexandru, ajutorul ce-î dedese prințul Sigismund spre a se face domn și mai pe urmă spre a mântui țera de năvălirea lui Sinan Pașa, și-l jură pre Dumneđeu, pre sântul Michaiŭ și pre sântul Nicolae,

* În manuscriptul autorului numele dómnei e Florica, dar este o evidentă eróre pe care am îndreptat-o. Florica a fost fiica lui Michaiŭ. *Nota editorului.*

patronii casei lor, d'a nu purta războiul într'o țară de la care primise numai bine, spre a nu trage asupra-și osânda nemulțămitorilor. Înfocatele și elocuentele cuvinte, precum și lacrămile ei fură zadarnice; ele nu putură clăti hotărîrea soțului său. Și ore s'ar fi căzut ca el tocmai acum, în minutul d'a o îndeplini, să se lase de o idee care de multă vreme frământa inima sa? În ce ore se arăta el nemulțămitor? Dacă Sigismund Bathori l'a ajutat întru ceva prin creditul său spre a căpăta domnia, el nu i-a răsplătit însutit această mică facere de bine prin câte folose biruințele sale adusese Ardélului și sporise gloria lui Sigismund? Trebuia ore să uite la câte umilințe supusese Sigismund pe Michaiu și patria lui? Trebuia să uite că pata rușinosului tractat de la 1595 nu era încă ștersă? Dacă Sigismund a venit să-l ajute împotriva lui Sinan, nu era ore spre a se ajuta pe sineși și Ardélul care era de o potrivă amenințat? Atât numai că, în loc să aștepte pe Turci în Ardél, veni să-i întîmpine în țera Românească și ferise prin acesta Ardélul de pustiirile războiului? Apoi, chiar de ar fi avut Michaiu și Români datoria de a fi recunoscători lui Sigismund, acesta mai cărmuia el ore acum Ardélul? Nu-l lăsase pentru peirea lui Michaiu în mâinile cardinalului? Acesta apoi nu era vedit de dușman al nostru? Trebuia ore să-i lase timp a ne isbi și a ne pune în stare d'a nu-i pute sta împotriva? Și chiar de ar fi fost altfel purtarea cardinalului, chiar de ar fi avut Michaiu datoria să se arate recunoscător către dînsul, apoi recunoștința personală a unui domn pôte ore să stingă dreptul și datoria unei nații?

Putea el să se lepede de cauza națiunei pe care se făgăduise a o ajuta ? Ardélul a cărei glótă de populație sunt Românî, nu este el o țără romănescă ? Trebuia ore a mai lăsa în stăpânirea Ungurilor tótă această țără, care, de pe dreptul naturei și dreptul ómenilor, este a Románilor ? Mai ales când chiar și populațiile de alt sânge îl chemaă ?

Ce ? fiind-că ne tragem din acel popor, stăpân al jumei, care întemeie cea mai minunată și mai colosală unitate cunoscută în istoria omenirei, fi-vom noi osândiți a trăi alături frate cu frate, în veci străin unul de altul ? Suntem noi osândiți a ispăși mărirea strămoșilor noștri și jugul sub care ei plecară lumea trăind vecinic isolați unul de altul, sub un deosebit jug barbar ? Dumnezeu nu ne-a dat și noue ore același drept ca celorlalte nații și aceeași datorie, o anume misie a împlini în omenire ? Dar întreprinderea e grea de a crea unitatea națională ; ea va ațâța mulți dușmani asupra-ne și curînd sau mai târziu va veni o ți fatală, precum venise lui Mircea, lui Stefan cel Mare și lui Petru Rareș. Ce ? pentru că o datorie, o datorie națională, o datorie de viață și de mórte e anevoioasă, suntem ore în drept a ne apăra de dînsa ? Se póte ore nasce ceva în lume fără jertfe și dureri ? Eroul va căde într'adevăr sub această grea sarcină. El va adauge un nume glorios mai mult în șirul martirilor unității naționale ; dar silințele lui, sângele său vîrsat, până și greșelile lui vor lumina calea generațiilor viitoare și o ți va veni cât de târziu, când ursitele gloriose ce el a visat pentru nație, până în sfârșit se vor îndeplini.

XIII.

Pân'a nu intra în Ardél, Michaiū se chibzuī a feri în lipsă-ī țera Românescă de năvălirile Turcilor; spre acest sfârșit, de pe spusa lui Bethlen, le trămise solī vestindu-le că povățuesce o armie împotriva cardinalului, care a încheiat pace cu împăratul și că se va sili în tot chipul a-l aduce la ascultare și a-l face credincios sultanului. Spre a da mai mult credit acestei fabule în ochi Turcilor, el lăsă în Târgoviște un ciauș însărcinat a primi în lipsa lui un tribut pentru sultanul. Adesea turcul ca și Michaiū aū căutat a se înșela unul pe altul prin asemenea fabule gróse, la care nimenī nu putea crede și fără îndoială că și acum, dacă Turciī nu năvăliră în țeră, pricina fu mai mult din neputință decât de încrederea în vorbele lui Michaiū. Slujindu-se cu asemenea vorbe, acesta nu vătămă decât caracterului său, și cu óre-ce temeiū își trăgea asupra-și din partea dușmanilor săi învinovățirea de a fi om viclén, prefăcut și fără credință. Înainte de a eși din țeră, Michaiū așeză pe bătrâna sa mună Teodora, pentru care era plin de dragoste și de îngrijire, ca într'un loc de siguranță, la mănăstirea Cozia, clădită în sinul Carpaților, ca să ședă acolo câtă vreme va ține războiul. Acéstă bătrână dómnnă, care vedū și presimți cu inima nestatornica norocire a fiului său, fericirea și restriștea lui până și tristul său sfârșit, muri în aceeași mănăstire cincī anī după acéstă expediție (1603).

Dómna Stanca, ne isbutind a întórce pe soțul eî de a întreprinde expediția hotărîtă, voi să-l însoțescă în Ardél și împreună cu fiul său Pêtrașcu, ce era atunci de două-decî și cincî de anî, să împărtășescă primejdiile soțului eî.

XIV.

Michaiû-Vodă nu se mulțumî, ca un general harnic, a învêlui expediția sa în cel mai mare secret, dar încă adoptă un plan de operații a căruî idee strategică cu drept pôte minuna. În înțelegere fiind cu Sașii, sigur d'a trage pe Săcuî în partea sa, el hotărî să între cu óstea principală pe la Vălenî și pe la pasul Buzăului în Ardél, să se așeze între Sași și Săcuî, să țină pe aceia în supunere, să tragă pe aceștia în partea lui și să închiză calea prin care ajutóarele de Polonî și de Moldovenî puteau sosi cardinalului. Tot într'o vreme el trâmise peste Olt la Radu Buzescu și la banul Udrea ca să sară și eî cu tóte oștile Craioveî, ale Jiuluî și cu ale Mehedinșilor, să-î éasă înainte către luncile Sibiuluî, și, ocupând acest oraș aliat, să țină calea deschisă către Alba-Iulia, capitala Ardélului și punctul obiectiv al operațiilor răsboiuluî.

Ast-fel tóte întocmind și prevêdênd, trei zile după depunerea jurămîntuluî oștilor, la 16 octomvrie, Michaiû-Vodă porunci ungurilor să mergă a tábări în pótele Carpaților ce despart țera Românescă de Ardél. Acolo chiemă în grabă tótă mulțimea ostașilor, ce erau împrăștiați prin prejur în batalióne, puse prin glasul craînicilor de proclamă că tóte trásurile să rē-

mână în urmă ; fie-care să-și pórte bagagiul ; lucrurile cele mai grele să se încarce pe cai de cărăuși și în puține trăsurī rămase pentru femeile și avuturile boîerilor ; să încarce lucrurile taberiī pe cai ușorī de munte, lăsând tot ce e greu de purtat ; că prințul Andreiū a făcut pace și alianță cu Turcul ; că óstea va trece prin Ardél, căcī cesarul i-a dat loc de întâlnire în Ungaria ; că el voiesce ca în acéstă cale căpeteniile și soldațiī să fie unul lângă altul soți de drum. Astfel poruncind, el se pune cu tótă óstea a trece munțiī îndreptându-se către pasul Buzěului. Inainte trămise o cétă alésă spre a ocupa trecětorile și a stăpâni strîmtorile, ca să nu lase pe dușman să restórne pe drum copaciī, lucru ce lesne se face într'acele locuri, și astfel să-ī taie drumul saū să-ī întindă curse în strâmtoarele de din-cóce, poruncind ca, de se vor găsi, să le strice ca să înlesnėscă trecerea armiei. El se luă pe urma acestei cete cu atâta iuțelă încât într'o ȓi și o nópte trecuse munțiī mai cu tóte oștile sale, până a nu merge încă vestea în Ardél că el a pornit din țera Romănėscă. Acéstă extraordinară iuțelă dovedesce lămurit că acest mare răsboinic fu póte cel d'întăiū în Europa, care simți ȓisa comună acum «că secretul tacticeiī stă în piciorē.» Timpul uscat și arȓător al veriī trecuse și acela al tómnēi din acest an favorisa întreprinderea lui Michaiū, căcī nicī cerul nu fu ploios, de pre cum adesea se întâmplă în acéstă lună, de face pămîntul noroios, nicī zăpada, nicī frigul și nicī o altă turburare a aerului nu întărdiē acéstă expediție. «Un geniū favoritoriū lui Michaiū, «împotrivor Ungurilor, ȓice Bethlen, iī făcuse tot

«lesne de împlinit. Drumurile nu erau închise prin
«copaci răsturnați, nici apărute de oștire; el nu în-
«tâlni nici o oște care să-l oprască în cale, și trecu
«Alpii cu mai mare ușură decât odinioară Anibal.»

XV.

După ce a trecut munții, găsind un loc priincios pentru hrana și odihna oștilor, la trecerea din țera Românească în Ardeal, numită a Buzăului, Michaiu-Vodă tăbări acolo în acea zi, care era sâmbătă (18 octombrie). Idată porni pe George Mako, Ion Tamasfalvi, Stefan Harali și un alt Stefan Dömös, toți săcuți de nem, ca să îndemne pe Săcuți la revoltă. Ajungând lângă concetățenii lor, aceștia se siliră cât putură ca să-i aducă cu glăta în tabăra lui Michaiu. Ei le făgăduiră mari răsplătiți și mai ales o libertate temeinică, pentru care d'atâtea ori ei se sculaseră și trăsaseră asupra-le cumplite pedepse de la prinții Bathoresci și cei de mai înaintea lor; ei îi povățuiră d'a scutura acum acest jug nu numai rușinos, dar și nesuferit; să nu gândească că vor fi în siguranță de nu vor îmbrățișa nici o parte nici alta; să se socotască că lângă Michaiu vor fi idată răsplătiți prin redobândirea libertății și că n'au nimic a spera de la prințul Andreiu, un Bathori și un popă; că mai bine este a scutura odată o nevrednică robire decât a se lăsa trăind vecinic sub împilare, ei și nemii lor! Auzind aceste vorbe și altele, Săcuții, care locuiau Cukudul și Ghergiul, răspunseră că ei nu vor lua armele și nu se vor duce la Michaiu până când cetățuia Or-

heiul, zidită d'asupra capetelor lor de Ion Sigismund ce fusese ales craiul al Ungariei, nu va fi dărâmată ; că dacă Michaiu, eșind biruitor voiesce a primi această condiție și să le dea libertatea, făgăduesc d'a alerga îndată lângă dînsul și d'a urma stégul său. Insciințându-se Michaiu despre acestea, el primi cererile lor și Săcuil, cum aflară răspunsul domnului, se adunară în mare număr lângă cetățuia Orheiul și o deteră pradă flacărilor ; apoi vr'o mie dintr'înșii alargară la arme. În vreme ce aceștia se gătesc a se duce lângă Michaiu-Vodă, sfărămând și arzînd palaturile nobililor, ceilalți Săcuil, după exemplul lor, năvăliră cu atâta furie asupra palaturilor celor mari, în cât mai nici unul nu scăpă de omor. Între aceste palaturi fură arse și acele din posesiile lui Ion Beldi din săcuime, care cu greșală spun unii că se arseră de Michaiu-Vodă.

Intr'aceia, ridicându-și tabăra de la Buzău, Michaiu o așază duminică (19 octomvrie) lângă Preșmăr, oraș din țera Bârsei sau din ținutul Brașovului. Michaiu-Vodă, nevoind să lase în urmă-î un oraș așa de important ca Brașovul, care ar fi putut a-l isbi în spate, sau a-î tăia linia de comunicație și provisiile, chiemă îndată în cortul său pre cei mai de căpetenie ai orașului, între cari judele Valentin Herschel, om ales prin calitățile și prin avuțiile sale, și le dîse ca să-î dea orașul și să-î jure credință, fiind mai bine pentru dînsii a-l sprijini decât a-l mânia. Judele se consultă cu magistratul orașului și nu atât pentru orășeni cât pentru țera Bârsei ce le era supusă, hotărîră și se învoiră cu toții ca să facă pre voia lui Michaiu, sub condiție dacă va coprinde țera. Așa dar în 20 octom-

vrieșiră deputați din partea orașului, Cirilă Greissing, senator și bătrân de respectat prin părul său cel alb și prin înțelepciunea sa, împreună cu Luca Hirscher, oratorul comunității și cu alți doi cetățeni jurați, însoțiți și de câțiva soldați. Apropiindu-se ei de tabără, le eșiră întru întâmpinare câțiva cazaci cari îi duseră la cortul domnului. Ei îi presentară un car cu cojôce trebuincioase soldaților spre a se feri de frig, și bucate multe, și-l rugară să tracteze orașul Brașovului cu milostivire, căci populația, fiind puțin rășboinică și cu totul dedată la industrie, nu-l pôte întru nimic vătăma. Michaiū le răspunse că ei prin înscris întărit cu pecetea cetății să se îndatoreze cu credință împăratului nemțesc, căci de nu, el va da în pradă cetatea cu tot ținutul ei. La aceste cuvinte deputații, vedând primejdia, își cerură trei zile spre a se chibzui.

XVI.

În noaptea acelei zile, luni spre marți (20 spre 21 octomvrie) după meșul nopții, pe o ploie și o grindină grozavă, Michaiū dete semnalul d'a ridica tabăra de la Preșmer și merse de tăbărî la Codlea.

În ziua următoare (21 octomvrie) sosiră în tabără Pavel Kertz doctorul cetății, Matheiū Fronius și Ion Hirscher jurați cu câțiva din sutași, soli ai Brașovenilor, spuind că comunitatea n'a mai voit să aștepte până în sorocul de trei zile, ca să aducă răspuns și că i-a însărcinat să roge pe Michaiū-Vodă a se mulțumi cu făgăduială că-i vor fi credincioși, de-l va ajuta Dumnezeu a isbuti asupra lui Andreiū; că de

vreme ce le voesce binele, după cum ȋdice, să se ȋndure asupra-le și să nu-ȋ pună ȋn primejdie de a peri prin rēsbunarea lui Andreiū; cu tōte acestea, ei fāgăduiau de acum a nu unelti nimic ȋmpotriva lui, nicȋ de fațā, nicȋ pe ascuns și cā vor sta ȋn liniște desāvârșitā, numai și domnul să fie bine-voitor locuitorilor tārghului și locului dimprejur. Michaiū ȋȋ ascultā cu luare aminte și le rēspunse astfel : « Vēd cā voi vē ȋȋineȋ și de mine și de principele vostru și nu fārā ȋcuvȋnt. Decȋ eu sunt mulțāmit cu fāgăduințele vōstre numai să rămāneȋ statornicȋ. »

ȋn 22 Octomvrie Michaiū trece cu tōtā ōstea sa peste māgura Codlei, și ȋncā ȋn aceeașȋ ȋȋi ajunge la Șercaia, o moșie de ale Brașovului. Trecēnd armia prin pādurea numitā Ōracon, care se ȋntinde la 16 miȋ de pașȋ, nisce veliȋ polonȋ din avangardie, ȋntālnind cāȋȋ-va neguțātorȋ ce venȋau cu marfā, ȋȋ prādarā și-ȋ uciserā. Alȋȋ soldaȋȋ ȋn cale aprinserā cāte-va sate, ȋntre care Feldiōra și Māghȋurușul, prādurā cāȋȋ va preoȋȋ și ridicarā mai ales toȋȋ caiȋ și bucatele ce gāsirā prin sate. Asemenea rele, care fācurā pe analișȋȋ și istoriciȋ ungurȋ a urla și a se vāita de fārāde-legile oștireȋ lui Michaiū, chiar și astāȋȋ cānd armile se aflā disciplinate și administraȋia provisiilor organisatā, sunt fōrte comune la o oștire ce nāvālesce ȋn pāmȋnt strāin și este nevoitā a se hrāni cum și unde va putea. Apōȋ ȋndārātnicia locuitorilor de a-șȋ ascunde bucatele mānia pe ostașȋ. Michaiū se silea cāȋȋ putea a ține ȋn frāul disciplineȋ pe ostașȋ; dar strāșnicia lui nu putea să vadā și să pedepsēcā totul. Așa, cāȋȋ plecā ōstea din Preșmēr, nisce ostașȋ puserā foc

târguluî. Michaiŭ, cum află, sări şi puse ómenii sėi să stingă focul «jurându-se, spune o cronică vrăjmaşă «luî, cum că cu voia luî nu se fac acéstea, însă el «nu e în stare a ţine în frâne o ast-fel de mulţime de «ostaşi furioşi.» El află mai apoi că nisce ostaşi isbiseră castelul de la Heltia şi erau p'aci să-l coprinďă şi îndată trimese poruncă straşnică de-î opri da la acéstă întreprindere. Acestea sunt destule spre a nimici neruşinatele hule ale istoricilor ungurî care învinovăţesc pe Michaiŭ, nu numai că n'a făcut nimic spre a înfrâna ostăşimea, ci încă a îndemnat-o «la hoţie, tâl-«hărie, pustiire, aprinderi şi omor». Era cu greu într'adevăr a nu se întâmpla óre-care escesuri şi a păstra o straşnică disciplină într'o armie numerosă, compusă în mare parte de ostaşi mercenari de felurite naţiî. Spre a-şî închipui cine-va ce fel erau armiile atunci, trebuie să-şî aducă aminte cum erau ele mai câţi-va ani în urmă, în războiul de trei-decî de ani. Armia lui Michaiŭ trebuia să semene cu aceea împărătéscă a vestituluî Wallenstein.

La 23 Octomvrie Michaiŭ scóse afară o proclamaţie, vestind că el a venit ca să ţină pe locuitorii Ardéluluî în credinţa şi supunerea ce ei juraseră mai înainte împăratuluî şi a scóte din scaun pe Andreiŭ Bathori, carele, lăsând partida creştinéscă, va să predea Ardélul Turcilor. După aceea el porni de la Şercaia spre Făgăraş nevătămând pre nimeni, dice aceeaşi «chronică citată mai sus, nici prădând satele, pentru «că de bună-voie îi deteră cele trebuinciose spre «hrană»; şi chiar într'aceeaşi di ajunse la Cârţişóra. În cale în tóte părţile Michaiŭ revoluţiona popóarele şi le

silea, mai ales pe Sași (pe care nu voia să-î lase în urma sa în stare de a se arma) a se uni cu armia sa.

Michaiu făcea toate cu o grabă mare, încredințat fiind că Andrei se află cu totul fără de putere, încât el credea că silind la drum, îl va putea ajunge până nu apuca el să-și strângă armia și că lesne îl va putea nimici.

Ț. VII.

La Alba-Iulia dieta se adunase chiar în aceeași zi în care Michaiu-Vođa tăbărise în strâmtoarele Carpaților. Ea se apucase îndată de pe cererea prințului de a face proces lui Bocskai, care nu voise a se înfățișa în persoană dinainte-î de pe cum fusese citat. După două zile, iată sosese un curier trimis de Valentin Herschel de la Brașov cu cărți către cardinalul, pe care deschidându-le sveznicul său Gaspar Corniș, vădu că se vestese că de o cam dată tot e liniștit și sigur, afară numai că s'a vădu rătăcind într'o trecere în vecinătatea Buzăului nisce-companii de veliți polonezi, dar că ei nu făcuseră nici un rău nici omenilor, nici vitelor, și că de se va întâmpla ceva mai însemnat, vor face îndată cunoscut. Dar curierul care adusese scrisorile, când eșise din Brașov văduse avangardia lui Michaiu întinsă de bătaie în prejma orașului. Ajungând la Alba Iulia, încă galben de frică, și șocotind că în cărțile sale se pomenesce de năvălirea lui Michaiu, nu spuse nimic lui Gaspar, Corniș, dar răspândea această veste printre orașani, încât tot orașul se umplu și ferbea pe ulițe vorbind de acesta,

când cei mari nu sciau încă nimic. Un căpitan de călăreți pretoriani anume Gaspar Libek, ducându-se la Corniș, îi făcu cunoscut sgomotul răspândit de curier în oraș. «Ajută-ne, Dómnne!», strigă Corniș tremurând la această gróznică scire și îndată aducând înainte-î pe curier, se asigură de adevăr și după ce-l muștră rău, alergă la prințul Andreiú spre a-î spune primejdia ce-l amenință. Cine ar fi vădút turburarea și spaíma lui Corniș atunci s'ar fi încredințat că acest om nu putea fi trădător, de pre cum l'aú bănuít uní din analiști.

Spun că Andreiú Bathori dintru'ntăiú nu voi să cređă, tratând această veste de fabulă și glumă, mai ales că solií lui Michaiú, banul Mihalcea și George Raț, se aflaú la Alba, lângă dînsul și-l încredințau a nu se îngriji, căci tote vor eși cu bine. Cu tóte acestea, fiind după obiceiú îndată svat cu cei mai mari, porunci să trămită fără întărđiere în tóte părțile spre a chema pe locuitorí la arme. Intr'aceea, nobilimea Sécuilor, mai aprópe fiind de rău și credinciósă prințului Andreiú, trămitea curier peste enrier spre a-î vesti că Michaiú-Vodă a trecut Alpí și a sosit cu o armie însemnată la Preșmër; că a aprins nu numai castelul lui Ion Beldi, ce se afla atunci la dietă, dar încă a purtat flacăra și sabia prin tóte satele și orașele ce a întîmpinat până la Feliđóra. Spune Ambrosius Simigiani că mulți din nobilí, voitorí de rău al prințului Andreiú, prindeaú scrisorile ce-î erau adresate si opreaú pe curierí d'a se înfățișa dinaintea lui; pe lângă acesta, vorbele despre sosirea dușmanului se împotriveau una alteia și ei se sileaú prin

multe cuvântări a-l încredința că n'are a se teme de nimic. Cu toate acestea, ȋice Bethlen, precum valul gonesce valul, d'asemenea o vorbă despre sosirea lui Michaiu marea și întemeia cele-alate vorbe și umplea urechile tuturilor. A doua noapte după sosirea curierului de la Brașov se duseră Stefan Bathori, Gaspar Corniș, Pancratie Sennyei și Stefan Bodoni lângă prințul Andrei, pe care-l găsiră meditând și cântând dintr'un instrument de musică, pe când țera era în foc. Ei îl deșteptară pin meditația sa, descoperindu-î adevărata stare a lucrurilor. Andrei, fără a se prea grăbi și fără a-și perde cumpetul, dete drum dietei și, numind pe Gaspar Corniș locotenent al său peste totă armia, trâmise îndată porunci strașnice în toate părțile crăiei, spre a se purta, de pe obicei, în tot locul o sabie încruntată în sânge și a vesti ca fără zăbavă și cu cea mai mare iuțelă totă nobilimea, totă brasla ostășescă să se adune înarmată la Sas-Sebeș, căci o primejdie obștească amenință și nu suferă nici o întârziere; că toți acei ce nu se vor grăbi a veni vor fi priviți ca nisce trădători și desertori și se vor pedepsi cu mórtea cea mai cruntă. El scrisese asemenea și la Săcu, cari erau scutiți de slujba ostășescă de când fuseseră despuiați de libertatea lor, «ȋicându-le că într'o primejdie atât de grea să-și «unescă și ei puterile spre a goni din patrie pe dușmanul comun, făgăduind a da libertate la toți aceia «ce-î vor sta într'ajutor ; că era mult mai bine și mai «sigur pentru Săcu a-și dobândi libertatea de la un «prinț ales de dinșii, care are aceeași nație, limbă și «obiceiuri ca și ei, decât a lua armele în favórea

«unuî străin, împotriva aceleuia ce este osū din osū
«lor şi sânge din sângele lor»; şi pentru ca să-î facă
să se lupte cu dînsul şi fără voia lor, Andreiū luă
măsurî aspre în ţera Sēcuiilor dintre riurile Mureşul
şi Crişul, odinióră riul aurit. Una din aceste măsurî
era punerea în lucrare a unuî obiceiū vechiū întrebu-
inţat de Sciţi şi apoi şi în Ungaria pe la începutul a-
cestei crăi. Acest obiceiū era ca la o primejdie mare
cu care ameninţa vr'un duşman străin ţera, acel lo-
cutor ce nu se scula îndată după poruncă spre a lua
armele împotriva duşmanuluî, era legat cu funiî prin
mijlocul trupuluî şi cu multă ruşine pedepsit. Dar ura
Sēcuiilor asupra luî Andreiū era atât de mare încât
nici ameninţările, nici făgăduielile luî nu-î putură
îndupleca a lua armele în favórea luî.

În urma acestora, cardinalul merse de întâlni pe
Malaspina ce era bolnav, îi expuse primejdia în care
se află şi dobândi de la acesta făgăduiala că va sta
mijlocitor spre a-l împăciui cu Michaiū-Vodă. Ei se
chibzuiră de a trămile mai nainte pe un nobil Isac
Csejtie la Michaiū spre a afla cererile luî şi a căuta
să-l aducă la simţeminte pacinice. Dar Michaiū, fără
a da nici un răspuns, oprî la sine pe Isac Csejtie
până după bătaie. Fără a mai perde vreme, cardina-
lul, urcându-se într'o trăsură, eşi din capitala sa, ce
nu mai era s'o vadă, ursit a fi o privelişte ticălosă a
lunecóselor lucrurî omenesci. El lăsă în locul său în
Alba-Iulia pe fratele său Stefan Bathori şi pe Ladislav
Gyulasi şi se duse la Sas-Şebeş, unde se făcea adu-
narea oştilor. Aci, aflând Andreiū că Michaiū înain-
eză răpede spre Alba, fără a aştepta tóte oştile ce

soseaŭ încet, își ridică tabăra de acolo. El porunci ca cei ce vor sosi să-l urmeze, și, lăsând d'o parte Făgărașul unde avea garnizónă, se îndreptă cu mare grabă spre Sibiiŭ, unde ajunsese a treia-zi, în 24 octomvrie. Locuitorii Sibiiŭlui, cari împreună cu căpetenia lor Albert Süveg erau aliați cu Michaiŭ, îl primiră rece, fără a-i da datoriile de credință cuvenite.

XVIII.

Într'aceea Michaiŭ înainta cu grabă spre Sibiiŭ, socotind să ajungă acolo înaintea lui Andreiŭ. În 25 octomvrie el ajunsese lângă târgul Tălmaciului cu óstea, cu soția și cu familia sa. Ținta lui era a înlesni unirea cu armia sa a șese mii ostași Olteni ce-î aducea pe la Turnul-Roșu, Radu Buzescu și banul Udrea, pe cari îi aștepta în tot minutul și cari sosiră tocmai a doua-zi în 26.* Armia lui Michaiŭ se mai adăogise în cale cu o sumă de Săcuți, Sași și alți partizani ai săi din Ardél, mai ales Români, ce-î venise într'ajutor. Astfel, împreunându-și óstea, Michaiŭ-Vodă, mai naintând spre Sibiiŭ, își așeză tabăra la sat la Vestem, ținându-și mereu armia între cotiturile munților, până va socoti c'a venit vremea ca s'o scóță la câmpie.

Între strîmtorile munților era un spațiu șes îndestul de mare, unde Michaiŭ putea tăbări și a-și întocmi oștile. Acolo el ascunse ceta femeilor, tot ce de pe vârstă și de pe sex nu era în stare d'a se lupta,

* Bethlen greșese puind aci numele lui Baba-Novac în locul lui Radu Buzescu și banul Udrea. Novac cu haiducii săi intrase în Ardél împreună cu Michaiŭ-Vodă.

împreună cu bagagiile și cu o mare mulțime de cară. Mercuri în 17 (27) octomvrie, strejile ambelor armate protivnice se arătară și se vedură unele cu altele. Dar, atât pentru că tunurile noastre rămăseseră în urmă, cale d'o ȕi, cât și pentru că în acea ȕi era sër-bătórea evangelistului Luca, pe care Româniî il cinsteau fórté mult, Michaiû hotărî a-și ține oștile în strimtorile munților și d'a nu da bătaia în acea ȕi.

Cardinalul, vedënd apropierea armiei lui Michaiû. intră în grijă mare, căcî nesosindu-î încă ajutóarele de la Lipova, Ieneû, Caransebeș și ale Sëcuilor din scaunele Arieșului și Mureșului, el se socotea mai slab în puteri, nu numai cu numărul, dar și cu calitatea oștilor. «Într'adevër, ȕice Bethlen, Româniî. «cari de mai mulți anî se aflaû în răsboiû necontenit «cu Turciî, obicînuîți cu munca și cu primejdiile. «eraû priviți de toți ca mult mai bunî ostași decât «Unguriî.» Între aceste oști românescî, mai deprinse la isbândă și mai vestite eraû cetele ce se chemaû *Buzescî* și *Rățescî*, pre numele căpitanilor sêi, frațiî Buzescî și George Raț. Cu tóte 'că în adevër oștile lui Michaiû eraû mai bune decât ale lui Andreiû, în care se aflaû mulți țëranî rêu armați și nedepriși cu răsboiul, dar cu numărul nu șe deosebia mult între dînselle. Fie-care armie numëra ca la 25 miî luptătorî; * artileria lui Andreiû era mai bună și mai

* Un analist ungur anume Szamoscozi, martor de față citat de Bethlen, vorbesce astfel despre numărul oștilor lui Michaiû-Vodă : «Este anevoie d'a spune curat câte oști eraû, căcî «căpeteniile înșiși n'o sciaû; fie-care, după patima sa, ridica «saû scădea numărul cum voia. Româniî înșiși, cari vor să se

numerousă decât a lui Michaiu; ea număra mai mult de patru-zeci tunuri în vreme ce Michaiu avea numai opt-spre-dece bucați, mari și mici. Cardinalul în tabăra sa adună pe lângă sine senatul și alți omeni încercați spre a se svătui cum să poarte mai bine rășboiul. Părerile fură împotrivate; uni svătuiau d'a prelungi rășboiul și a nu lăsa să hotărască sorta și norocul unei singure bătălii. Ei diceau că această prelungire va desorganiza armata lui Michaiu prin fomete, ostenele rășboiului, lipsa banilor și nedisciplina ostașilor; că, cu cât s'ar întârzia mai mult, cu atâta armia lor va crește în număr, în vreme ce a lui Michaiu va slăbi. Alții diceau că trebuie a rezima totă tabăra de zidurile Sibiului și s'o întărească prin

«arate mai curagioși, mărturisesc un număr necreșut de mic. Iar noi fără patimă vom arăta aceea ce am văzut cu ochii noștri. Acel ce vorbesc mai mult urcă la 30 mi pedestrași și călăreți, numărul ostașilor lui Michaiu; acel ce spun mai puțin, 20 mi. Românii spun numai 8 mi. Acel ce țin mijlocul spun 25 mi. Atâta sau mai atâta mi se pare a fi mai creșut. Acel ce pun mai mult sau mai puțin fac abus de calcul și fără cuvânt se arată darnici în cifre. Nimeni nu poate tăgădui că acesta fu un potop mare de omeni, ca cum totă țera Românească smulsă de la vetrile sale căduse peste noi. O parte mare era voluntari ce alergaseră la Michaiu, trași prin speranța de a putea prăda, și nu atât puterea lor reală cât mulțimea lor insuflă grăză.

«Este încă de sigur că Michaiu-Vodă își adăogi numărul oștilor sale, după ce intră în Ardél, atât pentru că mulți de la sine alergau în tabăra lui, împinși de speranța pradei, cât și pentru că Michaiu, în toate părțile pe unde trecea, porunceă să proclame într'o parte și într'alta, că el va privi ca dușman și-și va răsbuna ca de un asemenea pe oricine,

metereze făcute cu cară legate împreună; că astfel, unind tabăra cu oraşul, vor putea să aibă îndestulare despre hrană şi să respingă pe duşman prin lovituri de tun, de cum-va s'ar ispiti el să-l lovască; că trebuie a potoli focul duşmanilor prelungind războiul prin amânări, făgădueli, înşelăciuni şi soli; că astfel puterile duşmanului se vor înmuia şi se vor slăbi prin aşteptare şi prin isbiră parţiale, mai ales cu un om ca Michail, ăute, îndrăsneţ şi nerăbdător; astfel, încheiau ei, Fabiu birui pe Anibale şi craiul Matheiă triumfă lângă Vratislaă de silinţele a doi puternici crai, al Poloniei şi al Boemiei. Emeric Szieszai, unul din credincioşii prinţului Andreiă, îl

«care fiind în stare a purta armele, nu va urma înarmat
«osteă sa. El lucră într'acest chip atât ca să sperie spiritele
«cu mulţimea, cât şi spre a nu lăsa în spate-l nimic din care
«să se pôtă organiza bataliōne; aceea ce la vedere mărea
«osteă Voevodului, era un număr foarte mare de cară, pe care
«înpotriva unei straşnice porunci a domnului, fie-care târa
«cu sine, precum făcuse voevodul şi toţi boerii, purtând ne-
«vestele, copiii, totă starea şi avuţia, ca cum ar fi avut de
«gând de a schimba pentru tot-dauna pământul de locuinţă;
«pricina era căci se temeau ca, în lipsa domnului şi a ar-
«miei din ţeră, Turcii sau Tătarii să nu cum-va să năvălē-
«scă spre a o prăda.»

Despre armia lui Andreiă, analiştii unguri o scad peste măsură, făcând-o de 9 mi; alţii încă în număr de 5 mi. Dar mai mulţi istorici şi analiştii străini, precum De Thou (XIII p. 352), Guérin (p. 497), Orteliu (p. 453), Bisseliu şi alţii o fac de 25 mi. Istvanfi asemenea ăice că numărul oştilor era mai de o potrivă de ambe părţile. Din acestea se lămuresce că, de şi pôte a fost osteă românească mai mare decât cea ungurască, deosebirea însă era neînsemnată.

rugă în deosebire d'a-și căuta un asil înaintea luptei spre a se feri de primejdiile războiului, aducându-i aminte despre nenorocirile de la Varna și Mohaci. La acestea Andreiș răspunse : «D'aș fi în locul tău, și eu aș face-o, dar știindu-mă cap al acestei armii, nu voi să fiu fugar și să desertez de la ai mei.»

Dar alții, pe cari bănuitorii chronicari îi numără printre dușmanii lui Andreiș, îl povățuiau a nu se trage înapoi și a nu lăsa să treacă ocazia d'a stăvili năvălirea dușmanului și a opri răul d'a se întinde mai mult; cu cât mai mult vor întârzi, cu atât armia lui Michaiș va crește prin venirea Săcilor, ce-și mai așteaptă să vină și a altor partizani ai săi; că dușmanul va fi mult mai de îngrozit atunci când își va uni toate puterile. Pentru aceea nu este vreme de perdut; trebuie a lua armele pentru patrie și pentru libertatea copiilor săi și a cerca norocul războiului. Acest svat era și cel mai bun, căci în adevăr oricel prelungire a războiului ar fi fost în paguba lui Andreiș și în folosul lui Michaiș, de vreme ce popoarele Ardealului țineau cu acesta din urmă. La un asemenea svat se unii și Andreiș și hotărî a-și cerca norocul. Mai înainte însă el voi să slească toate mijloacele de împăcire. «O! nepricepută minte omenescă! ȋdice unul din chronicarii noștri; câtă vreme fu de a tocmi țera și a face pace și nu vru, ci vru să tocmescă când nu fu de nici un folos».

XIX.

Michaiș-Vodă, precum am văzut în urmă și din pri-

cinele arătate, ne voind a da bătaie în acea ȕi de mercuri ¹⁷/₂₇ octomvrie, spre a îndatora pe duşman a nu-l isbi, se socoti a-l ocupa în acea ȕi cu negociaȕii. Trămise dar solî la Andreiŭ, cerêndu-î ca să-î deschidă calea pentru el şi armia sa, spre a merge să se unească cu Nemȕii împotriva Turcilor, căci de nu, apoi şi-o va deschide el cu sabia ; că el n'a intrat cu gânduri vrăjmăşesci în Ardél ; că de s'a făcut vr'o pustiire prin sate şi oraşe, a fost fără porunca lui. Andreiŭ, doritor de pace, ascultând soliŭ, îi trâmise înapoi la Michaiŭ, împreună cu doi ai săi, purtând acest răspuns : «că Michaiŭ-Vodă trebuie să se tragă în ȕera Românescă tot pe drumul pe unde a venit şi să despăgubescă toate relele ce au făcut ostaşii săi şi apoi să facă o nouă legătură de pace şi alianȕă te-meinică împreună». Michaiŭ, ascultând propunerile deputaȕilor, se arată a le primi în de bine şi, spre a însufla mai multe sperări de pace lui Andreiŭ, el încheie cu aceiaşi deputaȕi o încetare de arme pentru acea ȕi, pentru care ceru zălôge, făgăduind de a trămite şi din parte-î. Andreiŭ se grăbi a trămite pe Moise Sécuiul şi pe Melchior Bogathi, cel d'întâiu căpitan vestit, cu cinste cunoscut de Michaiŭ pentru campaniile sale în Ardél, cel-alalt june ales prin născerea şi calităȕile sale. Michaiŭ îi trâmise doi boeri străluciȕi, postelniciî Preda şi George, cu cari Andreiŭ vorbi şi se plânse cu vioiciune de purtarea lui Michaiŭ către dinsul.

Intr'acéstă vreme sosi în tabăra lui Andreiŭ, Malaspina, legatul Papiŭ, pe care îndată prinȕul îl porni lângă Michaiŭ-Vodă ca să se siléscă în tot chipul spre

a-l aduce să facă pace. Nunciul, înfățișându-se dinaintea lui Michaiū, nu se temu d'a necinsti caracterul său de episcop și de sol, pogorându-se până a minți într-un chip nerușinat. Prefăcându-se că vine de la curtea împăralului și slujindu-se cu numele M. S. Imperiale, de la care spunea că are carte la mână, el porunci lui Michaiū să iasă îndată din Ardél, fără a face nici o vrăjmășie. Cerând Michaiū să i se arate porunca împăratului, nunciul răspunse că ea se află în mâinile prințului Andreiū, căruia a lăsat'o, dar că peste puțin poate să i-o aducă. Malaspina fu nenorocit în înșelăciunea sa, căci Michaiū îl dete de minciună scoțând carte a împăratului cu totul dimpotrivă prin care i se poruncea să isbescă pe cardinal fără întârziere și declară că la această poruncă voia să asculte. Nunciul îl conjură atunci în numele lui Dumnezeu ca să nu facă nici o mișcare în ziua aceea, până ce va vorbi cardinalului ca să-l aducă la alte simțeminte. Michaiū nu mai răspunse nimic nunciului și acesta se întorse chiar în acea zi la Andreiū. Din partea lor, Moise Săcuil și Melchior Bogathi se siliră prin multe cuvinte a aduce pe Michaiū la simțeminte pacinice și bine-voitoare către Andreiū, zicând cu înșelăciune, că un tractat de pace s'a și încheiat între acesta și împăratul ; că, privind nestatornicia lucrurilor omenesci, să se mulțumescă pe poziția sa de acum și să n'o jertfescă ambiției sale și unui viitor nesigur.

La acestea iată care fu răspunsul lui Michaiū :
« Am jurat lui Christos, pe Turci să nu slujesc și voi
« pe dinșii îi iubiți, cum ôre să mă încređ voue ? D'a-

«ceia hotărît-am a vĕ coprinde țera și a muri ca un creștin saŭ peste voi a domni». El adăogi că alianța ce spun ei c'aŭ încheiat cu împĕratul este o pricinuire deșĕrtă spre a ocoli greutățile de față și mai mult spre a rupe pacea decât a o face; că e mai bine a hotări prin arme decât a mai face tractat de pace. «Incât pentru nestatornicia norocului, știŭ, ȕise el, «că sunt om, dar știŭ și aceea că Dumnezeu ajută răsbóiele drepte, și eŭ am lnat armele pentru lege; el va întări pe cei ce se luptă pentru dînsul și va prĕgoni pe cei ce-l vînd .

Joĭ, în ¹⁹/₂₃ Octomvrie, ȕi consânțită de pe călendarul nou, apostolilor Simon și Iuda, din ȕi de diminĕță Michaiŭ-Vodă trămise înapoi lui Andreiŭ pe Moise. Sĕcuĭl și pe Melchior Bogathi, cu următorul ultimatum : «Andreiŭ Bathori, ca un partisan al Turcilor și «vinȕĕtor al pricineĭ creștinătății să se lepede de stăpânirea Transilvaniei, să îmbrace haĭna popĕscă, să «se ducă în Polonia și să lase principatul pe sĕma lui «Sigismund Bathori, saŭ de almintrelea va hotări puterea armelor ; iar atunci el, domn al țĕriĭ Romănescĭ se légă că-l va face a dobândi milostivirea «împĕratului». Cardinalul înțĕlese atunci că trebuia a se găti de rășboiŭ și trămise înapoi zălógele lui Michaiŭ. El se gândi însă să mai trămită odată pe Malaspina lângă Michaiŭ, spre a mai face o cercare de pace. Urcându-se într'o trăsură, însoțit de o mică escortă, Malaspina intră în tabăra voevodului, dar acesta nu vru să-l primĕscă și, fiind-că Malaspina se apucă în tabĕră a vorbi ofițĕrilor și ostașilor, îndemnându-ĭ să lase armele ca să nu verse sânge creștin, «Michaiŭ, vĕȕĕndu-l călcând astfel de a doua óră da-

«toriile sale de sol și pricepând că nu-î adusese nici
«acum porunca împăratului făgăduită, îl chemă di-
«nainte-î, îl muștră puțin pentru înșelăciunea lui și,
«fără a vătăma întru nimic respectul cuvenit persó-
«nei sale, îl trimese până la a doua poruncă, la arest
«în códa taberii, puindu-l sub paza fiului său Pătrașcu,
«ca să nu i se întâmple nici un rău.

Fără cuvînt au bănuît uniî Ungurî că și Malaspina, voind să câștige favórea împăratului și să dobândească prin mijlocirea lui demnitatea de cardinal, lucra în secret în favórea lui Michaiû și că de bună voie el rămase în tabăra lui. Polonezii mai ales, urînd pe Malaspina, umplură Europa de învinovățirile lor, ținînd că el a fost un spion al împăratului și că a înșelat și a pierdut pe cardinalul.

Acéstă bănuială a venit din aceia că, în urma bătăliei, Malaspina se arată plin de zel pentru Michaiû și pentru împăratul. Dar este de cređut că el se arată astfel, căci se compromisese fórté mult în ochiî lor, prin focul cu care apăraseră pe Andreiû înaintea bătăliei. Aceea ce silise pe Malaspina a sta în favórea cardinalului era că acesta cât-va mai înainte făgăduise în secret Papei a-î închina Ardélul, sperînd ca astfel îl va avé la nevoie sprijin împotriva împăratului și va puté păstra acéstă țéră ca un feud atárnător de sântul Scaun.

În vreme ce Andreiû și Ungurîi sta în cumpănă între temere și nădejde și așteptau întórcerea lui Malaspina, ca să vadă de le aduce pace sau rășboiû, Michiaû își ieă tóte mészurile pentru bătăie. El își întocmescé armia, își așeză tunurile, pune tot lucrul la

locul său, și, înaintând spre Sibiiu, trâmite-un crainic cardinalului ca să-î spună că el voesce să cruțe sângele creștinilor, că el nu vine ca să-l verse, dar că, în numele împăratului să-î asigureze învoirile ce i se dedese și i se jurase de Sigismund, cum și să-l facă a intra în stăpânirea acestei țări ; că cardinalul ținea un principat ce nu era al lui ; în sfârșit îi declară că, de nu va lăsa mai curând armele spre a se supune la M. S., el îl va goni de pre urmă cu foc și cu sânge până îl va scóte afară din această țară.

XX.

La această vestire trufașă prințul Andreiū, perdând sperarea de împăciuire cu care în zadar se măgulise, mâniat peste măsură, trâmise înapoi pe crainic, încălecă calul și porunci lui Gaspar Corniș, generalul-șef d'a forma rândurile și d'a întocmi armia de bătaie. Locul unde armia fu întocmită era o câmpie, nu prea binealésă, așezată între orașul Sibiiu și târgul Șelimberg; această câmpie este din natură așa de nepotrivită încât pământul se plécă din partea Șelimbergului și dimpotrivă se ridică din partea orașului Sibiiului; întinderea ei este d'aprópe patru miș pași. Michaiū era spre răsărit, urmând riul Sibiiului. Andreiū era de cea-alaltă parte a riului, spre apus. Armia lui Andreiū fu întocmită astfel că ea ocupa partea cea mai de jos a câmpiei, închisă de ambele părți între oraș și riul Sibiiu. Michaiū din contra răspândise ostași pe șes și cea mai mare parte pe înălțimile care din sus de Sibiiu și de Șelimberg se țin de munți, astfel

încât, de pe împrejurări, voevodul putea alege saū de pe natură saū de pe voință, un loc mai priincios, în vreme ce prințul Andreiū n'ar fi putut lua decât unul mai rău.

Întocmirea armiei lui Andreiū era acésta : la centru o mie călăreți, al căror cap era vitézul Moise Sécuiul, avênd de locotenenți pe Francisc Sevri și pe cei doi Toma, unul Czomortany, celalalt Becz, ambii sécui și vestiți în rășboiū ; pe lângă dînșii erau trei sute polonesi armați cu arcuri, puscă și săbiū, comandați de un nobil și voinic polon. La drépta erau așezați pedestrași, luați din garnisone și o mie Sași; acéstă aripă o comanda Stefan Lazar, răsboinic harnic, care se ilustrase în rășbóiele cu Muscaliū din vremele lui Stefan craiul Poloniei; acestuia se dete ca ajutor George Aradi, ungur, căpitan al pedestrașilor Brașovului, carele se afla pe lângă Andreiū încă din naintea năvălirii lui Michaiū. La stânga venea întâiū 600 pedestrași pretorienī, čiși *albaștriū*, de pre uniformelor; capul acesteī cete alese era Matheiū Pereseth, voinic îndărătnic, avênd de locotenent pe Francisc Turi. După dînșii venea o armie ajutătoare, povățuită de Petre Huszar și Stefan Tahi, ambii unguri din Ungaria cari fuseseră pentru vestea vitejiei lor chemați de prințul Sigismund în Ardél. Huszar primise de la Andreiū comanda întregēi aripe stînge. Alături cu óstea lui Huszar, tot la stânga, veneau cei mai de căpetenie magnați și nobili, Melchior Bogathi, Niculae Zalasdi și mai mulți alții, iar la stânga lor era Andreiū Barcsai banul Lugoșului cu o călărime voinică, Gaspar Sibrik căpitan al călărimei pretoriene și junii

nobilii ce slujeau la palat, al căror regiment se urca la 400 oameni, adăugit încă cu mai atâți pedestrași aleși, veniți, cum se dicea, de la porțile Comitatelor. În a doua linie venea falangea sa corpul armiei de rezervă, formată de oameni Comitatelor și de nobilime. Capii erau Ion Iffiu numit *juncle*, de pre vârsta lui, carele era frate vitreg cu prințul Andrei, Ștefan Toldi, George Ravazdi, Ștefan Bodoni dintre Senatori, Baltazar Corniș asemenea senator și fiu al lui Gaspar Corniș, precum și mulți alții. Capul tuturor era Gaspar Corniș, dar fiind-că în calitate de general-șef, el comanda toată armia, Pancratie Sennyei luă în locu-i comanda acestei trupe. La spatele ei veneau 600 călăreți ai căror capi erau Benedict Mendzenti, Michai Șzeinere, Wolfgang Petki și Ștefan Beseni.

Astfel întocmindu-se armia, Andrei se apropie de capi și le ținu un cuvânt lung plin de patimă, fără demnitate și cuviință, în care se vedesce semeția și obraznicia ce mai tot-d'auna a întrebuințat Ungurul către Român. El nu se mulțămii numai a imputa lui Michai muștrările obicinuie atunci de Unguri, că s'a arătat ingrat către dînșii, cari l'au ajutat d'a se face domn și l'au mântuit de Sinan; dar încă aruncă injurături grose și nevrednice asupra lui și a nației române: «Michai, dicea Andrei, e un șarpe pe care l'a hrănit în sinul sêu, și al căru venin umblă să-l otrăvescă. Frații lui pasc și astăzi porcii și caprele în pădurile țerii Românesce. El sêmănă mai mult un dobitoc fioros de cât unu om. El s'a unit cu tâlharii și cu țerani, semenii lui din toate ținuturile

«spre peirea noastră. Nu vă temeți, adăogi el, de această nație prăstă și defăimată, de vecuri dajnică Ungariei, nație de robî, pe care se cuvine a-î bate mai bine cu nușele și bețe decât cu ferul.» Apoi spre a aprinde și mai mult mânia ostașilor săi în contra lui Michaiu și să le dovedească réoa lui credință, el puse de citi tractatul de alianță ce acesta încheiase cu Ravazdi și cu Vitézul și-l întărise prin jurămîntul lui și al boșierilor. Andreiu uita numai a spune că el a fost cel d'întăiu care călcase și rupsese acest tractat prin comploturile sale împotriva lui Michaiu și prin pacea ce încheiase cu Turcii. După aceea cardinalul se așeză la drépta falangei sale, într'un loc înălțat, spre a priveghea toate întîmplările războiului și, pentru ca locul său să pôtă fi văduț de către ai săi, el puse înainte-î un stég mic pe care era țesut cu aur litera A. El purta platoșa ostășească și încăleca un cal negru și generos, ce -l avea în dar de la Sigismund Bathori; lângă dînsul sta Stefan Csaki din Mediaș, George Palatic și vr'o câțî-va alți nobili dintre Sécui.

XXI.

Michaiu cătă la întocmirea óstei lui Andreiu și de pre dînsa își întocmî pe a sa. El vėdu că Andreiu întărise mai bine cu oșî aripa stângă, apoi centrul; iar aripa dréptă era cea mai slabă; decî el hotărî a-și concentra silințele și izbirea asupra acestîi din urmă aripe a dușmanului și a centrului, refusând a înhăța bataia între drépta lui și stînga dușmanului. Pentru

aceea el întări bine stânga sa față cu drépta lui Andreiū, puind acolo pe Baba-Novac, vestit general pe acele vremi, cu catanele și haïduciī sēi; la drépta era călărima sêrbescă, o cētă de cazaci și alta de Moldoveni. La centru erau unguriī, având cap mai mare pe George Mako; iar capii cohortelor erau: Francisc Lugași, Dimitrie numit cel Mare, George Horvath, Michaiū Gyulai, Lupul Noak și alții cari comandaū bataliōne saū companii. În dosul lor erau Polonesiī cu o sēmă numerosă de Cazaci și călărima românescă. În sfârșit venea Michaiū cu falangea sa, o trupă de o mie Sēcui, împreună și boeriī cu milițiile lor. Trei cruci mari întregi de aur erau dinaintea lui Michaiū și îndată după cruci venia eroica lui soție dōmna Stanca. Până a nu se înhăța oștile la luptă, Michaiū protestă prin un craīnic ce trimese în tabăra lui Andreiū pentru sângele ce are să se verse, că, împotriva voinței sale, cardinalul îl silesce a se bate. Apoi el declară că el dă iertare tuturilor celor ce vor voi a recunōsce pe împăratul de stăpân. El propuse încă de ase cruța vieța celor ce vor voi să fugă dintr'o tabără într'alta, saū căci spera că un mare număr din soldații lui Andreiū vor trece la dīnsul, precum se și întimplă, saū că voia a da Ardelenilor un semn de buna lui voință către dīnșii.

Michaiū, trecēnd în fruntea oștilor, le vorbi puțin cu cuvinte scurte și energice, ast-fel cum trebuia unor ostași doritori de ase bate. Purtându-și în drépta și în stânga trupul, ochiī și brațele sale, domnul mai mult prin gesturi expresive decât prin cuvinte în-

demna pe ai săi, ȃicȃndu-le: «Aicea (și arata tabăra
 «sa) aicea este dreptatea, aicea pricina cea bună,
 «tocmelele, legăturile și jurămintele de pace, împē-
 «ratul și Dumnezeu. Grăbiți dar, căci cu biruința vē
 «așteptă o glorie mare și o bogată pradă. Iar duș-
 «manul (ȃntorcȃndu-și mȃna cȃtre dȃnsul) ce are ore
 «pe sēmă-ȃ, fȃrȃ numai credința cȃlcată ȃn picȃore și
 «jurămȃntul batjocorit, lipsa de orȃ-ce bȃrbȃție, vicle-
 «niile, cursele, svaturile oșeritoare cu Turcii și nele-
 «gȃuirea unor legȃturi vinovate. Sub un cap chemat
 «la cele sȃnte soldatul e pȃngȃrit; sub o purpurȃ
 «sȃntă e un pept nevrednic și rȃsvrȃtit cȃtre c er.
 «De la uniȃ ca aceștia ce mȃi e de așteptat? fȃrȃ
 «numȃi aceea ce ei ne aratȃ : inimi ȃndoite, tremurul
 «trupuluȃ lor, blesteme femeescȃ și prin urmare fuga
 «mȃi nainte de a se bate.»

Astfel scurt cuvȃntȃ Michaiȃ și grȃind, chipu-ȃ ful-
 gerȃzȃ, ochi-ȃ scinteiazȃ și focul inimeiȃ sale aprinde
 ȃn inimele ostașilor sȃi un eroic entusiasm. Ei sunt
 siguri acum cȃ vor birui. Domnul porunci ȃndatȃ a se
 invoca ȃn tȃtȃ tabăra de treȃ orȃ sȃntul nume al luȃ
 Iisus. O strigare mare se ȃnȃlȃ de odatȃ la ceruri;
 semnul de bȃtaie se dete și trȃmbișele ȃncepurȃ a
 suna din ambele tabere.

XXII.

Era ȃce cȃsurȃ de dimiȃȃ (1⁸|₂₈ octomvrie) cȃnd
 ȃncepu bȃtȃlia prin o furiosȃ nȃvȃlire de ambele pȃrȃi.
 Sunetele trȃmbișelor, urletele tunurilor, ȃnfiorȃtoarea
 șuerare a ghiulelelor ce se ȃncruciașȃ ȃn aer, clȃncȃ-
 ȃtul paloșelor, strigȃrile luptȃtorilor, fumul prafuluȃ,

care în mijlocul sgomotului întuneca cerul, toate acestea răspândeau în toate părțile spaîma morţii şi curmau vieţi îfără număr. Tunurile lui Michaiŭ-Vodă erau aşezate pe un loc mai bun decât ale Ungurilor şi ar fi făcut mult rău acestora de ar fi avut tunări mai meşteri, căci ghiulelele, aruncate prea sus, treceau preste capetele ungurilor lovind numai vârful lăncilor şi le făcea mai multă spaîna decât vătămare.

D'abia se începuse bătaia, când un nobil român din óstea lui Andreiŭ, anume Daniil Zalasdi, îşi lăşă postul ce i se încredinşase şi, dând pintenî calului, trecu în tabăra noastră. Talentele sale şi favórea prinţilor Bathorescî ridicase pe Zalasdi dintr'o tréptă de jos la aceea de nobil. El făcuse Bathorescilor multe slujbe, care strălucise numele lui. Cinstea şi slujbele făcute şi primite l'ar fi îndatorit a rămânea credincios lui Andreiŭ, dar glasul sângelui îl împinse, cu marea mirare şi întristare a Ungurilor, în tabăra lui Michaiŭ. Spun că el făcu cunoscut lui Michaiŭ poziţia armiei vrăjmaşe. Curênd după aceea, vom vedea cum Ungurii răsplătiră lui Zalasdi cu mórte cumplită pentru acéstă faptă.

Cea d'întâiŭ isbire o făcu Baba-Novac cu recea-î vitejie, în capul călăreşilor săi, asupra lui Stefan Lazar, pe care-l avea în faţă; dar cu toate silinţele ce puse, el fu respins înapoi de voîniciî pedestraşi ai acestuia. Îndată Michaiŭ îi trâmise în ajutor o trupă voînică de călăreşi armaţi cu lance. Erau călăreşi Unguri şi Sécui comandaţi de George Mako. Aceştia, ajungênd în mijlocul ostaşilor lui Baba-Novac, uîmiţi

de neisbânda lor, îi îmbărbătează din nou și împreună împingând înainte caii lor, cad peste oștile lui Lazar și ale lui Andreiș; apoi despărțindu-se în două trupuri, unul se lasă asupra pedestrașilor, care siliseră pe Baba a da înapoi, îi măcelăresce gróznic, călcând pe uni în picioroalele cailor lor, lovind pe alții cu lăncile. Acolo perî Stefan Lazar, ce comanda acéstă aripă. El se jertfi de bună voie morței, asvârlindu-se în mijlocul măcelului soldaților săi și strigând : « Voiș
« să mor ca să nu mai slujesc un popă nemulțamitor
« care mî-a răpit cinstea și vredniciile mele. » Cel-alalt trup cădu peste óstea lui Moise ce-î era în față. Aci se făcu o mare ucidere, căci fiind punctul principal al hătăii, și o parte și alta se purta cu bărbăție și se vătămară greș. « Ungurul, dice Bethlen, era în luptă
« cu ungurul; unul se bătea spre a apăra Patria, cel-
« alalt spre a o robi. » În sfârșit după ce se luptară cât-va cu puteri d'o potrivă, trămițend Michaiș încă un ajutor la ai săi, Moise Sécuiul fu împins înapoi de Mako și perdu multă lume în retragerea sa. Un stég investit cu semnele Bathorescilor fu răpit de la óstea sa ; stegarii Toma numit Grecul, Stefan Szep-laki, și Tudor Colbaz fură omoriți.

Petre Huszar din aripa stângă, vedënd óstea lui Moise c'a dat înapoi și că bătălia este mai percută, grăbi a alerga într'ajutorul lui Moise cu voînica trupă de lănceri ce comanda și, dând asupra sêrbilor și ungurilor lui Michaiș, osteniți de o lungă luptă, îi respinse înapoi. Vedënd acésta, Michaiș cu rămășița călărimei sale unguresci și românesci, cu cea mai mare parte din reserva sa, alergă însuși asupra lui

Petre Huszar, dă ajutor ungurilor și sârbilor săi și, după multă vărsare de sânge, respinge înapoi toate trupele lui Huszar, încremenite de atâta voinicie. Michaiu însuși alerga ca un leu prin mijlocul vrăjmașilor, fiind în mână sabia sa gróznică și amenințătoare, cu care doboră în dreapta și în stînga pe câți întîmpina. El nu se mulțumi însă a înima pe ai săi prin exemplul ce le da, ci încă prin cuvinte îi îndemna, îi împingea, îi îmbărbăta spre a se folosi de acest minut priincios ca să spargă de tot armia dușmană.

XXIII.

Unguriî acum perdușeră bătaia; armia lor în răsipă fugea în toate părțile; reserva numai singură mai ținea. Acastă trupă numărósă și curagiósă, care încă nu dedese în bătaie, stătu în ajutor la cele-alalte oști, le opri din fuga lor și le sili a se întórce spre armia împotivnică. Andreiü Barcsai, Moise Sécuiul, Stefan Tahi, Petre Huszar și cei-alalți capi, temëndu-se ca isbânda lui Michaiü să nu se prelungéscă și, spre a pune stavilă furióselor sale isbirî, se îndemnă și se îmbărbătéază uniî pe alțiî, își pun în orânduială bataliónele ale căror rândurî erau stricate și, cu energia desperăriî, cu o numărósă călărime de lănceri și cu totă pedestrimea guardieî, furios se aruncă asupra lui Michaiü, mândru și sigur acum de isbânda sa. Lupta reîncepe atuncî cu mare înviersunare din amândoué părțile și ajunge îngrozitoare, desperată. Româniî și Unguriî se sfășie uniî pe alțiî ca nisce tigri flămândî,

sciind bine că prețul biruinței e frumoasă și mănósa țeră a Ardélului. Unii se luptă ca s'o țină; cei-alalți ca să iea înapoi moștenirea părintéscă. Biruința multă vreme stătu nehotărită, până când silințele desperate ale Ungurilor și împrósătarea oștilor lor, sparseră óstea ostenită a lui Michaiú și o siliră a da dos. Cea mai spăimântătoare neorânduială intră atunci în rândurile acelor ostași, cari cât-va timp înainte erau biruitoři. Fuga lor fu atât de răpede încât cu mare greu Michaiú isbuti a-í opri în loc. Călare pe un cal spumegător, plin de foc, acoperit de sudóre și de praf, el alerga într'o parte și într'alta, întrebuintând când îndemnările, când amenințările, când înseși loviturile spre a întórce pe ostași sêi la bătaie. El isbuti mai întâi prin autoritatea persónei sale a opri stégurile; apoi p'e lângă dinsele, se nevoi a opri pe fugari strigându-le : «Ce va să ȕică acéstă mișelie ? Ce va să ȕică «acéstă spăimântare neobicínuită, care vê face să lăsați a vê scăpa din mână o biruință câștigată ? Voi «vê trageți dintr'o luptă cu noroc începută; voi dați «pas unui dușman îngrozit și în răsipă a-și aduna «puterile. Unde sunteți voi, vitejii mei soldați, cari «odinióră ați pustiit Bulgaria, cari ați sdrobit armile «lui Caraíman și ale lui Ahmet, cari ați îmbogățit «țera Românéscă cu jafurile barbarilor ? Pentru ce «puterile vóstre sunt acum topite, mânilé vóstre slăbite și inimile vóstre fără bărbăție ? Și, — aceea ce «este rușinos de spus, nevrednic de făcut, — pentru «ce mânele vóstre armate chiamă în ajutorul lor picíóarele vóstre nearmate ? Astfel óre o să biruiți și «să luați Ardélul ? astfel o să umpleți casele vóstre

«de dobândă? Pentru de dar nu vă opriți? Nu vreți
«ore mai bine a dobândi astăzi gloria decât o veci-
«nică necinste?» Prin asemenea cuvinte-î apostrofa
Michaiu; dar spaîma era mai puternică decât ruşinea.
Ea biruia nu numai cuvintele, ci încă rănile şi lovitu-
rile. În dosul taberii Românilor era un dél nălţişor
înconjurat cu şanturi lângă satul Heltau. D'abia în
acel loc, numit tufişul Cîsnădiei, Michaiu isbuti a opri
fuga ostaşilor. a-î întocmi în orânduială şi a-î întorce
cu faţa către duşman.

XXIV.

Ungurii făcuseră un pas mare spre biruinţă şi ar fi
putut isbuti a sparge cu totul şi a răslăţi óstea noastră
spăimîntată şi pusă pe gónă şi a împedeca pe Mi-
chaiu Vodă a o-întocmi din nou, dacă acei ce coman-
daū reserva ar fi dus'o în ajutorul lui Barcsai şi a lui
Moise, cari isbutiseră a înfrange armia română; dar
Corniş şi Pancratie Sennyei ţinură în nemişcare re-
serva ce era sub comanda lor. În vremea aceea, Mi-
chaiu işi clăti oştile din nou asupra vrăjmaşului. El
porni înainte doue cete de polonesi ce nu dedeseră
încă în acea zi, cari năvăliră cu furie asupra oştilor
lui Barcsai şi Moise. ucigënd şi răsturnând totul din-
naintea lor. Moise şi Barcsai sprijiniră cât-va acéstă
furtunosă isbire; dar, vedënd că nimeni nu le vine
într'ajutor, că flancul lor descoperit e ameninţat de
Michaiu, se trag cu grabă spre rezervă. Atunci o cétă
de poloni ce slujiau în armia lui Andreiu, vedënd fuga
Ungurilor şi credënd că bătaia e perdută de dinşi,

trec lângă compatrioții lor în armia noastră. În vreme ce se petreceau acestea Gaspar Corniș, generalul-șef al dușmanului, voind să facă o recunoșcere spre dreapta ca să vadă ce e de făcut în starea de atunci a luptei, fu fără veste ocolit de scadrónele moldovene ce slujeau în armia noastră; îl prinseră și -l aduseră dinaintea lui Michaiu, care, cunoscându-l de mult din soliile lui și respectând virtutea și vrednicia ce împodobeau pe acest lăudat rășboinic, îl trată bine și -l puse în loc sigur ca să nu i se întâmple nimic. «Aă «fost uniî, ȑice Bethlen, vrăjmași ai cinstei și ai re-putației lui, cari aă ȑis că Corniș de bună-voie și «într'adins s'a lăsat a fi prins și dus la Michaiu, fiind «din partida împăratului». Aualiștii străini stău însă la îndoială despre acesta. Prinsórea fără veste a generalului-șef, desertarea Polonilor, spargerea oștilor lui Moise și ale lui Barcsai, încremeniră de spaimă pe Andreiū și pe ostași sēi, încât ei nu mai îndrăsniră a ține luptă cu Michaiu, în vreme ce acesta, re-imbărbătând pe ai sēi, se aruncă puternic înainte, taie, turbură și pune în neorânduială toate cetele ungurescī.

Era acum trei césurī după amiađi. Andreiū, care de la șapte césurī diminēja stătuse în acel loc, vėđend acuma, după o bătălie de cincī césurī, armia sa în răsipă, fără speranță de a mai îndrepta bătaia, gândi la sine spre a se mântui prin fugă, de pre povața unora și, înainte de scăpătatul sórelui, el își părăsi postul și armata luând fuga, însoțit fiind de o sută de călăreți, între cari erau frate-sēu Ion Iffiu, Ion Gerendi, George Falaticī, Ion Beldi cu fii sēi Pavel și Clement, Toma,

Czomortany, Nicolae Mico și mulți alții. Óstea lui Andreiú, părăsită astfel de prințul său și lipsită de generalul său robít, căută a mai ține până la sosirea nopții, ce nu era departe ca să se pótă trage în siguranță. Obosirea armiei nóstre o ajută întru acésta. Nóptea acum sosise și bătaia tot mai ținea. Pancratie Sennyei, Moise Sécuiul, Stefan Toldi, Petre Huszar mai sprijiniră încă mai multe isbirí ale lui Grigorie Mako, când pe la opt césurí Michaiú, înțelegând de fuga lui Andreiú și pricepând gă bătălia nu mai este nehotărítă și că rămâne numai a o sfârși, împinge înainte câte-va cete din óstea sa, ȑicându-le: «Fețií meí, mai opintițií încă o dată; biruința ea vó-stră; vitejiavóstră mî-o chezáșuiesce.» Návala acestor cete sparge cu totul rămășița oștilor lui Andreiú și le pune pe fugă. «Eí se trag în tăcere, ȑice Bethlen, cu pași grabnicii și fără rânduială, părăsind Românilor «tabăra, biruința și patria.» Aí nóștri se aruncară îndată în tabăra ungurécă, unde găsiră și prădară mult aur, argind, haíne, caí, corturí, multe stégurí și patru-decí și cincí tunurí. Ostașií nóștri petrecură nóptea aceea prădând tabăra ungurécă și sərbătorind biruința lor prin mese, cantece și chiote de veselie. Armia lui Andreiú lăsase pe câmpul bătăliei 2027 morți și aprópe la 1000 răniți și prinși. Între acești din urmă, afară de generalul Corniș, căduse și George Ravazdi, pe care Sécuii, urându-l de móрте pentru tirania cu care pedepsise revolta lor, îl omoriră a doua ȑi după bătălie. Asemenea păți decătre Români și sécuianul Wolfgang Corniș. Toți cei-alalți prinși, cu mărínimie de Michaiú fură liberați. Perderea nó-

stră a trebuit încă să fie însemnată, deși mai mică decât a Ungurilor.* Dintre ai noștri încă rămaseră morți mai mulți ostași de rînd, în vreme ce din Unguri pîcară mulți nobili, între cari, afară de cei mai sus însemnați, fură Francisc Tholdalesi, Ion Sassaovi, Michaiu Culpenius ce purta stégul guardiei, Ion Berende, Daniil Rako și alții.

«Multe muieri unguróice, ȓice Stavrinos, rămaseră <vêduve în ȓiua aceea; turburatu-s'a sórele și ȓiua <s'a întunecat; praful în aer se înălȓa și pămîntul tot <s'a roșit de sângele vêrsat.... Să fi vêdut acolo tru- <purî mórte și tinerî vitejî cum zăceaû în țêrină goî <fără suflare>. Leșurile ce staû mormane în câmpie fură adunate de locuitorî Sibiiului și îngropate tóte la o laltă. Astfel aceî ce cu puțin înainte erau duș- <mauî învierșunați, mijlocind natura, se lăsară fără împotrîvire a fi împreunați într'același mormînt. Fi- <ind-că grópa făcută nu putea cuprinde atȃția morți, grȃmădiră trupurile unul peste altul, puind între fie care din ele o mȃnă de érbă, ast-fel încȃt se făcu o movilă mare, ce se întindea la un mil de oraș, și <care <va fi, ȓice dureros Bethlen, pentru vécurile viitoare <un monument vecinic de peirea Ardélului>.

Astfel fu bȃtȃlia de la Sibiiu, una dintre cele mai

* După istoricul Orteliu, morțiî lui Michaiu nu treceaû peste 200 ómenî, aceea ce e anevoie de cređut într'o luptă așă de lungă și învierșunată. Bethlen pretinde că din ambele părți împreună periră 2000 ostași. Istvanfi spune că din óstea cardinalului periră numai 1118 ostași. De Thou și Bisseliu nume- <rază 3000 ómenî perduți de Andreiû. Apoi Montreux exage- <reză acest număr, urȃndu-l la 12 miî.

vestite în analele gloriei române. Ea fu mult mai mare prin rezultatele ei, căci ne făcu îndată stăpâni ai Ardélului.

XXV.

A doua-zi vineri 29 octomvrie la răsăritul sórelui, Michaiu porni, în deosebite direcții, număróse cete spre a lua în gónă pe dușman. El le porunci ca să fie cu mare îngrijire, ca nu cum-va dușmanul să umble a se aduna unde-va și a întinde vre o cursă. Spre a ispiți bine starea lucrurilor, el trámise spionii în toate părțile, mai ales spre Alba-Iulia, poruncindu-le d'a-í raporta îndată. Intr'adevăr eșise vorbă că spre Alba și Cluș, prințul Andreiú făcea pregătiri de răsboiú și că ridicase un mare număr de soldați. Michaii însă cunoscú îndată că nicăiri nu se află oști ca să îndrăsnescă a sta saú de față, saú pe ascuns împotriva lui biruitor, și hotări a-și duce armia drept la Alba-Iulia, spre a stăpâni acéstă capitală a Ardélului și, împreună cu dinsa, țera tótă.

Intr'aceeași vreme făcu de obște cunoscut prin proclamații și prin craînici: că în orí-ce parte se va arăta Andreiú Bathori să-l prindă și să i-l aducă la Alba, viú saú mort, făgăduind o bună răsplătire pentru o asemenea slujbă și declarând că va pedepsi strașnic pe aceia ce -í vor da lăcaș saú îl vor scăpa. El porunci încă a se închide toate trecerile și porni 1200 ómenii din óste de împénară toate drumurile, căutând pe Andreiú. La Alba-Iulia Stefan Bathori și Ladislaú Gyulasi, pe cari Andreiú îi însărcinase cu administrația țerii, cum aflară de bătălia nefericită

pentru dînșii de la Sibiiu, luară ce aveau mai scump și, cu o mică suită, fugiră, Gyulasi la Ceh, iar Stefan Bathori mai întâiu la Cluș, apoi la cetatea Husta, pe hotarul Poloniei. Acolo așteptă câț-va, dar perdând sperarea d'a căpeta ajutoare de la polonî, el se duse la Șimlău, loc de unde se trăge casa Bathorescilor.

Cum se vedură liberî prin fuga lui Stefan Bathori, Albenii se grăbiră a porni dinaintea lui Michaiu trei deputați, ómenî înțelepți și elocuenți, anume Martin Turi, Stefan ce-î dicea Sartorius și George Nagilabu. Aceștia găsiră pe Michaiu tălărit nu departe de Sibiiu și, înfățișându-î nisce cupe de aur și alte daruri scumpe, îl rugară ca să fie mai mult cu îndurare decît cu asprime, să nu pustiască un oraș biruit care se predă fără împotrivire și să nu dea jaf o capitală unde el are să locuiască ; că ei stau gata, pentru protecția ce le va da, a se jertfi, ei și tot ce au, pentru dînsul. La acestea răspunse Michaiu «că el n'a între-
«prins acest război spre a strica acea țară și că iu-
«besce mult mai bine a o vedea semănată și plină de
«avuturi și bucate decît de a o pustii și a o ruina cu
«cruđime ; că el a vrut numai să aducă pe locuitorî
«la credința către împăratul, ce ei îi jurase și apoi
«și-au călcat jurămîntul, nesocotind legile dumne-
«deesci și omenesci ; că gîndul lui, coprinđend țera,
«n'a fost altul fără numai d'a înfrînge pe rebelî, a da
«pacea și liniștea popórelor ; pentru aceia, el nu va
«face nicî o smintélă nicî locuitorilor Albei, nicî tu-
«tutor celor ce vor recunósce autoritatea sa, ba încă
«el îi va însoți cu tótă bunătatea sa cîtă vreme îi
«vor fi credincioși».

XXVL

Intr'aceea Michaiŭ-Vodă, ridicându-ŝi tabăra de la Sibiiŭ, înainte cu încetul spre Alba-Iulia. Prin toate oraşele pe unde trecu prin cale, locuitoriŭ alergau înainte-ŝi cu daruri, trăgând puscă în semn de veselie ŝi primindu-l cu mare dragoste ŝi entusiasm. Apropiindu-se de Alba, locuitoriŭ oraşului ŝi al judeţului îl întâmpinară cale de o leghe înainte cu multă cinste ŝi daruri. În capul lor era episcopul catolic Dimitrie Naprazdi, înconjurat de tot clerul său. El felicită în numele poporului pe domn de sosirea sa, urându-ŝi tot felul de fericiri, o domnie vecinică asupra ţării Ardélului ce el dobândise cu sabia, o vieţă îndelungată ŝi isbândi multe care să se adauge unele peste altele. În aceeaŝi zi, luni 1 noemvrie (s. n.) Michaiŭ-Vodă intră cu mare pompă în capitala Ardélului. Dorinţa ce adesea avea d'a face întâpărire asupra popoarelor printr'o strălucită privesc adăogindu-se la veselele îmbătare a unei isbândi de atăta vreme dorită, făcu pe Michaiŭ de puse în această intrare triumfală o podobă neauđită în părţile noastre. Intrarea s'a facut prin pórta Sântului George. De la această pórta până la palatul domnesc sta înşiraŝi ostaŝii de ambe părţile căiei, în mai multe rânduri, în dosul cărora se grămădiseră mii de mii de popor. Înainte venea episcopul ŝi clerul său, corporaţiile oraşului, apoi o bandă de musică, care se compunea de opt trâmbiţe ce cu multă armonie modulaŭ sunetele lor, de atâtea tobe de oţel de pre obiceiul turcesc, de un bun număr de flaute ŝi

fluire. În urma acestei orchestre venea Michaiu călare pe un măreț cal alb. Opt copii de casă, investiți cu mare eleganță, încungiurau calul domnului.

Michaiu purta pe cap un calpac unguresc împodobit cu o fulie neagră de pene de cocor, legată cu o copcă de aur; o mantie lungă albă de mătase țesută cu fir, având pe de laturi țesuți vulturi de aur; o tunică albă de aceeași materie; lungi ciorapi de mătase albi, cusuți cu petre scumpe și cisme de saftian galben: de brâu atârna o pală de Taban împodobită cu aur și rubine.

O ceta de dece lăutari urma îndată după domn, cântând cântece naționale. Opt seiți duceau de frâu opt cai acoperiți, cu șele prețioase, lucrate în aur și argint și împodobiți la cap cu pene mari. Apoi venea o mulțime de boieri și ofițeri străluciți, toți călări, și o numeroasă trupă de soldați. Lângă domn se purtau stegurile lui Andrei Bathori, luate în bătălia de la Sibiu. Ele erau desfăcute și plecate spre pământ în semn că Ardealul este supus.

Astfel în mijlocul concertului trâmbițelor, tobelor și altor instrumente, în sunetul clopotelor și în vuetul tunurilor, cu care se uniau strigările de bucurie ale poporului, intră Michaiu în capitala Ardealului și trase la palatul domnesc. În cale, până nu ajunge la acest palat, Michaiu spun că se îndreaptă către un nobil ungar Stefan Bodoni, ce căduse prins în bătălia de la Sibiu și-l întreabă unde ar fi mai bine să tragă. «Fără îndoială, țise Bodoni, în palatul prințului Andrei.» La care vorbe Michaiu răspunse: «Ce nu sunt eu încă biruitor?» mirându-se

că încă se da numele lui Andreiū unui palat, care acum era cu drept cuvînt al său. Tôtă ostășimea se împărți în liniște și cu orînduială prin ospătării și case publice, fără a face nici o pagubă sau vătămare locuitorilor. Nimeni n'ar fi îndrăsnit a face vre un rău, știind pe strașnicul domn acolo.

Exemplul Albanilor fu urmat de locuitorii tuturilor orașelor țerii cari se grăbiră a trămite deputații la Michaiū spre a-i aduce închinăciunile și credința lor și a cere mila și ocrotirea lui. Cetatea Clușului la cea d'intăiū somație ce i se făcu, se închină în 4 noemvrie și primi în garnisonă 1000 soldați sub comanda banului Mihalcea. Michaiū porni 3000 soldați spre a aduce la supunere totă țera de jos, și într'aceeași vreme scóse un decret deosebit, prin care făgăduia mila și ertarea sa la toți de o potrivă, de orî-cetréptă ar fi, cari vor depune armele și vor asculta de dînsul și de slujbașii săi. El obști acest decret în toate părțile prin obicînuiții curieri. Astfel totă țera Ardélului până la Solnocul din acest ținut, era acum supusă lui Michaiū, deosebit numai de cetățile Husta și Uiuara. Michaiū începu a purta titlul următor : «Michaiū vo-evodul Țerii Romănesci, al sînșitei maestăți cesaro-crăiesci consiliar și locușitor asupra Ardélului și de șosteii Maiestăței sale dincóce de Ardél și de părțile lui supuse căpitan».*

Sciirea biruinței lui asupra cardinalului fiind în-

* Noi nu cunoșcem bine care a fost natura legămintelor din nainte între împăratul și Michaiū despre Ardél. Este însă prea de creșut că acest titlu Michaiū nu și l'a luat de la sine și că Austria cel puțin i-l făgăduise.

dată dusă prin scrisori la împăratul Rudolf, acesta se bucură foarte mult și o vesti întregii împărății, dând lui Michaiu cele mai mărețe laude. Tota lumea era acum plină de numele lui Michaiu-Vodă și minunată de repezile lui isbândi. Prin vitejia lui, pustiirile Turcilor și Tătarilor fusese stăvilite și creștinii trăiau liniștiți sub apărarea sabiei sale pururea învingătoare. Acum tot el, pedepsind pe rebeli și împacând turburările popoarelor, da în mâinile cesarului *cheile Daciei*. Nimic nu mai lipsea gloriei lui și, de pe spusa istoricului Bisseliu, lui i se aplica, în mintea națiilor creștine, vechea cântare de biruință a bisericii, în care se proslăvesce, ca biruitor al tuturor celor răi, sântul patron al vitejilor și mai cu osebite al lui Michaiu, cerescul voevod și Archangel Michailu.

XXVII.

Ore ce se va fi făcut nenorocitul Andrei Bathori? Din ziua în care, cu desperarea în inimă, fugi din câmpul bătăii de la Sibiu și s'a perdut urma. Nimeni nu putea spune unde se află. Rămas'a încă în țară, oprit de vr'o sperare, sau că, perdând tronul, își părăsi și patria, silind numai a-și mântui viața? Isbutil'a încă într'această? Început'a în țară străină descoloratul și tristul traiu al pribegiei, acea crudă suferință, care usucă pe om fără de a-l omori? Astfel se întrebau toți în Ardeal, biruitori și biruiți. Vai! În vreme ce trufașul său biruitor intra cu o pompă măreță în capitala sa, sormanul Andrei în colțul împotrivor al țării plătia printr'o marte crudă nenorocirea de a fi domnit.

El se trăsesese, cum am văzut, din câmpul bătăii însoțit de o sută înși călări, trecu pe lângă Sibiiu și luă direcția Sighișorei, voind să se îndrepteze prin Moldova în Polonia, unde să aștepte vre o ocazie priincioasă pentru a-și redobândi tronul pierdut. El ajunsese într'o fugă până la Olțemir. Acolo calul său căzu în noroiu și el trebui să-l lase, împreună cu multă avuție ce era pe dînsul, ca să scape cât mai iute în cetatea Odorheiului din Săcuime, unde soții săi îl povățuiră a merge. Aci el cercetă pe unde e mai bine a trece în Moldova. El dădă aci porunci spre a ține în datoria supunerii pe Săcu, de nu s'au revoltat încă, făgăduindu-le uitaarea revoltei lor și că le va da vechea libertate; dar toate erau zadarnice. Poporul săcuului îl ura de moarte; nobilii săcuului numai, cari fuseseră la bătăie și aceia pe care îi găsi pe la casele lor, primiră bucuroși a-l însoți și a ocroti fuga sa. Ei se temeau de Michaiu a rămânea în țară, ear mai cu seamă de ura înverșunată ce aveau asupra-le compatrioților lor ruinați prin libertatea ce Michaiu-Vodă dedă țăranilor săcuului, ei doreau cel puțin să-și potă scăpa viața, fugind în țară străină. Pregătirile ce nobilimea trebui să facă pentru fuga lui, siliră pe prințul Andrei a aștepta pe loc trei zile, și această zăbavă fu peirea capului său. Vădînd el această întârziere și temîndu-se ca mulțimea soților săi să nu vedescă mai mult dușmanului fuga sa, el hotărî a se despărți de dînșii. Lăsă în cetățuia Odorheiului pe George Palatici; apoi, alegînd un număr ore care din nobili spre a-l însoți, dădă drumul celor-alaltii, mulțamindu-le de credința ce i-au arătat și povățuindu-i să meargă să se închine

biruitorului Michaiu, de la care crede că vor primi iertare, și să aștepte în liniște vremea care Dumnezeu, ce ține în mână sa ursitele împăraților, o va însemna pentru mântuirea Ardélului de sub puterea acestor biruitori străini. De acolo Andrei, lăsându-și bogatele sale veșminte de purpură, spre a pune haine țărănesci, se îndreptă spre Moldova, depărtându-se mult de drumul cel mare, luând potecile și făcând ocoluri spre a-și ascunde și mai bine fuga. După câtă-va cale ajunse într'o vale unde găsi un isvor cu apă dulce și îmbelșugată; vederea locului plăcându-i cu deosebire, el se opri acolo, apoi, deschidând sacul unuia din soldații săi, luă puțin vin și pâne spre a-și potoli ore-cum fômea și setea și a stâmpăra amarul inimei sale. Făcând acest mic ospet, el se adresă către acei ce-l înconjură și le dîse: «Precum Mântuitorul Christos, înainte d'a se da jertfă morții, făcu cina cea din urmă cu ucenicii săi și fu vîndut de Iuda, unul dintr'înși, care-l întinsese cursă, asemenea și eu, cădut în nenorocire prin trădători, pôte fac astăzi cea din urmă cină cu voi, pe care o consăntesc morții mele.» Acastă presimțire a morții ce-l aștepta și pe care o și întîmpină în ziua următoare, mișcă fôrte inima sa, ca și a tuturor celor ce-l ascultău. Plecând din acest loc, ei ajunseră a doua zi în vederea munților celor mari ce țin până la hotarele Moldaviei în capătul ținutului sêcuiesc numit Csik și sosiră la un loc pe care locuitorii îl numesc Săn-Thomas, de pre o biserică ce-l este consăntită. Acolo, în a șese zi după nenorocita bătălie, se opri Andrei, gîndind că în aceste locuri

va fi mai în siguranță de cursele Săcuilor. Aceste locuri, ca toate cele ce înconjură Ardélul, sunt aspre, muntóse, păduróse.

XXVIII.

Era între săcuî un nobil din némul lor anume Blasie Ordög, care, prin facerile de bine ale cardinalului, ajunsese din stare săracă la o avuție însemnată. El nu voise să mērgă la bătaie, luând de pricinuire starea cea rea a sănătăței sale ; dar îndată ce auđi despre învingerea și fuga lui Andreiū, el puse să tragă clopotele spre a aduna, de pe cum este obiceiū la țēră, rudele sale, clăcașii și compatrioții săi și începū a-î ațâța spre a se lua vrăjmăseșce în gónă pe Andreiū. El ȑicea cu o mare furie către un popor acum destul de infuriat «că ei trebuie să aresteze pe Andreiū, «uneltitorul atător rele, ca să merite bună-voința «lui Michaiū ; că numele Bathori vecinic a hrănit «nenorocirile publice și private și că este bine a-l «sterpi din țēră ; că trebuie a ucide pe acest popă «navrednic în pace și în răsboiū, ca să nu mai rămână nimeni din acéstă afurisită familie, spre a «chinui țēra prin tirania sa.» Nicī că făcea trebuință de multe îndemnări, Săcuī fiind însuflați de o ură omorítóre asupra numelui Bathorescilor, căci mai întâiū Stefan Bathori și Sigismund Bathori, în anii trecuți, le răpise nu numai orī-ce libertate, ci încă îi pedepsise fórte aspru pentru revolta lor și apoi îi supusese nobilimeī ca nisce robī vīnduți. Ei căutaū toate mijlócele spre a scăpa de acéstă ro-

bire ; pentru aceea ei mutase asupra lui Andreiș totă ura ce hrănise către cei mai dinainte Bathoresci și-și făgăduiau prin mórtea sa d'a-și redokândi libertatea și a se mântui de o robire ocărîtore. Pentru aceea ei voră mai bine să pérđă pe prințul Andreiș și nobilimea săcuie, decât să piară ei înșiși și să fie vecinici robi. Ei alergară toți din tóte părțile, bătrâni și junî, care cu arme, care fără arme, uniî împinși de furie și de îndrăsnélă, alții de sperarea jafului, închipuindu-și că Andreiș cu nobiliî ce-l însoțiau trebuia să aibă multe avuții cu dinșiî. Intru acésta sperarea lor nu era cu totul înșelată. Prințul Andreiș și suita sa aflaseră că sunt goniți de o cétă de sēcui, dar nu o credeau îndestul de mare spre a-î putea vătăma. Cu tóte acestea Andreiș, nevoind a fi întărđiată suita sa de bagagiele cele multe, vrea să le părăsescă; dintr'altă parte strîmtorile mocirlóse nu-î îngăduia a se prea grăbi.

Numerósa cétă a sēcuilor isbi pe fugariî în pólele muntelui Sân-Toma. Când se apropié prințul Andreiș cu soțiî sěi de acest loc, cam pe la scăpătatul sórelui, dete peste nisce strîmtori cu șanțuriî și găsiră drumul acoperit de copaci, iar vre o sută de sēcui stând în loc și așteptându-î. Ei întăriseră așa de bine acea strîmtóre încât erau siguri că nimeni nu va putea răsbi printr'insa. La stînga aceluî loc era un munte fórte nalt, ale căruî pověrnișuriî erau acoperite cu păduriî și cu mărăcinî. Când suita lui Andreiș apucă de intră în acele strîmtoriî cătând mai mult la fugă de căt la bătaie, Sēcuiî o isbiră cu strigări mari, de o dată în față și în dos. Fugariî se opresc atunci bār-

bătesce și se întocmesc spre bătaie. Săcuii, vădând micul număr al protivnicilor, năvălesc cu mai mare foc asupra-le, descarcă în ei puscile ce aveau, apoi încep a asvârli într'înșii cu săgeți, sulii, darde și lănci; alții, ca dușmanul să nu-î pótă lovi, fiind el călare și ei pe jos, răstórnă caii trăind plopí pe pământ desrădăcinând alți copaci și silindu-se în tot chipul a face lupta de o potrivă. Nu cu mai puțină înfocare nobilimea își apără viața și pe prințul său și respinge cât póte isbirile țeranilor; mulți cădură din ambele părți, dar mult mai mulți din partea lui Andrei. Intr'adevăr, cădând fără de veste în cursă, încurcați de bagagiile lor, ei nu puteau a se sluji cu folos de caii lor și nu le venea lesne a-și întrebuița armele împotriva dușmanului. Deosebit de acesta, ei erau foarte puțin și Săcuii mai mult de opt sute. Pentru aceea Andrei și nobili, răsbiți de mulțime, încep a se trage înapoi reslățiți; unii perđându-și caii, se aruncă pe jos printre stejari și crânguri și fug încotro pot. Țeranii săcui mai ageri la picior și cunoscând locurile, se urcă mai cu înlesnire prin strîmtorile și asprimile munților, caută, găsesc și ucid pe nobili ce nu cunoscneau căile și sângeréză până în departe toate acele prăpăstii cu uciderile lor.

XXIX.

Prințul Andrei, rugat fiind de ai săi ca să fugă să scape până când ei mai ținea frunte dușmanului se și trăsese cu un mic număr, lăsând drumul mare și luând'o prin cotiturile muntelui. După ce a făcut

ca vre-o două miș de pași, el fu silit din pricina prăpăstiilor și a greutăților drumului, să-și lase călăria, cu atât mai mult că calul său nu mai putea umbla fiind cu totul obosit. Decî el începu pe jos a urca pe munte, ajunse cum putu în locuri anevoie de apropiat și își îndreptă fuga spre părți nelocuite. Lepădând tot ce ar fi putut întărîdia fuga sa, cu patru soți, ce din întîmplare găsise, el pătrunse până în adîncul munților. Prin acești munți Stefan numit Negrul era foarte trebuincios prințului, căci cunoscea bine căile, dar fiind-că sîngele ce curgea din rana ce el primise îi luă puterea și simțurile, Andrei și soții săi, temîndu-se ca dușmanii ce-î goniau să nu-l găsescă și să-î răpescă puțina vieță ce-î mai rămăsese, îl culcară mai mort într'un loc umbrat și-l acoperiră cu frunze uscate. Vindecîndu-se după aceea și întorcîndu-se la casa sa, el povesti acastă barbară măcelărire.

După acest fel de îngropare a lui Negru, Andrei mai înainte cât-va doborît de sete, de căldură și de drum; în sfârșit, făcîndu-se din ce în ce mai mult noapte, el și singurul soț ce-î mai rămăsese, un nobil credincios anume Nicolae Mico, zăriră lucind în depărtare un foc. Ei se îndreptară spre acest loc numit Nascalat, care se străluci de atunci prin crunta dramă ce se petrecu într'însul. Sosind lângă acest foc care ardea în coliba unui păstor, Andrei, obosit de osteneala drumului, nu mai putea face un pas și, murind de sete, ceru de la țeranul ce găsi într'acel hordei să-î dea de bîut. Țeranul ne avînd alt-ceva, îi dete puțin zer. Prințul Andrei luă cupa și mai în-

tăiū o întinse lui Nicolae Mico ca să guste, ȑic nd :
«Să bem aceste am r ciuni  cu care vicleni   i trădă-
«tori  ne-au adăpat îndestul». El  nghi  pu in, apoi
tr mise îndată pe țeran să-  caute pu in  apă, d ndu- 
un galben de aur unguresc, numai să vie mai cur nd.
E ind atunci din colibă, Andrei  se duse de se întinse
pe iarbă sub un copaci  vecin,    rezimă capul de
un trunchi  pe jumătate putred  i însărcină pe Mico
să stea la pază, în vreme ce el se va odihni pu in, ca
să p t  apoi a- i urma drumul, făgăduind că va sta
 i el la r ndul său de strej  p n  c nd Mico va odihni.
Z c nd ast-fel pe p m ntul gol, Andrei  lu  breviarul
 n m n , se puse a citi, la lumina lune , c surile cano-
nice  i îndată ostenéla biruindu-l, somnul pe nesim-
 te il coprinse.  n vremea ac sta trupa S cuilor ur-
m nd deosebitele cotituri  i locuri grele, pe unde
Mico  i Andrei  fugiseră, sosesc cu o iu ime minunată
 i cad asupra  eranului strig nd : «Ce procle  de no-
«bili ai primit în gazdă ? De nu ni-  ve  da îndată te
«vom ucide, după ce te vom face mai  nt i  a suferi
«mi  de chinuri, cal ule». Sp im ntat f rte  i nesciind
ce voia  ei să facă, țeranul le spuse : «că doi  n  
«intrase la d nsul,  eduse pu in  i apoi eșise; că
«el nu scia de loc cine erau ei  i că g ndesce
«că sunt ascun i p'acolo p'aprope». Mico, au ind
sgomotul acelor ce sosia   i întrebările ce f cea 
 eranului, se duse sp im ntat de sculă pe prin ul An-
drei   i-  vesti că du mani   -au călcat, rug ndu-l să
caute a scăpa cum va putea. Dar luna, ca cum s'ar
fi temut a lumina fără-de-legea, se ascunsese sub
negri  nori ;  i în acel întunerec, Andrei , care nu cu-

noscea locurile n'avea chip de scăpare. El trimise pe Mico înaintea vrăjmașilor spre a căuta să-î îmblân-
dască prin vorbe și făgăduieli. Darglôta Săcuilor fu-
riôsă, în loc d'a asculta rugăciunile lui Mico, întorse
către dînsul armele ei. După ce se ocroti un minut cu
sabia sa, Mico, plin de răni, fu prins viû. Se pove-
tesce că, doritor d'a scăpa mai curênd de vieță și
simțind pe gātu-î tăișul ruginit al paloșului unui țeran,
el îi întinse sabia sa, care era mai ascuțită, ȑicêndu-î :
«Slujesce-te cu acêsta, prietene, și nu mă mai sfășia,
«rânindu-mă cu arma ta fără tăiș». Și ȑicênd aceste,
el îi întinse gâtulejul, ca să nu se ȑică că un vitéz a avut,
ca un om fără inimă, capul tăiat pe dinapoî. În vreme
ce Mico este astfel prins și ucis, Blasie Ordög, de care
am pomenit mai sus, împreună cu alți trei soți, is-
besce pe Andreiû. Împins mai mult de nevoie de cât
de vitejie, Andreiû trase sabia cea lată ce purta la
cóstă și începù a se apăra cu o mână slabă, silind să
nu móră fără de rês bunare. El isbutise a răni pe uni
din vrăjmași, când Blasie, mai îndemânatic în luptă, îi
dete o lovitură de secure în frunte, făcêndu-î o rană
mare d'asupra ochiului stâng, de unde începù sângele
a curge pârâu de-î acoperea vederea. În acêstă stare
nenorocitul Andreiû încercă să fugă, dar urmat de a-
própe de ucigași, el priimi cu o asemenea armă o altă
rană în partea din dos a capului, d'asupra grumazului
și, perȑênd simțirile, cădù la pămînt, bătêndu-se în
sângele sêû. N'apucase încă să-și dea sufletul când
ucigași, urându-li-se de vremea ce perdeau ca să-î
smulgă un inel frumos de diamant ce purta în degetul
cel mic, îi tăiară degetul ca să pótă lua inelul ; apoî,

apropiindu-se de dînsul 'Blasie Ordög, îi taiè capul, pe care, punèndu-l într'o sulită, îl luă cu dînsul, iar trupul îl lăsară în acel loc despuiat de orî-ce veşmînt şi în prada férelor sêlbaticе. Acéstă tragedie se petrecu lângă satul Szent Domokos (St. Dominic.) Astă-dî încă, într'acele părţi, țêraniî îţi arată locul unde fu omorît sêrmanul Andreiû şi credincîosul sêu Mico.*

XXX.

Astfel fu sfârşitul lui Andreiû Bathori, prinţ, cardinal şi episcop de Varmia în Prusia. El era în vârstă de două-şeci şi opt de anî numai, nalt la stat, barba şi părul capului galbene, pe care de pe ritul religiei, el avea obiceiul a le purta rase. Era d'un caracter dulce şi blând şi mai bun pentru biserică decât pentru răşboiû. Din copilăria lui avusese plecare către călugărie. Din nenorocire chîiar calităţile lui private făcură dintr'însul un rău stăpânitor; ambiţia de a domni îl perdû; elcumpără printr'o crudă mörte o domnie de opt luni asupra Ardélului şi fu numai un jalnic exemplu al ticăşiei ursitelor omenescî. De pe arătarea unor analişti, nenorocirea în care pică Andreiû şi Unguriî din Ardél fusese prevestită prin nisce semne cerescî. În luna lui iunie se ridică de odată despre apus o furtună grozavă

* Analiştiî contimporani se deosebesc asupra zilei în care Andreiû fu ucis. Timon şi Alexandru Dubokay pomenesc de ziua de 31 octomvrie. Orteliu o pune la 9 noemvrie, iar Bisseliu tocmai la 20 noemvrie. Noi am urmat pe Bethlen, care o pune şése zile după bătaia de la Sibiiû, adică în nóptea de 3 spre 4 noemvrie, socotind acéstă dată, după potrivirea ce am făcut cu altele, ca cea mai adevărată.

care înfricoșă pe toți și pricinui multă stricăciune într'o parte mare a Ardélului. De diminéță norii se rostogoleaū uniī d'asupra altora. Cerul întreg se întune-case ; tunetul urla neîncetat ; trăsnetul ce cădea, fulgerile ce străluciaū prin întuneric, o plóie désăși repede și maī ales o vijelie grozavă spăimîntase pe toți. Parte din acoperișele caselor din Alba-Iulia fură ridicate, nălțimile zidurilor doborîte precum și grajdurile din curtea prințului care eraū fórté puternic zidite ; păstorii pe drumuri fură răsturnați saū tiriți cu iuțelă încotro nu voiaū ; mulți caī ce pásceaū pe la câmp fură asvârliți în Mureș, unde se înneacă ; o mulțime de stejari mari și pomi roditori fură smulși din rădăcină. Acestă furtună ținu ceva maī puțin de un cés și fu privită de toți ca prevestirea nenorocirilor ce sosiră cu câte-va luni în urmă. Intr'aceeași vreme globuri de foc se arătară în deosebite locuri răspândind gróza. O mulțime de lupi se pogorîră cete cete din munții numiți Meseș și se răspândiră în șesurile Ardélului și prin sate, asemenea și multe alte fére sălbatice. Cincī zile înaintea bătăliei de la Sibiiū, tótă nóptea se vedură flacări pe cer, astfel în cât armata lui Andreiū merse la drum lumīnată d'aceste minunate flacări. Când Andreiū tăbéri la orașul Mercurea din pămîntul săsesc, el vedu de o dată trecînd pe dinainte-ī un arap negru purtând în mână o cósă grozavă. El întrebă cine are o slugă cu un chip așa de neplăcut și toți magnațiī, după ce cercetară și căutară, îi răspunseră că un asemenea om nu se află în armie. Cu puține zile până a nu se întâlni Andreiū cu Michaiū-Vod , el visă că picase în nisce turme de

ţapî furioşi şi că d'abia scăpase, când nisce porcî îi sfâşiară mantela şi coiful. Încredinţat că acest vis este un semn de rău, el îl povestî îndată la Alba-Iulia lui Stefan Bathori şi altora. În vreme ce Andreiū se scobora pe scara palatului său din Alba-Iulia ca să mîergă la tabăra de la Sas-Sebeş, unul din pintenii săi de aur se sfărîmă şi când eşia pe pîrtă îşi sfărîmă asemenea şi chiotórea mantalei sale. În sfârşit spiritul de superstiţie şi de misticism al Ungurilor merse pînă a crede că şi schimbarea portului ce ei făcuseră de vre-o câţiva ani, fusese un semn rău care arată că ei trebuie să sufere într'o ăi jugul unei naţiî străine.

XXXI.

După uciderea lui Andreiū, Sécuii se apucară a că-uta prin păduri şi prin strîmtorî pe nobiliî cărî umblau rătăcind prin întuneric şi, după ce-î uciseră mai pe toţi, se întórseră la locul luptei spre a culege jaful. Dar cu cît pusesese mai multă grabă spre a câştiga acéstă pradă, cu atîta perdură din vreme spre a o împărţi, certându-se şi înjurându-se între dinşii încât p'aci erau să se înhaţe la bătaie cu armele. Fură omoriţi atunci, parte cu Andreiū, parte în fuga lor, Ion Beldi cu junele său fiu Pavel, Nicolae Mico, fraţii Tomas şi Emeric Besz, Francisc Romany comis al lui Andreiū, căruia îi scăpă viaţa în luptă, omorînd un sécuiū ce-l ameninţa cu mórtea, Emeric Lazar, Francisc numit cel Mare, Michaiū Caraczoni, meşter căpitan de artilerie, şi mulţi alţii vestiţi prin meritul şi avuţiile lor. «Sécuii îi ucideau «fără milă, încredinţaţi că nimic nu putea fi mai fo-

«lositor republicei sĕcuĭescĭ decĭt mórtea tutulor a-
«cestor ómenĭ cari fĭ ținuse într'o robie aspră, ca pe
«nisce robĭ cumpĕrați cu banĭ. Eĭ credeaũ că numai
«acest mijloc aũ spre a-șĭ redobĕndi starea lor cea
«d'întăiũ și a-șĭ asigura libertatea pe care o doriaũ cu
«înfocare.» Numai un singur nobil, Csomortany, bĕr-
bat vestit ĭn rĕsbóie, scĕpă ĭn Moldova. Acesta este
acelașĭ care, după cum s'a vĕđut ĭnapoi, fusese trĕ-
mis sol de Andreiũ la Michaiũ-Vodă și carele, cu tóte
că credința luĭ era bănuită luĭ Andreiũ, ĭl ĭnsoți ĭn
fuga sa, dovadă puternică despre ușurința ce pun une-
orĭ ómenĭ ĭn bănuielile lor!

Fu atunci o dispută ĭntre Sĕcui, din cari unĭi voiaũ
să păstreze ĭn viĕľă vre-o câțĭ-va din nobiliĭ prinșĭ, iar
alțiĭ cereaũ ca să se omóre ĭndată «acești ómenĭ
«nesuferiți și vrednici de ură» ; se ĭnvoiră apoi a a-
mĕna pentru câtă va vreme mórtea unora dintr'ĭnșĭi.
Acestia erau Ion Iffiũ, fratele luĭ Andreiũ, Stefan Ka-
bosi, Gaspar Palosi, Nicolae Bartakuti, Francisc Gereb
și Wolfgang Lazar. Sĕcuiĭ le legară mĕnile la spate și
tot ĭnjurĕndu-ĭ mereũ fĭ porniră ca să-ĭ ducă spre
Alba-Iulia la Michaiũ-Vodă. ĭnaintea lor, Blasie Ordög
ducea, ĭnfĭpt ĭntr'o sulĭță, sĕngeratul cap al luĭ Andreiũ
Bathori ĭnvĕlit ĭntr'o pĕnză. Pĕnă a nu ajunge ĭnsă la
Alba-Iulia, Sĕcuiĭ ĭn cale uciseră pe prinșĭi lor ; tru-
purile lor le aruncară ĭntr'un șanț lângă Alba, iar ca-
petele sĕngerate și vinete le asvĕrliră neĭngropate ĭn
oraș. Blasie Ordög păstră numai pe Ion Iffiu, pe un fiũ
al luĭ Nicolae Mico anume Michaiũ ĭn vĕrstă numai
de 12 anĭ și capul luĭ Andreiũ, pe care-l ĭnfățișă luĭ
Michaiũ-Vodă, ĭn 11 ale luĭ Noemvrie. Puseseră ca-

pul pe o masă și Michaiu cătă puțin la dînsul în tăcere, până când, vîdînd pe dîmna Stanca ce era lângă dînsul înecîndu-se în lacrimî, o întrebă pentru ce plînge? — «Pentru că, respunse acéstă milósă și simțitoare femeie, aceea ce i s'a întîmplat lui se pôte întimpla și ție saú acestuia,» arătînd pe fiul ei Pêtrașcu. Acéstă vorbă pîtrunse inima oțelită a asprului domn și-î aduse aminte nestatornicia lucrurilor omenești. Cuprins de milă, el plecă capul cu intristare, lacrimile de odată îmbrobodiră fulgerarea ochilor lui și din inimă strigă: «O săracul popă! săracul popă!» Astfel plânse marele Cesar când vîdu dinainte-î capul dușmanului său Pompeiu.

După acésta Michaiu trîmise acest cap, pus sub un disc, lui Malaspina. Acesta puse un zugrav de scóse un portret de pe dînsul, pe care-l trîmise împêratului. Michaiu trîmise pe Ion Iliu în închisóre la cetatea Deva și, de pe povața ce-î dete logofétul Teodósie, porní ómenî să caute trupul lui Andreiu pe care-l găsiră gol, dar nevetămat de pasêrî și dobitoce, nelipsind de la dînsul decăt degetul cel mic care fusese tăiat de ucigași, după cum am spus. Trupul mortului fu pus într'un car și, ca să nu fie într'o asemenea stare expus privirilor, când băgară carul în oraș, îl acoperiră cu foî de copaci verđî. Astfel îl aduseră în Alba-lulia nouă ȓile după mórtea sa. Indată, cu mare îngrijire din porunca lui Michaiu, fu trupul investit cu haine mărețe, întins pe o petră de marmură și acoperit cu o manta de purpură. Apoi îl duseră în templul cel mic ca să stea până la ȓioa înmormîntării. Câte-va ȓile după aceea, adunându-se acolo și deputații țêrîi

convocații pentru deschiderea dietei. Michaiu trimise de aduse și trupul lui Baltazar Bathori pe care prințul Sigismund pusese de-l îngropase fără nici o cinste în cetățuia de la Gherla și apoi se făcu înmormîntarea lui Andrei cu o pompă de tot crăiască. Sicriul era purtat de junii nobili și înconjurat de toți boierii români. Armăsarul lui, frumos împodobit cu toate armele sale, urma după sicriu. Apoi venia Michaiu însoșit cu fața întristată, cu o mulțime de nobili, ofițeri și popor. Înainte și înapoi pășiau cu totă cuviința oștile înarmate și în bună rânduială. Apoi preoții, cântăreții și faclele nu mai aveau număr. Astfel duseră trupul lui Andrei în biserica cea mare și-l puseră în acel monument ce el, în viață fiind, zidise pentru frate-său Baltazar. Acolo trupurile ambilor frați fură împreunate. În același templu zăceau de mai multă vreme îngropați doi alți călugări, bărbați mari și puternici, cari periră cu aceeași moarte ca Andrei, Cardinalul George Martinuțiu, ucis din porunca împăratului Ferdinand, moșul lui Rudolf II, și episcopul Oradie, ucis de Griti. Blăsie Ordög, ucigașul lui Andrei, în loc de răsplata ce aștepta de la Michaiu, fu osândit a i se tăia capul pentru fără-de-legea ce făcuse. Totă prada ce Sécuii luaseră de la Andrei și de la soții lui, în aur și argint, din porunca lui Michaiu, fu vîrsată în vistieria țerii.

XXXII.

Mila, îndurarea și generositatea ce arată Michaiu-Vodă către căinicul său dușman, mări favoarea popo-

relor pentru dinsul, îi atrase inimile nobilimei Ardélului și lauda tuturilor națiilor străine. Nobili transilvanii simțiră mai ales atunci că, urîți fiind de mörte de către popor, singura lor scăpare e acum Michaiu. Ei gândiră că, de aũ perdut cărmuirea țerii și aũ cădut sub un stăpânitor de alt sânge, încăi să caute a-și păstra starea și vieța lor. Acestea într'adevăr erau atunci förte amenințate. Am vădut înapoi ce fel urai și tratau Sécuii pe nobili. Ostași mercenari unguri, poloni, sêrbii, cazaci și alții răspândindu-se prin țără, nefiind sub ochiul strașnic al domnului, necăjiau încă pe locuitori, iar mai ales pe nobili, făcându-i să simță toate relele rășboiului. Apoi chinuita nație a Românilor din Ardél, cum află de învingerea de la Sibiiu, se ridică în picioare gróznică, învîersunată, amenințătoare. Cu cât fuseseră ei mai cumplit împilați de nobili unguri, cu cât mai mult înecaseră în inima lor suferințele și ura ce aveau către dinșii, cu atât izbucnirea acestei ure fu puternică și pustiitoare. Românii ardeleni cuvintau astfel și într'un chip simplu către Unguri : «Sunteți nisce venetici, cari ați venit prin «silă de ne-ați călcat țera, ne-ați răpit pămînturile, «drepturile, vieța; ne-ați chinuit și ne-ați aruncat în, «cea mai cumplită robire. Intre noi și între voi n'a «domnit dreptatea sêu simțirile omenirei, ci numai «sila; acum, când ne-am deșteptat și ne simțim puternici, vrem să intrăm și noi în drepturile și în pămînturile noastre, ce ni le-ați răpit odinioară ; vom «lua dar pe sémă-ne moșiile și casele vóstre, iar pe «voi vë vom ucide sau vë vom goni, ca să curățim «țera de voi.» Aceste idei și simțiminte povățuiră toate

revoluțiile făcute sau încercate de Români, de la năvălirea Ungurilor până astăzi. Astfel revoluțiile vechului le mijloc, aceea de la 1437, răscolă de la 1599, insurecția lui Horia de la 1784 și revoluția de la 1848 fură mai mult inspirate de setea răsbunării decât de dragostea libertății, și pentru aceia! Români nu-și putură asigura libertatea; căci libertatea triumfă fără a-și răsbuna; altmintrelea ea nu mai este libertate ci numai răsbunare. Nică o dată și nică într'un loc libertatea nu s'a putut întemeia prin călcarea dreptății și prin cărmuirea grózei. Libertatea nu se ține și nu se întemeiază prin tiranie, ci numai prin libertate.

Români, creșdend a-și asigura libertatea și a stinge aristocrația, se puneau de ucidea la aristocrați și pustiau bunurile lor și, fiindcă mai adesea nobili apucau de fugeau, ei își versau furia mai mult asupra bieților burgesî unguri de prin orașe; apoi, cum trecea furtuna, aristocrația era iarăși în pěr și Românul iar cădea în ghiara ei. De asemenea mai mulți domni români din principate, dușmanî ai aristocrației, printr'un guvern de teróre, credeau că fac ceva ucidend la boieri, în loc de a ucide boieria. Tótă schimbarea era de persoane, dar spiritul de castă și instituția se păstra, ba încă se mai întărea prin interesul ce însuflau ómenilor, cei prigoniți și împilați. Revoluția de la 1848 din țera Românescă singură pricepu că spre a asigura libertatea, trebuie a lăsa pe boieri să putredescă în pace și a ucide boieria prin proclamarea dreptului comun. Români ardeleni n'au priceput această nică la 1848; cu atât mai puțin ei o pricepură

la 1599. Eî nu se gândeau că nu este nici drept, nici folositor, nici cu putință de a curăți țera Ardélului de toate populațiile străine, care fac mai a treia parte din totalul locuitorilor eî ; uitară că o posesie îndelungată aduce drepturi positive și netăgăduite, că o naționalitate, orî-cât de mică va fi, trebuie respectată, căci sânt e dreptul ce are ea dea trăi în pămîntul ce ocupă ; că acest drept natural e pe d'asupra orî-cărui drept istoric, de vreme ce pămîntul este al ómenilor, iar nu ómenii ai pămîntului. Problema de deslegat în Ardél era și este, nu cum vor face fie-care din Români, Unguri, Sași și Săcuî, ca să rămână numai eî singuri într'acea țără și să gonéscă pe cele-alalte popóre, ci proclamând dreptul comun saú egalitatea pentru individe și naționalități, să caute mijlocul de a armonisa împreună, alcătuind un stat federativ. Fără îndoială că numărul Românilor în Ardél le asigură în orî-ce cas o preponderanță naturală și dréptă în trebile țerii și va prefăce ore-cum Ardélul într'o țără românéscă.

Astfel Români și Unguri la 1848, luptându-se u-nii împotriva celor-alalți, plecară de la aceleași principii greșite și cădură sub același jug.

XXXIII.

Așa și la 1599, Români ardeleni ridicându-se, nu se purtară ca un popor matur, însuflat de dragostea libertății, prin care purtarea eî ar fi impus și lui Michaiū și asupritorilor lor și ar fi silit și pe unul și pe cei-alalți a-î întregi în drepturile lor naturale și soci-

ale, ci, setoși de răsbunare, se apucară să preumbe torțe și paloș prin palaturile nobililor. Mulți nobili periră atunci. Dar și mai mulți încă scăpară, uni afară din țară, alții sub protecția lui Michaiu. Acesta nu putea să sufere asemenea neorândueli care se descărcau asupra-î. Bănuiră, încă până a nu intra în Ardeal, de Unguri că lucrăză prin preoții români a scula pe țerană împotriva nobilimei unguresc, el dorea să dovedescă neadevărul acelor bănueli, de și după intrarea sa în Ardeal fusese îndemnat spre uciderea nobilimei unguresc, nu numai de către Românii ardeleni și de către o seamă de boieră, dar încă și de un număr însemnat din cei mari ai Ardealului, în capul cărora era episcopul catolic Dimitrie Naprazdi. O politică fără inimă ar fi îndemnat pôte pe Michaiu a-și asigura stăpânirea Ardealului prin nimicnicirea acestei aristocrații puternice, care tot d'auna era să-î stea în potrivă; dar inima sa, dorința d'a-și da un nume mare și bun în Europa, care-și ațintise ochii acum asupra-î îl depărtau de la o asemenea faptă, preferind a încerca cu binele să-și tragă inimile nobililor unguri. Din nenorocire el nu se mulțumi numai a-î tolera și protegea, ci se înconjură de dinșii, le încredință posturile cele mai însemnate în arme și administrație și împărți iarăși între dinșii averea confiscată de la cei uciși în bătaie sa și care pribegiseră. Umilința ce arătau către dînsul acești aspri și trufași nobili și setea cu care vînau favoarea lui, înșelă pe Michaiu. El creșu că ei nu vor mai ridica nică odată capul lor, după ce l'a plecat așa de jos. El socoti că va găsi un rézim și o putere într'înșii și că prin ei va trage inima în-

tregei nații ungurescî și va deschide un câmp mare la întinsele și ambițioasele sale proiecte. Acesta îl orbi și-l făcu de îpinse pînă la nesocotință generositatea sa către dinșii ; și cu cât ei stăruiau în învinovățirile și bănuelile lor, cu cât ei complota și umbla mai rău să-l surpe, cu atîta el se arăta mai îndurător către dinșii, încât generositatea lui ajunsese a fi o slăbiciune care-l perdù. Acesta făcu că el, după ce domoli setea de răsbunare a țeranilor români, nu le dăde libertatea, spre a nu vătăma interesele nobililor. Adevăr că el nu putea lucra în Ardel împotriva de ce făcuse în țera Românească. Nenorocitul *așezămînt de rumânie*, ca un butuc îl ținea în lanț și-l țara spre perđare. El dedese libertatea Săcuilor, nevoit fiind și fiind că aceștia numai de puțină vreme o perduseră și o dorea cu înfocare. Dar Români de mai multe vécuri își perduseră libertatea și fiind și mai numeroși, paguba ce ar fi simțit nobili Unguri ar fi fost mult mai simțitoare. Apoi Săcuia era o populație foarte rășboinică, în vreme ce Români sub împilare uitaseră pînă și întrebuintarea armelor, de la a căror mănuire stăpânii lor îi opriseră. Michaiu însă, ca toți rășboinici, credea mai mult în soldați decît în popor ; spiritul lui era mai mult de concuerant decît de naționalist. Nobili în ochii lui erau reprezentanții poporului, nația armată, și pre arme voia el a se întemeia. Michaiu socoti să urmeze în Ardel, în privința Românilor, politica Corvinilor, adică a ușura óre-cum sarcinele țeranilor, a-i ocroti în contra abuzurilor nobililor și a înălța mai mulți dintr'înșii în trépta de nobili, ca astfel nația să fie reprezentată în dietele țerii.

Dar am vădut mai înapoi că această sistemă nu adusesese mari folose românilor, căci nobili lor, dobândind interese împotrivitoare glótei poporului, se aliaū cu ceilalți nobili unguri și se lepădaū chiar și de naționalitatea lor. Datoria lui Michaiū ar fi fost de a da Românilor iertarea de iobăgie și proprietate de pământ spre chezășuirea acelei libertăți și de a înființa o reprezentare deosebită a lor în dieta celor-alalte trei nații. Astfel el ar fi dat stăpânirii sale în Ardél o temelie neclintită. Nici o dată ocașie mai bună pentru acesta nu se înfățișase ca acum, îndată după bătălia de la Sibiiū, când Unguriī îngroziți, amorțiți cu totul, se mulțumiau de li s'ar fi lăsat măcar viața. Mai târziu Michaiū în zadar voi; anevoințele crescuse prea mult; ocașia trecuse. Și nu trebuie a crede că noi aci judecăm pe Michaiū de pe ideile de democrație ale vécului nostru, iar nu de pe acelea ale vécului său, căci urma ne va dovedi că aceste idei erau bine simțite atunci și însuși de Michaiū.

De altfel de idei inspirat însă, Michaiū-Vodă deschise la 20 Noemvrie în Alba-Iulia adunarea generală, în care el făgădui că va păstra constituția țerei și toate privilegiile, libertățile și dăniile nobililor, afară de cele făcute de Sigismund. Reprezentanții depuseră jurământul de credință și, spre răspuns la cererile domnului da i se da provisiī și bani pentru ținerea oștilor, se orânduī ca de fie-care casă saū pórtă (cum se dice în Ardél) să se dea câte opt măsurī de făină și opt măsurī de ovéz său orđ, și de la ȕece case câte o vită de tăiat, iar fiind omul sărac, în lipsă de vită, să dea trei oi. Asemenea se hotări că, de vreme ce

s'a dat libertatea Săcuilor, aceştia să aibă a da, de pe vechiul lor obicei, când se schimbă domnul său când se însoră, din şese boi unul pe sēma domnului. Acēstă dare se numia de Sēcui *friptură de boū*. Incāt pentru banī spre purtarea răşboiului, se hotărī ca să se dea de fie-care casă, fără a fi nimenī scutit, nicī domn nicī boier, câte şese florinī; trei florinī să se dea până în 25 zile, socotindu-se din ziua publicării decretului, iar cei-alalţi trei cu 25 zile mai târziu. Tōte cele-alalte articole, ce se încheară atuncī şi fură cuprinse în actul general al dietī care se întări de Michaiū-Vodă şi se publică, privesc numai interesele nobililor; ele dau voie unora dintr'înşī a se întorce în țēră, asigură libertatea Săcuilor, iar pe Romānī, fără nicī o ușurare, îi lasă în starea de iobagī ai nobililor. Astfel Michaiū trădase misia sa în Ardél şi merita de a cădé.

XXXIV.

În vremea acēsta se răspândī faima în Ardél cum că o oștire turcēscă ar fi intrat în țēra Romānēscă pe la începutul lui decemvrie, şi mulţi se îngrijiră; dar acēstă temere perī îndată, lămurindu-se cum că Turciī, ce într'adevăr intraseră în țēră, cu tōte că bine armaţi, de pe obiceiul lor, erau însă puţinī şi veniseră numai ca să cumpere miere şi unt, aceea ce făcend, eşiră din țēră, fără a vătāma pe nimenī. Cu tōte astea, Michaiū, îngrijindu-se, pornī armie de călāreţi în țēra Romānēscă, care să împedice asemenea venirī ale Turcilor şi să apere țēra. Scurt după aceea

Michaiu porni și pe fiul său Pătrașcu în țera Româ-nescă cu o sémă de óste, spre a cârmui țera în locul lui, și-î dete de curator pe Pancratie Sennyei, pe care însă după o lună îl rechemă înapoi, nu se scie din ce pricină. Michaiu poruncise la o sémă de nobil din Ardél ca să însoțescă pe Pătrașcu în țera Româ-nescă. Dar ei începură a tremura toți, gândind că merg la peirea lor, de se vor duce în țera Româ-nescă, și rugară pe Michaiu d'a amâna de o cam dată pornirea lor, la care el se și învoi.

La sfârșitul dietii, Michaiu puse de aduse la Alba-Iulia vistieria prințului Sigismund ce el pusese în cetățuia Vecs, sub paza lui Stefan Bodoni. Era un număr însemnat de vase de argint : cupe, talere, discuri, vasuri și între altele, nisce pahare de argint așa de mari încât abia doi ómenii puteau duce unul gol; pe lângă aceste mai erau podóbe de caí, platoșe, șelii ornate cu petre scumpe și diamanturi, săbiu, pumnale, paloșe, hangeruri, securi și alte asemenea lucruri; apoi mai multe veșminte scumpe prețuite 32 mii florinți, din care unul împodobit cu diamanturi era prețuit 15 mii florinți; pe urmă un mare număr de monete de aur numite *de Portugalia*, din care una făcea cât dece galbeni de aur. Când intră Michaiu ca să vedă această avuție în casa unde era așezată, răpit de mirare strigă : «Ce de bani am să fac d'aci ca să-mi plătesc ostașii și ómenii mei.» Prețul se ridica într'adevăr la mai multe sute mii de florinți. Michaiu își așează apoi oștirea în deosebite comitate pentru iernat, împărțind-o mai ales prin cetăți; dar óre-care escesuri ce făcură ostașii și mai ales unguriu, sêrbii

și cazaci, ridicară plângeri din partea locuitorilor, mai cu osebire din partea nobililor, cari alergau la Michaiu văitându-se. La aceste plângeri, Michaiu răspundea adesea cu bunătate, zicând: «că acestea se fac fără scirea lui, făgăduind că va pedepsi strașnic pe cei vinovați; că de vreme ce, din mila lui Dumnezeu, Ardélul este acum al lui, el se va sili spre a face să domnască într'însul pacea și liniștea și că va stărui ca nimeni să nu încerce vre o pagubă.»

În vremea acésta, cuprins de mânie asupra lui Ion Maro, puse să-l caute și să-l gonască prin totă țera, până-l vor prinde. Este sciut că acest secretar al lui Michaiu desvélise mai întâiu prințului Andrei proiectul stăpânului său d'a năvăli în Ardél. Michaiu îi iertă cu generositate acéastă vină; dar în ajunul bătăliei de la Sibiiu, nemulțumitorul Maro trecuse din tabăra lui Michaiu în aceea a lui Andrei, sperând că acesta va isbândi. Michaiu care iertase întâiu pe Maro, intră într'o mânie furiosă la acéastă nouă a lui trădare. Maro, care aflate mânia domnului asupra-î, rătăci pe ascuns într'o parte și într'alta prin sate și orașe, pe la deosebiți nobili, căutând vre o ocașie spre a fugi în Ungaria. Astfel umblând, el se duse din întâmplare său într'adins la Stefan Tholdi, nobil ungur, rugându-l a-î acorda un asil ca să scape de góna ce-î da Michaiu. Tholdi îl primí și-î făgădui că va fi în siguranță în casa lui; dar, temându-se de Michaiu și dorind a dobândi favórea sa, îi descoperi îndată că Maro este ascuns la dinsul. Târît la Alba-Iulia, Maro fú dus dinaintea lui Michaiu, care după ce-l muștră pentru fără-de-legea lui, îl dete pe mâna calăilor me-

șterî a chinui pe vinovați. Aceștia îl legară strîns de pîciore și de mîni la un stîlp, care se afla într'una din suburbiile Albei; apoi îi ciuntiră mai întîi pîciorele, pe urmă genuchiul unul după altul și în sfârșit brațele pînă la cote. Trupul lui, sfâșiat și despuiat de toate veșmintele, rămase două ȳile în privirea tutu-lor, acoperit de noroiu și de sînge.

Dar să întorcem mai bine ochii de la această uricioasă priveliște, tînguind barbaria acelor timpuri.

XXXV.

Michaiu-Vodă trîmise o deputație de două persoane, între care și Petru Arménul, ca să mîergă la Praga să vestescă împăratului norocita biruință asupra lui Andrei și coprinderea Ardélului. Ajungînd deputația la Viena și dînd archiducelui Mathei această înveselitoare scire, el puse îndată să cînte în toate bisericile *Te Deum laudamus* și, poruncind să ducă toate tunurile pe bulevarduri, deșertară mai multe salve de artilerie spre semn de bucurie. Archiducele Mathei dăruî căpeteniei deputaților un lanț de aur și la soții săi câte un pahar de argint suflat cu aur; apoi deputația se porni înainte și se duse la Pilsen, unde găsi pre împăratul. Ea raportă împăratului despre isbînda dobîndită. Această ambasadă fî vesel primită de Mărirea sa și fiind bine dăruită, primi poruncă a se întorce înapoi.

Împăratul scrise îndată Papii, vestindu-i norocita coprindere a Ardélului, și (de ore-ce nu cunoscea încă mórtea cardinalului) plîngîndu-se fôrte de pur-

tarea lui, învinovățindu-l că el este în înțelegere cu Turcii și rugând pe Sânția sa ca să-l afurisească și să-i iea înapoi pălăria de cardinal. Intr'aceeași vreme sosi la Roma și scrisorile episcopului Malaspina, care vesteau mórtea cardinalului. Tot atunci solul craiului Poloniei făcu cunoscut că învingerea și mórtea cardinalului adusese mari neplăceri la tótă curtea regelui Poloniei și că toți strigaū împotriva lui Malaspiua. Cu ocazia acestor deosebite scrisori, Papa convocă la 12 Ianuarie 1600, o congregație de nouă-spre-zece cardinali ca să chibzuiască de trebue a se cere vre-o satisfacție și a huli omorirea cardinalului. Papa mai întâi și apoi cei mai mulți din cardinali fură de părere «că nu trebue de o cam dată a procede nici «cu censura, nici a cere vre-o satisfacție despre mórtea cardinalului, cu atât mai puțin că el fusese ucis «în rășboiū, purtând arme și într'o haînă și meserie «deosebită de aceea de cardinal ; că nu se scie cine «l'a ucis și dacă aceia sciaū saū nu că ucid un cardinal, nici dacă sunt ei catolici saū schismatici și a- «fară de juridicția sântului scaun ; că, înainte de a «procede la afurisire, trebue a face formă de judecată «pe care în acea nehotărîre nu sciū de unde s'o încépă ; că apoi cu acésta, Papa ar supăra pe împăratul și pe prințul țerii Românesce, pentru mânia acestora asupra cardinalului, a căruī memorie ei se «vor sili a o înnegri cât vor putea ; că în acel cas ei «ar putea privi ca făcute indirect împotriva lor acele «procederi și censuri și vor face a se compune cărți «împotriva cardinalului, în care nici colegiul cardinalilor, nici sântul Scaun nu vor fi cruțați ; că mai

«bine este să aștepte sosirea nunciului Malaspina, care acum lăsase Ardélul și se afla în cale spre a se întorce la Roma și de la care vor afla mai multe și mai deslușit și vor ști ce este de făcut.»

Se vede că mai târziu Papa se hotărî a pedepsi uciderea cardinalului osândind, depre cum spune analistul Timon, pe totă nația sêcuie de un post strașnic de o sută de ani. Malaspina, întorcându-se la Roma, Papa îl făcu să simtă că aflatese purtarea lui, căci îi porunci să se tragă în episcopatul său, unde muri de mâhnire, ducând dorul pălăriei de cardinal.

XXXVI.

Ci dar în mijlocul acestor vremi, la 2 noemvrie, generalul Basta, pe care archiducele Maximilian, depărându-se la Viena, îl lăsase locotenent în locu-î la Casovia și în Ungaria de sus, însoțit de Michaiu Sekeli, Pavel Nias și David Ungnad, se duse cu oștile lor la Oradea mare, purtând cu dinșii și o mare sumă de bani ce împăratul trimisese la Casovia pentru plata armiei. Ei voiau să vină în Ardél spre a da ajutor lui Michaiu întru cuprinderea acestii țeri, când aflară că Michaiu a și isbutit a coprinde țera fără a mai aștepta ajutorul lor. Cu toate acestea, Basta hotărî a intra cu armia sa în Ardél, cu pretenția d'a cârmui țera în numele împăratului. David Ungnad, svetnic însemnat al împăratului, strălucit prin multe soli la Constantinopole și într'alte părți, apucă înaintea lui Basta și, însoțit de Petre Lasli, sosi în 12 noemvrie la Alba-Iulia spre a curteni pe Michaiu-Vodă despre norocita

sa biruință. Acesta le dete audiență a doua-ți în 13, la opt césurî de diminéță, primindu-î fôrte bine. După aceea le trâmise acasă capul lui Andreiŭ Bathori, pe care-l bălsămise. Ungnad puse îndată de scóse un portret de pre cap, fôrte aseménat. În 17 noemvrie, când Ungnad voi să plece, Michaiŭ, care primise îndar de la dînsul un ban de aur mare pe care erau dece portrete ale împêratului, îi trâmise și el printr'unul din cei mai mari ai sêi ofițeri, o harșă frumósă, rugându-l s'o priméscă cu bună-voință. Ungnad primi acest dar arătând o mare mulțumire și apoi porni din Ardél.

Michaiŭ-Vodă, aflând de venirea lui Basta, trâmise îndată vr'o mie de ómenî către cetatea Husta de pe Mureș, care e cheia drumului ce din Polonia, Ungaria și Moldova duce în Ardél. În acéstă cetate era o garnizonă de 19 companii de trabanți, căroră se poruncise d'a se ține bine acolo până la cel din urmă om; dar ei, vêdênd cetatea ocolită și isbită, perdură curagiul și se închinară cu condiție că li se va cruța viața. Intrând valoniî lui Michaiŭ în cetate, puseră mîna pe avuții neprețuite, căci acolo Bathori și mulți nobilî își lăsase averile lor. Spun că aceste avuții se urcau la dece milióne. Tot atunci Michaiŭ cuprinse și Lipova și alte orașe din Banat.

Basta, intrând în Ardél, prinse la Șimlău pe Stefan Bathori, care fugise acolo de la cetatea Husta. El îi făgădui că va dobândi iertare de la împêratul, dacă va mijloci predarea cetății Uișara, cea mai puternică a Ardélului și unde erau atunci în garnizónă 2000 trabanți cu multe arme. Stefan Bathori primi a-și cum-

păra libertatea prin predarea Uiiuareî. Michaiu se grăbi a trăinîte o garnizonă în acea cetate. Astfel acum, prin predarea acesteî din urmă cetăți, Ardélul întreg cădû sub stăpânirea lui Michaiu. Atunci pentru întâiași dată se întâlîni în față Michaiu cu Basta, al căruî nume era menit a fi înscris cu sângele său în istoria vieței lui. Ei nu-și plăcură unul altuia. După ce-și arătară antipatia lor în public prin vorbe amare și împungătoare, ce unul dicea asupra altuia și mușcându-se prin satire, împrejurările îi aduse îndată a și-o arăta prin fapte.

Să ne oprim puțin asupra acestuî geniū fatal al eroulū român.

George Basta era de nēm̃ul lūi arnăut, darnăscut într'un sat numit la Rocca, lângă Tarent, la anul 1547; tatăl-său Dimitrie, nobil din Albania, își părăsise țera împreună cu alte familii spre a scăpa de tirania otomană și trecuse în Puglia sub umbrirea craiului Spaniei, care-î făcuse o pensie anuală și-î dedese comanda unei companii de lăncieri tot arnăuți, cu care-l trimise la Milan. El luă de soție o damă din' Alexandria și avu doi feciori, din care cel mai mare Nicolae, ajuns locotenent-general de cavalerie în armia craiului Spaniei, cel d'al doilea, George Basta, intră la patru-spre-șapte ani ca soldat în compania tatălui său, apoi după mórtea lui, trecu ca slegar în compania fratelui său. El ajuns curēnd locotenent în acea companie, pe urmă căpitan de arcebusieri călări, căpitan de lăncieri, svecnic de răsboiū. El comanda un regiment de călărime de arnăuți, când ducele de Parma fū numit cărmuitor în țerile de jos al

1597, și el se perfecționează în meseria armelor sub acest mare căpitan, care, recunoscând meritul lui Basta, îl făcù comisar general de călărime la anul 1580. El se deosebi în asedierile cetăților Anvers (1584) și Bonna (1588), însoți în Franța pe ducele de Parma în ajutorul Ligei la anii 1590 și 1592; asemenea făcù parte din expediția comitelui Carol de Mansfeld în Francia la 1593. După aceea merse de făcù câte-va campanii în Ungaria, se întorse iarăși în țerile de jos la 1596 și, la 1597, fù cerut de împăratul de la Filip II, regele Spaniei, ca să-l lase să intre în slujba sa și dobândindu-l, îl numi general de artilerie și guvernator al cetății Vienei și apoi general în óstea archiducelui Maximilian, fratele împăratului. El era mare și plin la trup, gras la față, ochii mari și privirea aspră, gura potrivită, dar buza de sus cam ridicată, fața măslinie, caracterul fisionomiei lui arăta viclenia; iar caracterul lui moral vom lăsa ca faptele lui să ni-l vedescă. *

XXXVII.

Michaiu-Vodă se supără de venirea lui Basta, nu voi în nici un chip să-l cunoscă de general căpitan al țerii, ȕicând că el este numit căpitan general și prinț

* Basta e autorul a două scrieri despre arta militară 1. *Maestro di Campo generale*, Veneția, 1606. în 4°; 2. *Governo de la Cavaleria leggiera*. Francfort, 1612. în fol. Cea d'întăiu din aceste scrieri se află în Biblioteca Statului în Bucuresci împodobită cu un portret al lui Basta; cea de a doua am găsit-o în Bibliotéca națională din Paris.

vasal și tributar al împăratului ; el făcù cunoscut lui Basta că, de vreme ce a biruit pe cardinalul fără ajutorul nimenui, va puté păstra prea bine țera în supunere, și el ar face bine a se trage în Ungaria de sus, căci n'are trebuință nici de dinsul nici de oștile lui. Dar Basta, care era sigur a dobândi el de la împăratul cârmuirea Ardélului, nu numai că nu voi să asculte cererea lui Michaiū, dar încă pretinse să pună garnizóne nemțesci prin cetățile Ardélului, silind pe Michaiū, în numele împăratului, a primi acésta măcar pe o vreme, până când Ardélul va fi cu totul liniștit și nu va mai avé a se teme de năvălirea străinilor. Michaiū-Vodă, care primise în numele împăratului și numai ca locotenent al lui jurămîntul de credință al țerii Ardélului, jurase asemenea că va păstra tóte privilegiile și drepturile acestei țeri. El era hotărît a-și ține jurămîntul chiar împotriva împăratului, al căruí scop înțelese că era a reduce țera într'o provincie a împărăției, iar nu a o ține ca o țeră deosebită, liberă și numai tributară corónei sale, de pe cum se făgăduise întâiū. Afară de acésta, Michaiū nu voia să lase din mîna-î guvernul Ardélului, pe care-l câștigase cu sabia și să-l vadă mai ales trecênd în mînilor lui Basta pe care de acum încă nu-l putea suferi.

Peste puțin ura acestor doi ómenî se vèdi publicului într'o ciocnire, care fù p'aci să aprindă flacărele răsboiului între dînșii. Basta, spre a începe îndeplinirea voinței sale d'a pune garnizóne din oștirea sa prin cetăți, trâmise o cétă de Germani ca să intre în cetatea Husta, de pe Tisa. Dar comandantul român ce Michaiū pusese în acea cetate, nu voi să priméscă

În lăuntru pe ómenii lui Basta și închidându-le porțile cetății, îi respinse înapoi cu vorbe răstite. Óstea împăratăscă fù nevoită să petrecă nóptea aceea în câmp pe o brumă și un frig mare și pe urmă a se întórce îndărăt. Basta, aflând acésta, se înfuriè și îndată începù a se pregăti de rășboiù, trămițând să-î vină călărimea din Silesia și pedestrima de pe marginele vecine ale Ungariei și întocmindu-și astfel o numărósă oștire sub arme. Michaiù nu se lăsă mai în urmă și își strînse și el pe lângă sine tóte puterile. Amēdouē taberile erau acum gata a începe rășboiù între dînsele și a se dumica una pe alta. Dar jurisconsultul Petz, om îndemánatec, ce se afla atunci în Ardél, alergând când la Michaiù când la Basta și arătându-le primejdia în care se expune creștinătatea deschidēdu-se între ei un rășboiù civil, pe când Ibraim-Pașa în Ungaria începea a amenința prin mișcări rășboinice, isbuti prin autoritatea cuvintelor lui a-î împăca și, deși ei urmară a se urî din inimă, dar în vederea ómenilor trăiaù în pace. Mai apoi însă rugat de Basta, Michaiù primi la 24 decemvrie în cetatea Husta, pe lângă garnizona romănescă și 200 de soldați ai împăratului. În orașele Tatta și Șimlėù încă erau nisce cete de Nemți. Iar în cele-alalte cetăți Michaiù nu lasă să intre garnizóne împăratăesci, ȓicēnd că acésta este împotriva privilegiilor și libertăților țerii și că acum rășboiul încetând într'acéstă țeră, el n'are trebuință de alte puteri decât d'ale lui. Aflând el prin comisarul împăratăesc Petz că împăratul voesce a da cârmuirea Ardélului lui Basta, se mănîe fórte de înșelăciunea, nemulțumirea și perfidia împăratăescă și

strigă tare că în această revoluție, Ardélul a dobândit mai mult un stăpân puternic, al cărui jug nesuferit o va împovăra, decât un apărător împotriva puterii turcesci. Michaiū impută încă prin vorbe amare crușimea, scumpetea și obrășnicia cu care puțin mai înainte ómenii împărătesci trataseră Ardélul. În urma acestora, domnul făcù svat cu toți boierii români și nobilii Ardélului, arătându-le lupta ce are cu ómenii împărătesci pentru drepturile țerii. La acest svat toți fură de părere și îndemnară pe Michaiū ca să țină domnia acestei țeri, fiind numai tributară către împăratul. Spre a face cunoscut împăratului această hotărîre a țerii, Michaiū îi trămise îndată doi soli, pe banul Mihalcea și pe logofătul Stoica, cei mai străluciți dintre svecnicii lui. Aceștia, sosind în 13 ianuarie (1600) la Pilsen, înfățișară mai întâi împăratului din partea lui Michaiū-Vodă, sabia, busduganul și stégul lui Andreiū Bathori, precum și calul ce el încălicase în bătălie. Apoi ei îi făcură cunoscut că Michaiū-Vodă nu se privesce în Ardél decât ca un guvernator spre a administra țera și a o păzi de năvălirile dușmanilor și că, sub acest titlu, el voesce ca împăratul să i-o încredințeze; al doilea cereaū ca să se hotărască ce să facă cu orașul Clușului, care de mai multe ori necunoscuse și trădase autoritatea împărătească și merită o pedépsă exemplară; și în sfârșit cum să se pórte cu acei nobili din Ardél, care fugiseră și acum cereaū iertare voind a se întorce înapoi. Solii, după ce fură ascultați cu multă bună-voință de împăratul și după ce M. S. ținù svat, fură bine dăru-iți și trimesi înapoi cu mare cinste, purtând acest

îrăspuns : « Că împăratul va trāmite comisariī sēī în « Ardél și că printr'înșiī va face cunoscut luī Michaiū « voința sa. » În vremea acēsta sosise la curtea împărătescă scrisorī secrete ale luī Basta împotriva luī Michaiū-Vodă, prin care el făcea cunoscut svatuluī împărătesc că acest prinț voia să usurpeze suveranitatea țării ; că omenia ce acest om barbar afectēză și dragostea ce el arată că are pentru popóarele învinse măresc bunăuilele, și e de temut ca rugăciunile cele viī ce el face împăratuluī pentru păstrarea privilegiilor țării și spre a-l îndemna a nu trāmite într'insa oștirī străine, să nu ascundă gândirī ambițioase. Aceste scrisorī aruncară în deosebite păreri svatul împărătesc, sau mai bine acea camarilă de femei și de iesuiți ce cârmuiaū împărăția în locul slabuluī și leneșuluī Rudolf II. Unī, câștigați cu totul în favórea luī Michaiū, strigaū că Basta scrie ca un rival și ca un pismaș al gloriei sale ; că Michaiū este fórt credincios împăratuluī și că este un căpitan cu merit și cu vitejie sublimă. Dar alții, a căror părere biruī, diseră că trebuie a da mai mult cređēmīnt luī Basta, căpitan credincios și cu svať înțelept, decât luī Michaiū, a căruī nesățioasă ambiție de a domni este deobște cunoscută.

XXXVIII.

Michaiū sigur acum că, după ce l'a ajutat norocul, ca să coprinďă Ardélul, îl va ajuta ca să-l și stăpânēscă, aștepta cu o veselă nerăbdare sosirea comisariilor împăratuluī și urma a administra Ardélul ca pe o țēra a sa. La 9 februarie el convocă dieta țării, unde,

de pe disa unui cronicar sas, nu făcură alta decât «mâncară, băură și numărare baniî lui Vodă» ; iar de pre mărturia istoricului Bethlen, această sesiune se vede a fi fost mai serioasă, căci Michaiu, începând a se desilusiona de nobiliî unguri și voind a face ore care ușurări poporului, aceștia începură a-l ruga să nu se atingă de privilegiile lor. El îndrăsnea a vorbi de privilegiile lor, atunci când cu orî-ce jertfă trebuia a uni pe toți locuitoriî țerii spre a apăra privilegiile țerii ce erau amenințate de Nemți. Domnul, furios de acesta, răspunse lovind cu mâna mânerul săbiei sale și strigând : «Iată privilegiul vostru!» Din nenorocire el amenință numai, dar nu lucră. Intr'adevăr acum era mai greu d'a o face decât îndată după bătălia de la Sibiiu. El apucase din nenorocire a jura paza constituției țerii și, credincios jurământului ca un domn constituțional, el nu putea preface nimic în țără fără de învoirea dietei. El nu voia încă să facă ca Sigismund, să silască dieta prin împilare a-î împlini voința. Astfel acum, ca și mai pe urmă, ne vom încredința că buna credință îl perdù pe el și tocmai această virtute î-o tăgăduiră dușmaniî săi. Unguriî îl învinovățiră atunci că el ar fi vrut să stingă nobilimea și că ar fi și făcut-o, dacă Dimitrie arhiepiscopul Bulgarilor nu s'ar fi dus cu Biblia la dînsul ca să-l întorcă din acea hotărîre. Vom mai vedea în urma această învinovățire repețindu-se de mai multe ori, la care singurul răspuns ce istoria pôte da spre a o nimicnici este că Michaiu a avut multe ocașii de a o face, ba încă și împrejurările l'aù îndatorat spre acesta, și tot n'a făcut-o. Asemenea suntem la în-

doială de arătarea ce numai Bethlen face cum că Michaiu ar fi poruncit în acea vreme lui George Ratz comandantul cetății Deva să arunce în Mureșul înghețat pe junele Ion Iffiu, ce se afla acolo la închisore. Michaiu era un om iute la mânie, dar nu era crud. Vięta lui ne dovedesce cu ce generositate el s'a purtat într'atâtea rânduri, către boierii din țera Românescă ce complotase peirea lui. Apoi am văduț dorința lui d'a trage prin bunătate inima Ungurilor și il vom vedea în privința lor generos până la nesocotință.* Michaiu-Vodă, care mai de mult făgăduise că se va duce la Brașov și fusese împedecat prin venirea solilor și prin alte trebī, se duse în sfârșit la 1 martie în acest oraș, unde intră cu mai mult de 6000 călăreți și pedestrii și cu o pompă necreduță. La 9 martie ajunse la Brașov un sol de la împăratul

* Intr'aceea Michaiu spre a păstra memoria biruinței sale în Ardél puse de tăie o medalie care se află în cabinetul împăresc de la Viena, bătută în aur și trăgând de ce galbeni. Pe fața principală se vede portretul lui Michaiu. Atât împrejurul portretului, cât și pe cea-alaltă parte se coprinde titlul lui în latinesce astfel :

«Michael Valachiae Transalpinæ Woiwoda, sacrae Caesaræ Regiæ Majestatis Consiliarius per Transilvaniam Locumtenens, cis Transilvaniam partium eius super exercitu Generalis Capitaneus.»

Și în mijloc; «a Deo vigilantia, virtute et armi victoriam nactus (1600)» adică :

Michaiu Voevodul țării Românescl, Consiliarul Majestății Sale Imperiale, crăiesc locușitor al Ardélului și general căpitan peste armia din părțile cele dincóce de Ardél, dobândind de la Dumnezeu biruința prin veghere, virtute și arme. 1600.

turcesc, pașa de la Timișoara, bătrân venerabil numit Huraia-Aga. Michaiu îi eși înainte cale de o jumătate de mil de oraș la Ghimbaș cu o cavalcadă măreță ; când se întâlniră, și unul și altul se deteră jos de pe cai și după ce se îmbrățișară, aga luă de la Michaiu o pală persienescă, ce acest domn purta la cōpsa sa și-î dăruî alta turcescă împodobită cu aur și petre scumpe. Pe lângă acesta, îi mai dete un stég verde spre semn de protecție otomană, mai multe pene de erodiū din cele mai frumoșe, spre a face fulii, șapte cai de preț și un fōrte bun șoim. Aceste daruri fură purtate înaintea lui Michaiu, și astfel ei intrară amândoi în Brașov în sgomotul artileriei întregi. Trămisul turc se sili în tot chipul a îndupleca pe Michaiu d'a se desliپی de împēratul Germaniei spre a se alia cu sultanul. Michaiu îi răspunse cu bună-voință, dar îi declară curat că el nicī odată nu va recunōsce altă autoritate decât aceea a împēratului creștinesc. Tot atunci so-

Accst titlu dovedesce că acēstă medalie s'a tăiat după cuprinderea Moldovei, precum aū bănuīt unīl din istoricī.

Și într'adevăr, ȓice Ioachim, vegherea lui era neobosită. Ea nu-l părăsea nicī odată și el a arătat în tōte împrejurările că scia să se păzescă de cele mai micī lucruri ce l'ar fi putut vătēma ; vitejia lui era în tot chipul încercată și într'acēsta, dușmaniī sēi cei mai inversunați îi da dreptate. În sfârșit, născut, ca să ȓicem așa, în tabēră, crescut sub corturi, mānuind armele mai bine decât orī și cine din ai sēi el nu dete de minciună devisa sa. El împreună într'insul virtușile ce un poet cānta despre un alt eroū :

Labor impiger, aspera virtus
Vis animi excellens ardor, vigilantia cura,
et durum tractandis robur in armis.

(*Iouchimis* Neuerōfnetes Münz-Kabinet).

sîră și trimișii împăratului către Michaiū-Vodă, ném-
țul David Ungnad și ungurul Michaiū Seckeli căpitan
în Sathmar. Ei fură martori la acéstă primire făcută
soluluī turcesc. Luī Michaiū îi părū bine de acésta ;
el nu se îndoi că o privesște așa de nouă nu-ī va
pune în grije și că bănuielele ce-ī va cuprinde îi va
face să fie mai înduplecătorī. Cu tóte acestea, el le
dete să înțelégă că ei nu trebue a se scandalisa de ce
văduseră ; că el nu putea a nu primi de pe cuviință un
ambasador și de a-ī face cinstea ce i se cădea, fără de
a fi privit de toți ca cel mai puțin curtén dintre toți
prinții. Michaiū porni înapoi pe solul turcesc făcên-
du-ī multe daruri și cinste mare, trimetënd sultanuluī
vorbe pacínice și în secret făgăduind munți de aur,
cum se dice. Agenții împărătesci, înfățișându-se din-
aintea domnuluī îi dîseră : «că cesarul, pentru atâta
«credință și slujbe memorabile ale luī, îi făgăduesce
«tótă clemența și tótă bunătatea sa împărătesca, dar
«fiind-că împrejurările și starea Ardéluluī o cer, el îi
«poruncesce d'a se întórce îndată în țera Románescă
«și d'a păzi hotarele împotriva Turcilor». Spre do-
vadă de favórea cesaruluī ei îi înfățișară o carte îm-
părătescă cu acéstă coprindere :

XXXIX.

«Rudolf al II^{lea}, din mila luī Dumneđeū Impărat al
«Romanilor, pururea august.

«Noī recunóscem și facem a se cunósce prin co-
«prinderea acestora tutulor :

«După ce, din mila a tot puterniculuī Dumneđeū
«(pentru gloria căruia ne luptăm împotriva națiilor

«păgâne și barbare) Ardélul a fost supus puterei nó-
«stre și strălucitul Michaiū-Vodă din țera Românescă,
«înflăcărat de un mare zel pentru creștinătate, a su-
«pus pe sine și țera sa Maieșăteii nóstre și ne-a do-
«vedit credința sa către noi prin fericitele și curagió-
«sele sale întreprinderi împotriva Turcului și în Ar-
«dél, unde a tras acéștă țeră de sub domnirea nedréptă
«a cardinalului Bathori și a dobândit o mare birnință;
«alăt pentru îngrijirea cu care priveghem la păstra-
«rea posesiilor nóstre, cât pentru bunătatea și dărni-
«cia nóstră obicínuită către supușii și vasalii noștri,
«am voit să mărturisim că statornica credință a stră-
«lucitului voivod Michaiū către noi și slujbele sale ne
«aū fost plăcute, incredințași nu numai că strălucitul
«voevod va urma a fi credincíos precum a fost, dar
«încă și urmașii sēi vor imita acest lăudat exemplu
«de credință și de curagiū; pentru aceia din chiar
«voința nóstră, după ce am chibzuit îndestul, pri-
«mim în credința și clientela nóstră și aceea a ur-
«mătorilor noștri regii ai Ungariei pe numitul Michaiū
«Voevod și copiii sēi și ținutul sēu țera Românescă,
«precum o mărturisim prin aceste cărți. Astfel, de
«câte ori va fi trebuință, pe cât vom putea, noi îi
«vom da ajutor, pentru ca domnia acesteii țeri Ro-
«mânesci să trecă regulat de la persóna strălucitului
«Michaiū cu legiuiții sēi copii de sexul bărbătesc de
«la cel d'întaiū născut la cel cel d'întaiū născut, cu
«acéștă condiție însă, că de câte ori se va înfățișa un
«nou cas de moștenire, acel ce va moșteni va face
«noue și următorilor noștri jurămîntul de credință ce
«Michaiū ne-a făcut. Spre dovada acestor cărți, sub-

«scrise cu mâna noastră și la care s'a pus pecetea noastră, datu-s'a în orașul nostru Pilna, în 11 februarie, anul Domnului 1600, al 24^{lea} al stăpânirii noastre ca rege împărat al Romanilor, al 28^{lea} ca rege al Ungarie și al 24^{lea} al stăpânirii noastre ca rege al Boemiei.

RUDOLF.

Prin porunca Sântei Maiestăți

Sale Împărătesci

Ion Barvitiuz.*

Michaiu-Vodă, auzind de aceea ce-î spunea agentii cesarului în numele său, nu-și putu ține mânia și le răspunse îndată de față : «că el nu va lăsa Ardélul spre a se întorce în țera Românescă și nu va face pe voia împăratului; că de și cesarul i-a plătit în toți ani o subvenție, dar că prin toate ostenele și primejdiile ce a suferit de la dușmani cesarului, luptându-se pentru dînsul, el meritase guvernul Ardélului, care de pre dreptate și legiuit i se cuvine», dând a înțelege că numai puterea armelor cu care câștigase această țară, îl va putea sili a o întorce înapoi. Apoi Michaiu de a doua oră adună la svat boieri, cari toți fură de părere «că îi este prin înțelepciune poruncit a păstra pe sémă-î Ardélul; că el suindu-se pe scaunul țerii Românesci, țera era ocolită de vrăjmași și că Dumneșeu îi puse în mână Ardélul ca cu puterile unite a ambelor țeri, să se pótă apăra». Michaiu, vedând că simțemintele boierilor și ale nobi-

* Acest act, spune Bethlen care cel d'întâiu l'a scos la lumină, era scris pe pergament și se afla păstrat în biblioteca lui Gabriel Bethlen, prințul Ardélului, și la mórtea lui trecu la comitele Stefan Bethlen, fratele său.

lilor ardeleni conglăsuesc cu ale sale, se întemeie și mai mult în hotărîrea de a ține Ardélul. În 15 martie el deschise dieta pe care o chemase la Brașov. Cu doue zile înainte el voise s'o amâne și să-î schimbe locul la Sibiiu, dar fiind-că deputații veniseră din toate părțile, îl rugău a o continua. Totă svătuirea dietei ținu numai un cés, aruncând o contribuție de patru fiorini de cap. Toți se așteptău la o contribuție mult mai aspră ; apoi, auzind acésta, o priveau ca o binefacere deosebită și se învoiră cu toții. În 16 martie la 7 césuri porni din Brașov la Sibiiu și d'acolo la Alba, ducând și pe agenții împărătesci cu sine. Aci, după ce-î ținu câte o săptămână și îi mai zăbovi și la Cluș, îi trămise înapoi la împăratul Rudolf cu acest răspuns : «că de nu va trămite subvenția anuală și acésta în grabă, el va duce asupra împăratului nu numai ómenî, dar încă miî de miî de demoni ; că el n'are trebuință de ajutorul străinilor ; ca are destui soldați, numai bani îi lipsesc spre a-î putea ține». El rugă încă pe agenți a se sili ca împăratul să numéscă altă persónă în locul lui Basta, care îi era bănuít din deosebite cuvinte și pentru ca sveđile lor particulare să nu turbure liniștea țării întregi. El învinováția mai ales pe Basta că, în loc să grăbescă a-î aduce ajutorul ce era dator împotriva cardinalului, își petrecuse vremea în zadar în fapte de nimic, încă se prefăcuse că e bolnav, pentru că primise o sumă mare de bani de la cardinal, prin mijlocul lui Corniș ca să nu-l vatăme și pentru aceea el se mișcase prea cu încetul cu óstea sa spre Ardél, lăsând să scape ocazia d'a intra împreună cu dînsul în acea țără. Deosebit

de acesta, Michaiu făcu a se propune pe de lături agenților împăratului «că, de vreme ce Ardélul i se «face din ce în ce mai iubit, el dorește ca să-l stăpă-
«nască și după dînsul să treacă la fiul său prin drept
«de moștenire; că pe lângă Ardél, să i se adaoge încă
«Oradia-Mare, Husta, Baia mare și părțile din afară
«ale hotarului Ungariei, care mai înainte ținuse de
«Ardél și că tot ce va mai câștiga cu vreme, țări și
«omeni, sa rămână pe sîma lui și a fiului său; că să
«i se dea bani pentru a ridica oști și aceleași pensii
«și aceași cînte de care se bucurase Sigismund Ba-
«thori, între care să fie făcut și principe ale Santei
«Împărății și să i se dea ordinul mielului de aur; că
«împăratul și cei-alalți principii creștini, care țin de
«împărăție să se îndatoreze de a-l răscumpăra cu bani
«de la Turci, întîmplându-se să cadă prins în mîinile
«lor; că dacă cum-va va fi gonit de dușmani din
«Transilvania sau din țera Românească, împăratul să
«aibă a-î plăti o sută mii talere pentru traiul său în
«Ungaria de sus.» El adăogi, spre a pipăi și mai bine
plecările deputaților împăratului, «că speră că nu i se
«vor cere înapoi cetățile Ardélului, pe care și le luase
«în stăpînire. Apoi din parte-î se îndatora către îm-
«părat a-l privi ca pe un prinț puternic; că nici o dată
«nu va umbla a-î smulge țerile ce el îi încredințase,
«ci din potrivă a i le păstra prin slujbe credincioase,
«precum asemenea și cele-alalte părți ale Ardélului ce
«sunt ale Măriei sale, cu partea de țară până în Tisa,
«el le va cuprinde și le va supune împăratului. Dacă
«tote aceste dăruiri le va dobîndi el de la bunătatea
«și dărnicia Împăratului, apoi făgăduiesce a face

«pentru mântuirea creștinătății mai multe isbânzi și
«coprinderi asupra dușmanului comun, de cum ar
«face vre-o dată cine-va și că, de i se va da numai
«atâția bani cât se cheltuia pe fie care an în Ungaria
«pentru armie, se lăga că va supune împăratului totă
«țera de la marea Négră până la Buda, Stuhlweissem-
«burg și Solnoc.»

De și aceste cereri ale lui Michaiu erau mult mai
prejos de condițiile ce împăratul dedese lui Sigismund
Bathori prin tractatul de la 24 ianuarie 1595, ele se
părură peste măsură de mari agenților împăratului și
aprinși încă de Basta împotriva lui Michaiu, se întor-
seră foarte întăritați și cu inimă bănuitoare lângă îm-
păratul, căruia îi însușară aceleași bănuieli.

Michaiu nu-și mai făcea iluzii acum asupra Nemți-
lor: el înțelese că de bună-voie ei nu-î vor da nimica,
ci numai siliți de dînsul și de împrejurări. El se gândi
a se împăciui cu dușmanii săi ca să încete odată a-
cest îndelungat război și spre a putea fi liber la în-
tîmplare în fața Nemților. Pentru aceea trimise o solie
la craiul Poloniei spre a încheia pace și alianță. Vorba
eși atunci că Michaiu propuse și lui Ieremia domnul
Moldovei ca să-și dea pe fie-sa după Pătrașcu, fiul lui
Michaiu, ca așa Ardealul, Polonia, Moldavia și țera
Românească fiind una, să n'aibă temere nici de Tătari,
nici de Turci, cu mult mai puțin încă de Nemți. Dar
o nouă dorință de domnire ce coprinse pe nestator-
nicul Sigismund Bathori, împedecă orî-ce tratație și
aprinse din nou flacărele războiului.

XL.

Când Sigismund Bathori află tragica mörte a vëru-luï sëu Andreiü, alergă îndată către cumnatul sëu Ión Zamoisky, marele cancelar al Poloniei ca să-l röge să-ï vină într'ajutor spre a redobândi Ardélul și a goni dintr'însul pe Michaiü-Vodă. Din nenorocire pentru dînsul, în acest drum i se aprinseră douë trăsuri care arseră împreună cu mai mulți cai și cu tot ce avea mai scump. Zamoisky nu-ï rüfuză ajutorul sëu. Astfel Sigismund pe care nisce emigrați din Ardél, a-nume Francisc Ferrei, Gabriel Bethlen și alți il ațâtau mereü spre a rësbuna mörtea cardinaluluï, făcu confederație cu Ieremia-Vodă din Moldova și cu Zamoisky, Se dicea că el se învoise cu acesta pe următoarele base :
«ca Zamoisky să-l ajute pe Sigismund din toate pute-
«rile cu banï și ömenï spre a-l restatornici pe tron ;
«Sigismund să iea în căsătorie o fată a luï Zamoisky,
«saü pe orï-cine alt, numai să nu fie nemțică; de va
«muri fără feciorï, atunci domnia Ardéluluï să cađă
«în moștenire la fiul luï Zamoisky, născut din Gri-
«selda sora luï Sigismund. In tot casul Sigismund și
«Ardélul să fie cu totul desfăcuți de Nemți.»

Sigismund și Ieremia-Vodă se adresară și la Sul-tanul cerënd banï și öste într'ajutor. Sultanul nu îndräsni a se declara de față împotriva luï Michaiü. re-fusă a le da banï, dar în taïnă era cu dînșii; el mijloci mult prin scrisorï ca Poloniï să le stea puternic în a-jutor și le trämise o sémă de öste, care de față se priviaü ca voluntari. Zamoisky asemenea își puse toate silințele spre a hotări pe rege la acest răsboiü și prin acësta

dete o bună ocașie Sueșilor de a scăpa de acest regă al lor, pe care nu-l mai voiaă.

Astfel craiul Sigismund își perdu drepturile sale din Suedia, spre a călea pe ale vecinilor săi. Aliații puseră în piciore o armie de mai mult de 40,000 ostași, compusă de Moldoveni, Unguri, Poloni, Tătari și Turci. Ei se apropiară de hotarul Ardélului și sta acum a năvăli asupra lui Michaiă-Vodă.

Acesta află furtuna ce-l amenința și începă să se pregătască în grabă a o stăvili din totă puterea ambelor țări ce el stăpănia. În inima sa se bucură de noua ocașie ce dușmanii îi dau, saă mai bine de silința ce ei îi fac d'a-și îndeplini proiectul său cel vechi d'a coprinde Moldova, precum coprinsese Ardélul. El era sigur de ostași și de poporele sale și avea totă credința într'înși. Sēcuii îi erau cu toată jertfiți pentru drepturile ce căpătase de la dînsul; Cazaci, Sêrbi și Bulgari sta gata a muri pentru dînsul, căci el îi îmbrăcase, îi înarmase, îi căutase adesea și le plătia simbrie bună. Trupurile lor cele mari, barbele cele lungi, strălucirea veșmintelor și a armelor lor însuflăă grôza. Dar Michaiă punea temeiă și mai mult pe iubirea oștilor românesci, viteze și cercate în atâtea răsbóie, și apoi se întemeia el pe dragostea poporului român din ambele țări, care în răpirea entusiasmului ce avea pentru eroul său, nu-l numia altfel decât «*Macedon al nostru*». Moldovenii înșiși iubiaă mai din trecut pe Michaiă și cu atât mai mult pre cât uraă acum de mórte pe Ieremia pentru asprirea cârmuirei sale și pentru dăjdiile nesuferite ce el scosese. Într'adevăr el pusese o dajdie de o soldie de

aur pe lună și toți baniți ce-î strângea, îi trecea în Polonia, spre a avea cu ce trăi acolo la nevoie, căci el nu se întemeia în puterile sale și negreșit încă mai puțin pe dragostea supușilor săi.

Michaiū își avea armia ast-fel împărțită în deosebite părți ale Ardélului : Sécuii rămăseseră în ținutul lor ; Unguriți mercenariți, în număr de 1500, erau așezați lângă orașul Brașov pe malurile râului Bârsa, prin satele și castelurile nobililor, ca într'un loc mai lesne de hrană ; iar pe Cazaciți îi așeză în tabără în târgul numit Arany (Uroiul) pe țérnul Mureșului lângă cetatea Deva. Michaiū, saū din dorința de a se feri de rășboiū și de a înființa planul alianței între Ardél, Moldova, țera Românescă și Polonia ce-și închipuise, saū că, desperând de a puté împedica rășboiul, voia numaī să câștige vreme șa să se pótă găti și isbi pe dușman fără veste, deschise tractație de precum avea obiceiū de a vorbi tot de pace, pe când se pregătia cu din-adinsul pentru rășboiū. El trâmise un sol la Sigismund, propuindu-ī că-ī va întórce Ardélul, dacă el va lua în căsătorie pe fica sa Florica. făgăduind că nu va păstra pentru sine decât orașul Brașovului și cetatea Făgărașului. Sigismund era gata a primi aceste propunerī, dar Baltazar Szilasi și Hertelius, cari erau pe lângă dinsul, îl făcură a schimba părerea, cu atât mai mult că de acéstă propunere a lui Michaiū se ținea și alta ce acésta tot cu aceeași ocașie făcuse lui Ieremia. Michaiū îi cerea să dea pe fie-sa după fiul lui, Petrașcu și apoi de bună-voie să se tragă în Polonia, lepădându-se de domnia Moldovei care să rămână pe séma lui Michaiū, ca de acolo să

aibă ocașie a' goni pe Tătari de la Dunăre până la celatea Albă și Nistru și astfel să-și mărească statul.

XLI.

Negociațiile cu Sigismund și cu Ieremia nu isbutiră. Michaiu, vedând că nu va pute încunjura rășboiul, voi cel puțin a se sili să slăbască cât putea mai mult pe dușman. Spre acest sfârșit trămise la sultanul un sol anume Michaiu Török spre a-î vorbi de dorința lui de a ține pace cu Turcii și a-î cere semnele întărireii pentru domnia sa asupra Ardélului. Asemenea trămise o solie și la craiul Poloniei poftindu-l ca să nu sprijinească pe dușmanul său Ieremia Movilă, nici să dea ocrotire emigraților din Ardél, între cați era și Thomas Csomortány. Acastă solie, nu numai că nu fû ascultată, dar încă craiul Sigismund înștiință pe Ieremia de hotărîrea lui Michaiu d'a-l isbi, ca să iea măsurile cuviincioșe, să gătescă provisiu pentru armia polonă și să întărească cetățile Sucéva și Hotinul Michaiu se tulbură foarte vedând pe Poloni declarați cu totul și de față vrăjmași ai săi. El își închipui atunci un plan de uriaș; el voia să năvălască în Polonia, să se folosacă de simpatiile ce avea în poporul acelei țeri spre a face o revoluție, a răsturna pe rege, a pune pe altul în locu-î său chiar a opri acea crăie pe sémă-î. Într'adevăr, o parte mare din locuitorii Poloniei și popórele ruse, speriate de unirea religiósă, la care regele Sigismund împreună cu iesuiți ce-l cârmuiau, le silea a face cu religia catolică, chemau pe Michaiu din totă inima lor. «Nu

«era acum de temut, ȕic cronicarii polonȕi, de perderea unei singure provincȕi, dar de schimbarea guvernului pentru tot regatul.» Mărturisesc încă uniȕi din analiȕtii polonȕi cȕă Michaiȕ merse ȕi mai departe, cȕă cerea sȕă desmȕăduleze crȕăia Polonieiȕ, fȕără-de-lege mpotriva sȕântului drept al naȕiilor, care din norocire nu ȕntinȕă atunci sabia romȕnȕescȕă, rȕemȕaind ca sȕă fie, ȕn ȕilele nȕstre, povara ruȕinȕsȕă a suveranilor Europeȕi. Spre ȕndeplinirea planului sȕeu asupra Polonieiȕ, Michaiȕ se puse ȕn corespondenȕȕă cu patriarhul de la Constantinopole, cu mitropolitul de la Kiev, cu marele duce al Muscalilor ȕi cu Carol ducele de Suedermania, carele cȕarmuia regatul Suedieiȕ. El fȕăgȕădui acelor doȕi arhiepiscopȕi cȕă, de-l vor ajuta cu mijloacele ce le sunt prin putinȕȕă, el va cuprinde Polonia va ȕntemeia acolo religȕă rȕesȕăritului ȕi o va ȕntinde mai departe ȕn Europa. Stȕăpȕnitorilor, el propunea o alianȕȕă pentru ȕmpȕrȕirea Polonieiȕ pe aceste baze : caseȕi Austriace sȕă se dea Polonia cea mare, Muscalului Lituania, Suedieiȕ Livonia, iar cele-alalte provincȕi le opria pe sȕema sa. Mai ȕnainte ȕnsȕă de a-ȕi sosi rȕăspunsurile de prin tȕte locurile de unde trȕmisese solȕi, Michaiȕ ȕȕi puse oȕtile ȕn miȕcare asupra Moldoveȕi. Acestȕă grabȕă a lui ȕȕi fȕu folositȕre ȕntr'aceea cȕă ȕȕi ȕnlesnȕi rȕăpedea cuprindere a acelei țȕrȕi; dar ȕl vȕtȕmȕă mult apoiȕ, cȕȕȕi nefȕind sigur de aliaȕȕi sȕei, el nu ȕndrȕsȕnȕi sȕă tragȕă folȕsele ȕsbȕndȕilor sale, nȕvȕăȕind ȕn Polonia, ca sȕă schimbe sȕorta aceȕtiȕ țȕrȕi saȕ s'ȕo silȕscȕă a ȕncheia pace. Fȕu ȕntr'adevȕr o mare greȕȕȕă din partea lui Michaiȕ, pe care o plȕȕti scump, de a ȕnlȕrȕȕa pe tȕte puterile vecine ȕmpotriva-ȕi, lȕsȕndu-se

pe șine fără nici un aliat. De ar fi apucat cel puțin a se învoi cu împăratul în privința Ardélului ca să fie sigur că nu va fi isbit în lipsă-î, sau de ar fi luat în Ardél drept temelie a stăpânirei sale întreaga mulțime a poporului român; dar el jertfise pe acesta nobililor, a căror dragoste tot nu și-o putu trage și cari acum și ei complotau peirea lui. Michaiu într'adevăr prevăduse multe din acestea; el căutase să amâne acest rășboi, la care era târit ca de o fatalitate. Hotărîndu-se a-l face, el spera că, pe lângă aceea că-și împlinea o veche dorință a inimei sale, coprinzând Moldova, o isbândă nouă va putea încă să-î slujască a învinge îndărătnicia Austriei și a o sili fără voie chiar să-î acorde toate cererile sale în privirea Ardélului; și într'acesta nu se înșela. El nu scia însă că această împărăție nu putea nici o dată ceea ce i s'a smuls prin silă. nu iartă pre cei ce au siluit'o și că perfida ei politică, în cumplita-î sete de răzbunare, nu-și alege mijlocele. Michaiu înștiință însă pe împăratul că el voiesce a face o expediție împotriva Moldovei spre a goni de acolo pe emigrații din Ardél, partizanii ai lui Andrei Bathori și ai familiei lui, dându-î mult a spera. Spre a se asigura că nobilii unguri din Ardél nu vor face nici o mișcare în contră-î, porni la fiul său Pătrașcu, în țera Românească, treideci din cei mai de căpetenie nobili ca să fie ca niște zălóge. El nu voi să iea în ajutor nici pe Basta, nici vre o cétă din óstea împărătească, sau din'adins sau din graba cu care era silit a năvăli asupra dușmanului.*

*Aci autorul voia să adauge un capitol special pentru care

XLII.

Adunându-şi în grabă oştile sale străine din cartierele lor, MichaiŢ le împreună cu armia sa şi cu a Ardélului. Eşi din Alba-Iulia şi, la 1 maiŢ, îşi aşează tabăra lângă oraşelul Preşmăr. Acolo porunci la toţi Sécuii să se scôle în arme şi să-l urmeze. El făcù cunoscut atunci armiei că are să intre în Moldova spre a răsbuna mórtea lui Stefan-Vodă Răsvan, aliatul său, pe care Ieremia-Vodă îl omorise cincă ană mai înainte, într'un chip crud, ruşinos şi împotrivor obiceiurilor creştinescî. Armia lui MichaiŢ, spun că trecea peste 50,000 ostaşi din cari 38,000 puşcaşi, 3000 cazaci, 4000 călăreţi sêrbî, 4000 sêcui şi 4000 voluntari sub comanda lui Baba-Novac. Cea mai mare parte din acéstă armie trebuia să se pogóre din Ardél în Moldova pe la Trotuş ; cea-alaltă să tréca din ţera Românescă pe la Focşani. În 6 maiŢ 1600, MichaiŢ, lûsându-şi soţia în Ardél, porni spre Moldova şi, voidnd a sosi chiar şi înainte de vestea sosirei sale, cu o grabă de care toţi s'aŢ minunat, fără a da rêsufare oştilor sale, trecù hotarul, nu prin drumul obicînit pre unde scia că-l aştéptă duşmanul, ci urcându-se prin munţi cei mai grei, printre stânci şi prin aspre strimtori. Pe acolo armia avu a suferi mult, mai cu sémă din lipsa provisiilor ce nu găsiră nicî pe acolo nicî în părţile Moldovei, de ôre-ce duşmanul le punu există text, căci aflăm aci în manuscris următórea notă : «A intercala aci un capitol deosebit de descriere a Moldovei.»

Nota editorului.

știise mai dinainte. Caii însă avură pășune și ostașii fură siliți a se hrăni cu foi de copaci; totuși oștile nu murmurară de loc împotriva acestei repejunii. Într'adevăr Michaiu le dedese încredințare că vor birui și le făcuse să spere mult în îmbilșugarea și gloria ce vor dobândi prin biruința câștigată fără de nici un aliat. Oștile vrăjmașe, orânduite spre paza acelor munți, vedând cu mirare și spaîmă că dușmanul, trecând prin prăpăstii, le-a ocolit, se traseră spre șesul Moldovei către tabăra lor cea mare din lăuntrul țerei.

Sigismund Bathori, și Ieremia-Vodă, cari se aflau atunci la o nuntă în orașul Troțușului, luând veste că Michaiu a trecut munții cei mari și că acum, rânduit de bătălie, se apropie de dinșii, rămaseră încremeniți. În gróza ce-i cuprinse, ei gândiră că aceea ce e mai sigur pentru dinșii este d'a se trage în lăuntrul țerii și fără zăbavă sculându-se cu totă armia, se îndreptară spre Sucéva. Michaiu-Vodă, ne întimpinând în față-i pe dușmani, de pre cumin se aștepta, se luă după dinșii cu aceeași înțelă cu care trecuse munții. Armia lui avu și aice a suferi mult de sărăcia locului, mai ales că dușmanul pustia tot în cale spre a întârzia góna ce-i dau ai noștri. Dar oștile lui Michaiu, biruind aceste suferințe, se îmbărbătară și mai mult, siliră la drum și în sfârșit ajunseră pe cele vrăjmașe la un loc anume Iascea și le nevoiră a sta de răsboiu; avangardia dușmanului alcătuită de câte-va rezimente polonese bine armate, isbi avangardia noastră compusă de câți-va români și sârbii și o sparseră. Michaiu trimise îndată de chemă o sémă de Unguri de Ardel, cari se aflau mai în urmă și-i asvârli asupra Po-

Ionilor din avangardia duşmanilor, cari după puţină apărare, se întorseră în răsipă, lăsând în loc ca la 200 morţi dintr'înşii. Între aceştia era şi un vitéz polon anume Dydynski. Îndată dujă această luptă de avangardie, ambele trupuri de armie protivnice se arătară una în faţa alteia. Ele cătară cât-va una către alta ca cum ar fi aşteptat ceva. Ce va face armia moldovană? Lupta-se-va ea alături cu Poloniî pentru un domn pus de aceştia şi nesuferit ţerii, împotriva fraţilor lor de sânge şi a unui eroi, fala tuturilor Românilor? Moldoveniî nu stătură mult în cumpănă. Într'o clipă 15,000 dintr'înşii, puindu-şicuşmele în vârful lăncilor, cu mare strigare de bucurie, trecură în tabăra lui Michaiû. Ieremia nu mai avu alt ce face decât a fugi cât mai în grabă, împreună cu óstea ce-î rămăsese, spre Hotin. Ajungând la Sucéva, el nu îndrăzni să intre în cetate, neîncredându-se în locuitorî. «Era așa de gróznic Michaiû Vodă şi vestit de răsbóe în toate aceste părţi, dice Miron Costiu, «cât îndată ce aû sosit la Sucéva î s'aû închinat cetatea Suceviî şi a Némfului şi puse în cetăţi o sémă de ai lui pedestraşi. Cronicarul polon Heidenstein bănuiesce că comandantul Suceviî. un polon anume Trzaska, ar fi trădat cetatea, câştigat fiind printr'o mică răsplătire. Michaiû-Vodă apoi pripi așa de aprópe pe Ieremia, încât avangardia sa ajunsese nicidecum pedestri cu câte-va cară din arierguardia lui Ieremia. Haiduciî stătură cu inimă la răsboiul apărându-se câte-va césuri, dar înglotându-se óstea lui Michaiû, ei fură sparţi şi deteră dosul. Această luptă stătù lângă riul Jijia, la un sat anume Verbia,

unde stă o movilă mare, făcută după aceea peste trupuri, de Ieremia. În sfârșit dușmanul ajungând la Nistru, la cetatea de margine a Moldovei, numită Hotinul, pe care Ieremia o grijise foarte bine cu slujitori de ai săi nemți, hotărî de a se opri acolo spre a da bătaie, sperând că va putea isbuti să birue oștile lui Michaiu, obosite de atîta cale. Numărul ostașilor ce aveau aliații cu dinșii se urca încă la 30,000. În 18 maiu sosi și Michaiu pe loc și îndată se înhăță bătăia la Otani lângă Hotin. Bătălia ținu de la 10 césuri dimineța pînă séra și, cu tóte că dușmanul se purtă mai vitejesce în acéstă bătălie, dar nu fû mai norocit decît altă dată. Michaiu cădû cu o furie mare asupra armiei dușmane, care după o lungă împotrivire perdû câmpul de bătaie, pe care-l roși și-l udă cu valuri de sînge; 8000 din vrăjmași zăceau pe câmpul bătăliei, iar din ôstea noastră numai 2000; mulți dușmani încă periră ca vai de ei, înnecați în riul Nistrului. Românii căștigară o pradă bogată, iar dușmanii ce scăpară se închiseră cu toții în cetatea Hotinului.*

XLIII.

Michaiu începû a bate cetatea. Ghiulelele lui, spune Miron, se cunosceau în zidurile cetății pînă la surpa-

* Mai-toți analiștii pîn acéstă băaie pe Nistru, însă unii la Hotin, la un loc aprópe, pe care nu-l scriu tot un fel. Așa De Thou scrie *Orthein*, Orteliu *Oglioni* și alții *Orthun*, Bisselie, *Orthano*. Acestă din urmă se asemănă cu numele satului *Otani* de lângă Hotin, unde credem că s'a dat acéstă bătălie, necunoscînd vr'un loc acolo al cărui nume să se apropie mai mult de cele date de isoriei.

rea ei, și după un asediū de trei zile, vedēnd cā nu o va putē sparge, cāci îi lipseaū tunurī marī, puse un trup de pază împrejurul cetății și, lāsānd în capul oștilor pe Udrea, împreună cu Deli Marcu și Baba-Novac, el se întorse la Sucēva și de acolo la Iași, unde intrā cu triumf, se sui în tronul domnilor moldoveni, primind într'o ceremonie solemnă jurāmīntul de credință al boierilor acesteī țeri. De atunci el începū a se intitula și a se scrie : «Domn al țerei Romānesci, «al Moldovei și al Ardélului.» Ieremia-Vodă, vedēnd cā-l vor scōte din cetate, fugi într'o nōpte pe furiș cu toți boierii lui în Polonia. Michaiū deși cunoscea bine cât de mulți partisanī are în Polonia întrégă, iar mai cu sēmă cā vecina țeră a Podoliei, care era de lege orientală îl chema și-l aștepta cu mare bucurie spre a i se închina lui, tot nu îndrāsni a trece peste hotar în Polonia, spre a sfârși rāsboiul, încheind pace saū îndeplinindu-și planurile sale în acea țeră, din pricină cā el încă nu era înțeles bine cu aliații săi, cā nu putuse coprinde cetatea Hotinul și cā trebī grabnice îl chemaū în Ardél. Acesta fū o mare greșală a lui Michaiū, cāci vecinatele provincii erau fără oști și cu simpatia popórelor, chiar și fără de aliații săi, el ar fi putut impune voința sa în Polonia. El scriscraiului Poloniei cā a luat armele și a intrat în Moldova spre a oprī isbucnirea unui complot rău ce Ieremia urđise împotrivă-ī. Eraū atunci Polonii strānși la dietă în Varșovia, svātuind óste împotriva Suediei, silind mult craiul ca să i se dea mijlóce de a-și redobāndi crāia de moștenire. Eșise vorba cum cā Michaiu dobāndise de la Pórtă întărirea nu numai de domn

al Moldovei, ci încă i se dedese o diplomă scrisă cu litere de aur, prin care i se întăria stăpânirea peste toate provinciile polone ce va pute cuprinde. Toate acestea așțară mari dispute în dietă. Adoratorii și partisanii lui Michaiu, cari erau mulți, tăgăduiau adevărul acestei din urme vorbe și, laudând faptele eroice ale lui Michaiu, împotriva Turcilor, încredințau că el va fi un om foarte folositor republicei și pregătirile rășboinice ce vor să facă împotriva-î sunt de prisos.

«Siguranța crăiei Poloniei, diceau ei, nu se razimă pe Moldova. Ce ne pasă nouă și ce perde sau câștigă republica, dacă va domni în acea țară Ieremia sau Michaiu? De trebue a apăra pe Ieremia, apere-l aceea cari au câștig dintr'acésta și căroră le place orî-ce pricinuire, numai să pôtă face rășboiul.» Acésta din urmă observație bătea în Zamoisky și în ambii frați Potocki. Cel d'întaiu era patronul lui Ieremia pe care-l pusese pe tronul Moldovei și făgăduise a-l apăra; cei-alalți erau rudiți cu Ieremia prin căsătorie. Partida lui Zamoisky striga împotriva partidei lui Michaiu, învinovățind'o de a fi spirit austriac și prietenă a religiei răsăritului. O greșală se făcù afuncî din partea noastră. Baba-Novac intră în Pocuția, provincie a Poloniei, cu gând ca să tragă pe Cazaci în partea lui Michaiu. El pustii acolo moșiile lui Stefan Potocki. Fără îndoială că aveam drept a intra în Polonia, care ne făcuse rășboiul pînă atunci; aveam drept a intra în Pocuția, care este o veche provincie a Moldovei, fiind cumpărată la 1431 de Alexandru-Vodă cel bun și cel bătrân de la craiul Poloniei Vladislaș, într'o mie de ruble de argint, și apoi multă vreme ea stătù

o pricină de războie nequrmate între Polonă și Moldoveni. Michaiu cunoșea acesta și reclama acum drepturile Moldovei asupra Pocuției. Dar nefiind hotărît Michaiu a purta îndată războiul în Polonia, intrarea în Pocuția era o greșală, căci întărată mai mult pe dușmanii săi din Polonia și le dete cuvînt împotriva partizanilor noștri. Partida lui Zamoisky începù într'adevăr a striga tare că Baba-Novac a pus-tiit Pocuția prin foc și sabie, ducênd în robie o mulțime de ómenî, femeî și copii, prin mijlocul orașelor și satelor aprinse. Cu tóte acestea dieta nu voi a libera banî pentru pregătirile de război. Zamoisky nu se descoragiê de acestea, nicî se lăsă din hotărîrea sa. El câștigă pe craiul, asupra căruia scim că avea mare influență, mereu ȑicêndu-î prin scrisorî și prin grai că unchiul și vrăjmașul său ducele de Sudermania din Suedia se va bucura mult și se va întări în puterea sa, vêdênd că străiniî calcă țera Poloniei nepedepsiî. În înțelegere dar cu craiul, Zamoisky dete poruncă hatmanului Zotiewski de a se duce în grabă cu câte oștî va puté să adune mai curênd ca să se așeze pe Nistru spre a apêra hotarul și a observa mișcările lui Michaiu. Acesta, vêdênd atunci că Poloniî un sunt încă în stare a-î face vre-un rău, că ei se mulțumesc a sta în poziție de apărare. socoti până una alta să se întórcă în Ardél, spre a pune capêt la pricina ce era între dînsul și împêratul pentru stăpânirea Ardélului. El trâmise curieri la cetățile acestei țeri spre a vesti triumfurile sale în Moldova și tot Ardélul își arată veselie prin descărcături de tunuri și alte ceremonii.

Asemenea Michaiū pornise curierī la în pēratul ca să-ī facă cunoscut coprinderea Moldovei și a ī-o închina din partea sa și a fiului său Pētrașcu, păstrând însă pe sēmă-ī stăpânirea ei.

XLIV.

Apoi spre a-și trage dragostea poporului Moldovei, Michaiū îi iertă birul și-l aduse a făgădui că pe câtă vreme se va păstra această iertare, cu mijlócele lor, locuitorii vor apēra țēra de tot felul de dușmanī. El oprise asemenea prin strașnică poruncă jaful în orașe și sate, hotărīnd a fi osândiți la bătaie toți oșteniī romāni cari o vor călea ; iar pe ostași unguri, fiind mai deprinși la pradă, îi osādea la mórte. Din nenorocire nobiliī Unguri, cari strigaseră atât de mult a, supra relelor ce făceau soldațiī lui Michaiū în Ardél, găseau că este prea firesc lucru ca ostașiī lor să prade în Moldova nepedepsiți. Intr'o di șēpte unguri din ómeniī lui Pancratie Sennyei și Giegi Sibrii, nobili însemnați din Ardél, fură prinși jāfuind și aduși dinaintea lui Michaiū. O mulțime de nobiliī alergară atunci și se rugară de domn, în numele întregēi armii unguresci, ca să dea drumul vinovaților. Michaiū le dete drumul cu vorbe nehotărīte și cum plecară nobiliī, îndată trāmise poruncă să ómóre pe acei șēpte prinși. Începură atunci Unguriī a murmura, dicēnd că fără dreptate aū fost aceștia uciși. Nisce intriganți ambițioși precum Moise Sēcuiul și Stefan Csaki ce folosiră de ocașie spre a întărāta pe nobiliī împotriva cārmuirii lui Michaiū și a-ī aduce a trāmite pe ascuns deputați

către Sigismund Bathori, carele se auăise că se află la marginile Podoliei în tabără cu Ioan Zamoisky cancelarul crăiei polone, spre e se svătui cu dinsul și cu Potocki despre chipul cu care ar putea să intre mai lesne în Ardél spre a goni pe Michaiu, făgăduind că ei îi vor sta întru ajutor și că poporul îl va primi cu mare bucurie. Sigismund le răspunse că: «Dumnedeu e bun și că, de va voi să-l cheme iarăși la cârmuirea Ardélului, el nu va lăsa să-î scape din mână ocazia, de temere ca să nu stea împotrira voinții lui Dumnedeu. Dar că acuma trebuie a suferi cu răbdare toate relele la care ca ómenii suntem supuși, și așteptă vremea hotărâtă de Dumnedeu pentru sfârșitul tiraniei lui Michaiu.» Zamoisky încă făgădui că la vreme va da ajutor aliatului său Sigismund. Boierii Moldovei se rugară de Michaiu ca să le dea domn spre a-î cârmui în locu-î pe fiul său Nicolae. Michaiu le făgădui întâiu a le face pre voie și porni numaî de-cât pe Radu Buzescu și pe postelnicul Stoica cu o cétă de 300 inși să mērgă să aducă din țera Românescă pe fiul său Nicolae, dar pe urmă se socoti cum că fiul său este prea tînēr și nu va putea cârmui o țeră de margine, mai ales că avea încă a se teme de Ieremia și de Poloni, și își schimbă hotărîrea, orânduind o comisie vremelnică de cârmuire pentru Moldova, alcătuită de patru generali ai săi, anume hatmanul Udrea, vistierul Androni, armașul Sava și spătarul Negrea. Apoi în 27 iunie, părăsind Moldova, trecu pe la Oituz în Ardél și veni la Brașov, însoțit numaî de 400 călăreți cazaci, sêrbî și valoni. El poruncise cu armia să l urmeze, rămâind în

Moldova numai 6000 pedestrași și călăreți, sub comanda unî boier strălucit în războaie, anume Mârza și a lui Moise Săcuiul, pe care-l numise în această expediție căpitan general al Ungurilor. La Brașov, Michaiu petrecu cinci zile. Aici, necăjindu-se pe Brașoveni pentru nisce vorbe deșerte ce aușise de la dinșii, îi amenință că le va prăda cetatea, dar rugat de unii din ómenii săi și mai ales de Moise Săcuiul, care-l însoțise din Moldova, se împlânđi și-î iertă, căci el adesea avea asemenea mâni prefăcute. El își împărți apoi armia în Ardél într'ast fel: pe Unguri, sub poruncile lui George Mako și Stefan Tarkany, în țera Barsei; pe Sêrbî în scaunele Sașilor de la Cohalm și Șinc; pe Poloni și pe Cazaci asemenea în scaunele săsesci, de la Sighișóra și Mediaș, și cu tóta cea-alaltă óste intră cu triumf în Alba-Iulia, în cele d'intăiu zile ale lui Iulie și hotărî ziua de 20 ale aceleiași luni pentru a se aduna acolo dieta țerii.

XLV.

Când se vesti coprinderea Moldovei, tóta lumea rămase uimită de mirare. Acel căpitan care umblă și isbesce cu iuțela trăsnetului, acei minunați ostași cari suferă în tăcere marșurile cele mai repeđi, ostenéla și fómea cumplită, trăind numai de entusiasm și de glorie, bătându-și joc de puterile naturei, ca și de ale ómenilor, acea bună rânduială, acea disciplină și jertfirea ce ei păstrase în această campanie, tóte strălucirile triumfuri care încununară strădaniile lor fură glorficate și trâmbițate în tóte părțile. Vécul nu arătase

încă în Európa o asemenea armie nici un asemenea general, În toate părțile se dicea că Michaiu a coprins Ardélul în un-spre-zece zile și Moldova numai în opt. Toți dușmanii săi se îngroziră. Ei se încredințară că singuri nu pot face nimic împotriva-îi ci numai coali-sându-se toți împreună.

Michaiu ajunsese acuma în culmea gloriei și a mărire-ii ce el visase. Abia cincă ani trecuse de când el tră-sese sabia spre a apăra țera sa de tirania turcăscă și printr'o mulțime de eroice triumfuri, respinsese poto-pul turcesc departe de dinsul și de întregă Europa creștină. Nu numai atât! El voise a-și crea o patrie mare pe cât ține pământul românesc și norocul a-jutându-l, în câte-va luni și Ardélul și Moldova și o parte din Banat sunt unite cu țera Românescă. Rămăsese numai Timișóra cu ținutul ce se afla sub Turci și Oradea-mare cu părțile orientale ale Ungariei, pe care el le cerea de la împăratul, cu dreptul că ele fac parte din Ardél, precum fusese și sub Sigismund Bathori. Aceste mici ținuturi dobândite unitatea națională ar fi fost completă. Independența absolută ar fi urmat fără îndoială. Michaiu realizase acum visarea iubită a voievozilor celor mari ai Românilor. Acum Românul s'a înfrățit cu Românul, și toți au una și aceeași patrie, una și aceeași cărmuire națională, astfel precum ei n'au fost din vremile uitate ale vechimei. Statul acesta nou are hotare naturale de minune; el e destul de puternic; pământul său destul de bine-cu-vîntat de cer; locuitorii săi numeroși și în mare parte omogeni; el poate trăi, poate sta de sineși și a se apăra împotriva năvălirilor străine. Michaiu avea

destulă înțelegere spre a constitui acest stat, ale cărui hotare le trăsese cu sabia sa. Dar spre a așeza bine temelile și a întări cimentul acestei zidiri, prea grabnic înălțată, îi trebuia vreme; și vremea îi fu de lipsă. El n'apucase încă să încunune zidirea sa d'abia ridicată și iată glasul cobitor al clopotului răstrîștei începe a suna cu tărie, și din toate părțile înviersunați alérgă dușmanii sêi miî de miî și toți într'una spre al dărâma. Vai! căci nu ne am putut opri aci, în culmea triumfului nației Române, oprind împreună cu noi și timpul și istoria?

Pentru ce după draga povestire a atâtor norocite și mari isbândi, să fim osândiți a descrie și cruntele noastre nenorociri?!*

* S'ar putea dice că acéstă patriotică urare a autorului, cel puțin pentru sineși, s'a îndeplinit, căci mórtea l'a răpit mai nainte ca să fi terminat cartea următoare, a Va «*Mirisleu*» și să fi început măcar ultima «*Gurusleu*». Am putea să ne oprim aci cu acéstă publicare, mărginind'o în cele patru cărți care povestesc mărețele fapte împlinite de Eroul Românilor pînă în epoca când el ajunse, singur dintre toți domniî românî de pînă astăzi, a realiza dorul întregel Românimî, *Unitatea Națională*.

Respectul însă ce datorim ilustrului scriitor N. Bălcescu ne impune și sarcina de a da publicității cele XXXII capitole ce ne-au rămes printre manuscrisele lui, din următórea carte a Va. În planul Bălcescului, cu dînsa trebuia să se începă a doua parte a operei sale: *Scăderea mării românesce*, precum cele tipărite pînă acum formaî partea întâia saú *Creșterea acelei mări*.

Nota editorului.

C A R T E A V

MIRISLÉU.

(IULIE 1600 — IANUARIE 1601.)

I.

Îndată după întorcerea lui Michaiu în Alba-Iulia sosiră acolo olaci de la împăratul aducându-i urări pentru norocita isbândă din Moldova și înscuințându-l ca să se mulțumească cu țera Românească și cu Moldova și să lase Ardélul pe séma împăratului. Michaiu nu se putea învoi cu aceste propunerî, neîndurându-se a lăsa Ardélul; el porni îndată la curtea împărătească doi soli, pe Tudosie Logofétul și pe Gaspar Corniș, spre a ruga pe Rudolf II ca să-i lase Ardélul, căci l'a dobândit cu sabia și cu atâta sudóre, osteneli și sânge, și să-i dea drumul asupra Turcilor, să mérgă a lua mai întâiu de la dânșii Timișóra, pe care s'o închine împăratului. După aceea, Michaiu schimbă cârmuirea vremelnică din Moldova și orându-i acolo în locul său pe Marcu, fiul lui Petru-Vodă Cercel,

trămițând împreună cu dînsul și pe credinciosul său Preda Buzescu.

Întru aceea, Michaiu, la 20 iulie 1600, deschise dieta în Alba-Iulia spre a o consulta despre deosebite trebuințe ale țerei. El o puse din nou de-înjură credință. Însă nu se spărsese dieta și Michaiu, aflând că doctorul Bartholomeu Petz, trimis de împăratul către dînsul, sosise la Satmar în Ardeal, porni doi ardeleni, pe Francisc Alord și Andreiu Barcsai la Cluș, ca să se împreune cu banul Mihalcea ce era acolo, ca să meargă tustrei la Satmar lângă acest ambasador spre a-l invita să vină la Alba, unde-l aștepta dieta cu nerăbdare, ca să aducă bani ceruți într'atâtea rînduri împăratului de Michaiu, și în sfârșit spre a trata despre trebile Ardealului și ale cărmuirii sale. El le dăse că la întimplare când solul bănuitor, cum se aude, s'ar teme să vină, ei să rămână la Satmar zălog până la întorcerea sa. Ajungînd aceștia la Satmar, înduplecară pe Petz a merge la Alba și ei rămaseră în acel oraș. Petz fu adus în câmpia Albei în mijlocul mulțimei de popor și încunjurat de un strălucit cortegiul de pedestrași și de călăreți; pe urmă, după un mare cuvînt de urare ce-î ținu Pancratie Sennyei, fu dus la palat, unde Michaiu îi eși întru întîmpinare până la mijlocul rîndurilor. Bartholomeu Petz, fiind astfel primit, aduse domnului, în numele împăratului, daruri scumpe, titlul de Locuitor al său în Ardeal, acela de consilier împărătesc și o sumă însemnată de bani pentru plata ostașilor, pe care însă o lăsase la Satmar, sau din pricina nesiguranței drumurilor, cum da el a înțelege, sau pentru că nu voia să dea acești

banii în mîna lui Michaiu, pînă a nu se asigura mai înainte bine de simţemintele lui. Michaiu, după ce primi bine pe solul împăralesc, îi trimise răspuns prin Gaspar Corniş şi Pancratie Sennyei: «ca să binevoiască a se întorce îndată lângă Cesar, spre a-i cere pentru dînsul şi în numele său, să-i dea Ardealul sub «niste nouă condiţii şi să-l roge a trimite răspuns craiului Poloniei ca să nu-l isbescă cu putere în Moldova, pentru ca el, cu oştile ardeleni, moldovene şi muntenesci precum şi cu acele ce avea în lăfă de la împăratul, să poată cu mai multă grabă şi siguranţă merge împotriva Turcilor, să treacă Dunărea şi să ameninţe Constantinopolul». Auzind acestea, Bartholomeu Petz le răspunse în taină : «că el ştie cum că după pornirea sa, Michaiu nu va împlini nici una din făgăduielile sale, că înşelătoria lui este acum deplin cunoscută ; dar, dîse el, trebuia voastră este de a privilegia toate faptele lui şi, de-l veţi vedea că plănuiesce ceva împotriva împăratului, daţi îndată de ştire Maiestăţii Sale.» Aceste cuvinte ale lui Petz ne desvălesc caracterul adevărat al misiunii lui ; cu toate acestea el făgădui a sprijini dinaintea împăratului cererile lui Michaiu. Astfel se întorse Petz, după ce în câteva zile fu tratat cu mare cinste de către Michaiu şi umplut de daruri. În această vreme Michaiu începuse să-l ia următorul titlu : *Michaiu Voevod al ţerei Românesce, al Moldovei, consilier al Sîntei Maiestăţi împărătesce şi crăiesc şi Locuţiitorul său în Ardeal.*

Într'aceia dieta hotărî o contribuţie de şase fiorini de fie-care poartă pentru ţinerea oştilor demnului, poruncind la toţi a fi gata de plecare în războiul la po-

runca domnăscă. În vremea acésta, nobiliī din Ardél, ce fuseseră trimiși în țera Românăscă la Pětrascu, se întórseră înapoi.

II.

Înceindu-se dieta, vestiră luī Michaiū că un sol de la marele vizir Ibrahim se apopie de Brașov cu darurile ce-ī trāmite împěratul turcesc. Decī îndată el porni într'acolo cu o escortă numărósă. Aflând sosirea solului, el eși din orașul Brașov în câmpie spre a-l întâmpina, împreună cu toți guardiī sēi și cu alte oști, ducēnd înainte prin seizi căți-va cai frumoși. El se pogori de pe cal, primi stégul sultanului plecādu-se și îmbrāțișādu-l; pe urmă, salutānd cu mult respect pe sol, primi de la dīnsul sabia și cuca pe care o puse pe cap. Apoi încālecānd, puse pe sol la stīnga sa, ceea ce pentru turci este un loc mai de cinste decât drépta, îl duse în oraș pe cānd se descārcau tóte tunurile și bombardele ce se aflaū în Brașov și-l primi, în acéstă lungă procesiune, cu tóte semnele putincióse de bucurie și cu tóte grațiile unei gazde recunoscătoare. După ce l-a tratat mēreț, l-a împovărat cu daruri și l-a ținut câtă-va vreme la sine, Michaiū îi dete drumul și se întórse la Alba-Iulia.

Împreună cu solul turc, Michaiū trāmise în solie la marele vizir Ibrahim, care bătea atunci cetatea Canișa, pe vornicul Dimu sēu Dumitru, spre a trata despre trebile Ungariei, după luarea Canișei, pe la începutul lui septemvrie (1600), vizirul Ibrahim porni la Constantinople pe ambasadorul român cu lazid-

șade, reis-efendi al taberiî, spre a se înțelege acolo cu divanul și cu sultanul. Hafiz-Pașa eunucul, vechind pe Dimu care-l înșelase și-l hiruisse la Nicopole în anul 1598, precum am văduț înapoi, voi să-și răsbune. El dobândi de la muftiul Sanollah o fetvâ care declara că solul unui domn viclean ca Michaiu este afară de dreptul gintelor. Pe această fetvâ rezimându-se, eunucul puse mâna pe Dimu și-l bătù la falangă până ce-și dete sufletul în gróznice dureri. Acesta trase asupra lui Hafiz-Pașa mânia tuturilor, chiar și a Turcilor. Ibrahim-Pașa mai ales se supără forte și scrise într'acesta sultaneî-validè. Hafiz-Pașa fu îndată depărtat din slujba de caîmăcam. Acestă întâmplare însă mâniè forte pe Michaiu și din nou îl întârâtă împotriva Turcilor.

Într'aceea dinsul, aflând că Poloniî adună ôste pe hotarul Mòldovei și că și-au așezat tabèra lângă Nistru în dreptul Hotinului, scrise îndată generalului împărătesc din Ungaria de sus ca să-și țină armia gata, ca la trebuință s'o pôta avea sub mână. Era Basta care comanda această armie. Din porunca împărătescă el se trăsesese din Ardél la Casovia, capitala guvernului său, cu durere de inimă că lasă Ardélul 'pe mâna lui Michaiu. El avea însă poruncă de a sta gata a ajuta pe Michaiu la ori ce cerere.

Dar aceste favorî ce împăratul făcu lui Michaiu ascundeau o viclenă trădare. Am auđit vorbile lui Petz către Corniș și Sennyei și am observat că ele vădesc adevărata lui misie. Într'adevăr el fusese însărcinat ca, pe de o parte să aducă lui Michaiu împlinirea cererilor lui, iar pe de alta să pregătască elementele

prin care să pótă trage răsbunare asupra lui Michaiu pentru siluirea ce stăruința sa făcuse împăratului. În lipsă de óste spre a putea scóte prin silă pe Michaiu din Ardél, Cesarul, carele se temea ca din ambiție el să se alieze cu Turci și să se proclame neatârnat de împărăție, hotărî a-l adormi acordându-î cererile sale și într'aceeași vreme, cunoscând ura nobililor unguri către Michaiu, prin taînice instrucții ce dete lui Petz și lui Basta, îi însărcină a se folosi de acéstă ură, a o ațâța și a o lăți și mai mult, iar când va isbucni răscóla, a ajuta cu putere mișcările în contra lui Michaiu. Petz și Basta nu pregetară întru acésta ; elemente găsiră cu prisos. Cunoscem viclenele uneltirî ale lui Moise Sécuiul și Stefan Csaki în Moldova. Cu tótă favórea la care-î avea Michaiu pe amândoi, cu tótă cinstea și darurile ce le făcea, ei își urmau în taînă comploturile lor. Moise Sécuiul lăsase pe Mârzea în Moldova și însoțise, cum am vădút, pe Michaiu în Ardél. La întórcerea sa el se opri câtă-va vreme în ținutul Bârsei, în orașele Feldióra și Bodul ; se înțelese acolo cu George Mako și cu cei-lalți căpitanî ce comandau pe ostașii unguri, despre întórcerea lui Sigismund și revolta în contra lui Michaiu, ațâțându-î a sta și ei una spre a mântui nația lor de sub domnirea unuî așa de rău stăpân. După aceea, el trecu la Sighișóra sub cuvînt ca să-și vadă femeia și pe gineurile său Wolfgang Corniș și, ședînd puțin acolo, fugi în Polonia la Zamoisky, ca să-î cêră ajutor de óste împotriva lui Michaiu. Îndată ce acesta auđi de desertarea lui Moise și înțelese uneltirile lui, porni la Sighișóra pe George Raț ca să prindă pe Wolfgang

Corniş şi să i-l aducă în fere la Alba-Iulia. Pe când se săvârşeau acestea, Sécuii din scaunul Odorheiului, aflând vicleniile nobililor pe care atât de mult îi urau, puseră mâna pe doi dintr'înşii, anume Francisc Farcaş şi Michaiu Szemere şi-i uciseră acolo în Sighişora. Unul din complotişti, anume Ion Petki, ce se afla acolo, o luă la fugă; dar domnul spre pedepsă îi confiscă avuturile, iar pe Wolfgang Corniş, după ce fu adus la Alba-Iulia, îl puseră la închisore. Uciderea a-celor doi nobili şi arestarea acestui din urmă deteră pricină intriganţilor a aţîţa şi a spăimînta lumea, pregătind şi întindînd astfel complotul lor. Ei mai ales strigaū mai tare,— şi întru acésta se părea că aū ore care cuvînt,— în contra relelor ce făceau ostaşii în ţeră şi diceau că aceştia ar fi omorît un preot sas din târgul numit *Insula Creştină* şi că ar fi jăfuit pe alţii. Dar aceea ce pricinui mai multă turburare fû fapta ce se întîmplă în oraşul Huedinul. Michaiu trămisese în acest oraş o sută de pedestraşi români spre a fi hrăniţi acolo. Locuitorii nu prea erau mulţumiţi de purtarea lor; când într'o zi de duminică, dimineţa pe când ei mergeau în număr mare la biserică, iată că vîd în piaţă mai mulţi ostaşi români beţi făcînd felurî de rele şi necăjind ômenii, luându-le marfa de prin prăvălii. Larma şi strigările neguţătorilor şi soldaţilor auîndu-se în biserică, locuitorii ce se aflaū în lăuntru, nesciind ce se petrece afară, eşiseră înspăimîntaţi din biserică şi se siliră a împăca cêrta; dar întărâtându-se şi mai mult şi unii şi alţii, Românii chemă pe toţi ai lor într'ajutor şi urmîză a prăda şi a face la rele; locuitorii diu partea lor se adună

mulțime mare, ȋaŭ armele, năvălesc asupra Românilor și-ȋ ucid pe toȋȋ, afară de un mic număr ce putură scăpa. Aflând acésta Michaiŭ se turbură fôrte și, ȋn aprinderea mânieȋ sale ȋmpotriva locuitorilor Huedinului, voind a face un strașnic exemplu, porunci luȋ Stefan Csaki, căpitan general peste tótă armia țerii, să ȋea câtă ôste ȋȋ va trebui, ca să mERGă să spargă orașul, să ucidă pe locuitorȋ saŭ să-ȋ aducă prinșȋ. Csaki, neindrăsnind a sta ȋmpotriva porunciȋ domnescȋ, plecă spre a o ȋndeplini ; dar apucă ȋnainte de trămise pe ascuns un om care spuse locuitorilor primejdia ce-ȋ amenința. Locuitorȋ se grăbiră atunci a fugi la munte cu familiile lor și cu tot ce aveau mai scump ; un mic număr numai de nenorociȋȋ, creȋend că nu li se va ȋntimpla nimic, rămaseră pe loc și orașul fu ars ȋmpreună cu dinșȋ.

III.

Vestindu-se tôte acestea ȋn țERă, se spăimintară peste măsură nobiliȋ, ȋncât mulȋ (ca la o sută dintr'ȋnșȋȋ), ȋncărcând ȋn cară familiile cu tot ce aveau mai scump, se sileau a se mântui prin fugă. Aflând ȋnsă Michaiŭ aceste mișcări ale nobilimei ȋn urma desertărei luȋ Moise Sēcuiul, spre a opri ca din acéstă ferebere să nu se aprindă un foc mai mare și plecat fiind mai mult a ȋntrebuința mijlôce blânde decât aspre către nobilȋ, trămise oficial ȋn palatele și locuințele lor pe Nicolae Vitézul, un român din Ardél, vestit orator pe acele timpuri. Vitézul, supus și jertfit cu totul domnului, priȋni cu bucurie ȋnsărcinarea ce-ȋ dete și,

închinându-i-se plecat, se şi duse la fie-care nobil în deosebire; întrebuinţând felurite argumente de pe spiritul celor către care se adresa, el se silă a-î încredinţa despre strălucitele proiecte ce are domnul pentru creştinătate şi adesea sfârşă cuvîntul dîcînd că «Michaii iubeşte mai presus de orice ce mîntuire şi păstrarea creştinilor; că şi noaptea el se gîndesce numai cum ar putea sluji mai cu credinţă împăratului, a întinde hotarele creştinătăţii, a doborî puterile Turcilor, în sfîrşit a păstra Ardelenilor, a căror viaţă o preţuise în cea de curînd biruinţă asupra lui Ieremia, vechile lor legi şi privilegii; că el n'are nimic mai scump ca sîngele nobililor, nimic care să iubească mai mult ca naţia ungurească, şi că nu va întreprinde nimic împotriva legilor obşteneşti ale acestei ţări, precum de curînd o încredinţase lui Bartolomei Petz solul împăratului; că nimeni nu trebuie să se turbure de fuga lui Moise Săcuil, carele în cea din urmă expediţie din Moldova făcuse parte dintr'o conjuraţie, al cărui scop era de a omorî pe domn spre a da principatul lui Sigismund, şi că el, prin fuga sa în Polonia, scăpase de dreapta pedeapsă a vicleniei sale; că deşi doi oameni însemnaţi, Francis Farcaş şi Michai Szemere, fuseseră ucişi la Sighişoara prin furia Săcuilor, acesta foarte a fost neplăcută domnului şi el asigură că uneltitorii morţii lor se vor pedepsi îndată cu moarte, iar pentru vătămarea ce soldaţii domnului au făcut, fără ştierea lui, locuitorilor, după o cercetare şi o preţuire făcută, se vor plăti până la un ban.» Prin asemenea cuvinte şi jurăminte personale, Nicolae Vitézul, părăindu-se a

fi domolit înferbîntarea nobililor, se întorse triumfător lângă Michaiŭ. Nobiliŭ ungurŭ erau însă împărțiți în deosebite părerŭ și partide. Aceŭ veniți din Ungaria, cari numai de cîtă-va vreme se statorniciseră în Ar-dél și cari nu împărțeauŭ ura națională a nobililor transilvănenŭ către Români, se lipiseră din inimă de Michaiŭ. Ei vedeau de atîția ani, de la nenorocita înfrângere de la Mohaci, draga lor patrie Ungaria ro-bită și sfășiată de Turci și de Nemți. Ei vedeau acum că nu aŭ altă sperare de a mîntui patria lor și de a o reintregi în libertatea și unitatea ei decît în Michaiŭ. Într'însul ei își pironiseră tôte sperările; ei îl înconjurau, îl ațîțau, îl îndemneau, îl lingușiau dându-î titlul de *Rege*, titlu cu care îl salutase și vizirul Ibraim; și îl rugau să scape crăia Ungariei din mânilor Turcilor și ale Nemților și s'o oprască pe sémă-î, aducendu-și bine aminte că cele mai strălucite timpuri ale acelei crăii aŭ fost când ea era cîrmuită de familia română a Corvinilor. Aceste sperări nu erau deșerte; ele coprîndeau o mare idee, care fusese visarea băr-baților celor mari ungurŭ și români în trecut, și care a rămas de atunci pînă astăzi și va fi încă în viitor idealul ómenilor de stat ai acestor doué nații, deopotrivă viteze și generóse. Într'adevăr, locuind în parte pe același pămînt, singure numai deosebindu-se cu sîngele de cele-alalte némuri din prejur, deopotrivă amenințate și bîntuite de puternicele împărății ce le împresórá, aceste nații dintru început seménaŭ me-nite a-și uni vieța printr'o legătură frățescă, spre mîntuirea și desvoltarea comună și spre a forma un stat mare și puternic între Adriatica și Marea-Négră. Mai

mulţi regi ai Ungariei, precum Stefan-cel-mare, Carol-Robert. Sigismund I şi Ludovic I, precum şi Corvini doriră şi se ispitiră a înfiinţa această idee; dar, înălţători ai ideilor véculei lor şi ai geniului semet şi iubitor de domnire al Ungurilor, în loc de a vorbi Românilor de frăţie şi egalitate, ei cereau ca aceştia să li se supună şi să recunoscă a lor supremaţie. Aceste smintite şi nenorocite pretenţii aţitau în inima Românilor, înfocată atunci pentru libertate, o ură mare împotriva Ungurilor şi toate încercările regilor Ungariei şi năvălirile lor în ţera Românească şi în Moldova fură greu pedepsite. Ambiţia lui Michaiu zîmbia la proiectele nobililor din Ungaria; el întrevedea pôte în viitor o zi în care se va ispiti întru îndeplinirea lor; dar de o cam dată se vede că, deşi ameninţa prin vorbe pe Austria ca s'o aducă a-î implini cererile, dar în adevăr nu avea de gând să ridice războiul în contră-î spre a-î smulge drepturile ei asupra crăiei ungare, de pe cum îl învinovăţesc uni din istorici. Nevoia şi înţelepciunea sa îl siliau spre acesta. Inconjurat de atâţi duşmani, el nu putea să scôtă sabia şi asupra Austriei, când totă sperarea lui de sprijinire o avea numai într'însa.

IV.

Cu totul altele erau simţemintele nobililor unguri din Ardel către Michaiu. Un mic număr dintr'înşii, recunoscători pentru purtarea cea blândă a domnului către nobilime, se lipiseră de dînsul şi-l slujiau în dreptate; ei vedeau bine că, de vor scăpa de stăpâni-

rea lui Michaiŭ, vor cădea sub Nemŭi, sub Turcŭ saŭ sub Sigismund Bathori, ŝi vor fi cu mult mat r  . Ceŭ mai mulŭi insă nu iubiau pe Michaiŭ, fiind-că era domn român. Deprinŝi a urŭi ŝi a despreŭui naŭia rom  n   în iobagŭi lor   eran  , le venea cu ciudă a-ŝi pleca semeŭele ŝi trufaŝele lor capete sub o st  p  nire rom  nesc  . E   se temeau   încă, ŝi cu mare cuv  nt, de relele urmărĭ ce p  te avea pentru d  nŝi întemeierea unui guvern românesc în Ardél ; se temeau   de o schimbare în politica lui Michaiŭ, de   ioa în care el va înceta d'a mai fi generos către d  nŝi ŝi d'a-   ocroti pe e   ŝi privilegiile lor în paguba Rom  nilor ; se mai temeau   chiar ca ceŭ mai mulŭi dintr'  nŝi, c  stigaŭi de domn saŭ m  naŭi de simŭul ŝlug  rie   ŝi al ambiŭiei, să nu se lepede cu încetul de naŭionalitatea lor ŝi să se rom  nesc  . Ceea ce se petrecea în Ardél de c  t-va timp da temei   mare temerilor lor. Michaiŭ începuse a favora cu deosebire pe Rom  ni ŝi a c  ta cu ochi   bănuitor la nobili   ungur  , pe cari   i   vinov  ŭia de a fi nemul  umitori către d  nsul, iar mai ales la nobili   s  cu  , pe cari   i scia duŝman   ai săi, pentru libertatea ce el dedese poporului. El   n  lŭta din Rom  ni   ardelen   la trépta de nobili  , silia pe ungur   a face   re-care uŝurare   eranilor, ŝi ocrotia pe aceŝtia împotriva abuzurilor. Deosebit de acestea, începuse a umpl   Ardélul deŝertat în mare parte de locuitori, cu coloni   de rom  ni din   era Rom  nesc   ŝi de bulgară, ŝi nu se încredea dec  t în ace   nobili   ungur   cari adoptaseră cu totul obiceiurile ŝi veŝmintele rom  nesc  . Ap  i iar, ca să placă Rom  nilor ardelen  , le zidise mitropolie în Alba-Iulia ŝi o înzestrase cu multe aver  . Un baston

de argint, dăruit de dînsul mitropolitului Ioan la anul 1599, se păstrează și până astăzi la Blaj. Tóte acestea dovedeau la Michaiu planul de a români cu în cetul Ardélul, iar pe nobiliu unguri îi îngrijau fórté; ei vedeau că se stinge cu totul supremația lor în Transilvania, care se prefăcea într'o țără mai cu sémă românescă. Aceste temerî le ațîta și le măria încă micul număr de complotiști pe cari i-am vădut în lucrare încă din expediția în Moldova. După fuga lui Moise Sécuiul, soțul său Stefan Csaki rămăsese cap al complotului. Csaki se trăgea din una din cele mai strălucite familii ungurescî din Ardél. Era el om ager la minte, harnic, cu falnică înfățișare, dulce la limbă, dar viclén la inimă și ambițios peste mészură; el închipuise a aduce răsturnări în Ardél, că dóră de va putea dobândi pe sémă-i tronul acestei țărî. Începuse prin a se face cu totul curtén al lui Michaiu, imitând în tóte, apucăturile și obiceiurile lui, apărând cu înfocare faptele și proiectele lui, înălțându-l până la cer și comparându-l cu cei mai mari eroi ai lumii, ale căror mari fapte le laudă istoria. Prin aceste chipuri, iar mai ales prin vitejia ce dovedi în expediția Moldoviî, Michaiu îl luase fórté la inimă, îi arăta mare încredere, îl numise căpitan general al tótei armiei sale și-i dăruise mai multe moșii însemnate în Ardél. Csaki trăda cu nevrednicie încrederea domnului și bunătățile lui către dînsul și profita de favórea ce avea ca să abuzeze de dînsule și să surpe pe făcătorul său de bine. Pe lângă aceea că povéțuia propaganda rebeliunei în Ardél, el era în corespondență necurmată cu generalul Basta, către care se aréta cu totul închinat Austriei

și lucrând numai pentru dînsa, pe 'când într'aceeași vreme, prin Moise Sécuiul, el sta în relații cu Polonezii, cu Sigismund Bathori și cu Ieremia Movilă. Acesta se puse atunci în raport cu Tătarii și cu Turcii, cerënd ajutor împotriva lui Michaiu. Și uniți și alții fură voioși a intra în coaliție. Turcii trămiseră pe dată în taină 40,000 galbeni de aur, sumă însemnată pe acele timpuri, lui Ieremia Movilă ca să facă oști în contra lui Michaiu și-î deteră hatișerif de domnie neschimbată în Moldova lui și seminției sale. Într'aceeași vreme, ei adunau oști în Bulgaria, gata a năvăli la vreme în țera Românească. Astfel o coaliție puternică și îngrozitoare se pregătea asupra capului lui Michaiu. Austriacii, Ungurii, Polonii, Ieremia cu partida sa în Moldova, Turcii și Tătarii, toate aceste popore, cari fusese umilite prin triumfurile noastre. călcate de oștile noastre, acum înțelegëndu-se din mână în mână unele cu altele, se înfiorau de mânia și de sperare și se găteau a năvăli mi de mi într'una, ca o vijelie furiosă spre a doborî la pămînt pe un singur om; dar acest om era Mihaiu Vitézul, domn al vitejilor Români !

V.

Michaiu nu bănuia nimic de furtuna ce-l amenința ; el se incredea încă în stéoa sa și în fatalitate, acea superstiție a ómenilor cărora mult le-a slujit norocul. El simți bine că Polonii sau Turcii nu-l vor lăsa mult în odihnă, dar socotia că cu sprijinul Austriei, de care nu se îndoia, va puté lesne să pedepséscă în-

drăsnéla duşmanului. Se vede că Michaiū se ţinea de hotărîrea sa d'a se porni împotriva Turcilor ca să le iea banatul Timişorei, de precum se făgăduise cesarului. El spera că pe lângă folosul d'a uni Banatul cu cele-alalte ţări române, prin acest războiū va câştiga încă cu totul încrederea Austriei, temătoare ca el să nu se alieze cu Turcii. Spre acest sfârşit Michaiū avea nevoie de a fi sigur că nu va fi isbit de Poloni. Pentru aceea trămise la craiul Poloniei doi soli, pe George Raţ şi pe Stroe Buzescu, boier însemnat, spre a-î arăta pricinile care l'au silit a coprinde Moldova, asigurându-l că «nu are de gând să facă nimic împotriva republicei poloneze şi a regelui ei, că el încă se pune «la voia craiului imbiindu-l la prietenie şi la bună «vecinătate, numai să voiască el a se uni cu creştinii «şi a se lepăda de alianţa Turcilor.» Pretinde Bethlen că această solie era o prefacere din partea lui Michaiū, ca să înşele pe craiul Poloniei, după cum înşelase pe Andreiū Bathori şi pe Ieremia Movilă, şi să-l isbască fără de veste şi fără a fi el gata de apărare, iar că scopul voievoiului era de a subjugă Polonia ; că soliī sîi, sosind la Satmar spuseră în numele stăpînului lor către ofiţerii împărătesci ce găsiră acolo că prinţul Românilor are mare prietenie către arhiducele Maximilian şi cugetă a-l face rege al Poloniei ; că intr'acesta are corespondenţă secretă cu ducele ţării muscălesci, pentru ca Muscalii de o parte Michaiū de alta şi Maximilian de a treia parte într'aceeaşi vreme să isbască Polonia ; că pe urmă, comunicând acelor ofiţeri solia lor la craiul Poloniei, ei îi asigu-

rară că merg la dînsul numai spre a-î da mai multă încredințare despre gândurile lui Michaiu. Dar într'a-devăr proiectelê acestuia țintea întru a goni, de se va putea, pe regele Poloniei, apoi a da mai lesne de o parte pe Maximilian și a-și asigura pentru sine crăia acelei țeri. Solii, sfârșind trebile lor la Satmar, plecară spre Muncaci. Este cu greu a crede că Michaiu, pe carele acești istorici străini îl arată atât de ascuns și de prefăcut în gândurile sale, să și le fi dat pe față cu așa nesocotință. Credem că multe din acestea sunt numai bănuieli. Michaiu se mulțumea de o cam dată pe câte ținuturi coprinsese, fără a mai voi să răpescă și altele de la Poloni, și el ar fi fost bucuros dacă Poloni l'ar fi lăsat să stăpînescă în pace Moldova, dorința lui fiind acum d'a-și mări țera, coprinzînd locuri, ținuturi și cetăți numai de la Turci, iar mai ales banatul Timișorei cu cetățile Ghîula și Solnocul din Ardel, ce se afla încă în mâinile Turcilor.

VI.

Dar cu toate asigurările ce Michaiu dedese nobililor unguri prin Nicolae Vitezul, ferberea tot domnia între dînșii. Acesta începù a neodihni pe domn. O umbră de tristă îngrijare, presimțire a viforului ce urla în depărtare, amenințase d'a intra în cutezătorea și voînica sa inimă. Crezînd, ca toți contemporanii săi, în înrîuriri misterioase ale naturei asupra omului, în astrologi și ghicitori, el întrebă pe mumă-sa, ce era meșteră în a ghici viitorul; dar ea-î răspunse că «termenul puterei sale se apropie.» Fără de a se îndupleca la a

acastă desvălire a sorței lui următoare, Michaiu într'o di, când un mare număr de nobili se află adunați la Alba-Iulia, puse să alégă junii sprinteni români și unguri, ca să se apuce la luptă dinaintea lui și să pre-vață din eșitul bătăii, dacă până în sfârșit triumful va rămănea pe lângă nația română sau va trece la cea ungurască. Se aleseră dar atâți români câți și unguri și-i înarmară numai cu darde și ciomege; rânduindu-se ei spre bătăie, în fața domnului, lângă rîul Ampoița, junii luptători de ambele nămurî se înbățară la luptă cu o de-o-potrivă îndrăsnelă și se luptară multă vreme, ținînd biruința la îndoială, ne voind a se lăsa nici uniî nici alții. În sfârșit unguriî, cari erau mereu umiliți prin cuvintele ocăritore pe care româniî se obicinuiseră a le întrebuița când le vorbeau, vîdînd și că uniî din pedestrași români se amestecă printre luptători, năvăliră tare mănioși cu dardele lor asupra românilor și isbutiră a-i pune pe gônă până la porțile cetății. Domnul, după ce a lăudat pe junii unguri pentru isbânda lor, îi chemă în curtea palatului său, puse să le dea cu îmbelșugare pâne și vin și apoi le dete drumul. Pe când junii unguri eșiau din curte felicități de toți că în această luptă s'au arătat mai voînici ca româniî, soldați români ce păzeau la poartă, supărându-se de îngâmfarea lor, puseră mîna pe unu dintr'înșiî și începură a-l bate cu nuiiele și ciomege; soțiî lui, mai luând îndrăsnelă și din vinul ce bîuseră, alergară în ajutor și încăerară din nou lupta cu ostași români, pe care îi răsipiseră.

În aceleași zile altă întimplare veni de mai adăose ura între cetele ostășesci. Vre o sută de ofițeri ca-

zacă venise la Alba-Iulia spre a-și primi léfa. Aci în oraș, unul din cazaci găsi o femeie publică și o luă la sine. Amantul acesteia femeii, care era din curtea domnului, aflând acesta, se duse de-și luă cu sila țiitoarea înapoi. Cazacul mâniat asupra românului, chemă pe soții lui într'ajutor; românul chemă pe pedestrașii români și îndată se încăierară la luptă cu armele. Aflând căpeteniile căzăcescilor că soții lor în oraș se află în primejdie, es cu armele, ucid și rănesc mai mulți din români. Aceștia se adună atunci în număr mai mare și dau năvală cu puscile în cazaci; îndărătnicindu-se și unii și alții, ținură bătaie ca la trei césuri, încât periră din ambele părți ca la o sută de ómenii. Auđind despre acestea, cei-l-alți cazaci din tabără se ridică cu toții și sosesc îngloliți lângă Alba, amenințând pe români. Când află domnul toate acestea, el se grăbi a trămite ómenii de-î împăcară și liniștiră pe unii ca și pe cei-l-alți prin amenințări și făgăduințe.

Asemenea desbinări arătau slăbiciunea unei armate, compusă din oști din felurite nații, în care se strecurase reinfrinarea, gelosia și vrăjmășia cetelor unele către altele; ele dau curagiū dușmanilor în unellirile lor cele taînice în contra lui Michaiū.

VII.

Într'adevăr nobiliū, cari complotaū se foloseau de orî-ce spre a ațita lumea și a o înbia la o revoltă de față împotriva lui Michaiū. Ca să tragă prin spaîmă pe toți nobiliū în svaturile lor viclene, ei respândiau mereū vorba că voevodul are de gând să-î pună sub

sabie pe toți. Prin asemenea cuvinte închipuite, ei răscoleau patimile, deșteptau urele și hrăneau spaîma printre nobili. Noi am arătat înapoi viclenia acestei mincinoase vești și cuvintele ce depărtau pe Michaiu de la o asemenea urmare. Analizăm unghiuri care pun temeiul pe această bănuială, nu aduc nimic spre a o întemeia prin dovezi, fără numai aceste două fapte, care încă și ele au trebuință de a fi adevărate. Ei spun că într-o seară Michaiu, aflându-se în palatul său din Alba-Iulia, în camera numită *veres bársonyos* (căci sub vechiul principat pareșii ei erau îmbrăcați cu purpură), unde pre obiceiul său se odihnea pe perne și pernțe puse una d'asupra altora, depre moda turcească numită *kerevat*, chemă la sine pe un ofițer ungur numit Stefan Hadnagy din legiunea mercenarilor unguri care se afla în cuartier în țera Bârsei. După ce l-a pus de a jurat pe icona Maicei Domnului, ce era atârnată în perete, Michaiu dică că i-ar fi vorbit într'astfel: «Îți aduc aminte, Stefane, tot ce am făcut pentru creștinătate în țera Românească, ce primejdii am înfruntat spre a supune regeluî Romanilor Ardélul rebel și spre a birui pe cardinalul carele, prin îndemănările și înșelătoria prințului Sigismund, dobandise peste voia împăratului domnia acestei țări. Cât despre voi, pe cari cei-l-alți principii vă nesocotea, nedându-vă nici bani, nici cinstirile cuvenite vitejiei vóstre, dărnicia mea v'a încărcat cu faceri de bine; ajutând Dumneșeu și norocul, v'am făcut din săraci bogați, din pedestrași călăreți, din necunoscuți vestiți și faimoși, fiind eu singur prințul care caută mai puțin la nascere, avere și alte lucruri, pe care

«cei-l-alți prinți le cinstesc în supușii lor mai mult
«decât vitejia și faptele frumoase. Am câștigat trei
«mândre provincii, țera Românească, Ardélul și Mol-
«dova, pe care le-am luat cu mare greu de la prinți
«puternici. Ce ne mai rămâne ore să dobândim, de
«pre părerea chiar a împăratului Turcilor, fără numai
«diadema crăiască ? Împăratul creștin ne o va acorda
«lesne, mai cu sémă după ce va încerca puterile nó-
«stre, de veți voi. După dărnicia mea cea veche către
«voi, atunci când n'aveam atâtea mijloce, puteți închi-
«pui ce cinstiri vă așteptă pe tine și pe soții tăi. Dar,
«iubite Stefan, avem o stavilă, pe nobili Ardeleni,
«obiceiului a trăi în desfătări casnice, ținându-se de
«lucrarea pământului, de vinători, negoț și alte pe-
«treceri. Puțin doritori de glorie, de triumfuri asupra
«națiilor străine, de a mări hotarele țerei lor, ei se
«mulțumesc pe starea de acum a lucrurilor. Ei au
«purtat cu părere de rău armele până aici împotriva
«Turcilor, a căror alianță le-a slujit de a petrece cât-
«va timp în desfătări. Dar fiind opriți prin credința ce
«au făgăduit într'atâtea rânduri împăratului, ei privesc
«ca o fără-de-lege de a întreprinde ceva împotriva-î,
«sau de față sau pe taînă. Așa dar, numai zdrobind
«și perdând până la cel mai din urmă pe aceste trân-
«dave trunchiuri ale creștinătății, vom putea noi do-
«bândi adevărata glorie a unei mari vitejii și margi-
«nile dorite ale celor mai bogate țări. Trebuie să-î
«zdrobim pe toți, Stefane dragă. Alérgă îndată către
«ungurii voștri, lăsați în ținutul Barsei și spune-le în
«numele nostru ceea ce ai auzit. Nobili uciși și țera
«umplându-se de sêrbî și de români, atunci lesne vom

«putea pune mâna pe hotarele Ungariei și cu încetul
«vom putea merge până la Praga. Acum primesce
«două sute colonate, prețul credinței tale și, de ne va
«ajuta norocul, veți primi și mai mult.» Acestea zicând
dete drumul lui Hatnagy primind de la dînsul făgă-
duiala că-î va fi credincios și va împlini însărcina-
rea sa.

Ca Michaiu să se fi plâns adesea de nemulțumirea
nobililor unguri, ca el să-î fi amenințat pôte că-î va
pedepsi de-și vor urma comploturile lor, acesta este
lesne de înțeles; dar ca el să fi avut hotărîrea a-î
ucide, acesta n'avem destul temeiu a o crede. El tot d'a
una a tăgăduit acesta. De ar fi avut un asemenea
gând, cum de nu-î ucise într'atâtea rînduri, când îi
avea pe toți adunați la un loc cu ocazia dietelor său
pentru alte pricinî. Spre îndeplinirea acestui scop, el
nu avea trebuință să câștige pe Hadnagy său chiar pe
cei 1500 unguri ce formau legiunea din ținutul Bâr-
sei, avînd destui soldați în supunerea căroră avea
deplină încredere. Apoi chiar, în lipsă de soldați, spre
a se curăța de nobili, n'avea decît să închidă ochii
și să lase pe țărani români din Ardeal și pe secui a-și
îndeplini înfocatul lor dor de răzbunare asupra-le.

A doua faptă adusă de unguri împotriva lui Michaiu
este o scrisoare ce spun că el a scris-o lui Tamasfalvi.
Acesta era de nîm secuî și de mai mult slujia în ar-
mia voevodului, carele pentru vitejia ce arătase în bă-
tălia de la Sibiu, îi mărise lîfa și-l făcuse prefect mai
mare și căpitan peste secuî din scaunul Mureșului.
În campania Moldovei, fiindcă jefuise o mînaștire,
Michaiu poruncise să-î taie capul, dar apoi îl iertă. Ta-

masfalvi, precum vom vedea, fu nevrednic de încrederea și de generositatea domnului său. Scrisórea ce spun că Michaiū îi scrisese, ar fi sunat așa: «Tamasfalvi !
 «În cele mai mari greutăți, în minutele cele mai critice, noi am încercat și nici odată nu ne-am îndoit
 «de jertfírea ta pentru noi, cunoscând vitejia ta, talentele tale și credința ta. Când vei vedea această
 «carte, desfășurăți stégurile și pune-le în cale cu ostașii
 «tăi ; pe unde vei sci că se află *vre o tabără de nobilî,*
 «du-te acolo în grabă și ucide-î până la cel mai de pe
 «urmă. Tu vei primi peste puține zile o mare și însemnată dovadă de recunoștința mea.» Scrisórea acesta adevărată fiind, nu dovedesce încă ceea ce aci au cugetat ungurii a o face să dovedescă. Ea se vede a fi scrisă după răscóla nobililor și atunci Michaiū era în drept a porunci să se risipescă și să se ucidă nobilii adunați *în tabere.*

VIII.

Într'aceea George Mako, capul legiunei de unguri ce se afla în țera Bârsei, de pre înțelegerea ce am vădut că avuse cu Moise Sécúul, nu numai că lucra mereu a face pe ostașii ce comanda să se revolteze împotriva lui Michaiū, dar încă îndemna de față și pe alți prietenii ai lui ca să stea gata pentru răscóla. Unul dintr'acești prietenii trâmíse lui Michaiū-Vodă nisce scrisorí primite de la Mako, unde-î dicea : «Să
 «aí de sigur că nelegiuitul Michaiū-Vodă conspiră
 «mórtea tuturilor nobililor. De aceea trebuie ; prin
 «tóte chipurile, prin înșelare sau prin silă, de se

«va putea, să-l perdem pe dînsul mai din nainte. Iată-
 «mă eă, chiar de m'ar chema el lăngă dînsul, nu mă
 «voiă duce, ci cu soldaţi aleşi. pe care cred că-î voiă
 «îndupleca lesne să-şi scape săngele şi patria lor, voiă
 «apăra naţia mea pănă la cel din urmă suspin împo-
 «triva cruđimei acestuî tiran. Nu mă îndoiesc că veî
 «face asemenea.» Aflănd apoi Mako că aceste scrisorî
 aă picat în mănile luî Michaiă, scrise luî Stefan Hal-
 magyi. nobil ungar prieten al său, carele se afla în
 slujbă prea de aprăpe a domnuluî, de a-î trămite cum
 va sci înapoi acele cărţi scrise în glumă, fiindu-î témă
 a lăsa în mîna luî Michaiă acea dovadă materială
 cu care putea fi tras în judecată. Dar Halmagyi, şi el
 prieten necredincios, spuse tôte domnuluî şi se sili şi
 el prin multe cuvinte a-l face să întorcă acea carte luî
 Mako ; unul din cuvintele sale era că «dănd înapoi a-
 «cele cărţi va ridica orî ce neîncredere de la Mako
 «şi că liniştindu-l şi mântuindu-l de temerea pedepsîi
 «ce-l aşteptă, va puté lesne să-l tragă la curtea sa». .
 Dar Michaiă-î odă răspunse : «Nu se pôte, fétul meă,
 «nici se cuvine a da o scrisóre atăt de obrasnică şi atăt
 «de primejdiosă, la cel carele a scris'o. Ea este o do-
 «vadă a vicleniei luî împotriva mea şi o mărturie te-
 «meînică a drepteî pedepse ce am hotărît a-î face.»
 Cu tôte aceslea junele Halmagyi înduplecă pe domn a
 rupe o parte pe care să o ţină ca o dovadă de drep-
 tatea pedepsei ce-î hotărăse şi să-î dea pe cele-lalte
 spre a le trămite înapoi luî George Mako. Halmagyi
 duse aceste scrisorî luî Mako, asigurându-l că domnul
 nici le văđuse, nici le citise ; dar Mako, băgănd de
 sémă că lipsesce o parteîd ele, îi cre- cù temerea şi

cu tóte că domnul il chemă prin carte a veni cu soldații în tabăra sa, el rămase statornic pe lângă hotărîrea ȓluĩ de mai nainte de a nu merge. El nu s'atũ însă în nelucrare, ci în tótă ȓiua rěspãdea vorbă printre ostașii sěi că Michaiũ voesce a ucide pe toȓi ungurii, vorbă care se mărea trecẽnd din gură în gură, fie care de pre obiceiũ maiadãogind ceva de ȓa sine ; el se silea astfel a aduce pe soldații mâniați prin aceste vorbe a se revolta asupra domnului. Pe de altă parte Michaiũ il chema mereũ prin scrisori a veni la Alba cu oștile alese și cu nobiliĩ ce avea sub poruncĩ, fiind gata a întreprinde o expediție împotriva Turcilor. Věđẽnd însă că sub niciũ un cuvint nu póte birui îndărãtnicia lui George Mako , Michaiũ plecat mai mult spre mijlóce blãnde și împăcãtóre , chemă ȓa sine pe Grigorie Mako, fratele lui George, ostaș curagios și acesta, dar mai dulce la caracter decãt frate-sěũ și pe care-l avea în de bine, fiindu-ĩ fórte credincios, și-l trãmise cu însărcinare ca sã caute a îndupleca pe fratele lui și sã-l aducã la Alba-Iulia. Acesta se duse lângă frate-sěũ, dar nu isbuti într'altceva fãrã numai sã facã pe George Mako a trãmite domnului, în numele legiunei întregi, pe Martin Vereș și pe George Borșai cu sarcinã de a-ĩ ȓice că :

«ostașii nu pot veni lângă domn pãnã nu li se va trãmite léfa pe patru luni ce nu li se plãtise încã; afarã
 «de acésta, că ei se rógã ca domnul sã iea în bãgare
 «de sémã cum că ei l-au slujit cu bãrbãție și că acum
 «s'a rěspãndit o gróznică vorbă despre hotărîrea ce
 «domnul ar fi luat de a-ĩ da pe toȓi jertfã morȓei ; că
 «soldații, înspãimintãți de acésta, se tem a se împre-

«uua cu oştile taberei; că chiar dacă acest sgomot
 «nu are temei. el însă făcuse o aşa mare întipărire
 «asupra spiritului oştilor, încât sub nici o pricinuire
 «ei nu vor merge la dinsul, de nu le va trimite mai
 «nainte cărţi care se declare de mincinos acest sgo-
 «mot.» Auzind Michai. acestea de la deputaţi, ră-
 mase incremenit de mirare şi de ciudă, din aceste
 nevrednice vorbe împrăştiate de voitori de rău. El
 răspunse jurându-se pe tot ce are mai sânt, pe viaţa,
 norocirea, femeia şi copiii săi, că nici o-dată n'a me-
 dîtat un asemenea proiect. «Ar trebui să am o inimă
 «de fer spre a nu recunoşce meritele şi faptele lor
 «cele bune; ar fi cea mai mare nemulţumire din par-
 «te-mi de a trata pe nisce veteranii ce m'a. slujit aşa
 «de bine pe mine şi pe copiii mei, ca nisce făcători
 «de rele vrednici de pedepsă. Dec. să nu se mai témă
 «nimeni de aceste sgomote mincinoase, semănate de
 «turburătorii păcei obşteşti şi de duşmanii norocirei
 «mele. Le voi da acele cărţi de încredinţare unde se
 «vor arăta gândurile mele; asemenea le voi plăti şi
 «léfa ce mai a. lua.» Dar aceste asigurări curate
 şi sincere, zadarnice erau, căci Mako, ca şi nobilii,
 cari bine sciau că toate acele sgomote scornite de din-
 şii erau mincinoase, rămăneau statornici în hotărîrea
 or de a duce complotul până la sfârşit.

IX.

Tóte aceste fapte de care atinserăm până acum în-
 tr'acéstă carte se petrecură în cursul lunii lui au-
 gust 1600. Pe la capătul acestei luni, fiind lucrurile

într'acéstă stare între domn și George Mako, Stefan Csaki, cu vre o câți va magnați conjurații lui, se adunară la Cluș, unde țineau svaturi taînice cum vor face spre a împărtăși proiectele lor nobilimei și a scula țera; hotărîră a trămite veste taînică la fie-care d'a se afla la o ȕi hotărîtă în câmpiile vecine de orașul Turda. Michaiu-Vodă auȕind despre acéstă adunare a nobililor la Cluș și bănuind din cele ce scia despre comploful unor nobili din Moldova că vor să cheme pe Sigismund și pe Zamoisky, precum și din scrisorile lui Mako că este ore-care mișcare în Ardél, trămise răspuns nobililor adunați în Cluș să vină îndată la curtea lui. Dar aceștia, sciindu-se vinovați, se temură, se scusară cu deosebite pricinuirî și îndată se și răspândiră.

În vreme ce acestea se petreceau în Ardél, Michaiu primi veste sigură din Polonia că Zamoisky, Ieremia Movilă și Sigismund Bathori cu o puternică armată staū gata a intra în Transilvania. Îndată el porni olăcarî spre Casovia către George Basta, ca să-l invite, precum îi și era poruncit prin cărți de archiducele Matheiū, cu cea mai mare grabă a veni cu oștea sa spre a se împreuna cu domnul la Alba-Iulia, rugându-l fôrte că, de va vedé cum că nu pôte ajunge la vreme cu pedestrimea, să-î trămită înainte cât mai curênd două miî călăreți. Trămișii lui Michaiu întimpinară pe Basta, două marșurî de Casovia, în cale spre Ardél. Printr'o coincidență, lesne de înțeles de pre cele ce am văȕut înapoi, pe când nobiliî se adunau la Cluș și hotărau ȕiua de izbucnirea revoltei, Basta se mișcase și el din Casovia, la 2 septembrie (1600)

și luase calea spre hotarele ardelen. El avea cu din-sul pe colonelul Rotowitz cu o mie de călăreți reiteri, un regiment de o mie pedestrași toți din Silesia, regimentul lui Pezen de trei mii de Nemți, apoi o sémă de oști din partea locului, în patru companii numai de călărime de rând nemțescă și compania guardiei sale de călărime valonă, cu vre o câți-va husari și haïducî. Peste tot óstea sa se urca la șapte mii ómenî pedestrime și călărime și nouă tunurî, din care trei de baterie și șése de campanie cu tóte cele trebuinciose. Basta, dinaintea trămișilor lui Michaiû, se prefăcù că are mare prietenie către domnul lor și se arătă fórté voios a-î veni întru ajutor. El le dîse că nu póte, fără de a face o mare nesocotință și a se pune în primejdie, a porni înainte, cum cerea Michaiû, călărimea sa de care simte nevoie pentru a sprijini pedestrimea prin câmpiile pe unde are să trecă și unde póte să fie isbit de Turcî, Polonî și Tătarî; dar făgăduia că, în cea mai mare grabă putinciosă, va alerga cu tótă óstea spre a da ascultare poruncilor cesarului și a sluji pe Michaiû într'o așa frumósă ocașie. Trămișii se întórseră spre a duce acest rěspuns lui Michaiû, iar Basta, trecěnd riul Tisa și câmpia Kaló cu o iuțelă neauđită, își duse óstea pe la Satmar la hotarele Ardélului și se opri la satul Maitin, spre a priveghia cele ce se petreceau în Transilvania.

X.

Michaiû-Vodă, sperând că Basta va sosi în ajutorul său, poruncise la toți ai țerii d'a veni armați în

tabăra de lângă oraşul săsesc numit Sas-Sebeş. Aci se adunară îndată toţi ostaşii, români, poloni, cazaci şi sēcuii toţi, osebit de călăreţii din scaunele Mureşului şi Arieşului; dar nobiliî ungurî, de pe cum li se dedese cuvîntul de magnaţiî conjuraţiî, se adunară cu toţiî lângă oraşul Turda în câmpia numită *Keresztes*, lângă riul Arieşului şi tăbăriră acolo. Vădënd Michaiŭ că nobiliî nu înaintéză mai încóce de Turda, începŭ a le da zor şi le porunci ca în treî zile să pornescă spre Alba-Iulia. Dar nobiliî, dând de ađi pâuă mâne, îi trămiseră pe Gabriel Banfi ca să arate domnului cuvintele care îi opria d'a veni la Sas-Sebeş, dintre care cele mai de căpetenie erau : că în ţinutul Albei şi al Sebeşului, care sunt pustiite prin atăta soldăţime şi prin ómeniî curţiî ce alérgă mereŭ într'o parte şi într'alta, nu pot găsi nutreţ de cai, în vreme ce la Turda sunt liveđi şi păşuni îndestule de vite, şi că şi viéţa ómenilor este acolo mai lesne; că toţi comiţiî ce se află duşi ca să strîngă contribuţiile hotărîte de dietă încă n'aŭ sosit, dar că ei staŭ gata la cel d'intăiŭ semn al domnului să mérgă unde le va porunci. «Astfel, đice Bethlen, nobiliî, ca nisce pă-séri care aŭ să fie prinse în cursă, válturaŭ împrejurul laţurilor ce pe ascuns ei întinseseră luî Michaiŭ». Acesta păru a se domoli prin cuvintele luî Banfi şi făcu cunoscut magnaţilor şi nobililor ca să vină la Alba-Iulia fie-care cu câte o slugă, lăsând cele-alte oşti ale lor în tabără, fiind-că împrejurările cereaŭ ca să le comunice lucruri de interes public. Pretinde Bethlen că acéstă chemare era cu gînd ca să-i omóre; că banul Mihalcea dedese acest svat, pe care

il aprobase cea mai mare parte din boierii, dicând că va peri domnul de nu va face să péră nobilimea ; dar Radu Buzescu , carele era aplecat către ungurii, căci slujise odinióră ca stolnic pe Stefan Bathori când era acesta prinț în Ardél , fû de părere să se întrebuinteze mijlôce blânde către nobilii , fiind mai lesne a le câștiga dragostea decât a le însufla temere. Este a-nevoie de înțeles cum Michaiû a putut crede că nobilii , cari nu voiaû să vină la dînsul cu oștile lor, vor veni fără de oști. Nu se pôte tăgădui că acum nu mai era de întârziat. Trebuia a merge asupra acelor nobilii cari îndrâsniaû a nu da ascultare poruncilor domnului lor, a le împrăștia oștile încă nehotărîte și neadunate tôte și a pedepsi pe capii conjurației ; iar de-apucaû ei a se întemeia în puteri, trebuia a face un apel poporului român și sēcuiû și. insurecției nobililor, a respunde printr'ô insurecție poporană. Cu această pârghie puternică în mână și sprijinind armia-națională cu ôstea sa regulată ce avea în léfă, Michaiû ar fi fost sigur de a nimicnici orî-ce putere dușmană în Ardél. Adevěr că furia poporului ar fi cucerit tótă nobilimea. Fie ! péră ! căci și-a meritat peirea. Din nenorocire Michaiû nu pricepû nici-odată că în popor și numai în popor era adevěrata lui putere, adevěrătul lui sprijin. El le căutase când în nobilime, când în armata și în oștile mercenariî , când în ocrotirea Austriei. De-și însă apăsând poporul său nefăcând nimic pentru dînsul , el își depărtase de la sine inimă-lui, dar poporul, în care simțemîntul național vecînic și curat trăiesce, era încă gata a se scula la chemarea lui Când însă Michaiû se hotărî a o face, era prea

târdiu. O fatalitate orbesce pe Michaiu, saü mai bine el este târit și pedepsit prin urmările neapărate ale greșelilor sale. El, carele a minunat lumea prin îndrăsnéla sa, prin iuþimea cu care apuca de isbia pe dușman până a nu prinde acesta de veste, el carele a sdrobit atâþi vrăjmași puternici, acum stă ameþit dinainte răscólei unui cârd de nobili. În loc d'a porni asupra-î, el stă în nelucrare, măgulindu-se cu sperarea ca cu vorba îi va aduce la cunoscinþă. Asigurarea că Basta îi va veni în ajutor și că astfel nobiliu, aflându-se prinși între doué armii, nu vor îndrăzni să facă nimic, singurá numai acésta póte explica órecum purtarea lui. Astfel, ca cum și-ar fi pus în gând cu paguba sa să arate neadevêrul calomniilor analiștilor ungurî asupra-î, în loc d'a porni óste în contra nobilior, el trâmise în tabêra lor doi ungurî, pe Ioan Kemeny senator și pe Stefan Petki rásboinic ales (acesta cãðênd în vină mare, fusese osândit a i se tăia capul, dar Michaiu de pe rugăciunea senatorilor și mai ales a episcopului ardelén Naprazdi, luând în privire că el se purtase vitejesce la Lipova și într'alte părþi, îl iertă), pentru ca dinșii amândoi să afle ce vor nobiliu și să caute a-î împăca prin fágăduieli.

XI.

Acești doi trâmishi ungurî trădară încrederea ce Michaiu puse într'insii. Sosind în tabêra nobililor ei auðiră plângerî, tânguirî ascunse, vêðură pe uniî vêrsând lacrimî. Cu tóte că nobiliu adunaþi în tabêră erau împotrivorî domnului, între dinșii însă nu 'era nici

o unire; nici unul nu îndrăşnia a se încredinţa altuia. Numai numele lui Michaiū îi amuţia pe toţi şi, deşi sciaū că sufer tot de o durere, nimeni nu cuteza a descoperi rana comună. «Corturile răsunau de suspinări şi de vaiete; ar fi şis cineva că-s nisce ómenī «isbiţi fără veste de focul trăşnetului, spăimântaţi de «sgomotul tunetului, cari arată printr'o căutătură ne«ghióbă că otrava unei duhorī puturóse i-a pētruns «cu totul». Astfel îi descrie chiar şi istoricul ungur Bethlen. Ruşinū erau aceea cari aveau curajul de a vērsa mânia ce ferbea în inima lor, şi chiar aceia, vorbind încet şi numai către prietenī, diceau că «vovodul este un înşelător. un adevērat turc şi că «trebuie a se mântui prin orī-ce mijloc de acēstă pe«ire». Cu tóte că pusese în capul óstei lor pe Stefan Csaki, dar sciindu-l favorisat şi entusiast de Michaiū, nimeni nu avea îndredere într'insul şi nimeni chiar din prietenīi săi nu îndrăşnia dinaintea lui a spune ceva împotriva domnului, nici măcar în glumă. În acēstă stare de spaīmă şi de sfēlă reciprocă în care se aflau nobiliī, ar fi fost fórtē lesne a-i răsipi dacă Michaiū, pe lângă solie şi vorbe blānde, ar fi înaintat îndată spre dīnşii cu armia sa. Ar fi fost asemenea cu putinţă, atunci la început a-i împāca şi prin vorbe şi cu făgăduieli, dacă trămişii lui Michaiū, în loc d'a căuta să facă pace, nu aşiţau încă mai mult pe nobili şi nu îi apropiau unul de altul. Csaki, înţelegēnd inima lui Ioan Kemeny şi a lui Petki, trămişii lui Michaiū şi simţind obiectul neîncrederei tuturilor, se adresa către dīnşii, dicēndu-le : «Indrāşni-voiū a vorbi cu siguranţă dinaintea vóstră?» — «Dar noi dinainte-ţi?»

răspunseră ei. Csaki îi asigură dându-și cuvîntul și mîna drăptă. Atunci aceștia îl îndemnară a nu pierde vreme. Conjurații toți cari erau înțeleși uniți cu alții se întruniră. Ei convocară o adunare generală a nobililor, în care Csaki luă cuvîntul și-l îndemnă cu multă elocuență «a scutura jugul unui domn străin, barbar și tiran, carele a jurat peirea lor și carele pentru această voesce a se folosi de ocazia de față, când se află toți adunați la un loc și armați și când óstea cesarului nu e departe». El sfîrși propuind a «să trimită adunarea solii la Basta generalul Ungariei de sus, carele acum se află la hotar, spre a-l chema în ajutor, arătându-i ă a venit vremea ca să dobîndescă Ardélul pe séma împăratului, să-și isbîndescă despre Michaiu și tot de odată pe dînșii să-și mîntuiască de tirania acestui om.»

Avu mare putere cuvîntarea lui Csaki asupra nobililor adunați, nu spre a cresce ura lor ătre Michaiu dar spre a-i hotări la rėsbunare. Îndată ei aleseră din sinul lor pe Francisc Alord și pe Gabriel Haller ca să mērgă lângă Basta, însărcinându-i ca să-l rőge «a le da ajutor spre a se mîntui de jugul și cārmuirea cruntă a lui Michaiu, să-și spună ă voevodul este aliat taīnic al Turcilor ; ă d'abia dedese drumul trāmisului de la împăratul Rudolf, când primii cu mare pompă pe trāmisul turc, carele îi dedese spre întărirea domniei, semnele de la împăratul turcesc ; ă ei fāgăduesc o vecīnică credință împăratului Rudolf, ătre carele sunt și de mai nainte legați ; ă primejdia grăbesce ; paloșul domnului amenință acum capetele ungurilor ; ă după nimicirea lor, acest trufaș-

«barbar va merge cu sabia și focul în mână să-și
«cerce norocul spre Casovia, de pe cum se făgăduise
«mareluî vizir Ibraim-Paşa ; că dacă Basta nu le va
«da ajutorul aşteptat, ei, cari sunt hotărîţi a nu mai
«suferi pe Michaiu, se vor vedea nevoiţi să a chema
«pe Sigismund ce este la hotar cu oşte puternică să
«a cere ajutorul sultanului turcesc.»

Nimic nu era mai neadevărat decât aceste învinovăţiri ce aduceau Ungurii lui Michaiu. În loc d'a se arăta tiran către nobilii, el le mântuise viaţa de furia Sécuilor şi a Românilor ; în loc d'aî ucide, de pe cum făcuse Sigismund, pe carele ei dorea a-l avea domn în locul lui Michaiu, acesta nu pedepsise pe nimeni fără vină şi judecată, ba încă pe mulţi din cei osândiţi îi iertă. El păstrase starea şi privilegiile lor cu paguba Românilor şi cu propria sa scădere ; păstrase cu scumpătate constituţia ţerei, nu făcuse nici o schimbare în legi, nu scosese nici o dajdie fără învoirea dietei şi nu silise hotărîrile acestia, de pe cum într'a tâtea rânduri făcuse Sigismund. Pe lângă acesta e învederat că nu el era taînic aliat al Turcilor, ci tocmai nobilii, cari în faţă se arătau plecaţi împăratului, iar pe ascuns îşi dau mâna cu Sigismund, cu Polonii şi cu Turcii, nobilii ale căror viclene urmări nu întârziară a eşi la ivelă. Pe nădejdea lui Sigismund şi a Polonilor mai mult se sculasera ei, şi dacă acum se adresau către Basta, acesta o făcea de nevoie, căci Bathori şi aliaţii lui erau încă departe, încă nu pregătiţi şi lor le era temă de a nu fi isbiţi de Michaiu în grabă: pentru aceea se îndreptară la Basta pe care-l

sciaă aprôpe și gata a-î ajuta. Gândind nobiliî că el va voi un act public de credință, deteră deputaților spre a i le duce, cărți subscrise cu mânilor tutulor stărilor și pecetluite cu pecetea lor, în care își închinaă credința lor cesaralui Rudolf.

XII.

După ce porniră pe acești deputați la Basta, nobiliî trâmiseră alții lui George Mako, ca să-l rôge, de-î este scumpă mântuirea patriei, să vină îndată la dinșii cu oștile ce el comanda. Aflând acésta, Mako lăsă ținutul Barsei și se îndreptă spre orașul Mediaș. Când primiră veste nobiliî de sosirea lui la Mediaș, îi trâmiseră pe Nicolae Bogathi ca să-î făgăduiască, între alte lucruri, că «ei nu-și vor mai aduce aminte de relele ce el le-a făcut de curând, că nu-î vor lua nici odată fără despăgubire și fără o judecată mai dinainte moșile ce voevodul îi încredințase, și că încă îi vor dărui léfa pe doué luni»; și spre a da mai mult temeiă acestor făgădueli, îi trâmiseră în același oraș unde încă se afla, pe Ioan Kemeni și pe Stefan Petki, cari veniseră la dinșii de la Michaiu, ca să-l rôge a-și aduce aminte de nația ungară din care și el se trage, de a urma ceea ce a început, de a veni în tabăra de la Turda, a-și uni puterile sale cu ale lor, spre a depărta din țéră un tiran crud, de a nu se teme de un popor căruia norocul a slujit mai mult decât curagiul.

În vremea acésta, curierii vestiră lui Michaiu că Mako, stărnuind în îndărătnicia sa, în loc d'a merge cu ôstea sa la Alba-Iulia, de pre cum îi poruncise, s'a

«dus la Mediaș. Ținându-se de hotărîrea sa d'a umbla cu binele și a-î liniști și domoli mai mult cu mijloce împăcuitoare, Michaiu găli două soli, una către soldații lui Mako, puind în capu-î pe Ioan Nemeș cu însărcinare de a astîmpăra mințile oștilor și a le ridica ôri ce bănuială, plângendu-se de răscôla lor, chemându-î la datorie, ca nu în acest minut greu pentru creștinî să-l pună în nevoe a-î pedepsi, pe dînsul carele în tot d'auna a fost bine voitor către dînșii, și nu eî să fie o stavilă la bunele și cuviósele sale strădaniî. Cea-laltă solie, compusă de Pancratie Sennyei și de vistierul Stoîca, român ispravnic al palatului, care de curând se întorsese de la Pilna, unde fusese trămis ambasador către împăratul Rudolf, avea a merge în tabăra nobililor la Turda. Eî erau însărcinați să dea de minciună sgomotul răspândit printre nobilî că el voesce peirea lor. Cu aceștia dete împreună și pe trămisul către Mako, spre a-l presenta nobilimeî. Ajungînd cu toții la Turda, acești deputați, dinaintea tuturor nobililor adunați, față fiind și doi soli trămiși de George Mako, își împliniră misia ce le era încredințată. Făcîndu-se tăcere, vistierul Stoîca, cu gravitatea sa obicînuită, astfel cuvîntă : «Cu mare părere de rău a aflat domnul resvrătirea lui George Mako și răscôla legiuneî sale, răscolă ce el n'a întăritat prin nicî o nedreptate, fiind mulțumit de bunele slujbe ale eî până acum ; el nu cunósce pricina unei așa fără de veste desbinări și bănue că póte ea ar fi efectul unei mișcări pricinuite printr'un sgomot miucinos mai mult decât printr'o veste sigură. Dacă eî au fost îndemnați la acéstă îndărjire nesocotită, căci le

«a rămas simbria neplătită, iată că le a trămis prin
 «Ioan Nemeș simbria pe patru luni întregi; de a
 «altă temere, să o părăsescă, căci domnul le a tră-
 «mis cărți de încredințare la care tot creștinul trebuie
 «să se încredă. Dacă sunt ceva vinovați în legătura
 «făcută cu Sigismund, domnul îi îmbiează cu uitare și
 «cu o ȋertare deplină. Cu mai mare părere de rău a
 «aflat domnul că nobilimea s'a turburat de ore-care
 «larmă răsvrălitore care dă domnului gânduri minci-
 «n ose și nelegiuite; el ia de martor pe Dumnezeu și
 «pe sânti că n'are nimic mai scump ca sângele nobi-
 «lilor; nimic nu are mai la inimă fără numai de a
 «păstra legile lor cele vechi și ale patriei, și el stă gata
 «a răsplăti fie căruia de pre meritele sale.»

Abia sfârși Stoica cuvîntul și cei doi trămiși ai lui
 George Mako strigară «că toți soții lor de arme nu
 «vor să mērgă a se împreuna cu domnul, că ei nu
 «mai vor să slujescă sub stēgurile lui, că ei vor mai
 «bine să trecă îndată în Ungaria, unde vor găsi ve-
 «chea libertate a patriei, administrația dreptăței, si-
 «guranța pentru viața lor și milostivirea împăratului;
 «că în zadar Stoica ostenesce urechile lor printr'a-
 «tatea vorbe, căci Mako a și hotărit a trece în Unga-
 «ria.» Deputații români, vedēnd îndărătnicia lor, ne-
 bănuind nimic nici de înțelegerea lor cu nobili, nici
 de hotărîrea acestora d'a ridica cap și sabie împo-
 triva domnului, cređēnd vorbele trănișilor lui Mako
 și gāndind că acesta se va îndrepta spre Cluș ca să
 trecă în Ungaria, se duseră acolo spre a-l întîm-
 pina. Ei aveau de gānd să laude lui Mako și oș-
 tilor sale milostivirea domnului, să se silēscă a do-

moli mânia lor și să'i aducă în tabăra domnului, sau, de nu isbuteau cu vorba, să scôle în numele domnului pe țeranî și să ucidă pe soldați până a unul. Acésta fusese și dorința lui Michaiu. O asemenea hotărîre ar fi trebuit a o lua la vreme și a o întinde preste totă țera. Din nenorocire nu se făcû nimic, nici măcar în acest cas în parte. Deputații, mergînd la Cluș, așteptară acolo în zadar mai multe zile sosirea oștilor lui Mako și, vîdînd că nu mai vin, se întorseră la Alba-Iulia lângă domn fără să fi făcut nimic. Asemenea și Ioan Nemeș, ducîndu-se la George Mako, îi spuse tot ce-i dîsesse voevodul, dar simțînd că cîntă dinaintea unui surd și perdîndu-și totă sperarea, se întorse și el la Michaiu.

XIII.

Întru aceea, deputații nobililor trămiși la generalul Basta ajunseră la Maitin, unde se afla acesta și, spunîndu-și însărcinarea lor, fură cu multă bună-voință și dragoste primiți. Basta se arătă mai mult vesel și prea gata a-i sluji, și le făgădui ajutorul și sosirea sa. Sunt însă uni analiști cari, nebănuind că Basta avea instrucții taînice de la împăratul, instrucții provocate fără îndoială de ura lui, spre a lucra întru surparea lui Michaiu, pretind că Basta stătû puțin în cumpănă, când primi solia nobililor. Dar și de este adevărată acésta îndoire a lui Basta, e învederat că ea era o prefacere. Mai mulți analiști și istorici mai noi se îndoesc că Basta ar fi putut îndrăsni a nu asculta porunca împăărătescă, de nu ar fi avut taînice instrucții spre a lucra în contra poruncei celei dată

de față. În adevăr, urmările curții austriace sunt destul de cunoscute, și apoi chiar dacă Basta, mânat numai de ura sa contra lui Michaiū, a lucrat în contra poruncilor împăratului său, ore acesta, nepedepsind neascultarea lui, n'a luat asupra-și totă răspunderea și nu dă temeiū drept la orī ce bănuială ?

Basta, spre a acoperi răspunderea sa personală și aceea a curții împărătesci ale cărei taînice instrucții nu le putea arăta armiei sale, căria îi spusese că o duce în ajutorul lui Michaiū, spun că convocă un sfat de războiū, propunându-i a-și da părerea dacă trebuie a ajuta pe Michaiū orī pe nobiliī revoltați. Trei fură părerile în care se împărțiră membrii aceluī svat. Unii erau de părere d'a nu ajuta nici pe o parte nici pe alta, ci d'a aștepta să se vadă eșitul și a dobândi noi porunci de la împăratul ; alții, că potrivit poruncilor cesarului, trebuie a merge în ajutorul lui Michaiū și a nu se da ascultare acelor ómenī resvrătiți la Turda, râvnitori mereū de lucruri noue și pre atât străini de împărăția cesarului, precât sunt îndărătnici și dușmani lui Michaiū-Vodă ; că ei nu cer ajutorul lui Basta, pentru că iubesc mai bine pe împăratul decât pe Michaiū, ci numai siliți fiind prin greșela răscólei lor, de a chema ajutorul cel mai vécin. Ei adăogeaū că bine este ca voevodul să înfrâneze trupa revoltaților, fiind nisce ómenī îndrăsneți cu mintea și pururea gata la lucruri noi ; astfel apoi, când se va lepăda Michaiū de Ardél, acéstă țeră va fi mai lesne și mai în pace cârmuită de ministrii cesarului. Urma va dovedi că acéstă părere era cea mai înțeleptă. A treia însă, pe care Basta o inspiră unui june cu totul

încălinat lui, comitele Tomaso Cauriolo, strejar-maior general, și pe care el o sprijină, era că trebuie a se uni cu revoltanții și a se folosi de această ocașie spre a răpi Ardélul din mânilé usurpătore și tiranice ale lui Michaiú; că de și poruncă au de a ajuta pe acesta, dar împératul nu scie, cum le-au aflat ei, înșelăciunile cu care Michaiú voesce a prăpădi óstea lor și a se rebela împotriva cesarului; că prin ajutorul ce vor da nobililor și mântuindu-í de Michaiú, vor îndatora și mai mult pe aceștia la credință către împératul; că cu óstea lor și cu cei doi-spre-dece mii și mai bine de luptători ce spun că au nobilií, și prin aceea că Michaiú nu cunoșce scopurile ce au și îi a-țéptă a-í veni întru ajutor, vor putea lesne a-l isbi fără veste și a-l hirui.

Svatul, ce era întocmit de Basta mai mult de ómení siguri ai lui, probă această părere a comitelui Tomaso Cauriolo, și Basta «carele de mai nainte era hotărít «la acesta», de pre cum spune istoricul său Spontoni, îndată ce primi din nou de la solií nobililor jurămintul că vor fi pururea credincioși cesarului Rudolf, chemă la sine pe Rothalt, capul celor patru companii de rând nemțești din călărimea Ungariei de sus, și-í porunci în secret d'a se pune îndată în cale cu călăreții săi spre Turda și de va găsi acolo lucrurile sigure, astfel după cum făgăduiseră solií, să se unescă cu nobilií, asigurându-l că cea-alaltă óste în vre o cincí zile se va împreuna cu dinsul. El îi porunci să caute a bate locurile și a lua limbă unde este Michaiú și cu ce puteri se află; că dacă din întîmplare acesta, apucând înaintea gândurilor altora, se va fi unit și împăcat cu nobilií, să-și schimbe hotărirea și să

mérgă la dinsul să-î spună că, potrivit poruncilor cesarului, armia îi vine în ajutor. Astfel Basta, de pe împrejurări, sta gata a trăda saū pe Michaiū saū pe nobiliī ardelenī. El chemă apoi pe deputații nobililor și stăruī mult ca nobiliī să nu dea bătălie voevodului până nu va apuca să soséscă și dinsul ; că dacă de pe natura locurilor, fără voia lor vor fi siliți a veni în luptă, să se tragă mai bine spre Cluș. Într'aceeași vreme, se făcea scire tutulor nobililor Ardélului, tutulor brăselelor de ostași de a-și aduce aminte de credința ce aū jurat împératului Rudolf, de a părăsi pe voevod și de a veni în taběra lor.

XIV.

Intorcěndu-se deputații în tabăra nobililor, le spuse câte le đisese Basta. Decī eī îndată, ascultând svatul acestuia, trămit deputați la Sécuiī ce țineaū cu Michaiū ca să-ī îndemne a se unī cu dinșiī. Dar Sécuiī, recunoscětori către Michaiū pentru libertatea ce le dedese și teměndu-se că de vor veni Unguriī iar la putere, nu numai că o vor perde cu vremea, dar că încă eī vor căuta a-și rěsbuna asupra-le pentru mulțiī nobili ce omoriseră, rěspunesă «că eī sunt mulțiī de un domn așa mare ca Michaiū.» Tot într'o vreme nobiliī trămiseră la Cazaciī luī Michaiū pe Balthazar Vereș și pe Ioan Zoltai jurisconsult, ca să-ī invite a se unī cu dinșiī sub bune și sigure condiții. Cazaciī însă erau cu totul jertfiți luī Michaiū. Slujind în dobnădă și iubitori de bogăție, eī căpătaseră mult de la voevodul românesc și speraū încă a mai

căpăta. Michaiū. precum am arătat, avea multă îngrijire pentru ostașii săi. Adesea la mese el dăruia pe Cazaci ca și pe cele-alalte oști, cu bani, cu cai, cu haine cusute în firuri ce luaū vederile prin felurimea colorilor și a florilor. Astfel totă armia sa era frumos împodobită și mândră de strălucitórele ei îmbrăcămînți, cât și de vitejia ei. Adesea Michaiū, când le da daruri sau léfa, îi indemna să stea credincioși pe lângă prietenia și norocul lui și le dicea : «Maī adăș-tați puțin, ostași, și vă voiū duce într'o țeră, unde se găsesec cu îmbelșugare, mătasea, aurul, diamantele și tot felul de avuții.» Aceste făgăduieli și buna-voință ce Michaiū arăta oștilor, lipiseră cu totul inimile Cazacilor de dînsul și, când daputații nobililor se duseră să-ī indemne ca să se tragă din partea voevodului, înfuriați ei uciseră îndată pe Balthazar Vereș și duseră domnului toate cărțile ce le trimeseseră nobiliī. Soțul lui Balthazar, jurisconsultul Ioan Zoltai, d'abia scăpă ; pe când el se silea a dovedi Cazacilor că, potrivit legilor lui Justinian, ei aū drept cuvinete de a părăsi pe Michaiū, aceștia năvăliră asupra-ī siluindu-l, bătându-l și rupendu-ī hainele, încât cu greū apucă de scăpă în strimtorile munților.

Fură maī norocii nobiliī cu alte oști. Ei rugaseră încă să vină la dinșii pe pedestrașii pretoriani ai voevodului, cari erau în număr de șapte sute și pe călăreții beșlii, ambele cete compuse de Unguri ; dar pedestrașii avură anevoință a fugi, căci domnul, simțind gândurile lor, îi sili a sta în frăul disciplinei, ucigënd câți-va centurioni ai lor și închidënd pe toți cei-alalți într'o grădină îngrădită cu ziduri ce se afla

lângă camerile sale. Acastă grădină, în care Michaiu clădi o baie frumoasă, fu mai târziu făcută cetăţue de printul Ardélului Gabriel Bethlen. Câţiva din aceşti pedestraşi, cari putură scăpa, fură ucişi în cale prin pasnicii orânduiri de stréjă de către Michaiu şi foarte puţin, făcând un mare ocol, ajunseră târziu şi tocmai după bătae în tabăra nobililor. Călăreţii beşlii isburtiră mai bine. Intr'un semn hotărît, ei se sculară cu toţii şi se duseră la Turda a se uni cu nobili. Pe lângă dinşii se luă şi Ioan Iacobini, un tînăr cu învăţatură, ce era secretar la cancelaria domnului. El fusese mai nainte în aceeaşi calitate pe lângă Sigismund Bathori şi însoţind pe acest prinţ în expediţia sa din ţera Românescă împotriva lui Sinan vizirul la 1595, descrie această campanie.

XV.

Nobili trămiseră asemenea, încă din 2 septembrie, scrisori la Saşii din Braşov şi Sibiu spre a-i trage în partea lor, părăsind pe Michaiu. Saşii însă necunoscând mărimea mişcării împotriva acestuia şi temându-se de puterea lui, spre a se arăta cu slujbă şi credinţă către dînsul, îi trămiseră acele cărţi. Încă nu sosiseră acestea în mîna domnului, şi Braşovenii precum şi Sibienii primesc şi alte cărţi de la nobili în care se coprindea pe larg tot planul desbinării Ungurilor. Braşovenii îndată porniră aceste cărţi cu un om într'adins la domn, iar Sibienii, spre a se arăta şi mai cu bună voinţă, plecară mai mulţi în persoană spre a duce cărţile, luând cu dînşii şi pe omul trămis

de Braşoveni. Era ei să intre în curtea domnului, când aflu de la unii oameni ai curţii că cele-alalte cetăţi săsesci s'au lepădat de credinţa lor către Michaiu, precum şi că toţi ungurii, ce se aflau în tabăra acestuia, au fugit şi s'au împreunat cu nobilii, câştigându-şi mai întâi amnistie deplină pentru câte făcuseră, când se aflau sub poruncile lui Michaiu, lucru ce nobilii bucuroşi le acordară, mai ales sperând că cu modul acesta vor putea trage în partea lor şi pe Săcu. Acestea înţelegând, Sibiienii se întorc din drum la ai săi şi trimit la Braşoveni noi scrisori de la nobili, cu altele ce ei primiseră de la Germani şi Unguri şi de la oamenii şi generali împăratului, îndemnătoare la revoltă, vestindu-le că şi ei, în 10 septembrie, s'au răsculat şi rugându-i a sta împreună cu dinşii. Săşii n'aveau nici un temei a se revolta. Ei, împreună cu Săcu, chemaseră pe Michaiu în Ardeal. Acesta nu numai că îi mântui de tirania lui Andrei Bathori, dar încă îi favorase cu deosebire în totă vremea; dar Săşii, nemulţumitori şi mişei, cât bănuiră slăbiciunea făcătorului lor de bine şi vedură că şi împăratul e împotriva-i, nu pregetară a-l părăsi şi a răsplăti printr'o trădare mârşavă binele ce le făcuse domnul Românilor.

Braşovenii, cum primiră acele scrisori de la Sibiieni, încă atunci seara, duminică 11 septembrie, toţi cu mare aplaus se învoiesc a se desbăte de sub Michaiu şi îndată în acea noapte prind şi pun la închisore pe toţi Români, pe câţi pot pune mâna, între care fură vistierul Vistelie şi George fratele banului Mihalcea ; pe alţii iarăşi îi omorîră «căutând pe Români în toate

«unghiurile și văile, ȃice cronica sāsēscā a luī Fuch-
«sius, și dāndu-ī morȃiī fārā de nicī o cruȃare.» Dupā
aceea īn zadar se ispitirā īn cāte-valocurī a pētrunde
pānā la tabēra nobililor, cācī oștile luī Michaiū fī stā-
vileau. Eī furā siliȃi a-șī mārġini revolta īn ȃinutul lor
și a urma cu uciderile mișelescī de Romānī, de pre
cum īncepuserā. Numaī Sașīi de la Bistriȃa puturā
trāmite cāte-va sute de pedestrașī īn tabēra Unguri-
lor. Aceștia se adresarā cu rugāciune și la Clușenī,
ȃicēndu-le: «cā voevodul a hotārīt a nimici de tot
«naȃia lor; cā trebue a ajuta patria amenīȃatā de o
«asemenea sōrtā; cā Clușenīi, fiind singuriī care au
«arētāt virtute īn īmprejurārī grele și generositate la
«trebuīȃele patriei, pentru aceea cer de la dīnșīi a
«le da o mie de pușcașī și șēpte sute talere īmpru-
«mut». Clușenīi, dupā ce rēspunserā numāī cāte-va
cuvinte de neprimire la deputaȃiī nobililor, pornirā
īndatā lāngā domn, printr'un lung īnconjur, pe con-
cetāȃeniī lor Ioan Hosszu și Toma Literatu, spre a-ī
spune cererile nobililor și a se lega cātre dīnsul prin-
tr'o nouā legāturā de credīȃā, iar drept rēsplatā a
credīȃei lor, a-ī cere sā li se dea numāī un singur
tārg. Dupā ce ī-au lādat fōrte, domnul se fāgāduī a le
īmplini cu prisos cererea, de-ī vor rēmānea credin-
cioșī. El dete scire deputaȃilor d'a face un mare ocol
și d'a se īntōrce īn grabā cātre concetāȃeniī lor, cācī
pe drumul cel mare eī vor putea sā cadā īn mānile
Ungurilor. Dar nobiliī tāiase tōte drumurile, ca dom-
nul sā nu scie nimic de starea lor și deputaȃiī, cu tōte
cā urmaserā svatul luī Michaiū, luānd un drum cotīt,
tot furā prinșī de nobilī și adușī despuiaȃi īn tabērā,

de unde înse li se dete apoi drumul ca să se întorcă la concetățenii săi. Clușeniî remaseră pe lângă Michaiû. Numaî unul dintr'înșii, anume Ioan Darabos ridică câîi-va călăreî și-î duse în tabăra nobililor ȃicându-le : «Aîdeî să ne luptăm cu inimă sub stégul împăratuluî, căruia am jurat credință !» și protestând împotriva lui Stefan Seres magistratul Clușuluî, carele oprea orî ce răscolă.

Astfel mai mult în numele împăratuluî se făcea revolta. Prin viclenia Ungurilor, care în față se arătaî supușî împăratuluî, luă insurecția întindere și putere mare și încinse de tôte părțile pe Michaiû, în vreme ce, de ar fi ascultat el poporul cum trebuie să facă, ar fi putut coprinde cu totul pe dușman și nu i-ar fi dat vreme să se întărească în putere și să-î desorganizeze armata cu încetul. În pept inima ni se frînge de ce înaintăm cu povestirea către acea catastrofă gróznică, la care ne târiră aceste greșeli ; căci de aci isvorîră, nu numaî nenorocirile aceluî mare bărbat, unul din cei mai minunaîi în istoria omenirei, dar încă și nenorocirile nației române, care dintr'atâta mărire și glorie, cădû, împreună cu eroul său, într'o prăpastie spăimîntătoare, de unde două vécuri și jumătate de suferințe încă nu aî putut'o mântui.

XVI.

În vremea acésta George Mako, încheind cu deputaîi nobililor condițiile de alianță, plecase de la Mediaș și sosise cale de cincî mile de tabăra rebelilor,

într'un loc numit Bogaciă, îmbelșugat de vin, unde dete soldaților săi voe să bea. Cu toate vorbele mincinoase asupra lui Michaiū ce răspândise între ostași de atâta vreme, el nu era încă sigur că va putea să-î facă a se revolta. uîtându-și credința jurată domnului și bunătățile lui pentru dinșii. Drept aceea își opri ostașii într'acest loc, creșdend că prin ameteļa beției îi va târi lesne în tabăra nobililor. El trâmise credincioși de ai săi dintre ofițeri și soldați prin toate cârciumile unde se aflaū ostași deșertând pahare, care incepură a cârti cu dispreț și a rosti amenințări asupra lui Michaiū. «Trebue, diceaū ei, să gonim pe această fēră până la hotarele țerei Romānesci; trebue să murim pentru patrie și să alegem dintre unguri domn de sângele nostru. Decât să ținem cu Michaiū pentru o pēcătōsă lēfă ce ne o dă mai mult de nevoe decât de dragoste, mai bine să ne unim cu George Basta, din armia căruia se dice că aū și soșit câte-va miī de ostași de frunte!» și fiind-că nimeni nu vorbea împotriva acestora, sângele ostașilor se aprindea prin bētură din ce în ce mai mult. George Mako, temēdu-se ca a doua-đi potolindu-se focul vinului, să nu se schimbe și părerile, fără a mai aștepta să se facă ăiuă, dă armiei sale semnul de plecare, trece Mureșul și apoi opresce un minut în loc pe ostași și le grăescce astfel : «Soșilor, nemuritorul Dumneđeu ne a dat erī tutulor una și aceeași gândire și toți fără osebire v'ați unit împotriva aceleī peiri a nației nōstre, aceluī stricător al legilor nōstre, carele plānuia cu cruđime mōrtea nōstră a tutulor, împotriva lui Michaiū Veevod! Voi ați luat

«armele pentru apărarea acestei provincii, ce prin
«vitejia noastră Michaiu a supus'o tiraniei sale; voi
«v'ați pus a apăra atâtea feciore curate și nevinovate
«împotriva dobitocirei și crușimei barbarilor. Sigurî
«că astăzi vom puté să răsbunăm relele ce domnul
«prin noi a făcut Ungurilor, întăriți prin alianța
«dumnezească, aideți în tabăra lor și să unim sórta
«noastră cu a lor.»

Soldații răspunseră acestei cuvîntări a lui Mako printr'o murmurare mâniósă. Uitând vorbele de erî și cei mai mulți viindu-și acum în fire din ametelela vinului, își aduseră aminte datorința lor și începură în gura mare a lăuda facerile de bine ale voevodului, osândind o așa de rușinósă nemulțumire din parte-le. Ei își aduceau aminte că au fost goi și că Michaiu îi îmbrăcase, că erau pe jos și că el le dedese cai și, din starea de călăreți de rînd îi înălțase apoi în ranguri mai înalte: că ar fi o necinste neperitoare, o faptă vinovată dinaintea lui Dumnezeu de a trage sabia asupra unui așa de mare făcător de bine, carele afară de léfa ce le-a plătit, le-a mai făcut și atâtea alte bunătați. Vre-o câți-va comandanți încă își despărțiră oștile de cea-alaltă armie, protestând în gura mare asupra trădătorului George Mako. Acesta era perdut acum, déca din norocire nu-î sosia în acel minut în ajutor Wolfgang Kamutki, trămis de nobilî spre a birui îndoirile ostașilor. Acest deputat, june cu curagiu și cu mare elocuență, ținu ostașilor un cuvînt, în care reînnoi și întări în numele nobilimei toate cele făgăduite de Nicolae Bogathi și adăogi : «că
«George Basta este să vină cu o puternică armie în

«ajutorul Ungurilor, că el e la hotar, că o mare temere
«a coprins pe voevod, că Stefan Csaki vine asemenea
«întru întâmpinarea lor cu magnații țerii spre a-î fe-
«ricita, că este mult mai cu cinste, de va voi așa no-
«rocul, a căde apărând vieța sa și mântuirea patriei,
«decât a mai sluji puțin timp încă și într'o spaimă
«necurmată pe un tiran.»

Prin aceste și alte vorbe, el câștigă până în urmă
spiritele turburate ale soldaților. George Mako, vedând
ostașii aprinși, dete semnul și după ce mustră pe a-
cei ce nu-l vor urma, puse armia în mișcare, și chiar
aceia cari până atunci îi erau împotriviți fură si-
liți a merge cu dinsul. Îndată Stefan Csaki, în frun-
tea unei părți din oștile nobililor și a celor mai în-
semnați dintre capi lor, cu un costum strălucit și
călare pe un cal, mareț înșeuat, eși întru întâmpina-
rea legiunei lui Mako, sunând trâmbițele, tobele și
dând toate semnele de veselie. Ambele oști oprindu-se
în loc, Csaki le rosti un cuvânt pompos și apoi din
âmbele părți își deteră mâinile și se îmbrățișară. Toți
unguri laudă pe soldații lui Mako că au prețuit mai
mult pe Dumne-deu, patria și legea decât prietenia
Românilor. După aceea îi duc în tabără unde nobi-
lii le dau la toți mese, le dăruiesc o câtime indestu-
lătoare de grâu, nutreț pentru cai și lăfă pe două luni.

Astfel se împlini trădarea lui Mako și a legiunei
sale.

XVII.

Michaiu-Vodă, cu toate că nu aflase încă nimic
despre trădarea lui Basta, dar cunoscând acum pu-

terile nobililor, începû cu tot dinadinsul a se găti de ôste. El chemă pe lângă sine toate oştile, chiar pe acelea din oraşele de margine, precum Ienö, Lipova, Lugos şi Caransebeş, sub povaţa lui Andreiû Barcsai; scrise încă şi lui Pătraşcu să-î aducă o ôste însemnată din ţera Românescă. Afară de acestea, el strîngea arme, muniţii şi tot ce era de trebuinţă pentru un lung război. Deşi se gătia de bătaie, dar dorinţa lui era statornică d'a o încunjura. Pentru aceea, el chemă la sine doi preoţi, părintele George Vasarhelyi din societatea lui Iesu, om bun şi predicator de minune, şi pe Ioan Ungvari, alt predicator elocuent al reformatilor din Alba, carele scia adânc din cărţi, şi-î trămise pe amândoi la Turda, fiind ei de religii deosebite, să pôtă sta fiecare pe lângă cei de credinţa lor, însărcinându-î a propune pace şi iertare nobililor şi a-î îndemna să-şi unescă mai bine puterile împreună spre a se lupta împotriva Turcului; «daca cum-va el sau soldaţii lui au făcut vre o greşelă s'o spună de faţă şi fără sfielă; în sfârşit să-î încredinţeze că prin căinţa lor şi milostivirea sa, această răscolă se va pute ispăşi printr'o vecinică uitare.» Dar când aceşti deputaţi sosiră la tabăra nobililor, nu fură nici primiţi, nici ascultaţi.

Intr'aceea Rothalt, urmând poruncile generalului său Basta, se apropië de Turda şi, aflând starea nobililor acolo, porni înainte cu călărimea sa în tabăra lor, unde fu primit cu mari demonstraţii de bucurie. *

* Depe Bethlen. capul acestei călărimii nu era Rothalt, ci Ladislău Petö.

El asigură nobililor că generalul său, doritor de a-î ajuta și a-î mântui de tirania lui Michaiū, în cincî zile va veni să se împreune cu dinșii, și pentru aceea l'a trāmis pe el înainte cu călărimea sa, spre a le fi de slujbă până atunci. El apoi trāmise rēspuns înapoi lui Basta ca să-î dea de scire despre ceea ce a făcut, și porni vre o dece său doi-spre-dece călāreți ușori ca să bată drumul, nu numai spre Alba-Iulia, ci în toate părțile, spre a descoperi unde se afla atunci Michaiū. Doi din aceșii călāreți fură prinși de pasnicii acestuia și de la dinșii el află că chiar în acea zi Basta trebuie să-și împreune armia cu a nobililor. Basta în adevăr, pornind de la Maitin, veni la Tășnad, îndreptându-se către Ardél, pe drumul numit Meseșia, din pricină varului de care se află acolo mulțime saū ai nāsipului alb; se opri apoi puțin la orașul Zilū în pōlele muntelui Meseșul la hotarul Ardélului, de unde, în douē marșuri, sosi la Cluș cu armia și bagagiile sale, la 13 septembrie. Aci fū primit cu pompă de locuitorii, cari îi eșiră întru întîmpinare.

Tabēra de la Turda se mărea pe tot cēsul. Trādătorul Tamasfalvi, de care am pomenit înapoi, sosi și el cu 400 călāreți sēcui din scaunul Mureșului, lāudāndu-se că a venit nechemat ca să deē mână de ajutor împotriiva tīraoului și arātānd nobililor scrisōrea ce-î trāmisese Michaiū și a cării coprindere anū vēdūt-o mai sus. Mai veniră încă o sēmă de sēcui din scaunul Arieșului. Acești sēcui din scaunele Mureșului și Arieșului tot d'auna șī-aū deosebit simțemintele și cauza de ale fraților sēi din cele-alte scaune. Mai iubitori de liniște, ei s'aū ținut în veci departe de re-

voluţi, alăturându-se mai adesea de puterea care li se părea mai legiuită ; aşa ei au fost cu Andrei în împotriva lui Michai ; pe urmă stătură cu nobilii, căci aceştia se arătau că sunt supuşi împăratului. În zilele noastre încă ei au ținut spre partea împăratului împotriva tot nămului lor rebelat asupra-î. Clușeni, vedându-se și dinșii în mâinile armiei lui Basta, trebuia să se supună la rândul lor și să trimită nobililor oștile și banii ce le ceruseră. Într'aceea, în tabăra de la Turda sbura în toate corturile vestea sosirii lui Basta și toți veselindu-se câștigă inimă și se arătară mai aprinși împotriva domnului, începând a striga de față *la arme !* și înștiințând pe împotrivnicii lor, la scăpătatul sora, prin descărcări din arme, semn obișnuit pe atunci la soldații din tabere ca dovadă de înfocarea lor și de dorință de a veni la luptă.

După ce dete la Cluș o zi de odihnă oștilor sale, Basta sosi într'un singur marș până la tabăra nobililor, departe numai de două mile. El fu primit cu mari semne de bucurie și salutat cu mare respect de toate stările, ce-î eșise într-o întâmpinare. El tăbări dincolo de podul de pre riul Arieșului, pe locul unui sat de curând ars de Cazaci, care se chema Kereszteș. Îndată Ștefan Csaki și ceilalți magnați îi deteră comanda tuturor oștilor Ardealului, ce erau în număr de două-spre-zece mii ostași călări și pedestri și patru tunuri ; toți se supun cu toți ai lor la poruncile lui, și-l îndestulă cu grâu și cu bucatele trebuincioase.

XVIII.

Aflând Michai-Vodă sosirea lui Basta în tabăra

nobililor, trâmise în această tabără unul din cei mai de frunte boieri și anume Andrei Postelnicul și pe Luca Trausner, dându-le trei solii: cea dintâia pentru George Basta, căruia îi însărcină să-i spue că: «de vreme ce n'are nici o poruncă de la împăratul să năvălească în ținutul său, să plece dându-i pace și să-și aducă aminte cu ce trude și cheltuieli el biruise pe Turci în interesul creștinătății și cu ce greutate supusesse Ardélul împăratului, resturnând pe cardinalul Andrei, care avea sprijin și putere în Polonia și Moldova; acestea împăratul nu le-ar fi putut face, de nu era el; de aceea ar fi cu nedrept a răspunde la atâtea slujbe printr'o purtare dușmană».

A doua însărcinare era pentru nobili, cărora el vrea să li se aducă aminte: «că ei au fost toți în puterea lui atunci când a supus Ardélul, că el ar fi putut să-i ucidă pe toți, dar că el fusese atât de milos-tiv încât nu le făcù nimic rău la sfârșitul războiului, ci încă-i păstră în legile și privilegiile lor, că nd, de pe dreptul războiului, el ar fi putut să desființeze și să nimicnicească toate acele legi și prerogative: că el și acum e gata le da tot ce e drept și a păstra în armie o aspră disciplină; că se miră de ce ei s'au revoltat împotriva-i, și că ar trebui să se gândească cum că Dumnezeu sprijină în tot-d'auna numai pricinele drepte».

A treia însărcinare era pentru ostașii ce-l părăsise și cărora el puse să le spună: «că dinșii trebuie să-și aducă aminte cum că el îi ridicase din starea proastă la trepte mai înalte; că el, și nu altul, în țara Romanescă și în Ardél, le dedese cai, haîne, arme și

«alte podóbe ce mai aveaŭ ; că în toate ocaziile el le-
 «a arătat bună-voinţa sa ; că sub poruncile sale, în
 «ţera Românească, ei aŭ înfrând pe Turci şi aŭ câşti-
 «gat reputaţie şi bogăţii, şi că atunci când ei se um-
 «plea de dobândă de la duşman, el nu oprea nimic pe
 «sémă-î, lăsându-le lor totul şi tratându-î tot d'auna
 «nu ca pe nisce slujbaşi ci ca pe nisce copii ai sêi; să
 «se socotóscă ei dar, împotriva cui aŭ să ridice acum
 «arma şi cu ce ruşine aŭ să fie pătaţi pe totă vieţa ce
 «le mai rămâne; iar cât despre dînsul, el jură pe ce
 «are mai scump că se va purta către dînsii cu binele
 «şi cu dragoste ca şi mai 'nainte, de se vor întórce la
 «datoria lor».

Însă când deputaţii sosiră în tabără, nu li se dete
 voie d'a arăta în public aceste propunerî.

Michaiŭ nu-şi mai făcea acum ilusiî asupra duş-
 manilor şi, în vreme ce aştepta întórcerea acestor de-
 putaţi, de sârg el se gătea ca să pornéscă împotriva
 nobililor şi a lui Basta. În nóptea din ajunul zilei în
 care era să iasă din Alba-Iulia, i se ivi în vis o mare
 şi gróznică furtună, care se ridică despre Turda, se
 opri şi se sparse tunând înfricoşat d'asupra Albei şi
 până 'n sfârşit îl isbi cu trăsnet pe el însuşi. Minunat
 de acest vis şi deşteptându-se fără veste, Michaiŭ sare
 din pat, aprinde o luminare şi poruncesce să vină în-
 dată la dînsul Pancratie Sennyei, Stefan Bodoni şi
 câţi-va din cei mai de căpetenie boierî. Aceştia, aler-
 gând iute, găsiră pe domn turburat fórte de visul ce
 avusese şi pe care-l destăinuî şi lor, spunendu-le că
 acésta îi prevestesce nenorocirî. Cu greŭ boierii isbu-
 tiră a-l linişti. Urma ne va arăta că acest vis fŭ, vaî !
 e u prisos profetic.

XIX.

A doua-đi Michaiŭ, ridicând tabăra de la Alba-Iulia, dete poruncă armiei să se așeze de la vale de orașul Aïud. în câmpia numită Tinod. Intr'aceeași vreme Bașta, după ce dete o ڊi de repaos oștilor sale, obosite de iuțimea cu care veniseră la Turda, în 16 septembrie, împreună cu óstea nobililor, ridică tabăra de la Kereszteș și merse de o așeză într'o câmpie udată de riul Mureșului din ținutul Uiórei, pe care Michaiŭ o dedese banului Mihalcea. De aci, în diminéța viitoare, 17 septembrie, rânduindu-și armia de bătaie, porni împreună cu toate bagagiile sale spre Aïud, cu gând de a tăbări în sus-numita câmpie Tinod ; dar, aflând că Michaiŭ l'a întrecut în ocuparea acestui loc, el se opri lângă satul Mirislău, unde și întâmpină pe Michaiŭ cu tabăra așezată pe o câmpie de alătura, numită Holtmurăș.

Mirislăul e un sat douăleghe dincolo de Alba-Iulia.* El e așezat în capătul de dincócî al unei câmpii lungi de șese mile aprópe, dar de o lărgime mai mică, fiind țermurită de o 7parte de munți, iar de cea-alaltă de Murăș, riŭ plutitor care din țera Săcuilor trece prin mijlocul Ardélului, sosescce la Lipova în Banat și se varsă în Tisa. În unele locuri lărgimea câmpiei e de o milă, în vreme ce cu cât vine mai încóce spre satul Mirislăului, se strîmtoréză, până ajunge de o ju-

* De pe Tarducci, iar de pe Ișfvanfi, trei mile de Alba. Lucrul trebuie verificat, căci pe charte este mai mult.

mătate de milă și mai puțin. Satul era așezat între deluri și riul Mureșului, încălecând drumul cel mare, care pe la pôlele munților duce din Alba-Iulia la Cluș. Dincóce de sat se întindea o holdă cultivată de mări-mea unei mile, care e ținurită printr'un pârâu mult adânc, ce din deluri se varsă în Mureș. Pe acest pârâu era un pod, pe unde drumul cel mare și alte două mai mici, unul din sat și altul de la Murăș, trec spre Alba-Iulia. Dincóce de acest pod și de pârâu era tăbărât Michaiu. El lăsase de la corturi până la pârâu numai atâta loc cât îi era de trebuință pentru piață de arme spre a-și mânui oștirea. Era poziția taberei noastre așa de temeinică și în loc așa de bun, încât nu putea avea a se teme de nimic, și nicî un chip nu era ca vrăjmașul să ne pótă isbi sau sili la bătaie fără voia noastră; căci aripa dreaptă, care se afla despre riul Mureșul, era ocrotită de o mare pădure, care și dînsa se ocrotia de zăgazuri și de ținurile riului; la aripa stîngă se înălțau necurmatedeluri și munți, care încingeau până și spatele taberei noastre; ca să trecă prin acei munți nu se putea almintrelea decât printr'un urcuș, care era o potecă strîmtă și aceea foarte bine păzită și cu tunuri întărită; în frunte era pârâul adânc de care am pomenit și pe al căruî pod îngust și foarte lesne de rupt, anevo'e și numai cu mari pierderi ar fi putut trece oștile dușmane. În tot lungul acestuî pârâu Michaiu așezase baterii de tunuri. El trămisese încă dincolo de Mureș, pe un del înalt lângă satul Gâmbașul, trei sute călăreți spre a observa rînduiala oștilor dușmane și să vedă ce făceau ele.

Vedând că vrăjmașul înainteză spre satul Mirislău, el scóse din tabără o trupă de două mii călăreți poloni* și o trămise dincolo de sat spre a recunósce oștirea protivnicului. Îndată acéstă trupă se inhăță în luptă cu avangardia dușmană, compusă de călăreți ardeleni sub comanda lui Stefan Csaki. Lupta ținú cât-va îndoiósă, căci când uniî când alțiî dovediaú și din nou se întorceaú la harță. Aflând Basta de acéstă luptă ce se urma la avangardie, împreună cele două regiamente nemțesci, al lui Pezen și cel din Silezia, făcând dintr'însele un batalion mare, ca un lung pătrat cu două mánici de câte cincî sute muschetari fie care, și în mijloc puse pe sulitași, lăsând numaî atâta desért cât încăpeaú cele șese tunuri de câmpie, pe care le rândui acolo cu munițiunea lor, târate de pedestrime cu mânilé. Într'acéstă rânduială, deschidându-í cealaltă óste drum, înaintă batalionul până la cele d'întâi oști de la avangardie, unde luându-și poziție pe un loc înălțat, vėdu pe Poloni, formați în scadróne, stând în câmpie puțin departe de sat, nehotăriți ce să facă. Îndată, la un semn dat, se deschise în două aripí fruntea de suliti a batalionului, și tunurile se desértară drept în Poloni, doborind ghiulelele lor atâti ómení și cai, încât cei-alaltí, spăimintându-se, cădură în confusie și neorânduială. Fără a le lăsa vreme,* a se desmetici și a se pune din nou la rând, Basta înaintă spre dínșii cele două mánici de muschetari care începură a da cu focuri în Poloni, ast-fel încât aceștia fură siliti a se trage înapoi. În retragerea lor, ei puseră foc de patru colțuri satului Mirislău, pentru ca dușmanul

* De pe Bethlen însă era o trupă de Cazaci.

să nu se pôtă așeza într'însul. Dincóce de sat eî de-teră peste o cétă de husarî ungurî carî trecusera cu gând să iea pe Polonezî pe la spate, dar fură eî prinși la mijloc de Polonî de o parte, și de alta de o cétă tră-misă de Michaiû în ajutorul Polonilor ; ast-fel aceî husarî fură toți snopiți acolo, fără ca Basta, care pri-vea acéstă măcelărire, să voiască a le da ajutor, pri-cinuind că fără poruncă eî se duseră acolo.

XX.

Unguriî, vėdėnd acéstă isbândă a lor sėî, voiaû ca Basta să unescă îndată puterile lor spre a isbi tabėra lui Michaiû. Stefan Csaki cu Ioan Mikloș și vre-o cătî-va magnați se duseră la Basta ca să-î spună acéstă dorință a nobililor și a soldaților. Basta le rėspunse : «Caut la așezarea locului și vėđ că voevodul și-a «pus tabėra într'o poziție prea tare încât nu-l vom «putea trage spre bătaie fără de a perde mulți dintr'ai «noștri ; pe lângă acėsta se apropie sėra și vremea de «a ne bate a trecut astă-dî. Voevodul întrebuintėză «meșteșug, decî trebuie a lucra împotrivă-î cu multă «minte. Cu tóte acestea, de socotiți că trebue să în- «cepem astă-đî bătaia, eû nu staû împrotivă, căci «chiar cånd acéstă parte a armiei împėrătescî ar peri, «cesarul, prea milostivul meû stăpân, mai are și alți «ostași mulți ; dar dacă,—ferescă Dumnezeu !— vom «fi biruiți, cea mai mare primejdie vė amerință pe «voi și acéstă țeră ce va cădea în peire. Socotesc dar «că e bine să petrecem în liniște nóptea viitoare și

«sper că voevodul se va trage în acest timp, său, de
«va avea de gând a se bate, el va veni spre noi. Pentru
«aceia, sunt de părere să așteptăm ziua de mâne care
«am sperare că ne va fi fericită.» Acest svat al lui
Basta fu prinit de toți. Cereaui uni de la Basta ca să
intre în sat să caute a stinge focul și a-și așeza acolo
tabăra; dar, din mai multe pricină, mai ales din inți-
mea pârjolului ce era anevoie de potolit, generalul
nu se învoi. El își tăbări oștirea dincolo de Mirislău,
la apus aproape de sat, într'un loc care, parte se în-
tindea pe câmpie, parte se urca frumos pe del. El
despărți din oște trei trupuri mari de guardie, așe-
zându-le la cele trei intrări ale satului de către tabăra
noastră: unul de Unguri, în vârful unui del unde era
o biserică ce domina satul, altul de Ardeleni, dincăce
de sat, lângă drumul cel mare, și al treilea, alcătuit
de totă pedestrima nemțescă și de totă artileria, sub
comanda ștrejarului general-major comitele Tomaso
Cauriolo brescianul, pe malul Mureșului d'a mână
stângă, care era vecin de tabăra noastră, de o bătaie
de tun. Acolo ridicară Nemții o tabie între riș și sat,
și de o dată aınbele părți începură a tuna una asupra
celelalte.

Pe la cea d'întăiu mutare a santinelelor de noapte,
prinseră Nemții patru din șese Români, cari cu neso-
cotită îndrăsnelă, voind să calce vre-o santinelă, cădură
într'o cursă întinsă de comitele Cauriolo la povârnișul
riului. Ei fură îndată duși la cortul lui Basta și amerin-
tați de dînsul cu ștrânguri de nu vor mărturisi adevărul;
spuseră că dincolo de părau e tăbărit Michai cu mai
mult de trei-deci mii luptători și patru-deci tunuri

marî şi de câmpie, şi că din cés în cés aşteptă pe fiul său Pătraşcu cu deosebit ajutor. Sau din nesciinţă sau din nevoinţă aceşti prinşi nu spuseră adevărul despre numărul oştilor lui Michaiu. Adevăr era numai că dinsul adăsta pe fiul său ; această pricină îl făcea a nu se prea grăbi la bătaie. Vădând dar că duşmanii stău liniştiţi, îşi închise şi el oştile în tabără, aşteptând dîoa de a doua-zi să vadă ce va face protivnicul.

XXI.

Pe la mezul nopţii aceliaşi zile (17 septemvrie), Michaiu chemă însă pe unul din cei mai viteji căpitani ai săi, Petre Arménul, şi-l trimise în tabăra duşmană cu cărţi către Basta şi Ungurî, în care el lua de martur pe cel Înalt şi pe toţi Sântii : «că dinsul nu este «pricina acestei nenorociri a creştinilor ; că aşa foc nu «s'a aprins din greşela lui, ci din neastîmpărul şi răutatea a doi trei nobili numai ; că el nici a gândit vre o «dată să ajungă tréba la o bătălie între creştini, la acea «cruşime de a-şi vërsa sângele între dinşii ; că de vreme «ce el e credincios împăratului, ce cată Basta cu o- «ştile împărătesci în tabăra rebelilor ? Întorcă-se dar «toţi către dinsul şi mérgă cu toţii să bată Timişora «sau să se lupte cu Turciî, orî unde îi vor găsi ; ar fi «acésta creştinesc lucru de a nu trage sabie între «sine ; ar fi acésta glorios pentru maiestatea sa împărătescă.»

Basta şi Ardelenii răspunseră îndată lui Michaiu : «că mai întâiu ei nu-l cunoscuseră ; că şi lor li se părea crud lucru d'a vërsa atîta sânge creştin, orî şi

«care parte ar triumfa ; dar că e pré târđiũ spre a da
 «un răspuns hotărit într'o pricină așa de însemnată,
 «pentru care trebuie svatul și chibzuirea ale tuturilor
 «stărilor ; că vor face acésta și că a duoa-đi dinđi
 «de diminéță îi vor da răspuns.»* Aceste cuvinte erau
 înșelătore, căci nici o hotărîre nu luară Unguriĩ, nici
 răspuns nu deteră lui Michaiũ a duoa-đi de diminéță.
 Ei vorbise așa numai spre a hrăni în Michaiũ acea
 fatală sperare ce avũ că va puté să vină la pace și să
 se feréscă de bătaie.

Michaiũ într'adevăr le voia acestea din tótă inima.
 Fie órba-ĩ încredere în Austria și dorința nesmintită
 ce purure a avut d'a se arăta credincios către dînsa ;
 fie acea letargie morală căre stăpânesce mintea unui
 om mai mare și-ĩ întórce tóte pasurile în greșeli,
 când provedința a hotărit surparea lui , Michaiũ era
 îndoios, nehotărit, fără voință statornică. «El se lupta
 «cu inima pe jumătate, ăice biograful său Stavrinós,
 «căci nu voia a se bate cu Nemțĩi ca să nu se arate
 «trădător.» Apoi nici un minut nu fu mai critic, mai
 însemnat, mai cumpănitor în viața lui ca acesta. Nici
 odată ca acum el n'avusese nevoie de a desfășura cele
 mai din urină puteri ale sufletului său ; nici odată
 nu fũ el mai mult îndatorat a birui. Biruit, era pentru

* De pe Spontoni și Tarducci, Basta dete lui Michaiũ prin
 Petre Arménul un răspuns fôrte aspru, ăicẽdu-ĩ să lase in-
 dată țera Ardélului și să se tragă în țera Románescă, făgădu-
 ănd a nu-l supăra în retragerea sa ; după aceea, puse pe Pe-
 tre Arménul sub pază până-l scóse din tabără. Michaiũ, au
 ăind acestea, fôrte se mânia și cu vorbe de amenințare și de
 dispreț porunci, cu tóte că era încă nópte, să ăică din trâmbețe
 și din tobe, obștind bătălia pe diminéța.

dînsul o ruină completă, de pre cum și fuse. Biruitor, el scăpa de odată și de legăturile sale cu Austria și de acelea cu Unguriî. Aristocrația ungurêscă perea pentru tot d'a una în Ardél și acêstă țeră, cu peirea Ungurilor și a Sașilor, rămânea o țeră mai cu sémă românéscă. Austria, amerințată de Tûrci, neavênd altă armie spre a-î opune, s'ar fi vêdut silită să lase orî ce pretențiî asupra Ardélului și a părților ce se țin de dînsul și să recunoscă independența noului stat românesc. Polonia n'ar fi mai îndrăsnit atuncî a ne supêra, saũ, și de o făcea, Michaiũ ar fi căduť asupra-î cu tôte puterile sale, cu farmecul numelui sêu de nebiruit, cu simpatiile ce el avea în populațiile ei, și amar de dînsa! De atuncî, nația română, înconjurând tôte nenorocirile ce o bântuiră în urmă, s'ar fi constituit în întregimea drepturilor sale, în unitatea și libertatea ei și s'ar fi apucat a îndeplini, cu putere mare, misiunea de liberare și de civilisare la care prevedința a menit-o în orientele Europei. Cătă mărîre, câte gloriî și fericirî o ar fi întîmpinat în acêstă cale! O biruință....! și tôte aceste visărî, tot acest mărêț ideal de naționalitate, de atuncî se înființa!

XXII.

A doua-zi diminêța ⁸/₁₈ septemvrie, Michaiũ nu se mișcă din tabêra sa, hotărît fiind a aștepta în ace loc, întărit puternic de natură, și sigur că va sdrobi pe dușman de se va ispiť dînsul a trece pârâul spre al isbi. Generalul Basta în aceeași diminêța își destinse armia în rînduială de bătălie sub formă de semi-lună, dincócî de satul Mirislêu în holda cea cul-

tivată, cu hotărîre statornică a înhăţa lupta cu Michaiŭ. Neîncr  ndu-se însă numai pe ar tarea Ungurilor, cari pretindeau că este f rte lesne a trece p r ul, voi să m rg  să v d  locurile chiar cu ochi  s i. El se asigură atunci de primejdia învederată la care s'ar expune de ar isbi pe Michaiŭ în acel post bine ocrotit, at t prin p r ul cel anevoie de trecut care ap ra fruntea  i o parte din flanc, c t  i prin o  n l ime d'a m na st ng , de unde artileria mătura tot locul coprins între tabăra lu  Michaiŭ  i sat.

Spun că privind acestea, Basta  ncr  i spr nc na  i d se: «Prieten i m  făceau să fiŭ acum * ul-mat*, «din dorin a ce aŭ de a- i r sbuna, de nu c tam lu-
«crul aci cu ochi  mei;» d nd a  n lege pe Unguri , cari  i d seser că e lesne  i comodă trecerea p r ului. Dec , armat  i călare cum se afla, el chemă svatu de răsboiŭ  i cu bune cuvinte d ved  primejdia la care s'ar expune armia lor, de s'ar ispiti a trece p r ul spre a isbi pe a  no tri  i  ncheie  dîcînd că este trebuint  a face cu totul alt ceva. Părerea lu  era ca să se tragă pu in înapoi, pentru ca Michaiŭ,  n el ndu-se de prefăcătoria aceste  fugă p rute, să se ia în urmă-le  i să p rd  folosul ce-  da acea fir sc  cetate a loculu . Unguri  r spunser  la ac st  părere cu inima r scul t  că este lucru f rte necinstitor  i v l m tor de a face o retragere în fa a unui du man numeros  i  ndr sne , c c  a se retrage, spre a se feri de bătaie de pre aparen a loculu , nu este alt ceva dec t a fugi  i a- i rupe  nsu i  stea, tăind inima la a  s i  i mărind pe a du manilor; că părerea lor este ca, nesocotind acea mic  greutate, să trecă riul, isbind

pe vrăjmaş, sau să-l închidă în acel post unde se află aşteptând o ocaşie priincioasă de a se lupta.

Basta se sili să le dovedască cum că aceea ce propune el nu este o retragere şi mai puţin încă un fel de fugă, ci o stratagemă militară spre a scóte pe duşman din acel loc întărit, asigurându-le că el cu Nemţii săi se va pune la arierguardie spre a nu perde nicî un om.

Se ţinea acest svat de răşboi, cum s'a şis, în câmpie şi călare, făcend toţi capiî un cerc împrejurul lui Basta, cătând a-l păzi de lovirele tunurilor românesce, ce grindinau din tóte părţile, îndreptate fiind într'aceea parte de către capul tunarilor lui Michaiu, un italian de la Mantua, anume Vincenzo. Intr'aceea, un soldat ungur, doritor d'a afla şi el ce se hotărise în svatul de răşboi, apropiindu se de cerc, cu coiful în mână, iată o lovitură de tun, îndreptată la semn spre a nimeri în acea adunare de ofiţeri călări, şórá aceluî soldat coiful din mână fără de a-l răni nicî pe dinsul nicî pe cal, care îndată se puse pe fugă, iar ghiuléoa trecu alături cu comitele Camil Cauriolo, carele într'aceea parte închidea ocolul svatului, cu primejdie de mórte pentru el.

Acéstă împrejurare făcù că svatul se sparse de odată târindu-se şi Unguriî în grabă către părerea lui Basta.

Indată, ridicând strejile, trăgênd tunurile de pre întărituri, scoţend pedestrimea din préjma satului şi puind foc caselor, óstea se clăti spre plecare; avangardia se îndreptă către un pod peste Mureş; după aceia, veni bagagiul în cară, apoi tótă pedestri-

mea și călărimea din Ardél, osebind dintr'însa numai două mii călăreți spre întărirea avangardiei, la care remaseră tunurile și toți pedestrașii și călăreții germani, împreună și Basta cu cele două cete de muschetari, cu patru companii de călărime de rând din Ungaria de sus și cu compania de Valoni, guardia sa personală, având încă cu sine mai mulți nobili cavaleri nemți, unguri, francesi și italieni. Intr'această rânduială, totă armia se îndreptă către satul Dej, de unde veniseră în ziua trecută.

XXIII.

Dinți-de-diminéță Michaiu, eșind din tabără, își întocmise armia și aștepta să vedă ce face dușmanul, când strejile și iscodele îi raportară că óstea protivnică s'a ridicat și că merge acum înapoi spre partea de unde a venit. Intru'ntâiul lui îi fù cu greu a crede acesta, dar vedënd că așa era, își închipui—fatală orbire! — că într'adevăr Basta fuge și zîmbind dîse: «Unde fuge cânele de italian? Nu scie el că în tot locul îl voi a-junge?» Decî îndată, părăsind postul său atât de sigur, se puse în gónă după dușman cu mare furie și nu cu mai puțină neorânduială. Temëndu-se însă că nu-l va putea ajunge la vreme cu totă óstea, el porni înainte o mare parte din călărimea sa, cu câte-va trupe de Cazaci, ca să recunoscă pe dușman, să-l supere și să-l întârzieze în retragerea sa. Dar cele două cete de muschetari, cari se opriră în loc, schimbându-se când uni, când alții în luptă. ajutate de artilerie și de călărimea ușoră, ținură în depărtare pe călăreții noștri.

Dușmanul însă, din pricina acestor isbiră, se trăgea încet și acesta plăcea lui Michaiu, doritor să sosască însuși cu totă oștea, spre a se destinde de bătae dincolo de Mirislău, în acea spațioasă câmpie, crezând mereu că dușmani fug spre a se feri de o întâlnire. Basta însă începuse a se mișca și mai încet ca să înșele pe Michaiu, dându-i nădejde că-l va putea ajunge și depărtându-l de sat cât putea mai mult. Inima lui sălta de bucurie când văzu că, după călărime, ies din sat și căruțele de artilerie românească, semn că Michaiu, părăsind cu totul postul său, înainta cu toate ale sale puteri. Basta își însemnase de mai înainte un loc bun și destul de întins care în parte, puțin câte puțin, se ridica frumos, rămânând încă destulă câmpie pentru călărime. De acest loc apropiindu-se, el se tot întorcea și privea mișcările lui Michaiu.

Acesta, crezând mereu că dușmanul fuge și dorind foarte să-l ajungă la timp, zorea pedestrirea la drum și tot într-o vreme porunci să-i aducă înainte un cavaler ungar, ce fusese prins, anume Baltazar Bornemissa, căruia făcuse multe întrebări despre persoana lui Basta, de dînsul bine cunoscută, cercetându-l cam în glumă, de crede el că Basta îl va aștepta sau va fugi întins la Casovia. Bornemissa, laudând talentele ostășești ale lui Basta și adăogind că el crede că va primi bătăia și că această retragere nu este fără vreun mister; Michaiu fu foarte vesel la aceste cuvinte, arătându-se cu mare dorință de a se bate și ajungând în câmpie ca la cincisute pași dincolo de Mirislău, porunci armiei a se opri în loc și a se întocmi în rânduri de bătaie.

Basta, vedând acesta, se opri și el cinci sute de pași departe de Michaiu, lângă satul Dej și își întorse totă armata spre dinsul. Cum băgă de seamă Michaiu că dușmanul se oprise în loc, pentru întâiași dată bănuind că fuga lui fusese poate o stratagemă, se urcă pe un del vecin ca să vadă oștirile lui și duse către Andrei Barcsai, generalul său : «Ce gândesci că vor dușmanii?» — «Vor să dea bătălie», răspunse acesta. Atunci Michaiu, din nou stăpânit de indoirile și nehotărârile spiritului său, îi duse «să facem pace cu dinșii, domnule Barcsai.» — «E cam târziu acum, strălucite domne; — fu răspunsul lui — puneți platoșa, rânduește soldații de bătălie și să ne pregătim de luptă».

XXIV.

Indată Michaiu se puse de-și întocmi oștile de bătălie. El făcu din totă armata o singură frunte de o potrivă, destul de îndesată pentru îngustimea câmpiei, întinzându-se de la deluri până în râpa riului Mureșului. În aripa dreaptă, începând de la Mureș, veneau mai întâi toți Cazacii, care erau arcași și arhebuzieri călări, împărțiți în patru scadrone, lângă care veneau două scadrone de lănceri Români. Numărul acestei cete de călăreți români și cazaci se urca la 4500 oameni și erau comandați de Stefan Tahi, carele arsesse Aiudul și de Francisc Lazar. Alături cu călărirea venia un batalion mare de pedestrimă de Săeni, Sârbi și Români, având în frunte patru tunuri mici, ocrotit din partea stângă de un alt scadron de lănceri poloni și moldoveni. Peste totă această aripă dreaptă

era mai mare Baba-Novac, cel mai d'întăi general al călărimei, «om, deși bătrân, dice Spontoni, dar «cu mare foc și curagiū și cu o deosebită experiență». La aripa stângă, care era țermurită de munte, venea rămășița călărimei, împărțită în cinci scadrone, în număr de patru mii, Români, Sârbî și Săcuî, ai căror capi erau George Budai, și Fetre Odobașa; aceste scadrone erau rânduie de ambele laturî a altor două bataliōne de pedestrime săcuie, română, sârbă și moldovană, întărite și ele cu câte două tunurî de câmpie și așezate astfel în cât această aripă stângă se sfârșia întinđându-se încovoiată pe drumul cel mare ce ducea la Alba-Iulia. Tōtă cea-alaltă artilerie fu așezată dintr'acastă parte, pe același drum mare, dinaintea liniei de bătălie. În centru veneau câte-va mii de pedestrași săcuî, comandați de Pangratie Sennyei, de Stefan Bodoni și de Andreiū Barcsai. Aci era și Michaiū cu o trupă strălucită, alcătuită de boierii săi și de tōtă acea nobilime ce-î rămăsese credincioasă în Ardél și care-l însoția din Moldova și Polonia ;îdar, pre obiceiul său, el nu sta la un loc, ci mereū alerga printre deosebitele rândurî. În dosul acestei linii, ca rezervă, venea, sub George Fărcaș, căruia de puțin timp domnul îi luase comanda cetății Lipova, trei mii călăreți săcuî și un număr însemnat de țeranî pe jos, Români și Săcuî, pe cari Michaiū îi armase cu puscile ce-î trāmisese împăratul Rudolf, cum și o sēmă de Sârbî, cari cu puțin mai nainte părăsiseră țera turcescă și venise în mare număr a se așeza în Ardél.

Scopul în Michaiū era, de pre cum spun Ungurii,

ca nimicnicind pe Ungurii din Ardél, să pună pe acești Sèrbî în locul lor, iar o parte dintr'înșii să-î trāmită în locurile pustiî de prin țera Romānescă. În urma acestora veniaū opt-sute soldați de guardie pe jos, sub comanda ungurului Matheiū Gyamarthi. Numèrul oștireî lui Michaiū, de pe mărturia chiar a istoricilor ungurî, se urca aprōpe la două-șeci și două mîi ómenî*, și tunurî, marî și micî, două-șeci și șapte de pe Tarducci, iar trei-șeci și două, de pe Bethlen. Eraū acești ostași ai lui Michaiū din cei mai de rānd ce avusese, cācî oștile cele mai bune se aflaū în Moldova și în țera Romānescă. Firea acestor soldați era ast-fel că ei nu-și țineaū bine șirégul și că daū într'o parte și într'alta, de pre cum le venia, fără de nicî o rānduială. Aci într'o săritură se asvârleaū prea departe și apoi aci se trăgeaū fără mēsură înapoi.

Intocmindu-și ast-fel oștile, Michaiū le rostî un cuvînt, le lăudă mult, porunci la două mîi pedestrași archebuzierî sēcui aleși să se urce pe délul cel mai învecinat ce se înălța lāngă drumul cel mare, și dete semnul de bătaie. Soldațiî răspunseră cu marî strigări și tunurile de la cele trei bataliōne și de pe drumul mare începură de o dată a tuna și a grindina asupra oștireî dușmane din fața lor.

XXV.

Basta, cātānd la întocmirea armiei lui Michaiū, îșî rāndui și el pe a sa într'o singurā fruntē paralelă cu a

* Bethlen o face de 25 mîi, iar analiștii italieni exagerēză și mai mult, urcānd armia peste numèrul de 30,000.

lui. * El așază în capetul aripei drepte, asupra drumului celui mare, un scadron de pedestrime din Ardél și Ungaria. Alături venia o cétă de două mii călăreți lăncieri, sub comanda lui Stefan Csaki, Ladislaș Petke și George Mako. După dinșii veniaș pedestrașii sēcui din scaunul Mureșului, pedestrașii Clușeni și Bistrițeni, avēnd de cap pe Francisc Turi. Apoi venea o cétă de o mie cincī sute călăreți reiteri din Silezia, sub povățuirea lui Melchior Rottowitz și Ioan Sepratz. Preste tótă acéstă aripă era cap mai mare Stefan Csaki. La aripa stângă, pe râpa Mureșului, staș două cete de lăncieri ardeleni, lângă care era într'o cétă călărimea lui Propostvari, și în cōsta ei un scadron de pedestrime din Ungaria și Ardél, comandat de Sigridie Prunitz moravul, flancuită de călărimea Ungariei de sus sub poruncile lui Ragozi; apoi un alt scadron de reiteri sub povățuirea lui Balthazar Rottowitz, vēr al lui Melchior. În centru venia batalionul de două regimente pedestrime nemțescă, comandat de colonelul Ioan-Henric Baptist Petz, avēnd la drēpta căți-va călăreți armați ușor sub poruncile lui Stefan Petki. Între centru și aripa stângă sta Basta cu cei o sută valoni aleși și cu cavalerii străini. El ținea de rezervă cele patru companii de rând de călărime nemțescă din Ungaria de sus, comandate de Rothalt, punēnd în acest scadron și stindardul împērătesc, ținut de un june ungar. Tot înapoi veniaș încă două sute călăreți sub poruncile lui Ioan numit *Cel-din-urmă*. Ioan Tamasfalvy, cu patru sute călăreți sēcui din sca-

* Spontoni arată cu greșală că Basta dete liniei sale de ~~bătălie~~ o fo mă semi-lunară.

unul Mureşului, şi Matheiū Pereset, cu câte-va mĩ de ţeranī, înconjuraū tótă armata, învăluind'o. In sfârşit artileria fu aşezată dinaintea centrului, pe părţile cele mari ridicate ale câmpiei. Pe un car se vedea stând George Borbely, strălucit prin biruinţele câştigate la 1595 asupra Turcilor, la Lipova, Cianad şi Ienö. Neputându-se sluji cu mâinile şi picióarele sale din pricina reumatismelor articulare de care suferea, el fusese poftit a sta privitor la luptă, svaturile lui fiind fórt preţuite.

Oştirea tótă a lui Basta cu a Ungurilor se urca, de pre istoricĩ acestora, peste numărul de opt-spre-zece mĩ, iar de pre Spontoni, panegiristul lui Basta, era de douē-şeci mĩ, din care douē-spre-zece mĩ pedestrime de deosebite naţĩ, dar toţi de o vitejie încercată, opt mĩ călărime, cu trei tunuri de baterie şi douē-spre-zece de câmpie.

Ast-fel întocmindu-şi armia, Basta dete semnalul de bătaie, în numele lui Isus şi Maria!

XXVI.

Era după améđi când începù bătălia printr'o furioasă puşcărire din ambele părţi. Artileria duşmanului ne supăra puţin, precum şi puscile nóstre pe dinsul, dar tunurile nóstre de pe drumul mare îl vătăma greū. El se clătină din loc şi se apropie cu pas încet spre linia nóstră care sta frumos neclintită aşteptându-l. Artileria nóstră însă urmă, furtunând departe cu mare pagubă tótă linia duşmanului şi i-ar fi pricinuit stingere şi mai mare, dacă nepotrivirea locului nu i-ar

fi slujit pe alocurea drept zid de apărare împotriva ghiulelelor care se îngropaū în pământ. Atunci, dintre vrăjmași, perî isbit de o ghiulea de culevrină Stefan Borseny, unul din cei mai însemnați nobili unguri.

Pe la două ceasuri după amedzi, desperarea dușmanilor de pustiirile ce le făcea artileria română așezată pe drum inspiră strejarului-maior Cauriolo o idee fericită care hotărî sorta bătăliei. El se înfălișă dinaintea lui Basta și-i dîse că el se lîgă că, cu o bună cétă de muschetari aleși, va putea pune mîna pe artileria dușmană așezată pe drum. care atît de vîtmătoare este armiei lor. Plăcû lui Basta această propunere și îndată scose din rînduri trei sute din cei mai buni muschetari și-i dete lui Cauriolo. Acesta apucă cu vre-o cinci-șeci pași mai nainte de aripa dreptă și, luându-se pe lîngă deluri, ascuns și apărat de cotiturile lor, înainteză rapide asupra guardiei de Săcu și de Sîrbî, ce era lăsată spre apărarea artileriei noastre.

Michaiū, vîdînd cum acea cétă de muschetari înaintă cu hotărîre, bănuî vre-o stratagemă și porunci la cel mai vecin scadron de lănceri, în număr de trei mii călăreți, ca să impresore pe dușman, isbind în cîstă pe muschetarii povățuiți de Cauriolo. Basta însă vîdû acea divizie de lănceri stînd gata a se pune în mișcare și, presimțind menirea lor, porunci lui Melchior Rottowitz ca cu toți reiterii săi să grăbescă a întîmpina pe lăncierii noștri și să-i isbescă cînd se vor mișca, pînă a nu apuca ei a lovi pe muschetari. Într'aceea, artileria romînescă își urmă pustiirile

sale în rândurile dușmanului. Încă și cei două mii ar-
chebuzieri sēcui, ce se aflaū așezați pe înălțime, vędënd
că dușmaniī mai īnaintēză spre dīnșii. descărcară a-
supră-le toți intr'una un foc de rând ; dar puțin îi văt-
tamară, căci nu mēsuraseră bine distanța și erau la vre
o două sute de pași departe de dīușii. În același timp
se mișcă īnainte și acea divisie de lānceriī mai sus
pomeniți, īn care Michaiū isī pusese sperarea și de
cari Basta fōrte era īn grije dar pānă a nu ajunge ei
să isbēcă pe muschetariī, pe care de sigur ī-ar fi sdro-
bit cu totul, Melchior Rottowitz se grābī a sprijini fu-
ria lor, īmpresurāndu-ī cu reiteriī sēcī și, după ce se
tāiară uniī cu alțiī cāt-va, fură lānceriī nōstri respinși
īnapoi.

Într'acest chip, scāpānd muschetariī de izbirea lān-
cerilor romāni, nāvāliră spre pasniciī artileriei nōs-
tre. Artileria, din pricina norilor de fum și de pulbere
ce īntunecāū pānă īn depārtare aerul, nicī cā vedea
apropierea dușmanilor, cānd aceștia, ajungēnd la
bātaie, īncepū a trage īntr'īnșii, luāndu-ī pe la spate
Ast-fel isbiți fāră veste și fiind īn mai puțin numēr,
pasniciī artileriei, orī ce fac spre apārarea lor este
zadarnic și mai toți cad morți peste carāle artileriei,
care pică atunci īn mānile dușmanului. İndatā Can-
riolo porunci să īntorcă gurile tunurilor. astfel coprinse,
cātre linia nōstră.

XXVII.

İndatā ce Basta vędū isbutirea lui Cauriolo, po-
runci ca pedestrima și cālārima ardeleni. ajutate

de divisia de pedestraşi nemţi, să năvălescă asupra aripei noastre stânga. Dar furia duşmanului împină un curagiū deopotrivă de mare în pedestrimean óstră, care sta ţepănă fără de aşī strica linia. Nimic n'ar fi putut isprăvi aci duşmanul şi ar fi fost respins înapoi cu ruşine şi cu pierdere, dacă artileria noastră, prinsă de dînsul, ishind acum în aī noştri, nu ar fi făcut în rîndurile lor, adânci şi îngrozitoare pustiiri. Acesta îi aduse în neorînduială şi până în urmă îi sili a-şi strica şirurile şi a se reschira. Michaiū şi căpitanii sēi printre cari spătarul Radu şi aga Leca, chîor d'un ochi dar vitez mare, alergau înaintea ostaşilor ce se rēslăţiau. silind a-ī opri în loc şi îndemnându-ī prin vorbe şi prin semne a se întorce la bătaie; dar, vedēnd că silinţele lor sunt zadărnice, Michaiū, adânc clătit prin pierderea artileriei sale şi prin rāsipirea aripei stânga, se duse în grabă la centru ca să stăvilescă pe Basta, ce înainta către acea parte. Aci stătū căutând a inima pe aī sēi şi tot mai spera că va putea îndrepta bătălia, când vedū că şi aripa drēptă.dă cu incetul înapoi. Ea fusese de odată isbită de călărimea lui Ragozi, de pedestrimea ungurēscă a lui Prunitz şi de rămăşiţele călărimei ardelenae şi silesiane, aşa încat, cu totă puternica împotrivire şi cu minunile de vitejie ale lui Baba-Novac, fu silită a se pleca acelor isbirī împreunate. Cazaciī, mai ântai de toti din acestă aripă, se asvârliră în riul Mureşul, unde mulţi din tr'înşii se înneacă.

Vedēnd ostaşii din centru că şi aripa stângă s'a spart. începură şi ei a-şi părăsi rîndurile prăvălindu-se în neorînduială şi în voia întîmplării.

Michaiu și generalii săi se silesc din toate răspaturile a opri pe fugari, împingându-i spre bătaie, pe uni prin cuvinte, pe alții cu mâna și pe alții cu pavyăza. Zadarnică trudă ! Nicî o putere omenescă nu mai era în stare acum a opri din fugă pe răschițași și spăimîntații soldați. Părăsit astfel de ostași săi și de norocul dușman, Michaiu rămăsese singur cu câțiva ofițeri și călăreți, pe acest nenorocit câmp de bătaie. El strânsese pe lângă sine stégurile, sperând că armia se va aduna în jurul acelor semne glorioase. Dușmanii se apropiau să-l impresore și Michaiu cu inima despicată de durere nu se putea smulge din acel loc. Toți respectuî acea tăcută și adîncă mîhnire ; cu toate acestea dușmanii se apropiase ; trebuia a fugi. Acesta o strigaî cu rugare către Michaiu soții lui. El, Michaiu !... el să fugă ? O ! nu... generalii săi, prietenii săi iubiți îl înconjoră, îl rógă, îl îndemuă, îl târăsc. El se hotărî în sfârșit. Mai întăiî însă porunci să-î aducă stégul cel mare, stégul țereî. Acest stég fôrte vechiî și privit de Romăni ca sânt, era de damasc alb, avênd zugrăvit un corb pe un câmp verde, purtând în cîloc o cruce roșie îndoită. Michaiu puse de-l scose de pre lancea de care era atârnat și-l ascunse în sâmul său, dând astfel exemplu ofițerilor săi de făcură asemenea spre a scăpa cât mai multe stéguri se putu. După aceea, dând pintenî calului și lăsându-î frăul pe voie, luă fuga însoțit de ofițerii săi, de câți-va poloni și de alți călăreți, ce putură scăpa, căci dușmanii impresurase pe Michaiu și trupa sa; ei erau p'aci să-î închidă de toate părțile la mijloc și pe

toți să-î prindă, de mai întârșiau câtuși de puțin. Michaiu fu gonit de aprôpe în fuga sa, de călărimea valonă și de alți cavaleri dintre dușmanii, având toți cea mai mare dorință ca să aibă cinstea a-l duce prins lui Basta.

XXVIII.

Într'acest chip, necurmat și de aprôpe gonit de dușman, Michaiu ajunse la malul Mureșului în vecinătate de satul cel ars Mirislău; riul era lat, adânc și plin de trupurile ostașilor ce se încumetaseră a-l trece; cu toate acestea nu era alta de făcut, căci dușmanul era în spate. Michaiu nu stătù de loc în cumpănă; el se asvârli în apă, încredințându-se în puterea agerului său armăsar. Așteptarea lui nu fu înșelată; generorul fugar, deși obosit de truda acelei zile, se lupta împotriva valurilor întărate ale riului, înnotând cu putere, și, ferind pe călărețul său de orî-ce primejdie, îl trecu pe cel-alalt mal al riului; dar acolo, el se opri sleit de puteri și Michaiu, vedënd neputința lui, descălecă și, recunoscător pentru slujba ce-î făcuse, cu acea dragoste ce are călărețul pentru calul său, soțul său iubit, el îl mângâie, îl trase de cîma frunței, îl sărută și apoi îi dete drumul să mîergă slobod pre câmpie. Acest cal, cu deosebire frumos, roîb înfocat, de viță turcască curcită, fusese trimis în dar lui Sigismund Bathori, când era prinț în Ardél, de Vincenzo ducele de Mantua. De la Sigismund, el încăpuse în stăpânirea lui Michaiu și părăsit fiind într'asfel de dînsul, el pică în mâinile ostași-

Ior lui Basta, cari mult se minunară de frumusețile lui.

Încălecând Michaiū pe alt cal, se întorse și aruncă ochii asupra câmpiei de bătaie, unde se vedeau ruinele armiei sale, totă răschirată, gonită și tăiată de dușmanī. Oh ! cine ar putea spune câtă durere sorbi inima lui în acea ochire ! Apoi se îndreptă spre Alba-Iulia. În cale, el ajunsese pe ostașii săi ce fugiseră, îi puse în rânduială pe cât putu, și, împreună cu dînșii, intră în Alba. Aci, până a nu sosi el, se aflase prin fugări de învingerea Românilor. Soldații ce erau puși în pază la cetățuia principală eșiseră de acolo ; Wolfgang Corniș, care era închis într'insa, aflând acesta, se coborî în curtea cetățuiei ; vre o cincī șese paznici ce rămăseseră, vedându-l că se preumblă singur (căci slugile ce avea pe lângă sine alergau prin palatele boierilor spre a jefui) puseră mâna pe dînsul și, trăgându-l printr'o mică pōrtă a cetățuiei despre grădină, îi aruncară mai întâi o secure în frunte, pe urmă îi făcură trei alte rănī tot cu securea, și în sfârșit îl omoriră.

Michaiū nu zăbovi la Alba-Iulia decât până își schimbă calul și-și luă ce avea mai scump ; apoi apucă drumul spre cetățuia Făgărașului.

Ast-fel fū bătălia de la Mirislău, acesta întâie nenorocire, începătură și pricină a tuturilor celor-alalte Ast-fel nestatornicul noroc în câte-va ceasuri ne răpi aceea ce ne dedese într'atâia anī și după atâtea mari strădaniī. Vaī ! câte sperări frumoșe înșelă el ! câte proiecte mari nimicnici !

Mirislău ! Mirislău ! blestem asupra ta. loc de peire,

loc afurisit ! Ce de sânge eroic sorbiși tu în această Ți pustie ! Amar nouă ! Acest sânge îl vom isbândi curând. Biruințele strălucite de la Guruslău (3 august 1601), de la Brașov (17 Iulie 1603), de la Petrisdorf (12 iulie 1611) ne vor răsbuna cu prisos asupra viclenilor Ungurii ; ele însă nu ne vor putea întorci mărimea perdută în această Ți ; și nenorocitele noastre sfâșieri cu Ungurii, de atunci până acum, nu vor folosi decât despoticele împărăși, dușmanele noastre comune. Ni se cade a vărsa lacrimi amare asupra acestei mari nenorociri de la Mirislău ; dar să nu invinovățim de loc prevedința. Noi, cari robiserăm pe frații noștri țărani din țera Românească și păstrasem în robia Ungurilor pe cei din Ardél, mai meritam noi ore atunci mărimea și fericirea ?

XXIX.

Armia noastră se răschirase în toate părțile. Spun că de la Mirislău spre Alba, ca la două mile de loc, erau câmpiile și drumurile semănate cu trupuri de morți sau murinți. De pe mărturisirea cea mai drăptă și a mai multora, noi perdurăm 4000 oameni,* două-spre-dece tunuri și toate bagagiile.

Bethlen însă spune că Basta, însărcinând pe locuitorii Aludului d'a aduna într'un mormint toate trupurile celor căduți în bătăie, ei deteră această sarcină unora din concetățenii lor, cari, îndeplinind-o, raportară, de pe spusa analelor unguresci, că în cea mai mare movilă erau nouă mii de trupuri și în cea mai mică două mii, din ambele tabere, dar cei mai mulți erau Săcul și Românii. Riul Mureșul strică mai

Basta, folosindu-se de biruință, pornise îndată călărimea sa ușoră, însoțită de o mie din călăreții lui Csaki, spre Alba-Iulia, în urma ostașilor lui Michaiu, din cari pe mulți întimpinând, îi uciseră sevă îi prinseseră. Ajungând aceștia în Alba, cu toate că toți ai noștri se depărtaseră, ei însă luând de pretext că încă au mai rămas lucruri de ale Românilor, deteră în pradă orașul și uciseră mai mulți locuitori nevinoși. Ei puseră acolo mâna pe armele trâmise lui Michaiu de împăratul. Basta poruncise la toți gonaci săi ca să păstreze viața tuturilor acelora din Săcu care de bună-voie vor depune armele, gândind să-și câștige în partea sa. Această bună-voință a lui Basta către Săcu fu pricina că în noaptea bătăliei chiar, neunirea intră între dînsul și Unguri cari, în loc de a se lăsa a fi mînați de dînsul, îi arătară că el le-a slujit de instrument numai.

Scim că Michaiu așezase pe un del ce domina locul bătăliei două mii arkebuzieri săcu. omeni aleși, socotind că prin înălțimea poziției vor putea face multă vătămare dușmanilor cu necurmata grindină a arkebuzelor lor. Aceștia, fiindu-le poruncit d'a nu se mișca târziu cea mai mare din aceste movile. În acest număr nu se socotesc cei înnecați. De ar fi temeinică această arătare, ar urma că noi, perdând de la 4 la 5 mii omeni și încă două mii Săcu uciși după bătălie (cum se va vedea), dușmanul ar fi pierdut mai mult de 4 mii omeni. Italienii Tarducci și Spontoni, exagerază cu deosebire numărul ucișilor. Cel dintâiu dice că noi pierdurăm dere mii ostași și Basta patru-deci numai; cel d'al doilea că am pierdut noi opt-spre-dece mii, afară de cei înnecați în Mureș, și trei-deci tunuri, mari și mici, iar Basta numai patru-deci de inși.

din loc fără numai când vor fi chemați, vedură priveliștea lăcrămoasă și fură privitori ai nenorocitei bătălii, nemișcându-se din locul lor. După ce vedură măcelărirea soților lor, temându-se și ei de a lor viață, făcură de mai multe ori semne cu bandierele că vor să se predea. Basta înțelese semnele lor și-i primi în milă, și cu omenire le dăruî viața și libertatea. Dar în acea noapte chiar, ce din întâmplare era foarte întunecată, Csaki, carele începuse a se îngâmfa zicând ca el și cu Unguriî săi au câștigat bătălia, iar nu Basta, chiemă la sine pe nobiliî și credincioșii săi dintre unguriî din Ardel și începû a se plânge de Basta, căci «a priinit în milă pe Săcuî, cari erau tocmai din cei «ce se revoltase cu plebea împotriva nobilimeî, ispitindu-se a o stinge cu totul; într'acest chip, ei cari, «cu obicînuita lor vitejie, dobândiseră o așa de strălucită biruință, să nu-și pôtă lua drept răsplată a ostenelilor lor, satisfacție, de-și mică, despre nisce «dușmanî așa de neîmpăcați. Decî el era de părere că «nu se cade a lăsa nepedepsiți pe acei mișei; dar că «în acea noapte chiar să pună sfârșit dușmăniei și vieții acelor omeni dintr'o partidă ce le este cu atîta suferare împotrivitoare și vrăjmașă. Cât despre general, «lesne se vor putea îndrepta dinainte-î, sub cuvînt «că ei n'au făgăduit nimic Săcuilor și prin urmare «n'au greșit întru nimic scoțînd din lumina zilei pe «acești turburători ai liniștei comune.»

«Plăcură foarte cuvintele lui Csaki la acele inimi «stricate de necazurile pățite, din natură nemilostive «și peste măsură nesățioase de răsbunare», dice Spon-

toni. Decî toţi de obşte hotărîră ca pe la meşul nopţii să ucidă pe acei nenorociţi, care pe parola dată lor de Basta, neputînd bănuî o asemenea barbară întreprindere asupra-le, fără grije saŭ dormeau, saŭ nearmaţi vegheau. În puterea nopţii şi în tăcerea cea mai mare, nobilimea ridică din cartierele lor câteva mii de pedestrii saşi şi unguri, povăţuiţi de căpitani dintre nobili, duşmani de mörte ai Săcuilor şi înconjură locul despărţit unde aceşti nenorociţi a-vusesse poruncă a tăbări. La un semn dat între nobili din deosebite părţi ei năvăliră cu soldatii lor în mijlocul Săcuilor şi, cu vicleană şi aspră cruşime, iute şi fără preget îi înjunghiau şi-i ucideaŭ unde şi precum îi aflaŭ. Prin această gróznică jertfă, se stîmperară sufletele nesăţioase ale nobililor cu mörtea a două mii nenorociţi Săcuî, toţi ómenî aleşi şi flórea naţiei lor. «Faptă cu atît mai crudă şi barbară, adaoge Spon-
«toni, că se săvârşa de ómenî din aceeaşi naţie, lege
«şi obiceiuri». Ast-fel de cinste şi de inimă curată
aveau aristocraţiei unguri, duşmanii noştri.

Desplăcû fôrte cruda lor rěsbunare la tótă armia împěratěscă şi mulţi începură a povăţui şi a striga lui Basta de a pedepsi pe cei ce au necinstit tótă armia şi pe generalul ei; dar Basta, deşi amărît de acestea, nu îndrăsnî a face nici a şice nimic. Astfel căpătă şi mai multă îndrăsnélă Csaki, carele, puind mîna pe câte-va tunuri şi pe o parte de muniţiunile din do-bânda bătăliei, fără de voia lui Basta, le trămise la castelul său de la Almaş.

A doua-şî după bătălie, Basta pornî pe comitele Tomaso Cauriolo la curtea împěratěscă spre a duce

bandierele și stégurile câștigate în bătaie. În Țepeșele ajunse acesta la curte și fû îndată primit de împăratul, care se înveseli mult de isbândă, dăruî bine pe trâmisi și lăudă mult fapta lui Basta. Ast-fel se dovedi complicitatea curții în purtarea generalului ei în Ardeal.

Intr'aceea, Basta și Unguriî, fără a mai întârzia, alergă la Alba-Iulia, unde găsesc orașul prădat de ómenii lor și trupul lui Wolfgang Corniş. Ei poruncesc să-î pună trupul într'un sicriu spre a-l înmormînta mai târziu și fără a mai perde vreme se luară în urma lui Michaiu.

XXX.

Michaiu, obosit, plin de grijă și de întristare, cu puțini ómeni ce-l însoțiau, lăsând de latură Sibiiul, merse la Făgăraș, unde avea în cetate femeea și multe lucruri prețioase ale lui. Aci se apucă să-și adune rămășițele spăimîntate ale oștirei sale, care alergau cătând scăpare în acest loc sigur. Printre acești ostași se arată și Baba-Novac, rănit, cu părul și barba arse, cu fața smolită de pulberea sângeroasă a bătăliei, căci își făcuse cum se cade datoria lui în Țioa luptei, îndeplinind tot de odată și slujba unui căpitan prevădător și a unui voinic soldat. Iafățîșându-se el dinaintea domnului său, îi Țise suspinând și întristat: «Suntem biruiți și înfrânți, dîmne, mai mult de împotrîvnicul nostru noroc, decît de armele dușmanului; și pentru ca el să nu rămînă cu totul mîngăiat prin mórtea ta, incalecă-Ți calul și mîntuesce-te trecînd

«în țara Românească. Acest loc nu este atât de sigur
 «cât să nu poți fi luat de biruitorul Basta, carele
 «meieș gonesce răspânditele rămășițe ale ticăitei nă-
 «tre oștiri. Și într'adevăr să mă creș că aș fi voit
 «mai bine să rămân mort printre atâți viteji soldați,
 «uciși în bătălie, decât fugind să mai trăiesc după o
 «perdere atât de nenorocită și vreau de lacrimi
 «de n'as fi dorit a îngriji încă de siguranța ta și a te
 «sluji până la cel din urmă suspin. Fugă dar cu ce ai
 «mai scump, căci dușmanii peste puțin vor sosi aci.
 «vor impresura această cetățuie, și atunci îți va fi
 «peste puțină să scapi. Eu însă voi rămânea aci spre
 «a aduna pe nenorociți răsiți și voi sta până la
 «morte împotriva dușmanilor noștri.»

Michaiu iubea și stima foarte pe bătrânul său general Baba-Novac și hotărî a urma povața lui. Deși însă Baba-Novac stăruia ca să rămână cu câți-va soldați spre apărarea acelei cetăți și a ține în loc pe dușmani, până să apuce Michaiu să scape, voină ast-fel a-și jertfi viața pentru mântuirea stăpânului său, dar Michaiu nici într'un chip nu voi să plece fără diusul. Deci împreună intrară în țara Bârsei la 23 septembrie și tăbăriră la Codlea. Aci Michaiu întâmpină trupele ce, de pre porunca lui, îi aducea fiul său Petrascu, din țara Românească și cele ce-î venise în ajutor din Moldova.

XXXI.

Țara Bârsei fusese teatrul de scene sângeroase. Brașovenii în 12 septembrie, a doua-zi după răscolă lor,

ridicaseră furci în mijlocul pieţei, unde acăţau pe orî-ce român puteau pune mîna. În aceeaşi zi aflară că o trupă de romîni sunt apöpe de hotarul Bärsei la Rucär voind sä între în Ardél. Acöstä scire o întä-rirä câţî-va bärbaţi fruntaşi din östea romänä, cari veniaü înaiute şi mergeau fără prepus, nesciünd nimic de trädarea Braşovenilor. Aceştia însä fără veste cad asuprä-le şi-î duc în cetatea Braşovului, unde după puşină cercetare, furä îndatä omoriî, păstränd numai pe un agä al lor cu viettä. În aceeaşi sërä, pe la 4 césuri, eşirä Braşoveniî ca sä întîmpine pe Romänii ce sosiaü. Dar aceştia, vödëndu-se mai slabî cu numërul, se traserä înapoi. Puşini picarä în mänile duşmanilor şi furä ucişi fără milä.

În 13 septemvrie pe la amedî Braşoveniî merg de pun tabëra la Pre-mër, ca în ziua urmätöré sä nävä-léscä asupra acelor Romäni ce se aşteptau sä vinä din Moldova pe la Öituz. Pe lüngä dinşii se unirä a-doua-zi şi o sutä cincî-deci pedestraşi unguri cu puscî. În acea zi de 14 septemvrie, ei nävälesc asupra Romänilor, care începeau a se aräta. Dar ai noştri le răspunserä cu ast-fel de täräie în cât pe mulţi dintr'inşii ömörirä, pe alţii îi ränirä şi capul tunarilor lor primi printr'o bombä o ast-fel de loviturä în cât nu rëmase pele pe trupul sëu care sä nu fie arsä. Cätre sërä le merse Braşovenilor mai bine, cäci luarä de la Romäni un tun ; dar a-doua-zi, afländ că sosesc din Moldova armaşul Sava cu o trupä de Moldoveni, ei näpustirä totul şi fugirä de se închiserä în Braşov.

În aceeaşi zi Sécuii de pe lüngä Olt se ridicä a-supra Saşilor şi aprind Crisbavul şi Bodila. A-doua-zi

În 16, se adună Româniî cu Moldoveniî, între care era și armașul Sava, și cu Săcuîi, la Preșmăr de unde mai înainte de a începe ceva, trimite o deputație la senatul din Brașov ca să cêră următoarele : « 1°. întreabă « pentru ce nu î-au lăsat să trecă în pace, ci le-au făcut feluri de stricăciuni, omorînd mulți dintr'înșiî « și luându-le și machinele de rășboi ; 2°, cer să li se « dea lor toți nobiliî câți s'ar afla la ei și mai ales cei « ce s'au împreunat dîoa trecută cu dînșiî contra Românilor, asemenea și tunul tot de la dînșiî ». Acestea le cer printr'un brașovean pe care l'au fost prins în dîoa trecută. Săcuîi amenință pe Brașoveni cu foc, de nu le vor da pe nobili și tunul. Brașoveniî răspund că de vor da foc, ei vor omori femeile și copiiî Românilor și ai Săcuilor, care se află spre siguranță în Brașov. În urmarea acestora. în dîoa de 17 septembrie, trecură ai noștriî în pace prin țera Bărsei, nefăcînd altă stricăciune decît că aprinseră un sat românesc ce parte se ținea de Brașov, parte era moșia unui nobil. Spun că numărul celor cari trecuseră se urca peste cinci miî. Intr'acest timp, brașoveniî primesc scrisore de la Turda, ca să închiidă toate drumurile și să taie toate podurile de către Moldova și România, pentru ca să nu pôtă veni ôste de ajutor lui Michaiû. Dar brașoveniî n'avură timp a face nimic, căci dimineța, la 18 septembrie, aflară printr'un român a nume Rascie ce venea din țera Românescă și care picase în mâinile lor, cum că Pătrașcu, fiul lui Michaiû, se apropie cu o armie de 29,000 ômenî și că Româniî sunt hotărîți a deprăda totă țera Bărsei și a o nimici prin foc și prin sabie ; lucru de care se și incre-

dințară Brașovenii, căci pe la ameați o sémă de Români, aflând că femeile lor lăsate în Brașov ș'ar fi omorît de orășeni, deteră de o dată foc la satele următoare: Preșmêrul, Hermanul, Bodul, Sânt-Petrul, Heltia, Noul, Feldiôra, Rotbavul și Măgherușul. Brașovenii însă nu omoriseră pe femeile Românilor; ei numai le adunaseră de prin oraș, unde ședea înprăștiate și le închiseseră în casa svatului, ca să le opună acelor ce vor năvăli asupra cetății. În 19 septembrie Români se apropie de cetate și aprind într'o suburbie trei case, dar fiind foarte puțin se trag dinaintea năvălirii orășenilor. În 20 septembrie Pêtrașcu, care sosise cu armia sa, trâmite cu amenințări și făgăduieli scrisore orășenilor, îndemnându-ia se supune lui Michaiu. Tot în acea zi nouă cete eșite din sêcuime în țera Bârsei, prefac tot ce le vine înainte în praf și cenușe și aprind satele de a-rândul, încât sêra ardea și Codlea Brașovenii, spăimîntați de aceste pustiiri, s'ar fi supus îndată; dar a doua-zi (21 septembrie) primiră veste cum că Michaiu a fost bătut la Mirislău. Scirea acêsta îi îndârji spre apărare,

Iată care fură pustiirile ce se cășunară în țera Bârsei până în ziua de 23 septembrie, când sosi Michaiu la Codlea, pustiiri ce nu fură întrecute decât prin înfricoșatul război local de la 1848 și 1849.

XXXII.

Michaiu, intrând în țera Bârsei, aprins de mânie asupra Sașilor pentru trădarea lor, porunci să se dea flacărilor toate târgurile pe unde trecea. Soldații săi

de la Mirislău, adunându-se pe lângă dinsul și împreunându-se cu oștile venite din țera Românescă și din Moldova, el se vedu iarăși în capul unei armate puternice, pe care autorii polonî o urcă la cincî-șeci de mii 6menî. De ar fi adevărată spusa cronicarului Fuchsius, că Pătrașcu venise cu două-șeci și nouă mii și că armașul Sava adunase cincî mii sub comanda lui, adăogindu-se acestea cu vre o cincî-spre dece mii scăpați de la Mirislău, arătarea polonilor n'ar fi o exagerație. Orî-și cum Michaiū avea acum destule trupe ca să p6tă crede că va isbuti a-și răsbuna asupra lui Basta și a Ungurilor și a-și redobândi puterea asupra Ardélului.

El își așezase oștile la Bod și la Preșmăr și aș'epa sosirea Nemților și a Ungurilor, care acum erau pe la Șercaia, ca să le dea bătălie, când în 30 octomvrie îi sosi scirea că hatmanul Zamoisky, cu Sigismund Bathori și cu Ieremia Movilă, au intrat în Moldova în capul unei frumoșe armate compusă de Polonî, Turci și Tătari și că ei se apropie ca să năvălescă în Ardél. Poloniî trecuseră Nistrul în Moldova la 30 septemvrie. Scim că c6 câte-va luni înainte, încă aflându-se Michaiū în Moldova, Zolkiewsky cu armia sa, din porunca lui Zamoisky, își așazase tabăra pe malul Nistrului în dreptul Hotinului, unde tăbărau Româniî. Întâlniri particulare începură de atunci între ostașii ambelor tabere. Poloniî, încuragiați de nisce micî lupte, în care fuseseră norocoși, cereau de la căpetenia lor să-î lase să trecă riul. Zolkiewsky scrise lui Zamoisky întrebându-l de-î dă voie a trece Nistrul înainte de sosirea lui. Zamoisky îi răspunse că se lasă

pe înţelepciunea sa, recomandându-î d'a nu expune cu uşurinţă oştile ce avea şi care, perdându-se, nu vor mai putea fi puse la loc, din ura ce simte ţera pentru noi dăjdi. Zolkiewsky, încurajat prin acest răspuns al lui Zamoisky, se urcă pe o măgură de unde putea să vedă tot ce se petrecea în tabăra noastră.

Intr'o zi, vedând că la noi nu este așa mare priveghiere, de pe cum era tot d'a-una, trecu riul fără veste şi făcù o isbire puternică cu tunuri mari asupra întăririlor taberei noastre, care vătămându-se greu, ai noştri fură siliţi a se aşeza în altă tabără, o milă mai departe în dosul celei d'întăi. Polonezii fură nevoiţi îndată a trece riul înapoi. Tot ce câştigară prin această isbire fù că comunicaţia pentru transportul bucatelor se făcù pentru ei mai inlesnitore. Intr'aceea, Polonii mai luară inimă şi sperare de isbândă, când vedură că sosi în tabăra lor şi Ieremia-Vodă. El îşi lăsase femeea şi copiii la Cameniţa şi venise a se uni cu Zolkiewsky, aducând cu sine o mie de călăreţi şi cincisute pedestraşi.

Generalii noştri din Moldova scriseră lui Zolkiewsky, întrebându-l pentru ce a trecut Nistrul şi de aduce răshoiu sêu pace? Polonul răspunse «că această întrebare din partea celor ce au vërsat sânge polon este o nouă ocară; că răshoiul şi pacea atărnă de la crai; că el propune o armistiţie de trei-deci zile ca să mērgă un trāmis din partea noastră a se înţelege despre acestea cu craiul.»

Acastă armistiţie, pe care ai noştri făcură greşala a o primi, o încheiasă Zolkiewski, în înţelegere fiind la acesta cu Zamoisky. numai cu acel scop ca să dea acestuia timp să sosēscă cu armia sa.

XXXIII *

* Aci și ast-fel se întrerupe manuscrisul lui Nicolae Bălcescu, fără de nici o urmă de redacțiune pentru ultimele capitole din *Cartea a Va* precum nici pentru *Cartea VIa* care avea să fie cea din urmă.

Depre toate aparențele, cartea intitulată *Mirislău*, avea să cuprindă tot șirul nenorocirilor militare ale lui Michail din 1600, perderile sale în Moldova și în țera Românească, cu bătăliile de la Seret și de la Teléjen, în octomvrie 1600, unde armatele române fură învinse de Potocki și de trădătorul Moisi Săcuul, cu aceea de la Argeș perdută la 25 noemvrie. Răpide și gróznică grămădire de catastrofe, picând una după alta pe capul eroului român, părăsit acum de norocul, dar nu și de geniul său! De aceea, el nu-și perdù curagiul și, în *Cartea VIa* a operei lui Bălcescu, noi l-am fi vădut de sigur pornind în-susul la Viena și la Praga ca să vedă și să vorbească în persoană cu împăratul Rudolf, căruia se arătase pururea așa devotat.

Pena Bălcescului ne-ar fi descris, cu neasemuitul ei farmec, impresiunea impunătoare ce produse voevodul român asupra

curţei austriace, petrecerea lui prelungită la Viena şi la Praga, în primăvera anului 1601 ; întrevădarea sa cu împăratul şi di-bacele lui tractative diplomatice, distincţiunile meritate ce el obţinu acolo şi în sfârşit întorcerea sa triumfală în Ardeal, unde, ajutat acum de viclenul Basta şi gonind din scaun pe nestatornicul Sigismund Bathori, întors pentru a treia oară la domnia Transilvaniei, Michaiă îşi limpezi restriştele militare din toamna anului trecut în strălucitoarea bătălie de la Guruslău, izbândă câştigată în 13 august 1601.

Dina vestită de la *Guruslău* era destinată de Bălcescu să fie punctul luminos al acestei ultime cărţi a operei sale, precum ea părea a fi şi un nou lucifer de glorie pentru domnia românească a lui Michaiă.

Dar, printr'un contrast din cele mai dramatice, în pripă după dînsa, avea să sosască gróznica scenă de trădare, în care generalul Basta, uneltă înrăutăţită a vicleniei austriace, curmă prin ucigaşi din gardia sa valonă, viaţa mult pre scurtă a eroului român şi resturnă astfel din temelie tot edificiul măririi naţionale a Românilor.

Câte subiecte de elocvente, de uimitoare, de patetice povestiri! Cine va fi acela care, cu un egal talent, va împlini vre o dată lipsurile pe care o morţe timpurie le-a lăsat în nemuritoare scriere a lui N. Bălcescu !

. . . . .

Şi cine va fi acela care va îndeplini aievé visul de *Mărire Românească*, pe care uciderea lui Michaiă Viteazul, îl conţine din făptuirea lui în acea fatală dimineaţă de 29 august 1601 !

Nota editorului.

NICOLAE BALCESCU.

S C R I E R I D I V E R S E.

NOTĂ PRELIMINARĂ.

Am adunat aci patru din scrierile lui N. Bălcescu, ce, sub diferite priviri pot presenta un interes mai viu cititorilor marelui sale opere istorice, cari, ajunși până la această pagină, de sigur vor simți cu durere lipsa nereparabilă a sfârșitului *Istoriei lui Michaiu-Vodă Vitézul*.

Cele ce vom tipări în urmă sunt prezentate aci ca în chip de compensațiune, însă fie-care dintr'un punct de vedere deosebit.

Mai întâiu vom retipări, ca un complement la cele di-se despre persoana domnescului eroi al României, partea ce se atinge de Michaiu Vitézul în articolul din *Magazinul istoric pentru Dacia* vol. IV, 1847, intitulat: *Buletin despre portretele principilor țerei Românesce ce se află în cabinetul de stampe da la Biblioteca regală din Paris*.

Apoi, ca relativ la mișcările poporului român din Ardél, pe care Bălcescu le-a aprețuit cu așa înaltă pătrundere în cele două din urmă cărți ale *Istoriei* sale, vom reproduce frumosul cuvînt rostit de dînsul la Paris, în ziua de 15 maiu 1851 aniversarea *Mișcării Românilor din Ardél la 1848*.

Pe urmă vom face loc printre scrierile cele mai târzii ale marelui nostru prosator, acelei poetice aruncături de ochi asupra întregii sorți a poporului român. pe care, în ori-ce cas, Bălcescu a fost acela care ne-a dat'o, într'o minunată limbă strămoșească, sub titlul de: *Cântarea României*.

În fine vom încheia, reproducînd cele două însemnate memorii, scrise de Bălcescu la începutul carierei sale literare și tipărite unul la 1844 în iași (în *Fôia literară*) și altul la 1846 în București (în *Magaz. istor. p. Dacia*. t. II), tratînd despre: *Puterea armată și arta militară la Români* din ambele principate țera Românească și Moldova; lucrare, care prin ne-numerate puncte se lîgă cu istoria, mai cu totul ostășească, a Românilor din timpul lui Michaiu-Vodă Vitézul, și prin care junele autor își despică vîrtos, de la început, brasda științifică, pe care avea în călî-va ani așa de mult să o înrodască.

Aceste patru fragmente vor lăsa, sunteîn încredințați, în mintea și inima tuturilor, o adîncă întipărire, făcînd pe fie-care să prețuiască odată mai mult, câte norocite însușiri ale istoricului critic. ale prosatorului plin de talent și ale ferbintelui și luminatului patriot erau întrunite într'acel mare bărbat, ce a perit dintre noi la vârsta de 33 de ani, lăsându-ne atâtea capete de operă literare și istorice.

Editorul.

BULETINUL
DESPRE PORTELE
PRINCIPILOR ȚEREI ROMÂNESCI și MOLDAVIEI

CE SE AFLĂ ÎN CABINETUL DE STAMPE DE LA BIBLIOTECA
REGALĂ DIN PARIS.*

Sunt doi ani aprópe decând, avênd norocirea a
mă afla în mult iubita noastră țéră, mi se vesti că
d. dr. Mayer aduse din Transilvania un potret al lui
Michaiú Vitézul. Eram fórte doritor a vedea caracterul
fisionomic al acestuí bărbat, al căruí caracter moral
și politic îl studiez de atâta timp, al acestuí bărbat
care pentru Româní este nu numai un eroú ce a aco-
perit armele lor cu o glorie neperitóre, ci încă simbo-
lul ideeí de viétă, ideeí de mântuire, *simbolul Unimiú
lor naționale*. Alergaiú atunci în salonul d-luí Poe-
naru unde acest potret se afla expus și, vėdênd o fi-
sionomie care nu-mí spunea nicí unul din simțemin-

* Tipărit mai întâiú în *Magazinu istoric pentru Dacia*, Bu-
curesci 1847. Tom IV. pag. 212—217 Nota Edit.

tele ce caracterisau pe acest mare bărbat, mă întor-seiū către prietenul ce-m'nsotia și-ī dīseiū din convingere adāncă: «Nu ē acesta Michaiū al nostru.»

Citiū în urmă disertațiunea învățatului d. A. Kurz* în care d-lui se silesce a dovedi că acesta trebuie să fie cel adevărat portret, și, rămāsei cu tōte acestea statornic în mărturisirea minții și a inimei mele.

Decānd mă aflu depărtat de țera mea, în necurmatele mele cercetări prin bibliotecile mai multor țeri, căutam mereū să pot da după vre un portret al lui Michaiū V.V., deosebit de acele ce se află în cărțile lui *Ieronim Orteliu* și *Ioan Bisseliu*, cunoscute de d-l A. Kurz și pe care găsiindu-le și tū ac. am pus de mi le-a desemnat, cu tōtē că nu mă mālțumiaiū. Cānd mă aflaū în Roma, căutaiū în deșert în bibliotecă între miile de portrete ale altor omēni vestiți, fără a avea norocirea a găsi acest portret acolo unde ași fi dorit mai cu sēmă al vedea. În sfârșit Dumnezeu īmplini cu prisos dorința mea.

La 2 ale acestei luni, īnsoțit de prietenul meū d. A. G. Golescu, ne duserām la cabinetul de stampe de aci, ca să facem ore care cercetări archeologice. Acolo între altele ceruiū, fără multă speranță că voiū găsi ceva, să mi se arate portretele cē aū despre Otomanii, Ungurii, Transilvanii și Romānii vestiți. În condica colecțiunei, pentru Transilvania, iatā ce găsiū :

Sēse portrete ale lui Michaiū Vitézul, și anume :

1. Portretul din cartea lui *Ieronim Orteliu*, de pe care s'a făcut copia în uleiū datā de d. dr. Mayer la Museul Național ;

Veđi Magaz. istor. Tom. II. pag 371.

2. Portretul din cartea lui *Ioan Bisseliu*. A. Kurz arată cu prea mare cuvint. despre acest portret că nu crede a fi cel adevărat, căci fisionomia îi este prea bătrână de vreme ce e bine cunoscut că Michaeli fu ucis la vârstă de 43 de ani. Aceea ce adaoge d. A. Kurz că îmbrăcămintea acestui portret, care i se pare mai cu totul turcăască, ar fi o dovadă de neadeverirea lui. nu mi se pare exact. Singura deosebire între această îmbrăcămintă de a celor-alalte portrete, este gugiumana. Acesta este de blană, lăsată la o parte pe stînga, în forma căciulei țurcănesci, numai ceva mai ovală și împodobită în partea dréptă cu un frumos *surguîu* cu petre scumpe. Eu am vădut în țără mai multe portrete de ale principilor noștri purtând aceeași gugiumană, precum și aci vre 10 câte-va portrete de Ungurî și Polonî tot cu asemenea căciulă. Din potrivă, căciula de la portretul din cartea lui Ieronim Orteliu, este necunoscută între Români. Pe acest portret se află numele pictorului și al sculptorului:

Umbach fecit .

I. A. Boener sc.

de desubtul portretului sunt scrise aceste cuvinte :

Michael Wallachiae Waywodu

3. Al treilea portret se asemănă cu acest din sus, din cartea lui Bisseliu, atât la fisionomie cât și la îmbrăcămintă, barba numai e mai lungă și încolțorată iar nu rotundă ca la cel-alalt. Împrejurul portretului se află scris cu litere mari acestea :

Michael Palatinus Valochiae.

iar din jos de portret aceste versuri :

*Eidem, o vellet, Dacorum hic colla Michael
Eximeret Turcæ, libera tota jugo.**

4. Al patrulea se deosebesce de acestea de sus atât în fisionomie, cât și în îmbrăcăminte. În acest portret stampat cam rău de pe lemn pe o fôie în 4", bustul principelui e întreg, figura e lungăreță tare și slabă, ochiî, ca în toate portretele lui, tôte mari ; barbă, de pe moda spaniolă, are numai la bărbie, iar pe obraji puțină ; capul e gol, truntea lată și rasă puțin, părul scurt. Sub mantă pörtă lorică (platoșe, *cuirasse*), în mâna dréptă un topuz și la còpsă sabie. Jos sunt scrise aceste cuvinte cu litere mari :

*Michail Vaivoda della Vallachia il quale prese la
cità di Nicopole ne la Bulgaria, l'anno 1598.***

și la vale cu litere mici :

Ioan Orlandi forma in Roma.

Din sus, în colțul din dreapta al stampeî, este un scut cu o corônă d'asupra, înfățișând o cetate cu trei turnuri ; fundul cadrului arată un câmp de bătălie.

5. Al cincilea sémănă în tôte cu al'saselea, de care vom vorbi acum, de și e mai rău săpat. Împrejur are aceleași cuvinte, iar în jos acestea (care nu se află în celal-alt) :

Franco forma.

* Acesta e Michaiû care póte, îndată ce va voi, să mântuiască pe toți locuitorii Daciei de jugul Turcului.

** Michaiû domnul țerei Românesce care luă cetatea Nicopolii în Bulgaria, la anul 1598.

acestor dese descărcări de arme ale asediatorilor și asediaților ajunse de înunecă aerul și ascunse și unora și altora vederea dușmanilor. Săcuii căutară a se folosi de această negură ; ei aduseră lemne uscate, catran, rășină, buștene aprinse, torțe și alte materii aprindătoare și, ațîțind bine focul, începură a-l arunca pe streșinele caselor din cetate și căutară a aprinde întăririle ei. Dar fiind-că birnele de care erau făcute acele întărituri erau încă verzi și prin urmare umede și huma după dinsele nu se uscaser, ele nu se puteau lesne aprinde de focul ce li se puneau pe de desubt. Pe lângă acesta, prin dese pușcării ale artileriei creștine, sfărâmurile caselor cetății începură a cădea pe capul celor ce se aflau sub zid cătând a-l aprinde și astfel îi sili a se trage îndărăt. Apoi dușmanii, luptându-se vitejesce, nu mai lăsară a se apropia de ziduri, încât isbânda rămase cu totul înduoioasă.

XXIX.

Vădând Bathori și ceilalți descurajarea oștilor de atâtea silințe zadarnice ce făcuseră, se duseră de îndemnară pe Săcuî a da dovadă că-și aduc aminte de libertatea cea de curând dobândită, a nu se descuragia de anevoințe și de primejdii și a se arăta că sunt bărbați cu inimă și vrednici de libertate. Săcuîi se formară atunci în cohorte și începură a aduce o mai mare mulțime de lemne uscate, spre a da foc zidului. Mulți din ei cădură sub loviturile dușmanilor, dar desprețuind orî ce primejdie, vitejii Săcuî isbu-

tiră în sfârșit a aprinde întăririle. La vederea flacării ce se întindea în toate părțile, ei strigară toți într'una : «Iisus ! Maria !» și, care cu scări, cei mai mulți fără scări, deteră năvală spre a sări zidurile, în vreme ce o parte dintr'înșii purta focul într'alte laturi ale cetății. Artileria, din locul ei, aruncând ghiulele arse de cele inventate de craiul Stefan Bathori, aprindea aco-perișurile caselor, și dărămurile lor, prin mijlocul flăcărilor, cădea pre capul asediaților. Acum, zidul peste tot luase foc și Turcii, închiși de flăcările cele gróznice de mari ce mereu cresceau, sunt nevoiți, cel puțin o mare parte din ei, a lăsa apărarea zidurilor, spre a încerca să stingă focul. Aii noștri se folosesc de acest minut, dau voinicesce asalt și în vecinătatea seri, din toate părțile isbucnesc în cetate. Turcii, lipsiți de svat, amețiți de flăcări și de vrăjmașii ce-i împresurase, ne mai având vreme a capitula, spre a se mântui de primejdie și de o prăpădire desăvârșită, esă cu toții pe porțița despre delu, necunoscută la aii noștri, cătând pe acolo scăpare. Dar călărimea creștină, care pre obiceiul războiului, sta gata pentru orice întâmplare a luptei și aștepta călare eșitul izbirei, îi vede, îi ia cu caii în gónă, le taie calea, pe unii îi ucide, pe alții îi prinde ; puținii numai, favorisați de nópte, putură scăpa prin păduri, și aceștia încă. până mai apoi, fură găsiți și uciși și din totă garnizóna, numai trei Turci, fiind bine călăriți și ajutați de întunecimea nopții, avură norocul să scape și se îndreptară spre Bucuresci ca să ducă lui Sinan vestea acestei nenorociri.

Săcuii intrând în oraș făcură mare vërsare de sânge

M I Ş C A R E A

ROMÂNILOR DIN ARDÉLU

LA

1 8 4 8 *

Una din faptele cele mai minunate ale acestui minunat al XIX^{lea} véc, fără îndoială că e deşteptarea naţionalităţii române în Ardél, după un somn greu într'un jug ce de o mie de anî o împovăra. Nicî odată o naţie mai multă vreme în robie cumplită nu zăcù ! Nicî odată o naţie robită, mai repede şi într'un timp mai scurt nu se deşteptă ! Mai multe vécurî trebuise nă-

* La 1848, pe când o mişcare de un caracter aspru, dar cu totul naţional, turbură munţii şi câmpiile Transilvaniei, mult iubitul nostru istoric N. Bălcescu, scăpat din închisoarea pluti-tóre de pe Dunăre în care-l ţinură vre-o cât-va timp Turcii după intrarea lor şi a Ruşilor în Bucuresci, se refugise în Ardél şi trăi acolo cu luptătorii români, mai multe luni. cercând în zadar să potolască duşmânia aceea crâncenă dintre Românî şi Unguri, aşa de stricăciosă încă de pe atunci libertăţii ambelor popóre. Apoi de acolo, viind în Paris, după trecere de doi anî şi mai bine, într'o zi de 15 maiú, zi aniversară a primei adunări a Românilor ardeleni pe *Câmpul libertăţii* de Ia Blaj, fiind mai mulţi compatrioţi şi soţi de exiliú adunaţi ca să ser-beze acea zi memorabilă, Bălcescu, fórte slăbit de durerea ce avea să-l culce în mormînt peste câte-va luni, citi următoarele

vălirei unguresci ca să pôtă amôrți și înjuga de tot pe Românî.* Mai puțin de un véc fu de ajuns acestora spre a scutura greū și învechit acel jug. Înviere de minune într'adevăr! dovadă puternică cum că nemuritor e sufletul națiilor și cum că sânt, dumnezeesc și neperitor e dreptul lor.

Dar, năvălirea, împilarea și tirania străină putù batjocori și chinui pe român în dreptul lui și, în timpul lor, putù a-l socoti afară din legi și a-l privi în rândul dobitócelor, dar nu-l putù atinge în sufletul lui, nu putu stinge dintr'însul credința națională. Silit a închide în adâncul inimei sale, fără a putea nicî într'un chip a o răspândi în afară acéstă credință astfel înăbușită se inferbânta din ți în ți și creșcea în tărie încât când putù isbucni, isbucnirea-î fù puternică, înverșunată, pustietóre și roditóre în fapte mărețe și cumplite tot de odată,

Scim toți cine fură cei dintâi apostoli ai românistrândurî, în care descrie cu elocuență vie și colorată, impresiunile sale culese în mijlocul poporului ardelén înimat de focul războiului național.

Acéstă cuvîntare a fost mai întâi pusă sub tipar în Paris, darî fôia. În care s'a publicat și care, redactată de câțiva studenți moldoveni și munteni din Paris, purta numele de *Junimea Română*, a avut o existență și o răspîndire fôrte restrînsă; al treilea și ultim număr al ei, din iunie 1851, conține discursul următor, carele a fost apoi reprodus și în *Revista Română pentru sciințe, litere și arte*. Vol. II, 1862, pag. 588.

Nota editorului.

* Subjugarea completă a Românilor din Ardel se făcu tocmai la 1438, când Ungurii, Săcuii și Sașii se uniră în contra lor, de le răpiră orî ce drept politic le mai rămăsese.

mului. Cine nu cunoște numele glorioase ale lui Șincai, Petru Mașor, Samuil Klain, Paul Iorgovici, George Lazăr, cari prin scolă, prin cultivarea limbei și a istoriei, puseră stâlpi de temelie a naționalității române și propagară idea unității sale ?

Ideile răspândite prin aceste lucrări literare și istorice izbucniră îndată în fapte. Horea luă secula în mână și, înmuind-o în sânge unguresc și nemțesc, scrise cu dânsa drepturile nației române și programa politică și socială a revoluțiilor ei viitoare. Muncitorii ce urmară atât în Ardél cât și în Principate, micșorară chestia din proporțiile mărețe de unitate și de naționalitate ce-i dedeseră cei din naintea lor și o mărginiră întru apărarea intereselor române de provincie și de localitate. Lor li se păru că deosebitele frângeră ale nației au nevoie de o lucrare asupra-le în parte, spre a-și curăți miseriile și spinii din casă, până a nu se uni cu toții într'același trup. Anul 1848 găsi pe Români într'aceste idei. Români din Ardél fură cei d'întâi care salutară cu înfocare falnicul sôre de libertate ce luminează atunci omenirea. Sunt astăzi trei ani, mulți din noi au văduț cu ochii lor când deputații români din totă țera Ardélului, în număr de mai mulți de cincă-deci mi, toți țerană și fiă de țerană, se adunară la Blaj în câmpul numit de atunci *al libertății*, ca să facă în numele nației această declarație : *Sunt, deci intru în drepturile mele !* și Europa află cu mirare că în Transilvania o nație română, de a cărei existență nici nu bănuia, și-a proclamat independența sa, și ea fu silită a-i recunoște dreptul și a o înscrie de atunci în numărul națiilor celor vii.

Ți de 15 maiu 1848 ! Ți de lumină, de libertate și de mărire română, te pomenim și te serbăm cu drag ! Tu minunași lumea și-î arătași că nația română e matoră, vrednică de libertate, vrednică de a intra în frăția cea mare a națiilor. În analele Românilor altă Ți nu strălucesce mai frumos decât tine și cea asemenea ție, sora ta iubită, Țiua de 11 Iunie 1848 a poporului din Bucuresci. Te pomenim și te serbăm cu drag, o Ți măreță căci întâiași dată aușirăm atunci un popor întreg răspundând celor ce-î vorbeau de unirea Ardélului cu Ungaria, prin această strigare : *«Noi vrem să ne unim cu Țera !»** Minunată destăinuire a lui Dumneșeu, care în Țile așa mari de serbătróre populară, vorbesce d'a dreptul în inimile aleșilor săi, și numai poporul și poeții, acești fii ai inspirației divine, avură la 1848 consciința întimplărilor viitoare, numai ei citiră și destăinuiră aceea ce era scris în fundul inimei fie căruî român : *Mântuire de oră ce domnire străină prin Unitatea națională !*

Țioa acésta de 15 maiu (1848) ni se pare mult mai frumósă și mai strălucitoare, când privim la Țilele ce o urmară, Țile negre, amare, chinuite, Țile de foc, Țile de sânge. Aceste Țile le am urmat și le am văduț cu toții, una după alta. Am văduț cum manifestația poporului român din 15 maiu trase asupra-î terorismul guvernului unguresc ; am văduț cum povătuitorii nației spăimîntați, închinară drepturile ei,

* Sub acest cuvînt *Țera*, Ardelenii arată țera Românescă. Eu n'am avut norocire a mă afla la Blaj în Țioa de 15 maiu 1848 ; dar mai mulți Români din Ardél ce se aflară acolo mă asigurară despre această strigare a poporului.

mai întâi la Unguri;* apoi, când vedură pe aceștia în nevoie, le închinară împăratului și deteră poporul cu totul în mână și în prada ómenilor împărătesci. Am vădut pe acest sorman popor împins în foc, fără nici o armă în mână, despoiat și de cele ce căpeta cu sângele său,** slujind—cruđime nepilduită!—de baricadă oștilor împărătesci;*** apoi părăsit mișeșce de aceste oști și lăsat în prada furiei răsbunătoare a dușmanului învingător. Dar atunci, în acel minut greu, când nu mai putu pune temeiú decât pe sineși, când rămase slobod de orí-ce povățuire nemțescă ce-l paraliza, îl vedurăm desfășurând totă energia sa, stând noclinit ca granitul munților săi dinaintea dușmanului ce măturase atâtea oștiri mari, regulate și tari, și făcând din numele de *Moțu***** un nume de spaímă și de gróză vecinică pentru semețul și vitezul ungar.

Multe și grele imputări s'aú făcut acestei revoluții a Românilor din Ardél. Ea fu asemănată cu furia sél-

* Veđi proclamația episcopului Șaguna din Pesta, Iulie 1848.

** În luna lui Dechemvrie, înainte de intrarea lui Bem în Ardél, *Comitetul de pacificăciune*, de pe porunca lui Puhner, puse să adune armele ce poporul dodândise de la Unguri ca să armeze oștile împărătesci. Era acesta pretextul cu care Puhner vru să desarmeze poporul, de care credea că nu va mai avea nevoie. Am vădut însumi adresa Comitetului întru acesta către prefecti.

*** În mai multe locuri în Ardél și la luarea cetăței Lipova în Banat (Dechemvrie 1848).

**** Sub această numire sunt cunoscuți toți mocanii din acei munți ai Abrudului. Credem că această numire vine de acolo că acești nałți și trupeși țeraní port pėrul lung impletit în două códe care le cad pe grumaz.

batică a răsbunărilor, stând peste mormane de ruine și de morți, îngrozitoare și cu gura plină de spume sângeroase, fiind într'o mână o torță pustiitoare de cetăți, în cea-laltă un paloș crud și neîmdlândit, cu care cucerea totă suflarea de seminție dușmană de pre pământ. Această iconă spăimântătoare e adevărată. Revoluția Ardelenilor fu gróznică, nemilósă, mánjită de multe excesuri vrednice de osândit ; dar putem spune, spre apărarea ei, că acele excesuri fură o urmare fatală a unei suferințe și a unei urii înăbușite și înăsprite de dece vécuri într'o tăcere silită și sub o cumplită tiranie ; că aceste excesuri fură provocate de terorismul cu care începnră Ungurii în contra Românilor, că purtarea aceloră în tot cursul războiului fu mai tot asemenea de crudă ca a acestora ; în sfârșit că aceste excesuri sunt faptele numai a unei mâni de ómeni gunoiul, cel mai stricat și mai corupt al nației, care și ea fu îndemnată și povățuită spre această, de pilda ce-î deteră ofițerii împărătesci. Aceste îndreptări, temeinice în ochii și în privința străinilor, la noi și între noi nu sunt de ajuns, căci noi în dragostea ce hrănim pentru fala, gloria și mărirea morală a nației noastre, am fi dorit să vedem revoluția română curată de orî ce exces ; am fi dorit și dorim ca nici un român să nu uite că omenirea își are drepturile sale sante și nesiluite, și că mila și îndurarea sunt podóba sufletelor generóse.

S'a ȑis încă cum-că scularea Românilor ardeleni n'avu nimic național ; că ei n'avură nici măcar, ca Sêrbii și Croații, un stég național, ci se luptară mereu sub stégul austriac ; că scularea lor fu ca a unor robî

ce se ridică din porunca și de temerea stăpânului, iar nu ca a unor ómenī liberī ce se luptă pentru libertatea lor. Este adevěr și am vėđut'o însumī, roșindu-mė de rușine, că Romāniī se luptară pentru libertate sub stėgul celui mai mārșav, mai cumplit și mai învechit despotism ; este adevěr că Romāniī se lăsară a fi înșelați de Austriaci, cari exploatară eroismul și jertfele lor. Nu este însă adevěr că Romāniī nu fură împinși și însuflețiți în tot acest crud răsboiū de simțemīntul național și de dragostea libertății. Fost-am de am vėđut însumī pe acei îngrozitori *Moți*, pe cari spaima vitejilor Ungurī mi-ī descria ca nisce fėre sėlbatice, eșind din vizuinele munților lor numai spre a face pradă și omor ; ī-am găsit infuriati főrte și hrānind o ură fanatică către dușmaniī lor,—astfel cum trebuie să fie orī ce popor în răsboiele naționale ; — dar am găsit unite într'înși multe simțeminte omenóse, înalte și generóse. În acea vreme când inima imī'era sdrobotă, căci din tóte părțile vedea naționalitatea romānă călcată și strivită de dușmaniī străini, fuseiū fericit a găsi acolo, pe acele piscurī uriėse, pe d'asupra nuorilor, o naționalitate și o vieță romānescă înfocată și puternică. Cu ce entusiasm frenetic fuseiū aclamat și binecuvīntat de toți acei țėrani, când le spuseiū că am venit să le aduc urări de noroc și isbāndă din partea fraților lor din Tėră, minunați de vitejia lor ! În ce tăcere adāncă mă ocoliaū și mă ascultaū ei, când le vorbeam de puterea nației romāne, de numėrul ei, de întinderea pămīntului ce ī-a dat Dumnezeu și de ursitele cele mărețe ce o așteptă în viitor ! Sėra, după ce tótă đioa

strejuiaŭ potecile, se hărțuiaŭ și se luptaŭ cu dușmanul, îi vedeaŭ adunați trâmbe trâmbe pe lângă focuri, care povestind întâmplările zilei și acele trecute, care dănțuind împrejurul flacărilor, care ȋicând din fluier, buciume și cimpóie. Cât colo o altă trâmbă din cei mai junî învățând și întrebându-se dialogul românizat din cartea : *Paroles d'un croyant* a lui Laménais : « June soldat unde mergi ? » Apoi cu toții, junî, bărbați și bătrâni, se puneau de făceau să resune văile munților de cântări de vitejie și de naționalitate, mai cu sémă de acea puternică și frumoasă marseliesă a d. ^{lui} Andreiŭ Mureșanu : « *Deșteptă-te Române, din somnul cel de mórte !...* » pe care o cântau chiar în mijlocul focurilor și a urletelor de tunuri, silind și pe Unguri a o învăța și a o cânta cu dinșii împreună în bătăi. Generalii acestei óste țărănesci erau nisce preoți și nisce tineri abia eșiți din scólele de teologie, filosofie și jurisprudență; ei nu pusese până atunci mâna pe o armă, când nevoia îi silii a se face generali și a câștiga bătălii. Lipsiți de cunoscințe și de principie de artă militară, ei le învățară în mijlocul luptelor. Am văduț cu mirare cum ei dibuise adevăratele principie ale răsboiului și cum simțise importanța pozițiilor naturale și folosul ce sciură trage din orî ce localitate. Femeile nu rămăsese în urmă nici cu curagiul, nici cu simțemintele naționale; ele luară parte la tóte primejdiile soților lor. Din vârful munților ele aruncau o plóie de bolovanî, care răreau bataliónele vrăjmășesci. Cânteccele lor nu erau ca mai nainte, cântece de dor și de plăcere, ci cânturi pline de patriotism și de simțemint național.

Am auđit în ruinele Abruduluĩ, — oraș pustiit de flacări și cucerit de mai multe miĩ de locuitorĩ ungurĩ, în tragica scenă ce se petrecu în luna lui maiũ 1849, — am auđit o jună, naltă și frumósă fată de munte cãntând un cãntec dulce și duios. El îmi spunea despre o tiněrá română, fericită cã se chiamă Flórea, fericită cã e română, de origină din Italia, fericită cã nu scie și cã muma sa nu i-a vorbit de loc unguresce, iubind numai tot ce este românesc și jurând d'a nu iubi în vecĩ un ungur cãtă vreme va mai trăi un român pre pãmînt. Acest cãntec îmbătător de simțire, acea albă, rumenă și frumósă fecióră, ruinele pãrlite și innegrite ale Abruduluĩ ce mă încunjuraũ, movilele mormintelor ungurescĩ ce vedeam d'alături, tóte aceste mă impresionară fórte. Mi se părũ a avé dinainte-mĩ o vedenie; mi se părũ a vedé geniul naționalității române stãnd pe d'asupra mormintelor dușmanilor străinĩ și cãntând un imn de înviere.

Aci dați-mĩ voe a vė aduce a-minte cã revoluționarii de la 1848 din țera Românescă, deși cređură cã trebuie a urma de pre pilda Ardelenilor și cã împrejurările politice nu-i értă a pune din început în programa lor chestia unității naționale, dar n'aũ perdut un minut din vedere solidaritatea ce-i légă cu tóte ramurile nației române; ei aũ apărat și s'aũ luptat de-opotrivă pentru drepturile Moldovei ca și pentru ale țerei Românescĩ, și atât înainte, în vremea, cãt și după revluțiao de la iunie 1848, ei mereũ aũ apărat și apěrá încă dinaintea Ungurilor și a Europei întregi drepturile Românilor din Ardél, Banat și Ungaria. Dacă puținĩ numai dintr'înșii primiră a împăr-

tăși primejdiile războiului românesc, pricina fù numai că stégul sub care se luptău frații lor din Ardél era stégul austriac, stégul despotismului, stég prieten și aliat al Muscalilor, dușmaniî cei cumpliți aî naționalității române. Astăđi lucrurile și ideile s'aũ prefăcut și s'aũ lămurit. Astăđi vedem că un același despotism ne copleșesce pe toți Româniî, împreună cu Unguriî, dușmaniî de ieri, și cu toate popóarele Europeî. Astăđi este învederat pentru tot românul cu minte și cu inimă că libertatea naționalităților nu póte veni de la curțile împărătescî și din mila împăraților și a despoților, ci numai dintr'o unire strînsă între toți Româniî și dintr'o ridicare a tuturilor împreună și în solidaritate cu toate popóarele împilate. Acesta este calea nouă pe care pășesc și trebue a păși toți Româniî de progres și de mișcare din Ardél, din Banat, din Ungaria precum și cei din Principate.

Astfel am văđut eũ revoluția romăuă din Ardél cu simțemintele ei naționale, cu faptele ei mărețe și eroice, cu greșelile și cu vinile ei. Dar điuă de la 15 maiũ 1848 remăne frumósă și luminósă, neatinsă și curată de orî-ce exces și greșală. Dați-mî voe dar a inchina la acéstă đî, în care poporul român adunat la Blaj, în câmpul libertății, strigă :

«Noi vrem să ne unim cu Țéra!»

Paris, 1851.

CÂNTAREA ROMÂNIEI *

PRECUVÎNTARE

Acum cinci ani mă aflu în călătorie pe la mănăstirile din mările noastre Carpați, căutând pe sub ruine urmele mărireii strămoșesci. Intr'una din acele mănăstiri, economul chinoviei, spre răspuns la dorința mea de cercetări și descoperiri istorice, mă duse în biblioteca mănăstireii. Sala ce purta acest nume era o cameră lungă și întunecată, murdară și plină de

* *Cântarea României* a apărut mai întâi la 1851 într'o broșură românească publicată în Paris sub titlu: *România viitoare*—acolo ea era precedată de precuvîntarea subscrisă de N. Bălcescu pe care o reproducem aci, și în care el pretinde că ar fi găsit această scriere într'o mănăstire veche din țară, pe care nu o numește. D. V. Alecsandri o retipări în fași, la 1855, în revista sa *România literară*: și mai târziu tot d-lui, într'o epistolă din care am împărtășit o parte cetitorilor *Revistei Române*

praf, în care între o mulțime de mobile stricate și calabalicuri grămădite, vădui într'un unghiū un morinan de cărți și chârți. Începuī a răscoli cu nerăbdare acele vrafuri, și alegēnd ce mi se păru mai interesant, alergai de mă închisei în chilia mea spre a le cerceta. Între manuscrisele ce aveam dinaintea mea, unul, intitulat *Cântarea României*, așinti mai cu deosebire mintea mea de la cele d'întâi fețe; urmaī cetirea fără înterupere până în sfârșit și vădui cu mirare și descurajare că istoria ce cu atâta trudă și cercetări mă nevoiam a

(anul 1863, pag. 361), vorbind despre *Alecu Russo*, un alt tiner român din Moldova, plin de talent și răposat în flórea vârstei, ȓice cele ce urmēză: «A. Russo avea obiceiū, pentru înlesnirea compunerii. a scrie în limba francesă și apoi a traduce scrierile sale pe românesce.... El mī-a fost bun prieten; avea un spirit ager, cultivat și, cât pentru talentul său, cât pentru frumósă și poetica lui închipuire, voiū descoperi o mare taină literară: *Cântarea României*, publicată în jurnalul meū, a fost compusă în limba francesă de *A. Russo* și tradusă pe românesce de *N. Bălcescu*. Am la mine manuscriptul său original.»

Așa dar frumósă poemă națională, căreia nu-i lipsesce decât versificațiunea spre a putea fi prenumărată printre capetele de operă epice, a născut în imaginațiunea vie și patriotică a lui A. Russo și a luat forma ei curat românescă și expresivă sub péna lui N. Bălcescu. Gloria nemuritorului istoric al lui Michaiū Vițezul nu scade din acēstă încuscrire, ci din contra, frumósă *Cântare a României* devine pentru noi un scump și prețios odor, în care se unesc amintirile a doi tineri români cu inimī ȓnalte și cu talente puternice, perduți amândoi prea de timpuriū de patria lor, pe care ei, în exil și suferințe, au cântat-o, au strălucit-o, și a cărei *Unire* ei încă de mult au dorit-o și au plămădit-o prin lucrările lor.

Nota editorului.

descoperişi a scrie, se afla scrisă totă aci în vre o câte-
va feţe, dar astfel cum nimeni nu se ispitise a o scrie. Ea
mî păru scósă, nu din adâncimea cărţilor, ci din sufletul
naţiei, acest isvor bogat, elocuent şi neperitor. Cu toate
imperfecţiile sale, vădui într'acéstă scriere un plan
hotărit de mai nainte şi metodic. Autorul, după o in-
vocaţie către ţera sa, atât de frumósă şi atât de ne-
norocită, apucă istoria României întrégă din vremea
Dacilor, înaintea năvălirei «feciorilor vulturului» pe
când, dice el, «pe o pajişte verde Libertatea,* copilă
«bălăioră cu cosiţe lungi şi aurite, se juca cu un arc
«destins». După aceea urmează din epocă în epocă
naţia prin toate mişcările şi prefacerile sale istorice.
Iată năvălirea Romanilor, învingerea Dacilor, un po-
por nou eşind din amestecarea rămăşiţelor Dacilor cu

* Ierte-ni-se a fi schimbat aci şi pre unde se mai află în
cursul poemei apocrife a lui Bălcescu, cuvîntul de *Slobođenie*
cu acela de *Libertate*. Causa pentru care mî-am permis acéstă
unică preschimbare în textul autorului, este că Bălcescu a în-
trebuinţat acest cuvînt, cu care de altmintrelea nu s'a servit
nicăieri, numai spre a ascunde sub o colóre mai arhaică plăs-
muirea scrierei sale; cu toate acestea neplăcuta đicere *Slobo-*
đenie nu a avut nici odată pe românesc înţelesul concret ce
autorul voiesce să-I împună în strofele sale şi mi se pare că a-
tât urechia românescă cât şi deplina mulţumire a minţei rec-
lamă pretutindenî aci, mai cu sémă acum când scim cu toţi
că cel puţin stilul acestei frumóse opere e curat al Bălcescu-
lui, — reclamă, đicem, înlocuirea ei cu adevărata noţiune şi
expresiune a *Libertăţii*. Cine însă va ţine cu tot dinadinsul a
păstra forma primitivă a textului, bine-voiască a citi *slobođe-*
nie pe unde va vedé tipărit *Libertate* şi aşa vom rămâne cu
toţi împăcaţi.

Nota editorului.

Romaniî. Autorul îşi exaltă pôte cam mult fericirea epoei romane care, pe lângă o mare civilizație materială, avu durerile sale. Dar iată că «cerul se întu-
«necă și din patru unghiuri ale lumei se vîd înălțân-
«du-se stâlpi de flacăra, învăluiți în nori de fum». Dumnezeu deschide porțile norodului și o mulțime de popore necunoscute năvălesc, îndesându-se și împingându-se unele peste altele asupra întinsei împărății romane, îmbetrînită și putredită de multe rele. Faptă providențială ! căci sosise timpul, ca unitatea falsă sub care Roma împilă lumea, să se sdrobescă și să dea loc la organizarea unei alte unități, produsă prin unirea naționalităților libere. Dar spre a ajunge la această unitate spre a se preface, lumea e nevoită să trecă prin multe cercări: iată vîrsta de mijloc, feudalitatea și robia. Româniî din Dacia, după ce se luptă multe vécuri împotriva năvălirei Barbarilor, sînt siliți a se pleca dinaintea acestei vijelii omenesci și a-și părăsi țera pribegind în partea munților și peste Dunăre ; epocă însemnată în chronice sub numirea de «cele două mari pustiiri ale țerei». Româniî pribegesc, ȕice cîntărețul nostru, ducînd cu sine «numai limba și dorul țerei.» Această dragoste a Românilor către limba lor ne o mărturisesc istoricii vîrstei de mijloc. «Româniî, ȕice Bonfif-
«nie, s'aû luptat mai mult spre a-și apêra limba de-
«cât vieja.» Dar barbariî mai slăbesc, Româniî pribegi se 'mbărbăteză din nou și, stăpâniți de dorul țerii, se întorc în vetrile strămoșesci. Abia se așezară, abia furtuna omenescă se mai potoli și potopul Asiei «feciorii proorocului» se varsă peste lume. Misia Românilor, așezați la porțile lumei civilisate, atunci, ca și

mai nainte, ca și acum, este lupta spre a stăvili barbaria și o luptă necurmată. «Tu ești străja lumii!!... O «patria mea, jertfese-te!» strigă poetul către țera sa. Misie sântă și glorioasă dată Românilor de Provedință pentru binele omenirii și pe care nici odată ei n'aș trădat'o! De câte ori o primejdie mare a amenințat Europa și civilizația lumii, România, sentinelă gata spre jertfă, a fost la postul său, la datoria sa. Cea d'întâiu în fața dușmanului, ea fu cea d'întâiu jertfită. Sub ocrotirea însă a pepturilor góle ale Românilor, pe care se ascuțiau paloșele barbarilor, Europa apusenă putu în pace cultiva științele și a ajunge la această desvoltare minunată a înțelegerii și a inimii ce o fericesce. Astăzi chiar, când din nou barbarii nordului amenință civilizația și libertatea lumii, nația română nu și-a uitat și nu-și va uita datoria ei. Ea mai întâiu vedu și arată primejdia ce amenință lumea, și dacă strigătul ei la 1848 ar fi fost ascultat de aproape, libertatea ar domni azi în Europa! După triumfurile răscólelor vin timpurii nenorocite. Boierii caută a păstra pe sémă-le libertatea și bunurile câștigate și a-și întemeia fericirea lor pe robirea poporului; împăcherile din casă aduc pe dușmanul de afară, și Români din ambele țări cad sub regimul Fanarioților. Apoi vine împilarea străină, robirea și sdrumicarea nației sub «Turcul păgân, Némțul mișel și Musca-lul sêlbatic,» și suferințele poporului «pribég în coliba «părintescă și străin în pămîntul său de născere». Cântărețul sfârșesce aci, aruncând blesteme asupra împilătorilor și vërsând nădejdea în inima împilaților.*

* Nu ne putem opri de a semna la perfecta conformitate de

Zadarnice fură silințele mele de a descoperi pe autorul acestei cântări și epoca când fû scrisă. De pre forma, titlul și ideile ei cred că autorul trebuie să fi fost un călugăr hrănit în singurătate de citirea Bibliei și a Psalmilor lui David, cărțile cele mai frumose și mai literare ale lumei, vechi și noue. El nu se vede inspirat decât de acea citire și mai cu sémă de sufletul nației, ce ni se arată așa de lămurit și frumos în cântecile și în poesiile populare. Adesea în schiturile și peșterile Carpaților s'aũ aflat părinți, cari aũ exprimat într'o poesie biblică suferințele poporului și aũ căutat a vedé în viitor. Proorociile părintelui Spiridon sunt cele mai cunoscute (de călugări și țărani. Călugării de rând și preoții români, atât cei din Principale cât și cei din Ardél, nu s'aũ despărțit nicı cu traiul nicı cu inima de popor; d'aci vine influența morală a lor asupra poporului, căstigată numai prin patriotismul și prin ideile lor liberale și curat evanghelice. Caracterul scrisorii și ore-care cuvinte și idei din scriere mă fac să socotesc că ea fû produsă înuni din acei ani, când Europa era cutremurată de omare mișcare populară, precum fû cea de la 1830. Sgomotul revoluției Franței și a Poloniei. sora noastră în nenorocire, mișcările Italiei și ale Germaniei străbătură până în singurătățile Carpaților și deschiseră trista și călduroasă inimă a pustnicului. El privi țera sa, o vèdũ gemend sub împilarea și ocuparea Rușilor și strigă : « în șesurile tale dușmanii corturile

plan ce există între poetica concepțiune a *Cântărei României* și *Introducerea* proiectată de N. Bălcescu pentru Cartea sa cea mare asupra lui Michaiũ Vitézul. *Nota editorului,*

«șî-au întins»; începû a-șî aduce aminte una câte una
dilele vechimei și oftă după mărimea și vitejia trecută
a Românilor; ascultă sgomotul lumei și arătă țerii
sale semnele vestitoare de mântuire ce se iviaû pe ori-
zonul politic. «Paharul fără-de-legei, strigă el, s'a îm-
plut peste măsură și palaturile lor de strimbătate se
prăvălesc, surpate de blestemele poporului!.... Fur-
tuna mântuirii a'nceput!» Vai! Vădurăm într'o di
sorele strălucitor al libertății a se 'nălța și cu rațele
sale ferbîntătoare a învia pămîntul; și îndată iarăși a
se întuneca și, în mijlocul acelei întunecimî, viscolul
a ne asvârli departe de patria noastră «sub cortul pri-
begiei,» ca odinioară pe părinții noștri. Vădurăm duș-
manul călcând în voie această țără, sântită de nenoro-
cire și glorie, fără să avem fericirea a neîsbândi, crun-
tând paloșul nostru într'însul și a muri încailea bărbă-
tesce, astfel cum trăiră părinții noștri. Și de atunci, de
doi ani, rătăcim prin lume cu inima frămîntată de
dorul țerei depărtate, raiul nostru mult iubit. Cu tôte
aceste dureri am păstrat vie în inima noastră credința
și dragostea libertății și n'am desperat de mântuirea né-
mului nostru. Scim ce greu și anevoie este a redo-
bândi libertatea perdată, a întrupa o patrie atât de
sdrumicată, a realța o nație slăbită și culcată la pă-
mînt de vécuri de tiranie; dar scim încă cum că din
covârșirea răului are să éasă binele; scim că nimic în
lume nu se nasce fără durere, și credem, cu autorul
acestei cântări, că mântuirea stă în noi și că vom fi
mântuiți dacă vom fi cu priveghiere, stăruință și jert-
fire, dacă ne vom întări brațele și inima și vom sta
«toți pentru unul și unul pentru toți.»

Nu trecuse mult după prețioasa descoperire a acestuî manuscris și fuiū silit la 1846 a-mî părăsi țera. Înprejurările, vieța rătăcită ce am petrecut de atunci în țeri străine, viforósele evenimente ale acestor doi ani din urmă m'aū făcut să uit cu totul manuscrisul ce zăcea în biblioteca mea. Acum, când privirile Românilor cu minte și cu inimă se îndreptéză cu dragoste către patria lor, căutând a cresce și a hrăni sufletul României, până să vină ziua în care s'o pótă cresce și întări în trupul său, adusu-mî-am aminte de acel glas duios al munților și mă hotărîiū a publica Cântarea pustnicului spre a mângâia țera-mî amărită.

N. Bălcescu.

Paris, 8 august 1850.

Dacă dușmanul vostru aa cere legămin-
te rușinoase de la voi, atunci mai bine
muriți prin sabia lui, decât să fiți privi-
tori împilării și ticăloșiei țerei vóstre.
Domnul părinților voștri însă se va indu-
ra de lacrămile slugilor sale și va ridica
dintre voi pe cine-va carele va așeza ia-
răși pre urmașii voștri în voînicia și pu-
terea de mai nainte.

Testamentul lui Ștefan-cel.bun, domnul
țării Moldovei.

I.

Domnul Dumneșeul părinților noștri înduratu-s'a
de lacrimile tale, țera mea ? Nu ești îndestul de sme-
rită, îndestul de chinuită, îndestul de sfâșiată ? Vă-
duvă de vitejii tăi, tu plângi cu părul smuls și desple-
tit pe mormintele lor, precum femeile se jelesc pe
mormîntul mut al soților lor.

II.

Némurile auđiră țipetul chinuirei tale ; pămîntul
se mișcă. Dumneșeu numaî să nu-l fi auđit ?.. Răsbu-
nătorul prevestit nu s'a născut óre ?

III.

Care e mai mândră decât tine între toate țările semănate de Domnul pre pământ ? Care alta se împodobesce în zile de sărbătoare cu flori mai frumoase, cu câmpuri mai bogate ?

IV.

Verzi sunt delurile tale ; frumoase sunt pădurile și dumbrăvile spânzurate pe còstele tale ; limpede și dulce e cerul tău ; munții tăi se'nalță trufași în vėsduh ; riurile, ca un brau pestrițat, ocolesc câmpurile ; nopțile tale încântă auzul... Pentru ce zîmbetul tău e așa de trist, mândra mea țară ?

V.

Multe și frumoase turme pasc văile ; sórele milostiv înrodesce brasda ; mâna Domnului te-a împodobit ca p'o mirésă ; livețile tale cele 'ntinse sunt smălțuite cu flori felurite și belșugarea varsă avuțiile sale peste câmpii.....O bogata mea țară pentru ce gemi ?

VI.

Dunărea bătrână, biruită de părinții tăi, îți spală pótele și-ți aduce avuții din ținuturile de unde sórele răsare și de unde sórele apune ; vulturul din vėsduh cată la tine cu dragoste ca la pământul său de na-

scere ; riurile cele frumoase și spumegóse, piraiele cele răpeđi și sêlbaticie cãntã neîncetat slava ta....O țerã jalnicã pentru ce fața ți-e îmbrobodită ?....

VII.

Nu ești frumósă, nu ești bogată ? N'aĩ copii mulți la număr, cari te iubesc ? N'aĩ cartea de vitejie a trecutului și viitorul înaintea ta ?....Pentru ce curg lacrimile tale ?...

VIII.

Pentru ce tresarĩ ? Trupul tãu se topesce de slãbi-ciune și inima-ți se frãmintã cu iuțelã....Citit'aĩ óre în cartea ursitei ?....Aerul se mișcã turburat... vîntul dogoresce.... Îngerul peirei ți s'aũ arãtat óre ?... Nopțile tale sunt reci, visurile turburate ca marea bătută de furtună...Ce-ți prevestesc ?

IX.

Privesce de la mędã-đi la miadã-nópte popóarele ridicãndu-și capul....Gândirea ivindu-se luminósă pe d'asupra întunerecului...gândirea ce zidesce și credința ce dă viețã...Lumea veche se prãvălesce și p'ale ei dărãmăturĩ Libertatea se înalță !...Deșteptã-te..!.

X.

Muceniciĩ sângelui tãu n'aũ đis óre : «Și Domnul «va scula pe unul dintre voi, care va așeza pe ur-

«mașii vrștri iarăși în libertatea și puterea lor...»
Uitat-ai sângele ce cură prin vinele copiilor tăi?....
Mult eraî mândră odinioară când, cu securea în mână
cucăciula țurcănescă pe creștet, tu strigaî: *Ura!* în
bătălii!... Peptul tău era tare ca de oțel; paloșul se
tocia pe dinsul....Sórele se'ntuneca de noriî de pul-
bere ce ridicaû răsboinicîi tăi....

XI.

Poporul tău era îndrăzneț ca vulturul, răsboinic
și trufaș ca taurul sêlbatic.. Rêmasu-ți-a óre numai
umbra putereî și aducerea aminte a vitejieî tale?

XII.

Cum a slăbit peptul tău de oțel! Mâna ta cea tare
cade de obosélă....și moleșirea a intrat în locașul voî-
nicilor!...

XIII.

În vremea veche...cerul era limpede... sórele stră-
lucua ca un flăcău tînêr....Câmpiile frumóse, împreju-
rate de munți verđi, se întindeaû mai mult decât póte
prinde ochiul....pădurî tinere umbreaû délurile....Tur-
mele s'auđeaû mugind de departe... și'arînăsariî neche-
zaû jucându-se prin răriștî ..Pe o pajiște verde Liber-
tatea, copilă bălăióră cu cósîte lungî și aurite, se juca
cu un arc distins. Ferice de ómeniî din câmpie, ferice
de ceî de la muntê!.. Era vremea atunci când tot omul

trăia fără stăpân și umbla mândru fără să-și plece capul la alt om, când umbra văilor, pământul ca și aerul cerului era davalma pentru toți. Viéța atunci se petrecea în cea mai deplină fericire și, când ajungeau pe om nevoile bătrânețelor și mórtea, el se ducea ȑicȑnd: «Mă-am trăit ȑilele!» și era sigur că viéța lui se va prelungi și după mórte și că pe cea-alaltă lume va întâmpina o fericire și mai mare. Dar iată că aerul se turbură.... cerul cel limpede se îmbracă cu nori întunecoși.... un nor de praf învêluie câmpia și ascunde munții.... se aud vaiete.... dobitocele fug speriate ca de góna strechiei, sau ca în nopȑile vijelióse când lupi esú din păduri.... cai neȑiază jalnic.... Mulȑime de glasuri se aud strigând și vêdesc, când primejdie când nădejde, isbândă, când perdere, turbare, desnădăjduire.... Norul se împrăstie puțin.... Dómne! Se vede amestecul unei bătălii!.... Cei ce au năvălit sunt îmbrăcați cu fer.... săgéta alunecă pe pavéză, și paloșul cu două ascuȑse taie în carne vie.... Le staú împotrivă.... se luptă cu furie.... se plécă săbiei lor.... inimile slăbesc.... fug.... Perit'a Dacia!! Stați cu inimă.... arcul se întinde din nou.... luptători se amestecă și se isbesc.... pepturile góle cu pavezile.... capetele descoperite cu coĩfurile.... Departe în câmpie se vêd arcuri sdrobite, fâși de stéguri, apoi un coșciug mare, mare se ridică și o pară grozavă de foc înflăcăréză cerul.... Învinși și învingători cad în genuchii și la lumina flacării își dau drépta și se iaú în braȑe! Fiú cu inimă, Dacia mea!.... Tu fuseși altarul rudirei a cri-vêșului cu pustia, a hărbăȑiei cu mintea, a libertăȑii

cu puterea.... Din această rudire, pecetluită cu sânge și lămurită prin foc, se nascu un popor nou.

Ast-fel povestesc bătrânii.

XIV.

Orașele se întemeiază și se înfrumusețază din nou.... oamenii cresc în îndestulare și se înmulțesc ca nisipul mării.... pământul se acopere cu holde aurite.... Libertatea domnesce ca mai înainte, dar nu aceea Libertate pruncă, flóre plăpândă a pustietății, ci Libertatea cea bărbată și luminosă, sad puternic și cu rădăcină țepănă și adinc înfiptă în pământ.... Sabia acum nefolositoare a rășboinicului stă spânzurată în coliba sa.... femeile zâmbesc dulce la copiii lor.... chipul sbârcit al bătrânilor se întinde de bucurie.... Pacea aduce legea care cheazășuesce iar nu asupresce.... legea rod al libertății.... legea care apără pe cel slab de nedreptate și nu apasă pe sormanul în folosul bogatului.. Și multă vreme erau numai oameni fericiți, deși se aflau bogați și mai săraci.... căci nelegiuirea nu era cunoscută, și cei bogați și cei mai tari nu făceau ei singuri legea de pe cum le vine lor mai bine și nu puteau călca dreptul altuia. Și junii diceau, închinându-se către bătrâni: «Cinste fie părinților noștri, care s'aû luptat vitejesce și ne-aû lăsat de moștenire patrie și libertate.»

XV.

Cel ce nu cunoșce nevoia legii nu cunoșce ce e libertatea, căci nu pôte fi libertate fără lege, și acel ce nu se ține de duhul legii se lepădă de libertate.

XVI.

Libertatea e îndoită : cea din lăuntru și cea din afară.... ele sunt surorî, și una fără alta nu pôte trăi. Libertatea din afară este neatărnarea țerii în care nascem și de la care avem dreptul de om de sub biruirea orî-cărei alte țerii și împărății. Libertatea din lăuntru este legea, icóna dreptății dumnezeescî, făcută prin învoirea tuturilor și la care toți de o potrivă suntem supuși. Acolo unde nu e lege, nu e nici libertate, și acolo unde legea e numai pentru uniî și cei-alaltî sunt scutiți de sub ascultarea ei, libertatea a perit.... Căci atunci asupra, nevoile, necazurile și sărăcia isvoresc în lume ; atunci lumea se împarte în săracî și bogați, în stăpânî și robî, flămânđî și îmbuibați.... atunci lumea stă în cumpănă de peire; căci dreptatea Domnului e vecinică și el blestemă pe omul ce alunecă în calea nedreptății.... Străbuniî noștri aũ fost blestemați de Domnul pentru strămbătățile lor și blestemul a trecut din ném în ném până în ȕiele năstre. Priveghiați asupra-vă ca candela ce arde, ca nu copiiî voștri și copiiî copiilor voștri să ȕică de voi : «Blestem asupra părinților, care aũ făcut strîmbătate !... Strîmbătatea isvoresce din siluire, din pismă, din jefuire și din nesciință..... Legea dreptății e frăția. Și ce frăție pôte fi între un uliũ și jertfa lui, între strîmbătate și dreptate ? Până când mai puteți, voi, cei ce ați călcat dreptatea, grăbiți a intra în calea Domnului, căci va sosi ȕioa isbândirei, când vrabia se va lupta cu uliul și-l va birui, și într'adevăr ȕic voă, acea ȕi s'a apropiat.

XVII.

Tot lucru lasă sămînța sa, prin care din nou se nasce, și din tulpina bătrână și putredă a copaciului încolțesc vlăstare tinere și țepene ; așa și din robie se nasce libertatea, din neorânduială ese rânduială... Jugul aduce mântuirea, precum furtuna liniștea.

XVIII.

Furtuna mântuirei strașnică are să fie.... Aveți grije de ziua aceea și grăbiți-vă a vă îndreptă din vreme. Târziu va fi atunci a plânge și a se căi ; căci suferința îndelungată impetresce inima omului și ucide mila dintr'însa.... Ceî mari și puternici aū tôte ȕilele sprē a se îngărășa din asuprirea creștinilor.... poporul are numaî un cēs în care își ishândesce, și cu acest cēs răscumpără vécuri de chinuire..... Blestemele văduvelor sărace, sudórea ómenilor cheltuită în folosul altora, hrana sērmanilor mistuită, moțtenirea copiilor hrăpită, tôte adunate la un loc cresc furtuna omenéscă și rēsplata cumplită a dreptăȕii Domnului. Ceî ce prin siluire fac asemenea nelegiurī, prin siluire per.... și sabia Domnului e brațul poporului.... și sabia atunci mănâncă carne și nu cruță pe nimeni, de la sugătoriū până la cel desăvârșit bătrân. Și sângele curge ca un isvor, căci sângele îmbată mintea ca spirtul și ca vinul cel tare.... Și în acea ȕi se vor aȕdi mai multe vaiete decum s'audiră de când cu lumea... și sângele vērsat va cadea peste capul celor ce ȕic acum : «Nu e dreptate dumneȕeéscă !»....

cari precupețesc dreptul văduvei și vînd cugetul lor
și sângele fraților lor.

XIX.

Lumea întrégă are tot o poveste... strîmbătatea care
lăcomesce la bunul altuia și sormanul care sfăramă
lanțul ce-l strînge. Grea e strîmbătatea... dar și răs-
plata ei cumplită este !...

XX.

Și era viața dulce și pacinică !... Sub acoperemîn-
tul aripelor libertății legea înflorește.... toți fiii țerei tră-
iau în fericire, căci unirea și dragostea domnea în
mijlocul lor ; bogatul ajuta pe sorman ; sormanul un
pismuia pe bogat, ci-l ocrotea... fie care om avea
dreptul său și era moșten în țera sa... Legea era dré-
ptă și tare ; ea nimicea în lăuntru pe cei cu inima
vicleană și era zid de apărare de către dușmanii din
afară... Fruntea ta, o patria mea, nu se pleca atunci
rușinos dinaintea străinilor, și când grăia glasul tău
se audea de departe ;... numele străinilor nu te îngro-
zește și de și diceau ei între sine : « Ha ! să punem în
« fere pe feciorii vulturilor și să domnim asupra lor...
« căci noi suntem mai tari și mai mulți la număr... și
« turmele lor vor fi ale noastre ;... vom necinști femeile
« și fetele lor... și vom batjocori perii cărnași ai bătră-
nilor lor... » Dar tu rîdea de aceste laudări ale
selbaticilor și, când căta la dinșii, ei peria, pre-
cum pere un nor de grauri când vulturul plutesce

prin vėzduh... Ingămfarea lor îi ucidea... Fie-care om era atunci liber și plătia cât o sută de ómenī, căci se lupta pentru libertate.... Libertatea însutesce puterea. Numai cei mișei și cei răi țin cu străini și cu apă-sători!

XXI.

Vintul de la miață-nópte bate cu furie... cerul se întunecă... pămîntul se cutremură... în patru unghiuri ale lumii se vėd înălțându-se stălpī de flacără învăluiți în nori de fum... Se aud armăsari nechezând, turmele mugind, sgomote de cară și o larmă îngrozitoare de glasuri de tot felul; limbile se amestecă și ómenii nu se mai pot înțelege. Popóarele se grămădesc și se îndesă unele peste altele... d'abia urma unora de pre pămînt s'a șters, și altele au năvălit în locul lor.... pare-că ȕioa cea de apoi a lumii ar fi sosit... scărșniri de dinți, gemete și țipete de mórte se mai aud.. noródele dau năvală peste noróde și ómenii peste ómenii... pustiirea pășesce înainte... și în urma lor... dreptatea stă în jaf... legea în vârful săbiei... Nóp-tea cu besnele sale a ȕotropit omenirea... sângele curge pârae... focul mistuesce ce scapă de sabie, și mórtea seceră pămîntul... întunecimea se îndesă și mai mult... tot némul omenesc se frământă și se sdruncinează... Urgia Domnului, dreptatea dumnezeéscă trece pre pămînt pustiind...

XXII.

Viscolul siluirei se întinde și mai mult și jaful se

întocmesce... Ceî măi voîniciî dintre voîniciî vor să supună putereî lor pe ceî măi slabî... sângele curge mereu... sabia domnesce în acea vreme.... setea de a stăpâni coprinde pe ômenî.. Domniî şi boieriî nêmurilor se ridică ca nisce uriaşî şi caută a sdruncina popórele.... O luptă mare şi îndelungată se începe între om şi om, popor şi popor, şi între popóre cu căpeteniile lor cele hrăpitóre.... Ômenîî sângiurilor se unesc toţi din tóte părţile între sine.... libertatea se învinge.... pustiirea se întinde preste tot locul.... Dar răbdarea şi viitorul rămân popórelor.

XXIII.

Din acéstă frământare se născu o féra.... robia.

XXIV.

Tărie, sufletelor bărbate! Temeiurile dreptuluî şi ale libertăţiî nu per în vecî; în orî ce inimă rămâne un loc ascuns unde sêmânţa lor încolţesce.... popórele îşi perd svaturile şi rătăcesc din calea dréptă saú a-dorm, dar nu per în đilele vécurilor.

Lumea răvăşită se întocmesce iarăşî, dar cu încetul şi cu durere mare; nêmurile trec prin ispite şi cercări până să intre sciinţa într'însele şi să înţelégă; așa şi ferul numaî prin foc se mlădie, se neteşesce şi se face strălucitor.

XXV.

S'a đis odată că Domnul pre ceî fără-de-lege, când voiesce a-î perde, îi orbesce şi le însuflă cugete ne-bune şi neînţelepte. Domniî şi boieriî nêmurilor điseră

între dinșii : «Să nu lăsăm popóarele nóstre în odihnă,
 «căci repaosul deșteptă gândirea și gândirea aduce
 «fapta.... Să ridicăm stavilī, se semănăm zavistia și
 «ura și să însuflăm lăcomia coprinderilor și a prădilor
 «și să împingem némurile unele asupra altora, ca ast-
 «fel să întindem domnirea și puterea noastră....» Și
 némurile se dușmăniră și se pismuiră între dinsele,
 luptându-se mereu ca să slăbescă pe cele mai tari, ca
 să înghită pe cele mai slabe, nu spre folosul lor, ci
 spre folosul asupritorilor și tiranilor pămîntului....
 Ast-fel popóarele se făcură părtașe la nelegiuirile și
 nedumneđeirea căpeteniilor lor, sleiră sângele și to-
 piră carnea de pe ósele lor în luptă, până când, rănite
 de mórte și dându-și sufletul, cunoscură în sfârșit ră-
 tăcirea lor, cum că toate limbile pămîntului sunt surorī
 și fice iubite ale Domnului....; și vremea neînțelegerēi
 trecu....!

XXVI.

În mijlocul viscolului ce făceaī tu, patria mea ? Pă-
 mîntul ce acoperia cenușa strămoșilor tēi era frămîntat
 de lavă... vârtejul furtunos învêlulia câmpia... talazurile
 aceluī ocean de némuri, prăvălindu-se din toate părțile
 lumei, spintecaū cu durere cóstele tale... Mumă fără co-
 piī, feciorī tēi, rătăciți în vijelia omenescă, pribe-
 giaū în toate părțile, ducēnd cu dinșii numaī limba și
 dorul seū.. ! Patria e cel mai d'întău și cel mai de
 apoi cuvînt al omului; într'insa se coprink toate hu-
 curiile lui; simțirea ei se nasce de odată cu noi și e
 nemărginită și vecīnică ca și Dumnezeu...Patria e a-
 ducerea aminte de ڃilele copilăriei, coliba părintescă

cu copaciul cel mare din pragul uşei, desmerdările drăgăstóse ale maícei nóstre, plásmuirile nevinovate ale inimei nóstre, locul unde măi întâi am iubit şi am fost iubiţi, cănele care se juca cu noi, sunetul clopotuluî de la biserica satuluî, ce ne vestea ڃilele frumóse de sêrbătóre, sbieretul vitelor când se întorceaũ în murgul serei de la păşune, fumul vetrii ce ne-a încălđit în légãn înălţându-se în aer, barza de pe straşină ce catã duşos pe câmpie, şi aerul care nicãiri nu e măi dulce!..

Şi sub cortul pribegiei, bătrãniî ڃiceaũ copiilor : «Coło, în vale, departe, prea departe, unde sórele se vede aşa de frumos, unde câmpiile sunt smălţuite şi «pãraele rëcoróse, unde cerul e dulce, junicele albe «şi pãmîntul roditor,... copii,... acolo e *Téra!*»... Şi la aceste cuvinte, voinicii prindeaũ armele, prunciî tresăreaũ în légãne, femeile cântaũ patria depãrtatã şi durerea pribegiei... cei slabî se îmbãrbătaũ. Şi tu eraî mândrã atunci, țera mea... feciórii tãi era un nãm bărbat ; numele tãu era vestit noródelor ; răsboinicii tãi eraũ vitejiî vitejilor ; dragostea libertãţiî întãria ca o zea de oțel latele lor pepturî şi brațele lor eraũ țepene.... Cãți căutaũ la ține te pismuiaũ şi duşmaniî tãi înşişî te proslãviaũ, şi când, din nãrî sforãind şi din ochi scînteind taurul clătina córnele sale, gróza le rëspândia în tóte părțile.

XXVII.

Lupta întãresce pe cel slab şi prinejdia mãresce pe cel tare. — Tot lucrul are nevoile sale, aşa şi li-

bertatea mulți vrăjmași are, pentru că ea este partea cea mai frumoasă din moștenirea strămoșescă... Ca să păstrăm această moștenire, sau ca s'o luăm înapoi când ni s'a hrăpit, trebuie o mare stăruință și priveghere, jertfe necurmăte și o unire strânsă între oameni de același sânge. astfel ca toți să stea pentru unul și unul pentru toți.

XXVIII.

Maî odihnesce-te păminte al luptelor !.. precum luptătorul ostenit stă de resuflă. Fruntea ta e plină de sudore și de pulberea bătăliei.. maî resuflă puțin. . căci ai dușmani mulți la număr.... și sorta ta e o luptă necurmată...

Fost'ai multe vécuri volnică ca pasărea vésduhului, până când o seminție iubitoare de coprinderi rîvni după patria fecioră a libertății. Vulturul legiônelor sdrobise lumea în ghiarele sale ;... ca să te poți lua în brațe, fû silit a te lua de soție ! Seminția pustiei cu seminția ce năvălise peste dinsa s'aû amestecat... Acum libertatea maî bărbată, are arc și sabie spre apărare... Ascute-ți sabia ca fulgerul și încórdă-ți arcul, o țera mea,... dușmanul se gătesce și tu ești stréja lunei... ! Lumea te a părăsit și s'a sculat asupră-ți ; noródele s'aû legat între 'ele spre a te batjocori și a stinge dintre ómenî pomenirea ta... O patria mea jertfesce-te...

XXIX.

Grăbesce a maî prinde putere... Íată că se maî a-

propie o furtună.. D'abia vijelia omenescă se mai potoli și o întunecime cât un grăunte se zăresce despre răsărit... De ce merge mai cresce și ca un nor se îndesă și se întinde... Cerul se întunecă ; viscolul sbucnesce ; norul se varsă pre pământ ca un rîu înfăritat și ca un ocean înghite tot ce-î ese înainte.... Spaîma a coprins toate némurile.... libertatea și legea popórelor se sdrumică.... potop de sînge este... pămîntul se umple cu dărămături... răboinicii o iaú la fugă ;... voînicii sunt prinși de frică.... Se niluna strălucesce în tărie.

XXX.

Pentru ce te salîi, Dunăre hêtrănă?... Un biruito: îndrăsneț venit'a óre. ca în ôilele strămoșilor noștri. să calce cu amêndouê ale lui picîóre pe amêndouê ale tale malurî ? Legiónele învîat'aú și vin să întemeieze de a doua óră patria?... Apele tale se umflă, sar în sus și vijie îngrozite... Nu... nu... un turban se vede pe mal... armăsarii de la Anadol nechiază sărînd în douê picîóre de nerăbdare... pala pustiesce țermul din drépta ; .. popórele de la međă-đi la međă-nópte, de la răsărit la apus, plécă capul lor săbiei și se lepădă de legea părinților lor ca să cređă Coranului... Mahomet íea locul lui Christos... sabia și Coranul duc robia după dinsele...

XXXI.

Pe riurî plutesc dărămăturile palatelor și bisericilor... Cu sîngele se scurge rêmășița neatárnării a

două-decî de popóre... Valurile isbesc spumegând valurile și spuma lor e sîngerată.... Pe talazul ce merge și se întorce un iatagan scînteiază.... se afundă...ese ȋarăși pe d'asupra... și valul ȋnfiorat asvârlă pe ȋrmurile nóstre pe feciórii spurcatului prooroc... «Alah! «strigă eȋ... asta e pămîntul făgăduit celor credin- «cioși....»

XXXII.

Pustiirea se ȋntinde ȋn cîmpii... codrii clocotesc d'o fășiere duiósă... pe cóstele délurilor se vȋd numai sate arse și turme de femeȋ rătăcind cu prunciȋ lor la ȋȋă... O ȋera mea! unde sunt acum voȋniciȋ tȋi... ceȋ cu inima vitȋză și cu braȋul tare? N'aud eȋ răcnetul primejdieȋ tale... vaetele femeilor.... plânsorile copiilor... ruģele feciórelor?... Leiȋ făcutu-s'aũ mieȋ?... Pa-loșele crunte ruginitu-s'aũ ȋn mȋnile răsboȋnicilor-tȋi? și femeile điceau: «Vaȋ nouȋ, vaȋ! bȋrbaȋii și-aũ «perdut inima... moștenirea copiilor noștri o sȋ cadȋ «ȋn prada vrȋjmașilor și copiiȋ vor ajunge robii lor, «și eȋ se vor purta cu dinșii ca stȋpȋnul cel rȋu cu «cȋnele sȋu... și vom fi de rȋsul și de batjocura hȋ- «murilor»... Și mumele điceaũ la fecióriȋ lor: «Cel «ce fuge dinaintea dușmanului este mișel.... și mișeiȋ «nu sunt din sȋngele nostru... Duceȋi-vȋ de muriȋi «maȋ bine liberi decȋt sȋ trȋiȋ ȋn robie și ocarȋ!»

XXXIII.

Vȋjie crivȋțul... se clȋtinȋ ȋpămîntul... ómeniȋ se is-

Înșesc cu ómenî.... zalele cu ferul.... pepturile cu oțelul.... vitejiî cad morți în țărână.... sângele desfundă pămîntul.... leșurile plutesc pe riurî.... fumul pârjoluî se învertejesce în tóte părțile ; strigările luptătorilor și clăngăitul paloșelor încrucișându-se răsună cu huiete.... Ce te-ai făcut, mare vizir?... Unde-ți sunt voiniciî, pașo cu trei tuiurî ? Vîntul împotrivi-reî sfêramă zăbalile armăsarilor tîi....Năvala se trase înapoi, spăimîntată de pepturile góle ale vitejilor !...

Cine fuge colo în vale , cu brêul tîrindu-se după dînsul, cu turbanul desfăcut... cu pala de Taban plină de sânge...

Sultanul... cel măreț.... cel gróznic !... Fugî acum, sultane.... și eraî împêratul împêraților.... numele tîu îngrozia mai mult decăt o oștire.... pașî tremuraû când te vedeaû trecênd.... Unde sunt cetele tale așa de numeroșe ca și țêrile tale, ostașî tîi mai mulți la numêr decăt grăunțiî năsipuluî mărilor ?.. Trăsnetul pică din mînile tale.... numele tîu de nebiruit perî... Fugî,... și 'n góna fugîi tale, căpitaniî tîi nu mai pot cunósee pe răsboinicul voinic ce încurà armăsarul înaintea bătălieî.... Cată înapoi, Sultane!... Veđî comorile Asieî prădate.... haremul tîu pângărit.... caiî nechezând în câmpie de pe stêpâniî lor.... Câte mume te vor blestema , o sultane fulgere !.... O sută de miî musulmanî zac neîngropați pe câmpurî !.....

XXXIV.

Ești frumósă, ești bogată.... o țêra mea.... ai copii mulți la numêr cari te iubesc..... ai cartea de vitejie

a trecutului și viitorul înaintea ta.... Pentru ce curg lacrimile tale ?

XXXV.

Tresări ca cum ai vedé un duh nevădut.... inima ți se frământă cu iuțelă.... Citit-ai în cartea ursitei, orî că ingerul peirei ți s'a arătat ?...

XXXVI.

Pentru ce stai înmărmurită, o țără Română ? .... Nu-ți mai aduci aminte de dîile tale cele vechi ? Trăsnetul se sdrobia în mînile celor nebiruiți. .. turbanul se rostogolia în țărână.... străinul fugia ca de mörte când vedea amerințătorul tău stég, ce era simbol de dreptate, putere și libertate..... Turcul, cöprins de spaimă, alerga să se ascundă între cadîne în harem.... și tătarul lua în trépétul cel mare al calului, calea pustiei.....

XXXVII.

În pólele unui mante se întindea o câmpie mare și un sóre strălucitor o lumina... Doi inși se preumblau încetișor printr'însa.... sta adesea în loc și apoi se porniau mai departe.... Precum spicurile în vremea cóseii zac unele peste altele, a-ă și óse peste óse de morți grămădite acoperiau peméntul... nisce petice de stéguri sfășiate și acățate încă de prăjina lor plecată, d'abia se mai mișcau de vîntul ce dogoria... un nuor

de corbî fâlfaia pe d'usupra croncăind, vâltura şi se învêrteja în tóte părţile ş'apoî de odată se asvârlia cu iuţelă peste ôse.... Nicî o locuinţă nu se mai zăria în acea vale a morţiî.... icî colo nisce movile, semănate fără rând, încreţiaû numai ca nisce valurî luciul câmpieî.... şi pe fie-care din acele movile era câte un semn deosebit ... pe una o cruce roşie plecată.... pe alta un turban sângerat cu semiluna înfiptă pe dînsul.... mai departe o lance tătărăscă sfărâmată... şi acolo staû, mormane grămădite de pe seminţie şi lege, ôsele némurilor care se întimpinară pe acest câmp de bătaie.... fie-care la un loc cu un semn de isbîndă.... La marginea câmpieî era o pădure, din fundul căria se auşia eşind o fâşiire neînţelăsă... o plângere ce semănă cu vaietele sufletelor chinuite.... Copaciî erau împestriţaî de frunţe felurite, pline de o rouă roşiă... şi în vârful unui stejar bêtrân un vultur alb fâlfaia din aripî.... Şi la fie-care din acele mormane cei doî ómenî ingenuchiaû şi ăiceaû împreună : «Slavă ție, țera nó-
«stră !... feciorî Hunilor s'aû încumetat ca să te supună.... şi tu aî fost mormîntul lor... Potopul Asieî a vrut să înghită lumea.... şi tu i-aî pus stavilă.... Un
«ném de răsboinicî a rîvnit la turmele tale şi la grânele
«aurite al holdelor tale.... şi tu aî legat pe răsboinicî
«câte doî doî.... şi aî arat cu dînşîî țerina... şi aî semănat cu sângele şi cu sudórea lor *dumbrava roşie*
«pădurea sângelui.»

XXXVIII.

Cum te-aî veştejit, flóre a libertăţîî ? Într'o ăi vru-seşî să te odihnescî ca omul obosit de muncă.... şi

feciorii tăi cei vicleni făcură svat rău între dinșii....
 cugetul nedreptății și al domniei intră în sufletul
 lor.... și rivniră la armele și la avuția fraților lor....
 Zavistia semănă sămânța gilcevelor și a împărechierii
 lor din casă.... feciorii tăi te mușcară de țiță, o țera
 mea, și-ți făcură rană mare.... Străinul puse piciorul
 său pe peptul tău ca să te năbușescă.... și dete în mâ-
 nile voinicilor tăi furca în locul paloșului... și tu te lă-
 sași de bună voie în mâinile celor ce nu putuseră a te
 birui !....

XXXIX.

În șesurile tale dușmanii corturile și-au întins....
 Mindria numelui tău a cădut, precum cade de pe
 del stejarul cel bătrân, și nu-ți lăsară de a resufla nu-
 mai atât aer precât se îndurară ei.... Domni și boie-
 riți tăi ingenuchiară dinaintea lor !...

XL.

Erați un trup cu vieță și ai ajuns umbra morții....
 rășboinicii tăi s'au făcut muieri, boierii tăi robii ai
 dușmanilor și stégul tău perii dintre stégurile nému-
 rilor !

Pentru ce te mai frămînți ore ? Ți-e dor de vremea
 vechie ?.... Vre o rață din slava trecută venit'a să lu-
 mineze fruntea ta ?.... Nu... ci de durere !....

XLI.

Mândră și vitează erați în bătălii, o țără Română....
 cu greu și cu anevoie era a te birui.... Ca să-ți sugă

sângele, feciorii tăi cei blestemați te deteră în prada dușmanului. Némurile ce pismuiaū puterea ta și numele tău cel falnic se legară între ele și ȑiseră: «Haī să «sdrohim acest cuīb de libertate!».... Ele te orbiră de ură și de zavistie : puterea ta se tocī, pilită de trupul tău însuși.... și trei uriași, Turcul păgân, Némțul mișel și Mnschalul sēlbatic, se aruncară asupra trupului tău și-l tăiară în bucăți și împărțiră între sine ca pe nisce turme pe feciorii tăi....

XLII.

Mult mai nainte păgânul ȑisese : «Ca să sdrobesc «acest trup ce mă 'ngrozesce și mă amerință, să dau «drumul asupră-ī nemernicilor mei....» Și mulțime de greci calici, lepădați de Domnul, ca un nor de lăcuste trecură mările și se asvêlrirē peste tine, o țera mea, și supseră sângele tău ! Eī aruncară pe copiii tăi în besnele întunereculni.... și numele lor perī cu tine !.... Eraī liberă.... și te puseră în lanțuri.... Eraī bogată.... și se îmbuibară de carnea ta, ca nisce lupi flămânđi... eraī viteză.... și infipseră mișelia în inima ta.... Eraī vrednică și lăudată.... și ajunseși defăimată.... Eraī curată, și te pângăriră cu tâlhărie și nedumneȑeire !

XLIII.

Sângele feciorilor tăi s'a stricat și inima lor a putreȑit.... Când eraī tare eraū și eī mândri de tine.... dar de când s'aū amestecat cu cei mișei și cu cei violenți s'aū făcut și eī violenți și mișei....

XLIV.

Tu eşti ca corabia fără cârmă bătută de furtună....
 şi vâslaşii cei răi, cari şi-au însușit dreptul de a fi
 cârmaci, te duc dintr'o nevoie într'alta şi mai mare,
 şi din fără-de-lege în fără-de-lege.... Iarba se usucă
 pe unde calcă ei.... Înțelepciunea lor e minciuna.....
 isteciunea lor jefuirea.... faptele lor, faptele iadului....
 Ei au supus sub jugul clăcii pe poporul tău şi au ofilit
 fruntea ta.... Stins'au candela cu suflarea lor impușită
 de fără-de-lege.... Ce vei dice, o patria mea, când vei
 grai?... Ce vei face, când va veni ziua dreptății?....-

XLV.

Jalnic e cântecul tău, Româncă copiliță !... Ce dice ?
 Ianicerii spurcați trecut'au Dunărea ? Tătarul cel fie-
 ros împrăstie ore spaima în tot locul ? Lăhul venit'a
 să-și isbândească de răsbóiele pierdute, și Ungurul să-și
 adune ósele răsipite ale ostașilor săi?... Logodnicul
 tău luat'a din cuiu paloșul părintesc?... Cântă-ți
 cântecul. ..

XLVI

Doină și iar doină ! Cântarea mea e vîersul de
 mórte al poporului... pămîntul îi e de lipsă... și aerul
 îl înecă... Văduț'am flăcăii scuturându-și pletele....
 fruntea lor a se încreți înainte de vreme.... florile de
 pe capul copilelor a se vesteji... și poporul a căuta în

beție uîtarea necazurilor..... Trist e cântecul în serbătorile satului: «*Biru-î greû, podvada-î grea!*....» Bătrânii își ascund ochii plini de lacrimă.... bărbații stau obidiți.... cântecul se sfârșesce afurisind și copiii blestemă nascerea lor..... Poporul e stâlpul pămîntului fie-care păticecă de pămînt e văpsită cu sângele lui... Și 'ntr'o ȃi ni se ȃise: «Muncesce de diminéȃ până «în séră.... și rodul muncei nu va fi al tȃu.... Tatăl tȃu «ȃi-a lăsat de moștenire o țerină.... tu nu te vei bucură de ȃinsa..... ea va fi a ciocoiului, și tu vei trăi «robind vecinic lui.... trupul și sufletul tȃu vor fi «ale lui.... vei plăti aerul ce rȃsufli.... vei plăti locul «unde sȃrele te pȃte încăȃ și un loc de îngropăciune «în mormîntul unde zace maică-ta.... vei plăti dreptul «ca să-ȃi crescă vaca ce hrănesce pe copiii tȃi și bouk «care te slujesce.... Trupul tȃu se va gârbovi de greutatea muncii și de bătaie.... în loc de somn vei priveghia muncind și partea ta de libertate va fi «ocara».... Nisce venetici de sânge străin ȃisu-ne-aũ în limba lor: «Al nostru e pămîntul și acei ce locuesc pe «ȃinsul.... ale nȃstre câmpurile... ale nȃstre dȃlurile... «ale nȃstre cătunele, satele, și tȃrgurile, colibele și palaturile.Tu ai fost puternic și vitȃz în luptă.... dar puterea ta s'a tocit de sȃrăcie și de stricăciune... și noi «am cules rodul vitejiei tale.... Îȃi tot ȃic că ești un'por!.... 'Traiul tȃu e chinuirea și dreptul tȃu bătaia... «plătesc și muncesc și munca ta înrodesce pămîntul «ce ȃi s'a răpit... Toȃi își bat joc de sȃrăcia ta... și «slugile slugilor calcă peste trupul tȃu... Cei ce ȃic că «sunt aleșii tȃi cresc în hogăȃie și în boierie, și ȃie ȃie «e frig și copiilor tȃi fȃme!.... Ei fac legi, dar nu pentru

«dinșii, ci numai împotriva ta...» Doină și iar doină!
Suntem pribegii în coliba părintescă... și străini în pământul nostru de nascere!... Dar în câmpie crește, și pe del iarăși crește o florică pentru popoarele chinuite...
Nădejdea!

XLVII.

Era odinioară un nēm de frați născuți tot dintr'o mamă și dintr'un tată... și frații se iubeau între sine și creșeau în avuție și în fericire... Turmele lor nenumărate, ca stelele de pe cer, pășeau în câmpiile întinse... vecinii pismuiau unirea, puterea și bogăția lor, dar le era temă de dinșii, căci bărbăția lor îi îngrozia. Și ast-fel acești frați trăiau fericiți, ei și copiii lor, în moștenirea cea mare rămasă de la părinții lor... Când vre o nevoie venea într'o parte, ei alergau cu toții într'acolo... cădeau cu toții împreună când vijelia mare îi doboră, dar se ridica iarăși cu toții împreună și isbândiau... ast-fel se plăcă și se ridică în timp de viscol virfurile codrilor... După ce trăiră într'acest chip vreme multă, nepoții lor dăseră într'o zi între dinșii: «Pentru-ce să mai trăim amestecați uni cu alții; ha, mai bine, să ne împărțim moștenirea părintescă și fie care să ia o parte.»... Atunci traseră cu funia și își împărțiră moșia în mai multe părți, una la miază-zi, alta la apus și alta la miază-noapte.... săpară șanțuri și puseră riurile și munții hotare.... și de atunci frații nu se mai puteau vedea între sine... și vecinii se umplură de bucurie... Nu trecu mult și fiecare, ședând închis în moșia sa, ajunsese că copiii din a-

ceiași părinți uitară de tot uniți de alții și, deși vorbeau tot o limbă, dar nu se mai înțelegeau.... și când una din ramurile acelui nem cu vreme se stinse înneacă în vecini, cei-alalți frați nu simțiră nici o durere... căci acum erau străini și dușmani între dinșii... Și aceste nemuri care încă se numesc între sine Români, în ochii celor-alalte popore erau numai nisce seminții răăcite, al căror isvor s'a stins din ținerea de minte a ómenilor!...

XLVIII.

Domnul Dumneđeul părinților noștri înduratu-s'a de lacrimile tale, țera mea ? Nu ești indestul de smerită, indestul de chinuită, indestul de sfășiată ? Văduvă de viteji tēi, tu plângi cu pērul smuls și despletit pe mormintele lor, precum femeile se jelesc pe mormintul mut al soților lor!...

XLIX.

Némurile audiră țipētul chinuiri tale ; pămîntul se mișcă. Dumneđeu numai să nu-l fi audit?... Rēsbunătorul preursit nu s'a născut óre ?

L.

Care e mai mândră decât tine, între tóte țerile semăuate de Domnul pre pămînt ? Care alta se împodobesce în țile de sērbătóre cu florī mai frumóse, cu grâne mai bogate ?

LI.

Deșteptă-te, patria mea ! Biruie-ți durerea... E vreme ca să e-și din amorțire, seminție a Domnilor lumii ! Aștepți ore, spre a învia, ca strămoșii tăi să se scôle die mormânt ? Într'adevăr, într'adevăr, ei s'a-ș sculat și tu nu ți-ai vădut... ei a-ș grăit și tu nu ți-ai a-șdit... Cingeți cósă ta, cată și ascultă !.. dăoa drep-tății se apropie... tóte popóarele se mișcă... căci fur-tuna mântuirei a început... Veți că cu cât măi mult ți-ș plec capul, cu atât cei spurcați își bat joc de tine și sug sângele tău... Din drepta și din stânga piticii și uriași rîvnesc la tine, orî cât de slabă și sdrumicată ești.

LII.

Sfârșitul ispitelor se apropie.... căci vremea trece iute... și semne s'a-ș arătat pe cer... și blestemul a co-vârșit măsura... Ómenii sângiurilor ți-a-ș mistuit ră-runchii... Ei înălțară trufia lor pe tâlhărie.. avuția lor pe fómetea ta,.. boieria lor pe sdrențele tale... puterea și strălucirea lor pe sângele ce tu vărsași în-tr'o sută de bătălii, unde părinții lor nu erai !... Ține minte numele lor, o țera mea, și numele străinului ce te împileză, ca să le afurisesci !..

LIII.

Aurică copilă, cântă-mi frunđa verde, cântă-mi flórea câmpului, cântă-mi florea muntelui, cântă-mi

nădejdea.... Nădejdea e glasul Domnului! Popóarele
trebuie să se ispășescă și să se curețe de păcatele lor,
căci prin ispitele suferinței numai se curăță po-
póarele.... Cele ce am făcut în vremea trecută nu sunt
ispite... căci rodul luptei erau libertatea și dreptul
nostru... Ispitele sunt strimbătatea judecătorilor....
despuțerea văduvei și a sormanului, desfrânarea și
mișelia, minciuna și lăcomia, sgârcenia și împilarea
domnilor și a boierilor.. cumpăna nepotrivită a drep-
tății.... uciderea proslăvită... robirea pentru uni și
desfrâu pentru alții.... toate acele fapte grozave pentru
care s'aú cotropit Sodoma și Gomora, orașe urgisite
de Domnul pentru blestemățiile lor! Și toate aceste
ispite le cercași țera mea... și le suferi încă și acum..
Paharul fără-de-legei s'a implut peste măsură și pala-
turile lor de strimbătate se prevălesc surpate de bleste-
mele poporului!.. Făptuitorii tâlhăriilor se spăiminté-
ză înșiși de faptele lor... Domnul și a întors cu scârbă
fața de la dînșii și ingerii s'aú depărtat cu gróză de
ei. Ești sérbedă și slăbănogită.... ai suferit toate, țera
mea!.... Ridică-ți puțin capul strivit și cată de veđi....
semne s'aú ivit pe cer... Furtuna mântuirii a ince-
put!....

LIV.

Să nu ne întristăm de vremea trecută când hē-
trăni ne povestesc bătăliile cele uriașe și ne arată dē-
rămăturile vre unei cetăți, când ne zugrăvesc lupta,
sgomotul. sângele și câmpia morții, ciurma și văpaia
focului, fómetea și rășboiul, și în câmpiile pârjolite,

cetele tătărescî tîrînd în fuga mare, legaţi de còdele cailor lor, pe femeî, copii şi bătrîni!.... Era atunci vremea luptei.... era viéţă, bărbătie şi putere, vitejie şi jertfire către patrie... Ceî ce feceaû acele fapte mari aveaû o patrie.... şi erau umêrul drept al ţerii şi ţera nôstră era zidul cel tare al credinţei!....

LV.

Oraşele s'aû intemeiat din nou, dărîmăturile turnurilor şi ale palaturilor de care şanţurile erau pline nu se mai vîd.... şi alte palaturi şi turnuri s'aû înălţat în locul lor... Copiî robîţi întorsu-s'aû din ţera tătărescă... Dar ômenî sîngîurilor nu-ţi deteră înapoi libertatea, pămînt al durerilor..... şi copiilor tîi le-a rămas numai robia!.... Pe câmpurile de bătaie vîd ômenî cu braţele gòle, cu pepturile desvelite, cari se prăvălesc peste ascuţişul paloşelor.... şi în locul orî-căruî om ce cade, în locul orî-căruî pept ce se despică, alt pept şi alt om se pune îndată.... carnea ascute ferul.... bătrîni robîţi cîntă... femeile blestemă pe cei mişei.... Şi'n oraşele tale cele nouë, ţera mea, se află numai ômenî fără inimă; în palaturile tale nu se mai aude de vitejie.... ci de lăcomie şi nedreptate!.... Pe câmpiile tale şi pe drumuri trec nisce feţe serbede şi veştede, fluierînd doina duiósă.

LVI.

Viscolul pustiireî a suflat pe acest pămînt.... sângele părinţilor în vinele strîmte ale strînepoţilor a secat.

LVII.

Viforóse erau vremile cele vechi.... dar ómenii se născău tari;... pămîntul era acoperit de dărămături și de trupuri mórte... dar din acele câmpii ce fumegau de pârjol și de măcel, se înălțau strigări de biruiuță și de libertate! Ticăloșie și mórte sunt și acum.... dar unde e libertatea și biruința?.... Ce ar fi ajuns patria astăzi, dacă strămoșii noștri ar fi dormitat și ei!....

LVIII.

Deșteptă-te, patria mea! biruie-ți durerea.... E vreme ca să ești din amorțire, seminție a domnitorilor lumei! Aștepti ore, spre a învia, ca strămoșii tăi să se scole din mormînt? Într'adevăr, într'adevăr ei s'a sculat și tu nu i-ai vădut; ei au grăit și tu nu i-ai auzit.... Cinge-ți cósă și ascultă. Dioa dreptății se apropie.... toate popóarele se mișcă.... căci fortuna mântuirei a început!....

LIX.

Nu ți s'a ȑis ore prin gura unei slugi a Domnului :
«Dumneȑeul părinților voștri se va îndura de lacră-
«mile slugilor sale și va scula pe unul dintre voi, care
«va așeza pe urmași voștri iarăși în volnicia și pute-
«rea lor de mai nainte...?»

LX.

Deci timpul sosit'a!... Semne s'aũ ivit pe cer.... pãmîntul s'a cletinat de bucurie.... un blestem gróznic s'a auđit despre apus și tóte popóarele s'aũ deștep-tat!....

LXI.

Cinge-ți cópsa, o țera mea.... și-ți întăresce inima.... Méđă-nópte și méđă-đi, apusul și răsăritul s'aũ luat la luptă.... urlă vijelia... Duhul Domnuluĩ trece pre pãmînt !...·

PUTEREA ARMATA
ȘI
ARTA MILITARĂ LA ROMÂNÎ
DE LA ÎNTEMEIEREA

PRINCIPATELOR VALACHIEI ȘI MOLDOVEI PÂNĂ ACUM.

Deci și acest nēm Românesc, până aũ
fost dragoste în mijlocul lor, Dumneșu
încă aũ fost, cu dîșii și nu l-aũ călcat
pre dîșii alte limbi străine; ce aũ făcut
multe viiteji și aũ trăit în bună pace.

Radu Grecianu (1707)

O istorie adevărat națională ne lipesc. Ea zace încă
sub praful cronicelor și documentelor contimporane.
Nimeni până 'acum nu s'a încercat s'o desgrópe.
Toți câți s'aũ îndeletnicit cu scrierea istoriei n'aũ dat
decăt biografia stăpânitorilor. Nimeni nu ne-a repro-
dus cu acurateșă instituțiile sociale, ideile, simțemin-
tele, obiceiurile, comerțul și cultura intelectuală a
vremilor trecute.

Cât de mare trebuință însă am avé de o asemenea
istorie! Sórta părinților noștri a pregătit pe a noastră;
instituțiile lor sunt basa instituțiilor noastre. Într'însa
maĩ cu sémă am vedé că, într'acele vécuri ce le nu-
mim barbare, părinții noștri adoptară nisce instituții
întemeiate pe nisce principii, pe care publiciștii de
acum ai Europei luminate le găsesc de cele maĩ rați-

onale. Într'însa am vedé că drepturile sânte ale omenirei aũ găsit tot d'auna apărătorî într'acéstă țéră, că părinții noștri le-aũ cunoscut, le-aũ prețuit, s'aũ jertfit pentru dînsele, și dacă nu ni le-aũ lăsat întru tótă întregimea lor, vina nu a fost a lor, ci a grelelor împrejurări în care s'aũ aflat; căci ei se luptară vitejesce și învinseră mai multe stavile decât am avea inimă să urmău pe pasurile lor. Dar a face un tot din amărunturile ce se află răspândite în deosebitele scrieri și documente, este o lucrare lungă și anevoe. Ea cere, pe lângă alte cualități, o răbdare, o erudițiune și o agerime de minte, ce rar se pot întâlni într'un același om.

Mărturisesc că sunt departe de a lua dorința-mi pentru studiile istorice ca o dovadă de talent, că nu pot prin urmare a pretinde a fi istoricul țării mele. Prin această mică scriere, imperfectă în multe priviri, amvoit numaî să arăt chipul și drumul ce ar trebui a se lua, spre a se scrie o istorie, încredințat fiind că încurînd sau târziu se va ridica și între Români un om care să aibă curagiul și vrednicia să iée asupra-și această înaltă sarcină. Omul acela ar face cea mai mare slujbă patriei noastre. Am preferit a lucra instituțiile ostășesci înaintea orî căror altora, căci aceste instituții sunt cele mai minunate ce aũ avut părinții noștri, căci ele aũ făcut mărimea și puterea țării în vreme de patru vécuri, însfârșit căci sunt convins că țera Românilor, de-și va lua vre o dată rangul ce i se cuvine între popóarele Europei, acesta o va fi ea datóre mai mult regenerației vechilor ei instituții ostășesci.

(1844).

LISTA SCRIERILOR

CITATE ÎNTR'ACESTA LUCRARE (*Fiul MEMORIŢ*).

1. Începutul învăţăturilor bunului şi credinciosului *Io Neagoe Basarab Voevod*, care a învăţat pe fiul său Theodosie. Manuscris în 4° de la începutul véculu al XVI-lea (tipărit în Bucuresci la 1846).
2. Istoria ţerei Românesci, 1290—1700, de vel-logofetul *Radu Grecianu*. Manuscris în 4°, 1707 (tipărit în *Magaziuul istoric pentru Dacia*).
3. Létopiseşul ţerii Românesci, 1290—1729, de *Radul Logofetelul de Divan, sin Michail Ieromonachul Lupescu*. Manuscris in-folio, 1729.
4. Létopiseşul ţerii Românesci, 1290 - 1648, scris de *Tudosie, sin Stoianu ot Tulşii*. Manuscris in-8, 1747.
5. Istoria ţerii Românesci, 1290—1688, scrisă de *Constantin Căpitanul*. Manuscris in-4°, 1761. (tipărită în *Mag. istor. p. Dacia*).
6. Létopiseşul ţerii Moldovii, 1352—1591. (*Urechid şi Costinii*) Manuscris in-folio (tipărit de d-nul Cogălnicenu).
7. Létopiseşul ţerii Moldovii, 1662—1716, scris de *Axentie Uricariul*, de pre isvodul lui *Vasilie Dubău, Tudor Damian* şi alţii. Manuscris in-4°, 1716, (tipărit de d-l Cogălnicenu).
8. *Natalis Comitiss* Universae historiae sui temporis libri triginta ab anno 1545—1581, Venetiis, 1581.
9. *Conspectus historiae Valachiae*, auxilio cum divino ab anno reparatae salutis 1695, citată de *Engel*, f. 106—109.
10. *L'Ottomano du Lazaro Soranzo*. Milano, 1599. în-8.
11. *Iacob. Genderus*. Turca Νικητός, de imperio ottomano evertendo. Francoforti, 1601.
12. *Tomasi (Georgio)*, protonotario apostolico e secretar del Principe Sigismundo Battori), *Delle guerre e rivolgiamenti del regno d'Ungaria e della Transilvania con successi d'altre parti*, in Venetia, 1621 in-4.
13. *Historica relatio de statu Valachiae*, 1679—1688, citat de *Engel* t. I, 109—117.
14. *Histoire d'Eméric comte de Tekeli*. Cologne, 1693.
15. *Długoss*, *Histoia Polonica*. Francfort. 1711, in-fol.

16. *Istuanfus Panonius*, Historia regni Ungariae. 1724, in-fol.
17. *Del Chiaro*, Historia delle rivoluzioni di Valachia. Venezia 1718, in 4.
18. *Cantémir* (Démétrius), Histoire de l'Empire Ottoman. Paris, 1743, 4 vol.
19. *Bonfinius* (Antonius), Rerum Hungaricarum decades. Lipsiae, 1771, in-fol.
20. *De Baur* (général), Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie, Francfort et Leipzig, 1778, in-8.
21. *Sulzer* (Franz-Joseph), Geschichte des Transalpinischen Daciens. Wien. 1782, 3 vol. in 8.
22. *Bethlen* (Wolfgang de), Historia de rebus Transilvaniae-Cibinii 1783, 5 vol.
23. *Engel* (Johann Christian von), Geschichte der Moldau und Walachei, Halle, 1804 2 vol. in-4.
24. Encyclopédie méthodique : Art militaire, 4 vol.
25. Ἱστορία πολιτική καὶ γεωγραφική τῆς Βλαχίας, Vienna, 1806.
Acéstă scriere anonimă se dă că este scrisă de *Constantin Cantacuzino*.
26. Φωτεινοῦ (Διονυσίου) Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας. Viena, 1819, 3 tomuri.
27. Stratagèmes militaires et ruses de guerre. Paris, 1826. 2 vol.
28. *Breton*, La Russie. 1813. Paris, 4 vol. in-12
29. *Hamner*, Histoire de l'empire ottoman. 1838. Paris, 12 vol. in-8.
30. *Rocquancourt*, Cours élémentaire d'art et histoire militaires, 1838, 4 vol.
31. *Kogalnitchano* (Michel), Histoire de la Valachie. Berlin 1837.
32. Chrisóve :
  - a) al lui Petru-Vodă, feciorul lui Mircea-Vodă, 1561 sept. 4.
  - b) » » Radu-Vodă, » » Mihnea-Vodă, 1613 ian. 13.
  - c) » » Leon-Vodă » » Stefan-Tomşa. 1630 ian. 11.
  - d) » » Stefan Cantacuzino, 1714 mai 4.
  - e) » » Grigore Ghica II, 1733 iulie 16.
  - f) » » Grigore Ghica III, 1751 april. 19.
  - g) » » Alexandru Ipsilant, 1775 dech.
  - h) » » Nicolae Mavrogheni, 1785 mart. 4
  - i) Mărturia lui Theodor monachul de la schitul Frăsineni, 1763 noiembrie.

I-**ul** MEMORIU

PUTEREA ARMATĂ ȘI ARTA MILITARĂ

DE LA ÎNTEMEIEREA

PRINCIPATALUI VALACHIEI PÂNĂ ACUM.¹

PARTEA I.

*De la întemeierea principatului până la așezarea domnilor
Fanarioși (1290—1716).*

Barbariî, așezându-se pe ruinele împărăției romane, își puseră legile și obiceiurile lor în locul instituțiilor romane. Numirea de Roman perise; lumea perduse până și aducerea aminte a unui popor ce ostășise atâtea vécuri; civilisația se stinsese, și acum nu se mai vedea nici urma acelor arte și științe în care stătuseră slava Greciei și puterea Romei. Arta și instituțiile ostășesci, care dintr'un sat mic făcuseră din Roma capitala universului, periseră și ele cu cele-alalte, în mijlocul întunecului nesciinței ce, ca o

¹ Acest memoriu s'a tipărit mai întâi în *Foia literară* din Iași la 1844, și tot atunci și acolo, într'o broșură in-16 de 85 pagine.

mantă de plumb apăsă Europa. Cărțile care ar fi putut lumina lumea erau în mâinile popilor și interesul lor era ca lumea să fie în întuneric.

Încă în vécul al XIV^{-lea}, Europa militară era lipsită de orî-ce organizare; pedestrima ei, cunoscută sub numirea de *Comune*,¹ se alcătuiă de nisce orășenî proștî, fără organizare, fără disciplină, adunați numai în momentul rășboiului, schimbându-se în fie-care campanie, abia îndatorindu-se la o slujbă de treî până la șése luni, și adesea părăsind stégul în puterea rășboiului, atunci când trebuia a se face vre o mișcare saū a se împresura vre o cetate, nefiind mai cu sémă de nicî o trébă în bătălii. Puterea armatelor sta atunci numai în călărime. Acésta era vestita instituție a *Cavalerimeî*,² instituție frumoasă, înșă contrarie tacticeî, căcî acéstă instituție era a voînicieî individuale, iar nu a sciinței, căcî tactica cere mai întăiū întrebuintărea glótelor saū puterea morală, iar nu lucrarea individuală saū puterea fizică.

Astfel era pe acel timp starea ostășescă în Europa; nimenî nu se gândia cum s'ar puté dobândi o mai bună organizare, când Româniî deteră o deslegare acesteî vestite probleme militare, care stă în a dobândi rezultatele cele mai bune cu cheltuiala cea mai puțină; deslegare la care abia după cincî vécurî a putut ajunge Europa.

Româniî de la întemeierea principatului lor aū sim-

¹ *Comunele* se întocmiră întăiū în Franța de regele Ludovic IV cel gros; de unde le adoptă și Henric II în Englitera și Frederic Barhă-roșă în țera Nemțescă. *Rocquancourt*. I. p. 252.

² *Idem* I. p. 293. — *Encyclop. method.* IV. 2 part. r. 635.

țit trebuința ce are un stat de o armată permanentă, armată care să fie gata la orî ce minut a reîmpinge pe vrăjmaș, din orî ce parte s'ar ivi. Eî pricepură încă și acêsta, că o asemenea armată nu se pôte privi de cât ca o avangardie a norodului, și că tótă basa sistemei militare trebuie a sta într'o bună întocmire de o numărósă rezervă națională; pentru aceea aũ organisat eî de la început *Armata, Miliția și Ridicarea glótelor*, încât la dînșii tot Românul se nășcea cu datoria de a fi soldat și d'a apăra statul la vreme de nevoie, și când vrăjmașul călca pămîntul românesc, tótă țera trebuia să fie în arme.

Fiice ale lui Radu-Negru și Mircea cel bătrîn, legiunile românesci patru vécuri fură campionul creștinătății și bulevardul Europei. Veni o ți fatală când se desființară... În acea ți... țera era în mânia Fana-rioșilor !

Puterea armată a Românilor sta :

I^o În *Ostașii* sau *slujitorii statorniciți* cu léfă (armata);

II° în *Catane* sau *slujitorii de scutélă* (miliția) ;

III°. în *Ridicarea glótelor*.

§ I.

A R M A T A.

Armata românescă a fost cea d'întăiũ armată permanentă în Europa. Este de cređut că ea își avea începutul de la Radu-Negru, carele a pus basa tuturilor instituțiilor nóstre. Istoria ne arată că Mircea I^{ia} re-

gulă corpul Dorobanților, care era alcătuit de mai înainte. ¹

Luī Mircea dar se dă mai cu sémă cinstea de întemeietorul armatei românesce. El înălță și regulă edificiul început de cei mai de nainte de el. El fu cel d'întăiū care se înfățișă în Europa cu o armată permanentă și regulată, care, sub următorii domni, se desăvârși și se mai mări.

Armata românească, de la început s'a împărțit în *Cete* de 1000 ómenī, sub un *Căpitan*. Fie-care ceta se subîmpărțea în dece *centurii* sub un *Sutaș*, în urmă *Iuz-bașă*. Fie-care centurie apoi se mai împărțea în dece *decurii*, fie-care sub un *Cetaș*. Capul a 500 se numia *Vătaf*, în vremile noi *Căuș*.² Ea se alcătuia :

1. De *cetele de Dorobanți* sau *némnl Dorobănțesc*, de pre cum il numesc cronicarii noștri. Ei erau în număr de 5000 *cruci*,³ sau 10,000 ómenī și alcătuiau

¹ Este cunoscut că între staturile acum înfloritoare în Europa, cele d'întăiū oștiri permanente au fost *les Compagnes d'ordonance* și *les Francs Archers*, alcătuite de Carol VII, regele Franciei la 1445 și 1447. Armata românească era dar cu mult mai veche.

² *Grecianu*, f. 240. — *Letop. lui Tudose sin Stoian*, f. 210, — al lui *Radul Lupescu* f. 134. — *Chrisov. lui Radu-Vodă* către Iuz-bașa Mircioță, 1613 ian. 13. — *Histor. relat. de stat Valach.* — *Fotino* t. II. p. 205.

³ Ómenii fiind îndatorați să plătescă óre-ce la căpeteniile lor, se împărțeau în *cruci*, și s'a hotărît ca fie-care *cruce* să plătescă pe an un *leușor* (*leonium*, monedă ungurească, de la care a rămas numirea *leu* la piastrul turcesc 40 parale), Dacă ceta era mai bogată, se așeza câte unul sau doi ostași pe *cruce*; iar fiind mai săracă, se puneau trei, patru și mai mulți

pedestrimea cea grea a țerii. Fiii urmaș părinților în slujbă. La început erau armați cu arcuși și sulițe. La aflarea prafului, li se deteră puscă și tunuri. Capul lor se numia *Căpitanul cel mare* sau (*ăpitanul Dorobanților*). Fie-care ceta de o mie de oameni se comanda de un *Căpitan* mai mic sau *sub-căpitan*.

2. *Călărașii*. La început erau mulți; iar în urmă s'au împușinat din pricină că sărăciseră și nu se puteau ține, având multe cheltuieli. La 1620 erau 8000¹; iar pe la 1679, numai 6000 oameni. Capul lor era *Spătarul*; crucea lor nu se scie de câți era.²

3. *Roșii de țără*, în număr de 5000; iarăși călărime sub comanda *mareluș Paharnic*. Acest corp atât de vestit, a ținut până la al XVIII^{lea} véc.

4. *Lefegii*, în număr de 1000 oameni, alcătuiau un regiment sau ceta de pedestrime, sub *Căpitanul de Lefegii*.

5. *Lefegii Spătarului*, în număr de 500, sub comanda *Căușului spătăresc*.

6 *Vânătorii*, în număr de 1000, din cari jumătate pedestrime și jumătate călărime, sub *Căpitanul de Vânători*.³ Până la al XVI^{lea} véc trebuie să fi fost numai 500 Vânători, fiind-că în cronică găsim pe atunci numirea de *Vătaf de Vânători*, iar nu *Căpitan*. Acesta avea mare importanță, fiind însărcinat și cu poliția capitalei. El se alegea dintre oamenii însemnați.

(Histor. relat. de stat. Valach). — Acestă împărțire în *cruci* a fost nu numai la ostași, ci și la companiile neguțătoresci.

¹ Georg. Tomasi. p, 74.

² Histor. relat. de stat. Valach.

³ idem. — Fotino. III p. 354—7—46. — Cantacuzino, f. 54.

Neagoe Basarab era *Vătaf de Vânători*, când s'a ales domn la 1513,¹ Radu-Vodă Mihnea la 1620 dete acestuî Căpitan titlul de Agă.²

7. *Sărăceii* 500 și *Scutelniciii* iar 500. Aceștia erau călărimea Bucurescilor sub *Căpitanul Spătăriei*. Ceî d'întăiū trebue să fi meritat numele ce purtau, căci crucea lor era de patru ómenî une orî, iar alte orî s'a urcat și până la opt ómenî.

8. *Lipcunii*, 1000 sub *marele Postelnic*.

9. *Cazacii*,³ 2000 pedestrime și călărime, sub un *Polcovic*.⁴ Armele lor erau pușca și paloșul.⁵

10. *Pușcașii*, 500, sub *marele Armaș*.

11. *Aprodiii*, 500, sub un *Vătaf*. Sub acesta era un *Čiauș* sau locotenent; peste dinșii era *marele Postelnic*.

12. *Copiii de casă*, 500. Ei alcătuiau guardia din lăuntru a palatului domnesc. Capul lor era *Vătaful de Copii*.⁶

13. *Curteni*, guardia călărăță, nu scim de cât era.

14. *Ferentarii*, un corp de pedestrime ușoră.⁷

¹ Istor. țăr. Român. de *Constantin Căpitanul*. f. 46; *Radu Lupescu* f. 24.

² *Fotino*, III. p. 488.

³ Nu trebue a socoti, vėdėnd numirile străine de *Lefegii*, *Lipcani*, *Cazaci*, că aceștia erau străini. Cronicarii ne spun că ei erau *ómenii de țără*. Aceștia s'au întocmit mai tărđiū, imitându-se depe străini, și li s'a păstrat cu organisarea și numirea. Acest obiceiū a fost și este de obște în tótă Europa.

⁴ *Fotino* III. p. 356.

⁵ *Tomasi*, p. 67.

⁶ *Histor. relat. de Stat. Valach.* — *Fotino* III. p. 357. — *Cantacuzino*. f. 54.

⁷ *Kogalnitchan*, *Hist. de la Valah.* p. 132, 242.

15. *Fustașii*, de cari erau numai 100, sub *Iuz-bașa de Fustașa*. Ei purtau lănci.¹

16. *Haïducii*, călărime și pedestrime, armați cu săbii și lănci.²

17 *Călărimea Sărdarului de Mazilă*, care se alcătuia de toți boierii eșiți din slujbă ce se numiau *Mazilii*. Acest corp era foarte însemnat.³

18. *Tunarii*, 500 cu artileria, mai întâi sub *Căpitanii dorobănțesci*; iar de la 1655, sub *marete Armaș*.⁴

Numărul tuturilor acestor oștiri trece a peste 30,000, și în vreme de război, tot d'a-una se mai măria. Aceste oștiri însă erau numai în *România mare*; căci în *România mică* era o deosebită oștire a Banului.⁵

Banul, cârmuind singur banatul Craiovei și fiind domnului numai vasal, a trebuit să aibă o oștire a sa. Cursul istoriei încă o adevărează, pentru că ne arată :

a. la 1508 pe nisce boieri, sub banul Pârvul și pentru aceea numiți *Pârvulesci*, cu oștirile Craiovei, că goniră pe Mihnea I și puseră domn pe Vlăduță ;

b. la 1522, Barbul banul Craiovei, cu oștirile sale, gonesce pe Vlad VIII ;

c. la 1563, boierii, cu oștirile de peste Olt, se scoldă asupra lui Petru II ;

d. istoria dice, la începutul biografiei lui Michaiu-Vitezul, că el, ca ban al Craiovei, avea o oștire deosebită ;

¹ Histor. relat. de stat. Valach.

² Radu Lupescu, f. 177.— Grecianu, f. 195.

³ Histor. relat. de stat. Valach.

⁴ Idem.—Fotino. III. p. 356.

⁵ Cantacuzino, f. 56.

e. la 1599, Michaiu Vitézul, intrând în Transilvania, scrise lui Radu Buzescu și banului Udrea să meargă și ei în Transilvania cu *oștile Craiovei*;

f. la 1601, boierii Buzesci, cu *oștirile Craiovei*, gonesc pe Simeon Movilău ¹;

g. la 1630, aga Mateiu din Brâncoveni (mai apoi Mateiu Vodă Basarab), cu *Roșii de peste Olt*, se răscolă împotriva lui Leon-Vodă.²

Luând în privire atât duhul războinic al Oltenilor, cât și istoria care ne arată că Vlad VIII, la anul 1522, n'a putut a se împotrivi cu oștirile ce avea banului Barbu, putem încheia că oștirea banatului era destul de însemnată.

Armata românească, depe cum o arătarăm, a stat în puterea ei până la 1580. De atunci până la 1592 domniile ticăloase ale lui Mircea II, Petru III, Stefan II și Alexandru III o desorganizară și o împușinară. Ast-fel Michaiu Vitézul, când s'a urcat pe tron, află numai vre o țecce miș ostași. Acest mare căpitan împlini cădrele armatei, o reformă, o disciplină și adăogi pe lângă cetele de mai sus, alte două în călărime: *Delii* și *Beșlii*. Acești din urmă erau 200 călăreți frunțași. Michaiu dete atunci comanda acestor arme lui Stefan Petnahazi ungurul «om cu coragiū și vrednic, țice Bethlen, «să comande nisce omeni ce se însemnaseră prin «multe vitejii.»³

¹ *Kogalnitshan*. Hist. de la Valach. p. 116, 121, 130, 136, 196, 222.

² *Létopis*. lui *Teodosie Stoian*, f. 89.

³ *Bethlen*, IV, p. 355.

Michaiu Vodă, vădend despoporarea țerii și trebuindu-i soldați, a început a lua cu lăfă unguri, transilvăneni, poloni, cazaci, sârbi și arnăuți. Pilda lui o urmărește și alți domni în urmă : ast-fel, Mateiu Basarab organizează un corp de 2000 sârbi, bulgari, arnăuți, numit *Seimenii* asemănat cu Ianicerii *Seimung*, sub un Polcovnic.¹ Acest element străin introdus în armata românească aduse mari nenorociri.

Autorii contimporani cu Michaiu vorbesc ast-fel de armata lui : « Slujesc de soldați acestui voevod, afară de Români, a căror vitejie o cunosc bine Turcii din vremea vitezului lor căpitan Dracula, mulți Unguri, Transilvăneni, câți-va Arnăuți, Greci, Bulgari și Sârbi. Are puțin pușcași de care se află în lipsă și Transilvănenii, și mai cu seamă Ungurii se bat mai voios cu săbiile și călări cu sulitele, și cu mare îndrăsnelă arată fața la vrăjmași. »²

Armata primia de la stăpânire lăfă, hrană și veșminte. Sub Mircea cel Bătrân tot soldatul primea pe di câte doi *banî roși*, care fac 13 parale. Mateiu Basarab mări lăfa și o făcu de opt *banî roși* ; în sfârșit, sub următorii domni, ea merse crescând până în vremea domnilor Fanarioți. Atât soldații cât și oficerii săi boierii aveau de la stăpânire pe fie-care di mertic de carne, de pâne, de grâu său de meiu și de luminări.³

Căpeteniile însărcinați cu administrația și aprovizionarea oștirilor erau aceștia :

¹ *Grecianu*, f. 121.

² *L'ottomano di Lorenzo Soranzo*, p. 147. — *Iacob Gender*. Turca Niceta, p. 149.

³ *Fotino*, III, p. 355. — *Cantacuzino*, p. 54.

Marele Clucer, care era cuartier-maiestrul cel mare al armatei. El lua banii de la visterie și cumpără provizie de pâine, vin, orđ și fin, trebuincioase armatei. Avea sub dînsul doi cluceri mai mici: *Clucerul de arie*, carele îngrija de magaziiile de fin și de orđ, și *Clucerul de pivniță*, care se îngrija pentru pivnițele cu vin ale armatei. Afară de aceștia mai avea sub dînsul și *Jignicerii* său magazineri dintre boiernași;

Marele Sluger era însărcinat cu aprovizionarea armatei de carne și luminări;

Marele Pitar primia proviziile de la aceștia de mai sus și le împărția pe la cete;

Marele Șătrar era îngrijitor al corturilor armatei. Avea sub dînsul și mici *Șetrăreii*.¹

Capul cel mare al armatei era *Marele Spătar*. El avea sub comanda lui imediată pe toți Călărașii, cum și pe Lefegii, Sărăcei și Scutelnicei. De la aceștia el primia de fie-care cruce pe an câte un leușor (leonum) și un car de fân, care în urmă nu s'a mai plătit în natură, ci i se da un leu pentru dînsul. Când un oficer înainta în grad, era dator să-î facă undar. Spătarul avea un tribunal ostășesc, unde se judecau pricinile oștei.²

Încă din vremile cele mai vechi, obiceiul era ca domnul odată într'un an să facă revista (căutare) armatei și miliției. Atuncea se făceau și înălțări în ranguri.³

¹ *Cantacuzino*, p. 41. *Fotino*, III. p. 495, 502, 503, 508. — *Histor. relat. de stat. Valach.*

² *Fotino*, III p. 473.

³ *Neagoe V. V.* dice: «La căutarea din toți anii, ce este o-

Uniforma oștirilor era asemănată, parte cu a Ungurilor, parte cu a Polonilor, afară de unele cete, precum Dorobanții și alții, cari purtau vechia uniformă națională : haină vînată și în cap chivere.¹ La Paști dăruia domnul fie-cărui ostaș o chivără sau baretă și o bucată de postav pentru uniformă.² *Roșii de țără* erau înveșmîntați în roșu.

Seimenii purtau cepchen roșu cu mânecile despicate, în cap barete cu fundul roșu scos afară la o parte. Ei, pentru uniforma lor, se numiau și *Roșii străini*, spre a se deosebi de *Roșii de țără*.³

Fustașii aveau uniformă verde ca pucioasa arsă. *Copiii din casă* și *Lipcarii* purtau uniformă leșescă.⁴

Alte cete purtau haina verde, peste haină încinși cu brâu roșu, în cap baretă cu fundul roșu.⁵

Istoria ne arată că Constantin I, la 1654 înveșmîntă pe căpitanii Dorobanților și Călărașilor, cu *frenghii* și *coftiri* și cu *atlas*.⁶

Ostașii aveau multe privilegii sau *obiceie*, de pe cum se dicea pe atunci. Unul din cele mai însemnate era că capetele oștirilor erau din drept mădulari ai svatului domnesc și ai obștescei adunări. După a-

«biceiul a se face oștilor, boerimea și căpeteniile așteptă cinste și daruri.»

¹ Istoria țăr. Rom. de Constantin Căpitanul, f. 198.

² Fotino, III, p. 355.

³ Fotino III, pag. 436. — Sulzer III. p. 252.

⁴ Idem.

⁵ Fotino, III p. 438 — Breton, III, p. 71. În acest tom este o stampă a unui ostaș român desemnată la Petersburg.

⁶ Letopisețul lui Tudosie Stoian, f. 228 și al Radului Lupescu, f. 132.

césta. venea scutirea de dăjdiî. Ei nu se scuteau însă de toate dăjdiile. Privilegiul scutirei complete la Români îl aveau numai robii. De la boier până la moșnen, de la mănăstire și preot până la oșten, toți luați parte la contribuțiile Statului.¹ Istoria ne arată că ostașii ridicau mai mult ei *haraciul* împărătesc; că Mihnea II, la 1585, mări taxa ce plătia Roșii de țeră; că, Constantin I, la 1654, voind a-și trage favoarea ostașilor, îi plăti la un *haraciu* deplin; asemenea că el iertă Dorobanților și Călărașilor *dijmăritul* și *oieritul* familiilor lor.²

¹ Cu toate că de la început boerii nu primiau lefuri pentru slujbele lor, decât ore-care daruri de la subalternii lor. cu toate că ei erau îndatorați să facă o parte însemnată în armată și să meargă la război cu cheltuiala lor, dar tot plăteau dăjdiile cele mai însemnate; astfel ei au plătit în tot anul *haraciul*, *ploconul* *bațeramului*, *văcăritul*, *banii* *calului* și *oieritul* la trei ani; asemenea și mănăstirile. Vistieria făcea chibzuire de pre starea fie-căruia cât se cuvine să plătească. Constantin Mavrocordat, la 1741, prin actul reformei desființând multe drepturi ale boerilor, îi scuti cu totul de dăjdiî, precum și pe mănăstiri. Michail Racoviță, în anul următor, și Grigore Ghica, la 1748, stricară multe din reforme și se hotărî ca boerii și mănăstirile să plătească *ploconul*, *ajutorința*, *mucarerul*, *văcăritul* și *oieritul* în toți anii. Următorii domni supuseră pe boieri să plătească și *dijmăritul*, de care îi scuti în parte Grigore Ghica, prin chiroșul de la 1751 april 19. Constantin Racoviță îi scuti de *mucarer* și Alexandru Ipsilant, la 1775, hotărî ca *oieritul* să li se ia numai la trei ani. depe vechiul obicei. Astfel a urmat până în vremile mai de curând.— *Cantacuzino*, f. 86, 96, 97.— *Baur*, p. 108. 114, 117.— Chris. lui *Grigore Ghica*, 1733 mai 4; al lui *Stefan Cantacuzino*, 1714 mai 4; al lui *Alexandru Ipsilant*, 1775 decemv.

² *Grecianu* f. 140.

Ostaşii, cu toate că lăfa lor era însemnată, dar tot n'ar fi putut întâmpina cheltuielile lor, dacă în vreme de război nu le ar fi fost iertată prada, de pre cum era iertată în toate armatele din Europa, şi dacă în vreme de pace nu se întrebuintău, ca la Români, în lucrări obştesci şi particulare, precum facere de drumuri, fântâni şi altele,¹ pentru care socotim că erau plătiţi deosebit.

În vreme de pace armata era aşezată, parte în capitală, parte prin judeţe. Dorobanţii făceau garnizona capitalei. Ei dau sentinelele care păziau la poarta din faţă a curţii domnesci. Fustaşii păziau la poarta din dos a curţii.²

Călăraşii erau aşezaţi la Ploiesci. Mănesci, Gherghiţa şi Ruşii-de-Vede.³

Sărăceii şi Scutelnicii şedeau în Bucuresci, fiind călărimea oraşului.

Aproşii slujiau ca taxidari (trepădători) şi împlinorii de datorii. Ei primiau pentru osteneala lor un dar în bani ce se numia *plata cismelor*.⁴

Copiii din Casă alcătuiau, de pe cum am şis, gardia din lăuntru a palatului domnesc. La ceremoniile cele mari, *Vătaful de copii* purta arcul şi purpura (praporul?) domnilor. Unul din Copii purta stégul domnesc, care era de mătase roşie, având 'zugrăvit de o parte pe S^{tu}l George, protectorul armatei. şi

¹ Létopis. lui *Rădu Lupescu* f. 162, 364.

² Histor. relat. de stat. Valach.

³ Létop. lui *Rădu Lupescu*, f. 101 şi al lui *Teodosie Stoian*, f. 172. — Istor. ţer. Rom. de *Constantin Căpitanul*, f. 179.

⁴ *Cogalnitchano*, Hist. de la Valach. p. 72, 241.

de cea-alaltă acuila cu crucea în cioc. După aceștia veniaū toți Copiii din casă, învăscuți leșesce, purtând sulite lungi și stegulețe cu prapore de mătase bicolore: albastru și galben.¹

Pușcașii păziaū la temnițe.

Lipcanii se întrebuințaū la trămiteri cu depeșele,²

Vinătorii se întrebuințaū la vînat și din cele ce vînaū se îndestula mai întîiū curtea domnască; iar rămășița se vindea în târgul domnesc, în folosul lor și al căpitanului lor. De aci a venit ca acest căpitan să fie și îngrijitorul tîrgului.³

Armata românească era supusă unei discipline strașnice. Neagoe Voevod ne arată că ostașii, cari picaū în vină se pedepsiaū, și că una din pedepse era degradarea; iar cei ce se trăgiaū din slujbă, li se făcea cinste, trămițendu-se acasă cu escortă.⁴ Româniī însă, ca tôte națiile meridionale, pré cu anevoie se supun jugului disciplinei. Plăcerea prădăciunilor mai cu sémă avea mare stăpânire asupra-le, nu atîta însă ca la cele-alalte oștiri străine; căci vedem pe Michaiū Vitézul, când a intrat în Moldova, la 1600, poruncind să împusce pe toți Transilvănenii ce se vor prinde deprădând, în veme ce pe Români iī osândia numaī la bătaie.⁵ Cu vre o câți-va ani mai nainte, la 1595, Albert Kiraly, generalul român, dete o pildă de strășnicie militară, osândind la mórte vre o câți-

¹ *Fotino*, III, p. 318.

² *Idem*, p. 354.

³ *Idem*, p. 488.

⁴ *Neagoe V. V.*, f. 68.

⁵ *Engel*, II, p. 248.

va ostași, căci au călcat capitulația ce făcuse cu ciaușul Mahomed sau Mustafa pentru închinarea Brăilei.¹

În vremea lui Michaiu Vitezul, duhul ostășesc ajunsese în culmea sa. Model de credință și dragoste către capul lor și de pietate către religie, în acele vremi s'au vădit ostașii români, la poftirea domnului lor, de a jertfi părțile lor de lăfă spre a se înzestra cu satul Costescii mănăstirea Bistriței (din Valcea), în care se adăpostiseră câtă-va vreme.²

Sorta țerii Romănesci, ca sorta orî-căruî stat constituit spre război, a fost lipită de sorta armatei. Pe câtă vreme această armată a păstrat în inima sa simțimentele de disciplină, neapărate virtuți ale unui

¹ *Hammer*, VII, p. 229.

² Această faptă am găsit-o arătată într'un chrisov al lui Leon-Vodă de la 1638 ianuarie 15. dat la mănăstirea Bistriței, prin care întărește dania satului Costescii, sat ce Michaiu Vodă cumpărase de la moșneni, drept 42,000 aspri gata și îl dăruise mănăstirei: «Însă când au cumpărat răposatul Michaiu Vodă acel sat Costescii, dice chrisovul. au fost întru eșirea lui din domnia acestei țeri și au fost atunci întru multă strimtorare și scârbă de toate părțile, și întru imputinarea avuției de cheltuială, și pentru leșile unor ostași ce era atunci lângă domnia-sa, au întrebat Michaiu Vodă pe toți acei ostași, vrea-vor să lase părțile lor de lăfă să cumpere acel sat mai susșis, ca să fie pentru Dumnezeu la santa mănăstire și pentru pomana domniei sale; iar acei ostași atunci cu glas mare au dis: Să fie după îngăduința și după voia domniei sale, pentru santa mănăstire, ca să fie de întărire și călugărilor de hrană și domniei sale întru vecinica poamenire; și au fost pentru neputința domniei sale și pentru atâtea nevoi ce au avut cu șederea la santa mănăstire cu acei ostași în câtă-va vreme.»

bun oştén, Româniî aũ făcut minuni. Sub Michaiŭ Vitézul disciplina fũ mai straşnică şi România fũ în mărire. După ce însă trădarea din câmpul Turdeî răpi. Românilor pe eroul lor, disciplina începũ a scăde, dimpreună şi puterea statului, care era întemeiat pe disciplina ostaşilor. Armata întimpină un vrăjmaş înverşunat în duhul Grecilor ce năpădiră în ţeră îndată după mórtea lui Michaiũ-Vodă. Ținta lor fiind a slăbi statul românesc, firesce că cele d'întâiũ ale lor loviri aũ trebuit să fie îndreptate împotriva armatei. Doẽ-decĩ de ani de domniĩ străine, ce aũ urmat de la căderea de pe tron a lui Radu Şerban, până la înălţarea lui Matheiũ Basarab (1611—1631) fură în deajuns spre a demoralisa de tot armata.

Istoria ne a păstrat răspunsul ostaşilor români către domnul Alexandru IV Iliేశ, când acesta îi ruga să-l apere de răscóla vestitului paharnic Lupul Mehedinţenul: «Măria-ta, i-aũ ȑis ei, noi nu vom sta cu tine, că ai călcat jurămintul şi ne-ai oprit lefile» şi ne-ai stricat obiceiul, cât am rămas săraci şi n'avem nici o armă, căci le-am vîndut pentru nevoile ce am avut de la tine, dómne, şi acum te scóla de fugi, că vrăjmaşii tãi s'aũ apropiat.»¹ Vrăjmaşii domnului nu mai erau atunci vrăjmaşii ostaşilor! Demoralisaţia ostăşimei trebuia să-şi aibă efectul său. Cel d'întâiũ act al ei fũ revolta Călăraşilor de la Mănesci, Gherghiţa, Ploiesci şi Ruşii-de-Vede, la 1623.² Deşi acéstũ răscóla se potoli îndată prin în-

Létopis. lui Radu Lupescu, f. 98 şi al lui Teodosie Stoian, f. 166.

¹ Grecianu, f. 188.— Constantin Căpitanul, f. 179.

vișgerea rebelilor la Mănesci, dar pricina ce o produsese rămând, nedisciplina ostașilor merse crescând.

Matheiū I Basarab, urcându-se pe tron, se sili a preîntîmpina relele ce se aștepta a isvorî din acea demoralisație a ostașilor. El se încercă a-î aduce la simțeminte de disciplină, îi ocupă cu rășboie, cunoscînd bine că gîndirea la rău își are principiul său în nelucrare și cruțarea lenevirei este mormîntul disciplinei. Însă greū lucru este a întrodce disciplina după ce o dată armata a perdut-o ! De-și liniști pe soldați, dar liniștea lor era înșelătore și prevestea grozave furtuni. Revolta aștepta numaî o ocașie ca să isbucnescă cu atîta mai multă tărie cu cît mai mult fusese comprimată. Ocașia se înfățișe. Un grec, Ghi-neă vistier mare, se făcuse nesuferit țerii prin tiraniile lui. Revolta era în tôte capetele. Ostașii o întroduseră în șapte. Îndată după vestita biruință a lui Matheiū Vodă la Finta, în 17 maiū 1653, revolta isbucni. Seimenii străini deteră semnalul și după dînșii se luară Dorobanții și cele-alalte oști. Atunci țera cădù în cea mai gozavă anarhie militară, atuncî... Însă să aruncăm mai bine un vîl asupra acelor scene d'o amară suvenire, care nimiciră planurile patriotice ale aceluī domn vrednic și care au dus necurmatul rășboiū și derăpînarea țerii. Oh ! căci nu putem smulge din cartea istoriei nōstre aceste foī scrise cu sînge ! !

El prevedea bine, bunul Matheiū, că dintr'acēsta se va strica țera, cînd pe patul său de mōrte, auînd

urletele turburaților soldați, adresă credincioșilor săi aceste profetice cuvinte: «De acum, frații mei, să «sciți cu adevărat că pentru faptele lor vor să fie mari «răutăți asupra acestei ticăloase de țară, și va să cadă «la mare nevoie, și vor să pătimască rău și cei buni «pentru cei răi.»¹

Revolta nu muri cu Matheiū-Vodă. Ea se prelungi și mai cu furie încă sub următorul domn Constantin I Basarab. Ticăitul domn, din închisoarea unde îl țineau rebelii, înscinuță pe domniș Transilvaniei și Moldovei să vină să-l scape. Aceștia, intrând în țară, isbiră și învinseră pe rebeli la Teléjăn, în 17 iunie 1655 și țera se liniști. Rămășița acestor soldați, revoltându-se din nou în anul următor în Bucuresci și Brăila, Constantin I trimise oștiri credincioase și-i răsipi cu totul, oprind numai puțin dorobanți, pe cari îi supuse cu căpitanii lor Agăi, iar tunurile le-a dat în îngrijirea Armașului. Mihnea III organizează țarășii armata la 1658, când s'a ridicat împotriva Porței. Nenorocita isbândă a acestei întreprinderi, prădile ce mai făceau Dorobanții și Seimenii, îi aduseră de a se vedea răsipiți încă o dată de Tătari în anii următori.

Grigore Ghica reorganizează orice armata la 1672, caud a însoțit oștile turcesci în Polonia. «El a strâns «din toate bréslele, ȳice un chronicar, Călărași, Dorobanți, Roși, cum și pe Visternice, Spătărei, Postelnice, Vornice, Păhărnice, le-au fecut stéguri noi «și le-au dat tutulor sulițe cu prapore feluri de feluri «fie-care de pre brésla lor, și au făcut óste frumoasă

¹ *Grecianu*, f. 262. — *Radu Lupescu*, f. 124.

«atât cât mergînd și făcînd halaiu înaintea împăra-
«tului, s'aû mirat și împăratul și toți Turcii de oști
«ce avea Grigore-Vodă frumoșe.»¹

Un chronicar moldoven laudă mult talentele ostă-
șesci ale lui Grigore-Vodă și vitejia ce aû arătat Ro-
mîniî în aceste campanii ale Poloniei și mai cu sîmă
la bătălia de la Levenz.²

La 1673, în tabăra de la Hotin, Seimenii cercară o
nouă revoltă; Grigore Ghica V.v. cu oștile cele-alalte
î-a supus, a prins pe 80 din cei mai răi, î-a băgat în
butuci și î-a trîmis la ocnă; iar pe cei-alalți î-a lăsat
la stégurile lor, schimbîndu-le căpeteniile.³

La 1688, Șerban II^{ea} Cantacuzino, cînd umbla să
se ridice împotriva Porții, reformă și mări armata, ur-
cînd'o la 40,000 ómenî și 38 tunuri mari.⁴ Din rîmă-
șitele Dorobanților întocmî un corp de 4000 *Talpași*
și *Cazaci* și-î dete sub comanda Agăi, carele de a-
tuncî a luat titlul de *Aga de Dorobanți*, și s'a privit
ca un general de pedestrime.⁵

Armata atuncî s'a împărțit de pe Arme, în trei di-
visiî mari: pedestrimea tótă sub Aga, călărimea sub
Spătar și Artileria sub Armaș. Guardia prințului era
numai deosebită sub comanda Căminarului.

Talpași, fiind de pe asemănarea *Talpașilor* saû
Tolpașelor unguresci, trebuie să fi avut armele ace-

¹ *Constantin Căpitanul*, p. 224

² Létopis. țerii Moldovii de *Axentie Uricariul*, p. 2, 3, 15.

³ *Constantin Căpitanul*, p. 233.

⁴ *Cantemir*, III. p. 480 — *Del Chiaro*, p. 137

⁵ *Baur*, p. 67. — *Fotino*, III, p. 356.

stora, care erau pușca, pistolul și sabia. Ei erau înveșmîntați cu talare roșii,¹ și în cap cu chivere.²

Când tot era gata, când Româniî erau acum să tragă sabia, ca în vremea lui Michaiî Vitezul, pentru sânta pricină a independenței naționale, Șerban-Vodă muri. și cu dînsul și acea vrednică hotărîre...

Minunata stare în care Șerban-Vodă adusese armata făcù ca și sub următorul domn Constantin Brâncovénul, țera Românescă să urmeze a fi un Stat respectat în Europa. Trei împărați mari își disputaî a-tunci alianța Românilor: împăratul Nemtilor, Sultantul cu vestitul comite Emeric de Tekeli³ și împăratul Rusiei Petru-cel-mare.

Bătălia de la Zărnesci, din 21 august 1690, câștigată de Brâncovénul cu armata română și turcescă, fù cea din urmă în care vechile nôstre legiuni se luptară în mare bătălie rînduită. Aci Româniî își luară adio de la slava militară !

Constantin Brâncovénul neîngrijî în urmă armata. «El strică multă slujitorime, ñice chronicarul, făcîndu-î podanî prin satele lui și ale rudelor lui».⁴

Acest domn, cu tôte ale sale bune cualități, nu sciû a se folosi de poziția sa și a Turciei. Alianțele sale cu împărații Germaniei și Rusiei fură vătămătore lui și țerei, căci el nu trase sabia la vreme, căci «în minute mari și hotărîtore, de pre cum ñice Engel, el n'a sciut

¹ *Sulzer*, III. p. 252.

² *Fotino*, III, p. 436.

³ *Histoire d'Eméric comte de Tékéli*, p. 243

⁴ *Létopis. lui Radu Lupescu*, p. 364.

lucra într'un chip mare și hotărîtor ; duhul lui Michaiu Vitézul nu răposase asupra-î. »¹

Fanarioții atunci intrigară, și în doi ani capetele Brâncovenilor și ale Cantacuzinilor, acele două familii mai puternice ale țerei, cădură sub securea otomană. Fanarioții atunci dobândiră tronul românesc.

§ II.

MILIȚIA, RIDICAREA GLÓTELOR.

Radu Negru, viind în țera Românescă, găsi aci deosebite căpitanaturî pe care, de și le supuse sieși, dar tot le păstră întocmirea lor. Ast-fel trebuie să fi fost organisarea din lăuntru a țerei până în vremea lui Mircea, carele împarte țera în județe, dând la fie-care numire de pre riul cel mai mare ce trece printr'însul.

El, țintind a organisa tot Statul ostășesce, împărți județele în căpităniî de o mie de ómenî, fie-care sub un Căpitan. Acești Căpitanî aveau putere administrativă, judecătorească și ostășescă în județe. La Câmpulung și Târgoviște, fiind orașe, Căpitanul cârmuitor purta titlul de Dvornic.²

Căpităniile erau în număr de opt-spre-zece numai în România mare, precum urmază :

În județul Slam-Râmnic, trei căpităniî : *Focșaniî*, *Grădiște*, *Măxinenî*. Cea d'întăi din aceste căpităniî era mai însemnată și se numea *Căpitănia cea mare a Focșanilor de margine*. Ea a avut în urmă și

¹ Engel, I, p. 370.

² Cantacuzino, p. 62.

jumătate de tuiū (stég turcesc). Rămășița din această căpitănie s'a mai ținut până în vremile mai de curând și s'a numit *Buciucași* sau *tuiul Bucinc*.¹

În județul Buzău, o căpitănie a târgului Buzăului.

În județul Prahova, căpitănia *Ploiescilor*.

În județul Dâmbovița, aceea a *Căpitanilor Târgoviștei*.

În județul Ialomița, trei căpităanii: *Lichirescui*, *Stelnica* și *orașul de Floci*.

În județul Ilfov, trei căpităanii: *Ciocănescui*, *Oltenița* și *Gherghița*.

În județul Vlăscai, două căpităanii: *Odivoe* și *Daia*.

În județul Muscel și județul Argeșul, căpitănia *orașului Câmpulungul*.

În județul Oltu, două căpităanii: *Slatina* și *Uda*.

În județul Teleorman, căpitănia *Roșilor-de-Vede*.

În România mică, cărmuitor fiind Banul, erau deosebite căpităanii, din care cea mai însemnată era a *Cerneților* și se numia, ca și a Focșanilor, *Căpitănia cea mare a Cerneților de margine*.² Rămășiță din această căpitănie s'a ținut până la 1830.

Cele 18,000 de *Catane* sau *Slujitori de scutelă* din România mare, precum și cei din România mică, nu primiau lăfă, ci se scuteau de ore-care dăjdi. Ei erau organizați ostășesce și împărțiți, ca și armata, în centurii și decurii, și se numiau mai în deosebi: *Cazaci Martalogi* și *Cazaci Cataragi*.³ În vreme de pace ei erau îndatorați să facă garnizóna orașelor și târguri-

¹ *Fotino*, III. p. 350

² *Cantacuzino*, p. 56.—*Histor. relat. de stat Valach.*

³ *Baur*, p. 69 —*Fotino*, III. p. 357. — *Sulzer*, III, p. 253.

lor și să păzescă pe rând *marginile* (granițele).¹ În vreme de război slujiau sub marele Spătar.² Uniforma lor era albastră.³

Deosebit de aceste căpităni, erau multe sate de Catane, organizați iarăși ostășesce, fără lăfă, având numai ore-care scutiri. Aceste Catane din sate aveau cap pe câte un Boier. Ast-fel cei de sub Dvornic se numeau *Dvorniceî*; cei de sub Spătar, *Spătăreî*; cei de sub Postelnic, *Pos'elniceî*; cei de sub Vistier, *Visterniceî*; cei de sub Paharnic, *Păhărniceî*; cei de sub Comis, *Comișeî*, ș. c. l.⁴ În vreme de război ei erau în activitate sub căpităniile lor, iar în vreme de pace ședeau pe la casele lor, căutându-și de lucrul câmpului. D'aci a venit proverbul, atât de mult cunoscut în țera Românescă și țera Moldoviî,⁵ «de la armă la sapă».

Acésta a fost miliția sa *Landwehrul* țerii.

La o trebuință neapărată sa când patria era în primejdie, se chema *ridicarea glótelor*. Jupaniî (bo-

¹ Paza granițetor din vechime era foarte strașnică. Într'un chrisov al lui Petru-Vodă, feciorul lui Mircea-Vodă, din anul 7069 sept. 4, se arată că în vremea lui Pătrașcu Vv. «Voicu, «cu cetașii lui și cu mulți alți români din Potei, fiind păzitori «la marginea Dunării ca să nu trecă pribegii sa alți făcători «de rele, iar ei nu au păzit marginea bine de pe *legea veche*, și «au trecut pribegi printr'acel loc, și pentru acésta vină a lor «le-au luat Pătrașcu Vv. trei șugubini. .»

² *Baur*, p. 56.

³ *Sulzer*, III. p. 252.

⁴ *Cantacuzino*, p. 57.—*Histor. relat. de stat. Valach.—Fotino* III. p. 358.

⁵ Organizarea puterii armate a Moldovei a fost asemenea cu a țerii Românesce, cu pré puțină deosebire. Vezi *Cantemir*, *Descrierea Moldovei*.

ieri) atunci cu feciorii lor, ca nise domni feudali, se ridica cu banierile lor și cu slujitorii lor, ca să apere *moșia* (patria) amenințată.¹ Asemenea tot norodul era îndatorat să se ridice în arme sub comanda boierilor și a căpitanilor de mi.²

În nici o țară, ca în țările românești, această generală armare nu s'a întâmplat mai de multe ori. Învecherat este că, cu o așa minunată organizare ostășească, țara la trebuință putea pune în picioare și 100,000 ómenî. Nimeni dar nu se va mai mira acum, când va vedea în istorie pe Radu VIII, la 1538, în acele vremi de despoporare, pregătind o armată de 80,000 ómenî, spre a o trimite în ajutorul lui Ioan Zapolia prințul Transilvaniei, împotriva sultanului Suleiman ;³ pe Mircea II, la 1550, a întâmpina pe pretendentul la tron Radu Ilie, cu 80,000 ostași și 36 tunuri ;⁴ pe Alexandru II, la 1577, a merge împotriva Moldovenilor cu o armată de 40,000 ómenî;⁵ pe Michaiu Vitézul a intra în Moldova, la 1600, cu 50,000 ostași.⁶

Ce materie dureroasă de gândire ! Români încă din vécul al XIV^{-lea}, pe când totă Europa era cufundată în barbarie, aveau nise instituții cu care, în acele

¹ Că boierii erau nise domni feudali slujind la război cu cheltuiala lor, o mărturisește și *Georgio Tomasi* (cap. III. p. 37) carele, fiind secretarul prințului Sigismund Bathori, a trebuit să cunoscă bine pe Români și instituțiile lor. «Boiari, dice el, sono nobili di feudo obligati a proprie spese a la guerra.»

² *Kogalnitichano*, Hist. de la Valach. I, p. 241.

³ *Engel*, I. p. 215.

⁴ *Natalis Comit.*

⁵ Lépotis. Țerii Moldovi, f. 300.

⁶ *Kagalnitichano*, Hist. de la Valach. p. 206.

vremi, ar fi ajuns o nație puternică în Europa, dacă unirea ar fi domnit între dânșii! Fie ca rățăcirile părinților noștri să ne slujescă de pildă, precum virtuțile lor de îndemn! Fie ca să nu uilăm de aci înainte că unirea face puterea staturilor și prin urmare fericirea lor!

§ 3.

ARTA MILITARĂ LA ROMÂNI ÎN ACESTĂ EPOCĂ.

Lipsa isvórelor nu ne iartă a cunoște cu deamărunțul tactica oștirilor românesce. Létopisițile noastre coprink prea puține băgări de sémă asupra acestei materii; autorii străini și mai puțin. Neagoe Vv. este singurul autor care ne dă óre-care deslușiri.

Este pré de cređut că Româniî să nu fi fost mai inapoî decât cele-alalte nații europene în arta militară. În al XIV^{-lea}, XV^{-lea} și al XVI^{-lea} véc, scóla răsboiului era în țările Dunărei de jos: Ungaria, Transilvania, Sêrbia, România și Moldova. Provedința scosese ómenî mari în aceste locuri ca să apere creștinătatea amenințată. Mircea-cel-bêtrân, Ioan Huniad, «cavalêrul cel alb al României»,¹ Dan III, Stefan-cel-bun și mare al Moldovei, Vlad Țepeș, Michaiû Vitêzul, tóte aceste geniuri înalte, care luptau tot d'auna unul împotriva a dece, trebuiau să aibă óre-care temeînice principii de arta mîlitară, care nu este alta decât «d'a învinge o putere mai mare cu alta mai mică».

Istoricii deosebitelor némuri laudă talentele, iscu-

¹ Astfel se numise Huniad de contemporaniî săi. *Commînes*, tom. III. ch. XIII.

sința, vitejia acestor căpitanî mari și rézimul ce ei au dat creștinătății. Bonfiniu dice de Dan III Dracula «că
 «era un bărbat înzestrat cu mare virtute și căpitan
 «prea vitez în orî-ce rășboi, carele, cu puține oștiri,
 «prin mărinimia și înțelepciunea sa și prin înalta vir-
 «tute a soldaților săi, a susținut, fără vre un ajutor
 «străin, rășboiul Turcilor, peste părerea tuturilor, care
 «rășboi abia puteau toți creștinii împreună să-l sus-
 «țină și a făcut atîta deșertare a provinciilor sale prin
 «necurmatele-î rășboie, încât abia au rămas omenî
 «ca să lucreze câmpurile.»¹

Dlugoss, istoric polon contimporan lui Ștefan-cel-bun al Moldovei, descriind faptele strălucite ale acestui prinț, se pornesce d'un nobil entusiasm și strigă :
 «O, bărbat vrednic de mirare ! cu nimic mai prejos
 «decît generalii eroici de cari noi atît ne mirăm, care
 «în vremile noastre dintre toți prinții lumii mai întîi
 «ai repurtat o biruință atît de însemnată asupra Tur-
 «cilor. Tu ești cel mai vrednic, de pre judecata mea,
 «cărui se cuvine a i se da domnia și comanda a toată
 «lumea, și mai ales vrednic de general împotriva Tur-
 «cilor, de pe învoiala, hotărîrea și decretul tuturilor
 «creștinilor, lăsând pe cei-alalți împărați și prinți ca-
 «totici să se tăvălesc în lenevire, desfrănări sau în
 «rășboie civile.»²

Istvanfi, istoric ungar, dice de același : «Fost'a Ște-
 «fan în toată viața sa un om prea însemnat pentru știința
 «disciplinei militare și pentru faptele rășboinice cele

¹ *Bonfinius*, Decad. III. lib. 6. p. 471.

² *Dlugoss*, lib. XIII.

«slăvite; căci dintre toți vrăjmașii cu care s'a luat la arme a eșit biruitor, cu o virtute și cu o vitejie vrednică de mirare, ș.c.l.»¹

În sfârșit, Engel dă de Michaiū Vitézul: «Să aruncăm drage flori pe mormintul unui prinț român care interesează istoria lumii; și el a lucrat, și puternic a lucrat, spre a înfrânci barbaria turcăscă despre cele-alalte părți ale Europei.»²

Să nu ne pară acum cu mirare dacă despre unele părți ale artei militare vom vedea că Româniî aveau mult mai bune principii, decât aveau pe vremea de atunci, Nemții, Francesii și Englezii.

Armele Românilor, atât ofensive cât și defensive, erau cele obicinuie pe atunci: arcu, lancea, sulița, securea, sabia, paloșu măciuca (ghioga), hațna de fer (zêoa), scutu, pavêza și altele. În rășbôiele naționale se serviau și cu cösele. După aflarea prafulu, se slujiră cu puscile și tunurile. Întrebuințarea acestor arme se urcă la sfârșitul véculu al XIV-lea. Românii iubiau pré puțin aceste arme și se slujiau mai bucuroș cu sabia și sulița, mai cu sêmă călărimea lor, din care o mică parte număi priini arme cu foc.³ Astfel călărimea romănescă începă a se desăvârși, în vreme ce călărimea Europei, adoptând armele cu foc, se depărtă de menirea ei, care stă în iuțime și în luptă cu arma albă, iar nu în pușcărire, și se întârzie multă vreme desăvârșirea ei.

¹ *Istvanffy*, lib. IV.

² *Engel*. I p. 268.

³ *Létopis*. lui *Radu Lupescu*, f. 116 și al lui *Teodosie Șoian*, f. 208.

Socotesc că călărimea la Români trebuie să fi fost de două feluri: *grea* și *ușoră*; fiind-că adesea ved pe chronicari a face deosebire între călărimea ce se bătea în linie și *gonaci* cu *ca* *ușori*, cari se întrebuintău spre a lumina marșul oștirilor și a lua în gónă pe vrăjmași.

Călărimea ușoră avea cai mici de ai țerii, sprinteni și iuți ca fulgerul; ei săriau în fuga mare pâraie, ripe și, fără a se teme de vrăjmaș, îi da harță din toate părțile, arătându-se și făcându-se nevăduți la tot minutul.¹

Nu este adevărat, depre cum au dis uni, că Români aveau mai multă călărime decât pedestrime. De-și firea nației și poziția țerii, care e mai mult câmpie, povățuia pe Români mai mult spre călărime decât spre pedestrime, tot-d'auna acesta a fost mai numerosă în armata lor. Georgio Tomasi mărturisesc și el că Români aveau mai mulți pedestrași decât călăreți.²

Pedestrimea, această armă a bătăliilor, de pre cum a numit-o Napoleon, era desprețuită în Europa, când Români simțiră importanța ei și organisară pe a lor. Ea era armată cu sulite și se rînduia în *falange*³ sau *glóte adânci*, de unde a venit și expresia «a sa ainglotoi oștile», ce așa des se întâlnește în scriitorii noștri cei vechi. Chronica ne arată că, la 1448, în «câmpii Regelu» (Cosovo), unde Huniad, cu Unguri

¹ Kogalnitchan, Hist. de la Valach. p. 115.

² Tomasi, p. 74.

³ *Natalis Comitiss* univ. histor.: «Radulphus ubi in planitiem venit sua copias in duas phalanges divisit.»

și Români, a ținut o bătălie cruntă cu sultanul Amurat, pedestrirea românească și ungurească, impresurată din toate părțile de călărima turcească, «sta frumos ca un zid de piatră tare; iar Turcii, adaoge chronica-rul, vădând acesta, începură a face meșteșuguri; când se loviau cu creștinii, ei îndată da dosul; deci creștinii îi goniau și-și stricau *șirégul*; iar Turcii se întorceau și până a se *tocmi*, stricau mulți din creștinii.»¹

Cele dintâi bucăți de artilerie, numite în Europa *bombarde*, la Români se numiau *balimezurî*. Acestea fiind pré mari, de pe obiceiul de atunci, când s'a făcut altele mai mici, s'a dat acestora numirea de *tunuri*, spre a se deosebi de cele mari, cărora s'a păstrat vechia numire.²

Artileria la Români a fost mult mai în bună stare decât la cele mai multe nemi. La acestea, tunurile fiind pré mari căpeteniile nu puteau nici nu scia a le schimba poziția dintâi, și astfel de multe ori ajungeau a fi nefolositoare în bătălii; pentru aceea în Europa scădu mult artileria și începă a se întrebuința, mai cu sémă în izbirea și apărarea cetăților; iar în bătălii d'abia figurau câte două, trei tunuri. Astfel a urmat până în vécul al XVII-lea.³ Tunurile românești erau mai mici,⁴ de aceea erau mai mobile și se putea

¹ Létopis. lui *Teodosie Stoian*, f. 39, 40.

² Idem. — *Radu Lupescu*, f. 204.

³ *Rocquancourt*, I. p. 344—46.

⁴ În planurile din cartea lui *Georgio Tomasi*, se văd tunurile românești și moldovene tirite numai de doi cai, în vreme ce cele împărătești sunt tirite de patru cai.

trage tot folosul dintr'însele. Puține pilde pôte găsi cineva în analele ostășesci de o ispravă mai bună decât aceea ce dobândi Michaiū Vitézul la bătălia de la Călugăreni (1595, august 13). El așeză două tunuri în așa bună poziție încât prăpădi tótă aripa dreaptă a armatei turcesci. Fapta este vrednică de tótă aducerea aminte!

Puține idei strategice a trebuit să fi avut Românii, din pricină că ei n'aū avut teatruri mari de lucrări. Românii n'aū iubit rășboiul de coprinderi (la guerre de conquêtes); numaī sub Mircea și Michaiū Vitézul ei aū fost concheranți. Misiunea lor era să apere țera și creștinătatea; cele mai multe ale lor rășboie aū fost defensive în politică, de-și ofensive ostășesce. Ei s'aū rășboit mai mult în țera lor, în Bulgaria, Transilvania și Moldova, și într'acestea numaī Mircea și Michaiū s'aū întins mai departe.

Năvălirea însă a lui Michaiū Vitézul în Transilvania la 1599, ne înfățișează un plan strategic bine combinat mai de'nainte. Rășboiul defensiv, socotindu-l ca o parte a strategiei seū a politicei rășboiului, s'a adus la cea mai mare perfecție de Românii; țera având încă părți destule muntóse și păduróse, ajuta mult o apărare națională. De câte ori un vrăjmaș puternic năvălia în țeră, toți locuitorii câmpilor năpustiau orașele și satele și se stringeau cu turinele și bucatele lor la munți, a căror intrare era apărată, atât prin natură cât și prin fortificație. Bătrânii, muierile și copiii se odihnuiau în munți, iar junii luaū armele, se formaū în cete și dau harță vrăjmașilor. Armata țerii sta ascunsă în păduri, ferindu-se a se măsura în bă-

talie generală cu glótele duşmanului, mulţumindu-se a-l hărţui, a-î tăia liniile de comunicaţie, a-î cuprinde provisiile, a-î aduce prin urmare fómete şi a-l trage în locuri grele şi necunoscute de dinsul, unde plătia scump îndrăsnéla ce a avut de a călca pămîntul românesc. Cu acest chip ţera scăpă în mai multe rînduri de órdele ungurescî şi turcescî ce ameninţau să o cotoropéscă.

Chipul cu care se luptau Româniî, îl vëd asemenea cu chipul cu care Tîtu-Livie ne arată că se luptau Romaniî. Este de cređut că tradiţia să ne fi păstrat arta militară a strămoşilor noştri. Organisaţia armateî, pe cât o cunóscem, despărţirea ei în cete, centuriî şi decuriî, sunt curat romane.

Neagoe Vv., în cartea sa, la capul «despre rînduiala răsboielor.» ne arată cum se luptau Româniî : «Vrënd să eşi la răsboiî împotriva vrăjmaşilor, đice «el, întaiî să rînduiescî streji, ómenî sprintenî şi îndrăzneţi, *cum este obiceiul*; iar după a doua, să vină «tabăra cea mare, însă să nu fie departe una de alta, «ci aprópe, pentru că, de se va întimpla vre o primedie strejiî dintaiî, să vină să se amestece în «cea de a doua ; iar de se va vedé că şi a doua se «biruiesce de vrăjmaş, să pótă ajunge ca să vină să «se amestece în tabăra cea mare; că străja cea dintaiî şi cea d'a doua este inima a tótă óstea, ci trebuie să se feréscă fórte tare să nu cađă în primejdie, pricinuind spăimîntare taberei celeî marî; că «fiind strejile tăria oştilor, de va vedea tabăra strejile «nebiruite, se va îndărji şi cu aceea veţi birui pe vrăjmaşiî voştriî.»¹

¹Neagoe Vv. f. 186.

Comparați fie-care din acestea cu aceea ce ȋice Titu Livie la cart. viii, cap 9, și veți vedea asemănarea.

Trebue însă a-însemna că Neagoe Vv. se slujéscu cu ȋicerile *stréjă*, *tabără*, *cétă*, ca să exprime aceea ce, în ȋiua de astăȋi numim *linie de bătaie*; așa, la fața 192, el ȋice: «*Céta* întâiū și a doua» și «*céta* cea mare,» în loc de *stréja* întâia și a doua și *tabăra* cea mare.

Maî la vale adaoge Neagoe Vv.: «La rășboiul hărțu-
«itor, sprintenimea să nu iasă înainte să dea harță,
«că nu sunt de nicî un folos, ci încă înfricoșéază oștile,
«ci numai să se adune toți în frunte.»¹

La fața 188, Neagoe Vv. dă fiului său o lecție de politică militară, ȋicându-î că «biruindu-se de vrăjmași
«să nu iasă afară din țără, ci să șéză pre hotare în
«locuri ascunse, unde vor fi prietenî d'aî lui, pentru
«că vrăjmașul nu se va putea ține mult în țără, ci se
«va întórce; iar pe domnul ce va fi adus, îl va lăsa
«fără oști; atunci să pornéscă asupra-î cu óste.»

După aceea, îl povățuesce că nu trebue ca un general să se expună la bătaie și sa nu stea unde va fi temeiul oștilor și al rășboiului, că vrăjmașul acolo își va îndrepta tunurile, ci cu «păzitoriî trupului său» să se așeze între a doua și a treia *céta*, d'alătura oștirlor, și d'acolo să caute la rășboiū.²

În sfârșit Neagoe Vv. povățuesce ce măsurî trebue a lua la răsplătirî, cum trebue să se pomenéscă sufletele celor morți în rășboiū pe la santele biserici, ca să vadă toți și să se îndemne; cum nu trebue să răsplă-

¹ Idem. f. 186.

² Neagoe Vv., f. 190.

téscă numai pe boierî, saŭ pe rudeniile lui, saŭ pe cei ce-î vor fi dat mită ca să-î laude, «ci şi pre sărac (nenobilul), ȑice el, dacă e vrednic şi harnic, şi-şi va păstra «dregătorîa cu cînte, că mai bun îţi este săracul cu «cînte de căt boierul cu ocară.»

Aşezarea oştilor în «rânduiala bătăliei» era ast-fel : pedestrima, precum Dorobanţîi, Lefegîi, Vinătorîi, Seimenîi, la *mijloc* (centru) ; la *cornul* din drepta saŭ aripa dreptă, se aşezaŭ Călăraşîi, Sărăceîi, Scutelniceîi. La *cornul* din stînga saŭ aripa stîngă, Roşîi de ţeră, Cazacîi, Haiducîi şi alţiî. La rezervă erau Căpitaniî miilor şi miliţiile boierilor. Acéstă aşezare la răsboiŭ nu era tot-d'auna statornică ; nu numai posiţia locului şi iscusînţa generalului, dar chiar şi firea armelor îî silîa să o modifice, depre cum istoria ne arată într'atâtea întîmplări.

Istoria ne dă fôrte puţine relaţiî despre «rânduiala bătăliilor.» Din cele ce avem ni se invederéză : că mai multe bătăliî, iar mai cu sémă ale lui Michaiŭ Vitezul, Şerban I şi Mateiŭ Basarab, sunt metodice ; că *rânduiala oblică* s'a întrebuiŭţat mai des, iar la bătălia de la Dudescî (1631) se întrebuiŭţeză *rânduiala concavă* ; că Românîi cunoscuseră din vreme importanţa posiţiilor firescî la răsboiŭ, cum şi întrebuiŭţarea rezervelor.

Să dovedim ȑisele nôtrec printr'o aruncătură de ochiŭ asupra unor bătăliî.

Bătălia de la Mănescî (1550) între Radu Iliés şi Mircea III, este cea mai veche despre care istoria ne a păstrat date. Ea se deosebesce : 1°. prin nepotriviirea puterilor ambelor părţi ; Mircea avea 80,000 ostaşi,

în vreme ce Radu abia avea 12,000 : 2° prin întocmirea a două falange ce Radu făcù din armia lui; 3ª prin întinderea ce el dete frontului său spre a-și ascunde maîmicimea numerică; 4° prin atacul la vreme ce el făcù asupra celor-alalte rânduri, când vedù pe cel d'întăi în neorânduială. Tóte aceste întocmiri ale lui Radu îl făcură să triumfeze de rivalul său.¹

Bătălia de la Călugăreni (1595, august 13) este cea mai strălucită dovadă despre vitejia și sciința militară a Românilor. Generalul cel mai isteț al vécului de acum n'ar putea face nisce dispoziții mai bune de cât acele ce făcù Michaiù Vitézul. Cu 16,000 luptători el învinse o armată de 200,000 ómenî. Într'acéstă vestită bătălie însemnăm dispozițiile următoare : 1° Michaiù trage pe vizirul Sinan-Pașa într'un loc strîmt, unde acesta nu-î putea pune împotrivă de cât 12,000 luptători și prin urmare tótă glóta armatei îi fù neferositoare ; 2°. vedem pe ai noștri năvălind asupra Turcilor, a fi reînvinși, a se raliă și a năvăli de isnovă ; singură numai acéstă împrejurare dovedesce o artă, și o artă înaintată ; 3°. Michaiù așeză două tunuri în așa bună pozițiune în cât prăpădesce tótă aripa dreaptă a armatei turcescî ; 4°. minunata isbire ce vitézul căpitan Cocea, cu mai puținî de 400 călăreți, făcù asupra armatei turcescî, luând'o pe la spate și răschi-rând'o, în vreme ce Michaiù o isbea în front.²

«Turcii, ñice un autor descriind acéstă bătălie, se

¹ Veđi descrierea acestei bătălii în *Natalis Comitiz* univ. histor.

² *Engel*, I. p. 236. — *Hammer*, II. p. 604. — *Kogalnitichano*, Hist. de la Valach. p. 151.

«luptău ajutoariți de mulțime și de număr, Româniți
«de tărie și îndrăsnélă.»¹

La bătălia de la Sibiiu (1599, octomv. 28) vedem pe Michaiu a da rânduelei sale de bătaie o poziție oblică ; atacul se făcu numai asupra aripei stânga și centrului, Româniți la început perduseră bătălia și se răscheraseră, când Michaiu isbutesce a-și raliă, năvălesce cu iuțelă asupra Transilvănenilor biruitori și le smulge biruința. Acastă bătălie e cea dintâiu unde istoria pomenesce de întrebuițarea rezervelor. Transilvăneniți nu sciură a o întrebuițta pe a lor la vreme ; de aceea le scăpă biruința. Michaiu se folosì mai bine de a lui.²

La bătălia de la Mirislău (1600, septemv. 8) vedem pe Michaiu a-și acoperi flancurile, așezându-și armata între riul Mureșul și un dél. El avù nesocotința de a părăsi acastă minunată poziție și d'a lua în gônă pe Transilveniți, cari se trăsaseră spre Dej ; ast-fel el cădù în cursa ce-î-o întinsese generalul Basta și perdù acastă bătălie însemnată, cea dintâiu în care fù biruit.³

La bătălia de la Guruslău (1601, august 2), armata românească și împăratăescă era așezată într'o poziție foarte bună pe un dél. Sigismund Bathori, cu o armată de două ori mai mare, era așezat pe alt dél opoșit ; o câmpie deosebea ambele armate. Michaiu sta în nelucrare și aștepta ca vrăjmașul să vină să-l lovească. Când acesta se coboră de pe munte, Michaiu îl trăs-

¹ Conspectus historiae Valachiae: «Turci pagnabant adjut multitudinem et numero, Valachi fortitudine et audacia.»

² Bethlen, IV. p. 384 et sq. — Kogalnitichano, p. 198—9.

³ Kogalnitichano, p. 211.— Engel. I. p. 261.

nesce cu artileria sa. Neorânduiala vrăjmaşului crescând în trecerea lui prin câmpie, Michaiu şi Basta se folosesc de acest minut priincios şi fac o isbire atât de iute încât îi omorâ 10,000 ómenî, în vreme ce ei nu perdurâ de lcat 300. Acéstă fû cea din urmă biruinţă a eroului şi una din cele mai strălucite.¹

La bătălia de la Petrisdorf (1611, iulie 12), Transilvănenii isbiră centrul armatei noastre. Pedestrimea românească, puţin numerosă, se sparge curând; bătălia era percută, când Şerban I. numai cu ajutorul călărimei, reîntocmi lupta şi câştigă o biruinţă strălucită.²

La bătălia de la Dudescă (1631, octomb. 26), Roşii de ţeră, cari erau în aripa stângă, isbiţi de Tătari, se deschiseră şi îi luară în mijloc. Lupta se aţîţă atunci grozav în aripa stângă. Ea se comunică în urmă la pedestrimile din centru. De cincî orî pedestrima românească fu respinsă de pedestrima moldovană şi de cincî orî ea năvăli de isnovă. În acéstă bătălie, ca şi în cele mai multe, pedestrima s'a luptat împotriva pedestrimii şi călărimea împotriva călărimei.³

Taberile îngrădite (les camps retranchés) erau cunoscute de Români încă din vécul al XV^{lea}. La bătălia de la Cosovo, vedem pe Huniad a-şi îngrădi tabăra. Îngrădirile se făceau când cu şanţuri, când cu cară legate şi umplute cu pământ.

¹ Mémoires chronologiques pour servir à l'histoire universelle de l'Europe depuis 1600 jusqu'en 1716. t. I., p. 16.

² Kogalnitichano, Hist. de la Valah. p. 258.

³ Fotino, III., p. 172—4.

Isbirea și apărarea cetăților erau în aceeași stare de pruncie ca și în totă Europa.

La 1595 vedem însă oștirea românească și transilvană a se purta la împresurarea Târgoviștei de pre ore-care principie, făcând și șanțuri acoperite (*fossés couverts*), spre a se apropia de ziduri.¹

Cetățile țerei erau: Giurgiu, Brăila, Orașul de Floci, Târgoviștea, București, cetatea Negru-Vodă, Poenarii zidită de Țepeș Vv., Domaica,² Teléfa și Crăciuna. Acastă din urmă o luară Moldovenii diimpună cu județul Putna la 1473³.

La 1544, Turcii coprinseră Brăila, Turnu și Giurgiu, pe care le ținură până la 1830.

La 1659, George Ghica I, din porunca sultanului, dărâmă toate cetățile.

Afară de cetățile de mai sus mai erau multe alte cetăți, care apărau întăririle munților și vadurile Dunării. Ruinele acestor cetăți se văd încă și în ziua de astăzi p'alocurea.⁴

¹ *Kogalnitcho*, Hist. de la Valach. p. 157. — *G. Tomasi*, în cartea sa, are un tablou care arată armia creștină sosind înaintea Târgoviștei. Acastă cetate este în fața planului pe deal; creștinii vin de la Nord-Vest și au și așezat o baterie care pușcăresce cetatea. Turcii fug spre răsărit, unde se văd tunurile și bagagiile lăsate de dinșii. Avangardia calărească a creștinilor se vede în luptă cu avangardia Turcilor. Ostașii Români, ca și cei Transilvanii, se văd purtând casce cu pene mari; călăreții port platoșe (*cuirasse*).

² *Engel* I, p. 154

³ *Létopis. țerii Moldovii*, f. 138.

⁴ Afară de multe ruine de cetăți, care de pre materialul lor, se văd a fi clădite din vremea Romanilor, sunt multe altele care se cunosc a fi mai nouă așa:

Orășeniî erau însărcinați cu apărarea cetăților;¹ de aceea nici n'a progresat mult această ramură a artei militare. Munții și stufósele păduri erau cetățile favorite ale Românului și el scia bine să le apere pe acelea.

Acésta a fost arta militară și întocmirea putereî armate la Români. Despre bunătatea acestei întocmiri, despre vitejia și sciința Românilor pot mărturisi 76 de campaniî, din care 19 împotriva Turcilor, 15 împotriva Moldovenilor, 18 împotriva Transilvanilor, 15 civile, 6 împotriva Polonezilor, 5 împotriva Ungurilor, 1 împotriva Bulgarilor, 1 împotriva Grecilor, și 1 împotriva Cazacilor. În aceste campaniî s'a dat mai mult de 80 bătălii rânduite, din care în 75 armata românéscă a fost partea principală, iar în 5, ca aliată, și mai multe lupte deosebite.

La Răsboieni, pe hotar din susul satului Porcesci din drépta Jiului, se află și acum o cetățuie;

altă cetățuie se află din jos de satul Bârlescii d'a stânga apii; alta iar în dreptul satului Brădescii, d'a stânga Jiului;

la casa-albă lângă Căciulesci, d'a stânga apii, se află ruine; asemenea și la satul Cremenea, județul Gorji la gura Bălașului în Jiù; la satul Răcarii, d'a stânga Jiului;

la satul Mutereni pe Olteț. mai sunt răsipuri de o cetate pe care țăraniî o numesc «Cetatea mulerii»;

pe Nėjlov, de la vale de satul Crevedia, s'a găsit o zidire ruinată ce țăraniî numesc «Cetatea fetii»;

pe apa Argeșului, în plaiul Arifului lângă acest rîd. până astăzi sunt'ziduri de cetate, ce se dice a fi fost a lui Neagoe Vv. Alte cetățui se mai găsesc la Orvénca și Bujorénca în județul Teleorman și altele.

¹ *Kogalnitchano. Hist. de la Valach. p. 243.*

Generalii cei mai vestiți ce au comandat armatele românesce, afară de domni Mircea I, Dan III, Vlad Țepeș, Radu de la Afumați, Michai Vitezul, Șerban I și Mathei Basarab, au fost Dan nepotul lui Mircea, Zavisie Negru, Radu Buzescu, Banul Mihalcea, Banul Manta, Fărcaș, Albert Kiraly, Banul Udrea, Baba-Novac, George Raț și alții.

P A R T E A II.

Puterea armată de la așezarea domnilor Fanarioți până acum (1716—1844.)

§ I.

DE LA AȘEZAREA DOMNILOR FANARIOȚI PÂNĂ LA REGULAMENT (1716—1830).

Din ziua de 10 februarie 1716 fu o zi de doliu pentru Români: în ziua Nicolae Mavrocordat, cel dintâi domn fanariot, se urcă pe slăvitul tron ilustrat de Basarab.

Fanariotul pricepu bine că puterea Românilor era în instituțiile lor; de aceea nici nu întârziă a săpa acele instituții spre a pregăti nemulume o lungă domnie. El așază temeliele sistemului ce trebuia a se substitui în locul constituției noastre, lăsând urmașilor săi însărcinarea de a le desvolta și a le consăni. Dovadă despre acesta ne dă însuși Constantin Mavrocordat, zicând în actul reformei de la 1741, că «la această reformă el a urmat învățăturilor părintelui său Nicolae Vv.»

Încă din cel d'întăiū an al domnirii sale, Nicolae Mavrocordat imputîină mult armata și miliția. După dînsul Constantin Mavrocordat, la 1739, desfință de tot vechia organizare militară a țerii. Din armată el păstră numai o sută două-zeci Tălpași și alți atâți Cazaci, cărora le plătia câte trei lei pe lună; iar pe cei-alalți ostași îi desfință de tot, supuindu-î în rîndul dajnicilor de obște. Guardia luî o alcătui de câte-va sute de Turci și Arnăuți. De asemenea strică pe săteniî numiți Spătărei, Postelniceî Visterniceî, Păhărniceî, ș.c.l., cum și căpităniile de pe la județe, luând și cârmuirea județelor din mîna Căpitănilor miilor, și dând'o Ispravnicilor. Din miliție el opri numai 1620 de slujitori pentru slujbele din lăuntru.¹

«Acastă stricare a armatelor. ȕice generalul Baur, «începută de tatăl și săvârșită de fiul, slabi de tot statul; nu numai că ea grăbi covîrșirea proiectelor «Porții, lăsând țera Romănescă în capriciul ei, fără «temere de contradicere saū revoltă, dar ea expuse «încă țera la supărările Turcilor și mai cu sēmă a locuitorilor din vecinătatea Dunării, vrăjmașii ei cei «mai neîmpăcați. Ei atunci făceaū necurmat preumblări prin țeră, scoțînd daruri de la domn, deprădănd «pe săraci, făcîndu-se în acea vreme stăpăni pe tot «comerciul, căci nu mai erau brațe armate ca să pedepsescă aceste fără-de-legi.»

Este de însemnat că reforma luî Mavrocordat, întru cât a coprins dispoziții regulamentare și de un inte-

¹ Baur, p. 69, — Fotino, III. p. 483, 352, 358.—Cantacuzino, 57, 63.—Kogalnitichano, p. 391.

res mai secund ar, s'a priimit și s'a întărit de obșteasca adunare; iar desființarea puterei armate n'a incuviințat'o nici un român; de aceea nici că se află trecută în actul de reformă.

Le păsa greu Românilor sub Fanarioți, le păsa cu mult mai greu, căci nu aveau nici o carieră spre a-și desvolta talentele lor ostășesci; de aceea, de câte ori vre un căpitan mare se ivea în Europa, Românii alergau cu glota sub stégurile lui. Ast-fel, mulți români se deosebiră în armata lui Carol XII regele Suediei;¹ ast-fel, mai în urmă, mulți români slujeau în armata lui Frederic-cel-mare regele Prusiei, între cari Radul Cocónă ce era Hotnogiū și Tudor din Bogdănesci.²

¹ Analele ostășesci ne au păstrat o faptă îndrăsnită a unui ostaș român, din vremea eând Carol XII se bătea în Polonia cu Polenezii și Rușii. La 1706 un căpitan român, slujind în armata regelui Carol XII, apropiindu-se de un oraș al Poloniei prin care trebuia să trecă, află cu durere că trupele Țarului sunt acolo foarte numeroase. Cum luă această sciință, lăsă pe al sîi în urmă, înduplecă pe un sved ce-l întovărășea, să se lase să-l lege, îl duse lagat cot la cot la guardia orașului, spunind că este și el din armata rusescă și că în drumul lui a găsit vre o câțiva Suedi, pe care i-a tăiat, oprind numai pe acesta ce-l ved, pe care-l aduce la colonelul său. Această fabulă se primesce prea bine. Rușii serbeză în toate chipurile acea mică biruință, și biruitorul se strecoră binișor, după ce și-a făcut toate observațiile trebuincioase. Împrejurarea acesta îndirjise pe soldații lui; el se pune în capul lor, s'apropie de oraș, intră fără stavilă, găsește pe vrăjmași beți, și imprăștiați și după ce a trecut sub ascuțișul săbiei pe toți câți i-au eșit înainte, ese fără de a fi gonit prin pórta dimpotrivă.—(Stratagemes militaires et ruses de guerre. t. II.p. 225.)

² Între chrisóvele mănăstirei Arnota am găsit o mărturie din anul 7271 (1763), care începe așa: «Eū Teodor monachul

Alexandru Ipsilant, singurul domn fanariot, cărnua suntem datorî recunoscință, pentru îmbunătățirile ce a făcut, reorganisă la 1775 vechile rămășițe din armată, mai adăogind și alți slujitorî.¹

Pe atunci puterea armată se deosebea în *Slujitorî din năuntru și Slujitorî din afară*.

Cei d'întăiî erau :

- 100 Lefegii sub un Căpitan,
- 100 Lefegii sub vel-Çiauş,
- 400 Seimeni sub Baş-Bulubaşa,
- 50 Catane sub un Căpitan,
- 100 Pompieri (tulumbagiî) sub doi Căpitanî,
- 400 Scutelnici sub opt Căpitanî de margine,
- 50 Poteraşi sub un Căpitan.

Aceştia toţi erau sub Spătarul ; iar sub Aga erau :

- 120 Talpaşi sub Căpitanul Dorobanţilor,
- 120 Cazaci sub Polcovnicul Bucurescilor,
- 120 Cazaci sub Polcovnicul Târgovişteî,
- 120 Slujitorî sub stégul Agăî,
- 500 Slujitorî cu trei-deci Căpitanî.

Slujitorî din afară - erau în număr de 3144 sub 78

«de la schitul Frăsineniî, care pe mirenîe m'am chemat Tudor
«din Bogdănesciî Episcopiei, adeverez cu această scrisore a mea
«la mâna sântiei sale părintelui Stefan egumenul santei mănăstiriî
«Arnota şi la tot soborul santei mănăstiriî, precum să
«se scie că fiind eu în răsmiriţă, catană împreună cu alţi tova-
«răşi şi făcându-se în ţera această pace, noi am mers în ţera
«Bianburgului, fiind acolo răsmiriţă, şi împreunându-mă eu
«cu un Radu Cocónă ce au fost Hotnogiû, mî-a spus că
«fiind el aici în ţeră, ş.c.l.»

¹ Chrisovul lui *Alexandru Ipsilant*, 1775. dechem.

Căpitani. Ei, ca și mai înainte, erau sub comanda Spătarului și strejuiau marginile.

Cele 78 căpităni erau următoarele :

În județul Slam-Rînnic, 8 căpităni : Focșani, Grădiștea, Măxineni, Râmnicul, Comisóia, Vârtejcoiul, Belcjugata, Unturósa.

În județul Buzăului, o căpitănie a târgului Buzăul.

În județul Săcuieni, 3 căpităni : Mărgineni, Găgeni și Slujitori județului.

În județul Prahova, o căpitănie a Ploescilor.

În județul Ialomița, 6 căpităni : Lichiresci, Stefnica, Orașul de Floci, Gârbovi, Slobozia și Pandurul.

În județul Ilfov, 7 căpităni : Ciocănesci, Oltenița, Gherghița. Podul-Pitarului, Copăcenii, Obilesci, Pădurea județului.

În județul Dîmbovița, 3 căpităni : Cazaci Târgoviștei, Floresci și Băleni.

În județul Vlașca, 8 căpităni : Odivoie, Daia, Găiesci, Călugăreni, Baci, Podul-Dómei, Căcaleț și Puțul-Tălpi.

În județul Teleorman, 6 căpităni : Mortologii județului, Zimnicea, Ruși-de-Vede, Balaci, Căcăneul și Căocănesci-Bordii.

În județul Muscel, 2 căpităni : Căliesci și Slujitori județului.

În județul Argeșul, 4 căpităni : Loviștea, Pitești, Vinători și Potera județului.

În județul Oltu, 7 căpităni : Slatina, Uda, Șerbănesci, Băneș, Gurguiul, Catanile Slatinei și Slujitori.

În județul Romanați, 4 căpităni : Caracalul, Islazul. Podul-Balș, Catanile Călărașilor.

În județul Vâlcea, 4 căpităni: Slujitorii Râmnicului, Vinători, Catanele Poterei și Catanele Marcului.

În județul Dolj 3 căpităni: două ale Poterei și una a Slujitorilor județului.

În județul Gorj, 4 căpităni: a Slujitorilor, a Mezilgiilor, a Vinătorilor și a Haiducilor predați.

În județul Mehedinți, 7 căpităni: a Plaiului, Cernelii, Calafatului, Iamłanița, Gogoșii, Vodița și Slujitorii județului.

Toți slujitorii, atât din lăuntru cât și din afară, slujiau cu săptămâna. Cei cari nu mergeau la rândul de săptămână, plătia Spătarului său Agăi o leiță. Ei erau în cea mai proustă stare și nici nu merita a se numi ostași.²

Pe Arnăuți, Ipsilant i-a luat sub comanda lui imediată. El a armat mai întâi pe ostași cu puscă cu baionetă, ce le adusese din Viena printr'un preot italian.³

Căpităniile din afară se mai înmulțiră în urmă și se întocmă și câte o Polcovnicie de fie-care județ.

La 1787, Nicolae Petre Mavrogheni făcă ore-care îmbunătățiri în oștire, hotărînd și leftele slujbașilor și precurmând abuzurile ce se introduseseră.⁴

Atunci acei Slujitori se deosebiră în războiul cu Nemții și mai cu seamă în luptele de la Sinaia și Cozia.

După Mavrogheni, și aceste începuturi de oștire scădură mult. Dorința Românilor de a ave o armată

¹ *Cantacuzino*, p. 320—326

² *Baur*, p. 81, 87.

³ *Sulzer*, III, p. 258.

⁴ Chrisovul lui *Mavrogheni* pentru brésla Spătăriei 1787, mart. 4.

regulată în picióre nu se putea învinge; astfel, la 1802, ei își cerură de domn pe Constantin Ipsilant numai căci acesta le-a făgăduit că va întocmi vechia organizare militară. Dar Fanariotul, vedându-se domn, își uită făgăduința.

În sfârșit anul 1821 veni. Atunci în țeră se manifestă una din acele mișcări energice, care arată junețea popórelor și dorința lor de propășire. Duhul naționalității se deșteptă și Româniî scuturară jugul fanariotic, ce un véc întreg îi apăsase. Grigorie Ghica puse temelie armatei românesce, organizând trupul de Pandurî. Acești Pandurî, dimpreună cu Volontiriî se deosebiră fórté mult în răsboiul din urmă al Rușilor și mai cu sémă la Băilescî, Cireș, Schela-Cladovi și Calafat.

§ II.

PUTEREA ARMATĂ SUB REGULAMENT (1830—1844).

În sfârșit veni și đioa când se răsturnă reforma fanariotică și redobândirăm o parte din vechile nóstre instituții.

Regulamentul recunoscú cele trei părți alcătuitoare unei bune organizări ostășesci : armata, miliția și ridicarea glótelor. Aplicarea însă ce s'a făcut, nu póte aduce isprava dorită.

Oștirea permanentă, sub nepotrivitele numirî de *Stréjă pămîntescă* și *Miliție pămîntescă*, s'a alcătuit la 1830, de două 'arme : pedestrime și călărime. Ea se împărți în trei regimente, fie-care de două bataliône și două scadróne.

Batalionul se alcătuiesce de patru companii, compania de două plotone, și plotonul de șese despărțiri.

Scadronul se alcătuesce și el de patru plotone, și plotonul de șese despărțiri.

Batalionul și scadronul, ca unități de putere coprindeau la început : cel dintâiu 386 ómenî și cel d'al doilea, 190 ómenî, cu ofițeri împreună.

Oștirea se comandă *en chef* de marele Spătar, ajutat de un Stat-major.

Stringerea ostașilor se face prin conscripție și intrare de bună voie. Învoirea de a pune om în loc, astă măsură demoralisătoare armatelor, este autorizată de legiuri. Conscriși, de pe lege, trebuie să se tragă cu sorți. Acastă mântuitoare măsură până acum încă nu s'a îndeplinit.

Nimenî nu se póte primi în slujbă decât în vârstă de 20 până la 30 ani.

Privilegiile cinurilor de jos sunt : ca familia soldatului să fie scutită de dajdie câtă vreme va sluji el; iar slujind trei termeni, atunci dobândește dreptul acesta de scutire pe viéță.

Îmbrăcămintea soldatului, după trecerea de slujbă, rămâne a lui, precum și calul la călăreț.

Cinurile de sus n'aũ alt privilegiu de cât, că slujind trei ani într'un rang, să aibă, eșind din slujbă, drept la un rang mai sus.

Oștirea a încercat óre-care prefaceri de la alcătuirea ei până acum ; scadrónele, care la 1835 se uniseră într'un regiment deosebit, la 1843 se redusesă pe jumătate și se deteră iarăși în administrația colonelilor de pedestrime. Acum , o încercare de un an de

șile a fost îndestul spre a arăta că călărimea nu poate merge bine, decât având administrarea ei deosebită.

La 1843, spre a se împlini reducția făcută în călărime și în Cordonași, iarăși se mări numărul soldaților de pedestrimă, și batalionul ajunsese să fie de 800 ómenî, afară de oficerî.

La 1844, se mai adaogi o a treia armă : artileria, alcătuită până acum de șese tunurî. Acéstă armă n'a primit încă o organisare hotărîtore. Asemenî se legiui a se întocmi și o companie de F'ompierî.

Efectul oștireî acum este peste tot și în complet de 5608 ómenî, din cari : 4869 cinurî de jos în pedestrimă și 574 în călărime ; 128 ober-ofițerî în pedestrimă și 20 în călărime, și în ambe armele, 18 stab-ofițerî.

De-și n'ar puté cine-va învinováți acéstă oștire în privința mânuireî armelor și a evoluțiilor, dar este încă primitóre de multe îmbunătățirî. Așa, instrucția ofițerilor, ce e neîngrijită, duhul ostășesc ce-î lipsește, cer o mare luare aminte a cârmuireî. Intocmirea unei foî ostășescî, care să se dea în mâna ofițerilor, iar mai cu sémă întocmirea unei scolî militare speciale, în care să se formeze atât ofițerî pentru câte trele armele, cât și un trup de inginerî, sunt neapărat de trebuință. Acéstă scólă ar costă puțin în privința minunatelor folóse ce ar aduce.

Miliția. Instituțiile căroră se cuvine numirea de *miliție* la noi sunt : *Jandarmî* și *Cordonașî* cu *Potecășî*.

Trupul călăreț de *Jandarmî*, căroră s'a dat vechia numire de *Dorobanți*, s'a întocmit la 1832. Însărci-

narea acestui trup este să împlinescă slujbe lângă partea administrativă și spre a sluji de rezervă oștirei, asigurând liniștea obștescă de bântuirile făcătorilor de rele.

Dorobanții se împart în căprării de zece ómenî. Trei din aceste căprării slujesc necurmat pe lângă cârmuitorî și una pe lângă sub-cârmuitorî județelor. Numărul lor este întreit și fie-care se află în slujbă câte zece zile pe lună, afară de întîmplări extraordinare.

Asupra Dorobanților de pe lângă cârmuirî se orânduiesce un *Tist*, care se alege de cârmuitorul județului dimpreună cu proprietarii locuitorî ai aceluî județ și se întăresce de svatul administrativ.

Casele Dorobanților se scutesc de capitație și de recrutatie. Ei primesc léfă un leu pe zi pentru cele zece zile ce se află în slujbă într'o lună; căprarii primesc câte un leu și jumătate pe zi, și Tiștii, o sută lei pe lună. Capitația și léfa lor, care la început se plătea din casa reservei vistierii, de la 1834 se plătesc din cutiile satelor. Acéstă măsură a fost pricina cea mai de căpetenie din care a sărăcit și s'a înglotit în datorii acele cutii, încât astăzi nu mai sunt în stare a întîmpina cheltuelile lor cele mai neapărate.

Dorobanții sunt îndatorați să slujescă călări, armați și investiți într'o uniformă cu cheltuiala lor.

Numărul Dorobanților din toate județele Principatului este acum de 4362. Ei ar putea alcătui oștirea o rezervă minunată și ar fi putut împlini scopul întocmirii lor, dacă s'ar fi împlinit buna dispoziție a art. 11 și 13 din legiuirea de la 1831 și aceea a art. 4 și 9

din legiuirea de la 1834, coprinďetore : că aceşti Dorobanţi să se al g  mai cu preferire dintre soldaţi eşiţi din slujbă, să se deprinď  ne 'ncetat la arme şi să le aibă bine îngrijite, pentru ca să li se facă revisie de două ori pe an de un trimis într'adins al ministerului din năuntru.

Cordonaşii şi Potecaşii s'au întocmit la 1834, spre a streju , sub privegherea oştirei, picheturile şi potecile ce se află între puncturile de distanţii strejuite de oştire, care sunt mai cu s m  carantinele şi cant rele v mi . Toţi s teni  dajnici de la margine, în stare d'a purta arme, de la virsta de 20 ani p n  la 50, sunt dator  a se întocmi în cete de c te şese  meni, şi fiecare c t  slujesce pe r nd c te o s pt m n .

Strejuirea unui pichet se d  la 120 familii.

 ndatoririle satelor ce sunt însărcinate cu paza unui punct sunt :

1. d'a avea tot-d'auna patru  meni înarmaţi spre paza acelu  punct şi c te doi v slaşi cu  mbr c min-tea şi hrana de la sine ;

2. d'a avea luntrile trebuinc ose pentru pluirea pe Dunăre, cum şi de a clădi casele trebuinc ose spre adăpostirea strejuitorilor.

Privilegiile Cordonaşilor ca şi ale Potecaşilor sunt scutirea de recrutaţie şi de darea Dorobanţilor.

Numărul Cordonaşilor şi al Potecaşilor, se urca la 1842, la 39,839 familii ; la 1844, s'a făcut o reducţie de vre o c te-va sate mari departe de margine.

Ac st  instituţie, bună în principiu, însă r u aplicată, a avut un efect cu totul dimpotrivă de ceea ce se aştepta. Să las că s teni  nu s'au deprins la m nu-

irea armelor și la slujba ostășească, ca să pótă ast-fel a nu mai avea trebuință să aibă necurmat ostași pe lângă dinșiî și prin urmare să ușureze sarcina oș-tirei; dar sub administrația trecută aũ ajuns într'o stare așa de ticălósă, încât dreptatea cere a nu se mai întârđia ridicarea acestei grele sarcine d'asupră-le. O organisare mai bună, iar mai cu sémă întocmirea u-nuî trup de ofițeri grăniceri, ar fi putut de mai nainte scăpa și păstra acéstă instituție, care ar fi mărit atât de mult mijlócele nóstre ostășesci. Acest adevěr sim-țit de toți, silise pe cārmuirea trecută a făgădui că-l va înființa; dar în deșert așteptarăm atâta vreme, căci este în sórta tuturilor cārmuirilor vițiose de a făgădui multe și de a face puține, de a stengheri orî ce pro-pășire, de a apesa și de_ăa împilă poporul în loc de a-l realța, realtāndu-se și ea împreună cu dînsul. .

În sfirșit principiul *ridicării glótelor* se recunoscũ în dispozițiile proiectului nou din anul 1832, care ȑice că la întîmplare de ivire de tálhari, săteniî să se ridice cu toțiî ca să-î gonéscă, pānă-î vor prinde saũ îi vor ucide. Nedepriinderea locuitorilor cu armele face acéstă mēsură și mai ilusorie, și de multe orî un județ întreg în picioré nu póte face nimic la cincî, șése tálhari bine înarmați.

§ III.

Î N C H E I E R E.

Am vėđut organisarea ostășească cea veche; am vėđut și pe cea nouă. Este învederat că acésta nu póte implini țelul ei, ce este de a ne da o bună apē-

rare națională ; că oștirea, care nici odată nu e completă,¹ răspândită în totă țera, n'ar pute întâmpina o izbire iute și fără de veste ; că Dorobanții, ast-fel cum sunt, nu pot sluji de rezervă națională ; că ținerea unui așa mare număr de Dorobanți este încă prea împovăratore locuitorilor ; că instituția ȚCordonașilor și Potecașilor e perdută și nu se mai poate îndrepta și aduce vre un folos.

Trebue ôre să perdem din vedere că starea Orientului se face din Ți în Ți mai nesigură și mai neodihnitore, și că o slabă barieră ne desparte de dînsul ? În starea acêsta slabă în care ne aflăm, nu suntem ôre în primejdie ca vre o câte-va sute de Pasvanți să ne facă iarăși a apucà drumul pribegiei ? O asemenea stare este ôre de dorit ? Și cât n'am fi de vinovați, de nu am prevedea-o din vreme spre a o lecuì ?

Este dar de neapărată trebuință a purcede cât mai în grabă spre o reformare a organizațiunei nôstre ostășesci, o reformare care să ne chezășuescă mai bine temeiuri de apărare. Spre acêsta, nu e trebuiută a face învoire deosebită în legiuirea ce avem. Principiile fundamentale sunt recunoscute de Regulament ; n'avem de cât să le dăm o bună aplicație.

Mărirea oștirei nu numai că nu ne-ar putea folosi nimic, ci încă ar fi o nenorocire pentru stat. Oștirile permanente au îndoitul defect de a fi prea costisitoare

¹ Oștirea și acum are lipsă de 636 ômenî până la complet ; la acest număr să se mai adauge cei bolnavi, al căror număr e destul de însemnat, cei slobođiți cu voie și se vor găsi foarte puțini sub stéguri.

și de a răpi fără folos atâtea brațe agriculturii și industriei. Pe lângă acestea, mijlocele noastre nu ne-ar ierta a ține în picior o oștire atât de numerosă pe cât am avea trebuință. Totă speranța noastră este dar în organizarea rezervelor naționale.

Puterea statului nu stă în armata activă, ci în rezervele naționale; acest adevăr acum este în de obște simțit și toate puterile Europei și-au organizat rezervele lor: Franța, *Guardieles naționale*; Austria, Prusia și totă Germania, *Landwehrul*; Suedia, *Landwernul* și armata *Indelta*; Rusia, *Coloniile militare*.

Din toate sistemele militare ce există în ziua de astăzi în Europa, cea mai bună și mai rațională e a Prusiei.

Puterea armată în Prusia se împarte :

- 1° în *Armata* de linie,
- 2° în *Landwehrul* de întâiul ban,
- 3° în *Landwehrul* de al doilea ban,
- 4° în *Landsturm* sau ridicarea glótelor.

În Prusia este lege generală că tot prusianul fără excepție trebuie să slujască, sau în *Armată* sau în *Landwehr*. Nimeni nu poate dobândi vre o slujbă de nu-și va fi plătit mai întâiu această datorie.

Armata de linie se alcătuesce : 1° din recrutația făcută în fie care an dintre tinerii de la 20 la 25 ani; 2°. din voluntari, ce se primesc de 17 ani; 3°. de alți voluntari care slujesc numai un an, când cer voe a se arma și a se echipa cu cheltuiala lor. Această clasă coprinde mai în deosebi pe tinerii de familie care au stare și cărora se dă astfel înlesnire de a se plăti de îndatorirea de a sluji, pusă asupra tuturilor ce-

tăţenilor. Asemenea fac şi tinerii care se hotăresc pentru altă carieră. Peste trei ani, aceştia trec în Landwehr ca ofiţeri.

Termenul slujbei este de trei ani. Ómeniî din armata de linie, după ce au slujit trei ani, se mai ţin de armată doi ani şi se numără în reserva de războiî (*Kriegsreserve*). În vreme de războiî ei sunt hotărîţi să intre îndată în corpurile lor spre a le completa. După trecerea acestor doi ani, ei intră în Landwehrul de I^{ul} ban, unde se ţin până vor veni în vîrstă de 32 de ani.

Basa instituţiilor militare ale Prusiei este Landwehrul.

Landwehrul de I^{ul} ban este hotărît în vreme de războiî a ajuta armata activă, sau în ţeră sau afară ; în vreme de pace fie-care şede la casa sa, afară de vremea consânţită exerciţiilor.

Landwehrul de I^{ul} ban se alcătuesce de toţi tinerii de la 20 până la 25 ani, care nu slujesc în armată, şi de totă populaţia de la 25 până la 32 ani.

Ómeniî din Landwehrul de I^{ul} ban se adună de două ori pe an pentru exerciţiî, primăvara şi toamna; cele dintăiî ţin opt zile ; cele d'al doilea, trei săptămăni.

Landwehrul de al doilea ban se alcătuesce de toţi ómeniî eşiţi din armata¹ activă sau din Landwehrul de I^{ul} ban, coprinđend totă populaţia de la 32 până la 39 ani. El este menit în vreme de războiî a ocupa cetăţile sau, depe împrejurări, a întări armata. Fiind-că ómeniî care o alcătuesc au slujit în armata sau în

Landwehrul de I^{ul} ban, el nu se exercită decât în cete mici pe la casele sale și prea rar se adună.

Landsturmul există numai cu numele, și e chemat numai la întâmplare de năvălire extraordinară. El se alcătuesce de toți ómenii care nu sunt coprinși în armată și Landwehre, până în vârsta de 50 aní, și de tinerii de 17 aní în stare să pórté arme. În vreme de pace, Landsturmul póte a se întrebuița în óre-care împrejurări, pentru păstrarea liniștei din lăuntru; el se forméză atunci în companii orășenesci, în orașe, și companii țărănesci în țără.

Unitatea de putere a Lanwehrului este batalionul. Ocolurile (Kreise) sunt astfel împărțite ca să dée un batalion și un scadron, iar sub-ocolurile o companie. În vreme de pace statul plătesce léfă, în regimentele de Landwehr, numai la statul-major al fie-căruí batalion de I^{ul} ban, și la fie-care companie de la I^{ul} ban, un feldwebel, un magaziner și doí sub-ofițeri. În fie-care scadron de I^{ul} ban, un ofițer, un wachtmaister și trei sub-ofițeri. Ceí din al 2^{lea} ban nu primesc nici o léfă.

Ómenii din Landwehre nu păstrează uniforma la ei. Haínele, armele și cele-alalte se depun la locul de căpitănie a fie-căruí ocol, tot batalionul avênd o magazie deosebită.¹

Índrăznesc a spune aici ideia fundamentală a unei organizări ostășesci, ce ni s'ar cuveni mai bine noue,

¹ Veđi pentru mai multă deslușire scrierea generalului *Caraman*, *Essai sur l'organisation militaire de la Prusse*. Paris 1831.

care avem numai o țință defensivă. O supuiū meditațiunilor ómenilor cunoscători, spre a o desvolta și a o desăvârși.

Ea ar fi :

A declara că tot Românul fără escepție se nasce cu datoria d'a fi soldat al patriei, de la 20 până la 60 de anī.

Acéstă glótă a populației s'ar împărți în trei categorii.

Cea d'întâiū s'ar alcătui de ómenii de la 20 până la 30 de anī. În timpul de pace ar face în orașe slujba de guardie națională, adică ar împărți cu oștirea strejile deosebitelor posturī. Ceī de pe margini ar împărți asemenī cu oștirea strejuirea hotarelor. La trebuință extraordinară, ea ar putea fi purtată în tot întinsul țerii, la tóte puncturile amenințate.

A doua categorie s'ar alcătui de ómenii de la 30 până la 45 de anī. Aceștia vor fi întocmai ca Landwehrul de al 2^{lea} ban în Prusia ; se vor aduna mai rar și nu vor putea fi purtați la trebuință decât în ocolul județului lor.

A treia categorie ar coprinde pe cei bătrâni de la 45 până la 60 de anī. Ei nu vor putea a se mișca din satul lor în lipsa celor-alaltī și vor îngriji pentru poliția satului și împlinirea poruncilor stăpânirei. Aceste glóte s'ar împărți în legiuni și cohorte.

În toți anii s'ar face în fie-care județ exerciții; primăvara o săptămână și tómna două. Oștirea va da, în ocolul ce ocupă, ofițeri și sub-ofițeri învățători ; aceștia, unindu-se cu sub-ofițeri și soldați eșiți din slujbă, din care se află în tóte satele, ar face ca învăță-

tura să fie cu înlesnire și grabnică. În timpul acelor adunări, fie-care va primi îndestularea și léfa gradului său, de pre tariful oștirei. Spre a se acoperi acele cheltueli, Spătarul ar slobođi (ar congedia) în toți anii cu voe pe la casele lor, un număr hotărit de sub-ofițeri și soldați, pe câte patru sau șese luni.

Uniforma n'ar fi neapărată.

Folosurile ce am dobândi, adoptând o asemenea organizare, ar fi neprețuite :

1° Viéța, averea și liniștea cetățenilor și a statului ar fi ocrotite de bântuirile uneltitorilor de rău și a năvălirilor de care am putea fi amenințați.

2° Numărul oștirei ar putea a se micșora mult și am avea atât o economie mare de bani, cât și s'ar întorče agriculturii atâtea brațe ce-î sunt răpite.

3° Numărul Dorobanților s'ar putea încă împuțina, oprindu-se numai o a treia parte pentru slujba administrativă.

4° Poporul din toate clasele ar câștiga mult morali-cece, căci introducând plăcerea armelor, mai cu sémă între tinerii orașelor și obicnuindu-î la o viéță militară și activă, vom goni luxul și desfrânările ce degeneréză caracterele, înmóie curagiile și pregătesc robirea popórelor.

5° Agricultura noastră ar câștiga încă, căci experiența de toate ările și istoria ne arată pe națiile militare a fi cele mai muncitoare.

În sfârșit să nu uităm și vėdul politic, că o nație răș-boinică și unită, orî cât de mică ar fi, n'a fost nicî odată biruită și nicî că va fi ; și mai cu sémă să luăm

aminte acea maximă a politiceî războiului că «un
«stat, chiar de a doua mână, póte ajunge arbitrul
«cumpeneî politice, când va sci a arunca, *la vreme*,
«o greutate într'acea cempănă.»

II-lea MEMORIU

PUTEREA ARMATĂ ȘI ARTA MILITARĂ LA MOLDOVENI

ÎN TIMPURILE MĂRIREI LOR¹

‘O Moldova, săracă Moldova ! De a^r
fi domniî tēi, care domnesc întru tine toți
înțelepți, încă nu ai peri așa lesne. Ce
domniile nesciutóre rândului tēu și lacome
sunt pricina peirei tale, că nu caută să’si
agonisescă șie nume bun ceva la țēră, ce
caută desfrânați numai avuție să strângă.
Care apoi totuși se risipesc; și încă și cu
primejdia caselor lor. Că blestemul săra-
cilor, cum se ȑice, nu cade pre copaci,
măcar cât de târziu.,

Logofătul Miron Costin.

PARTEA I.

PUTEREA ARMATĂ

Puterea armată a Moldovei, pe când era liberă, depe
mărturisirea chronicarilor, era de șapte-deci mii, și de
multe orî, până la o sută mii ómenî. ‘Nicî nu va fi ne-

¹ Tipărit mai întâi în *Magazinul istoric pentru Dacia* t. II, 1846. București pag. 36 și următóre.

«cređută mărturisirea acésta, ȃice prinȃul D. Cante-
 «mir, de vom socoti cu ce megiașă puternică a avut
 «Moldova răsboiū p'acele vremi, adecă cu Turciī,
 «Leșii, Cazaciī, Unguriī și Munteniī; și cum că ea
 «nu numai își apěrá libertatea sa de către năvălirile
 «lor până în vremea lui Bogdan IV, ci încă și hota-
 «rele ei și le a lărgit mai mult.»

Puterea armată a Moldovei, ca și a țerii Romă-
 nesci, se osebia în *Ostași cu lěfă* (armată) și *Ostași
 de scutělă* (miliție).² Iar la trebuință se făcea *Rid'ca-
 rea glótelor*, de pre cūm istoria ne o arată în multe
 casu,

Organisația armatei moldovene se urcă la cei din-
 tăiū anī ai întemeierii principatului. Noi o vedem la
 1359 sub Petre I Vv. cu puținī anī în urma descălecă-
 riī țerii, a triumfa asupra Polonilor; dupe aceia, pe
 la 1400, vedem pe Iuga Vv. a întemcia cetele de Că-
 lărași, dăruindu-le moșiī,³ întocmai de pe temeiul cu
 care vedem mult mai în urmă în Suedia întocmindu-

¹ *Cantemir*, Descrierea Moldovei. p. II cap. 7.

² «Și această se osibesc între sine în ostași cu lěfă și ostași
 «de scutělă, cari slujesc cu cheltuiala lor, numai să fie scutiți
 «de bir.» *Cantemir*, p. II, cap. 7.

³ «Joga bătut des villes et des villages et comența de mon-
 «ter une cavalerie réglée » *Peyssonel*, Observations historiques
 et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les
 bords du Danube. Paris, 1705 p. 229.—«Și au început Ioga
 «Vodă a dăruī ocine prin țeră a voīnici și bunī ostași.» *Mi-
 ron Costin*, ms.—«În starea a treia a boierilor sunt Călărași,
 «cari, pentru moșiile ce le sunt lor dăruite de domn, tot de
 «una merg la răsboiū cu cheltuiala lor.» *Cantemir*, p. II,
 cap. 15.

se armata sa *Indelta*. Următorul domn Alexandru Vv. cel bun mai completă organizarea ei, orânduind şi Hatman mai mare peste toate oştirile ţării.¹ În sfârşit Stefan cel mare la 1556, o mai desăvârşi.² Atunci ea a ajuns, de pre cum şice Țantemir, la vârful cel mai înalt.

Armata Moldovei, în zilele mărireii sale, se urcă la patru-şeci miş Moldoveni şi patru-spre-şeci miş străini : Nemţi, Cazaci, Sêrbî, Bulgari, Albanesi şi Greci.³

Plecând de la temeiul cum că armata Moldovei, ca şi a ţării Românesce, de pre arătarea chronicilor, se împărşia în cete de 1000 ostaşi, sub un Căpitan, afară de Căpitaniî cei mai mari, cari comandaş mai multe cete; că *Vătavii* erau capete de 500 ostaşi; că *Hotnogii*, *Sutaşii* şi *Bulucbaşii*, cum s'au numit mai târziu, comandaş o sută,⁴ iar *Chihaii* seş *Ciauşii* erau peste şeci ostaşi; vom pute din notişile ce ne a păstrat Cantemir, să lămurim armata Moldovei. Ea se compunea din :

1° *Darabaniî*, pedestrime, împărşii în opt căpitaniî sub opt *Căpitaniî*, peste cari era *Căpitanul cel mare al Darabanilor*. Mai târziu acesta s'a dat sub ascultarea Agăi.⁵

¹ «Hatman peste toţi slujitorii căşi sunt la Curte lângă «domn şi pre la margini, şi Părcălab de Sucéva» *Miron Costin*.

² *Vornicul Urechid*. ms.

³ *Cantemir*, p. II, cap. 7.

⁴ *Urechid*. — *Miron*. — *Cantemir*, p. II, cap. 7, 8. — Cartea domnescă a lui *Michaiu Vv. Racovişă* în *Archiva românescă* f. 1, p. 74.

⁵ *Cantemir*, p. II cap. 7.

2° *Călărașii de țără*, 11.000, sub 11 *Capitanî*. Aceștia sta sub ascultarea *Hatmanului*.

3° *Panțirîi*, iarăși un corp de călărime foarte însemnat.¹

4° Două vătășii : a *Călărașilor de Galați* și a *Călărașilor de Țarigrad*.

5° Două vătășii : *Umblătorii de Hotin* și *Umblătorii de Soroca*.

6° Vătășia de *Fustași*.²

7° *Curtenii*, sau cei ce n'ajunseseră încă în treptă boierescă și slujiau la curtea domnăscă. Ei erau toți nēm de boier și mergeau la război sub marele *Logofet*. Ei se împărțiau în :

a. Vătășia *Copiilor de casă* ;

b. Vătășia *Aproșilor de Divan*,

c. Vătășia de *Paici*,

d. Vătășia de *Postelniceî*, mari și mici.

e. Vătășia de *Păhărniceî*,

f. *Stolniceî*,

g. *Armășeî*, sub marele *Armaș*,

h. *Ușeriî*, sub *Ușérul* sau *Portarul* cel mare.³

Toți acești *Curteni* erau mai mult o jandarmerie. Vătășiile lor erau mai mici decât ale celor-alte cete. De asemenea *Curteni* se aflau și prin ținuturi.⁴

8° *Pușcașii* sau *Tunariî*, sub *Căpitanul cel mare al Darabanilor*.⁵

¹ *Cantemir*. -- *Miron și Neculaș Costiniî*, ms.

² *Cantemir*, p. II, cap. 7.

³ *Idem*. cap. 6, 7 și 15.

⁴ *Miron Costin*. ms.

⁵ *Cantemir*, p. II. cap 8.

Acestea erau cetele pămîntene ; iar cele străine erau :

1° *Seimenii Hatmanesci*, împărţiţi în 10 *bulucbăşi*, peste care era *Baş-Bulucbaşa de Seimeni*. Acesta era pedestrima străină, şi se compunea de Sîrbi, Bulgari, Arnăuţi şi Greci ;¹

2° Patru căpităniî de Unguri sau Nemţi, de câte 1000 ómenî fie-care ;

3° Patru căpităniî de Cazaci asemenea ;

4° Căpităniile Tătarilor *Lipcani* ;

5° Două căpităniî de *Veslii*, ce erau Turci sau Tătarî, sub *Vesli-Agasi*.²

Aceste două cete se formară mai târziu.

Intocmirea oştirei străine fu fatală Moldovenilor. Rezimaţi pe dînsa, domniî cei răi, de cari Moldova a avut cu prisos, tiranisau pe bieţii pămîntenî. De aceia o ură vecinică a domnit neîncetat între ambele oştiri. La 1564, oştirea -străină se măcelări mai totă de Hatmanul Tomşa şi Ilie Toroman, când aceştia se revoltară asupra lui Despot Vv. La 1592, Aron Vv. cel cumplit o restatornici. De atunci lupta între ambele oştiri s'a renoit în mai multe rînduri şi a adus mari nenorociri ţerii.

Miliţia ţerii se compunea :

1° De 19 *Căpităniî de mîi*, câte una în cele 19 ţinuturi ale Moldovei. Fie-care căpitănie se împărţia în 10 rôte de 100 ómenî, sub un *Sutaş*. Aceştia, la început, sta sub ascultarea *Vorniculuî de Țera de jos*

¹ *Cantemir*. — *Miron şi Neculaî Costin*. — *Axentie Uriariul*, ms.

² *Cantemir*, p. II, cap. 7.

și *Vornicului de Țera de sus* ; iar mai târziu se dăteră sub Hatman. Dintr'acești Căpitani, aceia cari se aflaū pe lângă hotare, strejuiaū drumurile potecile munților și trecerea apelor; iar cei din mijlocul țerii, unde nu era temere de vrăjmași, strejuiaū la curtea Hatmanului și se trămiteaū de dînsul în slujbele țerii,¹ fiind-că uniū dintr'înșiī purtaū numirea de *Hinsari* ;² prințul Cantemir încheie fără nicī un alt temeiū, că ei trebuie să fi fost odată Husari.³

2° *Seimenii* [sau *Sebganii Agesci*, de cari eraū în fie-care târg câte patru sau cinci, iar în Iași dece, sub Aga.⁴

3° Călărimea din ținuturile *Lăpușnei, Orheiului și al Sorocii*, cari eraū sub comanda *Serदारului*. Era un corp forte însemnat și apăra țera între Prut, Nistru și Basarabia, de năvălirile Tătarilor de Crim și de Bugiac.⁵

4° *Ceta Vinătorilor*, care locuia cu Vătaful ei, un sat la munte, în ținutul Petrei. Ei aveaū de datorie, la vreme de războiū să fie tot pe lângă domn în tabere, iar în vreme de pace, se întrebuiņa la vînatul dobitoacelor sălbătice pentru masa domnului. Pentru aceea ei eraū scutiți de bir; iar pentru cheltuiala încărcăturii pușcelor aveaū lăfă deosebită.⁶

¹ *Cantemir*.—*N Costin*, ms.

² *Ibidem*.—*Idem* - *M. Costin*.

³ *Cantemir*. p. II cap. 7.

⁴ *Idem*. cap. 6 și 7. - *Axentie Uricariul*.

⁵ *Cantemir*, p. II, cap 6.—*Chronique anonim*, ms.—*Carra*, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, p. 5—6, Neuchâtel 1781.

⁶ *Cantemir*, p. II, cap. 7.

5° *Pedestrima Cămpulungenilor și Hânganilor*, armați cu sînețe (pușci) și cu topore lungi în codă.¹

6° *Codrenii Tigheciului*, în număr de 12,000 și toți călări. Ei locuiau un codru dincolo de Prut, despre hotarul Tătarilor din Bugiac, care coprindea în lăuntrul său mai 30,000 mile italiene. Ei erau, de pe cum dice Cantemir, «peptul Moldovei cel mai tare între Prut și Basarabia». Aceștia întreceau cu vitejia lor pe toți ceilalți Moldoveni, încât se obișnuise a se dice despre dînșii această vorbă: «cinci Tătari de Crim plătesc mai mult de cât dece de Bugiac și cinci Moldoveni biruesc pre dece Tătari de Crim; iar cinci Codreni sau Tighecenii bat pre dece Moldoveni.»

Tigheciul, Cămpulungul și Vrancea erau trei republici care formau staturi deosebite în statul Moldovei. Locuitorii acestor locuri se cărmuiau de pre legile lor, nu primeau nici un slujbaş al domnului și nu erau îndatorați către dînsul de cât la un tribut ușor pe an, a cărui cuantitate se hotăra la intrarea lui în scaun. Cele două d'întăiu da și ajutor de ôste la trebuință. De multe ori ei, dice Cantemir mai cu sémă despre Cămpulungeni, prin indemnările unor capete revoluționare, se trăgeau de sub stăpînirea domnilor, și se da sub protecția Polonilor; care împrejurare a făcut pe unii din istoricii acelei nații să credă că Moldova le a fost tributară.² Este cunoscut că frumósele instituții republicane sunt foarte vechi în Moldova, că în vécul al XII^{lea} înflorea într'acéstă țară *republica Bărladului*, saímósă prin pirateria de uscal și care se

¹ *Cronicar anonim. ms.*

² *Cantemir*, p. I, cap. 6; p. II, cap. 16,

întinsese cu stăpînirea pînă la gura Niprului; că cîrînd după aceea, Genovesii și Raguzanii întemeiară mai multe republici într'acest pămînt, ast-fel stătură : Galații, Chilia, Cetatea-Albă, Hotinul și Tighina.

Într'acest chip, ce am arătat, a fost organizată puterea armată a Moldovei. La o trebuință însă mare, sau cînd patria era în primejdie, se ridicau *Maziliș* și *Breslașii*, țărani, mai cu sîmă *Josenii* sau cîi din țera de jos, și *Boiarii*, cu ómeni și slugile lor, ca să apere patria amenințată. Aceștia se numeau atunci *Óste de strînsură* sau *Óste în dobîndă*, spre a se deosebi de *Óstea în léfa* sau *Lefegii*.¹

Pentru plata íefilor ostașilor, afară de ale Darabaniilor, pentru care pînă la 1622, în a doua domnie a lui Ștefan Tomșa Vv., se oprea din tributul ce se da la Pórtă, 5000 ughî,² se așezase o dajdie, sub numire de *fumărit*, ca tótă casa de țeran să plătescă în vreme de pace pe an 80 aspri, iar în vreme de război 120 aspri, și la o nevoie mai mare, un galben sau 200 aspri. D'aci se vede, observă Cantemir, ce populată era odată Moldova, de vreme ce acéști dajdie ținea cu îndestulare cheltuiala la o oștire de 54,000 ómeni.³

În vreme de pace armata era așezată, parte în capitală, parte în județe. *Darabanii* strejuiau la curtea domnăscă. Căpitanul cel mare cerceta strejile ziua și nóptea, le rînduia și le schimba. În lipsa Agăi din o-

¹ Vor. Urechie. — Miron Costin. Chronic. anonim ms. — Cantemir. p. II, cap. 17.

² Miron Costin.

³ Cantemir, p. II, c.p. 13.

raș, el îi îndeplinea locul.¹ *Seimeni* asemenea strejuia în curtea domnescă, schimbându-se între sine pe rind. Căsarina lor era lângă zidul curții și se numea *Odăile seimenesci*.²

Călărașii de Țarigrad trebuia să știe turcesce ca și cei de *Galăț* și se trimeteau cu depeșe.

Umblătorii de Hotin și *Umblătorii de Soroca* trebuia să înțeleagă limba polonă și muscălescă, și când cerea trebuință, se trimeteau în Polonia și Moscovia.

Fustași strejuia la perdelele domnei și la guardia. curții în care se închideau slugile curței pentru greșelile mai mici. În paradele domnesci ei mergeau pe lângă domn de ambe părțile cu *fuști* lungi în mână. Asemenea făceau și la război.³

Toți *Curteni*, cum am mai zis, erau ca un fel de jaudarmerie și aveau deosebite funcții în curtea domnescă, așa: *Aprozi* de divan ca și *Copii din casa* alcătuiau guardia domnului. Ei erau înveșmîntați, pe vremea lui Ștefan cel mare, cu *șabanale* și cu *cabanite*;⁴ iar în vremea Radului Mihnea Voivod (1623—1627) ei purtau *urșinice*, *cabanită cu jder* și cu *hulpi*. În vremea de pace, *Aprozi* slujeau la Divanul domnesc, împlineau datoriile după hotărîri judecătorești, și purtau poruncile domnului pe la boieri. Boierul care primea printr'înși asemenea poruncă, trebuia să stea în picioare până î-o citea Aprodul.⁵ În vremea de răs-

¹ *Cantemir*, p. II, cap. 6.

² Idem. p. II, cap. 7.—*Neculaș Costin*. ms.

³ Ibidem. p. II, cap. 6.

⁴ *Vornicul Ioan Neculcea*, ms.

⁵ *Miron Costin*, ms.

boiū eî se afla tot pe lângă domn. *Copiii dia casă* pă-
zeaū la *cămara cea cu arme* saū arsenal, la cabinetul
cel mare al domnului, sub îngrijirea *Cămăraşului*, şi
sta împrejurul domnului când şedea la divan. Eî se
trămiteaū asemenea de domn în ținuturi de chemaū
boieriî; şi vâtaful lor luă câte un leū din şese lei ce le
da, de pe obiceiū, fie-care boier chemat. *Postelniceii*
cei mari şi cei mici slujeaū asemenea în curtea dom-
nască. *Paharniceii* şi *Stolnicii* slujeaū la mesele
domnesci. *Armăşerii* strejuiaū pe cei închişi. *U-*
şerii duceaū la gazdă şi slujeaū pe soli. *Paicri*
slujeaū lângă domn şi eraū încinşi cu brâne de argint
şi purtaū săbiî şi lănci cu mânuchele şi vârfurile le-
gate cu argint şi poleite cu aur.

Marele Hatman era cap al *Călăraşilor* şi mai mare
peste toată armata, călărime şi pedestrime. Când mer-
gea la Curte purta toiağ aurit.¹

Marele Clucer îngrija pentru aprovizionarea arma-
teî cu bucate.²

Marele Şetrar era general-cuarter-maistru al ar-
matei. El îngrija pentru corturile ei, pentru tunuri şi
cele-alalte arme şi aşeza taberile.

Cămăraşul de catastişe purta condica ostaşilor.
Când se făcea adunarea oştilor pentru cercetare, el
citia numele fie-căruia. Asemenea făcea când li se
da léfa. După aceea, el da fie-căruî căpitan, condica
ostaşilor din căta lui, pe care o scriea cu mâna lui

¹ *Cantemir*, p. II, c. 6. şi 7.

² *Carra*, p. 57.

însuși, și pentru ostenelă avea de la fie-care căpitan câte un taler nemțesc.¹

Disciplina la Moldoveni era foarte strașnică. Duelul între ostași era aspru pedepsit. Când un ofițer muria, atunci caii lui se îmbrăcau cu postav negru și d'asupra puneau hainele lui cele mai de pret, și înaintea trupului ducea o sulică în vârful căria se spânzura o sabie cu mânuchul în jos, și de amândouă părțile mergeau ostașii înzeoași (en cuirasse) și încoîfați.²

Prințul Cantemir ne a păstrat descrierea rânduelei cu care domnul eșia din capitală ca să mergă la război: «Înainte, ȳice el, merg vre o câți-va ómenți povățuitori și îndreptători ȳe drum, cari sunt bunți pentru acea trébă, dintre ostași și dintre alergători. După aceștia urméză cǎlărimea, înaintea căria merg stégul și căpitaniți cetelor, așa încât fie-care cétă să lase loc ȳeșert ca să se pótă ȳeosebi una de alta. Iar de amândoué părțile stégului merg căpitaniți cetelor și iaů aminte pentru ostași ca să umble toți cu rânduială și în dréptă linie. După aceștia, urméză cǎlărașii și umblătoriți cú vátaviți lor; iar după ȳinșii, caiți domnesci, mergȳendu-le înainte ȳoué tunuri, care se ȳaů domnului de la Pórtă otomană. În urma acestora, vin fiiți domnului și, ceva mai ȳepărȳișor de ȳinșii, urméză tatăl lor, drept în mijlocul liniei, înconjurat de paici d'amândoué părțile. Mai ȳepărȳișor de a dréptă urméză Comișii și Vátaviți Curtenilor, iar d'a stânga Postelnicul cel mare și

¹ *Cantemir*, p. II, cap. 6 și 7.

² *Idem*, cap. 17 și 19

«cei-alaltă postelnici. În linia a treia după domn, merg
 «Bulucbașii, patru de amândouă părțile, cei mai
 «vechi fiind mai aproape de domn. Pe urmă vin Seî-
 «menii d'amândouă părțile, pentru care iaș aminte
 «Cîșanșii, ce se înțeleg căprarii de pre obiceiul Euro-
 «pei, ca să mîergă în dréplă linie și cu pas potrivit.
 «După aceștia, urmăză boierii cei din lăuntru, depe
 «cum se numesc, adică: Vistierniceii, Păhărniceii,
 «Cîohodarnul, Medelnicerii. După dinșii, vătavul de
 «Copii cu slugile, al doilea Păhărniceii, și al treilea
 «Stolniceii.

«După aceștia, urmăză Sangiacul cel mare, care
 «are în virt semi-luna, împreună cu alte două stégurî
 «ce se dau domnului cînd intră în stăpînire de la
 «Curtea împăratéscă. După stégurî merge musica
 «după care merg Armășeii d'amândouă părțile. După
 «aceștia, în linia d'întăiu, sunt boierii cei mari, într'a
 «doua cei de starea a doua și într'a a treia cei de
 «starea a treia ; iar cei fără de slujbă merg fie-care
 «depe starea și boieria sa unul după altul. Apoi ur-
 «mază armele cele mari, adică tunurile sub purtarea
 «de grijă a Șetrarului celui mare și Căpitanului de
 «Darabanî, cu pușcașii sîi tunari, și cu tôte cele tre-
 «buincîose unei tabere și zahăreaua.»¹

Câtă vreme Moldova a fost independentă, armata
 ei a înflorit ; iar după ce a cădut sub suzeranitatea
 Turcilor, domniî ne mai avînd trebuință să țină atî-
 ția ómenî cu lésă, au lăsat nu numai să cadă cetele
 ostașilor din vitejia lor cea veche, dar încă au scădut

¹ *Cantemir*, p. II. cap 8.

și numărul lor. Până pe vremea Movilescilor însă tot se mai ținea ca la patru-șeci mii ostași.¹ Astfel la 1538, vedem pe Petru Vv. Rareș a întâmpina pe Poloni cu 26,000 ómenî și mai mult de 50 tunuri; la 1561 pe Alexandru Vv. Lăpușnénu, cu-25,000 ostași, a se lupta împotriva lui Despot Eraclid; la 1574 pe Ión Vv. cu 30,000 ostași, a se revolta împotriva Turcilor. Răsbóiele civile din vremea Movilescilor (1595—1615) slăbi mult Moldova. La 1615, la Tăutescî, se măcelăriră mișelesc Darabaniî de către Poloniî ce veniseră cu dómna Ieremii Vv. Movilă împotriva lui Ștefan Vv. Tomșea.² «Era la Ștefan Vodă «Darabaniî, ȕice chronica, fórte îmbrăcați bine, după «cređința ce făcuse de stătuse cu dînsul la ridicarea «boierilor, cum n'a fost nicî la o domnie grijită așa «bine pedestrimea : cu haîne tot de feléndreș, cu uasturî și cu cepraze de argint, în pilda Haîducilor de «țera leșescă, cu pene de argint la cumănace și cu «table de argint la șoldurî pre ledunce.»

Ticăloșia domnilor care stăpâniră Moldova în urmă, nenorocita revoltă a lui Gaspar Vv., răsbóiele Turcilor cu Leșiî al căror teatru era Moldova, răsbóiele lui

¹ *Cantemir*, cap. 7.

² *Logofétul Miron* povestesc acéstă ucidere a Darabaniilor într'acest chip : «Biețiî Darabaniî, părăsiți de Călăreți, se «bulȕiseră la o răpă d'asupra Tăutescilor și se apăra. Ce «aũ venit Leșiî de le aũ făgăduit viéța, numai să-și dea «armele, și aũ creȕut Darabaniî și aũ dat armele de la sine, «și daca le aũ luat armele, Leșiî aũ intrat cu săbiile într'în- «șiî, și aũ perit toți acolea. Le staũ movilele și până asăȕi d'asupra satului Tăutescilor.»

Vasilie Vv. cu Matheiū Vv. din țera Românescă, în sfîrșit pustiirea Tătarilor de la 1650, sleiră cu totul puterea Moldovei. «D'atunci, ȕice Miron, aū purces «acéstă țéră tot spre réū, pre an ce trece.»

După vre-o câțî-va anî de răsboiū între Vasile Vv. și George Stefan Vv., armata se împuțina fôrte mult. Acest din urmă, rămîind în slârșit biruitor și domn în țéră (1614—1658), începū a îngriji de armată. El ar fi adus'o într'o stare mai bună, decât duhul de indisciplină, propagat de ostașii munteni ce-î avea în éfă, nu ar fi zădărnicit silințele lui; cu tôte că răscola Seîmenilor moldoveni nu fū însoțită de acele împrejurări spăimîntătoare ce răscola ostașilor aduse în țera Românescă, este de însemnat că Moldova era atât de slabă atunci, încât mica armată ce ținea domnul pe lângă sine se părea încă prea împovăratore țerei.¹

De atunci instituțiile militare ale Moldovei merșeră desfăcendu-se, căci domniî preferău mai bine să strîngă banî pentru dînșii decât să-î cheltuiască pentru ținerea ostașilor de care li se părea că nu mai aū trebuință. În vremea lui Dimitrie Cantemir, vătășiile ajunseră numaî de câte 40 și 50 ómenî, în loc de 500, și Moldova nu putea scóte óste de răsboiū decât până la 6000 ómenî. Nesocotința ce el făcū d'a se uni cu Petru-cel-mare grăbi căderea Moldovei. Arendașii fanarioți puseră ghiara pe dînsa. Ea vėđū atunci obiceiurile sale a se corupe, virtuțile militare a peri. Ea

¹ *Miron Costin.*

vădu streinii, ce odată tremurau de dinsa, a se împu-
 ternici și a-î răpi una după alta provinciile sale, a-
 cele locuri slăvite, udate cu sângele eroilor ei! În a-
 cele triste zile vre-o câte-va glasuri slabe protestară;
 dar ele strigară în deșert și nici un braț nu se armă
 ca s'o răsbune..... *Moldova perduse mărirea sa!*

PARTEA II.

ARTA MILITARA.

Moldoveniî, în vécul de mijloc și mai în urmă încă,
 se arată unul din cele mai viteze popóra ale Europei.
 Un scriitor polon din vécul XVI, Orichovius, ȕice pen-
 tru dinșii : «Ei sunt ómenî feroși, însă fórte viteji, și
 «nu mai este alt ném care să aibă hotare așa de în-
 «guste și să se lupte mai mult pentru gloria rășboiu-
 «luî și pentru arătarea vitejiei și să susțină mai mulți
 «vrăjmași împrejurul lor, căroră saú le face neîncetat
 «rășboiú saú se apără în contra rășboiului făcut de
 «către aceia.»¹

«Dârjia și semeția, ȕice Cantemir, este maica și sora
 «lor, căci daca unul are cal bun și arme bune, atunci
 «gândește că nici un om nu-l póte întrece, și nu s'ar
 «feri, d'ar fi cu puțință, însuși cu Dumnezeu să se
 «lupte».²

Locuitorii de țera de jos, obicînuiți mai mult să
 trăiască în rășboiú cu Tătariî, erau mai viteji decât
 cei de țera de sus. A omori și aȕprăda pe Turci și pe

¹ Stanislaus Orichovius, Annales regni Poloniae, V.

² Cantemir, p. II, cap. 17.

Tătari era la ei o datorie creștinască.¹ Intre dânșii se deosebiau Orcheieni ca cei mai dârji.²

Armele Moldovenilor erau, ca și ale Muntenilor: arcul, sulița, securea, sabia, paloșul, măciuca, pușca, care la dânșii se numia *sénéță*, ș. c.l. În răsbóiele naționale se slujiau cu cóse, topóre și fușturí.³ «Arcul, «dice Cantemir, îl întind ei fórté bine și se pricep a «purta și sulița; dar cu sabia tot-d'auna fac mai «multă isbândă. Iar pușca o port numai Vinătorií, «pentru că diceau ei că este lucru rușinos să se lupte «la óste cu acest fel de arme cu care nu se póte cu- «nósce nicí arta militară, nicí vitejia⁴».

Pedestrimea Moldovenilor se rânduia în glóte adânci, de unde și expresia «a se îngloti pedestrimea» ce așa de des se vede în cronicile lui Ureche și Miron. Călărimea însă era arma lor cea mai perfectă. Ea se lupta călare și pe jos, pe rând; lucru ce este cunoscut ca cel mai mare grad al perfecției unei oștirí. Chronica ne arată că «la 1422 pornindu-se craciul Vladislav al Poloniei asupra Criașitor (Cruciașilor) i-au trâmisi și Alexandru Vodă 400 de Moldoveni, ómení tot aleși într'ajutor, cari au arătat mare «vitejie cu isbânda împotriva Criașilor, că făcând năvală Moldovenii asupra Criașilor, apoi de odată s'au «făcut a fugi. Iar Criașii, eșind dintr'o cetate anume «Marienburg gonind pre Moldoveni până i-au înșirat «spre o pădure și acolo, pedestrandu-se Moldovenii

¹ *Cantemir*, p. II, cap. 17.

² *Miron Costin*, ms.

³ *Idem*.

⁴ *Cantemir*, p. II.

«*pre obiceiu lor, aŭ prins a săgeta pe Criații Nemți, și dând Nemți jos, și încălecând Moldovenii, mare mörte aŭ făcut în Nemți aceia, și întorcându-se Moldovenii cu isbândă la craiul Vladislav, mare multumită și laudă aŭ avut*».¹ Asemenea vedem pe Moldoveni și în mai multe rânduri a se lupta. Ca la tôte națiile meridionale nimic nu era mai iute și mai de temut decât cea d'întăiu a lor isbire. Ne isbutind însă, lezne se descuragiaŭ. Acésta ne-o mărturisesce și Cantemir, ȑicând : «Moldovenii la începutul rășboiului tot-d'a-una sunt förte viteji, și de-al doilea slabii la inimă! Iar dacă îi înfrâng protivnicii înapoi, atunci prea rar aŭ bărbăție să începă d'a treia óră, însă aŭ învățat de la Tătari de se întorc înapoi din fugă, și prin acéstă apucare cu meștesug, aŭ smuls biruința de multe orii din mânele protivnicilor.»²

Tunuri, ce Moldovenii numiaŭ *pusci*, n'aveaŭ multe în oștirea lor la început, pentru că, depre cum am arătat, ei iubiaŭ prea puțin armele cu foc. Mai în urmă însă, în al XVI^{lea} véc, ele se înmulțiră, și în bătălii vedem figurând 50 și 80 tunuri. Mortierele se numiaŭ *pive* și obusurile *bumbarale*. Ele eraŭ asemenea numeroșe. În bătălia de la Cahul (1574) vedem pe Ion Vv. a întimpina pe Turci cu 30 tunuri și 80 pive. Îngrădirile de campanie saŭ retransamentele aŭ fost asemenea de mult cunoscute Moldovenilor și se numiaŭ *băști*.

¹ *Miron Costin și Urechie, — Ioan Dlugossius, Historia Polon. lib. II, ad 1422. — Martini Cromeri, de origine et rebus gestis Polon. lib. 19, p. 419.*

² *Cantemir, p. II. cap. 17.*

Războiul defensiv se perfecţionează mult la Moldoveni. Încă în vécul al XIV^{lea}, ei deteră o frumoasă probă despre acésta. 'La 1359 regele Cazimir al Poloniei, trămiţend o armată însemnată din Polonia mică şi Rusia, cu Ştefan Vv. împotriva lui Petru I Vv., acesta, vedënd că, din inferioritatea numerică a oştirei sale, nu isbutesce în bătăliile particulare, s'a tras în locuri strîmte. Poloniî, trebuind să trecă printr'o pădure désă şi neumblată numită Plonin din muntele Sepeneş, Petru Vv. o ocupă mai dinainte şi puse să taie cu ferestraie toţi copaciî de pe lângă drum, lăsându-î pe trunchiurile lor numai înţepaţi. Când intrară Poloniî în codru, Moldoveniî începură a împinge copaciî cei mai depărtaţi, care cădënd pe cei mai de aproape, îi prăvăliră pe toţi peste oştirea polonă. În amelela şi învălmăşala în care erau Poloniî, vedënd pădurea din toate părţile cădënd pe dinşii, ese de o dată şi Petre Vv. şi îi isbesce; ei nu mai putură face atunci nici o mişcare, incurcaţi fiind de copaciî, cari în căderea lor îi sluşise de mîni şi de picîore. Mulţi din Poloni periră în acea zi memorabilă. mîi mulţi însă cădură prinşi; trei stéguri mari, al Cracovenilor al Sandomirenilor şi al Leopolenilor, şi altele nouă mai mici militare sau boieresci (gentilitia) şi cu tot aparatul de război, picară în mînilor biruitoare ale Moldovenilor.¹

Acéstă tactică o păziră Moldoveniî tot-de'auna când aveau a se lupta cu o armată mai numerosă de cât a

¹ Urechie. — *Miron Costin* ms. — *Ion Dlugoss*, *Historia Polon.* lib. IX. ad an. Chr. 1359. — *Martini Croneri*, de origine et rebus gestis Polonorum, lib. 12. p. 314. — *Philip. Brietius*

lor; ast-fel între altele, la 1540, intrând o oștire însemnată de Polonezi, sub comanda generalilor Petru Odrovič, Konezpolski și Michail Buceacki și un număr de Moldoveni cu Alexandru Vv. împotriva usurpatorului Bogdan, acesta, vedând că nu le va putea sta împotrivă cu oștea sa, se trase la strimtori cu gând să aducă pe Poloni după dinsul, și ast-fel zăbovindu-i și flămândindu-i, să-i potă învinge. Această tactică îi isbuti. După ce purtă pe Poloni din loc în loc, îi aduse în sfârșit la apa Bârladului. Acolo, trebuind Polonii să treacă printr'o pădure, de și sciaū că este ocupată de omeniū lui Bogdan Vv., dar semeșindu-se, porniră mai întâiū carăle cu pârălabul de Hotin și cu toți Moldoveniū și Podoleniū. Pe când aceștia erau în mijlocul pădurei, oștea lui Bogdan Vv. îi isbi și după o cruntă apărare, d'abia putură scăpa cu multă pagubă.

Atunci vrând să trecă și cea-alaltă oște poloneșă îi eși înainte Bogdan cu «multe stéguri și bucime și fără «călărime, iar multă pedestrime.» Vedând acésta, Poloniū «se tocmiră de rășboiū» și aū ținut lupta de la chindie până a înoptat, când «înglotindu-se pedestri-me, aū făcut mare perire în Poloneși la strimtori, tăind vinele cailor cu cöse și cu fușturi. Atunci pi-«cară morți și capetele armatei polone. Isbânda ar fi «fost a lui Bogdan Vv., dacă Moldoveniū protivnici ce

în Chron. univers. ad anno Christi 1359,— *Petrus Albinus* in Commentat. de Valachia, p. 160.—*Stanislas Sarnisius* in Annalibus Polonicis, lib. 7, cap. I.

«trecuseră cu carăle înainte, nu s'ar fi întors și Ț-ar fi «smuls biruința.»

Într'aceste războaie civile se formară Moldovenii ca într'o școală militară. Ei nu avură îndată trebuință de cât de un căpitan mare ca să se facă vestiți și să fie eroi ai Creștinătății. Acest căpitan nu întârziea a se ivi și fu Ștefan-cel-mare.

El se arată credincios tacticei părinților săi. Aceea ce avu însă mai deosebit, este că, folosindu-se de cunoștința ce avea despre importanța pozițiilor naturale la război, el ascundea un trup de ostire care, la un semn hotărît, se arunca pe la spatele vrăjmașului, în vreme ce cea-alaltă armie îl isbea în față. Este cunoscut că acestui principiu fu dator Anibal biruințele sale. Ast-fel la bătălia de la Bârlad (20 ianuarie 1475) Ștefan Vv., după ce slăbise caii Turcilor pârjolind erba înaintea lor peste tot locul prin care trebuia să trecă, Ț-a tras la strîmtoare. Acolo, folosindu-se de poziția locului, chiar și de negurêla atmosferei, puse o sêmă de ômenî în câmpie, cari deteră semnal de război cu «trâmbițe, buciume și tobe.» Turcii, întorcându-se către glasul ce se audea, socotind că acolo se află Ștefan cu totă puterea sa, acesta ese atunci de unde era ascuns, Ți isbesce în dos, în vreme ce cei-alaltî Ți isbeau în față, și printr'acéstă «apărare cu «meșteșug», după cum dic chronicarii, el numai cu 47,000 ômenî, învinse o armată de 120,000.²

Aceste principie tactice povățuiră pe Ștefan Vv., în

¹ *Urechia* ms.—*Miron Costin*.—*Martin Cromer*, lib. 22.

² *Miron Costin*.

numerósele sale campanii și bătălii ce a dat în vreme de 46 de ani necurmat cu toate popóarele învecinate. La aducerea aminte a minunatelor fapte de arme ale acestuî eroú, chronicarul polon Dlugoss aruncă o strigare d'o admirație sublimă ! Istoricul ungar Istvanfiu mărturisesce că el era cel mai vestit general al vremii sale pentru sciința militară,¹ iar un scriitor vechiú moldovean, în entusiasmul său strigă : «Care voevod
«mai multe răsbóie a avut ? Care domn, mai mari biruințe a făcut, și acestea în deosebite vremi și locuri
«cu deosebite némuri ? Ca fulgerul de la răsărit la apus a străluminat ; marturi sunt Léșiî, cari cu sângele lor pămîntul nostru au roșit ! Marturi Unguriî
«cari pre satele și cetățile lor. de foc potopite le au vă-
«dút ! Marturi sunt Tătariî, cari cu iuțimea fugei lor-
«de ferul lui n'au scăpat ! Marturi sunt Turciî, cari în
«fuga lor nu putură afla mântuire ! Marturi sunt Mun-
«teniî, cari de călărimea noastră s'au zdrobit ! Marturi
«sunt toate némurile de prin prejur, care ascuțitul să-
«biei lui au cercat.»²

După mórtea acestuî domn, sub Bogdan Vv., Ștefan V^{lea} Vv., Petru Rareș Vv., Moldoveniî mai avură óre-care triumfuri militare. Acești domni făcură răsbóiú și cu isbândă Ungurilor, Polonilor, Muntenilor și Tătarilor. După stingerea lor, Moldoveniî, cădênd cu totul sub suzeranitatea Porții, domniî, ne mai avênd a apăra libertatea și independința patriei ce le perdu-seră, lăsară a scădea și a se demoralisa armata. Răs-

¹ *Istuanfius Pannonius*, Historia regni Hungariae. lib. IV

² Veđi «Cuvîntul de îngropare vechiú al lui Ștefan domnul Moldovei,» publicat în *Archiva románescă*, t. I. f. 5, Iași 1841.

bóiele lor încetând atunci de a mai fi naționale, ei perdură acel entusiasm care face pe tot norodul nebiruit, când el scie că se luptă pentru naționalitatea și libertatea sa. Răsbóiele ce ei avură în urmă a sprijini fură mai toate numai nisce lupte între претендэнці pentru dobândirea tronului, la a căror sfadă poporul lua prea puțină parte. Și într'aceste răsbóie curat ostășesci, Moldovenii se arătară adesea mult mai prejos decât națiile vecine, căci în vreme ce acestea progresau în arta militară, ei sta pe loc. Ast-fel la 1561, în bătălia de la Věrbia, Alexandru Vv. Lăpușnénul, cu tótă superioritatea numerică a armatei sale către a protivnicului său Despot Eraclid, cu tótă vitejia personală ce arată, perdù acéstă bătălie, căci nu sciù a se folosi cum trebuie de artileria sa, nu luă ofensiva la vreme, și se apără móle, când fù atacat.¹ Ast-fel la 1570, Polonii învinși scăpară diu mâinile biruitoare ale lui Ion Vv. învingător, numai căci acesta nu sciù iarăși întrebuința bine artileria sa. Acest domn, ca și Tomșa Vv., culese ore care triumfuri asupra Turcilor, Polonilor și Muntenilor și ar fi fost în stare a da Moldovenilor vechia lor strălucire militară. El ridică stégul independentei; dar Moldovenii, scârbiți de tirania lui, refuseră a-l secundă. În bătăliile lui însă, vedem pe Moldoveni a profita de lecțiile vecinilor și a arăta ore-care sciință tactică. Se vede că pe atunci începuseră Moldovenii a studia tactica, mai cu sémă în cărțile vechimei, căci la 1578. vedem pe Petru Vv. Schiopul, în bătălia de la Docolina împotriva lui Ioan

¹ *Miron Costin. - Istuanfius.*

Potcǒvǎ ce cu Cazaciī ocupase tronul, a întrebuiţa aceeaşi tactică ce vestitul cartaginez Anibal întrebuiţă în bătălia de la Zama. În lipsă de elefanţi însă, el puse în fruntea liniei sale de bătălie, cireţi de vaci şi erghelii de cai pentru ca să calce pedestrima lui Potcǒvǎ. Lui i se prileji aceeaşi nenorocire ce întâmpină vestitul biruitor de la Canne, căci Cazaciī, stând pe loc şi lăsând să se apropie oştirea lui Petru Vv., de o dată slobođiră focurile într'însa. Atunci acea erghelie de cai şi acea ciredă de boi spăimîntându-se, se întorse înapoi şi, năvălind peste oştea lui Petru Vv. o puse în neorînduială. Cazaciī se folosiră de această împrejurare, o isbiră de odată d'a drépta şi d'a stînga şi lesne o învinseră.¹

Stefen Tomşă Vv. (1612—1618), ajutat de vestiţi căpitani munteni Mârzea, Gheţea şi Racea, cari după mórtea domnului lor Michaiū Vv. Vitézul se trăseseră în Moldova, învinse în vr'o câte-va rînduri pe Poloni şi mai cu sémă în bătălia de la Cornul-lui-Sas. De atunci, pe timpurile lui Vasilie Vv. şi Ştefăniţă Vv. vedem pe Moldoveni luptându-se vitejesce în mai multe ocaşi. Bătălia de la Boianī (1685) în care Cantemir Vv. bătrînul a spart şi a desfăcut cele d'întăi rînduri ale Polonilor; este cea din urmă bătălie generală, în care legiunile moldave străluciră cu fală.² De atunci arta militară se perdu în Moldova!

Moldova era încunjurată de un brău de cetăţi pe toate marginile sale. Despre Polonia avea Hotinul, So-

¹ *Urechid.* — *Miron Costin.*

² *NiculaŃ Costin.* — *Carra*, p. 59 şi 100.

roca și Tighina (Benderul); despre Transilvania avea cetățuiele Némțu și Smedorova; despre țera Românească, Crăciuna; pe Dunăre, cetățile Renii, Cartalul, Smilul (Ismailul) și Chilia, și pe Marea Neagră. Cetatea Albă (Moncastro, Acherman). Afară de acestea, Suceva capitala era tare întărită. La toate aceste cetăți era comandant câte un Părcălab, afară de cetățile Chilia și Cetatea Albă, la care pentru importanța lor, se trimiteau doi Părcălabi; iar în cetatea Sucevei era Hatmanul Părcălab. Aceste cetăți fură multă vreme asilul libertății Moldovenilor. De aceea asupra lor vedem ținute toate silințele vrăjmașilor lor. Moldovenii se ilustrară în apărarea lor. La 1497, Ioan Albert regele Poloniei, asediând cetatea Sucevei cu 80.000 ostași, o bătău în zadar în vreme de trei săptămâni. Cetățenii se luptară vitejesc și ce stricău tunurile Polonilor ziua, ei astupau noaptea cu pământ scânduri și piatră.¹

Dar acolo unde Moldovenii se ilustrară mai mult fu în apărarea Cetății-Albe. Această cetate era singurul lor port pe Marea Neagră și printr'însul ei dominau asupra-î. Căci nu trebuie a uita că această Mare era odinioară un lac moldovenesc și că domniile Moldovei purtau titlul de *Stăpânitori ai Mării Negre*.² Turcii pricepură importanța acestei cetăți și nu pregetară nici o jertfă spre a o dobândi. Dar Moldovenii o apărară cu vitejie, și Mahomet I^{ia}, după o asediere

¹ *Urechid. — Miron Costin. — Cantemir, p. II, cap. 4.*

² *Urechid. — Miron Costin.*

³ *Archiva Românească, t. I, f. 103.*

de o lună, învins de dinșii, fû silit a se trage îndarët. Următorul sultan, Baiazet fû mai norocit. La 1483, el veni cu o oștire și cu o flotă numărósă, de asedië cetatea. Un scriitor vechiû ne a păstrat amăruntele acestei asedieri, prin a cărei perdere se îngropă viitorul maritim al Moldovei. «Cetatea Moncastru, ȑice «el, se află pe rîpa mării aprópe la gura Nistrului. «Locul e fôrte bine întărit, și prin posiția sa cea naturală și prin muniția sa cea artificială, și de fôrte «mare importanță pentru înlesnirile țerii, ale riului, «ale mării și de fôrte mare preț și nume pentru tótă «provincia dimprejur, care nume și-l câștigase mai «virtos pe timpurile când sultanul Mahomed, mergënd «asemenea asupra lui, îl combătù în vreme de o lună «de ȑile și, neputëndu-l lua, fû gonit de rigórea frigului și silit să-l lase. Baiazet, dând voie la ai săi «să prade țera și vȑdënd că cei din lăuntru nu se «mișcă, hotărî a apropiã armata de pe mare și de odată îl înconjură de pe apă și de pe uscat, și-l strînse «așa încât nu se putea aduce saũ scóte nimic. Vȑdënd pe locuitori cerbicoși în voința lor a-l apăra, «pregăti artileriele, începù a bate zidurile de mai «multe părți, și urmând a-l bate mai multe ȑile, dȑrămase din ziduri atâta cât socotia că ómeniî săi «vor putea să intre destul de lesne. Cu tóte acestea el «porunci colónelor sale ca în luptă să urmeze una «după alta și în diminéța viitoare, cum se făcu ȑioă, «se puseră împrejurul zidurilor. Omenit cei din lă-

¹ Discorso di Teodoro Spandugino Cantacusino gentil' homo Constantinopolitano, Delle origine de' principi Turchi.

«untru își făcuseră în ruinele zidurilor, apărături forte
 «însemnate cu valuri și cu șanțuri forte adânci, așa
 «în cât, când s'aū arătat Turcii la intrarea lor prin
 «rupturi, îndată se încăierară cu dinșii, și împingên-
 «du-î înapoi cu mare impetuositate, întrebuintând
 «spre apărarea lor săgeți, focuri, darde și petre, se
 «purțară cu atâta inimă încât, rănind și omorînd forte
 «mare număr din cei din afară, îi goniră mai de
 «multe ori. Dar vrăjmașii având ómenî prea mulți,
 «lesne se renoiaū, și venindu-le soldați noi în bă-
 «taie, nu da loc de repaos la înconjurați. Omorîndu-se
 «și rănindu-se ómenî mulți dintr'aceștia și neavînd
 «pe cine pune în locul celor ce lipsiaū, se micșora
 «mereū numărul apărătorilor și așa suferia cu mult
 «mai mare pagubă prin cei puținî cari îi perdiaū,
 «decât aduceaū prin cei mulți cari îi omoraū din-
 «tre vrăjmași. Baiazet, după ce ținu pe ai său în
 «bătăia o mare parte de ȕi. porunci să dea semn să
 «se adune și, încetînd bătăia, îi reconduse în lagăr
 «cu gând ca în dimineța viitoare să se așeze armata
 «așa ca, împărțindu-se în multe colóne, care să ur-
 «meze în bătăie una după alta, să pótă înnoi ne'nce-
 «tat colónele și să țină fără întrerupere bătăia ȕioa
 «și nóptea, până când vor dērâma valurile și vor mis-
 «tui pe apărători. Cu acest cuget trămițînd la repaos
 «oștile, le făcu să înțelégă că după ce va trece nóp-
 «tea, în cea-alaltă ȕi, mai nainte de răsăritul sórelui,
 «să se afle la rîndul lor, spre a se întórce din nou la
 «bătăie, cu idea saū de a lăsa acolo vieța, saū de a
 «câștiga locul mai înainte de a se retrage. Vêđînd
 «locuitorî pregătirile vrăjmașilor, nelipsindu-le cura-

«giul, cu toate că cunoscneau primejdia în care se aflau,
 «fiind slăbiți prin cei răniți și cei morți, dreseră lo-
 «curile de care aveau trebuință și se pregătiră cu toate
 «puterile ce le mai rămăneau spre apărare. Venind
 «dîia următoare, Baiazet recondușe oștile toate la locul
 «de atac, cu mare sgomot de sunete, de strigări și de
 «larmă ce făceau soldații săi, cari fără îndoire își
 «făgăduiau biruința. Baiazet, dorind să scape cât va
 «putea, și omeni și locul, se hotărî să încerce dacă,
 «cunoscînd ei primejdia, va putea să-î aducă cu în-
 «voire să se lase de îndărătnicia lor ; făcu semn că
 «avea să vorască cu ei, trimise înainte pe un sol al
 «său ca să le spună, cum că Turcii vin cu hotărîre
 «statornică de a nu înceta bătăia dîia și noptea, până
 «ce nu vor lua locul, și că dacă așteptă să fie siliți,
 «le vestesce că le va da locul în pradă, și nu va ierta
 «nici vîrstă, nici sex, și că toți se vor omori ; iar
 «dacă vor voi a se supune, îi va primi fără a vî-
 «tăma averea sau persoanele și, dîndu-le libertatea,
 «va sta în voia lor d'a rămănea pe loc sau a se duce
 «într'altă parte. Aușind cei din lăuntru propunerile
 «sultanului și nevedînd nici un chip de a se putea
 «mîntui, fiind-că nu mai rămăsese atîtă cît să potă
 «apăra valurile, cerură puțină vreme ca să răspundă.
 «Strîngîndu-se atunci căpeteniile, după câte-va dis-
 «pute, se hotărîră să priimască condițiile propuse,
 «încredințîndu-se mai vîrtos buneii opinii ce aveau
 «despre Baiazet, că le va păzi credința. După ce s'au
 «svătuț între sine, trimiseră soli lor ca să le dea lo-
 «cul, și fiind primiți cu bunătate de Baiazet, în-
 «griji sultanul cu scumpătate ca să nu pătimască ni-

«mic, dând voie celor ce vor voi să se ducă d'aci, să
«pótă scóte tóte lucrurile lor fără vre-o împedecare
«și lăsând Moncastrul bine păzit, se întórse la An-
«drianopol.»¹

Pârcălabii cetății cari au făcut această frumoasă, de
și zadarnică apărare, s'au numit Gherman și Ioan.²

Tot într'această vreme perdură Moldovenii și cetă-
țile de la Dunăre. Alexandru Vv. Lăpușnéul, la 1564,
dărâamă cetățile din lăuntru țării.³ Ele se rezidiră în
urmă ca să fie dărâmate iarăși de Dimitrașcu Canta-
cuzino la 1684, din porunca sultanului. La 1714
Turcii rezidesc numaî cetatea Hotinul și o opresc pe
sema lor.⁴

Acésta este tot ce am putut descoperi despre or-
ganisarea puterei armate și arta militară în Moldova.
Cetele moldave, în curs-de trei vécuri, făcură 90 de
campanii, din care 19 civile, 15 împotriva Polonilor,
13 împotriva Ungurilor și Nemților, 12 împotriva Tur-
cilor și Tătarilor, 13 împotriva Muntenilor și 8 împo-
triva Cazacilor.

Generalii cei mai vestiți ce au comandat armatele
Moldovei, afară de domni arătați în cursul acestei

¹ *Andrea Cambini*, citadin Fiorentino. Dell'origine de Turchi,
lib. III. Acéastă scriere. dimpreună cu cea mai sus citată, se
află tipărită într'un tom în 4°, sub titlul : *Historia delle o-
rigine, guerre et imperio de' Turchi* raccolta da *M. France-
sco Sansovino*. Veneția, 1654.

² *Urechidă*.

³ *Idem*.

⁴ *Neculaș Costin*. — Cronicar anonim.

scierî, aŭ fost : Boldur Vornicul, Şendrea Hatmanul, vornicul Cărbăţ, vornicul Grozea, hatmanul Bar-bowski, vornicul Bucim şi hatmanul Buhuş.

S F Î R Ş I T.

TABLA MATERIILOR.

	<u>Pagina.</u>
Precuvîntarea editorului.	VII

ISTORIA ROMÂNILOR SUB MICHAIU-VODĂ VITÉZUL.

<i>Introducere.</i>	1
-------------------------------	---

Sumariu : I. Misia providențială a națiilor.—II. Care e misiia nației române ?—III. Coloniile romane în Dacia.—IV. Româniî sub invasiunile Barbarilor, —V. Intemeierea principatelor.—*Mircea cel bătrân* și *Alexandru cel bun*.—VI. Intecmirea veche a statelor române.—VII. Lupta între boeri și domnie.—*Dracula, Tepeș, Ștefan cel mare, Ión Huniad*.—VIII. De la *Bogdan* și *Petru Rareș* până la *Michaiî Vitézul*.—IX. Lupta între Fanarioî și Români.

CARTEA I. *Libertatea Națională* (1593—apr. 1595). 27

Sumariu : I. Coprinderea și scopul acestei scrieri. II. Starea Moldovei și țerii Românescei sub Aron-Vodă și sub Alexandru Iliăș.—III. Michaiî fiul lui Pătrașcu-Vodă, stă ban la Craiova—IV. El scapă din osânda morții.—V. Fuge în Ardél și apoi la Constantinopole, unde e numit domn al țerii Românescei. —VI Greutățile întâmpinate de dînsul la începutul domniei sale—VII. Starea imperiului otoman.—Murat III și Sinan-Pașa—Răsboiul cu Ungaria(1592).—VIII. Rudolf II, împăratul Germaniei.—Dieta de la Ratisbona adunată pentru a hotărî răsboiul cu Turcii. —IX. Hotărîrile acestei diete.—Polonia refuză concursul său în

contra Turcilor--X. Sigismund Bathori, prințul Ardélului.—Mișcări într'această țară din pricina războiului cu Turcii.—XI. Urmare a ostilităților.

Bătăia de la Sisek.—Sinan-Pașa în capul ostirei.—XII. Preocupările lui Michaiu în nevoile de față ale țării.—Purtarea asupra Turcilor.—Tratatul de alianță între Michaiu, Aron și Sigismund Bathori, încheiat în Bucuresci (1594).—XIII. Nouă mișcări ale Turcilor din țera Românescă.—Complot în contra lor.—Anecdota lui Ali-Gian.—XIV. Măcelărirea Turcilor în Bucuresci și apoi în totă țară.—XV. Tabăra lui Michaiu lângă Bucuresci — Un emir sosese cu oștea turcescă în țară.—XVI. Albert Kiraly trimis de Sigismund în ajutorul lui Michaiu; el trece Dunărea și iea Silistra.—XII. Importanța țărilor române pentru imperiul otoman pe acele timpuri.—XVIII. Lupta Românilor cu hanul tătăresc.—Isbânde de la Putineiu, Stănesci și Scărpătesci.—Hanul fuge înfrânt.—XIX. Asediarea Rușciukului de Michaiu.—XX. Arderea acestui oraș. Isbânde de la Kiraly, banului Mihalcea și Buzescilor pe malurile Dunărei.—XXI. Răscolă și victorii în Bulgaria.—XXII. Luptele lui Aron-Vodă cu Tătarii.—Michaiu îi vine în ajutor.—XXIII. Căsătoria lui Sigismund Bathori cu Maria-Christina, archiducesa de Austria.—Tratatul încheiat cu această ocazie și însemnătatea lui.—XXIV. Isbânde de la Dobrogea.—Asediarea și predarea Brăilei.—XXV. Facți în între boerii din țară, cu banul Manta în cap.—Insurecția între Sârbi din Craiova, potolită.—Fărcaș tradat pe lângă Vidin.—XXVI. Resumarea acestei campanii și importanța ei.

CARTEA II. *Călugăreni* (apr. 1595 — decem. 1595).

78

Sumariu : I. Morteia sultanului Murat III și înălțarea lui Mahomed III. — Noul sultan își ucide frații.—II. Starea împărăției turcesci; proorocii răspândite între turci și creștinii despre căderea acestei împărății.—III. Ferhat-Pașa se numește vizir în locul lui Sinan și pornesc asupra țării Românesce; el declară Moldova și țera Românescă pașalicuri.—IV. Români coprinde un convoi turcesc pe Dunăre.—Isbânde în Ardél și

Banat împotriva Turcilor. — V. Prefăcută propunere de pace ce Sinan în acea Iaină face Împăratului. — Împăratul se gătesce de război. — VI. Trădarea lui Bathori către domnii români. — Aron Vodă din Moldova se arestuește și se duce în Ardél. Stefan-Răzvan se face domn Moldovei. — VII. Michaiu-Vodă află schimbarea domniei din Moldavia. El trimite o deputație în Ardél; trădarea deputaților și tractatul de la 20 maiu 1595. — VIII. Michaiu-Vodă birue pe Tătari; face o expediție nenorocită la Nicopol. — IX. Ferhat-Pașa sosesc la Rușciuk și se apucă de clădirea podului pe Dunăre. — X. Căderea lui Ferhat-Pașa din vizirat și mórtea lui — Sinan se numesce vizir și seraskier. — Maria Putoianca, eroină română. — XI. Viața lui Sinan-Pașa. — El plécă spre țera Românescă și sosesc la Rușciuk. — Armia lui și căpitanii ce o comanda, — XII. Sigismund Bathori își sərbéază nunta — El află de sosirea lui Sinan și începe a se găti de óste. — Michaiu-Vodă își așéază tabăra la Măgurele. — Întocmirea ce face de apărare. — Sinan sfârsesc podul și trece Dunărea. — XIII. Vadul Călugărenilor. — XIV. Dia în-tai de bătaie la Călugăreni. — XV. Michaiu-Vodă vorbește oștirilor. — XVI. Dia a doua de bătaie la Călugăreni. — Români perd bătaia. — XVII. Vestita faptă de vitejie a lui Michaiu. — Români câștigă bătaia. — Petrecerea Turcilor și a Românilor în acea nópte în tabără. — XIX. Michaiu cu óstea sa se trage la Bucuresci, apoi, pe la Tirgoviște, la cetatea lui Negru-Vodă și la satul Stoenesci. — XX. Sinan vine la Bucuresci. — Declară țera pašalic, face cetate la Bucuresci. — XXI Tirgoviștea. — XXII. Sinan merge la Tirgoviște unde face cetate, și apoi se duce la Stoenesci după óstea română. — Minunata apărare a lui Michaiu-Vodă la Stoenesci. — XXIII. Bathori își pune tabăra la Sas-Sebeș și stränge oști. — El dá Sécuiilor libertatea cerută. — Bathori merge la Délul-Negru, unde se adună oștile. — Răzvan-Vodă vine cu óste din Moldavia. — XXIV. Bathori își clătesce óstea și vine la Rucăr. — Un vultur mare cade în tabără și minunéază pe ostași — Bathori sosesc la Stoenesci. — XXV. O cometă se arată d'supra ta-

herei creștine — Armata creștină merge de tăbăresce lângă Tîrgoviște. — Spalămă în tabăra creștină. — Sinan se trage spre Bucuresci. — XXVI. Bathori își întocmesce ôstea de bătaie; el află de fuga lui Sinan. — XXVII. Svat de răshoiu în tabăra creștină; se hotăresce a se bate Tîrgoviștea. — XXVIII. Bătaia Tîrgoviștei. — XXIX. Luarea Tîrgoviștei. — XXX. Svat de răshoiu între creștinii. — Ali-Pașa pîresce pe Sinan. — Patru miî Turci cad pe nesciute în tabăra creștinilor. — XXXI. Retragera lui Sinan de la Tîrgoviște până la Bucuresci și la Giurgiu. — XXXII. Oștirea creștină plcă de la Tîrgoviște după Sinan. — Michaiu-Vodă cu avangardia sosesc mai întai la Giurgiu. — XXXIII. Castelul San-Giorgiului. — XXXIV. Zăbovirea lui Sinan la Giurgiu. — El trece Dunărea cu o parte din armată. — Bătălia de la Dunăre. — Vitejia Românilor. — Peirea Turcilor. — XXXV. Bathori sosesc la Giurgiu. — Desfacerea și prăpădirea desăvârșită a Turcilor, care n'apucase a trece Dunărea. — XXXVI. Faptă viteză a unor ostași moldoveni. — Dia întai a bătăii castelului San-Giorgiu. — XXXVII. Dia a doua a bătăii castelului Picolomini și cu Italianii. — Castelul se coprinde. — XXXVIII. Sinan fuge spre Constantinopole. — Vestea învingerei lui respândesc groza între musulmanii. — XXXIX. Bathori se întorce în Ardél. — XL. Brăila se desartă de Turci. — Udrea birue pe Afis-Pașa. — Michaiu-Vodă coprinde Turnul și Nicopolul. — Fărcaș cuprinde Vidinul. — Sfîrșitul campaniei de veră din anul 1595.

- Nota I.* Despre planurile bătăliilor lui Michaiu-Vodă Vitezul. 198
- Nota II.* Despre V. Cârlova, cu poesiile lui «*Ruinele Tîrgoviștei*» și «*Marșul Oștinei Românesce*» . . . 205
- CARTEA III. *Robirea Țeranului* (dechemvrie 1595—aprilie 1596). 211
- Sumariu : I. Cercările de a atrage pe Poloni în alianță în contra Turcilor nu isbutesc. — II. Răsvan-Vădă trece cu ôstea la Bathori. — Cazacii năvălesc în Polonia. — III. Zamoisky intră în Moldova și întronéză domn pe Ieremia Movilă. — IV. Posiția grea în care se află Zamoisky, în

fața hanului tătăresc. — V. Luptele între Poloni și Tătari la Tușora. — VI. Se face pace între dîșii. — Zamoisky și Tătarii es din Moldova. — VII. Sigismund Bathori, împăratul și Papa fac înputări regelui Poloniei și hatmanului Zamoisky. — Răzvan-Vodă intră în Moldova cu oștea sa, împotriva lui Ieremia. — VIII. Bătălia de la Schee. — IX. Răzvan este biruit după o luptă eroică. — X. Ieremia îl osăndesce la mörte cu caznă. — XI. Bathori nu isbutesc să resbune mörtea lui Răzvan în contra Polonilor. — XII. Michaiü se ocupă cu îndreptarea relelor pricinuite în țără de răsböle. — Intrigile Turcilor în contra lui nu isbutesc. — XIII. Complot urzit de boierii în contra lui Michaiü, în înțelegere cu Turcii. — Michaiü pedepsește pe conspiratorii, respinge pe Turci. — Viclenia hanului tătăresc. — XIV. Cete de haiduci români coprind Nicopole, Plevna și Bela. — Călătoria lui Sigismund Bathori la Praga și la Viena; figăduințele ce i se fac. — Răscöla Săcuilor potolită de Stefan Bocskai. — XV. Sinan, vizir pentru a cincea örä, möre în primă-véra 1596. — Hotărîrea sultanului de a purta însuși răsböiul în Ungaria. — XVI. Revolta în Austria. — Noue cercări fără isbîndă de a atrage pe Poloni în alianța în contra Turcilor. — XVII. Sultanul ajunge în Buda și coprinde cetatea Erlau. — Lupte ale lui Michaiü la Dunăre. — Bătălia de la Keresztes, căștigată și apoi gröznic perdută de creștinii. — XVIII. Isbändii ale lui Michaiü la Nicopole și în țără. — XIX. Turcii îi propun pace. — Călătoria lui la Alba-Iulia. — Sigismund plecă din noü la Praga. — XX. Michaiü încheie pace cu Turcii, dar se pregătesce de răsböi. — Mare complot al creștinilor de peste Dunăre. — XXI. Ideea unității naționale la Români. — XXII. Sigismund Bathori încheie la Praga tractat, prin care dă Austriei domnia Ardélului, și se întörce la Alba-Iulia. — XXIII. Nehotărîrea lui Sigismund. — El sémăună discordia în Transilvania. — Înalta poziție a lui Stefan Ioșica. — Comisarii împărătesci vin în Ardél. — XXIV. Michaiü reînnoesce tractatul cu Pörta. — XXV. El se găte ce a coprinde domnia Moldovii. — XXVI. Complotul comisarilor

împărătescî în contra dietei transilvane. — XXVII. Purtarea mârşavă a lui Sigismund. — Arestarea lui Ioşica produce spaimă la toţi. — XXVIII. Trădarea Ardélului de Sigismund. — XXIX. Ioşica este dat în mîna comisarilor împărătescî. — XXX. Cardinalul Andrei Bathori se cercă a afîşa pe Poloni în contra Austriei. — XXXI. Sigismund Bathori trimite pe Samarasagi la Michaiu-Vodă. — Temerile ce inspiră în Europa ambiţiile casei austriace. — XXXII. Sigismund plecă în Austria, unde e primit cu mari onori. — XXXIII. Michaiu îngrijat se aplecă către Austria. — El cere cu stăruinţă ajutoare din Transilvania. — XXXIV. Tractatul său cu împăratul Austriei. — XXXV. Michaiu face jurămînt împăratului. — Condiţiile tractatului. — Ereditatea la tronul României. — XXXVI. Sigismund Bathori se căesce de abdicare şi scrie lui Bocskai. — Complot în Transilvania. — XXXVII. Bathori plecă şi ajunge pe ascuns la Cluş. — Bocskai îi câştigă pe Sécui şi armata. — XXXVIII. Ardélul proclamă din nou prinţ al său pe Sigismund. — Neînţelegeri cu Austria. — XXXIX. Uciderea cumplită a lui Ioşica. — XL. Turcii înaintază în Transilvania şi refuză alianţa lui Sigismund. — El se împacă cu Austria şi tractează din nou cu Mihaiu. — XLI. Mihaiu trece Dunărea şi bate pe Hafiz Paşa la Nicopole; apoi se întorçe în ţeră cu pradă. — XLII. Noue nehotăriri şi căinţe ale lui Sigismund Bathori. — Partida opozantă Austriei îl îndemnă a chema pe cardinalul Andrei Bathori. — XLIII. Acesta se întorçe din Polonia; Sigismund îl primesce cu prietenie şi-l proclamă în dietă prinţ al Transilvaniei în locul său. — Primejdia în care se afla atunci Michaiu-Vodă. — XLIV. Starea socială a muncitorilor plugari în România până la aşezămîntul lui Mihaiu-Vodă.

CARTEA IV *Unitatea Naţională* (aprilie 1599—iulie 1600 . . . . . , 325

Sumariu: I. Descrierea fizică a Ardélului. Rămăşiţele Dacilor şi Romanilor. — II. Ivasiunile barbarilor, — Luptele Românilor din Ardél cu Ungurii

în vécú de mijloc. — III. Epoca Corvinilor. — Românii iohagi. — Pretențiile domnilor Români asupra Ardélului. — IV. Cardinalul Andreiú Bathori cêrcă în zadar să câștige bună voința împératului Rudolf. — V. El se silesce a îmbuna pe generalul Basta, dar tot-de-odată tractéază cu Polonia. — VI. Michaiú Vodă bănuiesce réoa credința a cardinalului și se asigură despre dînsă. — VII. Michaiú pregătesce pe ascuns în contra cardinalului și amăgesce pe solií lui.

Cardinalul tractéază cu Turcii, adună tabêra la Sas-Sebeș și apoi o licențiază — VIII. Malaspina, nunciul Papei, sosesc în Ardél. — Politica viclénă din acele vremuri. — IX. Mihaiú trâmíte pe G. Raț la Andreiú Bathori și se găt看 de ôste, pe ascuns de cardinalul. — Acesta adînnă dieta la Alba-Iulia. — X. Ión Maro trădează pe Michaiú. — Partea ce iaú Ungurii la chemarea lui Michaiú în Ardél. — XI. Suférințele Românilor din Ardél de la Unguri. — Sasii. Secuii cer asemeni pe Michaiú. — XII. Michaiú adună ostașii săi la Ploiesci și le cere jurămînt. — Cuvînteles lui spre a coprinde Ardélul. — XIII. Michaiú își asigură țera și familia despre Turci. — XIV. El trece Carpații pe la pasul Buzéului cu mare iuțelă și fără împotrivire. — XV. Atrage la sine pe Sécui, dându-le iertare de iohăgie și apoi merge la Preșmêr. — XVI. Trece la Codlea, câștigă pe Brașovenii în parte-í și merge la Șercaia. — XVII. În Alba-Iulia sosesc veste despre înaintarea Românilor în Ardél. — Mirarea cardinalului. — XVIII. Michaiú se apropie de Sibiiú. — Cardinalul vine cu ôstea spre dînsul. — XIX. Cercări zadarnice din ambele părți spre a înlătura războiul. — XX. Intocmirea ôstei lui A. Bathori în bătaie și cuvîntarea lui. — XXI. Intocmirea de bătaie și cuvîntarea lui Michaiú. — XXII. În'ăia parte a bătăliei. Români sunt învingători. — XXIII. Ungurii se întorc la luptă și rêsbesc ôstea lui Michaiú. — XXIV. Michaiú readuce pe sêi la luptă și învinge cu totul pe Unguri. — A. V. A doua ôi Michaiú trâmíte să prindí pe cardinalul fugit. — Albenii se închină lui. — XXVI. Intrarea triumfală a lui Michaiú în Alba Iulia, ca domn al Ardélului. — XXVII. Fuga lui An-

dreii Bathori spre Polonia. — XXVIII. Tèrrniș secul se scólă spre a-l prinde și dău bătaie suitei sale la San-Thoma. — XXIX. El prind și ucid pe cardinalul. — XXX. Prevestiri ce avusesse Andrei Batori despre sfârșitul său. — XXXI. Sécuii aduc capul cardinalului la Michaiu. În-mormintarea cu pompă ce Michaiu face cardinalului în Alba-Iulia. — XXXII. Răscóla Sécuiilor și Românilor din Ardél în contra nobililor Unguri. — XXXIII. Greșelile politice ale lui Michaiu în Ardél; el nu face nimic pentru Români și dă protecția sa nobililor. — XXXIV. Totuși aceștia încă se plâng. — Pădăsa trădării lui Maro. — XXXV. Michaiu trimite împăratului scire despre învingerea cardinalului. — Desbateri în Roma asupra morții acestuia. — XXXVI. Împăratul trimite pe Basta în Ardél. — Caracaterul acestuia. — XXXVII. Neînțelegerile lui Michaiu cu Basta. Împăcate de comisarul împăratesc Petz. — Michaiu trimite soli la împăratul. — XXXVIII. Nemulțumirea lui Michaiu despre nobili Unguri. — El primesce soli de la împăratul nemțesc și de la cel turcesc. — XXXIX. Actul trimis lui Michaiu-Vodă de Rudolf II. de care Domnul este nemulțumit și-și arată cerele sale de la împărat. — XL. Sigismund Bathori lucră din nou în Polonia ca să capete domnia Ardélului. — Michaiu se gătesce a-l isbi în Moldova. — XLI. Planurile lui Michaiu spre a coprinde și a împărți Polonia. — XLII. El intră repede în Moldova și gonesce pe Ieremia și pe Sigismund până la Hotin. — XLIII. Coprinde totă Moldova și așază într'insa stăpânirea sa. — Baba-Novac calcă Pocuția. — XLIV. Nobili unguri încep chiar în Moldova a tracta cu Sigismund și cu Poloni. — Michaiu a realizat unirea celor trei principate române : țera Românescă, Moldova și Ardélul

CAUTEA V. *Mirisleu* (iulie 1600—ianuarie 1671) . . 465

Sumariu: I. Michaiu tractă cu Rudolf II. care vrea să-l depărteze din Ardél. — El des hile dieta în Alba-Iulia. — II. El primesce un sol de la sultanul și trimete la Constant nopol pe vo nicul Dimu, care e ucis acolo. — Basta e însărcinat să observe pe Michaiu. — Moise Sécuiul

trece cu trădare la poloni. — III. Michaiū caia să liniștească prin Nicolae Vitezul pe nobilii Unguri din Ardél. — IV. Aceştia însă complo-
teză cu vrăjmaşii lui Michaiū. spre a-l depărta din Ardél. — V. Michaiū trimite soli în Polo-
nia. — VI. Desbinarea creşte între Români şi Unguri în Ardél şi în totă armia lui Michaiū.

VII. Plan de ucidere a nobililor unguri ce pe nedrept se atribuia domnului român. — VIII. Uneltiri de trădare ale lui George Mako, căpi-
tan al Ungurilor. — IX. Nobilii se adună la Cluş şi apoi se răsipesc. — Michaiū scrie lui Basta ca să vină a se uni cu el. — X. Michaiū
îşi adună ostea la Sas-Sebeş şi chiamă la sine pe nobilii Unguri adunaţi la Turda. — Aceştia
refusă de a veni. — XI. Csaki se află în capul nobililor revoltaţi. — El trimite să ceară ajuto-
rul lui Basta, care le făgăduiesc. — XII. Nobilii
se înţeleg cu G. Mako şi înşelă pe trimişii lui Michaiū. — XIII. Basta face svat spre a trimite
oşti în ajutorul nobililor. — XIV. Nobilii nu is-
butesc a câştiga în partea lor pe Cazaci, dar
sunt mai norocoşi cu alţi ostaşi ai lui Michaiū.
— XV. Saşii se desbină şi ei de la Michaiū,
iar Cluşenii îi stau credincioşi. — XVI. Legiu-
nea lui G. Mako, după câte-va îndoieli, se u-
nesce cu nobilii. — XVII. Nuve cercări ale lui
Michaiū spre a îmbunătăţi pe nobilii. Basta se
împreună cu dînsii şi primesc o romanda armiei
lor. — XVIII. Michaiū trimite din nou soli la Ba-
sta, la nobilii şi la ostaşi. — Vis prevestitor al
lui Michaiū. — XIX. Michaiū înainteză spre Mi-
rislău şi se aşează într-o poziţie minunată de în-
tărită. — Basta se pornesc împotriva-i şi se
începe o luptă de avangardie. — XX. Basta de
şi învingător, amână bătaia pe a doua-zi şi-şi a-
şează strejile de noapte. — XXI. Îndoieli fatale din
partea lui Michaiū. — XXII. A doua-zi Basta, în-
credinţându-se de tăria poziţiei noastre, propune
ca stratagemă de a se retrage; ceea ce şi făcu după
un svat de război. — XXIII. Michaiū se ia în gîna
lui Basta; dar acesta, ajungînd la un loc priincios,
se opresce gata de bătaie. — XXIV. Întocmirea os-
tei lui Michaiū. — XXV. Întocmir a armatei lui Ba-
sta. — XXVI. Bătălia se începe. — Isprăvile artile-
riei românesce; ea cade însă în mâinile duşmanu-

lui. — XXVII. Românii perd bătălia după o luptă
crâncenă. — Durerea lui Michaiū, care părăsește
câmpul de bătăie, mântuind stégul țerii. — XXVIII.
Michaiū scapă trecând Mureșul calare și merge
prin Alba Iulia la Făgăraș. — XXIX. Răsbunările
nobililor Unguri asupra Românilor și Săcuilor. —
Bucuria curții austriace de biruința lui Basta. —
XXX. Baba Novac întâmpină pe Michaiū la Fă-
găraș și amândoi se duc la Codlea unde sosesc
și oștile aduse de Pătrașcu din țera Românescă.
XXXI. Întimplările de mai înainte ale oștei lui
Pătrașcu, cu împotririle Brașovenilor și pusti-
iile lor în țera Bârsei. XXXII. Michaiū se vede
din nou în capul unei oștiri puternice, gata a-și
răsbuna asupra Ungurilor și lui Basta. — Dar el
află că Sigismund Bathori-a intrat cu oște polonă
în Moldova.

SCRIERI DIVERSE.	Notă preliminară	556
I.	Buletin despre portretele lui Michaiă Vodă Vitezul, ce se află în cabinetul de stampe de la biblioteca regală din Paris.	557
II.	Mișcarea Românilor din Ardeal la 1848. Cuvînt rostit la 15 mai 1851.	563
III.	Cântarea României. — Precuviutare . . . . . Textul <i>Cântărei</i>	573 581
IV.	Puterea armată și arta militară a Români. — Precu-	611 613
 Partea I. De la începuturile statului până acum:		
§ 1.	Armata	617
§ 2.	Miliția, ridicarea glotelor	633
§ 3.	Artă militară la Români în acea epocă.	639
 Partea II. Puterea armată de la așezarea domnilor Fanarioți până acum (1716—1844).		
§ 1.	De la așezarea domnilor Fanarioți până la Regulament (1716—1830)	653
§ 2.	Puterea armată sub Regulament (1830—1844).	659
§ 3.	Înceiere	664
 2-lea Memoriu. (1846) Puterea armată și arta militară la Moldoveni, în timpurile marelui lor.		
Partea I. Puterea armată		672
Partea II. Artă militară.		686